عیزەدین ئیبن ئەسیر

تەواوی مێژوو

بەرگی دەیەم

منتدى اقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

وەرگێڕانی

زاهیر محەمەد ڕەشید

پێداچوونەوەی

پرۆفیسۆری یاریدەدەر د. یاسین سەردەشتی

منتدى إقرأ الثقافي

للكتب (كوردى - عربي - فارسي)

www.iqra.ahlamontada.com

تەواوی مێژوو

بڵاوكراوەی خانەی چاپ و بڵاوكردنەوەی چوارچرا

زنجیرەی ١٦٤

ناونیشان / سلێمانی - سەرەتای شەقامی مەولەوی - بەرامبەر پالاس

مۆبایل ئاسیا ٠٧٧٠١٥٧٥٠٦٧ - سانا ٠٧٥٠١١٢٨٣٨٨

تەواوی مێژوو

نوسینی: ئیبن ئەسیر

وەرگێڕانی: زاهیر محەمەد رەشید

بەرگی دەیەم

چاپی یەکەم

سلێمانی

بەناوی خوای جوانکاری بونەوەر

پێناسی کتێب

ناوی کتێب : تەواوی مێژوو

بابەت :مێژوویی

بەرگی: دەیەم

نوسینی: ئیبن ئەسیر

وەرگێڕانی: زاهیر محەممەد رەشید

تایپ: نژۆ مستەفا

نەخشەسازی: چوارچرا

نۆبەتی چاپ :چاپی یەکەم سلێمانی ٢٠١٠

چاپخانە : چوارچرا

دیزاینی بەرگ: هەرێم عوسمان

تیراژ :١٠٠٠ دانە

ژمارەی سپاردن (١٢٥٢) ساڵی (٢٠٠٨) پێدراوە

پێرست

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و دووی کۆچی (٨١٧ زایینی)

بەیعەتی ئیبراهیم کوڕی مەهدی

لەم ساڵەدا خەڵکانی بەغداد بەخەلافەتی ئیبراهیم کوڕی مەهدی رازی بوون و نارزاوی موبارەکیان پێ بەخشی. ئەم بەیعەتە لەیەکەم رۆژی موحەرەم /١٨ ژوئیەی ئەنجامدرا. دەستەیەك ئەم پێشهاتە دەگێڕنەوە بۆ رۆژی پێنجی ئەم مانگە. ئەوان مەئمونیان لەسەر کار لابرد و منداڵەکانی دیکەی هاشم، دەستی بەیعەتیان بۆ ئیبراهیم درێژ کرد. موتەلیب کوڕی عەبدوالله کوڕی مالك هەڵسوڕێنەری کاروباری ئەم بەیعەتە بوو. ئەوانەی بۆ وەرگرتنی ئەم بەیعەتە پێداگرییان دەکرد، بریتی بوون لە: سندی، ساڵحی پێشنوێژ، نۆسەیر و وەسیف و دەستەیەکی دیکە کە لەمەئمون نارازی و توڕە بوون چوونکە مەئمون دەیویست خەلافەت لەمناڵەکانی عەباس وەربگرێتەوە و جل و بەرگی ڕەشی باوکانی فرێبدات. (ئیمامی شیعەکان، رەزای وەك جێگری خۆی دیاریکرد و رەنگی سەوزی ئێرانییەکانی لەجێگەی ڕەنگی ڕەش هەڵبژارد.)

کاتێك بەیعەتیان بۆ ئیبراهیم وەرگرت، مزگێنی موچەی شەش مانگی بەسوپاکەیدا بەڵام لەدانی ئەو پارەیە خۆی دوادەخست و لەبەر ئەمە سوپاکە، ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە. ئیبراهیم بەناچاری دووسەد درهەمی بەهەر سەربازێکدا و بۆ دەستەیەکیان بەئەندازەی دووسەد درهەم پسولەی وەرگرتنی گەنم و جۆی لەکێڵگەکانی عێراق دەرکرد. ئەوان بۆ وەرگرتنی گەنم و جۆ بڵاو بوونەوە و سامانی خەڵکانیان تاڵان کرد بەواتایەکی دیکە بەشی حکومەت و خەڵکیان برد. ئیبراهیم دەستی بەسەر کوفە و شارەکانی دیکە گرت و لەمەدائین ئوردووی لێدا و عەباس کوڕی موسای هادی وەك فەرمانداری رۆژهەڵات و ئیسحاق کوڕی موسای هادی وەك فەرمانداری رۆژئاوا دیاریکرد.

لەم کاتەدا مەهدی کوڕی عولوانی حروری لەخەواریج دژی ئەو ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە و دەستی بەسەر گوندەکانی دەوروبەری روبارەی بۆق و رەزانین، گرت. ئیبراهیم، باوکی ئیسحاق کوڕی ڕەشیدی (موعتەسەم) لەگەڵ چەند سەرکردەیەکی دیکە بۆ سەرکوت کردنی ئەو ڕەوانە کرد. هەردوو سوپا ڕووبەرووی

یەکبوونەوە و جەنگێکی قورس دەستی پێکرد. یەکێك لەسوپای خەواریج ڕمەکەی بۆ ئیسحاق کوڕی ڕەشید هاویشت بەلاّم کۆیلەیەکی تورك کە بەئەشناس ناودەبرا، خۆی کردە قەڵغان و سەرئەنجام مەهدی، تێکشکاو بۆ حەولایا هەلاّت. دەستەیەك دەڵێن مەهدی لەساڵی ٢٠٣/ ٨١٨ زایینی شۆڕشی کرد.

زاڵبونی ئیبراهیم بەسەر کۆشکی هوبەیرە

حومەید کوڕی عەبد حەمید کارگوزاری حەسەن کوڕی سەهل لەکۆشکی کوڕی هوبەیرە دەژیا. دەستەیەك لەسەرکردەکانی حومەید: سەعید کوڕی ساجور، باوکی بەت، غەسان کوڕی باوکی فەرەج و محەممەد کوڕی ئیبراهیمی ئەفریقی (خیانەتکار) نامەیان بۆ ئیبراهیم نووسی تا کۆشکی کوڕی هوبەیرە بەو بسپێرن. ئەم دەستەیە خۆیان لەحومەید دوور خستبوویەوە و هەواڵەکانیان بۆ حەسەن کوڕی سەهل دەنارد کەحومەید نامە بۆ ئیبراهیم دەنێرێت و حومەیدیش هاوشێوەی ئەم هەواڵانە بۆ حەسەن کوڕی سەهل ڕەوانە دەکات. حەسەن نامەیەکی بۆ حومەید نووسی و ئەوی بۆ بارەگاکەی خۆی بانگ کرد بەلاّم حومەید لەترسی ئەوەی نەکا ئەم سەرکردانە لەنەبوونی خۆی دەست بەسەر سامان و سەربازەکانیدا بگرن و تەسلیمی ئیبراهیمی بکەن، لەڕۆشتن خۆی بەدوور گرت بەلاّم چوونکە نامە یەك لەدوای یەکەکانی حەسەنی بەدەست دەگەیشت، بەناچاری لەرەبیع الاخر/ ئۆکتۆبەر ڕێگەی بارەگای حەسەنی گرتەبەر. ئەم سەرکردانە نامەیان بۆ ئیبراهیم نووسی و داوایان لێکرد عیسا کوڕی محەممەد کوڕی باوکی خالید بۆ لای ئەوان ڕەوانە بکات. ئیبراهیم، عیسای ڕەوانە کرد و هەموو سامانەکانی ئوردووی حومەیدیان تالاّن کرد کەتەنیا یەکیان سەد هەنبانە زێر بوو. کوڕەکەی حومەید کەنیزەکانی باوکی هەڵگرت و بەرەو ئوردووگای حەسەن کوڕی سەهل بەرێکەوت. عیسا رۆشتە ناو کۆشکەکە و لەدەی ڕەبیع الثانی/ ٢٥ ئۆکتۆبەر، دەستی بەسەردا گرت. حومەید بەحەسەن کوڕی سەهلی وت: مەگەر بەتۆم نەوت؟ (ئەوان خیانتکارن) بەلاّم دووبارە فریوت خوارد.

حومەید بۆ کوفە گەڕایەوە و سامانەکانی خۆی هەڵگرت و عەباس کوڕی موسا

کوڕی جەعفەری عەلەوی وەك فەرمانداری ئەو ناوچەیە دیاریکرد و فەرمانی پێدا دوای مەئمون خەڵكان بۆ بەیعەت لەگەڵ عەلی کوڕی موسای ڕەزا (کەوەك جێگری مەئمون دیاریکرابوو) هان بدات و سەد هەزار درهەمی پێدا و وتی: لەرێگەی براکەت بجەنگە و دڵنیابە خەڵکانی کوفە و من هاوکاریت دەکەین.

بۆ شەوەکەی، حومەید بۆ لای حەسەن گەڕایەوە. حەسەن، حەکیمی حارسی بەرەو نیل (جیاواز لەرووباری نیلی میسر) ڕەوانە کردبوو. ئەو بۆجەنگی عیسا کوڕی محەممەد ڕۆشت و لەنێوان دوو سوپاکە جەنگ هەڵگیرسا. لەم جەنگەدا حەکیم شکستی خوارد و عیسا ڕۆشتە ناو ئەو سەرزەمینە. دوای ئەوە ئیبراهیمی خەلیفە، سەعید و باوکی بەتی بۆ جەنگ دژی عەباس کوڕی موسا ڕەوانەی کوفە کرد. عەباس داوای هاوکاری لەخەڵکانی کوفە کرد و دەستەیەکیان پەیوەستی کوفە بوون.

شیعەکان پێیان وت: ئەگەر تەنیا پێشنیاری بەیعەتی براکەتمان پێدەکەیت، هاورێیەتی دەکەین بیٚ ئەوەی پێویستمان بەمەئمون بێت. عەباس کوڕی موسا وتی: سەرەتا پێشنیاری بەیعەتی مەئمونتان پێدەکەم و دواتر براکەم. بەمشێوەیە ئەوان هاوکارییان نەکرد.

کاتێك سەعید و باوکی بەت، بۆ گرتنی عەباس کوڕی موسا هاتن و لەگوندی شاهی ئوردوویان لێدا، عەباس، کوڕە مامەکەی عەلی کوڕی محەممەد کوڕی جەعفەری (کەبۆ باوکی لەمەککە بەیعەتی وەرگرتبوو) لەگەڵ دەستەیەکی وەك برای باوکی سەرایا بۆ جەنگی ئەوان ڕەوانە کرد. دوو سوپا چەند جارێك رووبەرووی یەکبوونەوە و سەرئەنجام عەلی کوڕی محەممەدی عەلەوی و خەڵکانی کوفە شکستیان خوارد و سەعید هاوریٚ لەگەڵ سوپاکەی لەدووەمی جومادی الاول، ١٧ ئۆکتۆبەر لەحیرە دابەزین و پێشڕەوییان کرد و ئاگری جەنگیان دژی خەڵکانی کوفە خۆش کرد. هێرشیان کردە سەر منداڵەکانی عەباس و موالییەکانیان و تا ئاوابوونی خۆر، درێژەیان بەجەنگدا. ئەوان هاواریان دەکرد: ئەی باوکی ئیبراهیم! ئەی مەنسور! نابێت گوێرایەڵی فەرمانی مەئمون بین. ئەم دەستەیە جل و بەرگی ڕەشیان لەبەردا بوو و خەڵکانی کوفە جل و بەرگی سەوز.

بەیانی ئەو ڕۆژە جەنگ دەستی پێکردەوە و هەر دوو سوپا هەرچییان دەستدەکەوت، یا دەیانسوتاند یا دەیانڕفاند. کاتێك سەرکردەکانی کوفە ئەمەیان بینی، ڕۆشتنە لای سەعید و داوای ئەمانیان بۆ خۆیان و هاوەڵانیان کرد. سەعید لەسەر ئەو بنەمایە ئەمانی پێبەخشین کە لەکوفە بڕۆنەدەر. سەرکردەکان ڕازی بوون.. ئەوان عەباسیان لەم گفتوگۆیە ئاگادار کردەوە. عەباسیش لەبەردەم ئەم ڕێکەوتنە سەری دانەواند و لەماڵەکەی ڕۆشت. هاوەڵانی عەباس کوڕی موسا هێرشیان کردە سەر پاشماوەی هاوەڵانی سەعید و دژی ئەوان جەنگان. هاوەڵانی سەعید پەنایان بۆ خەندەکەکان برد و سەربازەکانی عەباس، ماڵەکانی عیسا کوڕی موسایان تاڵان کرد و هەرکەسیان گرت، کوشتیان یا گریان تێبەردا.

عەباسییەکان پەیکیان بۆ لای سەعید لەحیرە نارد ولەپەیمان شکێنی عەباس کوڕی موسا ئاگاداریان کردەوە. سەعید و هاوەڵانی هێرشیان کردە سەر کوفە و لەتاریکایی شەو گەیشتنە ئەو شارە و هەموو تاڵانچییەکانیان کوشت و تاڵانییەکانی ئەوانیان کردە خۆراکی ئاگر. سەعید و هاوەڵانی بەشی زۆری شەو چاوەڕوان مانەوە تا ئەوەی سەرکردەکانی کوفە ڕۆشتن و وتیان ئەم پێشهاتە بەهۆی ئاژاوەچییەکانەوە سەری هەڵداوە و عەباس ڕێزی لەئەمان نامەکەی خۆی گرتووە. بەمشێوەیە سەعید دەستی لەشوێن هەڵگرتنی عەباس هەڵگرت.

بۆ بەیانی سەعید و باوکی بەت ڕۆشتنە ناو کوفە و بانگی ئەمانیان بەرز کردەوە و زیانیان لەکەس نەدا. فەزڵ کوڕی محەممەد کوڕی سەباحی کێندیان وەك فەرمانداری شارەکە دەستنیشان کرد بەڵام دواتر ئەویان لەبەر کۆکردنەوەی زیاد لەرادەی سامان بۆ خۆی، لەسەر تەخت هێنایە خوار و غەسان باوکی فەرەجییان لەجێگەی ئەو دانیشاند. دواتر ئەویشیان بەگوناحی ئەوەی دەستی بەخوێنی باوکی عەبدوڵلە برای باوکی سەرایا، پیس بووە لەسەر کار لابرد و باوکی هەول، برازای سەعیدیان لەجێگەی ئەو دانا. باوکی هەول فەرمانڕەوایەتی کوفەی دەکرد تا حومەید کوڕی عەبد حەمید لەگەڵ سوپاکەی ڕژانە ناو کوفە و باوکی هەول بەناچاری هەڵات.

ئیبراهیم کوڕی مەهدی (خەلیفە)، فەرمانی بەعیسا کوڕی محەممەد دا لەڕێگەی

نیلەوە بەرەو کەنارەکانی واست بڕوات و بەکوڕی عایشەی هاشمی و نوعەیم کوڕی حازم و دوای ئەوان بەسەعید و باوکی بەتی ئەفریقیای، فەرمانیدا هەموویان لەسیادە لەنزیکی واست ئوردوو لێبدەن. فەرماندەی هەموویان عیسا کوڕی محەممەد بوو. سوپاکەی ئەو هەموو ڕۆژێك هێرشیان دەکردە سەر ئوردووی حەسەن بەڵام ئەوان لەناو شارەکەدا سەنگەریان گرتبوو و کەس بۆ جەنگی ئەمان نەدەهاتەدەر.

سەرئەنجام حەسەن فەرمانی بەسەربازەکانیدا هێرشیان بکەنەسەر. ئەوان لەبیست و شەشی رەجەب/ ٦ فەوریە هێرشیان کردە سەر هێزەکانی ئیبراهیم و تا نیمەڕۆ جەنگێکی سەرسوڕهێنەریان تاقی کردەوە و لەکۆتاییدا عیسا و سوپاکەی هەڵاتن و ڕێگەی تەریانا و نیلیان گرتەبەر. حەسەن دەستی بەسەر ئوردووەکەی ئیبراهیم و سامانی سوپاکەیدا گرت.

سەرکەوتن بەسەر سەهل کوڕی سەلامە

لەم ساڵەدا ئیبراهیم کوڕی مەهدی سەرکەوتنی بەسەر سەهل کوڕی سەلامە بەدەست هێنا کەرێبەری خۆبەخشەکان بوو. ئەوی زیندانی کرد و سزایدا.

چۆنیەتی سەرکەوتنی ئیبراهیم بەم شێوە بوو کەسەهل لەبەغداد مابوویەوە و پێشنیاری فەرماندان بەچاکە و ڕێگرتن لەخراپەی بەخەڵکی شارەکە دەکرد. زۆرینەی خەڵکانی بەغداد لەدەوری کۆبوونەوە. کاتێك عیسا کوڕی محەممەد شکستی خوارد، لەگەڵ سوپاکەی ڕووبەڕووی سەهل کوڕی سەلامە بوویەوە بۆ ئەوەی سەرکوتی بکات چوونکە سەهل بەردەوام عیسای بەکەسێکی خراپەکار ناوزەد دەکرد و بەستەمکاری لەقەڵەم دەدا. دوو سوپا بۆ ماوەی چەندین ڕۆژ جەنگان. بەدوای ئەم جەنگانە سوپاکەی سەهل لەهەر گەڕەك و کۆڵانێك سەنگەریان گرت. عیسا درهەم و دیناری فراوانی لەناو سوپاکەی سەهل بلاّو کردەوە و ئەوانیش ڕێگەکانیان بۆ کردەوە.

لەرۆژی شەممە بیست و پێنجی شەعبان/ ٧ مارسی ٨١٧ زایینی، عیسا و سوپاکەی لەهەموو ناوچەکانەوە هێرشیان کردە سەر سەهل. سەربازەکانی سەهل

چوونكە پارەیان لەعیسا وەرگرتبوو، هاوكارییان نەكرد تا ئەو جێگەی عیسا خۆی گەیاندە ماڵەكەی سەهل بەڵام سەهل خۆی خستە ناو بینەران و خۆی شاردەوە. عیسا ئەوی لەماڵەكەیدا نەبینی. بۆ گرتنی ئەو چەندین كەسیان راسپارد. سەهل لەشەودا گیرا و بردیانە لای ئیسحاق كوڕی هادی. ئیسحاق پرسیاری لێكرد و سەهل لەوەڵامدا وتی: پێشنیاری بەیعەت لەگەڵ منداڵەكانی عەباسم بەخەڵكان دەدا و داوم لێدەكرد لەسەر بنەمای قورئان و سونەتی پێغەمبەر(د.خ) هەڵس و كەوت بكەن، هەنووكە ئەو پێشنیارەیش بەئێوە دەكەم. پێیان وت: برۆ ناو خەڵكان و پێیان بڵێ ئەوەی پێشنیارت دەكرد، تەنیا قسەی هەڵبەستراوە بووە. ئەو ڕۆشتە ناو خەڵكان و بەمشێوەیە زمانی كردەوە: ئەی خەڵكینە! دەزانن پێشنیاری گەڕانەوە بۆ كتێبی خواوەند و سونەتی پێغەمبەرم(د.خ) پێدەكردن، هەنووكەیش لەسەر پێشنیارەكەی خۆم پێداگری دەكەم. راسپێردراوان ئەویان گرت و ئەشكەنجەیاندا، جوێنیان پێدا و ئەویان بۆ لای ئیبراهیم كوڕی مەهدی لەمەدائن ڕەوانە كرد. كاتێك سەهل ڕۆشتە بارەگاكەی، ئەو قسانەی لەگەڵ ئیسحاق كوڕی هادی كردبووی، دووبارەی كردەوە. ئیبراهیم ئەشكەنجەیدا و زیندانی كرد. ئیبراهیم وای نیشاندا كەئەوی كوشتووە. ئەو ئەم هەواڵە درۆیەی بڵاو كردەوە لەبەر ئەوەی نەكا خەڵكان جێگەی ئەو بدۆزنەوە و لەزیندان ئازادی بكەن. لەكاتی سەر بەرز كردنەوەی سەهل تا هاتنە خوارەوەی لەسەر تەخت دوانزە مانگی خایاند.

ڕۆشتنی مەئمون بۆ عێراق و كوشتنی زوریاستین

لەم ساڵەدا مەئمون لەمەرو ڕێگەی عێراقی گرتەبەر و غەسان كوڕی عوبادەی وەك جێگری خۆی لەخوراسان دیاری كرد.

هۆكاری ڕۆشتنی ئەو بۆ عێراق، بەسەرهاتی عەلی كوڕی موسای رەزا بوو. لەسەر بنەمای ئەم گێڕانەوەیە دوای كوشتنی ئەمین ئاژاوە و كوشت وكوشتار لەناو خەڵكانی عێراق گەشەی كرد و چەندین بارودۆخی دژوار هاتەپێش كەفەزڵ كوڕی سەهل ئەم پێشهاتانەی لەو دەشاردەوە و خەڵكان لەوەی ئەو لەم پێشهاتانە ئاگادار نەدەبوویەوە، نیگەران و پەرێشان بوون. ئەویان بەشێت لەقەڵەم دەدا و بەیعەتیان

لەگەڵ ئیبراهیم کوڕی مەهدی بەست. مەئمون بەعەلی کوڕی موسای ڕەزای وت: خەڵکان بەیعەتیان لەگەڵ ئیبراهیم نەکردووە بەڵکو بەوشێوەی فەزڵ دەڵێت، ئەویان وەك فەرمانڕەوای خۆیان دەستنیشان کردووە تا کاروبارەکانیان هەڵسوڕێنێت. عەلی کوڕی موسای ڕەزا وتەکانی فەزڵی بەناڕاست زانی و مەئمونی لەجەنگی نێوان حەسەن کوڕی سەهل و ئیبراهیم ئاگادار کردەوە و پێی وت: خەڵکان کینەی تۆیان لەدڵ گرتووە لەبەر ئەوەی ئەم پێگەت بەو و براکەی بەخشیوە و منت کردۆتە جێگری خۆت.

مەئمون بەعەلی کوڕی موسای ڕەزای وت: جگە لەتۆ چ کەسێك ئەمانە دەزانێت؟ عەلی کوڕی موسای ڕەزا وتی: یەحیا کوڕی موعاز، عەبدولعەزیز کوڕی عیمران و سەرکردەکانی سوپا. مەئمون فەرمانیدا هەموویان لەبارەگاکەی ئامادە بن. هەموویان ئامادە بوون و مەئمون سەبارەت بەقسەکانی عەلی کوڕی موسای ڕەزا پرسیاری لێکردن. ئەوان زمانیان نەکردەوە تا ئەوەی مەئمون لەلایەن فەزڵەوە ئەمانی پێبەخشین و بەڵێنیدا ڕێگە نەدات لەلایەن فەزڵەوە ئازار و زیانیان پێ بگات. بەمشێوەیە ئەوانیش بەیعەتی ئیبراهیم کوڕی مەهدییان بۆ مەئمون پشتراست کردەوە و وتیان خەڵکانی عێراق ئەو بەخەلیفەی سوننی (ئەو کەسەی ڕێگەی سونەتی پێغەمبەر(د.خ) دەگرێتەبەر) و مەئمون بە (فضی)[1] ناو دەبەن چوونکە عەلی کوڕی موسای وەك جێگری دەستنیشان کردووە. ئەوان مەئمونیان لەبارودۆخی خەڵکان ئاگادار کردەوە و لەتۆمەت و بوختانەکانی فەزڵ بۆ هەرسیمە ئاگاداریان کردەوە کەچاکەخوازی ئەوی لەسەردا پەروەردە دەکرد و فەزڵ خوێنی ڕشت. مەئمونیان ئاگادار کردەوە ئەگەر کاروبارەکان سامان نەدات، خەلافەت لەدەست دەدات. هەروەها پێیان وت تاهیر کوڕی حسەین بۆ فەرمان بردن لەمەئمون ئەزمونێکی باشی لەخۆی نیشانداوە و فەزڵ ئەوی لەکاروبارەکان و بۆ شوێنێکی دووردەست، دووری خستۆتەوە بەشێوەیەك چیتر کەس چاوەڕوانی هاوکارییەکانی ئەو ناکات. بەکورتی ئەوەی پێگەی مەئمون لەبەغداد دابەزیوە و سوپاییەکان ئاڵای

---

[1] نازناوێکە بۆ سەرکۆنە کردن کەزیاتر شوێنکەوتەکانی مەزهەبی سوونە بۆ سەرکۆنە کردنی شیعەکان بەکاری دەبەن.

شۆڕشیان بەرز کردۆتەوە لەکاتێکدا ئەگەر تاهیر لەبەغداد دەمایەوە، دەیتوانی پێگەی خەلافەتی مەئمون بپارێزێت و جڵەوی کاروبارەکان بگرێتەدەست. ئەوان داوایان لەمەئمون کرد بەرەو بەغداد بڕوات چوونکە ئەگەر خەڵکانی بەغداد بیبینن، فەرمانبردای و گوێرایەڵی خۆیان نیشان دەدەن.

لەم کاتەدا مەئمون فەرمانی ئامادە بوونی دەرکرد. فەزڵ لەم گفتوگۆیە ئاگادار بوویەوە و ژمارەیەك لەوانی گرت و زیندانی کردن و ریشی چەند کەسێکی هەڵکەند. عەلی کوڕی موسای رەزا مەئمونی لەم پێشهاتە ئاگادار کردەوە. مەئمون وتی: هێشتا نامەوێت لەگەڵ فەزڵ ناسازگاری بکەم. بەرێکەوت و کاتێك گەیشتە سەرەخس، دەستەیەك دژی فەزڵ کوڕی سەهل شۆڕشیان کرد و لەگەرماودا کوشتیان. ئەم پێشهاتە لەدووەمی مانگی شەعبان/ ١٢ فەوریەی ٨١٧ زایینی روویدا. چوارکەس خوێنی فەزڵیان ڕشت: غالیب مەسعودی ئەسەدی و قوستەنتینی رۆمی و فەرەجی دەیلەمی و موەفەقی سەقلەبی. ساڵەکانی ژیانی لەشەست کۆتایی هات. ئەم کەسانە ئەویان کوشت و هەڵاتن. مەئمون بۆ گرتنی ئەم کەسانە دەهەزار دیناری وەك خەڵات دیاریکرد. عەباس کوڕی هەیسەمی دەینەوەری ئەوانی گرت و ڕەوانەی بارەگای مەئمونی کرد. بەمەئمونیان وت: تۆ فەرمانی کوشتنی ئەوت بەئێمەدا. مەئمون فەرمانیدا و سەری هەر چواریان لەجەستە جیا کردەوە.

دەڵێن: لەکاتی پرسیار کردنی مەئمون لەچەند و چۆنیەتی ئەم روداوە دەستەیەك وایان نیشاندا کەعەلی کوڕی باوکی سەعید خوشکەزای فەزڵ کوڕی سەهل ئەوانی بۆ ئەم کارە هەڵخراندووە و دەستەیەك حاشایان لەم فەرمانە کرد. بەرهەحاڵ مەئمون ئەوانی کوشت و دواتر لێکۆڵینەوەی لەگەڵ عەبدولعەزیز کوڕی عیمران و عەلی و موسا و ژمارەیەکی دیکە کرد بەلاّم هەمووان بێ ئاگایی خۆیان لەم پێشهاتە نیشاندا. مەئمون بەوەڵامەکانیان رازی نەبوو و فەرمانی کوشتنی هەموویانی دەرکرد. سەری ئەوانی بۆ لای حەسەن کوڕی سەهل نارد و پێی وت لەمەرگی فەزڵ خەمبارە و هەنووکە پێگەی براکەی بەو بەخشیوە. ئەم هەواڵانە لەمانگی رەمەزان/ مارسی ٨١٧ زایینی بەحەسەن کوڕی سەهل گەیشت.

مەئمون ڕێگەی عێراقی گرتەبەر. لەو کاتەدا ئیبراهیم کوڕی مەهدی و عیسا و ژمارەیەکی دیکە لەمەدائن بوون و باوکی بەت و سەعید، شەو و ڕۆژ لەکەنار نیل سەرقاڵی جەنگ بوون. موتەلیب کوڕی عەبدوالله کوڕی مالك لەمەدائن گەڕایەوە و خۆی بەنەخۆش نیشاندا. ئەو بەشێوەیەکی نهێنی پێشنیاری بەیعەتی مەئمونی بەخەڵکان دەکرد و مەنسور کوڕی مەهدی وەك جێگری ئەو دەناساند و بۆ لەسەر کار لابردنی ئیبراهیم هەوڵی دەدا. مەنسور کوڕی مەهدی و خوزەیمە کوڕی خازم و چەند سەرکردەیەکی دیکە بەوتەکانی ڕازی بوون. موتەلیب نامەی بۆ عەلی کوڕی هوشام و حومەید نووسی تا پێشڕەوی بکەن. حومەید لەکەنار ڕووباری سەڕسەڕ دابەزی و عەلی لەکەناری نەهرەوان.

کاتێك ئیبراهیم کوڕی مەهدی ئەمەی زانی و لەمەدائنەوە ڕێگەی بەغدادی گرتەبەر و لەنیوەی سەفەر/ یەکی سێپتامبەری ٨١٧ زایینی لەزەندوەرد دابەزی و کەسی بەدوای موتەلیب و خوزەیمەدا نارد بۆ ئەوەی لەبارەگاکەی ئامادەبن بەلأم ئەوان خۆیان دوا دەخست. کاتێك ئیبراهیم ئەمەی بینی، عیسای بۆ لای ئەوان ڕەوانە کرد. مەنسور و خوزەیمە ڕێگەی سازگارییان گرتەبەر بەلأم موتەلیب ڕێگەی سازانی لەکەسەکان و موالییەکانی خۆی گرت. جارچی ئیبراهیم جاڕیدا: هەرکەس خوازیاری بەدەست هێنانی تالأنییە، ڕووبکاتە ماڵی موتەلیب. بۆ نیمەڕۆ، تالأنچییەکان گەیشتنە ماڵی موتەلیب و هەموو سامانەکەیان تالأن کرد و ماڵی خزمەکانی ئەویشیان تالأن کرد بەلأم خودی ئەویان نەگرت. ئەم ڕووداوە لەحەڤدەی مانگی سەفەر/ ٢٢ سێپتامبەری ٨١٧ زایینی پێشهات. کاتێك هەواڵی ئەم ڕووداوە بەحومەید و عەلی کوڕی هوشام گەیشت، حومەید خۆی گەیاندە مەدائین و پردەکەی وێران کرد و لەوێ مایەوە. ئیبراهیم لەکردەکەی خۆی لەگەڵ موتەلیب پەشیمان بوویەوە و چیتر ئەوی بەدەست نەهێنا.

چۆنیەتی کوژرانی عەلی کوڕی حسەینی هەمەدانی

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی حسەینی هەمەدانی و براکەی ئەحمەد و ژمارەیەك لەکەسەکانی کوژران. عەلی کوڕی حسەین دەستی بەسەر موسڵدا گرتبوو.

چۆنیەتی کوژرانەکەی بەمشێوە بوو: رۆژێك لەگەڵ دەستەیەك لەکەسەکانی خۆی و ژمارەیەك لەخەڵکانی ئەزد هاتنە ناو مێرگەلآنەکانی نەینەوا. ئەو بەبینینی ئەم زەوییە سەرسەوزە وتی: ئەم سەرزەمینە بۆ یەك کەس بەسە. یەکێك لەخەڵکانی ئەزد وتی: ئەی ئێمە چی بکەین؟ عەلی کوڕی حسەین وتی: ئێوەیش رێگەی عەممان بگرنەبەر. ئەم وتەیە لەناو خەڵکان بلاو بوویەوە. عەلی کوڕی حسەین پیاوێك لەئەزدییەکان بەناوی عەون کوڕی جەبەلەی بەزیندووی خستە ناو دیوارێك و ئەو پیاوە گیانی ئەسپەردە کرد. هەواڵی ئەم کوشتنە بلاو بوویەوە. بەمشێوەیە خەڵکانی ئەزد بەفەرماندەیی سەیید کوڕی ئەنس هێرشیان کردە سەر عەلی کوڕی حسەین. عەلی کوڕی حسەین لەپیاوێکی خەواریج بەناوی مەهدی کوڕی عیلوان، داوای هاوکاری کرد و ئەو پیاوە هاوکاری کرد. مەهدی لەگەڵ خەڵکان نوێژی خوێند و پێشنیاری کۆبوونەوە و پەیوەست بوون بەسوپاکەی پێکردن و بەمشێوەیە ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند. دەرئەنجامی ئەم جەنگە لەزیانی عەلی کوڕی حسەین و هاوەلانی ئەو (مەهدی) بوو و بەناچاری نەینەوای بەجێهێشت و رێگەی حودەیسەی گرتەبەر. خەڵکانی ئەزد شوێنی کەوتن و خوێنی عەلی کوڕی حسەین و ئەحمەدی برای و ژمارەیەك لەکەسەکانیان ڕشت. براکەی دیکەی بەناوی محەممەد رێگەی بەغدادی گرتەبەر و گیانی خۆی رزگار کرد. خەڵکانی ئەزد بۆ موسڵ گەڕانەوە و سەیید کوڕی ئەنس دەستی بەسەر شارەکەدا گرت و پێشنیاری بەیعەت لەگەڵ مەئمونی بەخەڵکان کرد و ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکانی مەئمون نیشاندا.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا مەئمون لەگەڵ پوران کچی حەسەن کوڕی سەهل پەیوەندی هاوسەرگیری بەست.

لەم ساڵەدا مەئمون کچەکەی خۆی دایکی حەبیبی کردە هاوسەری عەلی کوڕی موسای رەزا و کچەکەی دیکەی، دایکی فەزڵی وەك هاوسەری محەممەد کوڕی عەلی کوڕی موسای رەزا دەستنیشان کرد.

لەم ساڵەدا ئیبراهیم کوڕی موسا کوڕی جەعفەر ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا. ئەو براکەی وەك جێگری مەئمون دەناساند. ئەو دوای حەج ڕێگەی یەمەنی گرتەبەر چوونکە حەمدویە کوڕی عەلی کوڕی عیسا کوڕی ماهان دەستی بەسەر ئەو سەرزەمینەدا گرتبوو.

لەرەبیع الاخری ئەم ساڵە/ ئۆکتۆبەر لەشەوی چواردەی رەبیع الاخر/ ٢٩ ئۆکتۆبەر شێوەیەك سووری لەئاسمان دەرکەوت و دوای ماوەیەك دیاری نەما و دوو کۆڵەکەی (ستوون) سوور تا بەرەبەیان بەئاسمانەوە دیار بوو.

هەروەها لەم ساڵەدا باوکی محەممەد یەحیا کوڕی موبارەك کوڕی موغەیرەی عەدەوی یەزیدی قورئان خوێن و هاوڕێی باوکی عەمرۆ کوڕی عەلا، کۆچی دووایی کرد. پێیان دەوت یەزیدی چوونکە هاونشینی یەزید کوڕی مەنسور خاڵی مەهدی بوو.

هەروەها لەم ساڵەدا سەهل باوکی زوریاستین، شەش مانگ دوای کوژرانی کوڕەکەی مرد بەلام دایکی مایەوە تا ئەو کاتەی زەماوەندی هاوسەرگیری بورانی کوڕەزای بینی.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و سێی کۆچی (٨١٨ زایینی)

مردنی عەلی کوڕی موسای ڕەزا

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی موسای ڕەزا کۆچی دوایی کرد. چۆنیەتی مەرگی ئەو بەمشێوە بوو: ترێی زۆری خوارد و لەناکاو مرد. مردنی ئەو لەکۆتایی مانگی سەفەر/ یەکی سێپتامبەری ٨١٨ زایینی ڕوویدا. عەلی کوڕی موسای ڕەزا لەشاری توس ماڵئاوایی لەجیهان کرد. مەئمون نوێژی لەسەر خوێند و لای گۆڕی باوکی بەخاکی سپارد.

کاتێك مەئمون هاتە ئەو شارە، چەند ڕۆژێك لای گۆڕی باوکی مایەوە. دەڵێن مەئمون عەلی کوڕی موسای ڕەزای بەترێی ژەهراوی، ژەهرخوارد کرد و من ئەمە بەدوور لەڕاستی دەزانم.

کاتێك عەلی کوڕی موسای ڕەزا مرد، مەئمون هەواڵی مەرگی ئەوی بۆ حەسەن کوڕی سەهل نووسی و پەژارەی خۆی لەمەرگی ئەو دەربڕی و لەم کارەساتە ئاگاداری کردەوە. ئەویش نامەیەکی بۆ خەڵکانی بەغداد و عەباسییەکان و موالییەکان نووسی و هەواڵی مەرگی ئەوی پێدان. لەنامەکەیدا نووسی ئەو کەسەی بۆ بەیعەت بەستن لەگەڵی، ڕەخنەتان لەمن دەگرت، هەنووکە مردووە و داوای لێکردن ملکەچی فەرمانەکانی بن. خەڵکانی بەغداد بەناشیرینترین شێوە وەڵامیان دایەوە.

ڕۆژی لەدایك بوونی عەلی کوڕی موسای ڕەزا ساڵی سەد و چل و هەشتی کۆچی/ حەوتسەد و شەست و پێنجی زایینیە.

گرفتار بوونی عیسا کوڕی محەممەد بەدەستی ئیبراهیم کوڕی مەهدی

لەکۆتایی شەوالی ئەم ساڵە/ ٢٨ ئاوریلی ٨١٩ زایینی، ئیبراهیم کوڕی مەهدی، عیسا کوڕی محەممەد کوڕی باوکی خالیدی زیندانی کرد. هۆکاری ئەم کارە ئەوە بوو عیسا لەلایەك نامەی بۆ حومەید و حەسەن کوڕی سەهل دەنووسی و و لەلایەکی دیکە ملکەچی خۆی بۆ فەرمانەکانی ئیبراهیم نیشان دەدا بەڵام هەرکات

ئیبراهیم داوای دەکرد بۆ جەنگی ئەحمەد[٢] بڕوات، بەبیانوی ئەوەی سوپاکەی داوای موچە دەکەن، خۆی لەم کارە بەدوور دەگرت. جاریکی دیکە دەیوت: ڕێگە بدات دەرفەتی گونجاو بەدەست بێت. کاتێك عیسا لەپێشڕەوی حومەید و حەسەن کوڕی سەهل دڵنیا بوو، بەڵێنی پێدان کەئیبراهیم کوڕی مەهدی لەدوایین هەینی شەوال تەسلیمی ئەوان دەکات.

هارون کوڕی محەممەد برای عیسا، ئیبراهیمی لەم پێشهاتە ئاگادار کردەوە. ئیبراهیم هاتە سەر پرد و بەخەڵکانی وت: داوام لەحۆمەید کردووە نە ئەو خۆی لەکارەکانی من هەڵقورتێنێت نەمن لەکارەکانی ئەو. دواتر فەرمانیدا لەدەوروبەری پرد و دەروازەی شام خەندەك لێبدەن.

ئیبراهیم لەکار و کردەکانی عیسا ئاگاداری کردەوە. ئیبراهیم داوای لەعیسا کردبوو پێشنوێژی نوێژی هەینی بکات و عیسا ڕازی ببوو بەڵام کاتێك ئیبراهیم لەوتە و مەبەستەکەی ئاگادار بوویەوە، کەسی بەدوادا نارد و بانگی کرد. عیسا بیانوی هێنایەوە و ئیبراهیم بەردەوام کەسی دەنارد. ئەو لەروسافە هاتە لای ئیبراهیم و کاتێك گەیشت، ئیبراهیم سەرکۆنە کردنی دەست پێکرد. عیسا بەردەوام داوای بەخشینی دەکرد و بەرپەرچی هەندێك لەوتەکانی دەدایەوە. ئیبراهیم فەرمانی ئەشکەنجە کردن و زیندانی کردنی ئەوی دەرکرد. ژمارەیەك لەخزم و سەرکردەکانی ئەویشی گرت و ڕەوانەی گرتووخانەی کردن. دەستەیەکیان خۆیان ڕزگار کرد. عەباس ڕاوێژکاری عیسا یەکێك لەوکەسانەی بوو کەخۆی ڕزگار کرد.

خزمەکانی عیسا هاتوچۆیان دەستپێکرد و خەڵکیان دژی ئیبراهیم هاندەدا. سەرسەختترینی ئەوان عەباسی ڕاوێژکاری عیسا بوو کەرێبەرایەتی ئەوانی گرتەدەست. ئەم تاقمە کۆبوونەوە و کارگوزارەکانی ئیبراهیمیان لەسەر پرد و کەرخ و شوێنەکانی دیکە دەرپەڕاند. خراپەکاران و سەرسەرییەکان دەرکەوتن. عەباس نامەی بۆ حومەید نووسی تا پێشڕەوی بکات بۆ ئەوەی بەغدادی تەسلیم بکەن.

---

[٢] لەمێژووی تەبەری بەحۆمەید هاتووە و گومان دەکەم ئەمە ڕاست بێت. (وەرگێر)

چۆنیەتی لەسەر کار لابرانی ئیبراهیم کوڕی مەهدی

لەم ساڵەدا خەڵکانی بەغداد ئیبراهیم کوڕی مەهدییان لەسەر کار لابرد. پاڵنەری ئەم کارە ئەوە بوو کە ئەو - وەك ئاماژەی پێدرا- عیسا کوڕی محەممەدی زیندانی کرد. کاتێك هاوەڵانی عیسا و لەناو ئەوان عەباس نامەیان بۆ حومەید نووسی و داوایان لێکرد ملی رێگە بگرێتەبەر، حومەید لەکەنار رووباری سەرسەڕ دابەزی و ئوردووی لێدا.

عەباس و سوپاسالارەکانی بەغداد ڕۆشتنە لای. چاویان بەحومەید کەوت. ئەوان بەڵێنیان لەحومەید وەرگرت بەهەر سەربازێك پەنجا درهەم بدات. حومەید بەڵێنیدا رۆژی شەممە لەیاسرییە ئەم پارەیان پێ بدات بەو مەرجەی ئەوان لەهەینی پێشنیاری پەیوەست بوون بەسوپاکەی مەئمون و لەسەر کار لابردنی ئیبراهیم بەخەڵکان بکەن. ئەوانیش بەڵێنیاندا.

کاتێك ئیبراهیم لەمە ئاگادار بوویەوە، عیسا و کەسەکانی لەزیندان هێنایەدەر و داوای لێکرد بۆ شوێنەکەی خۆی بگەڕێتەوە و جڵەوی بارودۆخ بگرێتەدەست بەڵام عیسا رازی نەبوو.

لەرۆژی هەینی، عەباس کوڕی محەممەد کوڕی باوکی رەجای فەقیهیان هێنا. ئەو نوێژی هەینی لەگەڵ خەڵکان خوێند و پێشنیاری بەیعەت لەگەڵ مەئمونی بەخەڵکان کرد. حومەید هاتە یاسرییە و سەربازەکان بۆ وەرگرتنی پەنجا دینارەکە ریزیان بەست. حومەید بەهەرکام پەنجا دیناری بەخشی. سەربازەکان پێشنیاریان کرد دە درهەم لەم بڕە کەم بکاتەوە چوونکە ئەم بڕە کەپێشتر دەبوا عەلی کوڕی هوشام بەوانی بدات بەڵام پەیمانەکەی شکاند، بەشێوەیەکی خراپ لێکیان دەدایەوە و بەشومیان دەزانی. حومەید وتی: نا، بەڵکو دە درهەمی پێ زیاد دەکەم. بەم شێوەیە هەر سەربازە و شەست درهەمی وەرگرت.

کاتێك ئیبراهیم لەمە ئاگادار بوویەوە، عیسای بانگ کرد و داوای لێکرد جەنگ لەگەڵ حومەید دەست پێبکات. عیسا رازی بوو. ئیبراهیم، عیسای ئازاد کرد وبەڵێن و پەیمانی خوایی لێ ستاند. عیسا لەگەڵ سوپاکەی قسەی کرد و بەڵێنی پێدان ئەو بڕەیان پێ دەبەخشێت کەحومەید پێی بەخشین بەڵام سوپاکەی رازی نەبوون.

عیسا، هاوڕێ لەگەڵ فەرماندەکان لەبەشی ڕۆژهەڵاتی سوپاکە گوزەریان کرد و مژدەیان بەسەربازەکاندا زیاتر لەشەست درهەمیان پێ ببەخشێت بەڵام سەربازەکان جوێنیان بەخۆی و هاوڕێکانیدا و وتیان: عیسا تەسوویی [٣] لەگەڵ ئەوان گرفتار بوو. یەکێك لەفەرماندەکان ئەوی ڕزگار کرد و گەڕاندییەوە بۆ ماڵەکەی. کەسانی دیکە گەڕانەوە بۆ لای ئیبراهیم و ئاگاداریان کردەوە. ئیبراهیم ئەژنۆی خەمی لەباوەش گرت.

وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا، موتەلیب کوڕی عەبدوللە کوڕی مالك خۆی لەئیبراهیم داشاردبوو. کاتێك حومەید هات، مەبەستی ئەوەی کرد پەیوەستی ببێت بەڵام لەمەبەستەکەی ئاگادار بوونەوە و گرتیان و بردیانە لای ئیبراهیم. ئەو بۆ ماوەی سێ ڕۆژ زیندانی کرد و لەشەوی یەکەمی زی حەججە/ ٢٩ مەی ٨١٨ زایینی ئازادی کرد.

خۆشاردنەوەی ئیبراهیم کوڕی مەهدی

لەم ساڵەدا ئیبراهیبم کوڕی مەهدی خۆی شاردەوە. هۆکارەکەی ئەوە بوو کاتێك هاوەڵان و سەرکردەکانی بینییان حومەید گەشتۆتە ئاشەکانی عەبدوللە کوڕی مالك، بەشێوەیەکی نهێنی ڕۆشتنە لای حومەید و زۆربەیان پەیوەستی بوون و دەروازەکانی مەدائنیان بۆ کردەوە.

ئیبراهیم کاتێك ئەمەی بینی، هەموو کەسەکانی خۆی بۆجەنگ ڕەوانە کرد. ئەوان لەسەر پردی ڕووباری دیالە ڕووبەڕووی سوپاکەی حومەید بوونەوە. هەر دوو سوپا دەستیان بۆ شمشێر برد. حومەید شکستیدان و سوپاکەی شوێن سوپاکەی ئیبراهیم کەوتن تا ئەوەی لەگەڵ ئەوان هاتنە ناو بەغداد. ئەم پێشهاتە لەکۆتاییەکانی ڕۆژی زیقەعدە/ ٢٧ ژوئەنی ٨١٨ زایینی ڕوویدا.

لەجەژنی قوربان فەزڵ کوڕی ڕەبیع خۆی شاردەوە و دواتر بەرەو بارەگای حومەید بەرێکەوت. مناڵەکانی هاشم و سەرکردەکان یەك لەدوای یەك لای حومەید کۆبوونەوە. کاتێك ئیبراهیم ئەمەی بینی، ئەندێشەی لەبارودۆخی خۆی کرد.

---

[٣] تسو ١ کاژێر لە ٢٤ کاژێری شەوانە ڕۆژ

موتەلیب نامەی بۆ حومەید نووسی تا سنووری ژێر دەستی خۆی تەسلیم بکات. سەعید کوڕی ساجور و باوکی بەت و دەستەیەکی دیکە نامەیان بۆ عەلی کوڕی هوشام نووسی تا ئیبراهیمی بۆ بگرن. کاتێك ئیبراهیم لەمەبەستی ئەوان و کۆبوونەوەی کەسەکانی خۆی لەدەوری حومەید ئاگادار بوویەوە، لەشەوی چوارشەممە، حەڤدەی زی حەججە/ ٦ ژوئیەی زایینی خۆی شاردەوە.

موتەلیب کەسی بەدوای حومەید نارد و ئاگاداری کردەوە کەدەوری ماڵەکەی ئیبراهیمی گرتووە. حومەید دەستبەجێ لەئاشەکانی عەبدوڵڵە بەرەو پردەکە بەرێکەوت. عەلی هوشامیش پێشڕەوی کرد و گەیشتە رووباری بەیین. دواتر رووی کردە مزگەوتی کەوسەر و حومەید رووی کردە ماڵەکەی ئیبراهیم. بەدوای ئەودا گەڕان بەڵام هیچ نیشانێکیان لێ نەبینی.

ئیبراهیم بەهەمان شێوە بەشاراوەیی ژیانی دەبردەسەر تا ئەو رۆژەی کەمەئمون هات. تەنانەت دوای هاتنی ئەو لەحەشارگەکەی نەهاتەدەر.

ئیبراهیم یەك ساڵ و یانزە مانگ و دوانزە رۆژ لەسەر کار بوو. دوای ئەو، عەلی کوڕی هوشام فەرمانڕەوایی رۆژهەڵاتی بەغدادی دەکرد و حومەید فەرمانڕەوایی رۆژئاوا.

ئیبراهیم، سەهل کوڕی سەلامەی لەزیندان ئازاد کردبوو لەکاتێکدا خەڵکان گومانیان دەکرد ئەوی کوشتووە. ئەو رۆژی لەمزگەوتی روسافە بەسەر دەبرد و شەوان دەیانگەڕاندەوە بۆ زیندان تا ئەوەی ئیبراهیم بەیەکجاری لەزیندان ئازادی کرد و لەیەکەم شەوی زی حەججە/ ٢٩ مەی ٨١٨ زایینی رێگەی بۆ کردەوە. ئەویش رۆشت و خۆی شاردەوە و دوای هەڵاتنی ئیبراهیم جارێکی دیکە لەناو خەڵکان خۆی ئاشکرا کرد. حومەید ئەوی لەخۆی نزیك کردەوە و رێزی لێگرت و چاوی بەخێزان و ماڵ و منالەکەی رووناك کردەوە. کاتێك مەئمون هات، چەندین دیاری گرانبایی پێبەخشی.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەبیست و هەشتی زیحەججەی ئەم ساڵە/ ٢٥ ژوئەنی ٨١٨ زایینی، خۆر گیرا. لەم رۆژەدا زیاتر لەدوو لەسەر سێی خۆر لەبەر چاو ون بوو.

لەکۆتایی زیحەججەی ئەم ساڵە/ ٢٧ ژوئەنی ٨١٨ زایینی مەئمون هاتە

هەمەدان.

سلێمان کوڕی عەبدوالله کوڕی سلێمان کوڕی عەلی ڕیّ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا لەخوراسان چەندین ئەرهەژێن پانتایی ئەم دیارەی لەراندەوە و حەفتا ڕۆژ بەردەوام بوو. زۆربەی ئەم ئەرد هەژێنانە شارەکانی بەلخ، جوزجان، فارياب، تاڵەقان، ماوەرا ئەلنەهری گرتەوە و هەموو شار و ماڵەکانی وێران کرد و ژمارەیەکی زۆری کوشت.

لەم ساڵەدا مالیخۆلیا یەخەی حەسەن کوڕی سەهلی گرت و ئاوزی لیّ سەندەوە و بەناچاری لەژورێکدا زیندانییان کرد و دەرگایان بەروودا بەست. سەرکردەکان ئەم بەسەرهاتەیان بۆ مەئمون نووسی و ئەویش دینار کوڕی عەبدوالله‌ی کردە فەرماندەی سوپاکەی و پەیکی ڕەوانە کرد کەخۆی بەم نزیکانە دەگات.

لەم ساڵەدا پیاوێك لەخەڵکانی ئاندۆلۆس بەناوی وەلەد ئالاّی شۆڕشی بەرز کردەوە. ئەو لەبەرابەر پاشای ئاندۆلۆس شۆڕشی کرد و پاشا، سوپایەکی بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد و لەباجەی کەدەستی بەسەردا گرتبوو، گەمارۆیان خستەسەر و دەرئەنجام گرتیان و زیندانییان کرد.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی جەعفەری سادق لەگورگان کۆچی دوایی کرد. مەئمون نوێژی لەسەر خوێند. خەڵکانی حیجاز وەك خەلیفە بەیعەتیان لەگەڵ بەستبوو.

هەروەها لەم ساڵەدا خوزەیمە کوڕی خازمی تەمیمی لەمانگی شەعبان/ ٣١ ژانویەی زایینی مرد. ئەو یەکێکە لەسەرکردە بەناوبانگەکان. ئەو هەواڵانەی لەو دەیگێڕنەوە نیشانەی پێگەی بەرزی ئەوە.

یەحیا کوڕی ئادەم کوڕی سلێمان و باوکی ئەحمەدی زوبەیری و محەممەد کوڕی بەشیری عەبدی فەقیهی کوفە و نەزر کوڕی شومەیلی لوغەوی حەدیس بێژی بڕواپێکراو، هەموویان کۆچی دواییان کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و چواری کۆچی (٨١٩ زایینی)

هاتنی مەئمون بۆ بەغداد

لەم ساڵەدا مەئمون هاتە بەغداد و ئاژاوەکان دامرکانەوە. ئەو بۆ ماوەی یەك مانگ لەگورگان مایەوە و دەگەیشتە هەر مەنزڵێك، یەك یا دوو سێ ڕۆژ خێوەتی هەڵدەدا. هەشت ڕۆژ لەنەهرەوان مایەوە. بنەماڵە، کەس و کار، فەرماندەکان، گەورەکان و سەرکردەکان دەهاتنە بارەگاکەی و سڵاویان بۆ دەنارد.

ئەو نامەیەکی بۆ تاهیر لەڕەققە نووسی و داوای لێکرد لەنەهرەوان پەیوەستی ببێت. تاهیر هاتە نەهرەوان. مەئمون لەنیوەی سەفەر/ ١٨ نۆڤەمبەری ٨١٩ زایینی هاتە بەغداد. جل وبەرگی خۆی و هاوڕێکانی سەوز بوو. کاتێك مەئمون گەیشتە بەغداد، لەروسافە دابەزی و دواتر لەکۆشکەکەی خۆی لەکەنار بەستێنی دیجلە نیشتەجێ بوو. فەرمانی بەسەرکردەکانی سوپادا لەئوردووگاکەی خۆیان بمێننەوە.

خەڵکان بەجل و بەرگی سەوزەوە دەهاتنە بارەگاکەی و ئەگەر کەسێکیان بەجل و بەرگی ڕەشەوە دەبینی، جلەکانیان دەدڕاند. هەشت ڕۆژ بەم شێوەیە تێپەڕی تا ئەوەی سەرکردەکانی مناڵەکانی عەباس و سوپا سالارەکانی خوراسان (سەبارەت بەجل و بەرگی سەوز و ڕەش) لەگەڵ مەئمون دووان.، دەگێڕنەوە کەمەئمون فەرمانی بەتاهیر کوڕی حسەین داوە تا نیازەکانی خۆی باس بکات. یەکەم داواکاری تاهیر ئەوە بوو مەئمون جل و بەرگی ڕەش لەبەر بکاتەوە (ڕەش بکاتە دروشم و نیشانی خۆی) مەئمون ڕازی بوو. لەبەردەم میوانەکان ئامادە و جل و بەرگی ڕەشیان هینا و لەبەری کرد. جل و بەرگی ڕەشی کردە بەر تاهیر و بەهەموو فەرماندەکان جل و بەرگی ڕەشی بەخشی. خەڵکان هەمووان ڕەشیان پۆشی. ئەم پێشهاتە لەبیست و سێی مانگی سەفەر/ ٢٦ نۆڤەمبەری ٨١٩ زایینی ڕوویدا.

ڕۆژێك ئەحمەد کوڕی باوکی خالیدی ئەحوەل بەمەئمونی وت: ئەی سەروەری باوەڕداران، بیر لەوە دەکەمەوە چۆن ڕێگەی بەغدادمان گرتۆتەبەر لەکاتێکدا زیاتر لەپەنجا هەزار درهەممان پێ نییە لەگەڵ ئەو ئاژاوەی خەڵکانی بەخۆیەوە سەرقاڵ کردووە، چی ڕوودەدات ئەگەر کەسێك سەر بەرز بکاتەوە یا ئاژاوەیەك ڕووبدات؟ مەئمون وتی: ڕاست دەکەیت ئەی ئەحمەد بەڵام بزانە خەڵکانی ئەم شارە بەسێ

دەستە پێکهاتوون، یا ستەمکاران یا ستەم لێکراو و دەستەیەکیان نەستەمکارن نە ستەملێکراو. ستەمکار تەنیا چاوەڕوانی بەخشینی ئێمە دەکات و ستەم لێکراو چاوەڕوانە لەسێبەری ئێمەدا مافەکانی وەربگرێتەوە و ئەو کەسەی نەستەمکارە و نە ستەملیکراو، لەماڵەکەی خۆی نایێتەدەر. بەو شێوە بوو کەمەئمون پێشبینی کرد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا مەئمون فەرمانیدا بەشی خەڵکانی دەوروبەری عێراق دوو لەسەر پێنج بێت. پێشتر لەسەر بنەمای نیوە کاریان دەکرد (بەشی خاوەن زەوی لەدانەوێڵە بەمشێوە بوو) مەئمون پێوانەیەکی نوێی هێنایە کایەوە کەبەرابەر بوو لەگەڵ دە پێوانەی هارونی.

لەم ساڵەدا یەحیا کوڕی موعاز جەنگی دژی بابەکی خورەمدین بەرپا کرد بەڵام کەسیان سەرکەوتنیان بەدەست نەهێنا.

لەم ساڵەدا مەئمون باوکی عیسا، براکەی خۆی کردە فەرمانڕەوای کوفە و ساڵح، براکەیتری کردە فەرمانڕەوای بەسرە. عوبەیداللە کوڕی حەسەن کوڕی عوبەیداللە کوڕی عەباس کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالبی کردە سەرپەرەستی حەرەمەکان. لەم ساڵەدا عوبەیداللە ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەد سەیید کوڕی ئەنسی ئەزدی لەموسڵەوە بۆ سەردانی مەئمون هات و محەممەد کوڕی ساڵح لای مەئمون سکاڵای دژی سەیید بەرز کردەوە. دەڵێن: سەیید کوڕی ئەنس براکان و بنەماڵەی محەممەد کوڕی حەسەنی کوشتار کردبوو. مەئمون سەیید کوڕی ئەنسی بانگ کرد. کاتێك سەیید هاتە بارەگاکەی، مەئمون پێی وت: تۆ سەییدیت؟ کوڕی ئەنس وتی: تۆ خۆت سەییدیت (بەرێزیت) ئەی سەروەری باوەڕداران، من زادەی ئەنسم. مەئمون ئەم وتەی پەسەند کرد، دواتر پرسی: ئایا تۆ براکانی ئەوت کوشتووە؟ کوڕی ئەنس وتی: بەڵێ، ئەگەر خۆیشی لەگەڵ ئەوان دەبوو، خوێنی ئەویشم دەڕشت چوونکە ئەوان پێگەی پیاوێکیان لەخەواریج بەرز کردەوە و هێنایانە سەر مینبەر و بانگەوازی بەیعەت کردن بۆ

تۆیان بەدرۆ لەقەڵەمدا. مەئمون لێی خۆش بوو و فەرمانڕەوایی موسڵی پێ بەخشی. دادیاری موسڵ لەو کاتەدا حەسەن کوڕی موسای ئەشیب بوو.

لەم ساڵەدا ئیمام محەممەد کوڕی ئیدریسی شافعی، کۆچی دوایی کرد. ساڵی لەدایك بوونی سەد و پەنجای کۆچی/ ٧٦٧ زایینییە. شافیعی پێشەوای مەزهەبی شافیعی و دووەمین ئیمامی گەورەی سونییەکانە کەخۆی شیعە و شوێنکەوتەی بنەماڵەی عەلی کوڕی ئەبی تالیب بوو و بەتاوانی شوێنکەوتنی بنەماڵەی عەلی، لەلایەن مەنسورەوە چەندین کەس بۆ گرتنی راسپێردرا.

لەم ساڵەدا حەسەن کوڕی زیادی لۆلۆئی فەقیە یەکێك لەهاوەڵانی باوکی حەنیفە و باوکی داود سلێمان کوڕی داودی تەیالسی نووسەری کتێبی موسنەد (مسند) کە لەساڵی سەد و سی و سێی کۆچی/ ٧٥٠ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا کۆچی دوایی کرد. هوشام کوڕی محەممەد سائیبی کەلبی رەچەڵەك ناس لەم ساڵەدا مرد. دەستەیەك دەڵێن کەلبی لەساڵی دووسەد و شەشی کۆچی/ ٨٢١ زایینی کۆچی دوایی کردووە.

هەروەها لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عوبەید کوڕی باوکی ئومەییە ناسراو بەتەنافسی مرد. دەستەیەك دەڵێن ئەو لەساڵی دووسەد و پێنجی کۆچی/ هەشسەد و نۆزدەی زایینی مردووە.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و پێنجی کۆچی (٨٢٠ زایینی)

فەرمانڕەوای تاهیر لەخوراسان

لەم ساڵەدا مەئمون، تاهیری کردە فەرمانڕەوای ڕۆژهەڵات و بەمشێوەیە لەمدینە السلام (بەغداد) تا کۆتایی ڕۆژهەڵات (کەسنووری فەرمانڕەوای عەباسییەکان بوو) کەوتە ژێر دەسەڵاتی تاهیر. پێشتر تاهیر فەرماندەی پاسەوانەکانی دوو بەشی بەغداد و سوادی عێراق بوو.

چۆنیەتی ئەم فەرمانڕەوایەتییە بەمشێوەیە: ڕۆژێك تاهیر هاتە بارەگای مەئمون و ئەو سەرقاڵی خواردنەوە بوو. حسەینی خزمەتکار پیاڵەی بۆ پڕ دەکرد. کاتێك تاهیر ڕۆشتە لای، یەك دوو پیاڵەی دەرخواردا و فەرمانی مانەوەی پێدا. تاهیر وتی: شیاو نییە بۆ فەرماندەی پاسەوانەکان لای سەروەری خۆی دانیشێت. مەئمون وتی: لەشوێنی کۆبوونەوەی گشتی بەو شێوەیە بەڵام لێرە تەنیا من و تۆی لێین. ئەمەی وت و چاوی پڕ بوو لەفرمێسك. تاهیر وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، بۆ دەگرییت، هیوادارم هیچ کات فەرمێسك لەچاوی تۆدا نەبینم. سوێند بەخوا هەموو سەرزەمینە ئیسلامیەکان ملکەچی فەرمانەکانی تۆن و بەندەکانی خوا بەرابەر تۆ ڕیسوا و خۆشەویستی تۆیان لەدڵدایە. مەئمون وتی: بۆ ئەوە دەگریم کەئەگەر بیڵێم ڕیسوا دەبم و ئەگەر باسی نەکەم لەناخەوە دەمڕزێنێت. کەس بێ خەم نییە.

تاهیر ڕۆشت و هارون کوڕی جیغونەی بانگ کرد و پێی وت:خەڵکانی خوراسان پشتی یەك دەگرن، سێسەد هەزار درهەم هەڵبگرە، دووسەد هەزاری بەحسەینی خزمەتکار بدە و سەد هەزاری بە محەممەد کوڕی هارون، داوا لەحسەینی خزمەتکار بکە لەمەئمون بپرسێت بۆ لەکاتی هاتنی تاهیر گریا. ئەو ڕازی بوو مەبەستەکەی بێنێتەدی. کاتێك مەئمون سەرقاڵی خواردن بوو، فەرمانی بەحسەیندا پیاڵەی بۆ پڕ بکات. حسەین وتی: سوێند بەخوا پیاڵە پڕ ناکەم تا ئەو کاتەی نەڵێیت بۆ ئەو کاتەی تاهیر هاتە لای تۆ، دەستت بەگریان کرد؟ مەئمون وتی: چی بوو کەوتیتە بیری ئەم ڕووداوە؟ حسەین وتی: لەم ڕووداوە خەمبارم. مەئمون وتی: ئەگەر ئەوەی باسی دەکەم، باسی بکەیت، سەر لەجەستەت جیا دەکەمەوە. حسەین وتی: ئەی

سەروەری باوەرداران، کەی نهێنییەکانی تۆم ئاشکرا کردووە؟ مەئمون وتی:محەممەدی برام و هەژاری ئەوم بیرکەوتەوە و نەمتوانی رێگە لەفرمێسکی خۆم بگرم و بەگریان خەمی خۆمم سوك کرد. بێ گومان لەمن بەتاهیر ئەوە دەگات کەپەسەندی ناکات.

حسەینی خزمەتکار تاهیری لەم گفتوگۆیە ئاگادار کردەوە. تاهیر ڕۆشتە لای ئەحمەد کوڕی باوکی خالید و وتی: وەسف کردنی من لەتۆ هەرزان نییە و چاکەکاری تۆ لەگەڵ من بێ وەلأم نابێت، من لەچاوی مەئمون دوورخەرەوە. ئەحمەد وتی: ئەو کارە دەکەم.

ئەو ڕۆشتە لای مەئمون و پێی وت: دوێ شەو چاوم نەخستە سەر یەك. مەئمون وتی: بۆ؟ ئەحمەد وتی: چوونکە تۆ غەسانت کردۆتە فەرمانڕەوای خوراسان، ژمارەی شوێنکەوتەو کەسەکانی کەمە، دەترسم کەسێك ئالأی شۆڕش بەرز بکاتەوە و لەناوی ببات. مەئمون وتی: منیش بیرم لەم بابەتە کردۆتەوە. بۆچونی تۆ چییە؟ ئەحمەد وتی: تاهیر کوڕی حسەین وەك فەرمانڕەوای ئەو ناوچەیە ڕەوانە بکە. مەئمون وتی: هاوار لەتۆ، سوێند بەخوا ئەو لەسەر کار لام دەبات. ئەحمەد وتی: من دەستەبەری ئەوم. مەئمون وتی: ڕەوانەی بکە. ئەحمەد دەستبەجێ تاهیری بانگ کرد و ئالأی فەرمانداری بۆ هەڵکرد. تاهیر هەمان ڕۆژ بەڕێکەوت و لەدەرەوەی شار یەك مانگ مایەوە تا دە هەزار درهەم کەدەبوا بەفەرمانڕەوای خوراسان بدرێت، پێی درا. ئەو لەبیست و نۆی زیقەعدە/ ٦ مەی ٨٢٠ زایینی لەبەغدادەوە بەڕێکەوت.

دەڵێن: چۆنیەتی فەرمانڕەوایی ئەو بەمشێوە بوو: عەبدولرەحمانی مەتوعی دەستەیەکی فراوانی لەنەیشابور کۆکردەوە تابێ هیچ مۆڵەتێك لەلایەن فەرمانڕەوای خوراسان جەنگ لەگەڵ خەواریج هەڵگیرسێنێت. کەسانێتر ترسا نەکا لەپشتی پەردە عەبدولرەحمان بیری لەفرت وفێڵ کردبێتەوە. غەسان کوڕی عوباد بەنوێنەرایەتی حەسەن کوڕی سەهل کەکوڕە مامی بوو، فەرمانڕەوایی خوراسانی دەکرد. کاتێك تاهیر فەرمانرەوایی خوراسانی گرتەدەست، لەنێوان ئەو و حەسەن کوڕی سەهل ناسازگاری و دژایەتی هاتە ئاراوە. چۆنیەتییەکەی ئەوە بوو

کەحەسەن کوڕی سەهل داوای لەتاهیر کرد دژی نەسر کوڕی شەبەس بجەنگێت. تاهیر وتی: من دژی خەلیفەیەك جەنگاوم و خەلافەتم بۆ خەلیفەیەکی دیکە ئامادە کرد بەلاّم هەنووکە فەرمانی ئەم کارە کەم بەهایەم پێ دەدرێت. شیاوە یەکێك لەفەرماندەکانی من بۆ ئەم جەنگە بڕوات. ئەمە بووە هۆی ناسازگاری نێوانیان.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا عەبدوالله کوڕی تاهیر کوڕی حسەین لەڕەققەوە ڕێگەی بەغدادی گرتەبەر. باوکی ئەوی وەك جێگری خۆی لەڕەققە دیاریکردبوو. فەرمانی پێدا شەڕ لەگەڵ نەسر کوڕی شەبەس هەڵگیرسێنێت. کاتێك ئەو هاتە بەغداد، مەئمون ئەوی لەجێگەی باوکی کردە فەرماندەی پاسەوانەکان.

لەم ساڵەدا مەئمون یەحیا کوڕی موعازی وەك فەرمانڕەوای جەزیرە و عیسا کوڕی محەممەد کوڕی باوکی خالیدی وەك فەرمانڕەوایی ئەرمەنستان و ئازەربایەجان دیاریکرد و فەرمانی پێدا شەڕ لەگەڵ بابەك دەست پێبکاتەوە.

لەم ساڵەدا سەری کوڕی حەکەم فەرمانداری میسر، مرد.

هەروەها لەم ساڵەدا داود کوڕی یەزید فەرمانداری سند مرد و مەئمون بەشیر کوڕی داودی لەجێگەی ئەو دانیشاند بەو مەرجەی ساڵانە هەزار هەزار درهەم بۆ بارەگاکەی ڕەوانە بکات.

لەمساڵەدا مەئمون، عیسا کوڕی یەزیدی جەلوزی بۆ جەنگ لەگەڵ دەستەی زەت (خەڵکانی سند) ڕەوانە کرد. عوبەیدالله کوڕی حەسەن فەرمانداری مەککە و مەدینە ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا ئاوی دیجلە زیادی کرد بەشێوەیەك کەژمارەیەکی زۆر لەماڵەکانی بەغداد کەوتنە ژێر ئاو.

هەروەها لەم ساڵەدا یەزید کوڕی هارونی واستی مرد. ساڵی لەدایك بوونی سەد و بیست و نۆی کۆچی/ ٧٤٦ و زایینیە. حەجاج کوڕی محەممەدی ئەعوەری فەقیە، شەبابە کوڕی سواری فەزاریی فەقیە و عەبدوالله کوڕی نافیعی سائیغ و موحازیر کوڕی موەزەع و باوکی یەحیا ئیبراهیم کوڕی موسای زیاتی موسڵی کە لەهوشام کوڕی عوروە و کەسانی دیکە حەدیسی دەگێڕایەوە، مردن.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و شەشی کۆچی (٨٢١ زایینی)

فەرمانڕەوایی عەبدوڵڵە کوڕی تاهیر لەرەققە

لەم ساڵەدا مەئمون، فەرمانڕەوایی ڕەققە تا میسری بەعەبدوڵڵە کوڕی تاهیر بەخشی و فەرمانی جەنگ دژی نەسر کوڕی شەبەسی پێدا.

هۆکاری ئەم کارە ئەوە بوو یەحیا کوڕی موعاز کارگوزاری مەئمون لەجەزیرە لەم ساڵەدا مرد و کوڕەکەی ئەحمەدی کردە جێگری خۆی. دواتر مەئمون، عەبدوڵڵەی لەجێگەی ئەو دانیشاند. کاتێك مەبەستی ئەوەی کرد وەك فەرمانڕەوا دیاری بکات، بانگی کرد و پێی وت: ئەی عەبدوڵڵە! زیاتر لەیەك مانگە لەخواوەند دەپاڕێمەوە و هیوادارم دۆعاکەم بێنێتەدی. بینیومە پیاوێك وەسفی کوڕەکەی خۆی دەکات تا وەسفی خۆی کردبێت، بەڵام تۆ زیاتری لەوەی باوکت وەسفی کردبووی. هەنووکە یەحیا مردووە و کوڕە نەشیاوەکەی لەجێگەی خۆی داناوە. بەباشم زانی فەرمانڕەوای میسر بەتۆ بسپێرم بەهەمان شێوە کەبۆ جەنگ دژی نەسر کوڕی شەبەس بەشیاوت دەزانم.

عەبدوڵڵە وتی: بەسەرچاو، منیش هیوادارم خواوەند چاکە و خۆشی بەسەروەری باوەڕداران ببەخشێت. مەئمون ئاڵای فەرمانڕەوایی بۆ بەست. هەروەها دەڵێن: فەرمانڕەوایی ئەو لەساڵی ٢٠٥/٨٢٠ زایینی بووە بەهەمان شێوە کەدەستەیەك فەرمانڕەوایی ئەو بۆ ساڵی ٢٠٧/٨٢٢ زایینی دەگێڕنەوە.

کاتێك عەبدوڵڵە بەرێکەوت، کوڕە مامەکەی ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم کوڕی حسەین کوڕی مەسعەب وەك فەرماندەی پاسەوانەکان لەجێگەی خۆی دانیشاند. کاتێك مەئمون، عەبدوڵڵەی بۆ فەرمانڕەوایەتی ڕاسپارد، تاهیری باوکی نامەیەکی بۆ نووسی و ڕێگە و شێوازەکانی سیاسەتی بیرخستەوە کەهەر فەرمانڕەوایەك پێویستی پێیەتی. من پەسەندترین بەشی ئەم نامەیە لێرەدا باس دەکەم کە لەخۆگری ڕێ و ڕەسمەکانی فەرمانڕەوایەتی و سرشتە جوانەکانە چوونکە هەموو فەرمانڕەوایەك پێویستی پێیەتی:

بەناوی خواوەندی بەخشندەی میهرەبان

دوای سپاس و وەسفی پەروەردگار، لەسەر تۆ بێت (ئەی کوڕی خۆم) لەخواوەندی تاقانە و بیٚ شەریك بترسیت و پێگەی خواوەندی ئەو لەبەرچاو بگریت و لەتوڕەیی ئەو خۆت و هاولاٚتیانت بپارێزیت.

ئەو تەندروستییەی خواوەند بەتۆی بەخشیوە، بەبیرکردنەوەی رۆژی هەستانەوە و ئەو رێگەی بەناچاری بۆ ئەوی دەرۆیت و بۆ ئەوێت دەبەن و لێکۆلٚینەوەت لەگەلٚ دەکەن، پەیوەست بکە و بەرادەیەك هەولٚی بۆ بدە کەخواوەند لەرۆژی هەستانەوە لەئەشکەنجە و سزاکان رزگارت بکات، چوونکە خواوەند چاکەی لەگەلٚ تۆدا کردووە و سەرپەرشتی بەندەکانی خۆی بەتۆ سپاردووە و دادخوازی و پاسەوانی کردن و پاراستنی ئەوانی کردۆتە ئەرکی سەرشانی تۆ ، پێویستە خوێنیان بپارێزیت و رێگەکانیان بۆ ئەمان و ژیانیان بۆ ئاسوودە بکەیت. سەبارەت بەم ئەرکانە، لێکۆلٚینەوەت لەگەلٚ دەکریت و لەمبارەوە، سزای کارەکانی رابردووت و داهاتوت دەدرێتەوە. ئەندێشە و ئاوز و هزری خۆت بۆ ئەم رێگەیە بەکار ببە و هیچ شتێك تۆ لەرێگەی راست بیٚ ئاگا و دوور نەکاتەوە چوونکە نهێنی کار و هەولٚدانەکەی تۆ بۆ رەزامەندی خواوەند ئەمەیە و بەس.

یەکەم کار کەدەبێت پێوەی سەرقالٚ بیت و کارەکانی خۆتی پێوە پەیوەست بکەیت، رێز گرتن و بەجێهێنانی پێنج فەرزەی نوێژە، دەبێت لەگەلٚ خەلٚکانی دیارەکەت نوێژی جەماعەت بەرپا بکەیت و لەکاتی نوێژ، بۆ رێز گرتن لەسونەتەکان بەباشترین شێوە دەستنوێژ دەگریت، بەبیرهێنانەوەی ناوی خواوەند دەست پێدەکەیت و رکوع و سجود و شایەتومان دەهێنیتە سەرزومان، دەبێت لەم کارەت نییەتی پاکت لەدلٚدا بێت، ئەو دەستەی هاورێی تۆ و لەژێر فەرمانی تۆدان، بۆ نوێژ هان بدە و ناچاریان بکە چوونکە خواوەند دەفەرمێت: نوێژ رێگە لەکاری خراپ و قێزەونەکان دەگرێت. دوای ئەمە پێبەندی سونەتی پێغەمبەر(د.خ) بە و بۆئەنجامدانی سوونەتەکان پێدار و رێگەی چاکەکاران بگرەبەر.

هەرکات کێشەیەك هاتە پێش، بۆ چارەسەر کردنی ئەم کارە ترسی خواوەند و پێبەند بوون بەفەرموودەکانی لەفەرماندان بەچاکە و رێگرتن لەخراپە تا حەلاٚلٚ و

حەرام لەبەرچاو بگرە، دواتر سەبارەت بەم کێشە، ئەو مافەی خواوەند بەتۆی سپاردووە، بەجێبێنە. لەدادپەروەری لەگەڵ کەسە نزیك و دوورەکانی خۆت بێ ئاگا مەبە.

شارەزایانی دین و بڕواداران و قورئان خوێنەکان لەخۆت نزیك بکەرەوە چوونکە باشترینی کەسەکان قووڵبوونەوە لەدین و تەخت کردنی ڕێگەکەی و ناسینی ئەو کاروبارانەیە کەمرۆڤ لەخواوەند نزیك دەکاتەوە و ئەمە ئەو شتەیە ڕێنیشاندەری هەموو چاکەکان پێشنیاری پێدەکات و لەهەموو خراپەکان دوورت دەخاتەوە. بەئاسانکاری پەروەدگار، ناسینی مرۆڤەکان لەخواوەند فراوان دەبێت تا ئەو جێگەی بەگەورە لەقەڵەمی دەدات و پێگە بەرزەکانی ڕۆژی هەستانەوەی بیر دەکەوێتەوە، بەشێوەیەك دەرکەوتنی ئەم تایبەتمەندییە لەناو خەڵکان پێگەت بەرز دەکاتەوە و فەرمانرەوایەتییەکەت دەپارێزێت و دەبێتە هۆی نزیك بوونەوەی ئەوان لەتۆ.

لەهەموو کارەکان میانڕەو بە چوونکە هیچ شتێك سوودێکی ئاشکراتر لەوەی نییە و پێشی ناکەوێت. میانڕەوی هۆکارێکە بۆ ڕزگاریی و ڕزگاری نیشانەی بەختەوەرییە. میانڕەوی کۆڵەکەی دین و سونەتە ڕێنیشاندەرەکانە، کەواتە لەژیانی خۆتا هەڵیبژێرە و بۆ بەدەست هێنانی پاداشەکانی ڕۆژی پەسڵان و چاکەکاری و خێرخوازی، کەمتەرخەمی مەکە چوونکە زیادەخوازی هیچ سنورێکی نییە ئەگەر چاکە و هەوڵدان بەبەدەست هێنانی لەدڵەوە بۆ ڕەزامەندی خواوەند بێت و لەگەڵ هاورێیانی پەروەدگار لەماڵەکەی ئەودا هاودەم بیت.

بزنە میانڕەوی لەدنیا سەرچاوەی بەرێز و دوور بوونە لەگوناحەکان و ئەم باشترین قەڵا بۆ تۆ و کەسەکانی تۆیە. میانڕەوبە و چارەسەرەکان لەم ڕێگەوە بدۆزەرەوە چوونکە کارەکان دەگەنە ئەنجام و هێزت زیاد دەکات و بارودۆخی کەسە نزیکەکان و خزمەکانت سەقامگیر دەبێت. بەردەوام بەخواوەند خۆش بین بە تا هاوولاتییەکانت ڕێگەی ڕاستی بگرنەبەر. لەهەموو کارەکان پشت بەخوا ببەستە تا نیعمەتەکان بۆ تۆ زیاد بکات. گومانی خراپ لەهیچ کەسێك مەکە کە بۆ کارێکی رایدەسپێریت چوونکە بەدگومانی لەبێ گوناحەکان، گوناحە. دەبێت هەمیشە

لەهاوەڵانی خۆت گەشبین بیت. بەدگومانی لەوان لەخۆت دوور بخەرەوە چوونکە بەگرتنەبەری ئەم ڕێگەیە دەتوانیت بۆ کارە چاکەکان ناچاریان بکەیت. ئاگاداربە شەیتان کەدوژمنی خوایە، درزە نەکاتە ناو کارەکانی تۆ، ئەو هەنووکە بەسستی تۆ بەسەندە دەکات و خەمی سەرچاوە گرتوو لەبەد گومانی چەند بەرابەر لەسەر شانی تۆ قورس دەکات و بەختەوەری ژیانت بۆ بەدبەختی دەگۆڕێت.

دڵنیابە لەگەشبینی هێز و ئاسایشت دەست دەکەوێت و لەبەر ڕووناکی ئەوە دەتوانی کاروبارەکانت ئەنجام بدەیت کەئارەزووی ئەنجامدانیانت هەیە. خۆشەویستی خەڵکان بەدەست دەهێنیت و لەهەموو کارەکان بۆ ڕێگەی ڕاستیان دەبەیت. ئاگاداربە گەشبینی لەبەرابەر هاوەڵان و هاوڕێیان تۆ لەلێپرسینەوە و لێکۆڵینەوە لەکارەکانی خۆت دوور نەکاتەوە. دەبێت چاودێری کاری هاوڕێیان بکەیت و بۆ وەرگرتنی مافی هاوڵاتیان وشیار بیت و لەوەی دەبێتە خۆی ڕاستی و سەقامگیر کردنی بارودۆخ، چاو نەپۆشیت. دابین کردنی نیازەکانی ئەوان و خەرجییەکانیان دەبێت لای تۆ بەهادار لەکارەکانی دیکە بێت. ئەم بۆ دین بەهێزتر و بۆ سوونەت ژیان بەخشترە.

بۆ ئەنجامدانی ئەم کارانە بەبڕشت بە و خۆت هاوشێوەی کەسێك لەلاریکان بپارێزە کەدەزانێت لەوەی دەیکات، پرسیاری لێدەکرێت و پاداشتی چاکە و سزای خراپەکەی وەردەگرێتەوە. خواوەند، ئابڕو و قەڵایەکی بەهێزی بەبەرێز و باوەڕدار بەخشیوە و هەرکەس شوێنکەوتەی دین بیت، پێگەی بەرزدەکاتەوە. کەواتە ژێر دەستەکانی خۆت بۆ ڕێگەی دین ڕێنوێنی بکە.

لەناو خراپەکاران بەئەندازەی جێگا و مافی هەرکام، سنوورەکانی خواوەند بپارێزە و پشتگوێی مەخە و سزای ئەوەی دەبێت بدرێت، بۆ سبەی دوا مەخە چوونکە ئەم کەمتەرخەمییە گومانی چاکەی تۆ سەبارەت بەخۆت بەفیڕۆ دەدات. بۆ جێبەجێ کردنی ئەم مەبەستە گرنگی بەسونەتە چاکەکان بدە و لەدیاردە تازەکان و گومان خۆت بەدوور بگرە بۆ ئەوەی دینەکەت بەڕاستی بمێنێتەوە و جوامێریت لەجێگەی خۆی بێت.

هەرکاتێك پەیمانێکت بەست، بەدیبێنە و هەرکات بەڵێنی کارێکی چاکەتدا،

بەئەنجامی بگەیێنە. بەچاکە رازی بە و پاداشتی بدە. لەئیرادی هاولاّتیانت چاوبپۆشە و زمان لەقسەی درۆ وبێهۆ بپارێزە و ڕقی کەسانی لەم شێوە لەدڵ بگرە. سزای دوو زمانەکان بدە چوونکە یەکەم فێرۆیی لەکارەکانی ئەم دنیا و ئەو دنیات نزیك کردنەوەی درۆزنەکان و بوێری ئەوان بۆ درۆ کردنەوە چوونکە درۆ سەرەتای هەر گوناحێك و دوو زمانی کۆتاییەتی. دووزمان، تەندروست نابێت و هاورێکەی لەتەندروستی بەدوور دەبێت و ئەوکەسەی خوازیاری دانیشتن لەگەڵ ئەم کەسانە بێت، بارودۆخی سەقامگیر نابێت.

فەرمانبەرانی راستی و دروستیت خۆش بوێت. هاوکاری نەجیب زادەکان بۆ ئەنجامدانی کارە چاکەکان بکە و هاوریٌ ناتەوانان بە، رێز لەخزمان بگرە و لەئەنجامدانی ئەم کارانە پاداشی خواییت لەبەرچاو بێت. لەخراپەکاری و ستەم خۆت بەدوور بگرە و ئەندێشە لەو دوانە بەدوور بگرە و نارەزامەندی خۆت لەوان بۆ هاولاّتیانت ئاشکرا بکە وبەرێوەبردنی کاروباری ئەوان تێکەڵ بەدادپەروەی بکە. لەنێوان ئەوان بەپێی ماف و راستی هەڵس و کەوت بکە چوونکە ئەمە رێگەی رزگاریت نیشان دەدات.

تەماحی خۆت لەبیر بکە، دەبێت چاکەکاری و لەخواترسی و دادپەروەری و رێکخستنی کاروباری شارۆمەندان و ئاوەدان کردنەوەی شارەکان و لێپرسینەوە و پاراستنی خوێن و سامانی ئەوان و دڵنەوایی کردنیان، گەنجینەیەك بێت کەپاشەکەوتی دەکەیت بزانە ئەگەر پارەیەك لەگەنجینەیەك پاشەکەوت بکرێت، زیاد ناکات و ئەگەر بۆ ئاسوودەی هاولاّتیانت خەرجی بکەیت، زیاد دەبێت و پاك دەبێت و دەڕوێت و کاری خەڵکان بەگشتی راست دەبێت و فەرمانڕەوایی تۆ لەبەر رووناکی ئەوە، دەرازێتەوە و رۆژگار بەخۆشی دەڕواتەسەر و پێگەیەکی بەرزت پیّ دەبرێت. دەبێت گەنجی خەزێنەکانی تۆ لەرێگەی ئیسلام و موسوڵمانان خەرج بکرێت، مافی باوەڕداران بیّ کەم و کوڕی بدە، بەشی خەڵکان بۆخۆیان بگەڕێنەرەوە و ئەوەی دەبێتە هۆکاری ئاسوودەی ژیانی ئەوان، بەدیبێنە چوونکە ئەگەر ئەو کارە بکەیت، نیعمەتەکانی تۆ پایەدار و شیاوی فراوانی نیعمەتەکان لەلایەن پەروەردگارەوە دەبیت و بۆ کۆکردنەوەی باج و کۆکردنەوەی سامان لەخەڵکان

بەتواناتر دەبێت و خەڵکان بەهۆی دادپەروەری و چاکەکاری تۆ، گوێڕایەڵی فەرمانەکانت دەبن و ئەوەی ئەنجامی بدەیت، بەشادمانییەوە پێی رازی دەبن.

سەبارەت بەوە بۆم نووسیوی، هەوڵ بدە چوونکە لەم سامانە، تەنیا ئەوەی لەرێگەی راستی خەرج کرابێت، دەمێنێتەوە. رێز لەسپاسی سپاسکەران بگرە و بۆ ئەم کارە پاداشتیان پێ ببەخشە. ئاگاداربە دنیا و روخساری هەڵخەڵەتێنەری ئەم دنیا، نەبنە هۆی لەبیر کردنی ئەو دنیا و بۆ ئەنجامدانی ئەرکەکانت ناتەوانت بکەن چوونکە ناتەوانی کەمتەرخەمی بەدواوە دێت و کەمتەرخەمی، وێرانی. دەبێت کارەکانت لەرێگەی خوادا بێت وچاوەڕوانی پاداشت بکەیت. خواوەند نیعمەتەکانی بەتەواوی بەتۆ بەخشیوە، کەواتە سپاسی بکە و پشتی پێ ببەستە تا چاکەکاری تۆ فراوان بکات، خواوەندی کردگار بەئەندازەی سپاسی سپاسکەران و کردەوەی چاکەکاران، پاداشتیان پێ دەبەخشێت.

دین بەکەم بەها مەزانە و دڵ بەچاوچنۆك مەبەستە و بەزەیيت بەخراپەکاردا نەیێتەوە، رێز لەناسپاسەکان مەگرە و زمانت بۆ دوژمن ئامادە بێت، بەڵێ بۆ دوو زمان و سیخوڕەکان مەهێنە سەرزمان بڕوا بەفریوکارەکان مەکە و لەگەڵ خراپەکار پەیوەندی هاورێیەتی مەبەستە و هەژارەکان لەخۆت مەتارێنە و بێهۆ قسە مەهێنەرە سەرزار، سەیری ئەو کەسە مەکە بەردەوام گاڵتە دەکات و بەڵێنەکانی خۆت بەدیبێنە. لەخراپەکار بترسە و بێ ئاوزی بەکار مەبە، تورەیی خۆت دەرمەبڕە و سەرمەستانە رێگە مەبڕە و بۆ بەدەست هێنانی ئەو دنیا زێدەڕۆیی مەکە پیشە، جوێن بەرۆژگار مەدە و لەترسا، چاو لەستەمکار مەپۆشە و بەدوای پاداشتی ئەو دنیا لەم دنیادا مەگەڕێ؟

بەردەوام راوێژ بەزانا و شارەزایانی دین بکە و خۆڕاگربە، لەئەزمونی زاناکان و فرەزانەکان وانە وەربگرە، راوێژە بەئەهلی زەممە و باوەڕداران بەئایینەکانی دیکە مەکە، گوێ لەقسەکانیان مەگرە چوونکە زیانی ئەوان زیاتر لەسوودیانە. بزانە ئەگەر تەماحکار بیت، زیاتر وەردەگریت و کەمتر دەدەیت و هەر کات بەم شێوەیە بیت، تەنیا کەمێك کاروبارەکانت سامان دەگرێت. خەڵك ئەو کاتە تۆیان خۆش دەوێت کە لەسامانی ئەوان چاو بپۆشیت و ستەمیان لێ نەکەیت، دڵخۆشی ئەوان

لەگەڵ دەست بڵاوی و بەخششی تۆ پەیوەست دەبێت.

لەرژدی خۆت بەدوور بگرە چوونکە یەکەم نافەرمانی مرۆڤ لەبەرابەر پەروەدگارە و نافەرمان لەپێگەی ریسواییدایە و ئەمە هەمان فەرموودەی پەروەدگارە کەدەفەرمێت ((هەرکەس لەرژدی نەفسی خۆی بەدوور بێت، ئەوان رزگاریان دەبێت))[٤] بۆ هەموو موسوڵمانان لەدڵدا بەهرەیەك لەبەرچاو بگرە و بڕوات بەوە بێت بەخشش لەلەپێشترین کارەکانە، کەواتە بیکە عادەتێك و رێگەی بەخشش بەراستی تەخت و لەکردەوە و ئایین پێی دڵخۆش بە. لەکاتی خۆیدا مانگانە و رۆژی بەسوپاییەکان بدە و ژیانیان خۆش بکە تا خواوەند بەهۆی تۆوە هەژاری ئەوان بسڕێتەوە و زیاتر لەجاران فەرمانبەری فەرمانەکانی تۆبن.

دەوڵەمەند ئەم بەختەوەرییەی بەسە لەرووناکی دادپەروەری و بەرابەری و خۆشەویستی و چاکەکاری ویەکساری، هۆکاری رەحمەت سوپا و هاولاتیان بێت.

داوەری دادپەروەرانە لای خواوەند بەرادەیەك بایەدارە کەنەشیاوە بۆ بەراوەرد کردن لەگەڵ هیچ شتێك چوونکە ئەوە شایەنی خواوەندییە کردەوەکانی خەڵکی لەسەر زەوی پیێ کێشان دەکرێت و بەسەقامگیر کردنی داد و دادپەروەری و کارە کردەوە و بارودۆخی خەڵك سەقامگیر دەبێت و رێگەکان ئەمان و ستەملێکران بەمافی خۆیان دەگەن و خەڵکان مافەکانیان بەدەست دێنن و ژیان خۆش و مافی فەرمانبەران دەدرێت خواوەند تەندروستی و بەختەوەری دەبەخشێت و دین بەهێز و سوونەتەکان دەبوژێنەوە.

بۆ ئەنجامدانی فەرمانەکانی خواوەند سەختگیر بە و لەخراپەکاری داوێنی خۆت بەدوور بگرە و سنورە خواییەکان بپارێزە، نیگەران مەبە و بەسوێند بەسەندە بکە و لەئەزمونی خۆت کەڵك وەربگرە. لەبێدەنگی خۆت بیرمەند و وتەی شیاو و بەپێز بێنە سەرزمان، دادی دوژمن وەربگرە و لەکاتی گومان پەلە مەکە، بەڵگەی بەهێزت هەبێت، نە لەهیچ کام لەژێردەستەکانت بترسە و نەپشتی کەس بگرە و نەگرنگی بەسەرکۆنەی سەرکۆنەکەر بدە، بیربکەرەوە و ماف وراستی بەسەر خۆیشت بسەپێنە، ئەندێشە بکە و وانە وەربگرە و لەبەرابەر خواوەند، لەخۆبوردووبە،

---

[٤] و من یوق شح نفسە فاولئك هم المفلحون. حشر/٩

ژێردەستەکانت خۆش بەوێت.

بۆ ڕشتنی خوێنە پەلە مەکە چوونکە ئەگەر خوێنێك بەناڕەوا بڕژێت، لای خولوەند گوناحێکی گەورەیە، سەیری باج بکە کەخەڵکان دەیدەن و خواوەند کرنوویەتی بەکۆڵەکەی ئیسلام و بۆ دوژمنان هۆکاری سەرکوت کردن و بۆ باوەڕان ریسوایی بەدیهێناوە، کەواتە باج لەناو هاوەلاٌنت دادپەروەرانە دابەش بکە. لەوەرگرتنی باج لەرێزدار بەبیانوی ڕێزدار و لەدەوڵەمەند بەهۆی دەوڵەمەندی و لەدەبیر و هیچ کام لەکەسە نزیکەکانی خۆت مەدزرەوە و لەهیچ کەس زیاتر توانای خۆی مەستێنە، زیاتر لەتوانای خۆیان مەخە سەرشان و تاڵی راستییان پێ بچێژە چوونکە ئەمە زیاتر دەبێتە هۆی کۆبوونەوە و رەزامەندی ئەوان.

فەرمانڕەواییان بەتۆ بەخشیوە تا پاسەوان بیت و پارێزەری مسکێنەکان. خەڵکانی سنوورەکەی تۆ بەمسکێن ناو دەبەن چوونکە تۆ شوان و سەرپەرەستی ئەوانیت. ئەوەی بەرەزامەندی خۆیان بەتۆی دەدەن، وەریدەگریت و سەرقاڵی سامان دانی بارودۆخ و لەناو بردنی چەوتییەکان دەبیت، کەواتە بیرمەندان و زانایان و داوێن پاك و سیاسەتبازان بکەرە فەرماندەی ئەوان و رۆژانەیەکی بەرچاویان بۆ دیارییکە چوونکە ئەمە یەکێکە لەئەرکەکانی تۆ و نابێت هیچ شتێك بۆ ئەنجامدانی ئەم ئەرکە رێگری لەتۆ بکات.

لەهەر ناوچەیەك لەسنوری ژێردەسەلاٌتی خۆت کەسێکی بڕواپێکراو دەستنیشان بکە تا لەکردەوەی کارگوزارەکانت ئاگادارت بکاتەوە و شێوە و هەڵس وکەوتی ئەوان بۆ تۆ بنوسێت بەو شێوەی وەك بڵێی هاورێی کارگوزارەکانتی و چاودێری کردەوەکانیان دەکەیت. هەرکات مەبەستی ئەوەت کرد فەرمانیان پێ بدەیت، لەدواهاتەکانی ئەم فەرمانە بڕوانە و ئەگەر دواهاتەکەی راست هاتە بەرچاو و هیوای چاکەت لێ برد، بەئەنجامی بگەیێنە و گەرنە دەست راگرە و لەگەڵ زانا و شارەزایان راوێژ بکە. ئەگەری هەیە کەسێك لەکارەکانی خۆی بڕوانێت و بەسازگاریان ببینێت و ئەمە ببێتە هۆی فریوخواردنی بەلاٌم دواهاتی کارەکەی، ببێتە هۆکاری لەناوچوونی و رشتەی کارەکانی بپچڕێنێت. کەواتە لەمەبەستەکانی خۆت، سەیری دوارۆژ بکە و دوای پشت بەستن بەخوا؛ هیز و توانای خۆت بەکار

بیە. لەهەموو کارەکان داوای هاوکاری لەخواوەند بکە، لەکاتی خۆیدا کارەکانت ئەنجام بدە و بۆ رۆژی دواتر دوایان مەخە چوونکە رۆژی دواتر کاری تایبەت بەخۆی هەیە و تۆ لەئەنجامدانی کارەکانی دوێنێت، دوور دەخاتەوە.

بزانە ئەمرۆ، ئەو ساتەی تێدەپەڕێت، بەهەموو شتەکانییەوە دەڕوات و ئەگەر درەنگ بەئەنجامیان بگەیێنیت، کاروبارەکانی دوو رۆژ دەکەوێتە سەر شانی تۆ و ئەمە دەبێتە هۆی دوور خرانەوەی تۆ لەئەنجامدانی کارەکان بەشێوەی شیاو و پێویست.

نیازی بنەماڵەکەت دابین بکە و خەرجی ئەوان بگرە ئەستۆ، خۆشی ژیانیان بۆ دابین بکە بۆ ئەوەی بێ نیاز بن. خۆت لێپرسینەوە لەنیازی هەژاران و نەداران و ئەو کەسانەی توانای دادخوازی لەتۆیان نییە، بگرە ئەستۆ. بەردەوام لەحاڵی ئەو کەسانە بپرسە و کەسانی شیاو بۆ لێپرسینەوە لەبارودۆخی ئەوان راسپێرە تا نیازەکانی ئەوان بەگوێی تۆ بگەیێنن و تۆ بەشێوەیەك لێکۆڵینەوە لەنیازەکانیان بکەیت کەخواوەند نیازەکانیان بۆ دابین دەکات.

جەنگاوەر و هەتیو و بێوەژنەکان بدۆزەرەوە و بەلاسایی کردنەوەی سەروەری باوەرداران، لەگەنجینە، رۆژانەیان بۆ دیاری بکە، خۆشەویستی خۆتیان بۆ دەربڕە تا بەم شێوەیە خواوەند سامان بەژیانیان بدات و بەرەکەت و فراوانی نیعمەت بکاتە بەشی تۆ. بۆ پیاوە سەخت و نەشیاوەکان بۆ سازان بەشێك لەگەنجینە دیاریبکە، قورئان خوێنەکان و حافزانی قورئان پێش کەسانی دیکە بخە، بۆ موسوڵمانان نەخۆشخانەیەك دروست بکە تا ببێتە پەنایان و کەسانێك بۆ پەرەستاری کردنیان راسپێرە لەگەڵ ئەو پزیشکانەی نەخۆشییەکانیان دەرمان بکەن.

ئاگاداربە ئەو کاتەی مافی خەڵکان دەدرێت و نیازەکانیان بەراوەردە دەکرێت رەزامەند و دڵخۆش نابن تا ئەوەی نیازەکانی خۆیان بەکارگوزارەکەیان بڵێن بۆ ئەوەی بڕێکی زیاتریان دەستکەوێت و خۆشەویستی زیاتر بەدەست بێنن، ئەگەری هەیە ئەو کەسەی لێپرسینەوە لەکاروباری خەڵك دەکات، لەفراوانی ئەوەی بەدەستی دەگات و بیر و هزری بەخۆیەوە سەرقاڵ دەکات، ناتەوان بێت. ئەو کەسەی شوێنکەوتەی دادپەروەری بێت و دواهاتەکانی چاکەکاری لەهەردوو دنیا

بزانێت، هاوشێوەی ئەو کەسە نییە هۆکارەکانی نزیك بوونەوە لەخواوەند بەدوژار بزانێت و لەگەڵ ئەوەیشدا چاوەڕوانی بەخششی خواوەند بێت.

کاتێك دەبەخشیت، روو کراوە بە و بێ هیچ دڵگرانییەك، بۆ چاکەکاری خۆت بەدوای پاداشت مەگەڕێ چوونکە بەخششێکی لەم شێوەیە ــ بەخواستی خوا- مامڵەیەکی سودهێنەرە.

لەرابردوانی دنیا و فەرمانڕەوا و پاشاکان و نەتەوە لەناوچووەکان وانە وەربگرە و بەردەوام پشت بەخوا ببەستە و ڕێگەی دینی خواوەند بگرەبەر و لەوەی ڕێگری لێ دەکات، خۆت بەدوور بگرە و ئەوەی دەبێتە هۆی تورە بوونی خواوەند، ناسازگاری لەگەڵ بکە. لەو سامانەی کارگوزارەکانی تۆ کۆی دەکەنەوە و لەوەی خەرجی دەکەن، ئاگادار بە. سامانی ناڕەوا کۆمەکەرەوە و لەخەرج کردن زێدەڕۆیی مەکە.

بەردەوام هاونشینی زاناکان بە و راوێژیان پێ بکە، دەبێت خواستی تۆ شوێنکەوتنی سوونتەکان و زیندوو کردنەوەی و هەڵبژاردنی کارە چاکەکان بێت. ڕێزدارترینی کەسان و نزیکەکانی تۆ کەسێك بێت کەشکۆی تۆ نەبێتە هۆی ئەوەی باسی ئیراد و ڕەخنەکانت نەکات و کەمی و کورپییەکان نەهێنێتە سەرزمان چوونکە ئەم دەستەیە چاکەخوازترین و باشترین پشتیوانەکانی تۆن. سەیر کارگوزار و دەبیرەکانی بارەگاکەت بکە و بۆ هەرکام کاتێك تەرخان بکە تا نامەکان بێنە لای تۆ و لەنیازی کارگوزاران و هاوڵاتییەکان ئاگادارت بکەنەوە. دواتر بەگوێ و چاوی عەقڵ و هزر و ئاوز، جێبەجێیان بکە و ئەوەی لەگەڵ راستی و دوورئەندێشی یەك دەگرێتەوە، ئەنجامی بدە و پشت بەخوا ببەستە و داوای هاوکای لەو بکە و ئەوەی لەگەڵ خواستی خواوەند ناسازگار بوو، پشتگوێی بخە.

ئەم نامەیە بەجوانی بخوێنەرەوە و بەقووڵی ئەندێشەی لێ بکە و بەکاری ببە. لەهەموو کارەکان داوای هاوکاری لەخواوەند بکە و داوای چاکەی لێ بکە چوونکە خواوەند لەگەڵ راستی و راستی خوازانە. دەبێت باشترین حەز و خواستەکانی تۆ بۆ رەزامەندی پەروەردگار بێت چوونکە ئەو، دین بەهێز دەکات و پێگەی بەرز بەدینداران دەبەخشێت و پەیمان و راستی و دادپەروەری دەپارێزێت.

خواوەند تۆ رزگار بکات و هاوریٚ و پشتیوانی تۆ بێت و باشترین و چاکترین نیعمەتەکانت پیٚ ببەخشێت.

کاتێك خەڵك لەم نامەیە ئاگادار بوونەوە، دەست بەدەست بردیان و چەندین روونووسیان لیٚ نووسیەوە و مەئمون ئاگادار بوویەوە. فەرمانیدا نامەکەی بۆ بخوێننەوە. دواتر وتی: باوکی تەییب (تاهیر) هیچ وتەیەکی لەکار دین و دنیا و فەرمانڕەوایی و راوێژ و سیاسەت و سامان دان بەفەرمانڕەوکان و شارۆمەندان و رێز گرتن و پاراستنی فەرمانڕەوایەتی و فەرمانبەری لەفەرمانڕەوکان نەهێناوەتە سەرزمان، مەگەر ئەوەی پشت راستی کردۆتەوە و بەڵگەی بۆ هێناوە و پێشنیاری بەهەموان کردووە. مەئمون فەرمانیدا ئەم نامەیە بۆ هەموو کارگوزارەکانی لەهەموو ناوچەکان بنووسن. عەبدوللە بەرەو سنووری فەرمانڕەوایەتی خۆی بەرێکەوت و ئەوەی باوکی پێشنیاری کردبوو، بەکاری بردو هەنگاوی خستە شوێن پێی ئەو.

مەرگی حەکەم کوڕی هوشام

لەبیست و شەشی زیحەججەی ئەم ساڵە/ ٢٦ مەی ٨٢١ زایینی حەکەم کوڕی هوشام کوڕی عەبدولرەحمان، پاشای ئاندۆلۆس مرد. بەیعەتی ئەو وەك خەلیفەی ئاندۆلۆس لەسەفەری ساڵی سەد و هەشتای کۆچی/ ١٤ ئاوریلی ٧٩٨ زایینی بوو. ساڵەکانی ژیانی پەنجا و دوو ساڵ درێژەی کێشا. نازناوی ئەو باوکی عاس و دایکی دایکی منالٚ (کەنیز) بوو. بالاَیەکی بەرز، گەنم رەنگ و لەڕ بوو. نۆزدە کوڕی لەدوای خۆی بەجێهێشت. عەبدولرەحمان هۆنراوی تەنز ئامێزی دەهۆنییەوە. یەکەم کەس بوو لەئاندۆلۆس سوپای موچەوەرگری پێکهێنا و کەرەستەی جەنگ و توێشوی پاشەکەوت کرد وکەسانێکی زۆری لەدەوری خۆی کۆکردەوە. سوارکارە فراوانەکانی بۆ پاسەوانی کردن لەدەوروبەری کۆشکەکەی راسپارد و بەردەوام ئەوانی ئامادە بۆ جەنگ هێشتەوە. هاوشێوەی پاشا لەخۆبایی و خۆپەسەندەکان بوو. کۆیلە بەزێرکراوەکانی پەیوەستی سوپاکەی خۆی کرد. ژمارەی ئەم کۆیلانە دەگەیشتە پێنج هەزار کەس. ئەم کۆیلانەیان بەلاَل ناو دەبرد چوونکە زمانی عەرەبییان نەدەزانی. ئەوان هەموو رۆژێك لەکۆشکەکەی حەکەم ئامادە بوون. ئەو

ئاگاداری هەموو کارە دوور و نزیکەکان بوو. دەستەیەکی بڕواپێکراوی پێکهێنا کەگوێیان لەسکالأی خەڵکان دەگرت و داد و مافی ئەوانیان دەستاند و هاوکاری ستەملێکراوانیان دەکرد. بوێر و پێشەنگ و روخسارێکی بەشکۆی بوو. ئەو بوو بناغەی فەرمانڕەوایەتی ئومەوییەکانی لەئاندۆلوس بەهێز کرد و پیاوانی ئایینی و شارەزایانی لەخۆی نزیك کردەوە.

فەرمانڕەوایی عەبدولرەحمان کوڕی حەکەم

کاتێك حەکەم کوڕی هاشم مرد، کوڕەکەی عەبدولرەحمان بەنازناوی باوکی موتەریف جێگەی باوکی گرتەوە. دایکی ئەو بەحەلاوە (شیرینی) ناودەبرا. ئەو بەنازناوی باوکی ناودەبرا. عەبدولرەحمان لەرۆژگارێك کەباوکی حەکەم لەلایەن باوکی هوشامەوە فەرمانڕەوایەتی تۆلدۆی (تەلیتەلە) دەکرد، حەوت مانگە چاوی بەدنیا هەڵهێنا. رۆژی لەدایك بوونی بەدەستی باوکی نوسراوە.

عەبدوالله بەهێز و جوان بوو. کاتێك کە لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی دانیشت، کوڕی مامەکەی، عەبدوالله بەلەنسی ئالأی شۆڕشی بەرز کردەوە و مەرگی حەکەمی بەدەرفەت زانی و لەوالێنسیاوە رووی کردە کۆردۆبا. عەبدولرەحمان سوپاکەی خۆی لەبەرابەر ئەو رازاندەوە. کاتێك عەبدوالله ئەم هەواڵەی بیست، ترسا و بەباشی زانی بۆ والێنسیا بگەڕێتەوە. لەم بگرە وبێنەدا مرد و خواوەند جەستەی ئەوی لەسەر زەوی سڕییەوە.

کاتێك عەبدوالله مرد، عەبدولرەحمان ژن و منالەکانی ئەوی هێنایە کۆردۆبا و فەرمانڕەوایی ئاندۆلۆس تایبەت بوو بەمنالەکانی هوشام کوڕی عەبدولرەحمان.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم سالەدا حسەین کوڕی موسای ئەشیب لەدادیاری موسڵ دوورخرایەوە و رێگە بەغدادی گرتەبەر. عەلی کوڕی ئەبی تالبی موسڵی جێگەی ئەوی وەك دادیاری موسڵ گرتەوە.

لەم ساڵەدا مەئمون کاروباری جەنگی لەگەڵ زۆتەکان [°] و دەوروبەری بەسرە و گوندەکانی دیجلە و یەمامە و بەحرەینی بەداوود کوڕی ماسحور سپارد.

لەم ساڵەدا ئاوی دیجلە بەرادەیەك بەرز بوویەوە کەدەوروبەری عێراق و کەسکەر و گوندەکانی دایکی جەعفەر کەوتە ژێر ئاو و زۆربەی کێڵگە کشتوکاڵییەکان لەناوچوون.

لەم ساڵەدا بابەکی خورەمدین، عیسا کوڕی محەممەد کوڕی باوکی خالیدی لەناو برد. عوبەیدالله کوڕی حەسەنی عەلەوی سەرپەرەستی ئارامگای پێغەمبەر(د.خ)، ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا موسوڵمانانی ئەفریقا لەگەڵ خەڵکانی دوورگەی سەردانییە جەنگان و تالآنی زۆریان دەستکەوت و بەسەر ناباوەڕاندا زاڵ بوون. ژمارەیەکی زۆریان کوشت و ژمارەیەکیان لێ کوژرا و گەڕانەوە.

لەم ساڵەدا هەیسەم کوڕی عودەی تایی ئەخباری مرد. هەرچەند بەردەوام سەری لەسوجدەدا بوو بەڵام حەدیسەکانی لاوازە. هەروەها عەبدوالله کوڕی عەمرۆ کوڕی عوسمان کوڕی باوکی ئومەییەی موسڵی لەهاوڕێیانی سوفیانی سەوری، چاوی لەجیهان بەست.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی موستەنیر ناسراو بەقوترەبی نەحوی مرد کەزانست لەسیبویە فێر ببوو.

لەم ساڵەدا باوکی عەمرۆ ئیسحاق کوڕی میراری شەیبانی لوغەوی کۆچی دوایی کرد.

[°] - زۆت واشەی بەعەرەبی کراوی جاتە. ئەم خەڵکە پێش ئیسلام لەبەندەرەکانی کەنداوی فارس لەکەنارەکانی هیند دەژیان و دواتر بۆ ئێران و لەوێوە بۆ ڕۆژهەلآتی ئاسیا و سەرئەنجام بۆ ئەورووپا کۆچیان کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و حەوتی کۆچی (٨٢٢ زایینی)

شۆڕشی عەبدولڕەحمان کوڕی ئەحمەد لەیەمەن

لەم ساڵەدا عەبدولڕەحمان کوڕی ئەحمەد کوڕی عەبدوالله کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب لەسەرزەمینی عەکی یەمەن ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە. ئەو پێشنیاری ڕەزامەندی بنەماڵەی محەممەدی بەخەڵکان دەکرد.

هۆکاری شۆڕشەکەی ئەوە بوو کارگوزارانی یەمەن بەشێوەیەکی خراپ هەڵس و کەوتیان لەگەڵ خەڵکان دەکرد و خەڵکان، دەستی بەیعەتیان بۆ عەبدولڕەحمان درێژ کرد. کاتێك مەئمون ئاگادار بوویەوە، دیناری کوڕی عەبدوالله‌ی لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ سەرکوت کردنی ڕەوانە کرد. مەئمون ئەمان نامەیەکی بۆ عەبدولڕەحمان نووسیبوو. دینار لەکاتی حەج ڕۆشتە سەردانی ماڵی خواوەند و دواتر ڕێگەی یەمەنی گرتەبەر و ئەمان نامەکەی بۆ عەبدولڕەحمان نارد. عەبدولڕەحمان ڕازی بوو و ملکەچی بۆ فەرمانەکانی مەئمون نیشاندا و دەستی خستە ناو دەستی دینار. دینار ئەوی بردە لای مەئمون. مەئمون مۆڵەتی سەردانی بەخۆی و بنەماڵەی ئەبوتالب نەدا تا ئەو کاتەی جل و بەرگی ڕەش بپۆشن. ئەم ڕووداوە لەبیست و هەشتی زیقەعدە/ ١٢ ئاوریلی ٨٢٢ زایینی ڕوویدا.

مەرگی تاهیر کوڕی حسەین

لەجومادی الاولی ئەم ساڵە/ ٢١ سێپتامبەر تاهیر کوڕی حسەین بەهۆی ئەو (تا)ی پێوەی گرفتار بوو، کۆچی دوایی کرد. ئەویان لەناو جێگەکەی بەمردووی دۆزییەوە.

کولسوم کوڕی سابت کوڕی باوکی سەعید دەڵێت: سەرپەرەستی بەریدی خوراسان بووم. لەساڵی دووسەد و حەوتی کۆچی: هەشتسەد و بیست و دووی زایینی لەنوێژی هەینی ئامادە بووم، تاهیر ڕۆشتە سەرمینبەر و وتارێکی خوێند، کاتێك گەیشتە ناوی خەلیفە، دوعای نەکرد و وتی: ئەی خوایە، ئۆمەتی محەممەد بەو شێوەی ئەوت هێنایە سەر ڕێگەی ڕاست، بێنەرە سەر ڕێگەی ڕاست و ڕەنج و

بەڵای ئەو کەسەی یاخی دەبێت و سوپا کۆدەکاتەوە و خوێن دەرژێنێت، لەناو ببە.

کولسوم کوڕی سابت دەڵێت: بەخۆم وت: من یەکەم کوژراوی ئەم پێشهاتەم چوونکە ناتوانم ئەم کارەی تاهیر لەمەئمون بشارمەوە. دەڵێت: گەڕامەوە بۆماڵەوە، غوسڵی مردووم کرد، کفنم پۆشی و هەواڵەکەم بۆ مەئمون نارد. بۆ ئێواریێ، تاهیر منی بانگ کرد. برینێك لەپێڵوەکانی دروست ببوو و سەرئەنجام کوشتی. تەڵحە کوڕی تاهیر بەرەو لای من رایکرد و وتی: ئایا تۆ هەواڵەکەت بۆ مەئمون ناردووە؟ وتم: بەڵێ. وتی: کەواتە هەواڵی مەرگی دەستبەجێی ئەو بۆ مەئمون بنوسە. مەئمونم لەمەرگی تاهیر ئاگادار کردەوە. هەروەها نووسیم هەنووکە تەڵحە فەرماندەی سوپایە. نامەی سەربەمۆری لەسەر کار لابردنی مەئمون لەلایەن تاهیریان هێنا (ئەمە نامەی کولسوم کوڕی سابت بوو). مەئمون ئەحمەد کوڕی باوکی خالیدی بانگ کرد و پێی وت: بڕۆ و بەهەمان شێوە کەبوویتە دەستەبەری تاهیر، لەگەڵ خۆت بیهێنە. ئەحمەد کوڕی باوکی خالید وتی: ئەمشەو بمێنمەوە؟ مەئمون وتی: نا، بەڵام ئەحمەد پێداگری کرد تا ئەوەی مەئمون مۆڵەتی ئەو کارەی پێدا. هەمان شەو نامەیەکی سەر بەمۆری دیکە کەهەواڵی مەرگی تاهیری تیا نوسرا بوو، گەیشت. مەئمون ئەحمەد کوڕی باوکی خالیدی بانگ کرد و لەمەرگی تاهیر ئاگاداری کردەوە، وتی: چ کەسێك بۆ جێگرتنەوەی ئەو بەشیاو دەزانیت؟ وتی: تەڵحەی کوڕی. مەئمون وتی: فەرمانی فەرمانڕەوایەتی بۆ بنووسە. ئەحمەد فەرمانەکەی نووسی. تەڵحە لەرۆژگاری مەئمون بۆ ماوەی حەوت ساڵ فەرمانڕەوای خوراسان بوو و دواتر مرد و عەبدوڵڵەی برای جێگەی گرتەوە.

دەڵێن: کاتێك مەئمون لەمەرگی تاهیر ئاگادار بوویەوە، دوودەستی بەرز کردەوە و وتی: سپاس بۆ خواوەند کەمەرگی ئەوی پێش خست. تاهیر یەك چاوی بوو، لەبەر ئەمە شاعیرێك وتوویەتی:

یا ذا اليمنين و عين واحدة نقصان عين و يمين زائدة

واتاکەی: ئەی ئەو کەسەی دوو دەستی راست و یەك چاوت هەیە، چاوێکی کەمتر هەیە و دەستێکی زیاتر.

نازناوی تاهیر زووئەلیەمینەین و باوکی تەییب بوو. دەڵێت ئەو کاتەی تاهیر

مرد. سوپاییەکان بەشێك لەگەنجینەی ئەویان تالآن کرد. سەلام کوڕی ئەبرەشی خەساو کاروباری ئەوانی رێکخست و رۆژانەی شەش مانگی پێدان. هەروەها دەڵێن مەئمون، عەبدوالله کوڕی تاهیری کردە فەرماندەی هەموویان و ئەو، تەڵحەی برای ڕەوانەی خوراسان کرد چوونکە عەبدوالله خۆی لەرەققە سەرقاڵی جەنگ لەگەڵ نەسر کوڕی شەبەس بوو. کاتێك تەڵحە روویکردە خوراسان، مەئمون، ئەحمەد کوڕی باوکی خالیدی وەك راوێژکاری ئەو ڕەوانە کرد تا لەبەرێوەبردنی کاروبارەکان هاوکاری بکات. ئەحمەد لەماوەرا ئەلنەهر گوزەری کرد و دەستی بەسەر ئەشروسەنەدا گرت و کاوس کوڕی خاراخەرە و فەزڵی کوڕی ئەسیر و ڕەوانەی بارەگانی مەئمونی کردن. تەڵحە سێ هەزار هەزار درهەمی وەك دیاری بەئەحمەد کوڕی باوکی خالید کرد لەگەڵ چەندین خەلاّتی و پێشکەشی دیکە بەبەهای دوو هەزار هەزار درهەم. هەروەها پێنسەد هەزار درهەمی بەدەبیرەکەی و ئیبراهیم کوڕی عەباس بەخشی.

ڕووداوەکانی ئاندۆلۆس لەم ساڵەدا

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان کوڕی حەکەم سوپا و خەڵکی بەسراتی لەجەنگێك بەناوی بالس کوشتار کرد.

هۆکاری ئەم کۆمەڵکوژییە ئەوە بوو حەکەم ئاگادار بوویەوە کەکارگوزارێك بەناوی رەبیع ستەم لەئەمان بەخشراوەکان دەکات. حەکەم ئەوی زیندانی و پێش مەرگی خۆی چوارمێخەی کێشا. کاتێك حەکەم مرد و عەبدولرەحمانی کوڕی هاتە سەر تەخت، خەڵکان هەواڵی کوژرانی رەبیعیان بیست و لەبەر ئەمە روویان کردە کەنارەکانی کوردوبا و داوای ئەو سامانەیان کرد کەرەبیع تالآنی کردبوو. گومانیان دەکرد دەبێت ئەم سامانە بۆ ئەوان بگەرێنرێتەوە. خەڵکانی ئەلیبەرە زیاتر لەخەڵکانی دیکە بۆ وەرگرتنەوەی ئەم سامانە پێداگرییان دەکرد و سوپایان رازاندەوە. عەبدولرەحمان کەسی بۆ ناو ئەوان نارد تا بلاّوەیان پێبکات بەلاّم رازی نەبوون و نێردراوەکانیان گەڕاندەوە. دەستەیەك لەسوپاییەکانی عەبدولرەحمان بۆ جەنگی ئەوان پێشڕەوییان کرد و ئاگری جەنگ هەڵگیسرا. سوپاکەی ئەلیبەرە و

هاورێکانیان شکستیان خوارد و بەریسوایی کوشتار کران و پاشماوەکان هەڵاتن. سوپاکەی عەبدولرەحمان شوێن هەڵاتووان کەوتن و ئەوانیشیان کوشت.

لەم ساڵەدا تەدمور، لەنێوان موزێر و یەمانییەکان ئاژاوە سەریهەڵدا و لەلۆرکا (لۆرقە) جەنگان. ئەم جەنگە بەناوی جەنگی رۆژی موزارە (یوم المضارە) ناسراوە کەتیایدا سێ هەزار کەس لەخوێنی خۆیاندا گەوزان و بۆ ماوەی حەوت ساڵ درێژەی کێشا. یەحیا کوڕی عەبدوالله کوڕی خالید لەگەڵ سوپایەك بەرێکەوت تا رێگەی لەرووداني جەنگ بگرێت. کاتێك ئەوان لەهاتنی یەحیا ئاگادار بوونەوە، هەردەستە و بەرەو ناوچەیەك هەڵاتن و دەستیان لەجەنگ هەڵگرت بەڵام کاتێك یەحیا ناوچەکەی بەجێدەهێشت دەگەڕانەوە و سەر لەنوێ ئاگری جەنگیان خۆش دەکرد تا ئەوەی هەردوولا بەتەواوی لاواز و ناتەوان بوون.

لەم ساڵەدا لەئاندۆلۆس وشکەساڵییەکی ئەوتۆ روویدا کەگیانی ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکانی گرت و لەهەندێ لەشارەکان بەهای یەك (مۆد) دانەوێڵە بۆ سی دینار بەرزبوویەوە.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا لەعێراق گرانی هاتە ئاراوە و بەهای یەك قەفیزی هارونی (پێوانەی ئەو رۆژگارە) بۆ چل تا پەنجا درهەم بەرز بووەوە.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی حەفس فەرمانڕەوایی تەبەرستان و رویان و دەماوەندی گرتەدەست.

لەم ساڵەدا باوکی عیسا، منداڵەکەی ڕەشید، ڕێ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا مەئمون، فەرمانی بەسەیید کوڕی ئەنس کارگوزاری موسڵدا هێرش بکاتە سەر منداڵەکانی شەیبان و دەستەیەکی دیکە لەعەرەبەکان کە لەشارەکان ستەمکارییان کردبووە پیشە. سەیید هێرشی کردەسەریان و لەدەسکەرە سەرکوتی کردن و خوێنی زۆر لەوانی ڕشت و سامانەکانی تالآن کرد و گەڕایەوە.

هەروەها لەم ساڵەدا وەهب کوڕی جەریری فەقیە و عومەر کوڕی حەبیبی

عەدەوی دادیار و عەبدولسەمەد کوڕی عەبدولوارس کوڕی سەعید و عەبدولعەزیز کوڕی ئەبانی قورەشی دادیاری واست و جەعفەر کوڕی عەون کوڕی جەعفەر کوڕی عەمرۆ کوڕی حورەیسی مەخزومی فەقیە و بیشر کوڕی عومەری خۆپارێز و فەقیە و کەسیر کوڕی هوشام و ئەزهەر کوڕی سەعیدی سەمان و باوکی نەزر هوشام کوڕی قاسمی کەنانی، مردن.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عومەر کوڕی واقدی واقدی لەتەمەنی حەفتا و هەشت ساڵی مرد. ئەو مێژووی جەنگ و غەزوەکان و جیاوازی ڕووانگەی زاناکانی بەباشی دەزانی بەڵام حەدیسەکانی لاوازە.

هەروەها لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی باوکی ڕەجای قازی لەهاوەڵانی باوکی یوسف قوتابی ئەبو حەنیفە، چاوی لەجیهان بەست.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی باوکی عەبدوالله کوڕی عەبدولعەلی ناسراو بەکوڕی کەناسە، خوشکەزای ئیبراهیم کوڕی ئەدهەم، کەعەرەبی بەباشی دەزانی و هۆنراوەی دەهۆنییەوە و پسپۆڕی بواری مێژوو بوو. وەڵامی بانگەوازی فریشتەی مەرگی دایەوە.

لەم ساڵەدا یەحیا کوڕی زیاد و باوکی زەکەریای فەرانەحوی کوفی و باوکی غانمی موسڵی و زەید کوڕی عەلی کوڕی باوکی خودائاسی موسڵی کە لەهاوەڵانی موعافی بوو و حەدیسی زۆریان لێ گێڕاوەتەوە، هەموویان مردن.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و هەشتی کۆچی (٨٢٣ زایینی)

لەم ساڵەدا حەسەن کوڕی حسەین کوڕی موسعەب (برای تاهیر) لەخوراسانەوە رووی کردە کرمان و لەوێ ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە. ئەحمەد کوڕی باوکی خالید بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ڕۆشت و ئەسیری کرد و هێنایە بارەگای مەئمون بەڵام مەئمون لێی خۆش بوو.

لەم ساڵەدا ئیسماعیل کوڕی حیماد کوڕی باوکی حەنیفە، وەك دادیار دەستنیشان کرا. لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدولرەحمانی مەخزومی لەدادیاری سوپای مەهدی دوورخرایەوە و بیشر کوڕی وەلیدی کێندی جێگەی ئەوی گرتەوە. یەکێك لەشاعیرەکان دەڵێت:

یا ایها الرجل الموحد ربه	قاضیك بشر بن الولید حمار
ینفی شهادة من یدین بمابه	نطق الكتاب و جاءت الاثار
و یعد عدلا من یقول بأنه	شیخ یحیط بجسمه الاقطار

واتاکەی: ئەی ئەو کەسەی باوەڕت بەتاقانەیی خواوەند هەیە، بزانە کەدادیارەکەت، بیشر کوڕی وەلید کەرە ئەو بەشایەتی کەسێك کەباوەڕی بەفەرموودەکانی خواوەند و حەدیسەکان هەیە. ڕازی نابێت و بەپێچەوانەوە بەوتەکانی ئەو کەسەی دەڵێت: (خواوەند پیرێکی بەهێزە)پەسەند دەکات.

لەم ساڵەدا موسا کوڕی ئەمین و فەزڵ کوڕی ڕەبیع لەزیقەعدە/ ٦ مارسی ٨٢٣ زایینی مردن و ساڵحی ڕەشید ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا یەسع کوڕی باوکی قاسمی واسول فەرمانداری سیجلماسە مرد و دانیشتووانی ئەو شارە، مونتەسیر کوڕی باوکی قاسم ناسراو بە مێدراریان وەك فەرمانداری خۆیان هەڵبژارد. پێشتر ئاماژەمان پێداوە.

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان کوڕی حەکەم پاشای ئاندۆلۆس سوپایەکی بۆ سەرزەمینی ناباوەڕان ڕەوانە کرد و عەبدولکەریم کوڕی عەبدولواحید کوڕی موغیسی کردە فەرماندەی ئەوان. ئەم سوپایە بەرەو الله و قەڵاکانی بەرێکەوتن و ئەم کەنارانەیان تاڵان کرد و سوتاندیان. گەمارۆیان خستە سەرچەندین قەڵا و

دەستیان بەسەردا گرت و چەند قەڵایەك بەدانی باج رازی بوون و ئەسیرە موسوڵمانەکانیان ئازاد کرد و رێگەی ئاشتییان گرتەبەر. لەم جەنگانەدا عەبدولکەریم تالآنی زۆری کۆکردەوە. سوپاکەی ژمارەیەکی زۆر لەموسوڵمانە ئەسیرەکانی ئازاد کرد. ئەم رووداوانە لەجومادی الاخر/١٠ ئۆکتۆبەری ٨٢٣ زایینی روویاندا و سەرئەنجام هەموویان تەندروست گەڕانەوە.

لەم ساڵەدا عەبدوالله کوڕی عەبدولرەحمانی ئومەوی ناسراو بەبەلەنسی، فەرمانڕەوای والێنسیا (بەلەنسە) کۆچی دوایی کرد. چەند و چۆنیەتی ژیان و بەسەرهاتەکانی ژیانی ئەومان لەگەڵ برازاکەی باس کرد.

لەم ساڵەدا عەبدوالله کوڕی ئەبوبەکر کوڕی حەبیبی سەهمی باهلی و یونس کوڕی محەممەد ی مۆئەدەب و قاسم کوڕی رەشید و سەعید کوڕی تەمام لەبەسرە و عەبدوالله کوڕی جەعفەر کوڕی سلێمان کوڕی عەلی و حەسەن کوڕی موسای ئەشیب کەوەك دادیاری تەبەرستان دیاری کرابوو، مردن. حەسەن کوڕی موسا لەرەی مرد.

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی موبارەکی ئەحمەر، قوتابی کەسائی مرد. دەستەیەك ساڵی مردنی ئەو بەسەد و هەشتا و شەش/ ٨٠٢ زایینی دەزانن.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و نۆی کۆچی (٨٢٤ زایینی)

سەرکەوتن بەسەر نەسر کوڕی شەبەس

لەم ساڵەدا عەبدوالله کوڕی تاهیر لەقەڵای کیسوم گەمارۆی خستەسەر نەسر کوڕی شەبەس و بەرادەیەك بارودۆخی لیٚ دژوار کرد کەنەسر داوای ئەمانی کرد. محەممەد کوڕی جەعفەری عامری دەڵێت: مەئمون بەسەمامە کوڕی ئەشرەسی وت: ئایا کەسێك لەخەڵکانی جەزیرە بەمن دەناسێنیت کەهەم بیرمەند بێت و هەم زیانگەیێنەر تا پەیامەکەی من بەنەسر بدات؟ وتی: بەڵیٚ ئەی سەروەری باوەڕداران، محەممەد کوڕی جەعفەری عامری. مەئمون منی بانگ کرد و فەرمانی پێدام پەیامەکەی بەنەسر بگەیێنم. نەسر لەم کاتەدا لەکەفەر عەزون لەسەروج بوو. پەیامەکەی مەئمونم پێگەیاند. نەسر ملکەچی خۆی نیشاندا بەو مەرجەی هەرگیز نەڕواتە بارەگای مەئمون. مەئمون بەمە ڕازی نەبوو و وتی: بۆ بەمشێوە لەدەست من هەڵدێت؟ وتم: لەبەر گوناحەکانی ڕابردووی خۆم. مەئمون وتی: ئایا گوناحەکانی ئەو گەورەتر لەفەزڵ کوڕی ڕەبیع و عیسا کوڕی محەممەد کوڕی باوکی خالیدە؟ فەزڵ، سوپاسالارەکان، سامان و کەرەستەکانی جەنگ و ئەوەی ڕەشید لەوەسیەت نامەکەی بۆ منی دانابوو، لەمنی سەند و پێشکەشی محەممەدی برامی کرد و بەتەنیا منی لەمەرو بەجێهێشت و بەئەندازەیەك دڵی براکەمی لەمن ڕەش کرد کەئەو پێشهاتانە ڕوویدا کەبۆ من لەهەر پێشهاتێك دژوارتر و ناخۆشتر بوو. عیسا کوڕی محەممەد کوڕی باوکی خالید جێگرەکەی منی لەشاری خۆم و باوباپیرانم دەرپەڕاند و هەموو سامانەکانی منی تالاٚن کرد، ماڵی وێران کرد و ئیبراهیمی وەك خەلیفە هێنایە سەرتەخت بەلاٚم من هەردووکیانم بەخشی. وتم: ئەی سەروەری باوەڕداران! مۆڵەتی قسەم پیٚ بدە. وتی: قسە بکە. وتم: فەزڵ کوڕی ڕەبیع دەست پەروەردەی ئێوە و موالی ئێوە بوو، باوکانیشی بەهەمان شێوە، بارودۆخێکی بوو کەئەوی پەیوەستی ئێوە دەکرد، عیسا یەکێك لەپیاوانی خەلافەتەکەی تۆیە و ڕابردووی ئەو وەك ڕابردووی کەسانی دیکە ڕوون و ئاشکرایە. بەلاٚم نەسر هیچ هێزێکی نییە دڵی پیٚ خۆش بکات هاوشێوەی باوباپیرانی کەشوێنکەوتەی منداڵەکانی ئومەییە بوون.

مەئمون وتی: تۆ ڕاست دەکەیت بەڵام دەستی لێ هەڵناگرم تا ئەو کاتەی دێتە بارەگاکەم.

محەممەد کوڕی جەعفەر دەڵێت: نەسرم لەم پەیامە ئاگادار کردەوە. بانگی سوارەکانی کرد و بەخێرایی لەدەوری کۆبوونەوە، وتی: هاوار لەمەئمون، ئەو نەیتوانی بەسەر چوارسەد قریۆك (یانی خەڵکانی زەت) زاڵ ببێت و هەنووکە دەخوازێت بەسەر سوپای عەرەبەکان زاڵ ببێت؟ عەبدوڵڵە کوڕی تاهیر دوای ئەوەی لەملکەچ بوونی ئەو بێ هیوا بوو، جەنگی دەستپێکرد و بارودۆخی لێ دژوار کرد تا ئەوەی نەسر خوازیاری ئەمان بوو. عەبدوڵڵە ئەمانی پێبەخشی. ئەو لەئوردووگاکەی هاتەدەر و بەرەو لای عەبدوڵڵە لەرەققە، ملی ڕێگەی گرتەبەر. گەمارۆ خستنە سەر نەسر و جەنگ دژی ئەو پێنج ساڵ درێژەی کێشا. کاتێك لەئوردووگاکەی هاتەدەر، عەبدوڵڵە، قەڵای کیسومی وێران و خاپور کرد. نەسری لەسەفەری ساڵی دووسەد و دە/ ٢٤/ ژوئەنی ٨٢٤ زایینی بۆ بارەگای مەئمون ڕەوانە کرد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا مەئمون، عەلی کوڕی سەدەقە ناسراو بەناوی زورەیقی وەك فەرمانداری ئازەربایەجان و ئەرمەنستان دیاری کرد و فەرمانی جەنگ دژی بابەکی خورەمدینی پێدا. ئەو، ئەحمەد کوڕی جونەیدی ئیسکافی بۆ جەنگی بابەك ڕەوانە کرد بەڵام لەسەر دەستی بابەك ئەسیر کرا. مەئمون دوای ئەم ڕووداوە، ئیبراهیم کوڕی لەیس کوڕی فەزڵی وەك فەرمانڕەوای ئازەربایەجان دەستنیشان کرد.

لەم ساڵەدا ساڵح کوڕی عەباس کوڕی محەممەد کوڕی عەلی ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا میخائیل کوڕی جۆرجیس پاشای ڕۆم کە بۆ ماوەی نۆ ساڵ فەرمانڕەوایەتی دەکرد، مرد و تۆفیلی کوڕی لەسەر تەختی پاشایەتی دانیشت.

هەروەها لەم ساڵەدا مەنسور کوڕی نوسەیر لەئەفریقیە نافەرمانی فەرمانی ئەمیر، زیادە اللەی کرد. ئاماژەمان بەم ڕووداوە لەکاتی گێڕانەوەی ڕووداوەکانی

ساڵی دووسەد و دوو/ ٨١٧ زایینیدا.

لەم ساڵەدا باوکی عوبەیدە مەعمەر کوڕی موسەنای لوغەوی (وشەناس) کەدەستەیەك مەرگی ئەو بۆ ساڵی دووسەد و دە/ ٨٢٥ زایینی دگێڕنەوە، کۆچی دوایی کرد. ئەو شوێنکەوتەی باوەڕی خەواریج بوو. ساڵەکانی ژیانی نەوەد و سێ ساڵ درێژەی کێشا. دەڵێن: ئەو لەساڵی دووسەد و سیانزە/ ٨٢٨ زایینی لەتەمەنی نەوەد و هەشت ساڵی مرد.

لەم ساڵەدا یەعلی کوڕی عوبەیدی تەیالسی باوکی یوسف و فەزڵ کوڕی عەبدولحەمیدی موسڵی حەدیس بێژ، مردن.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و دەی کۆچی(٨٢٥ زایینی)

زاڵبوونی مەئمون بەسەر کوڕی عائیشە

لەم ساڵەدا مەئمون بەسەر ئیبراهیم کوڕی محەممەد کوڕی عەبدولوەهاب کوڕی ئیبراهیمی ئیمام ناسراو بەکوڕی عایئشە و محەممەد کوڕی ئیبراهیمی ئەفریقی و مالك کوڕی شاهی و هاوڕێیانی ئەوان کە بۆ وەرگرتنی بەیعەت لەگەڵ ئیبراهیم کوڕی مەهدی، هەوڵیان دەدا، سەرکەوتن. قوترەبولی ئەو کەسە بوو پەردەی لەسەر نهێنییەکانی ئەوان لای مەئمون هەڵگرت. ئەوان بەڵێنیاندا بوو کاتێك بۆ جەنگ دژی نەسر کوڕی شەبەس بەرێکەون، پردەکە وێران دەکەن بەلاّم عیمرانی قوترەبولی مەئمونی لەم پیلانە ئاگادار کردەوە و هەموویان لەمانگی سەفەر/ ٢٢ مەی ٨٢٥ زایینی قۆلبەست کران. نەسر کوڕی شەبەس بێ ئەوەی کەسێك لەپیلانگێران سەردانی بکات، هاتە ناو بەغداد. کوڕی عائیشە دەستگیرا کرا و سێ ڕۆژ لەبەر هەتاوی سوتێنەر لەکەنار کۆشکەکەی مەئمون بەپێوە ڕایانگرت و دواتر قامچی باران و خستیانە زیندان.

مالك کوڕی شاهی و هاوڕێیانی ئەویان قامچی باران کرد و ئەوان بەناچاری ناوی هاودەستەکانی خۆیان بۆ مەئمون نووسی. مەئمون ئازاری لەو کەسانە نەدا و وتی: دڵنیا نیم لەوەی ئەوان ناوی دەستەیەك تاوانباریان نووسیبێت. دواتر ئەو خوێنی کوڕی عائیشە و کوڕی شاهی و دوان لەهاوڕێیانی ئەوانی ڕشت. هۆکاری مەئمون لەکوشتنیان ئەوە بوو ئاگاداریان کردەوە لەوەی دەیانەوێت لەناو زیندانەکەوە تونێلێك لێ بدەن و خۆیان دەرباز بکەن. ئەوان ڕۆژێك پێشتر دەرگای زیندانیان لەسەر خۆیان داخستبوو و ڕێگەیان نەدەدا کەس بڕواتە لایان. کاتێك مەئمون ئاگادار بوویەوە، سوار ئەسپەکەی بوو و سەری ئەوانی لەجەستە جیا کردەوە و کوڕی عایشەی لەچوارمێخەدا. ئەو یەکەم کەس لەمناڵەکانی عەباس بوو لەئیسلامدا لەچوارمێخەدرا. جەنازەکەیان داگرت، کفنیان کرد و نوێژیان لەسەر خوێند و لەگۆڕستانی قورەیش بەخاکیان سپارد.

گرتنی ئیبراهیم کوڕی مەهدی

لەرەبیع الاوەلی ئەم ساڵە/ ٢٤ ژوئەنی ٨٢٥ زایینی، ئیبراهیم کوڕی مەهدی (کەبۆ ماوەی یەك ساڵ خەلیفە بوو) گیرا. ئەو لەگەڵ دوو ژنی دیکە جل و بەرگی ژنانەی لەبەر کردبوو، لەکاتی شەو پاسەوانێکی ڕەش لێی پرسی: لەکوێوە دێن و لەم کاتەدا چی دەکەن؟ ئیبراهیم ئەنگوستیلە یاقوتەکە گرانبایییەکەی خۆی پێدا تا ڕێگەیان بۆ بکاتەوە و پرسیاریان لێ نەکات. کاتێك پاسەوان چاوی بەئەنگوستیلەکە کەوت، گومانی زیادی کرد و بەخۆی وت: ئەمە ئەنگوستیلەی پیاوێکی ڕێزدارە. ئەوانی بۆ لای فەرماندەکەی برد. فەرمانی پێدان ڕووبەند لەروخسار هەڵگرن. ئیبراهیم ئەو کارەی نەکرد. فەرماندەی دەمامەکەی لابرد و ریشی ئیبراهیمی بینی. ئەویان بەفەرماندەی پردەکە سپارد. فەرماندەی پردەکە ئەوی ناسییەوە و ڕەوانەی بارەگای مەئمونی کرد و مەئمونیان لەگرتنی ئەو ئاگادار کردەوە. مەئمون فەرمانیدا تا بەرەبەبان بیهێڵنەوە. بۆ بەیانی ئیبراهیمیان لەبارەگای مەئمون دانیشاند و ئەو ڕووبەندی روخساری پێ داپۆشیبوو، لەدەوری ملی ئاڵاندیان و سەرپۆشێکیان خستە سەر سینەی تا مناڵەکانی هاشم بزانن لەچ دۆخێکدا ئەویان دەستگیر کردووە. دواتر ئەویان بۆ لای ئەحمەد کوڕی باوکی خالید نارد. ئەو، ئیبراهیمی لەزیندانەکەی خۆی، زیندانی کرد. کاتێك مەئمون بۆ بینینی حەسەن کوڕی سەهل ڕێگەی واستی گرتەبەر، ئەوی لەگەڵ خۆی برد و حەسەن یا بەگومانێك پورانی کچی، نێوەنجیگەرییان بۆ ئیبراهیم کرد.

دەڵێن: کاتێك ئیبراهیمیان قۆلبەست کرد، بردیانە ماڵەکەی باوکی ئیسحاق، موعتەسەم. موعتەسەم ئەوی سوار ئەسپ لەپشت سەری فەروحی تورکی (یەکێك لەکۆیلەکان) دانیشاند. کاتێك گەیشتنە لای مەئمون، مەئمون وتی: ئیبراهیمی بەدبەخت. ئیبراهیم وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، خاوەنی تۆڵە، دەتوانێت تۆڵەی خۆی بستێنێت بەڵام بەخشین لەخواپەرەستییەوە نزیکترە. هەرکەس بەئامرازەکانی بەدبەختی دڵ ببەستێت، ڕووداوەکانی ڕۆژگار لەخۆی نزیك دەکاتەوە. خواوەند تۆی پێش هەموو بەندەکان خستووە و هەموو گوناحکارەکانی خستۆتە ژێر دەستی تۆ، ئەگەر سزام بدەیت، مافی خۆت بەجێهێناوە و ئەگەر

بمبەخشیت، گەورەیی خۆتە.

مەئمون وتی: لەتۆ خۆش دەبم ئەی ئیبراهیم. ئیبراهیم ناوی خوای هێنایە سەرزمان و سەری لەخاك سوو. دەڵێن: ئەو كاتەی ئیبراهیم خۆی حەشاردابوو، ئەم هۆنراوەی بۆ مەئمون نووسی. مەئمون لەپاڵ نامەكەی ئەو نووسی: هێز، تۆڵەسەندنەوە لەناو دەبات و پەشیمانی هەمان گەڕانەوە لەگوناحە و لەنێوان ئەم دوو بەخشینە، خواوەندە كەگەورەترین خواستی ئێمەیە. ئیبراهیم بۆ وەسفی مەئمون وتی:

یا خیر من ذملت یمانیة به	بعد النبی لایس او طامع
و ابر من عبد الاله علی التقی	غیبا و اقوله بحق صادع
عسل الفوارع ما اطعت فان تهج	فالصاب یمزج بالسمام الناقع
متیقظا حذرا و ما تخشی العدی	نبهان من و سنات لیل الهاجع
ملئت قلوب الناس منك مخافة	و تبیت تكلوهم بقلب خاشع
بأبی و امی فدیة و أبیهما	من كل معضلة و ذنب واقع
ما ألین الكنف الذی بوأنتی	وطنا و امرع ربعه للراتع
للصالحات أخا جعلت و للتقی	و أبا روفا للفقیر القانع
نفسی فداؤك اذ تضل معازری	و الوذ منك بفضل حلم واسع
املا لفضلك و الفواضل شیمة	رفعت بناءك للمحل الیافع
فبذلت افضل ما یضیق ببذله	وسع النفوس من الفعال البارع
و عفوت عمن لم یكن عن مثله	عفو و لم یشفع الیك بشافع
الا العلو عن العقوبة بعد ما	ظفرت یداك بمستكین خاضع
فرحمت اطفالا كأفراخ القطا	و عویل عانسة كقوس النازع
و عطفت لآصرة علی كما و هی	بعد انهیاض الوثی عظم الظالع
الله یعلم ما اقول كأنها	جهد الالیة من حنیف راكع
ما ان عصیتك و الغواة تقودنی	اسبابها الا بنیة طائع
حتی اذا علقت حبائل شقوتی	بردی الی حفر المهالك هائع
لم ادر ان لمثل جرمی غافرا	فوقفت أنظر ای حتف صارعی

رد الحياة على بعد ذهابها ورع الامام القادر المتواضع
أحياك من و لاك افضل مدة ورمى عدوك فى الوتين بقاطع
كم من يد لك لم تحدضنى بها نفسى اذا آلت الى مطامعى
اسديتها عفوا الى منينة و شكرت مصطنعا لاكرم صانع
الا يسيرا عند ما اوليتنى و هو الكبير لدى غير الضائع
ان انت جدت بها على تكن لها اهلا و ان تمنع فاكرم مانع
ان الذى قسم الخلافة حازها من صلب ادم للامام السابع
جمع القلوب عليك جامع امرها و حوى رداؤك كل خير جامع

واتاکەی: ئەی ئەو کەسەی دوای پێغەمبەر(د.خ) باشترین کەسیت کەوشتری یەمانی بۆ هیوادار و بێ هیوا بەرێگەدا دەبیات، و باشترین کەسی کەبۆ خواپەرەستی، خوای پەرەستیوە و راستییەکان باشتر لەهەمووان ئاشکراتر دەکات. تا ئەو کاتەی گوێرایەڵی فەرمانت بن. هەنگوینی کوێستانی بڵندی و ئەگەر نافەرمانی بکەن، تاڵ دەبیت و لەگەڵ ژەهری گیانبڕ تێکەڵ دەبیت، بێداریت و وشیاریت و لەدەستدرێژی ترست نییە و لەباوێشکدانی شەوانە بەدووریت، دڵی ئەو کەسانەی لەترسی تۆ لێوانلێوە و تۆ بەچاوی نیگەران شەو بەپاسەوانی کردنی ئەوان بەسەر دەبەیت لەبەرابەر هەر پێشهاتێك و رووداوێك، دایك و باوکم و منداڵەکانیان بەقوربانی تۆ بن، ئەو پەناگەی کردتە جێگەی من، خۆش بوو و بۆ ئاژەڵەکان باشترین لەوەڕگە، بۆ کارە چاکەکان و خۆپارێزی باشترین داوەری و بۆ هەژاری قەناعەت پیشە، باوکێکی مێهرەبان، گیانم بەقوربانت بێت کاتێك دەرفەتی لێبوردنم نەما، پەنا بۆ خۆڕاگری بەرفراوانی تۆ دەبەم و چاوەڕوانی بەخشینی تۆ دەکەم چوونکە رێزدارێکی تایبەتمەندییەکە پێگەی تۆی بۆ بەرزترین پێگە بەرز کردۆتەوە. ئەوەی گیانەکان لەدانی درێغی دەکەن، تۆ دەیدەیت و بەکەسێك دەبەخشیت کەشیاوی بەخشین نییە و رێگەی بۆ بارەگاکەی تۆ نییە. ئەو کاتەی دەستت بەسەر ناتەوانێکدا گرت، لەسزادانی چاوت پۆشی و بەزەییت بەمناڵەکان کەهاوشێوەی جوجکەی وشترمل و ناڵەی ژنێکی داماو هاتەوە. خواوەند دەزانێت چی دەڵێم چوونکە ئەمە سوێندی کەسێکی ملکەچ و گوێرایەڵە. ئەو کاتەی

گومڕاکان منیان بۆ نافەرمانی تۆ هاندا و نافەرمانیم کرد، مەبەستی فەرمانبەریم بوو تا ئەوەی تەناق بەدبەختی من بەشوێنێکەوە هەڵواسرا کەگێژاوی لەناچوون دەگەیشت، نەمزانی هاوشێوەی گوناحی من بەخشندەیەك هەیە و دەمڕوانی کەچۆن مەرگ من لەناو دەبات؟ بەڵام خۆپارێزی پێشەوای لەخۆبوردوو ژیانی بۆ گەڕاندمەوە دوای ئەوەی لەدەستم ڕۆشت. ئەو کەسەی خەلافەتی بەتۆ بەخشی، هیوادارم بۆ ماوەیەك درێژ بەزیندووی بتهێڵێتەوە و ڕێگەنەدات دوژمنەکانت سەر بەرز بکەنەوە. منەتی زۆرت خستە سەرم و سپاسم دەکردی بەڵام ئەو کاتەی تەماح بەسەر مندا زاڵ بوو، بیری چاکەکانی تۆ نەکەوتمەوە مەگەر بەئەندازەیەکی کەم بەڵام زۆرە و جەنگ، شیاوی لەبیر کردن نییە. ئەگەر دووبارە بمبەخشیت، شیاوی بۆ ئەو کارە و ئەگەر نەمبەخشیت، ڕێزدارترینی ڕێزدارانیت. ئەو کەسەی خەلافەتی لەپشتی مناڵەکانی ئادەم دابەش کرد، تایبەتی کرد بەحەوتەمین پێشەوا.

دەڵێن: کاتێك مەئمون ئەم هۆنراوەی بیست، وتی: ئەوە دەڵێم کەیوسف بەبراکانی وت: ئەمڕۆ ڕۆژی سەرکۆنە کردنی ئێوە نییە؛ خواوەند دەتانبەخشێت و ئەو بەخشندەترینی بەخشندەکانە.

پەیوەندی هاوسەرگیری مەئمون لەگەڵ پوران

لەرمەزانی ئەم ساڵە/ ١٥ دیسامبەری ٨٢٥ زایینی،مەئمون، پوران کچی حەسەن کوڕی سەهلی وەك هاوسەر هەڵبژارد. مەئمون لەبەغدادەوە بەرەو فەم ئەلسولاح، لەشکرگەی حەسەن کوڕی سەهل بەڕێکەوتبوو، لەم شوێنە بووك و زاوا بەیەك گەیشتن. کاتێك مەئمون ڕۆشتە ناو پەردە، حەمدونە کچی ڕەشید و دایکی جەعفەر زوبەیدە دایکی ئەمین و دایەگەورەی پوران دایکی فەزڵ و حەسەم کوڕی سەهل لای پوران دانیشتبوون.

کاتێك مەئمون هاتە ناو، دایکی حەسەن کوڕی سەهل هەزار دانە مرواری گرانبایی بەسەردا پرژاند. مەئمون فەرمانیدا مرواریییەکان کۆبکەنەوە و هەموویانی بەپوران بەخشی و وتی: هەرچی دەخوازی داوا بکە. بووك وەڵامی نەدایەوە. دایکی حەسەن کوڕی سەهل وتی: ئەوەی لەدڵتایە، بەسەروەری باوەڕدارانی بڵێ، خۆی

فەرمانی بەتۆ داوە. پووران داوای لەمەئموون کرد ئیبراهیم کوڕی مەهدی ببەخشێت. مەئموون وتی: پێشتر ئەوکارەم کردووە. پووران داوای لەمەئموون کرد بەدایکی جەعفەر (دایکی ئەمین خەلیفەی لەسەر کار لابراو) مۆڵەتی ڕۆشتن بۆ ماڵی خوا بدات. مەئموون مۆڵەتی پێدا. لەم کاتەدا دایکی جەعفەر جل و بەرگی بەمرواری دووراوی ئومەوی (لەوان تالآن کرابوو) بەپووران بەخشی. مەئموون لەهەمان شەو کچێنی پوورانی پرژاند. لەو شەوەدا مۆمێك هەڵگیرسا کەچل مەن عەنبەری تیا بەکار برابوو.

مەئموون حەڤدە ڕۆژ لای حەسەن مایەوە. لەم ماوەدا هەموو کەرەستەکانی میوانداری ئەوان ئامادە بوو. حەسەن بەسوپاسالارەکانی خۆی بەپێی پێگە و جێگەیان پاداشت و دیاری بەخشی. کۆی گشتی دیارییەکان گەیشتە پەنجا هەزار هەزار درهەم. حەسەن ناو و نیشانی پارچە زەوییەکانی خۆی بەجیاجیا نووسی و بەسەر سوپاسالارەکان دابەشی کرد. ناوی هەر پارچە زەوییەك بەر هەرکەسێك دەکەوت، دەبووە خاوەنی ئەو زەوییە.

لەشکرکێشی عەبدواللە کوڕی تاهیر بۆ میسر

لەم ساڵەدا عەبدواللە کوڕی تاهیر ڕێگەی میسری گرتەبەر و دەستی بەسەردا گرت. لەکۆتایی ئەم لەشکرکێشییە، عوبەیداللە کوڕی سەری داوای ئەمانی کرد.

هۆکاری ئەم هێرشە ئەوە بوو عوبەیداللە میسری خستە ژێر فەرمانی خۆیەوە و گوێڕایەڵی فەرمانەکان نەبوو. دەستەیەك لەئاندۆلۆسییەکان ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە و دەستیان بەسەر ئەسکەندەرییەدا گرت. عەبدواللە کوڕی تاهیر سەرقاڵی جەنگ لەگەڵ نەسر کوڕی شەبەس بوو، کاتێك شکستی بەنەسر هێنا، ڕووی کردە میسر. کاتێك لەو سەرزەمینە نزیك کەوتەوە، یەکێك لەفەرماندەکانی خۆی ڕەوانە کرد تا شوێنێك بۆ ئوردوو لێدان بدۆزێتەوە. کوڕی سەری بەدەوری میسردا خەندەکی هەڵکەندبوو. ئاگاداریان کردەوە کەفەرماندەیەك لەسوپاکەی نزیك بۆتەوە. عوبەیداللە لەگەڵ چەند لەهاوەڵانی بەرێکەوت و خۆی ڕووبەڕووی ئەو فەرماندەیە بوویەوە. هەردووك دەستیان بۆ شمشێر برد و شەڕێکی قورس

لەنێوانیاندا هەڵگیرسا. ژمارەی سەربازەکانی ئەم فەرماندەیە کەم بوو بەڵام توانی هەستیان ببزوێنێت. کەسێکی بۆ لای عەبدوڵڵە کوڕی تاهیر نارد و ئاگاداری کردەوە. عەبدوڵڵە سەربازەکانی سوار ئێستر کرد و ئەسپەکانیان بەدوای خۆیاندا دەبرد بۆ ئەوەی هیلاك نەبن. نێردراوەکان بەخێرایی خۆیان گەیاند. هێشتا عوبەیدوڵڵە و فەرماندەکە سەرقاڵی جەنگ بوون. عوبەیدوڵڵە کاتێك ئەم بارودۆخەی بینی، زانی ناتوانێت خۆڕاگری بکات و هەڵات. زۆربەی سوپاکەی کەوتنە ناو خەندەکەکە. ژمارەی ئەو کەسانەی کەوتنە ناو خەندەکەکە و گیانیاندا زیاتر لەژمارەی ئەوکەسانە بوو بەشمشێر کوژران.

کوڕی سەری هاتە میسر و دەروازەکانی بەرووی عەبدوڵڵە و سوپاکەی بەست. عەبدوڵڵە گەمارۆی خستە سەر و چیتر نەیتوانی بێتەدەر. کوڕی سەری هەزار کۆیلە و کەنیز کەهەرکام هەڵگری هەزار دینار بوو، لەشەوێکدا بۆ لای عەبدوڵڵە کوڕی تاهیری ڕەوانە کرد. عەبدوڵڵە کوڕی تاهیر ئەوانی گەڕاندەوە و نووسی: ئەگەر لەرۆژدا بەدیاریەکەی تۆ رازی دەبووم، لەشەودا نەمدەگەڕاندەوە.

لەم کاتەدا کوڕی سەری داوای ئەمانی کرد. دەڵێن ئەم پێشهاتە لەساڵی دووسەدو یانزە/ ٨٢٦ روویداوە.

ئەحمەد کوڕی حەفس کوڕی باوکی شەماس دەڵێت: لەگەڵ عەبدوڵڵە کوڕی تاهیر بەرەو میسر دەڕۆشتین، لەنێوان ڕەملە و دیمەشق پیرەپیاوێکی سارانشینمان سوار لەسەر وشتر بینی. سڵاوی لێکردین و وەڵاممان دایەوە. باوکی شەماس دەڵێت: من و ئیسحاق کوڕی ئیبراهیمی رافقی و ئیسحاق کوڕی باوکی ڕێبعی کەهاورێیەتی عەبدوڵڵەمان دەکرد، جل و بەرگەکانمان لەو جوانتر و گرانباییتر بوو. پیرەپیاو سەیری روخساری ئێمەی کرد. پێم وت: پیرەپیاو، کاتێکی زۆرە سەیرمان دەکەیت، لەوەی پێشتر نەتدەزانی، دڵنیا بوویت؟ وتی: سوێند بەخوا هیچ کام لەئێوەم پێشتر بەمشێوە نەبینیوە بەڵام پیاوێکی ئاساییم کەبەهرەیەکی تایبەتم پێبڕاوە. باوکی شەماس دەڵێت: ئیشارەم بۆ ئیسحاق کوڕی ڕێبعی کرد و وتم: سەبارەت بەو چی دەڵێیت؟ وتی:

أری کاتبا داهی الکتابة بین   علیه و تأدیب العراق منیر

له حركات قد يشاهدان انه   عليم بتقسيط الخراج بصير

واتاكەی:دەبیرێك كەشارەزایی ئەو لەنوسینەكانی دیارە. ئەو بەشێوەیەك دەبینم كەفێركاری عێراق بۆ ئەو روون و ئاشكرایە. جووڵەكانی ئەو شایەتی دەدەن كە ئەو لەدابەش كردن و رێكخستنی كاروباری باج ئاگادارە.

دواتر سەیری ئیسحاق كوڕی ئیبراهیمی رافیقی كرد و وتی:

و مظهر نسك ما عليه ضميرة   يحب الهدايا بالرجال مكور

اخال به جبنا و بخلا و شيمة   تخبر عنه انه لوزير

واتاكەی: ئەو بەشێوەیەك خۆپارێزی نیشان دەدات كە لەناخەوە بەو شێوە نییە و حەز دەكات بەردەوام دیاری بۆ ببەن. گومان دەكەم ئەم ریسوایی و پەستییە ئەو شێوەیە كەشایەتی دەدات ئەو وەزیرە.

دواتر سەیری منی كرد و وتی:

و هذا نديم للامير و مؤنس   يكون له بالقرب منه سرور

و أحسبه للشعر و العلم راويا   فبعض نديم مرة و سمير

واتاكەی: ئەمە هاودەم و هاونشینی ئەمیرە و لەنزیكی لەئەمیر شادمانە (یا ئەمیر لەنزیكی ئەو شادمانە) ئەو هۆنراوە و زانست دەگێڕێتەوە. ئەو هەندێ كات هاونشینە و هەندێ كات هاودەمی شەوانەی ئەمیر.

لەم كاتەدا سەیری ئەمیری كرد و وتی:

و هذا الامير المرتجى سيب كفه   فما ان له فى العالمين نظير

عليه رداء من جمال و هيبة   و وجه بادراك المجاح بشير

لقد عظم الاسلام منه بذى يد   فقد عاش معروف و مات نكير

الا انما عبد الاله ابن طاهر   لنا والد بر بنا و امير

واتاكەی: ئەمەیە ئەو ئەمیرەی چاوەڕوانی بەخششی لێدەكرێت و لەجیهان هاوتای نییە. ئەو جل و بەرگێكی جوانی لەبەر كردووە و روخساری مژدەی رزگاری لێ دەبارێت. ئیسلام بەهۆی ئەوەوە گەشەی سەند، چاكەكاری زیندو بوویەوە و خراپەكاری مرد. بەندەی خواوەند، عەبدوالله و كوڕی تاهیر بۆ ئێمە باوكێكی مێهرەبان و فەرماندارە.

باوکی شەماس دەڵێت: ئەم ڕووداوە کاریگەری زۆری لەسەر عەبدوللە بەجێهێشت و واق وڕماوی کرد. فەرمانیدا پێنسەد دیناری پێ ببەخشن و لەخۆی نزیکی کردەوە.

گرتنی ئەسکەندەرییە لەسەر دەستی عەبدوللە

لەم ساڵەدا عەبدوللە، ئەو ئاندۆلۆسییانەی بەسەر ئەسکەندەرییەدا زاڵ بوون، دەرپەڕاند و ئەمانی پێ بەخشین. ئەوان سوپایەك بوون بەکەشتی لەئاندۆلۆسەوە هاتبوون و خەڵکان لەم کاتەدا سەرقاڵی شۆڕشەکەی کوڕی سەری و کەسانی دیکە بوون. کەشتییەکانی ئەوان لەئەسکەندەرییە لەنگەریان خست. جڵەوداری ئەوان بەباوکی حەفس ناودەبرا. ئەم سوپایە لەئەسکەندەرییە مایەوە تا عەبدوللە کوڕی تاهیر هاتە ئەو شارە. عەبدوللە ئاڵای جەنگی هەڵکرد کەئەگەر ملکەچی فەرمانەکان نەبن، خۆیان بۆ جەنگ ئامادە بکەن. ئەوان بەداواکەی عەبدوللە ڕازی بوون و داوایان لێکرد ئەمانیان پێ ببەخشێت بۆ ئەوەی ڕوو بکەنە کەنارەکانی ڕۆم لەدەرەوەی سنوورەکانی خەلافەتی ئیسلامی. عەبدوللە بەم مەرجە ڕازی بوو. ئەوان ڕۆشتن و لەدورگەی ئەقریتش دابەزین و ئەو سەرزەمینەیان بۆ ژیان هەڵبژارد و مانەوە و تۆوی خۆیان بڵاو کردەوە.

یونس کوڕی عەبدولعەلی دەڵێت: گەنجێك لەرۆژهەڵاتەوە هات (مەبەستی عەبدوللەیە) لەکاتێکدا جیهان لێوانلێو بوو لەئاژاوە و هەرکام لەبەشەکانی سەرزەمینی ئێمە لەژێر دەستی تاقمێکدا بوو تا ئەوەی ژیانی ئێمەی ڕێکخست و ئاسودەیی بەبێ تاوانەکان بەخشی و هاووڵاتیان ملکەچی فەرمانەکانی بوون.

لەسەرکار لابردنی خەلیفە لەلایەن خەڵکانی قوم

لەم ساڵەدا خەڵکانی قوم، مەئمونیان لەخەلافەت لابرد. هۆکاری ئەم کارە ئەوە بوو کاتێك مەئمون لەخوراسانەوە ڕێگەی عێراقی گرتەبەر، چەند ڕۆژێك لەرەی مایەوە و کەمیك لەباجی سەر شانی ئەوانی سوك کرد. خەڵکانی قوم چاوەڕوانی کەم کردنەوەی باج لەلایەن مەئمونەوە بوون. نامەیەکیان بۆ نووسی و داوایان

لێکرد باجی سەرشانیان کەم بکاتەوە. باجی ئەوان دوو هەزار درهەم بوو. مەئمون بەداواکەیان رازی نەبوو و ئەوان بەدانی باج رازی نەبوون. مەئمون، عەلی کوڕی هوشام و عوجەیف کوڕی عەنبەسەی بۆ جەنگی ئەوان ڕەوانە کرد. ئەو دووانە بەسەر خەڵکانی قومدا زاڵبوون. لەم ناوەدا یەحیا کوڕی عیمران کوژرا و دیواری شارەکە وێران و حەوت هەزار درهەم باجیان لێ وەرگرتن دوای ئەوەی سکالآیان لەباجی دوو هەزار درهەم دەکرد.

ڕووداوەکانی ئاندۆلۆس

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان کوڕی حەکەم سوپایەکی گەورەی بۆ سەرزەمینی فەرەنگەکان ڕەوانە کرد و عوبەیداللە ناسراو بەبەلەنسی وەك فەرماندەی ئەوان هەڵبژارد. ئەوان گەشتنە سەرزەمینی دوژمن، ڕفاندیان، کوشتیان، تالآنیان کرد، خوێنیان ڕشت و ئەسیریان گرت.ئەوان لەرەبیع الاوەلی ئەم ساڵە/ ٢٤ ژوئەنی ٨٢٥ زایینی ڕووبەرووی دوژمن بوونەوە و دوای جەنگێکی گیانبڕ ناباوەڕان شکستیان خوارد و ژمارەیەکی زوریان لێ کوژرا.

هەروەها لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان دوبارە سوپایەکی گەورەی بۆ هێرش کردنە سەر دوژمن ڕەوانە کرد و دەستی بەسەر قەلآیەکی ئەواندا گرت و لەنیوەی رەمەزان/ ٣٠ دێسامبری ٨٢٥ زایینی کەرەستەی جەنگی زۆری بەتالآنی دەستکەوت.

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان فەرمانیدا لەجەییان مزگەوتی گەورە دروست بکەن.

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان چەندین دەستەی جەنگاوەری لەباوکی شەماخ محەممەد کوڕی ئیبراهیم، گەورەی یەمانییەکانی تەدمیر وەرگرت تا شۆرشی نێوان موزێرییەکان و یەمانییەکان دامرکێنەوە بەلآم کەسیان پاشەکشێی نەکرد و شۆڕش بەردەوام بوو. کاتێك عەبدولرەحمان بارودۆخی بەمشێوە بینی، فەرمانی بەکارگوزارەکەی خۆی لەتەدمیردا ئەو شارە بەجێبێڵێت و مورسیە وەك شوێنی مانەوەی هێزەکانی هەڵبژێرێت (تا شارەکە چۆڵ ببێت و هەردوولا دەست لەجەنگ هەڵبگرن). کارگوزار ئەم کارەی کرد. مورسیە لەو ڕۆژگارەدا ناوەندی ئەم

سەرزەمینە بوو. ئەم شۆڕشە تا ساڵی ٢١٣/ ٨٢٨ زایینی درێژەی کێشا و دواتر عەبدولرەحمان سوپایەکی ڕەوانە کرد و باوکی شەماخ ملکەچی فەرمانەکانی بوو و ڕۆشتە بارەگاکەی و بوو بەیەکێك لەسوپاسالارەکان و کەسانی نزیکی عەبدولرەحمان. بەم شێوەیە شۆڕش لەو سەرزەمینە کۆتایی پێهات.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا شەهریار کوڕی شەروین، پاشای کوێستانەکانی تەبەرستان مرد و شاپوری کوڕی جێگەی گرتەوە. مازیار کوڕی قارن جەنگ دژی ئەوی دەستپێکرد و ئەسیری کرد و کوشتی و تەبەرستان کەوتە ژێر دەستی مازیار.

لەم ساڵەدا سەباح کوڕی عەباس کوڕی محەممەد فەرمانداری مەککە، ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا عولیە کچی مەهدی کە لەساڵی ١٦٠ کۆچی/ ٧٧٦ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا، کۆچی دوایی کرد. هاوسەرەکەی موسا کوڕی عیسا کوڕی موسا کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبدوالله کوڕی عەباس بوو.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و یانزەی کۆچی (٨٢٦ زایینی)

لەم ساڵەدا عوبەیدالله کوڕی سەریان هێنایە بەغداد و لەشاری مەنسور، نیشتەجێیان کرد. لەم کاتەدا عەبدوالله کوڕی تاهیر فەرمانڕەوایەتی میسر، شام وجەزیرەی دەکرد. دەستەیەك لەخزمەکانی مەئمون پێیان وت: عەبدوالله کوڕی تاهیر شوێنکەوتەی منداڵەکانی عەلی کوڕی ئەبی تالیبە و باوکیشی پێشتر شوێنکەوتەی ئەوان بووە. مەئمون بەم وتانە رازی نەبوو بەڵام دووبارە براکەی قسەی بۆ کرد. مەئمون پیاوێکی راسپارد و پێی وت: وەك کەسێکی خۆپارێز و چاکەکار بڕۆ میسر و دەستەیەك لەگەورەکانی ئەو شارە بۆ بەیعەت بەستن لەگەڵ قاسم کوڕی ئیبراهیم کوڕی تەباتەبا هان بدە، دواتر بڕۆ لای عەبدوالله کوڕی تاهیر و پێشنیار بەویش بکە، وەسفی قاسمی بۆ بکە و بەردەوام بۆ ئەو کارە هانی بدە و قسەی دڵی ببیستە و منی لێ ئاگادار بکەرەوە.

ئەو پیاوە ئەو کارەی کرد و دەستەیەك لەکەسە ناسراوەکان پەیوەستی بوون. ئەوە لای ماڵی عەبدوالله کوڕی تاهیر دانیشت. کاتێك عەبدوالله مەبەستی سوار بوونی ئەسپەکەی کرد، نامەیەکی پێدا! کاتێك گەڕایەوە بۆ ماڵەکەی، بانگی کرد و پێی وت: نامەکەتم خوێندەوە، مەبەستت چییە؟ پیاو وتی: ئەمانم پێ دەدەیت؟ عەبدوالله وتی: بەڵێ. پیاو پێشنیاری خەلافەتی قاسمی پێکرد و باسی تایبەتمەندی و چاکەکاری ئەوی هێنایە ئاراوە.

عەبدوالله وتی: دادپەروەری دەکەیتە پیشە؟ پیاو وتی: بەڵێ. عەبدوالله وتی: ئایا بەندەکان نابێت سپاسی خواوەند بکەن؟ پیاو وتی: راستە. عەبدوالله وتی: تۆ کاتێك هاتیتە لای من کەمۆر وفەرمانی من لەرۆژهەڵات و رۆژئاوا کاری پێدەکرێت و کەس ناتوانێت لەسنوری من نافەرمانی بکاتە پیشە. سەیری چەپ و راست و پێش و دواوەی خۆم دەکەم و جگە لەسپاس کردنی ئەو نیعمەتانەی خواوەند بەمنی بەخشیوە و ئەنجامدانی ئەرکەکانم، هیچی دیکە نابینم، هەنووکە پێشنیارم پێدەکەیت لەبەرابەر ئەم هەموو پێگە و نیعمەتە، نافەرمانی بکەمە پیشە و هانم دەدەیت بۆ کەسێك کە بۆ ئەم نیعمەتە لەهەموان شیاوترە، رێگەی فرت و فێڵ و

کوشتی بەکار ببەم. ئایا گومان دەکەیت ئەگەر ئاشکرا پێشنیاری بەهشتەم پێ بکەیت، خواوەند بەم فرت و فێڵە رازی دەبێت؟ خواوەند رازی دەبێت رێگەی ناسپاسی بگرمەبەر و پەیمان بشکێنم؟

پیاوەکە بێدەنگ بوو. عەبدوڵلە پێی وت: تەنیا بۆ گیانی تۆ دەترسم. لەم شارە برۆ چوونکە ئەگەر خەلیفە ئاگادار ببێتەوە، هەم خۆت بەکوشتت دەدەیت، هەم کەسانی دیکە.

کاتێك ئەو پیاوە لەوەفاداری عەبدوڵلە دڵنیا بوو. گەڕایەوە بۆ بارەگای مەئمون و ئەوی لەرووداوەکە ئاگادار کردەوە. مەئمون شادمان بوو و وتی: ئەو نەمامی دەستی خۆم و دەست پەروەردەی من و هاونەژادی منە. ئەو ئەم نهێنییەی ئاشکرا نەکرد و عەبدوڵلە کوڕی تاهیر تاکاتی مەرگی مەئمون ئاگادار نەبوویەوە. هۆکاری ئەم بەدگومانییە موعتەسەمی برای مەئمون بوو چوونکە لەعەبدوڵلە ڕەشبین بوو.

کوژرانی سەیید کوڕی ئەنس

لەم ساڵەدا سەیید کوڕی ئەنسی ئەزدی فەرمانڕەوای موسڵ کوژرا. چۆنیەتی کوژرانەکەی ئەوە بوو زورەیق کوڕی عەلی کوڕی سەدەقەی ئەزدی موسڵی دەستی بەسەر کوێستانەکانی نێوان موسڵ و ئازەربایەجان گرت و لەنێوان ئەو و سەیید ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند. لەم ساڵەدا زورەیق سوپایەکی گەورەی کۆکردەوە. دەستەیەك ژمارەی سوپاکەی بەچل هەزار کەس دەزانن. ئەم سوپایەی بۆ جەنگی سەیید ڕەوانەی موسڵ کرد. سەیید لەگەڵ چوار هەزار سەرباز رووبەرووی بوویەوە. هەر دوو سوپا لەسەوق الاحد[٦]، دەستیان بۆ شمشێر برد

کاتێك سەیید سوپاکەی بینی، خۆی هێرشی کردە سەریان. سەیید عادەتی بوو هەمیشە بەتەنیا هێرشی دەبرد. پیاوێك لەسوپاکەی زورەیق رووبەرووی بوویەوە و شمشێریان دەرهێنا و یەکتریان کوشت و بەمشێوەیە خوێنی کەسی دیکە نەڕژا. ئەم پیاوە سوێندی خواردبوو ئەگەر سەیید ببینێت و نەیکوژێت یا خۆی نەکوژرێت، تەلاقی ژنەکەی بکەوێت. ئەو ساڵانە سەد هەزار درهەمی لەزورەیق

---

[٦] ئەگەری هەیە یەکشەممە بازار بێت. وەرگێر

وەردەگرت. پێیان وت: بۆ ئەم پارەیە وەردەگریت؟ وتی: چوونکە ئەگەر سەیید ببینم، خوێنی دەڕێژم. ئەو بۆ ئەم مەبەستە سوێندی خوارد و سوێندەکەی هێنایەدی.

کاتێك مەئمون لەکوژرانی سەیید ئاگادار بوویەوە، توڕە بوو و محەممەد کوڕی حومەیدی توسی بۆ جەنگی زورەیق و بابەکی خورەمدین ڕەوانە کرد و فەرمانڕەوایەتی موسڵی پێ سپارد.

ناسازگاری لەنێوان عامر و مەنسور و کوژرانی مەنسور لەئەفریقییە

لەم ساڵەدا لەنێوان عامر کوڕی نافیع و مەنسور کوڕی نەسر لەئەفریقییە ناسازگاری هاتە ئاراوە. بنەمای ئەم ناسازگارییە لەوێوە سەرچاوەی گرت کە مەنسور ڕژدی بەعامر دەبرد. عامر سوپاکەی خۆی لەتونسەوە بۆ جەنگی مەنسور لەکۆشکی تونبەزە ڕەوانە کرد و گەمارۆی خستەسەر تا ئەو جێگەی ئاوی خواردنەوەی مەنسور و سوپاکەی کۆتایی هات. مەنسور نامەیەکی بۆ عامر نووسی و داوای ئەمانی کرد تا بەکەشتی بەرەو ڕۆژهەڵات بڕوات. عامر ڕازی بوو. مەنسور لەتاریکی شەو و بەنهێنی ڕێگەی ئەریسی گرتەبەر. کاتێك بەیانی بوویەوە و عامر هیچ نیشانەیەکی لەمەنسور نەبینی، شوێنی کەوت و دۆزییەوە. هەردوولا دەستیان بۆ شمشێر برد تا ئەوەی مەنسور هەڵات و ڕۆشتە ئەریس و لەوێ سەنگەری گرت. عامر دەوری شارەکەی گرت و کەشکەنجیرەکانی هەڵبەست.

کاتێك بارودۆخی ژیانی خەڵکانی ئەریس دژوار بوو، بەمەنسوریان وت: یا لەشارەکە دەڕۆیت یا تەسلیم بەعامرت دەکەین، ئەم گەمارۆیە ژیانی لەئێمە دژوار کردووە. مەنسور داوای کاتی کرد تا کاروبارەکانی ڕێکبخات. مۆڵەت و کاتیان پێدا. مەنسور کەسێکی بۆ لای عەبدولسەلام کوڕی موفەرەج لەسەرکردەکانی سوپاکەی عامر نارد و پێشنیاری گفتوگۆی پێکرد. عەبدولسەلام هات و مەنسور لەسەرەوەی دیوارەکە قسەی لەگەڵ کرد، داوای بەخشینی بۆ کارەکانی خۆی کرد و داوای لێکرد ئەمانی لەعامر بۆ وەربگرێت تا بەرەو ڕۆژهەڵات بڕوات. عەبدولسەلام ڕازی بوو، دڵی عامری نەرم کرد و ئەمانی بۆ وەرگرت تا ڕێگەی تونس بگرێتەبەر و

کەسەکانی پارێزگاری لێ بکەن.

مەنسور لەئەریس هاتەدەر و عامر ئەوی لەگەڵ چەند سوارێك بۆ تونس ڕەوانە کرد بەڵام بەشێوەیەکی نهێنی فەرمانی بەراسپێردراوێکی خۆیدا بیباتە جەربە و زیندانی بکات. راسپێردراو ئەو کارەی کرد و مەنسور و حەمدونی برای خستە زیندانەوە.

کاتێك عەبدولسەلام ئاگادار بوویەوە، ئەم کارەی پەسەند نەکرد. عامر نامەی بۆ براکەی نووسی کەفەرمانداری جەربە بوو، فەرمانی کوشتنی مەنسور وبراکەی پێدا و لەمبارەوە راوێژی بەکەس نەکرد. کارگوزاری جەربە ڕۆشتە لای ئەو دوانە و نامەکەی عامری بۆ خوێندەوە. مەنسور داوای کاغەز و مەرەکەبی کرد تا وەسیەت نامەکەی بنووسێت. کارگوزار فەرمانیدا کاغەز و مەرەکەبی بۆ بێنن بەڵام مەنسور نەیتوانی هیچ بنوسێت و تەنیا ئەم رستەی هێنایە سەرزمان: کوژراوی (من) چاکە و خێری هەر دوو دنیای بەدەست هێنا. کارگوزار هەردووکیانی کوشت و سەرەکانی بۆ عامر نارد. بارودۆخ بۆ عامر کوڕی نافیع سەقامگیر بوو و عەبدولسەلام کوڕی موفەرەج بۆ شاری باجە گەڕایەوە. عامر لەتونس مایەوە و لەکۆتایی مانگی رەبیع الاخری ساڵی ٢١٤ کۆچی/ ٨ ژوئەنی ٨٢٩ زایینی مرد. کاتێك زیادە الله لەمەرگی ئەو دوانە ئاگادار بوویەوە، وتی: ئاگری جەنگ دامرکایەوە. مناڵەکانی ئەو داوای ئەمانیان لەزیادە الله کرد و ئەمانی پێ بەخشین و چاکەی لەگەڵ کردن.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا عەبدوالله کوڕی تاهیر هاتە مەدینە ئەلسلام و عەباس کوڕی مەئمون و موعتەسەم و کەسانی دیکە پێشوازییان لێکرد.

لەم ساڵەدا موسا کوڕی حەفس مرد و کوڕەکەی لەسەر تەختی پاشایەتی تەبەرستان دانیشت و حاجب کوڕی ساڵح فەرمانڕەوایی سندی گرتەدەست بەڵام بیشر کوڕی داود ئەوی دەرپەڕاند و حاجب پەنای بۆ کرمان برد.

لەم ساڵەدا مەئمون فەرمانیدا و جاڕیاندا: هەرکەس بەچاکە ناوی معاویە بێنێتە

سەرزمان یا ئەو پێش یەکێك لەهاوەڵانی پێغەمبەر(د.خ) بخات، خوێنی لەئەستۆی خۆیدایە.

لەم ساڵەدا نێردراوی مەرگ، کۆتایی بەژیانی باوکی عەتاهیییەی شاعیر (ئێرانی عەرەب زمان کەخەیام لەچوارینەکانی خۆی هۆنراوەکانی ئەوی وەرگرتووە) هێنا و ساڵح کوڕی عەباس کارگوزاری مەککە، ڕێ ورەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا پیاوێك بەناوی توریل لەکەنارەکانی تاکورنانی ئاندۆلۆس ئالای شۆڕشی بەرز کردەوە. ئەو دەستەیەك لەسەربازەکانی کوشت کە بەمەبەستی کڕین و فرۆش هاتبوونە گوندەکانی تاکورنای و چواریێ و کەرەستەکانی جەنگی ئەوانی تالان کرد. کارگوزاری تاکورنا شوێنپێی هەڵگرت.

لەم ساڵەدا ئەخفەش، نەحوی بەسری لەم جیهانە ماڵئاوایی کرد. (دەڵێن لەسەرەتادا لەبەر ئەوەی قوتابی نەبوو، بزنەکەی خۆی فێر دەکرد و کاتێك بزنەکە نەیدەتوانی وەلامی پرسیارەکانی بداتەوە، گوێچکەی رادەکێشا و بزنە دەهاتە دەنگ و ئەو دەنگەکەی بەنیشانەی تێگەیشتن و رازی بوون لەقەڵەم دەدا. لەو کاتەوە وەك بزن، ئەخەفش ناوی دەرکرد)

لەم ساڵەدا تەلق کوڕی غەنامی نوخەعی و ئەحمەد کوڕی ئیسحاقی حەزرەمی و عەبدولرەحیم کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی محەممەدی موحاربی کۆچی دواییان کرد.

لەم ساڵەدا عەبد رەزاق کوڕی هومامی سەنعانی حەدیس بێژ لەمامۆستاکانی ئەحمەد کوڕی حەنبەل، مرد.

لەم ساڵەدا عەبدوالله کوڕی داودی خەربی بەسری کە لەخورىبیەی بەسرە دەژیا و ناوەکەی لەو شوێنەوە وەرگرتووە، کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و دوانزەی کۆچی (٨٢٧ زایینی)

زاڵبوونی محەممەد کوڕی حومەید لەموسڵ

لەم ساڵەدا مەئمون، محەممەد کوڕی حومەیدی توسی بۆ جەنگی بابەکی خورەمی ڕەوانە کرد. مەئمون فەرمانی پێدا لەموسڵەوە بڕوات و کاروبارەکانی ئەو دیارە سامان بدات و زورەیق کوڕی عەلی سەرکوت بکات. محەممەد لەگەڵ سوپاکەی ڕۆشتە موسڵ و پیاوانی ڕەبیعە و یەمەن کەسەرۆکەکەیان محەممەد کوڕی سەیید کوڕی ئەنسی ئەزدی بوو، لەموسڵ برد و مەبەستی جەنگی زورەیقی کرد. کاتێك زورەیق ئاگادار بوویەوە، هێرشی کردە سەریان. دو سوپا لەزاب لەیەك نزیك بوونەوە. محەممەد کوڕی حومەید داوای لێکرد ملکەچی فەرمانەکان بێت بەڵام زورەیق ڕازی نەبوو. محەممەد جەنگی دەست پێکرد. دوو سوپا دەستیان بۆ شمشێر برد و ئەزدییەکان بەسەرۆکایەتی محەممەد کوڕی سەیید بۆ تۆڵە سەندنەوەی خوێنی سەیید کوڕی ئەنس پێداگرییان کرد، زورەیق و سوپاکەی شکستیان خوارد. دواتر زورەیق داوای ئەمانی کرد و محەممەد ئەمانی پێ بەخشی. زورەیق هاتە لای محەممەد و ئەو ڕەوانەی بارەگای مەئمونی کرد.

مەئمون فەرمانێکی بۆ محەممەد نووسی و داوای لێکرد هەموو سامانەکانی زورەیق لەپارە تا گوند و زەوی بگرێت. ئەو، ئەم سامانانەی بۆ خۆی وەرگرت. محەممەد منداڵ و کوڕەکانی زورەیقی کۆکردەوە و لەفەرمانەکەی مەئمون ئاگاداری کردنەوە. ئەوان ملکەچ بوونی خۆیان نیشاندا. محەممەد پێی وتن: سەروەری باوەڕداران فەرمانی ئەو کارەی پێداوم و پێی ڕازی بووم، هەنووکە منیش بەئێوەی دەبەخشم، کەواتە بڕۆن وسپاسی خواوەند بکەن.

محەممەد ڕێگەی ئازەربایەجانی گرتەبەر و محەممەد کوڕی سەییدی وەك جێگری خۆی دانا و مەبەستی سەرکوت کردنی نەیارەکانی ئازەربایەجانی کرد. یەعلی کوڕی موڕە و هەمالەکییەکان لەناو ئەواندا دەبینران. ئەوانی گرت و ڕەوانەی دەرگای مەئمونی کردن. دواتر بەمەبەستی جەنگ لەگەڵ بابەکی خورەمی درێژەی بەرێگەکەیدا.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا ئەحمەد کوڕی محەممەدی عومەری ناسراو بەسورچاو لەیەمەن، مەئمونی لەخەلافەت لابرد. مەئمون، محەممەد کوڕی عەبدولحەمید ناسراو بەباوکی رازی وەك فەرمانداری یەمەن دەستنیشان و ڕەوانەی ئەو سەرزەمینەی کرد.

لەم ساڵەدا مەئمون، باوەڕ بەئافراندنی قورئان و لەپێشی عەلی کوڕی ئەبی تالیبی لەسەر ئەسحابەکانی دیکە ئاشکرا کرد. ئەو عەلی کوڕی ئەبی تالیبی دوای پێغەمبەر(د.خ) بەگەورەترینی خەڵکان لەقەڵەمدا. ئەم کارە لەمانگی رەبیعی الاوەل/ ٣٠ مەی ڕوویدا.

لەم ساڵەدا عەبدوالله کوڕی عوبەیدالله کوڕی عەباس کوڕی محەممەد ریێ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

هەروەها لەم ساڵەدا ئەرد هەژێنێکی گەورە یەمەنی لەراندەوە. ئەم ئەرد هەژێنە لەعەدەن گەورەتر لەشوێنەکانی دیکە بوو کەبەهۆیەوە ماڵەکان وێران و گوندەکان خاپور بوون و ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکان مردن.

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان پاشای ئاندۆلۆس سوپایەکی بۆ سەرزەمیتی ناباوەڕان ڕەوانە کرد. ئەم سوپایە گەیشتە بارسەلۆنا و دواتر گەیشتنە جەرەندە و لەرەبیع الاوەل/ ٣٠ مەی شەڕیان لەگەڵ دانیشتوانی ئەوشارانە کرد. سوپاکەی عەبدولرەحمان دوو مانگی بەتالآنی و کوشت وبڕ بەسەر برد.

هەروەها لەم ساڵەدا باران بارینە فراوانەکانی ئاندۆلۆس، چەندین لافاوی گەورەی لێکەوتەوە و زۆربەی دیوارەکانی کەناری ئاندۆلۆس و پردی ساراگوزای وێران کرد. چەندین ساڵ دواتر سەر لەنوێ ئاوەدانیان کردەوە.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی یوسف کوڕی واقد کوڕی عەبدواللەی زەببی ناسراو بەفریابی لەماموۆستاکانی بوخاری، کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و سیانزەی کۆچی (٨٢٨ زایینی)

لەم ساڵەدا مەئمون، فەرمانڕەوایەتی جەزیرە، کەرانەکان و شارەگەورەکانی بەعەباسی کوڕی و فەرمانڕەوایەتی شام و میسری بەبراکەی، باوکی ئیسحاق موعتەسەم بەخشی و فەرمانیدا بەهەرکامیان و بەتاهیر پێنسەد هەزار درهەم بدەن. دەڵێن: مەئمون هیچ ڕۆژێك بەئەندازەی ئەو ڕۆژە پارەی نەبەخشی.

لەم ساڵەدا عەبدولسەلام و کوڕی جولەیس، مەئمونیان لەناو هۆزی قەیس و یەمەنی میسر لەخەلافەت لابرد. ئەوان دژی کوڕی عومەیرە کوڕی وەلیدی بادغەیسی، کاگوزاری موعتەسەم شۆڕشیان کرد و لەرەبیع الاوەلی ساڵی ٢١٤/ ٩ مەی ٨٢٩ زایینی خوێنیان ڕشت. موعتەسەم ڕێگەی میسری گرتەبەر و شمشێری بەرووی ئەو دوانەدا هەڵکێشا و سەرکوتی کردن و دەستی بەسەردا گرتن و بارودۆخی ئەم سەرزەمینە سەقامگیر و کارگوزارەکانی خۆی ڕەوانە کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا تەڵحە کوڕی تاهیر لەخوراسان کۆچی دوایی کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا مەئمون، غەسان کوڕی عوبادی وەك فەرمانڕەوای سند دیاری کرد چوونکە بیشر کوڕی داود ڕێگەی ناسازگای مەئمونی گرتبووەبەر و باجی بۆ مەئمون نەناردبوو. لەبەر ئەمە مەئمون بڕیاریدا غەسان لەجێگەی ئەو بنێرێت. مەئمون بەکەسانی دەوروبەری خۆی وت: من لەهەڵس و کەوتی غەسان ئاگادار بکەنەوە چوونکە دەمەوێت کارێکی گەورەی پێ بسپێرم. هەموویان وەسفیان کرد. مەئمون سەیری ئەحمەد کوڕی یوسفی کرد کەهێشتا بێدەنگ بوو. پرسی: ئەحمەد، تۆ چی دەڵێیت؟ ئەحمەد وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران. چاکییەکانی زیاترە لەخراپەکانی، بۆ لای خەڵکانێك ڕەوانە ناکرێت مەگەر ئەوەی بارودۆخ سەقامگیر و هێوەر بکاتەوە. پرسیاری ئەو مەکە چوونکە هیچ کارێك ئەنجام نادات کەداوای لێ بوردنی بۆ بکات. ئەویش وەسفی غەسانی کرد. مەئمون وتی: تۆیش بەڕەشبینی خۆت وەسفی ئەوت کرد. من لەگەڵ ئەو بەو شێوەم کەشاعیر دەڵێت:

کفی شکرا لما اسدیت انی صدقتك فی الصدیق و فی عداتی

واتاکەی: سپاسی من لەبەرابەر چاکەکانی تۆ بەس کە لەراستانی دۆست و دوژمن راستی دێنمە سەرزمان.

بێژەر دەڵێت: مەئمون لەوتە و ئەدەبی ئەحمەد، سەری سوڕما.

لەم ساڵەدا عەبدواللە کوڕی عوبەیداللە کوڕی عەباس کوڕی محەممەد کوڕی عەلی ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا لەئاندۆلۆس، هاووڵاتیانی ماردە خوێنی کارگوزارەکەی خۆیان ڕشت و شۆڕش لەناویاندا هاتە کایەوە و عەبدولرەحمان سوپایەکی بۆ سەرکوت کردنی ئەوان ڕەوانە کرد. سوپاکەی عەبدولرەحمان گەمارۆی خستنەسەر و کوشت وکوشتاری خستەگەڕ و بەمشێوەیە خەڵکانی شارەکە ملکەچ بوون. چەندین بارمتەیان لێ وەرگیرا و سوپاکە دوای ئەوەی دیواری شارەکەی وێران کرد، گەڕایەوە. عەبدولرەحمان پەیامی بۆ ناردن کەدەبێت بەردی دیوارەکە لەدەوروبەری شارەکە تا کەنار ڕوبارەکە ببەن تا چیتر کەس بیر لەدروست کردنەوەی دیوارەکە نەکاتەوە. کاتێك خەڵکان ئەمەیان بیست، جارێکی دیکە ئاگری شۆڕشیان خۆش کرد و کارگوزارەکەیان ئەسیر و دیوارەکەیان دروست کردەوە.

لەساڵی ٢١٤/ ٨٢٩ زایینی، عەبدولرەحمان پاشای ئاندۆلۆس، لەگەڵ سوپایەکی گەورە ڕێگەی ماردەی گرتەبەر و بارمتەکانی لەخەڵکی ئەوشارە لەگەڵ خۆی برد. کاتێك خەڵکانی ماردە ئەمەیان بینی پێشنیاریان کرد عەبدولرەحمان بارمتەکانی ئەوان ئازاد بکات و لەبەرابەردا ئەوان کارگوزارەکەی ئازاد دەکەن. عەبدولرەحمان دەوری شارەکەی گرت، وێرانی کرد و دواتر گەڕایەوە.

جارێکی دیکە لەساڵی ٢١٧/ ٨٣٢ زایینی هێرشی کردەسەریان و گەمارۆی خستنەسەر و بارودۆخی لێ دژوار کردن. ئەم گەمارۆیە درێژەی کێشا و عەبدولرەحمان گەڕایەوە.

لەساڵی ٢١٨/ ٨٣٣زایینی دووبارە عەبدولرەحمان هێرشی کردەسەر ماردە و دەستی بەسەردا گرت. خراپەکاران هەڵاتن. یەکێك لەسەرکردەکانی ئەم شارە بەناوی مەحمود کوڕی عەبدولجەباری ماردی، کەوتە بۆسەی عەبدولرەحمان و ژمارەیەکی زۆر لەسەربازەکان. سەربازەکانی عەبدولرەحمان پیاوانە جەنگان و سەرئەنجام شکستیاندا و ژمارەیەکی زۆر لەسەربازەکانیان کوشت. سوپاکەی عەبدولرەحمان پاشماوەکانی ئەوانیان تاڵان کرد و تا کوێستانەکان شوێنیان کەوتن. سەربازەکانی عەبدولجەباریان کوشت و ئاوارەیان کردن.

مەحمود کوڕی عەبدولجەباری ماردی لەگەڵ پاشماوەی هاوڕێکانی بۆ مەنت

سالوت رایان کرد.

عەبدولرەحمان لەساڵی ٢٢٠ کۆچی/ ٨٣٥ زایینی سوپایەکی بۆ رووبەروو بوونەوەی ئەو نارد. عەبدولجەبار و سەربازەکانی لەرەبیع الاخر/ ١٩ ژوئەن بۆ حەلقەب هەڵاتن. عەبدولرەحمان دەستەیەك لەسوپاکەی بەشوێن ئەواندا ڕەوانە کرد. مەحمود رووبەروویان بوویەوە و شکستی پێهێنان و سامانەکانی ئەوانیان تالآن کرد و دووبارە درێژەیان بەرێگەی خۆیاندا و لەرێگە رووبەرووی دەستەیەك لەسەربازەکانی عەبدولرەحمان بوونەوە. دوو سوپا رووبەرووی یەك بوونەوە بەڵام هیچ کام نەیتوانی سەرکەوتن بەدەست بێنێت و بەمشێوەیە دەستیان لەجەنگ هەڵگرت. سوپاکەی عەبدولجەبار درێژەی بەرێگەکەیدا ودووبارە رووبەرووی دەستەیەکی دیکە لەسەربازەکانی عەبدولرەحمان بوونەوە. مەحمود توانی شکست بەم دەستەیە بێنێت و سامانەکانیان تالآن بکات.

عەبدولجەبار لەڕۆشتن بەردەوام بوو و گەیشتە مینە. هێرشی کردەسەر شارەکە و دەستی بەسەردا گرت. سەربازەکانی چوارپێ و خواردەمەنییەکانی شارەکەیان تالآن کرد و لەوێ ڕۆشتن و روویان کردە سەرزەمینی ناباوەڕان و دەستیان بەسەر قەڵایەکی ئەواندا گرت. پێنج ساڵ و سێ مانگ لەوێ مانەوە تا ئەوەی ئەزفونس پاشای فەرەنگەگان دەوری گرتن و قەڵاکەی لێ سەندنەوە و مەحمود و سوپاکەی کوشتار کرد. ئەم رووداوە لەرەجەبی ساڵی ٢٢٠/ ٣٠ ژوئەنی ٨٣٤ زایینی روویدا. دوای ئەم پێشهاتە، دانیشتوانی ئەو قەڵایە کۆچیان کرد.

لەم ساڵەدا ئیبراهیمی موسڵی گۆرانی بێژ یا هەمان ئیبراهیم کوڕی ماهان باوکی ئیسحاق کوڕی ئیبراهیمی ماهان کۆچی دوایی کرد. ئەو خەڵکی کوفە بوو بەڵام لەموسڵ مایەوە. کاتێك گەڕایەوە بۆ کوفە بەموسڵی ناویان برد. (ئیبراهیم کوڕی ماهان و منالەکەی ئیسحاق، هەردووکیان ئێرانی و موسیقار و لەکەسە بەناوبانگەکانی ئێران و جیهان و هەردووك بیرمەند و هونەرمەند بوون.)

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی جەبەلە کوڕی موسلیم باوکی حەسەنی شاعیر کە لەساڵی ١٦٠ کۆچی/ ٧٧٦ زایینی، مرد. پێش مردنی کوێر ببوو.

هەروەها لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەرعەرە کوڕی ئیلبوەند و باوکی عەبدولرەحمانی موقەری و حەدیس بێژ و عەبدوالله کوڕی موسای عەبەسی فەقیهی شیعی کە لەمامۆستاکانی بوخاری بۆ نوسینی (صحیح) بوو، مردن.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و چواردەی کۆچی (٨٢٩ زایینی)

کوژرانی محەممەد کوڕی حومەیدی تـوسی

لەم ساڵەدا بابەکی خوڕەمی، محەممەد کوڕی حومەیدی توسی کوشت. چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك محەممەد کوڕی حومەیدی توسی ڕێگەی لەچەتە و ڕێگرەکان پاك کردەوە، مەبەستی جەنگی بابەکی کرد. ئەو سوپایەکی گەورەی کۆکردەوە، کەرەستەی جەنگ و توێشوی بەئەندازەی پێویست هەڵگرت و سوپایەکی گەورە لەهێزە خۆبەخشەکانی شارەکانیتر پەیوەستی بوون. محەممەد هەموو ڕێگە دژوارەکان بۆ گەیشتن بەبابەکی بڕی. لەهەر گەردەنە یا دۆڵێك کەگوزەری دەکرد، سوپایەکی بۆ پاراستنی دادەنا تا ئەوەی گەیشتە هەشتاسەر و لەوێ خەندەکی بەدەوری سوپاکەی هەڵکەند و بۆ ڕۆشتنە ناو سەرزەمینی بابەك و سوپاکەی راوێژی لەگەڵ کەسە نزیکەکانی کرد. ئەوان پێیان وت هێرش بکاتە سەر سەرزەمینی بابەك. محەممەد کوڕی حومەیدی توسی بۆچوونی ئەوانی پەسەند کرد و سوپاکەی رازاندەوە. محەممەد کوڕی یوسف کوڕی عەبدولرەحمانی تائی ناسراو بەباوکی سەعیدی وەك فەرماندەی ناوەڕاستی سوپا، سەعدی کوڕی ئەسرەمی وەك فەرماندەی باڵی راست و عەباس کوڕی عەبدولجەباری یەقتینی وەك فەرماندەی باڵی چەپ دیاریکرد. محەممەد کوڕی حومەیدی توسی لەگەڵ دەستەیەك لەدواوە سەیریان دەکرد و هەرکات کەلێنێکی لەبەشێکی سوپاکەی دەبینی، فەرمانی دەدا، بەهێزە پشتیوانەکان پڕی دەکردەوە. بابەك لەسەر کێوەکانەوە چاودێری جووڵەی ئەوانی دەکرد و لەژێر هەر تاشەبەردێك چەند کەسێك خۆیان حەشاردابوو.

کاتێك سەربازەکانی محەممەد پێشڕەوییان کرد و سێ فەرسەخ لەکێوەکەیان بڕی، ئەوانەی خۆیان حەشاردابوو، هاتنەدەر و بابەك لەگەڵ سەربازەکانی لەکێوەکە هاتنەخوار. سوپاکەی محەممەد شکستی خوارد. باوکی سەعید و محەممەد کوڕی حومەید بۆ خۆراگری هانیان دەدان بەلأم کەس گوێی لەوتەکانیان نەدەگرت و

هەرکام شوێنێکی بۆ هەڵاتن هەڵبژارد و لەکاتی هەڵاتن لەلایەن سەربازەکانی بابەکەوە دەکوژران. محەممەد کوڕی حومەید لەشوێنەکەی خۆی خۆڕاگری دەکرد و چەند کەس لەهاوەڵانی هەڵاتن و بۆ رزگار بوونی خۆیان پەڕینە سەرئەسپەکان. محەممەد لەناکاو دەستەیەکی بینی شمشێریان دەرکێشاوە و دەجەنگن، رووی کردە ئەوان. بینی دەستەیەك لەخوڕەمییەکانن کە لەگەڵ سوپاکەی دەجەنگن. خوڕەمییەکان کاتێك ژنە جوانەکەی ئەویان بینی، رووبەرووی بوونەوە و شمشێریان دەرکێشا. ئەسپەکەی محەممەدیان بەزوبین لەپێ خست. محەممەد کەوتە سەرزەوی. سەربازەکان هێرشیان کردەسەر و خوێنیان ڕشت.

محەممەد بەخشندە بوو. شاعیرەکان بۆ وەسف کردنی تایبەتمەندییەکانی ئەو چەندین هۆنراوەیان هۆنیوەتەوە کەیەکیان تائی بوو. کاتێك مەئمون لەمەرگی محەممەد ئاگادار بوویەوە، خەمبار و عەبدوللە کوڕی تاهیری بۆ جەنگی بابەك ڕەوانە کرد. عەبدوللە ملی ڕێگەی گرتەبەر.

بەسەرهاتی باوکی دۆلف و مەئمون

باوکی دۆلف لەهاوەڵانی محەممەد ئەمین بوو کەهاوڕێ لەگەڵ عەلی کوڕی عیسا کوڕی ماهان بۆ جەنگی تاهیر کوڕی حسەین ڕۆشت و کاتێك عەلی کوژرا، باوکی دۆلف بۆ هەمەدان گەڕایەوە. تاهیر نامەیەکی بۆ نووسی و دڵنەوایی کرد و داوای لێکرد بەیعەت لەگەڵ مەئمون بکات بەڵام رازی نەبوو و لەوەڵامدا وتی: بەیعەتێکم لەئەستۆدایە و بۆ پچڕاندنی هیچ ڕێگە چارەیەك نابینم، بەڵام لەشوێنەکەی خۆم دەمێنمەوە و ئەگەر کارت پێم نەبێت، لایەنگری لەهیچ دەستەیەك ناکەم. تاهیر رازی بوو. باوکی دۆلف لەکەرج نیشتەجێ بوو.

کاتێك مەئمون ڕۆشتە ڕەی، نامەیەکی بۆ باوکی دۆلف نووسی و پێشنیاری پەیوەست بوونی پێکرد. باوکی دۆلف بەترسەوە رووی کردە بارەگای مەئمون. خزمان و کەسەکانی پێیان وت: تۆ سەروەری عەرەبەکانی و هەمووان شوێنکەوتەی فەرمانەکانی تۆن، ئەگەر دەترسی لێرە بمێنەرەوە و ئێمە پارێزگاریت لێ دەکەین. باوکی دۆلف گرنگی بەوتەکانیان نەدا و لەکاتێکدا ئەم هۆنراوەی دەخوێندەوە،

رووی کردە بارەگای مەئمون:

اجود بنفسی دون قومی دافعا   لما نابهم قدما و اغشی الدواهیا

و اقتحم الامر المخوف اقتحامه   لادرك مجدا او اعاود ثاویا

واتاکەی: من گیانی خۆم دەبەخشم تا لەوەی پێشتر بەکەسەکانی من گەشتووە، پشتیوانییان لیٚ بکەم و خۆم دەخەمە باوەشی زیانەوە. بۆ هەر کارێکی مەترسیدار بوێری لەخۆم نیشان دەدەم تا رێزداری بەدەست بێنم یا بکەومە سەرزەوی (بمرم).

کاتێك ڕۆشتە لای مەئمون، رێزی لێگرت و چاکەی لەگەڵ کرد. گومان و دوودڵی ئەوی نەهێشت و پێگەیەکی بەرزی پیٚ بەخشی.

دیاریکردنی عەبدوالله کوڕی تاهیر وەك فەرمانڕەوای خوراسان

لەم ساڵەدا مەئمون، عەبدوالله کوڕی تاهیری وەك فەرمانڕەوای خوراسان دیاریکرد. عەبدوالله ڕێگەی ئەم دیارەی گرتەبەر.

هۆکارەکەی ئەوە بوو کاتێك تەڵحە، برای عەبدوالله مرد، عەلی کوڕی تاهیر جێگرەوەی براکەی عەبدوالله، وەك فەرمانڕەوای خوراسان دیاریکرا. لەو کاتەدا عەبدوالله لەدینەوەرد بۆ جەنگ دژی بابەك سوپای کۆدەکردەوە کە لەناکاو خەواریجی خوراسان خەڵکانی گوندی حەمرای نەیشابووریان کوشتار کرد. مەئمون لەم کوشتارە ئاگادار بوویەوە و فەرمانی بەعەبدوالله کوڕی تاهیردا بەرەو خوراسان بڕوات. عەبدوالله ڕێگەی خوراسانی گرتەبەر و کاتێك گەیشتە نەیشابوور، بینی وشکەساڵی بەرۆکی ئەم شارەی گرتووە و تەنیا یەك رۆژ پێش هاتنی ئەو باران باریوە. کاتێك عەبدوالله هاتە نەیشابور، پیاوێك بەناوی بەزاز ئەم هۆنراوەی هۆنییەوە:

قد قحط الناس فی زمانهم   حتی اذا جئت جئت بالدرر

غیثان فی ساعة لنا قدما   فمرحبا بالامیر و المطر

واتاکەی: خەڵك لەرۆژگاری خۆیان گرفتاری وشکەساڵی بوون تا ئەوەی تۆ هاتیت و گەوهەرت لەگەڵ خۆت هێنا. لەیەك کاتدا دوو جۆر باران باری، کەواتە سلاٚو لەپاشا و سلاٚو لەباران.

عەبدوالله ئەوی بانگ کرد و وتی: ئایا تۆ شاعیریت؟ وتی: نە بەڵام ئەم هۆنراوەم لەرەققە بیست و لەبەرم کرد. عەبدوالله چاکەی لەگەڵ کرد و فەرمانیدا هەر جل وبەرگێك کەبفرۆشرێت بەدەستی ئەو و فەرمانی ئەو بێت (چوونکە بەزاز بوو).

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا بیلالی غەسانی شاری[٧] شۆڕشی کرد. مەئمون، عەباسی کوڕی و دەستەیەك لەسوپاسالارەکانی بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد و کوشتیان.

لەم ساڵەدا باوکی رازی لەیەمەن مرد.

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی داودی قومی ئالای شۆڕشی بەرز کردەوە. عەزیز موالی عەبدوالله کوڕی تاهیر ئەوی گرت. ئەو لەمیسر هەڵاتبوو و بۆ ئەو سەرزەمینە دوور خرایەوە.

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی هوشام فەرمانڕەوایەتی کێوەکان[٨] و قوم و ئیسفەهان و ئازەربایەجانی گرتەدەست.

لەم ساڵەدا ئیدریس کوڕی ئیدریس کوڕی عەبدوالله کوڕی حەسەن کوڕی حەسەن کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب لەمەغریب کۆچی دوایی کرد و دوای ئەو کوڕەکەی محەممەد، فەرمانڕەوایەتی فاسی گرتەدەست. محەممەد براکەی، قامسی وەك فەرمانڕەوای بەسرە و تەنجە و ناوچەکانی دەوربەری دیاریکرد و براکانی تری وەك فەرمانڕەوای سەرزەمینی بەربەرەکان دەستنیشان کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا عەبدولرەحمانی ئومەوی پاشای ئاندۆلۆس هێرشی کردە سەر شاری باجە کە لەسەردەمی شۆڕشی مەنسورەوە هێشتا نائارام بوو. عەبدولرەحمان دەستی بەسەر ئەو شارەدا گرت.

لەم ساڵەدا هاشمی زەراب لەتەلێتەڵەی (تۆڵدۆ) ئاندۆلۆس لەگەڵ فەرمانڕەوای ئەو شارە رێگەی ناسازگاری گرتەبەر. هاشم لەو کەسانە بوو کاتێك حەکەم دەستی بەسەر تۆڵدۆدا گرت، ماڵئاوایی لەم شارە کرد و رووی کردە کوردوبا و لەم رۆژەدا

---

[٧] لەمێژووی تەبەری بەزەبابی ناوی براوە. دەستەیەك بەسەبانی ناوی دەبەن. (وەرگێر)

[٨] مەبەست کوێستانەکانی کرماشان و لورستانە. (وەرگێر)

دووباره بۆ ئەو شاره گەڕایەوه. خراپەکاران لەدەوری کۆبوونەوه. لەگەڵ ئەوان هێرشی کرده سەر سەرزەمینی نەحوییە و بەڕبەڕییەکان و شوێنەکانی دیکە و بەمشێوەیە پێگە و ناوبانگی بەدەست هێنا و ژمارەیەکی زۆر پەیوەستی بوون. دواتر هێرشی کرده سەر خەڵکانی شەنت بەرییە.

لەنێوان ئەو و بەڕبەڕەکان چەندین جەنگ روویدا. لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان، سوپایەکی گەورەی بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد. دوو سوپا رووبەرووی یەك بوونەوە بەڵام کەسیان نەیتوانی سەرکەوتن بەدەست بێنێت. هاشم مایەوە و توانی چەند ناوچەیەکی دیکەیش بخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە. لەبرکە ئەلعەجوز گوزەری کرد و سوارەکانی درێژەیان بەپێشڕەویدا. عەبدولرەحمان لەساڵی ٢٢٠ کۆچی/ ٨٣٥ زایینی سوپایەکی گەورەی کۆکردەوە و هاشم لەنزیك سومستا رووبەروویان بوویەوە و شەڕێکی قورس دەستی پێکرد و چەند رۆژێك درێژەی کێشا بەڵام سەرئەنجام هاشم شکستی خوارد و لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لەخراپەکاران کوژران. خواوەند خەڵکی لەشەڕی ئەوان رزگار کرد.

لەم ساڵەدا ئیسحاق کوڕی عەباس کوڕی محەممەد ریێ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا باوکی هاشم نەبیل کەناوی زوحاك کوڕی محەممەدی شەیبانی بوو، مرد. پێشەوای حەدیس بوو.

لەم ساڵەدا باوکی ئەحمەد حسەین کوڕی محەممەدی بەغدادی مرد.

رووداوەکانی ساڵی دووسەد و پانزەی کۆچی (٨٣٠ زایینی)

لەشکرکێشی مەئمون بۆ رۆم

لەموحەڕەمی ئەم ساڵە/ ٢٨ فەوریە، مەئمون هێرشی کردە سەر رۆم. کاتێك بەرێکەوت، ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم کوڕی موسعەبی وەك جێگری خۆی دانا و دەوروبەری عێراق و حولوان و گوندەکانی دیجلەی خستە ژێر فەرمانی ئەو. کاتێك مەئمون گەیشتە تکریت، محەممەد کوڕی عەلی کوڕی موسا کوڕی جەعفەر کوڕی محەممەد کوڕی عە لی کوڕی حسەین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب (ئیمامی نۆیەمی شیعەکان و منالی ئیمام رەزا ناسراو بەجەواد و تەقی) بۆ دیداری ڕۆشت. مەئمون چەندین دیاری گرانبایی پێبەخشی و کچەکەی، دایکی فەزڵی کردە هاوسەری ئەو. ئەو پێشتر کچەکەی کردبووە هاوسەری محەممەد کوڕی عەلی. تازە بووکیان هێنایە ماڵی زاوا و لەکاتی حەج، مەئمون بنەماڵەکەی ڕەوانەی مەدینە کرد و خۆی لەوێ مایەوە.

مەئمون لەرێگەی موسڵەوە پێشڕەوی کرد تا گەیشتە مەنبەج و لەوێوە رێگەی دابق و دواتر رووی کردە ئەنتاکییە و لەوێوە بەرەو مەسیسە و تەرتوس، ئەسپی غاردا. لەجومادی الاوەل، ٢٦ ژوئەنی ئەم ساڵە لەو ناوچەوە رێگەی رۆمی گرتەبەر. عەباسی کوڕی لەمەلیتەوە هێرشی برد. مەئمون گەمارۆی خستە سەر قەڕە و بەزۆر دەستی بەسەردا گرت و لە ٢٦ جومادی الاوەل ٢١ فەوریە وێران و خاپوری کرد. دانیشتوانی ئەم قەڵایە داوای ئەمانیان کرد و مەئمون ئەمانی پێ بەخشین. پێشتر بەبەخشینی ئەمان بەدانیشتوانی قەڵای ماجدە، دەستی بەسەردا گرتبوو. ئەشناسی بۆ گرتنی قەڵای سندس ڕەوانە کرد. ئەشناس سەرۆکی ئەو شارەی گرت و بردییە لای مەئمون. (ئەشناس سەرکردەیەکی ئێرانی بوو چوونکە لەیەکێك لەجەنگەکانی موعتەسەم پێش خەلافەت، گرفتاری هێرشی پاڵەوانێك بوو کەنزیك بوو قاچی بقرتێنێت. ئەشناس پاڵەوانەکەی کوشت و بەموعتەسەمی وت: ئەشناس مەرا (من بناسە). مەئمون عوجەیف و جەعفەری خەیاتی بۆ لای فەرماندەی قەڵای سەناز نارد و ئەو ملکەچی خۆی نیشاندا.

لەم ساڵەدا موعتەسەم لەمیسر گەڕایەوە و پێش ڕۆشتنە ناو موسڵ، چاوی بەمەئمون کەوت. مەنویل و عەباس کوڕی مەئمون. لەرەئس عەین پێشوازییان لەموعتەسەم کرد.

لەم ساڵەدا مەئمون دوای گەڕانەوە لەرۆم. رووی کردە دیمەشق. عەبدوللە کوڕی عەبدوللە کوڕی عەباس کوڕی محەممەد لەم ساڵەدا ریێ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا قەبیسە کوڕی عوقەبەی سوائی و باوکی یەعقوب ئیسحاق کوڕی تەباخی فەقیە و عەلی کوڕی حەسەن کوڕی شەقیق، یار کوڕی موبارەك و سابت کوڕی محەممەدی کێندی خواپەرەستی حەدیس بێژ و هوزە کوڕی خەلیفە کوڕی عەبدوللە کوڕی عوبەیدالله کوڕی ئەبی بەکرە باوکی ئەشهەب و باوکی جەعفەر محەممەد کوڕی حارسی موسڵی و باوکی سلێمانی دارانی لەداریا و مەکی کوڕی ئیبراهیمی تیمی بەڵخی لەبەلخ (لەمامۆستاکانی بوخاری لەنوسینەوەی (صحیح) و ساڵەکانی تەمەنی سەد ساڵ درێژەی کێشا) و باوکی زەید سەعید کوڕی ئەوس کوڕی سابتی ئەنساری کەنەوەد و سێ ساڵ تەمەنی کرد، مردن.

لەم ساڵەدا عەبدولمەلیك کوڕی قەریب کوڕی عەبدولمەلیك باوکی سەعیدی ئەسمەعی بەسریی مرد. دەستەیەك ساڵی مردنی ئەو بە ٢١٦/ ٨٣١ زایینی دەزانن. محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی موسەنا کوڕی عەبدوللە کوڕی ئەنس کوڕی مالکی ئەنساری قازی بەسرە لەم ساڵەدا کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و شانزەی کۆچی (٨٣١ زایینی)

گرتنی هێرقلییە)

لەم ساڵەدا مەئمون بۆ سەرزەمینی ڕۆم گەڕایەوە چوونکە ئاگاداریان کردەوە پاشای ڕۆم هەزار و شەشسەد کەس لەخەڵکانی تەرتوس و مەسیسەی کوشتووە. ئەو لەجومادی الاوەل/ ١٥ ژوئەنی ٨٣٠ زایینی ڕۆشتە سەرزەمینی ڕۆم و تا نیوەی شەعبان لەوێ مایەوە.

هەروەها دەڵێن: هۆکاری ڕۆشتنەکەی بۆ ڕۆم ئەوە بوو پاشای ڕۆم نامەیەکی بۆ نووسی و پێش ناوی مەئمون، ئاماژەی بەناوی خۆیدا. مەئمون نامەکەی خوێندەوە و ڕێگەی ڕۆمی گرتەبەر. کاتێك گەیشتە ڕۆم، لەئەنتیغوا ئوردووی لێدا. دانیشتوانی ئەو سەرزەمینە ملکەچی خۆیان نیشاندا. دواتر ڕووی کردە هێرقلییە و دانیشتوانەکەی خۆیان لەجەنگ دوور خستەوە.

مەئمون، موعتەسەمی برای ڕەوانە کرد. ئەو توانی دەست بەسەر سی سایلۆی گەنم و قەلایەك بگرێت. دواتر مەئمون، یەحیا کوڕی ئەکسەمی لەتوانەوە ڕەوانە کرد. یەحیا، کوشتی و بڕی، سوتاندی و فڕاندی، ئەسیر کرد و تەندروست گەڕایەوە. مەئمون ڕێگەی کیسومی گرتەبەر و دوو ڕۆژ لەوێ مایەوە و دواتر بەرەو دیمەشق گەڕایەوە.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا عەبدوسی فیهری لەمیسر ئالای شۆڕشی بەرز کردەوە و دژی کارگوزارەکەی موعتەسەم ڕاپەڕی. دەستەیەك لەوان لەشەعبان کوژران و بەم شێوەیە مەئمون لەزیحەججە/ ٢٢ ژانویە لەدیمەشقەوە بەرەو میسر بەڕێکەوت.

لەم ساڵەدا ئەفشین لەبەرقەوە هات و لەمیسر نیشتەجێ بوو.

لەم ساڵەدا مەئمون نامەیەکی بۆ ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم نووسی و فەرمانی پێدا سەربازە نوێژ خوێنەکان بۆ وتنەوەی تەکبیر ناچار بکات. ئەم کارە لەنیوەی ڕەمەزان/ ٢٥ ئۆکتۆبەر دەستی پێکرد. سەربازەکان بۆ نوێژ ڕیزیان دەبەست و سێ

جار تەکبیریان دەوت. دواتر ئەم کارە لەهەر نوێژێك فەرز کرا.

لەم ساڵەدا مەئمون، لەعەلی کوڕی هاشم تورە و عوجەیف و ئەحمەد کوڕی هاشمی بۆ گرتنی سامان و کەرەستەکانی جەنگی ئەو ڕەوانە کرد.

لەم ساڵەدا دایکی جەعفەر، زوبەیدە، دایکی ئەمین لەبەغداد کۆچی دوایی کرد.

لەم ساڵەدا غەسان کوڕی عیباد لەسەرزەمینی سند گەڕایەوە و بیشر کوڕی داودی لەگەڵ خۆی هێنا کەداوای ئەمانی کردبوو. غەسان بارودۆخی سندی سەقامگیر کرد و عیمران کوڕی موسای عەتکی لەجێگەی خۆی دانا وگەڕایەوە.

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی داودی قومی بۆ قوم هەڵات و شۆڕشی دەستپێکرد.

دەستەیەك دەڵێن: لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی عەبدوالله کوڕی سلێمان کوڕی عەلی کوڕی عەبدوالله کوڕی عەباس ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا. دەستەیەکی دیکەیش گومان دەکەن عەبدوالله کوڕی عوبەیدالله کوڕی عەباس کوڕی محەممەد - عەلی کوڕی عەبدوالله کوڕی عەباس- ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا. مەئمون فەرمانڕەوایەتی یەمەنی بەو سپاردبوو. مەئمون فەرمانیدا بوو هەنگاو بنێتە هەر شارێك، فەرمانڕەوایی ئەو شارە بۆ ئەو دەبێت. ئەو لەدیمەشقەوە بەرێکەوت و گەیشتە بەغداد و پێشنوێژی نوێژی جەژنی قوربانی کرد و لەوێوە بۆ ئەنجامدانی ڕێ و ڕەسمی حەج بەرێکەوت.

لەم ساڵەدا باوکی میسهەر عەبدولعەلی کوڕی میسهەری غەسانی لەبەغداد و کوڕی عیباد کوڕی عیباد کوڕی حەبیب کوڕی موهەلیب فەرماندەی بەسرە و یەحیا کوڕی یەعلی موحاربی و ئیسماعیل کوڕی جەعفەر کوڕی سلێمان کوڕی عەلی، مردن.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و حەڤدەی کۆچی (٨٣٢ زایینی)

لەم ساڵەدا ئەفشین، دەستی بەسەر فەرما لەسەرزەمینی میسر گرت و خەڵکەکەی بەوەرگرتنی ئەمان ملکەچی خۆیان بۆ فەرمانەکانی مەئمون دەربڕی. مەئمون لەموحەرەمی ئەم ساڵە/ ٦ فەوریە گەیشتە میسر.

لەم ساڵەدا مەئمون، عەلی کوڕی هوشامی کوشت. چۆنیەتییەکەی ئەوە بوو مەئمون ئەوی وەك فەرمانڕەوای ئازەربایەجان و کەنارەکانی دیکە دەستنیشان کرد بەلاّم دواتر هەواڵی خراپەکاری و زەوت کردنی سامانی خەڵکان و کوشت و بڕی ئەو بەگوێی مەئمون گەیشت. مەئمون عوجەیف کوڕی عەنبەی بۆ لای ئەو نارد بەلاّم عەلی ڕێگەی ناسازگاری گرتەبەر و مەبەستی ئەوەی کرد عوجەیف بکوژێت و دواتر پەیوەستی بابەك بێت. بەلاّم عوجەیف بەسەریدا زاڵ بوو و ئەوی هێنایە لای مەئمون. مەئمون لەجومادی الاوەل/ ٤ ژوئەن خۆی و براکەی کوشت و سەری ئەوانی لەعێراق، شام، خوراسان بەناو خەڵکاندا سوڕاند و دواتر فڕیاندایە ناو دەریا.

لەم ساڵەدا مەئمون گەڕایەوە بۆ ڕۆم و بۆ ماوەی سەد ڕۆژ لە لۆلۆ ئوردووی لێدا. دواتر لەوێ کۆچی کرد و عوجەیفی لەو ناوچەیە بەجێهێشت. خەڵکانی ڕۆم فێڵیان لەعوجەیف کرد و گرفتاریان کرد. هەشت ڕۆژ لەناو ئەوان ئەسیر بوو بەلاّم دواتر ئازادیان کرد. لەم کاتەدا تۆفەیلی پاشای ڕۆم هات و گەمارۆی خستە سەر عوجەیف. مەئمون سوپایەکی بۆ هاوکاری عوجەیف ڕەوانە کرد. خەڵکانی لۆلۆ داوای ئەمانیان لەعوجەیف کرد و پاشای ڕۆم خوازیاری دەست هەڵگرتن لەجەنگ بوو بەلاّم بەمەبەستەکەی نەگەیشت.

لەم ساڵەدا مەئمون ڕێگەی سەلغوسی گرتەبەر.

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی عیسای قومی بۆ جەنگی جەعفەر کوڕی داودی قومی ڕەوانە کرا بەلاّم کوژرا و سلێمان کوڕی عەبدوالله کوڕی سلێمان کوڕی عەلی ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا حەجاج کوڕی منهال لەبەسرە و سورەج کوڕی نەعمان و سەعدان کوڕی بیشری موسڵی (کە لەسوفیان حەدیسی دەگێڕایەوە) و خەلیل کوڕی باوکی ڕافیعی موزنی موسڵی و باوکی، جەعفەر کوڕی محەممەد کوڕی باوکی یەزیدی موسڵی کەپیاوێکی فرەزان بوو، مردن.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و هەژدەی کۆچی (٨٣٣ زایینی)

ئەزمونی قورئانی پیرۆز

لەم ساڵەدا مەئمون، نامەیەکی بۆ ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم لەبەغداد نووسی و داوای لێکرد داوەرەکان و زاناکان و حەدیس بێژەکان سەبارەت بەقورئان ئەزمون بکات، ئەگەر باوەڕی کەسێك سەبارەت بەقورئان ئەوە بوو کەقورئان ئافرێنراوە، ڕێگەی بۆ بکەنەوە و زیانی لێ نەدەن و هەرکەس بەمە ڕازی نەبوو، مەئمونی لێ ئاگادار بکەنەوە تا خۆی سەبارەت بەوان بڕیار بگرێت. لەنامەکەیدا چەندین بەڵگە و بورهانی هێنایەوە کەقورئان ئافرێنراوە و دەبێت گرنگی بەوتەی کەسانی دیکە نەدرێت. ئەم نامەیە لەرەبیع الاوەل/ ٢٦ ژانویە نوسرا. فەرمانیدا حەوت کەس لەپێشەواکانی سوونی بۆ بارەگاکەی ڕەوانە بکەن: محەممەد کوڕی سەعدی کاتبی واقدی، باوکی موسلیم نوێنەری یەزید کوڕی هارون، یەحیا کوڕی موعین، باوکی خەیسەمە زوهەیر کوڕی حەرب، ئیسماعیل کوڕی داود، ئیسماعیل کوڕی باوکی مەسعود و ئەحمەدی دەوەرەقی. ئەم کەسانە برانە لای مەئمون. مەئمون سەبارەت بەقورئان پرسیاری لێکردن. هەموویان وتیان: قورئان ئافرێنراوە. مەئمون ئەوانی بۆ بەغداد گەڕاندەوە. ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم ئەوانی لەماڵەکەیدا کۆکردەوە و بەئامادەبوونی حەدیس بێژەکان بەوانی سەلماند کەقورئان ئافرێنراوە. بەمشێوەیە ڕێگەی بۆ ئەوان کردەوە.

دواتر نامەیەکی دیکەی مەئمون بەدەستی ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم گەیشت تا داوەران و فەقیهەکان لەم ئەزمونەدا ئەزمون بکات. ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم، باوکی حەسانی زیادی و بیشر کوڕی وەلیدی کێندی و عەلی کوڕی باوکی موقاتل و فەزڵ کوڕی غانم و زەیال کوڕی هەیسەم و سوبحادە و قەواریری و ئەحمەد کوڕی حەنبەل (پێشەوای چوارەمی سوونییەکان و سەرۆکی مەزهەبی حەنبەلی) و قوتەیبە و سەعدویەی واستی و عەلی کوڕی جوعد و ئیسحاق کوڕی باوکی ئیسرائیل و باوکی هەرش و کوڕی عەلییە ئەکبەر و یەحیا کوڕی عەبدولرەحمانی عومەری و پیاوێکی بەتەمەن لەوەچەی عومەر کوڕی خەتاب کەقازی ڕەققە بوو

لەگەڵ باوکی نەسری تەمار و باوکی مەعمەری قەتیعی و محەممەد کوڕی حاتەم کوڕی مەیمون و محەممەد کوڕی نوحی مەزروب و کوڕی فەرحان و دەستەیەکی دیکە: نەزر کوڕی شومەیل، کوڕی عەلی کوڕی عاسم، باوکی عەوامی بەزاز، کوڕی شوجاع و عەبدولرەحمان کوڕی ئیسحاقی کۆکردەوە. هەموویان لای ئیسحاق کۆبوونەوە و ئەو نامەکەی مەئمونی بۆ خوێندنەوە. دواتر بەبیشر کوڕی وەلیدی وت: سەبارەت بەقورئان دەڵێی چی؟ لەوەڵامدا وتی: زیاتر لەیەك جار سەروەری باوەڕدارانم لەباوەڕی خۆم ئاگادار کردۆتەوە. ئیسحاق وتی: دەبینی سەروەری باوەڕداران دووبارە نامەیەکی دیکەی نووسیوە. ئیسحاق پێی وت: قورئان فەرموودەی خواوەندە. ئیسحاق وتی: ئەوە پرسیاری من نەبوو، ئایا قورئان ئافرێنراوە یا نە؟ بیشر وتی: خواوەند ئافرێنەری هەر شتێکە. ئیسحاق وتی: ئایا قورئان شتە؟ بیشر وتی: بەڵێ. ئیسحاق وتی: ئایا ئافرێنراوە؟ بیشر وتی: ئافرێنەر نییە. ئیسحاق وتی: سەبارەت بەوە نەمپرسی. ئایا قورئان ئافرێنراوە؟ بیشر وتی: جگە لەوەی هێنامە سەرزمان، هیچی دیکە نازانم و پەیمانم لەسەروەری باوەڕداران وەرگرتووە لەوبارەوە قسە نەکەم و جگە لەوەی وتوومە، هیچی دیکە نازانم.

ئیسحاق نامەیەکی دەرهێنا و خوێندییەوە و لەناوەرۆکەکەی ئاگاداری کردەوە. بیشر وتی: شایەتی دەدەم خواوەند تاقانەیە و هیچ کام لەئافرێنراوەکانی هاوتای ئەو نییە. ئیسحاق وتی: با وابێت. بەدەبیرەکەی خۆی وت: ئەوەی دەیڵێت، بینوسە.

لەم کاتەدا بەعەلی کوڕی موقاتیلی وت: تۆ چی دەڵێیت؟ لەوەڵامدا وتی: تۆ لەمبارەوە وەڵامی من بۆ سەرورەی باوەڕدارانت چەندین جار بیستووە، وتەیەکی تازەم پێ نییە. ئیسحاق بەنامەکە ئەزمونی کرد و عەلی دانی بەراستی نامەکەدا هێنا و دواتر ئیسحاق لێی پرسی: ئایا قورئان ئافرێنراوە؟ وتی: قورئان فەرموودەی خواوەندە. ئیسحاق وتی: پرسیارەکەم ئەوە نەبوو. عەلی وتی: قورئان وتەی خواوەندە، ئەگەر سەروەری باوەڕداران فەرمان بدات، گوێڕایەڵ دەبین و ملکەچی خۆمان نیشان دەدەین. ئیسحاق بەدەبیری وت: وتەکانی بنووسە.

ئیسحاق ئەم پرسیارەی لەعەلی کوڕی باوکی موقاتیل کرد و هەمان وەڵامی بیست. دواتر ئیسحاق ڕووی کردە باوکی حەسانی زیادی و وتی: بۆچوونی تۆ چییە؟ وتی: هەرچی دەخوازیت، بپرسە. ئیسحاق نامەکەی مەئمونی بۆ خوێندەوە و ئەو نوسراوی ناو نامەکەی پشت ڕاست کردەوە و بەدوایدا وتی: هەرکەس باوەڕی بەمە نەبێت، باوەڕی بەخوا نییە. ئیسحاق پرسی: ئایا قورئان ئافرێنراوە؟ لەوەڵامدا وتی: قورئان فەرموودەی خواوەندە و خواوەند ئافرێنەری هەموو شتێك و هەموو دیاردەییێکە و سەروەری باوەڕداران پێشەوای ئێمەیە و ئەو زانستی فێری ئێمە کردووە وئەوەی بیستووە کەئێمە نەمان بیستووە و لەو بابەتانە ئاگادار بۆتەوە کەئێمە ئاگادار نین و خواوەند کاروباری ئێمەی بەو سپاردووە. ئەو سەرپەرەستی حەج و نوێژی ئێمە دەکات و زەکاتی سامانی خۆمان بەو دەدەین و لەگەڵ ئەو بەشداری جیهاد دەبین. باوەڕمان بەپێشەوایەتی ئەو هەیە، ئەگەر فەرمان بدات، ملکەچی فەرمانەکانی دەبین و ئەگەر ڕێگەمان لێ بگرێت، گوێرایەڵین.

باوکی حەسان لەئیسحاقی پرسی: ئایا قورئان ئافرێنراوە؟ دووبارە پرسیارەکەی کردەوە. ئیسحاق وتی: ئەمە پرسیاری سەروەری باوەڕدارانە. باوکی حەسان وتی: ئایا باوەڕی خۆی بەو شێوەیە بەلام فەرمان بەخەڵکان نادات، ئەگەر بەمن بڵێی سەروەری باوەڕداران فەرمانی بەتۆداوە من بەو شێوەیە قسە بکەم، ئەوەی بیهێنیتە سەرزمان، دەیهێنمە سەرزمان چوونکە تۆ کەسێکی بڕواپێکراویت. ئیسحاق وتی: سەروەری باوەڕداران هیچ فەرمانێکی بەمن نەداوە بەتۆی بڵێم. باوکی حەسان وتی: تەنیا بیستن و فەرمانبردن لەمن دەوەشێتەوە، فەرمان بدە تا جێبەجێی بکەم. ئیسحاق وتی: فەرمانی بەمن نەداوە فەرمان بەئێوە بدەم، تەنیا فەرمانی داوە تاقیتان بکەمەوە.

ئیسحاق بەئەحمەد کوڕی حەنبەلی وت: بۆچوونی تۆ سەبارەت بەقورئان چییە؟ وتی: فەرموودەی خواوەندە.؟ ئیسحاق پرسی: ئایا ئافرێنراوە؟ ئەحمەد وتی: فەرموودەی خواوەندە و هیچی دیکەم نییە. ئیسحاق هاوشێوەی نامەکە ئەزمونی کرد. کاتێك گەیشتە ئەم فەرموودەی پەروەدگار کەدەفەرمێت: ((لیس کمثله شیء و هو السمیع البصیر)) ئەحمەد لەوتنی ئەم وتەیە خۆی بەدوور گرت کە: ((لا یشبهه

شىء من خلقه فى معنى منن المعانى و لا وجه من الوجوه)) (هیچ کام لەئافرێنراوەکان بەهیچ مانایەك و بەهیچ جۆرێك هاوشێوەی ئەو نین.)) کوڕی بەکای ئەسغەر رەخنەی لێگرت و وتی: خواوەند پاداشتی چاکەت بداتەوە، ئەو دەڵێت، بەگوێ دەبیستێت و بەچاو دەبینێت. ئیسحاق بەئەحمەدی وت: مانای (سميع بصير) کامەیە؟ ئەحمەد وتی: ئەوەیە خواوەند فەرموویەتی. ئیسحاق وتی: ماناکەی چییە؟ ئەحمەد وتی: من نازانم ئەوەیە یا نا بەلاّم ئەوەیە کەخۆی، خۆی وەسف کردووە؟

ئیسحاق یەك یەك زاناکانی بانگ کرد. هەمووان قورئانیان بەفەرموودەی خواوەند زانی جگە لەقوتەیبە و عوبەیدالله کوڕی محەممەد کوڕی حەسەن و کوڕی عولییەی ئەکبەر و کوڕی بەکار و عەبد ئەلمونعیم کوڕی ئیدریس کوڕی بینت و وەهب کوڕی مونەبە و موزەفەر کوڕی مەرجی و پیاوێك لەرەگەزی عومەر کوڕی خەتاب کەدادیاری رەققە بوو لەگەڵ کوڕی ئەحمەر. کوڕی بەکای ئەکبەر وتی: قورئان دانراوە چوونکە خواوەند دەفەرمێت: ئێمە قورئانمان بەعەرەبی داناوە.[9] بەهەمان شێوە کەقورئان موحەدیسە چوونکە دەفەرمێت: هیچ پەندێکی تازە لەلایەن پەروەردگاریانەوە نەهات.[10]

ئیسحاق وتی: دانراوە، ئافرێنراوە. کوڕی بەکا وتی: بەڵێ. ئیسحاق وتی: کەواتە قورئان ئافرێنراوە. کوڕی بەکا وتی: من نەموت: ئافرێنراو، وتم: دانراو. وتەکانی نوسرایەوە. هەرکەس هەرچی وت: نووسرا و نوسراوەکان بۆ لای مەئمون رەوانە کرا. مەئمون لەوەلاّمدا ئەوانی سەرکۆنە کرد و بەنەزان و بێ ئەزمونی لەقەڵەمدان. مەئمون فەرمانیدا بیشر کوڕی وەلید و ئیبراهیم کوڕی مەهدی ببەنە لای تا ئەزمونیان بکات. مەئمون پەیمانی بەست ئەگەر وەلاّمیان دایەوە، چ باشتر و گەرنە هەردووکیان دەکوژێت و ئەگەر ئەم دوانە شایەتییان بۆ ئافراندنی قورئاندا کەهیچ و گەرنە قۆڵبەست کراو لەگەڵ پاسەوانەکان بۆ ئوردووگایان دەنێرن.

ئیسحاق هەموویانی کۆکردەوە و لەمەبەستەکەی مەئمون ئاگاداری کردنەوە.

---

[9] (زخرف) انا جعلناه قرآنا عربيا

[10] انبياء (ما يأتيهم من ذكر من ربهم محدث)

هەمووان رازی بوون بەوەی بڕۆنە بارەگای مەئمون جگە لەچوار کەس: ئەحمەد کوڕی حەنبەل، سوبجادە، قەواریری و محەممەد کوڕی نوحی مەزروب.، ئیسحاق فەرمانیدا زنجیر لەدەست و پێیان بکەن. بۆ بەیانی، دووبارە ئەو چوار کەسەی بانگ کردەوە و سەر لەنوێ پرسیاری لێکردن. سوبجادە و قەواریری وتەکانیان پشتراست کردەوە بەڵام ئەحمەد کوڕی حەنبەل و محەممەد کوڕی نوح پێداگرییان لەسەر وتەکانی خۆیان کرد و دووبارە قۆڵبەست کران. ئەم دوانە رەوانەی بارەگای مەئمون لەتەرسوس کران. ئیسحاق وەڵامی ئەو دەستەی بۆ مەئمون ڕەوانە کرد. مەئمون لەوەڵامدا نووسی: ئاگادار بوومەوە بیشر کوڕی وەلید لەشرۆڤە کردنی ئەم ئایە (مەگەر ئەو کەسەی ناچار بکرێت و دڵی بەئیمان ئاسوودە بێت[11])) بەلارێدا ڕۆشتووە. چوونکە مەبەستی خواوەند لەم ئایە کەسێکە دڵی لێوانلێو لەئیمان بێت و ناباوەڕی پشتگوێ بخات بەڵام ئەو کەسەی باوەڕی بەناباوەڕی هەبێت و ئیمان پشتگوێ بخات، ئەم ئایە نایگرێتەوە.

ئیسحاق ئەوانی بۆ تەرسوس ڕەوانە کرد تا لەکاتی گەڕانەوەی سەروەری باوەڕداران لەرۆم لەوێ بمێننەوە. ئیسحاق ئەوانی کۆکردەوە و ڕەوانەی ئوردووگاکەی کردن. ئەم کەسانە بوون: باوکی حەسانی زیادی، بیشر کوڕی وەلید، فەزڵ کوڕی غانم، عەلی کوڕی موقاتیل، زەیال کوڕی هەیسەم، یەحیا کوڕی عەبدولرەحمانی عومەری، عەلی کوڕی جەغد. باوکی عەوام، سوبجادە، قەواریری، باوکی حەسەن کوڕی عەلی کوڕی عاسم، ئیسحاق کوڕی باوکی ئیسرائیل، نەزر کوڕی شومەیل، باوکی نەسری تەمار، سەعدویەی واستی، محەممەد کوڕی حاتەم کوڕی مەیمون، باوکی مەعمەر کوڕی هەرش، باوکی فەرحان، ئەحمەد کوڕی شوجاع و باوکی هارون کوڕی بەکا. کاتێك گەیشتنە رەققە، هەواڵی مەرگی مەئمونیان بیست و ڕێگەی بەغدادیان گرتەبەر.

---

[11] نحل/ ١٠٦: الا من اكره و قلبه مطمئن بالايمان.

نەخۆشی و وەسیتنامەی مەئمون

لەم ساڵەدا مەئمون نەخۆش کەوت و بەهۆیەوە لەسیانزەی جومادی الاخر/ ٥ ژانویە، مرد. چۆنیەتی نەخۆشییەکەی ئەو بەهەمان شێوە کەسەعد کوڕی عەلاف قاری دەڵێت، بەمشێوە بووە:

ڕۆژێك مەئمون لەکەنارەکانی بەزەندون[١٢] دانیشتبوو، منی بانگ کرد. موعتەسەم لای ڕاستی دانیشتبوو و هەر دوو قاچی خستبووە ناو ئاوەکە. فەرمانی بەمندا دوو قاچم بخەمە ناو ئاوەکە و وتی: لەم ئاوە بخۆرەوە و پێم بڵێ ئایا بەتامتر لەم ئاوەم خواردۆتەوە یا نا یا ئاوێکی جوانتر و فێنکتر لەو ئاوەت ڕژاندۆتە ناو قورگت؟ ئەو کارەم کرد و وتم: ئەی سەروەری باوەڕداران تا ئێستا ئاوێکی لەو شێوەم نەبینیوە. مەئمون وتی: دەتوانین چی بخۆین و ئەم ئاوەی بەدوادا بخۆینەوە؟ وتم: سەروەری باوەڕداران باشتر دەزانێت. وتی: خورمای ئازاد(جۆرێکە لەخورمای بەناو بانگی ئەو سەردەمە)

سەرقاڵی ئەم گفتوگۆیە بووین لەناکاو دەنگی سمی چوارپێکانی بەرید بەگوێ گەیشت. کاتێك مەئمون سەیری کرد، ئێسترەکانی بینی کەسنوقی دیارییەکانیان بار کردبوو. لەم کاتەدا بەخزمەتکارەکەی وت: بزانە ئەگەر خورمای ئازاد لەناو دیارەکاندا بوو، بیهێنە. ئەو ڕۆشت و دوو سەوەتە خورمای ئازادی لەگەڵ خۆی هێنا، دەتوت تازە لەدار کراونەتەوە. مەئمون سپاسی خواوەندی کرد. هەموان سەرمان سوڕما و لەخورماکەمان خوارد و بەدوایدا لەئاوی بەزەندونمان خواردەوە. هێشتا کەس هەڵنەستابوو، مەئمون گرفتاری تا بوو و دەرئەنجامی ئەم تایە، کۆچی دوایی کرد. موعتەسەمیش نەخۆش کەوت و نەخۆشییەکەی تا گەیشتن بەعێراق درێژەی کێشا. منیش تا ماوەیەك نەخۆش بووم.

کاتێك مەئمون نەخۆش کەوت، فەرمانیدا لەبەندەی خوا مەئمون، سەروەری باوەڕداران نامەیەك بۆ هەموو سەرزەمینە ئیسلامییەکان بنێرن. فەرمانیدا نامەیەك بۆ جێگرەکەی، یانی براکەی باوکی ئیسحاق کوڕی هارون ڕەشید بنووسین. دواتر بەئامادەبوونی عەباسی کوڕی، فەقیهەکان، داوەرەکان، سەرکردەکان لای

---

[١٢] لەومێژووی تەبەری بە بەدەندون هاتووە. (وەرگێڕ)

موعتەسەمی برای وەسیەتی کرد. وەسیەتی ئەو دوای شایەتی و دان نان بەتاقانەیی خواوەند و ڕۆژی پەسلان و بەهەشت و دۆزەخ و ناردنی درود بۆ پێغەمبەر(د.خ) و پێغەمبەران بەم شێوە بوو:

گوناحکارێکی هیوادارم کەتەنیا لەکاتی بیرهێنانەوەی بەخشینی خواوەند، ئومێد لەناخمدا بڵێسە دەستێنێت. ئەو کاتەی مردم، ڕووم بەرەو قیبلە بسوڕێنن و چاوەکانم ببەستن و بەجوانی غوسڵم بکەن و بەکفنێکی جوان، کفنم بکەن. بەردەوام وەسفی خواوەند بکەن بۆ ئەوەی ئیسلامی وەك دیاری بەئێمە بەخشی و ئێمەی خستە ڕیزی ئۆمەتەکەی خۆی کەداوای بەخشینمان بۆ دەکرێت. دواتر بمخەنە ناو گۆڕ و لە بەخاك سپاردنی من بەپەلە بن. کەسێك نوێژ لەسەر من بخوێنێت کە لەهەمووان بەمن نزیکتر و بەتەمەنتر بێت. دەبێت لەنوێژەکەی پێنج جار تەکبیر بڵێت و دواتر بەخاکم بسپێرن. کەسێك بێتە ناو گۆڕەکەم کە لەهەمووان بەمن نزیکتر بێت و زیاتر لەهەر کەسێك منی خۆش بوێت.

بەردەوام وەسف و سپاسی خواوەند بکەن، دواتر لەسەر لای ڕاست و ڕوەو قیبلە بمخەوێنن و کفن لەسەر و پێم بکەنەوە. دواتر گۆڕەکە داپۆشن و من و کردەوەکانم بەجێبێڵن چوونکە کەس لەئێوە ناتوانێت نیازێکی من بەدی بێنێت و ناشادومانی لەمن دوور بکاتەوە. هەمووتان بێستن و ئەگەر چاکەکاری منتان لەبیرە، بیهێننە سەرزمان و ئەگەر خراپەکانی منتان لەبیرە، بێدەنگ بن چوونکە لەناو ئێوەدا دەڕۆم لەکاتێکدا گرفتاری وتەی ئێوەم. ڕێگە مەدەن کەس بۆ من فرمێسك لەچاو ببارێنێت چوونکە ئازابەکانی ئەو کەسەی بۆی دەگرین، زیاد دەکات. خواوەند ببەخشێت ئەو بەندەی وانە وەردەگرێت و بیر لەمردنی خۆی بکاتەوە. بیر کردنەوە لەمەرگێك کەهیچ ڕێگە چارەیەکی نییە. سپاس بۆ ئەو خوایەی نەمرە و مردنی لەسەر هەموو ئافرێنراوەکانی داناوە.

هەموان ببینن ئایا ڕێزداری فەرمانڕەوایی لەکاتی هاتنی فریشتەی مەرگ، هیچ سوودێکی بەمن بەخشی، سوێند بەخوا نە، تەنیا باری سەرشانی منی قورستر کرد. خۆزگە عەبدوالله کوڕی هارون (ناوی مەئمون) مرۆڤ نەدەبوو و هیچ کات چاوی بەدنیا هەڵنەدەهات.

ئەی باوكی ئیسحاق وەرە پێش و لەوەی دەیبینی، وانە وەربگرە. لەقورئان و ئیسلام ڕێچكەی براكەت بگرەبەر. ئەو كاتەی خواوەند تەوقی خەلافەت دەكاتە ملی تۆ، بەشێوەیەك كاروبارەكان بەڕێوەببە وەك بڵێی خواپەرەستێكی لەسزاكانی ئەو دەترسیت. لەوەی خواوەند دەرفەتت پێ دەدات. یاخی مەبە و گومان بكە فریشتەی مەرگ بەردەوام لەسەر سەری تۆیە. بۆ چارەسەری كارو كێشەی خەڵكان و ژێر دەستان هەوڵ بدە چوونكە فەرمانڕەوایەتی تۆ بەندە بەئەنجامدانی ئەو كارانە. خواوەندا، لەناو ئەم موسوڵمانانە ئاشتی و چاكەكاری فراوان بكە.

ماف ناتەوانان لە بەتواناكان وەربگرە و هیچ شتێك بەسەر خەڵكان مەسەپێنە و دادی ئەوان لەسەر بنەمای ڕاستی لەیەكتر وەربگرە. خەڵكان لەخۆت نزیك بكەرەوە و بەشێوەیەكی نەرم لەگەڵیان مامڵە بكە. لێرە بڕۆ و بەخێرایی خۆت بەپایتەختی ئیسلامی لەعێراق بگەیێنە. بەردەوام بیر و لێكۆڵینەوە لەكاری خەڵكان بكە و هیچ كات لێیان بێ ئاگا مەبە. بەشێوەیەكی بەبڕشت و جیدی شەڕ لەگەڵ خوڕەمییەكان بكە و هاوكاری لەسوپا و توێشوی سوپا وەربگرە و ئەگەر جەنگ دژی ئەوان درێژەی كێشا، لەگەڵ كەسان و هاوەڵانی خۆت بۆ جەنگی ئەوان بڕۆ. ئەم كارە لەڕێگەی خواوەند ئەنجام بدە و چاوەڕوانی پاداشتی خوایی بە.

دوای كاژێرێك كەئازار زیادی كرد و بانگی فریشتەی مەرگی بیست، موعتەسەمی بانگ كرد و وتی: ئەی باوكی ئیسحاق، بەپەیمانی خواوەند و خزمایەتی لەگەڵ پێغەمبەر(د.خ) سوێندت دەدەم ڕاستیی و ماف لەناو خەڵكان سەقامگیر بكەیت و فەرمانبردن لەفەرموودەكانی خواوەند پێش هەر شتێكی دیكە بخەیت چوونكە خەلافەتم لەجیاتی كەسێكی دیكە بەتۆ سپارد. موعتەسەم وتی: سوێند بەخوا بەدڵی تۆ دەبێت. مەئمون وتی: كوڕە مامەكانی تۆ لەمناڵەكانی عەلی كوڕی ئەبی تالیبن، بەردەوام هاونشینی ئەوان هەڵبژێرە و لەخراپەكارەكانیان خۆش ببە و بەكاری چاكەكارانیان ڕازی ببە و ساڵانە دیاری وپاداشتیان بۆ بنێرە ولێیان بێ ئاگا مەبە. بۆ ڕەزامەندی خواوەند تێبكۆشن و هاوشێوەی موسوڵمان بمرن. لەخواوەند بترسن و بۆ ڕەزامەندی ئەو بەڕێگەدا بڕۆن. خۆم و ئێوە بەخوای گەورە دەسپێرم. بۆ گوناحەكانی ڕابردووم داوای بەخشین لەخوا دەكەم چوونكە

ئەو بەخشەرە و دەزانێت کەپەشیمانم. لەگوناحە گەورەکان پشت بەخوا دەبەستم و تۆبە بۆ بارەگای ئەو بەرز دەکەمەوە. هیچ هێزێك نییە مەگەر تایبەت بەخوا بێت. خواوەند بۆ من بەسە. سلاوی خواوەند لەمحەممەدی پێغەمبەر(د.خ) و ڕێنیشاندەر.

مەرگی مەئمون، تەمەن و تایبەتمەندییەکانی ئەو

مەئمون لەهەژدەی مانگی ڕەجەبی ئەم ساڵە مرد. کاتێك نەخۆشییەکەی تەشەنەی سەند و کاتی مەرگی نزیك بوویەوە، کەسێکی لابوو کەتەلقینی کرد و شایەتومانی بۆ هێنایە سەرزمان. کوڕی عاسویەی پزیشك لەوێ بوو. کوڕی ماسویە بەو کەسەی وت: وازی لێ بێنە چیتر لەنێوان خواوەند و مانی دوو لایەنی هەڵنابژێرێت. مەئمون دوو چاوی خۆی کردەوە و ویستی سەرکۆنەی بکات بەلام نەیتوانی، ویستی شتێك بڵێت بەلام نەیتوانی، تەنیا وتی: ئەی ئەو کەسەی نامریت، ئەو کەسەی دەمرێت، بیبەخشە.

کاتێك مەئمون مرد، عەباسی کوڕی و موعتەسەمی برای، جەنازەی ئەویان بۆ تەرسوس برد و لەماڵی خاقان خزمەتکاری ڕەشید بەخاکیان سپارد. موعتەسەم نوێژی لەسەر خوێند و پاسەوانەکان لەتەرسوسییەکان و کەسانی دیکە کەژمارەیان دەگەیشتە سەد کەس، پاسەوانی گۆڕەکەیان کرد وهەر کام نەوەد درهەمیان وەرگرت.

مەئمون بیست ساڵ و پێنج مانگ و بیست و سێ ڕۆژ خەلافەتی کرد جگە لەو ساڵانەی ئەمیر لەبەغداد گەمارۆی خرابوویە سەر و لەمەککە ناوی ئەویان وەك خەلیفە دەبرد. ئەو لەنیوەی ڕەبیع الاوەلی ساڵی ١٧٠ کۆچی/ ١٣ سێپتامبەری ٧٨٦ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. نازناوەکەی باوکی عەباس بوو. چوارشانە، سپی و قۆز بوو، ڕیشی تەنك و درێژ و بەشێکی سپی ببوو. دەڵێن: گەنم ڕەنگ و زەردی بەروخسارییەوە دیار بووە. چاوەکانی ڕەش، ناوچاوی تەسك و خاڵێکی ڕەش بەروخساریەوە بوو.

بەشێك لەکار و کردەوەکانی مەئمون

محەممەد کوڕی ساڵحی سەرەخسی دەڵێت: پیاوێك لەشام چەند جارێك لەسەر ڕێگەی مەئمون وەستا و پێی وت: ئەی سەروەری باوەڕداران، بەشێوەیەك سەیری

عەرەبەکانی شام بکە کەسەیری عەجەمەکانی خوراسان دەکەیت. مەئمون پێی وت: چەندە ئەم وتەیەت دووبارە کردەوە. سوێند بەخوا من هۆزی قەیسم لەپشت ئەسپەکان نەهێنایە خوار مەگەر ئەو کاتەی گەنجینەکەم درهەمی تیا نەما (یانی فیتنەکەی کوڕی شەبەسی عامر) بەڵام سوێند بەخوا یەمانییەکانم خۆش ناوێت چوونکە ئەوانیش منیان ناوێت؛ بەڵام سەرکردەکانی قوزاعە بەردەوام چاوەڕوانی سوفیانی[١٣] دەکەم تا شوێنی کەون، خەڵکانی رەبیعە لەخواوەندێك توڕەن کەپێغەمبەرەکەی لەناو مسرییەکان هەڵبژارد و هیچ دوو کەسێك ناڕۆنەدەر مەگەر ئەوەی یەکێکیان دەبێت شاری (نەفسی خۆی لەرێگەی خوادا فرۆشتبێت) بێت. کەواتە رێگەی خۆت بگرە بەر و بزانە خواوەند چ بەڵایەکی بەسەردا هێناویت (یانی تۆ لەعەرەبەکانی و خواوەند عەرەبەکانی گرفتاری توڕەیی خۆی کردووە، گلەیی و گازندە لەمن مەکە).

سەعید کوڕی زیاد دەڵێت: کاتێك لەدیمەشق ڕۆشتمە لای مەئمون، وتی: ئەو نامەی پێغەمبەر(د.خ) نووسیویەتی، نیشانم بدە. سەعید دەڵێت: نامەکەم نیشاندا، مەئمون وتی: دەمەوێت بزانم پۆششی ئەم ئەنگوستیلە چییە؟ سەعید دەڵێت: موعتەسەم وتی: گرێکە بکەرەوە تا بزانیت. مەئمون وتی: گومانم نییە کە پێغەمبەر(د.خ) ئەم گرێی لێداوە و من ئەو گرێی پێغەمبەر(د.خ) لێیدابێت، نایکەمەوە. دواتر بەواسقی وت: نامەکە بگرە (پێم وابێت پەیمان نامەی پێغەمبەر(د.خ) لەگەڵ مەسیحییەکان بووبێت کە بەهۆیەوە کەس نەدەبوا ئازاری مەسیحییەکان بدات بەڵام موعتەسەم بەدرۆینەی لەقەڵەم دەدا چوونکە مەئمون گومانی لەمۆری پێغەمبەر(د.خ) کردبوو) و بیخە سەرچاوت، ئەگەری هەیە خواوەند شیفات بدات. دواتر خۆی خستیە سەرچاوی و دەستی بەگریان کرد.

عیشا (عیسا) هاورێی ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم دەڵێت: لەدیمەشق هاورێیەتی مەئمونم دەکرد. لەم کاتەدا بەرادەیەك ماڵ و منداڵەکەی کەمی کردبوو کەگرفتاری هەژاری بوو و لای موعتەسەم سکاڵای بەرز کردەوە. موعتەسەم پێی وت: ئەی

---

[١٣] شۆرشگێرێکی ئومەوی لەدیمەشق کە لەکاتی ناسازگاری مەئمون و ئەمین پێشنیاری بەیعەتی خۆی بەخەڵکان دەکرد. کوڕی بەیهەس کۆتایی بەشۆرشەکەی هێنا.

سەروەری باوەڕداران خۆڕاگر بە چوونکە هەیەنی سامانت بەدەست دەگات. سێ هەزار هەزار درهەم لەباجی ئەو ویلایەتی موعتەسەم لەلایەن مەئمونەوە فەرمانڕەوایەتی دەکرد، ڕەوانە کرابوو. کاتێك سامانەکە گەیشت، مەئمون بەیەحیا کوڕی ئەکسەمی وت: بڕۆین و سەیری ئەم برە پارەیە بکەین. ڕۆشتن و گەیشتنە سارا و سەیری پارەکەیان کرد. پارەکان بەشێوەیەکی زۆر باش بەستەبەندی کرابوون، رووکەشەکانیان رازاوە و بەپەشمی رەنگین داپۆشرابوون. مەئمون خۆشحاڵ و ژماردی. خەڵکان هاتبوون و سەیریان دەکرد و لەبینینی، سەریانسوڕما. مەئمون بەیەحیای وت: ئەی باوکی محەممەد، ئایا ڕەوایە هەنووکە هاورێیانی ئێمە بێ هیوا بگەڕێنەوە بۆ ماڵەوە و ئێمە تەنیا ئەم پارانە ببەین. ئەمە پەستییە. محەممەد کوڕی یەزدادی بانگ کرد و پێی وت: بۆ فلاّن بنەماڵە هەزار هەزار درهەم بنووسە، بۆ فلاّن ئەوەندە، و بۆ ئەو بنەماڵەی دیکە، هاوشێوەی ئەوان. عیشا دەڵێت: مەئمون لەهەمان کات کەسوار لەسەر ئەسپ بوو بەرادەیەك پارەی بەخشییەوە کەبڕی پارەی ماوە گەیشتە بیست و چوار هەزار درهەم. وتی: ئەوەی ماوە، تەسلیمی موعەلی بکە تا لەنێوان سوپاییەکان دابەشی بکات.

عیشا دەڵێت: لەبەر چاوی هەستام، سەیری مەئمون و دەبیرەکەیم دەکرد، کاتێك منی بینی، وتی: پەنجا هەزار درهەم بۆ ئەویش بنوسە، من برە پارەکەم وەرگرت.

محەممەد کوڕی ئەیووب کوڕی جەعفەر کوڕی سلێمان دەڵێت: لەبەسرە پیاوێك لەمناڵەکانی تەمیم کوڕی سەعد دەژیا، شاعیرێك بوو قسەخۆش بەلاّم خراپەکار و نابەکار. هاودەمی ئێمە بوو و حەزمان بەدانیشتنی ئەو دەکرد. رۆژێك پێم وت: تۆ شاعیرێکی زمان پاراویت، مەئمون لەهەوری باراناوی بەخشندەترە، بۆ ناڕۆیتە لای؟ وتی: هەزینەی ڕۆشتن بۆ لای ئەوم نییە. پێم وت: چوارپێ و خەرجی ڕێگەت لەئەستۆی من. چوارپێ و سێسەد درهەمم پێدا. ئەویش هۆنراوەیەکی هۆنییەوە و ڕێگەی بارەگای مەئمونی گرتەبەر.

خۆی دەڵێت: لەسەلغوس ڕۆشتمە لای مەئمون. جل و بەرگی تازەی خۆم لەبەر کرد و ڕێگەی لەشکرگەم گرتەبەر، لەناکاو پیاوێکی چوارشانەم لەسەر ئێستر بینی. ئەویش منی بینی کەهۆنراوەکەم لەبەردەم خۆمەوە دەوتەوە. وتی: سلاّوت لێ بێت.

وتم: سلاو و ڕەحمەتی خواوەند لەتۆ بێت. وتی: ئەگەر دەتەوێت، بێستە، وەستام. بۆنی موشك و عەنبەری لێ دەهات. وتی: لەکام خەڵکیت؟ وتم: پیاوێك لەموزێر. وتی: ئێمەیش لەموزێرین. وتی: لەکام هۆزیت؟ وتم: منالەکانی تەمیم. وتی: لەکام دەستە لەمنالەکانی تەمیم؟ وتم: منالەکانی سەعد. وتی: بۆ هاتوویت بۆ ئێرە؟ وتم: دەمەوێت سەروەری باوەڕداران ببینم چوونکە بەخشندە و بەخشەرە. وتی: هۆکاری تۆ بۆ بینینی ئەو چییە؟ وتم: هۆنراوەیەکی جوانم هۆنیوەتەوە و دەمەوێت بیبیستێت. وتی: بۆ منی بخوێنەرەوە. توڕە بووم و وتم: ئەی بێ مێشك، هۆنراوەیەکم بۆ وەسفی خەلیفە هۆنیوەتەوە و تۆ داوا دەکەی بۆ تۆی بخوێنمەوە. گرنگی بەوتەکەم نەدا و وەڵامی نەدامەوە. وتی: هیواداری بەهۆی ئەم هۆنراوە چیت دەست کەوێت؟ وتم: ئەگەر بەو شێوە بێت کەبیستوومە، هەزار دینار. وتی: ئەگەر هۆنراوەکەت پەسەند بکەم، هەزار دینارت پێ دەدەم و دژواری گەیشتن بەخەلیفەت لەکۆڵ دەکەمەوە و مۆڵەتت بۆ وەردەگرم، خەلیفەیەك کەدەهەزار ڕم بەدەست لەنێوان ئەو و تۆدا جێگیرە. وتم: خواوەند شایەت بێت؟ وتی: بەڵێ، خواوەند شایەت بێت. هۆنراوەکەم بۆ خوێندەوە:

مأمون یا ذا المنن الشریفه	و صاحب المرتبة المنیفه
و قائد الکتیبة الکثیفه	هل لك فی ارجوزة ظریفة
اظرف من فقه ابی حنیفه	لا والذی انت له خلیفه
ما ظلمت فی ارضنا ضعیفه	امیرنا مؤنته خفیفه
و ما اقتنی شیئا سوی الوظیفه	فالذئب و النعجة فی سقیفه

و اللص و التاجر فی قطیفه

واتاکەی: مەئمون، ئەی هەڵگری پێگە بەرز و لەپێشەکان و سەرکردەی سوپا فراوانەکان. ئایا هۆنراوەیەکی پەسەند و جوان دەخوازیت جوانتر و پەسەندتر لەفیقهی باوکی حەنیفە، سوێند بەو کەسەی تۆ جێگری ئەویت، هیچ ناتەوانێك لەسەرزەمینەکەی ئێمە ستەمی لێ نەکراوە. خەرجی پاشاکەی ئێمە کەمە و جگە لەمانگانەی خۆی هیچ پاشەکەوت ناکات. گورگ و مەڕ لەژێر یەك سەقفدا دەژین و دز و بازرگان لەیەك جل و بەرگدان.

دەڵێت: سوێند بەخوا کاتێك گەیشتمە ئەم دێرەی هۆنراوەکەم، لەناکاو نزیکەی دەهەزار شاسوار ڕێگەی ئاسۆیان گرت و یەکدەنگ هاواریان کرد: سڵاوی خواوەند لەتۆ بێت ئەی سەروەری باوەڕداران. دەڵێت: کەوتمە لەرزین، کاتێك منی لەم حاڵەدا بینی، وتی: برام، نیگەران مەبە. وتم: ئەی سەروەری باوەڕداران، کام خەڵکە لەعەرەبەکان (کاف) یان لەجیاتی(قاف) بەکار برد؟ وتی: حەمیرییەکان. وتم: نفرینی خواوەند لەحەمیرییەکان و نفرین لەو کەسەی چیتر ئەم زاراوە بەکار دەبات.

مەئمون پێکەنی و بەخزمەتکارەکەی وت: هەرچیت پێیە، بەو پیاوەی بدە. کیسەیەکی دەرهێنا، سێ هەزار دیناری پێ بوو. پارەکانم وەرگرت و گەڕامەوە.

مانای پرسیاری ئەو لە (کاف) و (قاف) ئەوە بوو کەدەیویست بڵێت: ئەی (رقیق) بەڵام ئەی (رکیك)ی هێنایە سەرزمان.

عومارە کوڕی عوقەیل دەڵێت: هۆنراوەیەکی سەد دێریم بۆ مەئمون هۆنییەوە. هەر دێرێکم دەستپێدەکرد، پێشتر قافیەکەی دەوت (بەهەمان شێوەی خۆم) وتم: ئەی سەروەری باوەڕداران، سوێند بەخوا ئەم هۆنراوەم بۆ کەس نەخوێندۆتەوە. وتی: ڕاست دەکەیت. وتی: ئایا نەتبیستووە عومەر کوڕی باوکی رەبیعە هۆنراوەکەی خۆی بۆ عەبدوالله کوڕی عەباس خوێندەوە: تشط غدأ دار جيراننا و کوڕی عەباس دێری دووەمی بۆ خوێندەوە: و للدار بعد غد ابعد. دواتر قافیەکانی تا کۆتایی هۆنراوەکە وت، وتی: من کوڕی ئەوم.

دەگێڕنەوە مەئمون وتوویەتی:

بعثتك مرتادا ففزت بنظرة	و اغفلتني حتى اسات بك الظنا
فنا جيت من اهوى و كنت مباعدا	فياليت شعرى عن دنوك ما اغنى
ارى اثرا منه بعينيك بينا	لقد اخذت عيناك من عينه حسنا

واتاکەی: تۆم بۆ گەران نارد کەنیگایەك بوو بەبەشی تۆ و بەرادەیەك لەمن بێ ئاگا بوویت کە گومانم لەتۆ کرد. لەگەڵ دولبەرەکەی من بەهێواشی قسەت کرد و من دوور بووم. خۆزگە دەمزانی نزیك بوونەوەی تۆ هۆکاری چییە؟ نیشانێکی ئاشکرا لەو لەچاوەکانی تۆ دەبینم. چاوەکانت جوانی لەچاوەکانی ئەو بەقەرز وەرگرتووە.

دەگێڕنەوە مەئمون لەم هۆنراوەی خۆی لەم مانایە پشتی بەوتەی عەباس کوڕی ئەحنەف بەستووە:

ان تشق عینی بها فقد سعدت عین رسولی و فزت بالخبر
و کلما جاءنی الرسول لها رددت عمدا فی عینه نظری
خذ مقلتی یا رسول عاریة فانظر بها و احتکم علی بصری

واتاکەی: ئەگەر چاوەکانم لەو بەدبەخت بێت، چاوی نێردراوەکەم بەختەوەرە، هەرکات نێردراوێك ڕۆشتبێتە لای، بەئەنقەست چاو دەبڕمە چاوی چوونکە جوانییەکانی ئەو لەروخساری دیارە. ئەی نێردراو! چاوەکانی من بەقەرز وەربگرە و بەچاوی من بڕوانە و بەچاوی من داوەری بکە.

دەگێڕنەوە: ڕۆژێك یەزیدی سکالای قەرزەکەی خۆی بردە لای مەئمون. مەئمون وتی: لەئێستادا پارەم نییە و ناتوانیت بەمەبەستەکەی خۆت بگەیت. یەزیدی وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، خاوەن قەرزەکان تەنگیان پێ هەڵچنیوم. مەئمون وتی: لەدەوروبەری خۆت بگەڕێ ئەگەری هەیە سوودێك بەدەست بێنیت. یەزیدی وتی: چەندین هاونشینت هەیە و ئەگەر تەنیا یەکیان هان بدەیت، هاوکاری من دەکات. یەزیدی وتی: کاتێك هەموان هاتن و هاونشینەکانی تۆ هاتن، بەفلان خزمەتکار بڵێ نامەکەی من بەتۆ بگەیێنێت. کاتێك خوێندتەوە، پەیام بەمن بدە چوونکە لەم کاتەدا هاتنە ژوورەوەی تۆ ئەگەری نییە، بەڵام هەر کەسێك دەخوازی بۆ هاونشینی خۆت هەڵیبژێرە.

کاتێك یەزیدی ئاگادار بوویەوە مەئمون دانیشتووە و هاونشینەکانی لەدەوری کۆبوونەتەوە و دڵنیابوو لەوەی سەریان گەرمە، ڕۆشتە پێش و نامەکەی تەسلیمی خزمەتکارەکە کرد تا تەسلیم بەمەئمونی بکات. ناوەڕۆکەکەی ئەمە بوو:

یا خیر اخوانی و اصحابی هذا الطفیلی علی الباب
خبر ان القوم فی لذة یصبو الیها کا اواب
فصیرونی واحدا منکم او اخرجوا لی بعض اترابی

واتاکەی: ئەی باشترینی براکان و هاوڕێیانی من، هەنووکە توفەیلی لەبەردەم دەرگا وەستاوە، ئەو ئاگادار بۆتەوە کەخەڵکان شادی دەگێڕن بەشێوەیەك هەر

کەسێك خوازیارە پێی، من بکەنە هاونشینی خۆتان یا کەسێك لەخۆتان بۆ لای من بنێرن.

مەئمون نامەکەی بۆ ئامادە بوان خوێندەوە، وتیان: ڕەوا نییە کوڕی توفەیلی لەم کاتەدا بێت. مەئمون پەیامی بۆ ناردم: لەم کاتەدا هاتنی تۆ بۆ ئەم دانیشتنە شیاو نییە، هەرکەسێك دەخوازی وەك هاونشینی خۆت هەڵیبژێرە. یەزیدی وت: جگە لە عەبدوالله کوڕی تاهیر کەس هەڵنابژێرم. مەئمون بە عەبدوالله کوڕی تاهیری وت: ئەو تۆی هەڵبژاردووە، بڕۆ بۆ لای ئەو. عەبدوالله وتی: کەواتە من شەریکی توفەیلی بم. مەئمون وتی: باوکی محەممەدی توفەیلی تەنیا بەدوو شت دەتوانین دووری بکەینەوە، یا بڕۆ لای یا بەهاکەی بدە. تاهیر وتی: سەروەری باوەڕداران، دە هەزار درهەمی پێ دەدەم. مەئمون وتی: گومان ناکەم بەم بڕە دەست لەهاونشینی تۆ هەڵبگرێت. تاهیر بەهەمان شێوە دە هەزار دە هەزار زیادی دەکرد و مەئمون دەیوت: ئەم پارەیە رازی ناکات تا گەیشتە سەد هەزار. مەئمون وتی: هەرچی زووتر ئەم بڕە پارەی پێبدە. تاهیر بەرگەیەکی بۆ نوێنەرەکەی نووسی و کەسێکی لەگەڵدا نارد. مەئمون پەیامی بۆ یەزیدی نارد. وەرگرتنی ئەم بڕە پارەیە لەهاونشینی ئەو بۆ تۆ بەسوودترە.

عومارە کوڕی عوقەیل دەڵێت: عەبدوالله کوڕی باوکی سەمت پێی وتم: ئایا دەزانی مەئمون شارەزای شێعر نییە. وتم: چ کەسێك لەمەئمون شارەزاترە؟ سوێند بەخوا ئێمە سەرەتای بەیتەکە دەخوێنینەوە و ئەو کۆتاییەکەی دەڵێت. باوکی سەمت وتی: دێرێکی جوانم بۆ خوێندەوە بەڵام کاریگەری بەروخساریەوە دەرنەکەوت. وتم: کام دێرە. باوکی سەمت وتی:

اضحى امام الهدى المأمون مشتغلا   بالدين و الناس بالدنيا مشاغيل

واتاکەی: پێشەوای ڕێنیشاندەر، مەئمون، سەرقاڵی کاروباری دینە و خەڵکان سەرقاڵی کاروباری دنیا.

عومارە وتی: سوێند بەخوا هیچت نەکردووە، چوونکە ئەوت پێش پیرێژنێك نەخست کە لەماڵەکەی خۆی بەتەزبێح تەلیلە دەکات، چوونکە ئەگەر پشت بکاتە کاری دنیا کە بەسەریدا زاڵ بووە، چ کەسێك کاروبارەکان هەڵسورێنێت؟ بۆ ئەو

هۆنراوەت نەوت کەباوەگەوڕێی من، جەریر بۆ وەسفی عەبدولعەزیز کوڕی وەلید وتی:

فلا هو فی الدنیا یضیع نصیبه و لا عرض الدنیا عن الدین شاغله

واتاکەی: نەبەشی خۆی لەدنیا بەفیرۆ دەدات و نە کالاَکانی دنیا ئەو لەکاروباری دین دوور دەخاتەوە.

باوکی سەمت وتی: هەنووکە هەستم بەکەم و کوڕی وتەکەی خۆم کرد.

باوکی عەباس ئەحمەد کوڕی عەبدوالله کوڕی عەمار دەڵێت: مەئمون خوازیاری شوێنکەوتەکانی عەلی بوو، بەردەوام چاکەی لەگەڵ دەکردن. ئەم کارەی نە بۆ خۆنواندن دەکرد نە وەك عادەت.

یەکێك لەپێشهاتەکان ئەوە بوو لەرۆژگاری ئەو حسەین کوڕی زەید کوڕی عەلی کوڕی حسەینی عەلەوی کۆچی دوایی کرد. ئەو خۆی لەنوێژی مردوو حازر بوو. خەڵك خەم و پەژارەی قوڵیان لەروخساری ئەودا بینی و سەریانسوڕما. لەدوای ئەو یەکێك لەمناڵەکانی زێنەب کچی سلێمان کوڕی عەلی کوڕی عەبدوالله کوڕی عەباس کەکچە مامی مەنسور بوو، ماڵئاوایی لەجیهان کرد. مەئمون کفنی بۆ نارد و ساڵحی برای راسپارد لەسەر جەنازەکەی نوێژ بخوێنێت. ساڵح ڕۆشتە لای دایکی کچە و هاوخەمی خۆی نیشاندا و لەوەی مەئمون نەیتوانیوە بۆ نوێژی مردوو بێت، داوای بەخشینی کرد. بەلاَم توڕەیی لەروخساری زێنەب دەرکەوت و بەکوڕی کوڕەکەی وت: تۆ خۆت برۆ پێش و بۆ باوکت نوێژ بخوێنە ئەم هۆنراوەی وەك نمونە هێنایەوە:

سبکناه و نحسبه لجینا فابدی الکیر عن خبث الحدید

واتاکەی: ئەوام کردە قاڵب و بەسیم مان لەقەڵەمدا بەلاَم کوڕی ئاسن تواندنەوە کەئەوی تواندەوە، دەریخست کەئەو ئاسنێکی پەست و کەم بەهایە. بەساڵحی وت: بەمەئمون بڵێ: ئەی کوڕی مەراجل، ئەگەر ئەم مردووە یەحیا کوڕی حسەین کوڕی زەید دەبوو، لەپشت جەنازەکەیەوە رات نەدەکرد.

خەلافەتی موعتەسەم

ئەو، باوکی ئیسحاق، محەممەد کوڕی هارون ڕەشیده کەدوای مەرگی مەئمون بەیعەتی خەلافەتی بۆ وەرگیرا. کاتێك دەستی بەیعەتیان بۆ درێژ کرد، سوپاییەکان قوت بوونەوە و ناوی عەباس کوڕی مەئمونیان هێنایە سەرزمان. موعتەسەم کەسی بەدوای عەباسدا نارد و بەیعەتی لێ وەرگرت. عەباس ڕۆشتە لای سوپاییەکان و پێی وتن: لەم هاوڕێیەتییە بێ بنەمایە خۆی بەدوور دەگرێت و هاوشێوەی خەلیفە بەیعەت لەگەڵ مامی دەکات. هەموان بێدەنگ بوون. موعتەسەم فەرمانیدا تا بەفەرمانی مەئمون ئەوەی لەتوانە بناغەیان بۆ داڕشتبوو، وێران بکەن. کەل و پەلی شەڕ و کەرەستەکانی دیکەی کۆکردەوە و ئەوانەی دیکەی کردە پاروی ئاگر کە (لەبیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك) ئاماژەی پێدەدەین. ئەوخەڵکی شارە جۆراوجۆرەکانی بۆ شوێنەکانی خۆیان گەڕاندەوە و خۆی لەگەڵ عەباس کوڕی مەئمون ڕێگەی بەغدادی گرتەبەر و لەیەکەم ڕۆژی مانگی ڕەمەزان، گەیشتە ئەو شارە.

ناسازگاری فەزڵ لەگەڵ زیادە الله

لەم ساڵەدا زیادە الله کوڕی ئەغلەب، فەرمانڕەوای ئەفریقییە سوپایەکی بۆ جەنگی فەزڵ کوڕی باوکی عەنبەر لەجەزیرە ڕەوانە کرد. ئەو نەیاری زیادە الله بوو. فەزڵ لەعەبدولسەلام کوڕی مەفرەجی ریبعی داوای هاوکاری کرد. ئەویش لەدەورانی ئاژاوەی مەنسور ڕێگەی ناسازگاری زیادەاللەی گرتەبەر. فەزڵ بەرێکەوت و ڕووبەڕووی سوپاکەی زیادەالله بوویەوە. لەنێوان دوو سوپا لەشاری یەهود لەجەزیرە شەڕێکی ماڵوێرانکەر ڕوویدا و عەبدولسەلام کوژرا و سەریان لەجەستە جیاکردەوە و بردیانە لای زیادە الله.

فەزڵ کوڕی باوکی عەنبەر ڕووی کردە تونس و ڕۆشتە ناو شارەکە و لەوێ سەنگەری گرت. زیادەالله سوپایەکی بۆ جەنگ ڕەوانە کرد. گەمارۆیان خستە سەر فەزڵ و بارودۆخیان لێ دژوار کرد و سەرئەنجام دەستیان بەسەر شارەکەدا گرت. کاتێك سوپا ڕۆشتە ناو شارەکە، ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکیان کوشت کەیەکیان

عەباس کوڕی وەلیدی فەقیە بوو. عەباس لەماڵەکەی خۆی مابوویەوە و نەدەجەنگا. چەند سەربازێك ڕۆشتنە بەردەم ماڵەکەی، لەم کاتەدا شمشێری هەڵگرت و هاواری جیهادی بەرز کردەوە. بەمشێوەیە کوژرا. جەنازەکەی بۆ ماوەی حەوت ڕۆژ لەوێرانەیەکدا کەوت و لەم ماوەدا هیچ دڕندەیەك لێی نزیك نەکەوتەوە. حەدیسی لەکوڕی عۆیەییەنە و کەسانی دیکە گێڕاوەتەوە. پیاوێکی چاکەکار بوو. ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکی شارەکە هەڵاتن. دواتر زیادەالله ئەمانی بەهەموان بەخشی و خەڵکان بۆ ماڵ و حاڵی خۆیان گەڕانەوە.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا مەئمون بۆ سەلغوس گەڕایەوە و عەباسی کوڕی بۆ توانە نارد و فەرمانی دروست کردنی پێدا. مەئمون بۆ ئەنجامی ئەم کارە، کرێکارەکانی ڕەوانە کرد. ئەوان سەرەتا شوێنەکەیان ئەندازە گرت و دیوارەکەیان بەئەندازەی سێ فەرسەخ دروست کرد و چوار دەرگایان تێکرد. لای هەر دەرگایەك بورجێکیان دروست کرد. نامەیان بۆ هەموو شارەکان نووسی تا لەهەر شارێك دەستەیەك بۆ هاتن بۆ توانە هەڵبژێرن. کرێی هەر سوارکارێك سەد درهەم و هەر پیادەیەك چل درهەم دیاریکرا.

لەم ساڵەدا بیشر کوڕی غیاسی مورەیسی کەباوەڕی بەئافراندنی قورئان و دیاردەکانی دیکە بوو، مرد.

لەم ساڵەدا ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکی کوێستانەکان (زاگرۆس و کرمانشان) و هەمەدان و ماسەبزان و ئیسفەهان و شارەکانی دیکە، باوەڕیان بەئایینی خوڕەمییەکان هێنا و لەدەروی کۆبوونەوە و لەدەوروبەری هەمەدان ئوردوویان لێدا. موعتەسەم سوپایەکی گەورەی بۆ جەنگی ئەوان ڕەوانە کرد. ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم کوڕی موسعەب لەناویاندا دەبینرا کە لەمانگی شەوال/ ١٩ ئۆکتۆبەر، فەرمانڕەوایی کوێستانەکانی پێسپارد. ئیسحاق لەشکرکێشی کرد و لەنزیك هەمەدان ڕووبەڕوویان بوویەوە و شەست هەزار کەسی لێ کوشتن و کەسانی دیکە بۆ ڕۆم هەڵاتن.

لەم ساڵەدا سالح کوڕی عەباس کوڕی محەممەد ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و نۆزدەی کۆچی (٨٣٤ زایینی)

ناسازگاری محەممەد کوڕی قاسمی عەلەوی

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی قاسم کوڕی عومەر کوڕی عەلی کوڕی حسەین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب لەتاڵەقان ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە و پێشنیاری ڕەزامەندی بنەماڵەی محەممەدی دەکرد.

ئەو لەسەرەتادا گۆشەگیری مزگەوتی پێغەمبەر(د.خ) و کەسێکی چاکەکار بوو. یەکێك لەخەڵکانی خوراسان بەناوی باوکی محەممەد کە لەنزیك حەرەم دەمایەوە، کاتێك کردەوەکانی ئەوی بینی، سەری سوڕما و پێی وت: تۆ لەهەر کەسێکی دیکە زیاتر شیاوی خەلافەتیت، ئەم وتەی ڕازاندەوە و دەستی بەیعەتی بۆ درێژ کرد. ئەم پیاوە خوراسانییە، بەردەوام حاجییەکانی خوراسانی لەدەوری ئەو کۆدەکردەوە و ئەوان بەیعەتیان لەگەڵ دەبەست. ئەم کارە بۆ ماوەیەك بەردەوام بوو.

کاتێك محەممەد فراوانی شوێنکەوتەکانی بینی، لەخوراسانەوە ڕێگەی جوزجانیان گرتەبەر. لەوێ خۆی شاردەوە و باوکی محەممەد پێشنیاری بەستنی بەیعەتی ئەوی بەخەڵکان دەکرد. هاوەڵانی محەممەد کوڕی قاسم زیادیان کرد و ئەو باوکی محەممەدی ناچار کرد بزوتنەوەکەی خۆی دەست پێبکات. محەممەد کوڕی قاسم کارەکەی بزوتنەوەکەی لەتاڵەقان دەستپێکرد و خەڵکێکی زۆر لەدەوری کۆبوونەوە. لەنێوان ئەو و سەرکردەکانی عەبدوللە کوڕی تاهیر لەتاڵەقان و کوێستانەکان چەندین جەنگ ڕوویدا. محەممەد کوڕی قاسم و سوپاکەی شکستیان خوارد و ئەو ڕووی کردە گوندەکانی خوراسان چوونکە دانیشتوانی ئەو ناوچەیە نامەیان بۆ نوسیبوو.

کاتێك محەممەد کوڕی قاسم گەیشتە نەسا، باوکی یەکێك لەهاوڕێکانی کە لەو ناوچە دەژیا، سەبارەت بەو پرسیاری لەمناڵەکەی کرد. مناڵ لەچۆنیەتی و چەندایەتی ئاگاداری کردەوە و باوك ڕۆشتە لای کارگوزاری نەسا و لەبوونی محەممەد کوڕی قاسم لەو شارە ئاگاداری کردەوە. کارگوزار بۆ ئەم هەواڵە دەهەزار درهەمی پێ بەخشی. کارگوزار هاتە لای محەممەد، ئەوی گرت و قۆڵبەست کراو

ڕەوانەی بارەگای عەبدوالله کوڕی تاهیری کرد. عەبدوالله تاهیری ڕەوانەی بارەگای موعتەسەم کرد. محەممەد لەنیوەی رەبیع الاوەل/ ٢٩ مارس گەیشتە بارەگای موعتەسەم و لای مەسرور، گەورەی نۆکەرەکانی موعتەسەم، زیندانی کرا. ئەو بڕی خۆراکی محەممەدی دیاریکرد و دەستەیەکی بۆ چاودێری کردنی ئەو راسپارد. لەشەوی جەژنی قوربان کاتێك خەڵکان سەرقاڵی ئامادەکارییەکانی جەژن بوون، محەممەد لەزیندان هەڵات. تەنافێکیان لەکونی سەقفی زیندانەکەوە بۆ خستەخوار و لەویٚ هێنایانەدەر. بەیانی کاتێك ناشتاییان بۆ برد، محەممەدیان نەبینی. سەد هەزار درهەمیان وەك پاداشت بۆ کەسێك دیاریکرد تا هەواڵێك لەو بەدەست بێنێت بەلام کەس نەیزانی چی بەسەرهات.

جەنگ لەگەڵ خەڵکانی زەت

لەجومادی الاخر/ ١٢ ژوئەنی ئەم ساڵە، موعتەسەم، عوجەیف کوڕی عەنبەی بۆ جەنگ لەگەڵ خەڵکانی زەت ڕەوانە کرد کەدەستیان بەسەر بەسرەدا گرتبوو و خراپەکارییان کردبووە پیشە و لەخەرمانەکانی کەسکەر و دەوروبەری بەسرە، دانەوێڵەیان تاڵان دەکرد و ئاسایشی ڕێگەکانیان شێواندبوو. لەبنەکانی بەرید (پۆستە) ئەسپەکان دانران تا هەواڵەکان بەخێرایی بگوازنەوە بەشێوەیەك کاتێك هەواڵ لەلایەن عوجەیفەوە دەنێردرا، هەمان ڕۆژ بەدەستی موعتەسەم دەگەیشت. عوجەیف پێشڕەوی کرد و لەواست نزیك کەوتەوە و لەکەنار رووباری بردوا ئوردووی لێدا. عوجەیف ڕێگەکانی لەسەر خەڵکانی زەت بەست و جەنگی دەستپێکرد. تەنیا لەجەنگێکدا پێنسەد کەس لەجەنگاوەرانی ئەوانی ئەسیر کرد و لەجەنگێکی دیکە، سێسەد کەسیان لیٚ کوژرا. عوجەیف ئەسیرەکانی کوشت و سەرە براوەکانی بۆ بارەگای مۆعتەسەم نارد.

عوجەیف بۆ ماوەی پانزە ڕۆژ لەبەرابەر خەڵکانی زەت مایەوە و ژمارەیەکی زۆری ئەوانی ملکەچ کرد. پێشەوای خەڵکانی زەت پیاوێك بەناوی محەممەد کوڕی عوسمان و بەڕێوبەری کارەکانی بەسوماق ناودەبرا. عوجەیف لەهەمان شوێند ئوردووی لێدا و بۆ ماوەی حەوت مانگ لەویٚ مایەوە.

گەمارۆی تۆلدۆ

لەم ساڵەدا عەبدولڕەحمان کوڕی حەکەمی ئومەوی، پاشای ئاندۆلۆس سوپایەکی بەفەرماندەیی ئومەییە کوڕی حەکەم بەرەو تۆلدۆ ڕەوانە کرد و ئەو، گەمارۆی خستە سەر شارەکە.

دانیشتوانی ئەم شارە ڕێگەی ناسازگاری حەکەمیان گرتەبەر و گوێڕاڵەی فەرمانەکانی نەدەبوون. حەکەم بۆ لەناو بردنی خەڵکانی تۆلدۆ پێداگری کرد، دارەکانی بڕییەوە و کێڵگەکانی لەناو برد بەڵام ملکەچ نەبوون. بەناچاری ئەوانی پشتگوێ خست و رووی کردە قەڵای ڕەباح و سوپایەکی گەورەی بەفەرماندەیی مەیسەرە لەوێ دانا. مەیسەرە بەفەتی باوکی ئەیووب بەناوبانگ بوو. کاتێك سوپاکەی ئومەییە دوور کەوتەوە، خەڵکانی تۆلدۆ شۆڕشیان کرد بۆ ئەوەی مەیسەرە و سوپاکەی بەشێوەیەکی لەناکاو لەناو ببەن بەڵام مەیسەرە ئاگادار بوویەوە و لەهەموو شوێنەکانی تۆلدۆ بۆسەی نایەوە. کاتێك خەڵکانی تۆلدۆ بۆ هێرشی لەناکاو گەیشتنە قەڵای ڕەباح، سوپاییەکان لەهەر سوچ و قوژبنێکەوە هێرشیان کردنەسەر و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن. ئەوانەی رزگاریان بوو، بۆ ناو شارەکە هەڵاتن. سەری کوژراوەکانیان لەبەردەم بارەگای مەیسەرە کۆکردەوە. کاتێك مەیسەرە زۆری ژمارەی کوژراوەکانی بینی، ترس و خەمێکی قووڵ دایگرت و تەنیا چەند رۆژ دوای ئەم رووداوە، مرد.

لەم ساڵەدا شۆڕشێکی گەورە لەتۆلدۆ سەری هەڵدا کە بەمەلحەمە ئەلعەراس بەناوبانگە. لەدەرئەنجامی ئەم شۆڕشە ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکی شارەکە کوژران.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا موعتەسەم، ئەحمەد کوڕی حەنبلی (پێشەوای مەزهەبی حەنبەلی کەچوارەمین مەزهەبی سونییەکانە)، بۆ بارەگاکەی بانگ کرد و بەقورئان ئەزمونی کرد (ئایا قورئان ئافرێنراوە یا نە) بەڵام ئەو ئافراندنی قورئانی پشتراست نەکردەوە. موعتەسەم فەرمانیدا و بەرادەیەك ئەشکەنجەیان کرد کەئاوزی لەدەستدا و پێستی جەستەی لەت بەت بوو. دواتر زیندانییان کرد.

لەم ساڵەدا ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم لەمانگی جومادی الاوەل/ ١٣ مەی هاتە بەغداد و لەگەڵ خۆی ژمارەیەکی زۆر لەئەسیرە خوڕەمدینەکانی هێنا. دەڵێن: ژمارەی ئەم ئەسیرانە جگە لەژن و مناڵەکان، سەد هەزار کەس بووە.

هەروەها لەم ساڵەدا باوکی نوعەیم فەزڵ کوڕی دوکەینی مەلائی موالی تەڵحە کوڕی عەبدوالله تیمی لەمانگی شەعبان مرد. ئەو لەماموٚستاکانی بوخاری و موسلیم بوو. لەساڵی ١٣٠/٧٤٧ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا. بەشیعە لەقەڵەم دەدرا و شوێنکەوتەکانی ئەو بەدۆکەینییە ناو دەبەن.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و بیستی کۆچی (٨٣٥ زایینی)

سەرکەوتنی عوجەیف بەسەر خەڵکانی زەت

لەم ساڵەدا عوجەیف دوای ئەوەی بارودۆخی لەخەڵکانی زەت دژوار کرد، جەنگی هەڵگیرساند وئەوانی هێنایە بەغداد. خەڵکانی زەت داوای ئەمانیان کرد و رازی بوو. ئەوان لەزیحەججەی ساڵی ٢١٩/ ٢٨ ئوتی ٨٣٤ زایینی ملکەچی خۆیان نیشاندا. ژمارەی ئەوان بەژن و مناڵەوە دەگەیشتە بیست و حەوت هەزار کەس کەدوانزە هەزار کەسیان جەنگاوەر بوون. کاتێك خۆیاندا بەدەستەوە، عوجەیف بەهەمان شێوە کەبەشداری جەنگیان دەکرد، ئەوانی سوار کەشتی کرد. هاوشێوەی جەنگ فوویان دەکرد بەشەیپورەکاندا و لەعاشورای ئەم ساڵە ئەوانی بردە ناو شاری بەغداد.

موعتەسەم سوار لەسەر کەشتییەك بەناوی زوو هاتە شەماسییە تا بەهەمان شێوە سەیری خەڵکانی زەت بکات. عوجەیف بەهەرکام لەجەنگاوەرانی خۆی دوو دیناری بەخشی. خەڵکانی زەت بۆ ماوەی سێ ڕۆژ لەناو کەشتییەکاندا مانەوە و دواتر بۆ بەشی ڕۆژهەلأت گوێزرانەوە و بەبیشر کوڕی سەمیدوع سپێردران. بیشر ئەوانی بۆ خانەقین و سەرزەمینە سنووریەکان و دواتر عەین زەربە برد. لەوێ ڕۆمییەکان هێرشیان کردنەسەر و بەشێوەیەك لەناویان بردن کەتەنانەت یەك کەسیان گیانی دەرنەبرد.

لەشکرکێشی ئەفشین بۆ جەنگ لەگەڵ بابەکی خورەم دین

لەم ساڵەدا موعتەسەم فەرمانڕەوایەتی کوێستانەکانی[١٤] بەئەفشین کوڕی حەیدەر کوڕی کاوس سپارد و ئەوی بۆ جەنگی بابەك ڕەوانە کرد.

سەرەتای دەرکەوتنی بابەك ساڵی ٢٠١/ ٨١٦ زایینیە. پایتەختی ئەو شاری بەز بووە. ژمارەیەکی زۆر لەسوپای خەلیفەی کوشت و ژمارەیەك لەسەرکردەکانی لەخاك و خوێندا گەوزاند. کاتێك موعتەسەم خەلافەتی گرتەدەست، باوکی سەعید محەممەد کوڕی یوسفی بۆ ئەردەبیل نارد وفەرمانی پێدا قەڵاکانی نێوان زەنجان و ئەردەبیل سەرلەنوێ ئاوەدان بکاتەوە کەبابەك وێرانی کردبوو. هەروەها پاسەوانەکان راسپێرێت تا پارێزگاری لەخواردەمەنییە ڕەوانە کراوەکان بۆ ئەردەبیل بکەن. باوکی سەعید بۆ ئەنجامدانی ئەم کارانە بەرێکەوت و قەڵاکانی دروست کرد.

بابەك لەیەکێك لەجەنگەکان دەستەیەکی بۆ هێرشی لەناکاو بۆ چەند ناوچەیەك لەکەنارەکان ڕەوانە کرد. ئەم دەستەیە دوای تاڵانی گەڕانەوە. باوکی سەعید ئاگادار بوویەوە. هێزەکانی خۆی کۆکردەوە و شوێنپێی ئەم دەستەی هەڵگرت و دوای بڕینی بەشێك ڕێگە، پێیان گەیشتەوە و شەڕێکی قورس لەنێوانیاندا هەڵگیرسا. باوکی سەعید دەستەیەك لەسەربازەکانی بابەکی کوشت و دەستەیەکی ئەسیر کرد و ئەوەی سەربازەکانی بابەك تاڵانیان کردبوو، وەریگرتەوە. سەعید سەرە بڕاوەکان وئەسیرەکانی بۆ بارەگای موعتەسەم ڕەوانە کرد. ئەمە یەکەم شکستی بابەك و سوپاکەی بوو.

پێشهاتێکی دیکە، ئاژاوەی محەممەد کوڕی بوعەیس بوو. چۆنیەتییەکەی بەو شێوە بوو محەممەد پاسەوانی قەڵایەك بوو بەناوی شاهی. ئەم قەڵایە کوڕی بوعەیس لەکوڕی ڕەوادی سەندبوو. ئەم قەڵایە یەکێك لەئاوەدانییەکانی ئازەربایەجان بوو. ئەو، قەڵایەکی دیکەی لەئازەربایەجان بوو بەناوی تێبریز.

---

[١٤] لەرۆژگاری کۆندا ناوی ناوچەیەکی بەرفراوان لەناوەند و رۆژئاوای ئێران بووە کە لەرۆژهەڵاتەوە بەخوراسان و لەرۆژئاواوە بەئازەربایەجان کۆتایی دەهات کەبریتی بوو لەم ناوچانە: ئیسفەهان، کاشان، ساوە، لورستان، هەمەدان، قەزوین، زەنجان و کرمانشان. (وەرگێر)

پەیوەندی هاورێیەتی لەنێوان ئەو و بابەك دەبینرا و دەستە شەڕکەرەکانی بابەك لای کوڕی بوعەیس دادەبەزین و ئەو ڕێزی دەگرتن بەشێوەیەك سەربازەکانی بابەك ببوونە هاودەمی. بابەك یەکێك لەسوپاسالارەکانی خۆی بەناوی عیسمەت لەگەڵ دەستەیەك بۆ قەڵاکەی کوڕی بوعەیس نارد و ئەو بەهەمان شێوەی جاران میوانداری کردن. کوڕی بوعەیس بەبۆنەی هاتنی عیسمەت، کەسە نزیك و تایبەتییەکانی خۆی کۆکردەوە. کوڕی بوعەیس سفرەیەکی ڕازاندەوە و بەرادەیەك شەرابی دەرخوارددان کەهەمووان مەست و سەرخۆش بوون. دواتر هێرشی کردە سەر عیسمەت و ئەسیری کرد و هاوەڵانی کوشت. فەرمانیدا سەربازەکانی بابەك یەك یەك بانگ بکەن. هەرکات کەسێکیان بانگ دەکرد، ئەو دەڕۆشتەسەر و دەیانکوشت تا ئەوەی کەسانی دیکە ئاگادار بوونەوە و هەڵاتن. ئەو عیسمەتی بەموعتەسەم سپارد. موعتەسەم پرسیاری شوێنی بابەکی لێکرد و ئەو شوێنی بابەك و چۆنیەتی زاڵ بوون بەسەر بابەکی پێ وتن. موعتەسەم، عیسمەتی زیندانی کرد و تا ڕۆژگاری واسق لەزیندان مایەوە.

ئەفشین ڕێگەی سەرزەمینی بابەکی گرتەبەر و لەبەرزەند ئوردووی لێدا. ڕێگەکان و قەڵاکانی نێوان بەرزەند و ئەردەبیلی خستە ژێر چاودێرییەوە و محەممەد کوڕی یوسفی ڕەوانەی شوێنێك بەناوی خەش کرد. محەممەد بەدەوری سوپاکەی خەندەکی هەڵکەند. دواتر هەیسەمی غەنەوی بۆ گوندی ئەرشەق ڕەوانە کرد. هەیسەم قەڵاکەی ئەرشەقی سەر لەنوێ نۆژەن کردەوە و خەندەکی هەڵکەند. ئەفشین، عەلەوییەی یەکچاوی بۆ قەڵای نەهر لەنزیك ئەردەبیل ڕەوانە کرد. ئەو، لەسەرکردەی ئەبنا[١٥] (کوڕەکان) بوو. پیادەکان و کاروانییەکان لەئەردەبیلەوە دەهاتن. ئەوان پاسەوانیان لەگەڵدا بوو کەتا گەیشتن بەقەڵای نەهر پارێزگارییان لێدەکردن و هەیسەمی غەنەوی کاروانی تا گەیشتن بەشوێنی مەبەست دەپاراست. هەیسەم سوپاکەی خۆی بۆ لای هاوەڵانی باوکی سەعید ڕەوانە کرد(ئەوانەی هاتبوونەدەر و لەنیوەی ڕێگە مابوونەوە). باوکی سەعید و هاوەڵانی، هاورێکانی

---

[١٥] ئەبنا، مەبەست لێیان منداڵە وەفادارە ئێرانییەکانە کەخەلافەتی منداڵەکانی عەباسیان هێنایە ئاراوە و پشت لەدوای پشت درێژەیان بەخزمەتی نیزامیدا و لای عەباسییەکان پێگەیەکی بەرزیان پێبڕابوو.

خۆیان تەسلیم بەهەیسەم دەکرد. هەیسەمیش هاوەڵانی خۆی بەباوکی سەعید دەدا و باوکی سەعید و هاوەڵانی لەگەڵ کاروانییەکان روویان دەکردە خەش و هەیسەم و هاوەڵانی لەگەڵ کەسانی ژێر فەرمانیان روویان دەکردە ئەرشەق تا لەدوایین رۆژ لەوێ بن و ئەوان بەعەلەوییەی یەك چاو و هاوەڵانی بسپێرن. باوکی سەعید و هاوەڵانی روویان دەکرد خەش و دواتر رێگەی ئوردووگای ئەفشینیان دەگرتەبەر. سالاری کاروانی ئەفشین دەهاتە لای و خەڵکی کاروانی لێ وەردەگرت وئەوانی دەگەیاندە ئوردووگای ئەفشین. کاروبار بەمشێوە بوو. هەرکات سیخورێکیان دەگرت، دەیانبردە لای ئەفشین. ئەفشین چاکەی لەگەڵ دەکرد و دیاری پێ دەبەخشی و پرسیاری ئەو شتانەی دەکرد کەبابەك پێی دەدان. ئەو دوو بەرابەری بابەك پارەی بەسیخوڕەکە دەدا و پێی دەوتن: سیخوڕی ئێمە بن و لەپاداشتەکانی ئێمە کەڵك وەربگرن.

جەنگی ئەفشین لەگەڵ بابەك

لەم ساڵەدا جەنگی نێوان ئەفشین و بابەك دەستی پێکرد و ژمارەیەکی زۆر لەسوپاکەی بابەك کوژران.

هۆکاری ئەم جەنگە ئەوە بوو موعتەسەم: بوغای گەورەی لەگەڵ سامان و دارایی فراوان بۆ سوپاییەکان ڕەوانە کرد. ئەو گەیشتە ئەردەبیل و بابەك ئاگادار بوویەوە و لەگەڵ هاوەڵانی خۆیان ئامادە کرد تا پێش گەیشتنی ئەو بۆ ئوردووگای ئەفشین، هێرشی بکەنەسەر. سیخوڕەکان ئەفشینیان لەم مەبەستە ئاگادار کردەوە. کاتێك ئەفشین راستی هەواڵەکانی بۆ دەرکەوت، نامەیەکی بۆ بوغا نووسی و فەرمانی پێدا وا نیشان بدات مەبەستی ڕۆشتنی لەسەردایە و درێژە بەرێگە دەدات. فەرمانی پێدا سامانەکان بخاتە سەر پشتی وشترەکان و ملی رێگە بگرێتەبەر تا دەکات قەڵای نەهر. دواتر پاسەوانەکان لەوێ بەجێبێڵێت و کاروانییەکان درێژە بەرێگەی خۆیان بدەن و دوای ڕۆشتنی کاروانییەکان سامانەکان بۆ ئەردەبیل بگەڕێنێتەوە.

بوغا ئەو کارەی کرد و کاروان ڕۆشت. سیخوڕەکان هاتنە لای بابەك و

ئاگاداریان کردەوە کەسامانەکان گەیشتە نەهر. ئەفشین لەهەمان ڕۆژ کە لەگەڵ بوغا دیاریکردبوو، دەمەو ئێواریێ لەبەرزەند سوار ئەسپەکەی بوو و لەکاتی ئاوابوونی هەتاو خۆی گەیاندە خەش، لەدەرەوەی خەندەکی باوکی سەعید هاتەدەر و لەکاتی شەو، بەشێوەیەکی نهێنی و بێ ئەوەی تەپڵەکان لێ بدرێن و ئالایەك هەڵبکرێت، سوار ئەسپەکەی خۆی بوو. فەرمانیدا سوپاییەکان لەرێگەدا بێدەنگ بن و بەخێرایی رێگە ببڕن.

کاروان لەهەمان ڕۆژ لەنەهر بەرەو کەنارەکانی هەیسەم بەرێکەوت. بابەك سوپاکەی خۆی ئامادە و رێگەی نەهری گرتبووە بەر. بابەك گومانی دەکرد دەتوانێت دەست بەسەر سامانەکاندا بگرێت. سوارەکانی بابەك هێرشیان کردە سەر کاروانەکە. فەرماندەی پادگانی نەهر بەرگری کرد بەلام کوژرا و سەربازەکانی هاورێی، شەرابی مەرگیان نۆش کرد و هەموو سامانەکەیان تالان کرا. سوپاکەی بابەك دڵنیا بوونەوە لەوەی هیچ سامانێك لەئارادا نییە. سەربازەکانی بابەك ئالای قەلادداری نەهریان ڕفاند و جل و بەرگی سەربازە کوژراوەکانیان لەبەر کرد تا خۆیان هاوشێوەی پاسەوانانی نەهر نیشان بدەن بۆ ئەوەی بتوانن بەم شێوەیە بەسەر هەیسەمی غەنەوی و سوپاکەی سەرکەوتن بەدەست بێنن بەلام نەیاندەزانی ئەفشین خۆی بۆ جەنگ ئامادە کردووە. سەربازەکانی بابەك پێشڕەوییان کرد هاوشێوەی پاسەوانەکانی نەهر بەلام نەیاندەزانی شوێنی وەستانی ئالادارەکە کوێیە و بەناچاری لەشوێنێك ریزیان بەست کەنەدەبوا ریز ببەستن.

هەیسەم هات و لەشوێنی پێویست وەستا و لەکارەکەی ئەوان سەری سوڕما. کوڕە مامەکەی بۆ لای ئالادارەکە نارد و داوای لێکرد بزانێت بۆ بەمشێوەیە ریزیان بەستووە. کوڕە مامی هەیسەم ڕۆشت و ئەوانی بینی. زانی هێزی دوژمنن و گەڕایەوە و هەیسەمی ئاگادار کردەوە. هەیسەم بۆ دڵنیابوون دەستەیەکی دیکەی رەوانە کرد. ئەوان ڕۆشتن و ئەو دەستەیان نەناسییەوە و دڵنیا بوون لەدوژمنەکانن. بۆیان ئاشکرا بوو ئەوان عەلەوییە فەرماندەی نەهریان کوشتووە و سەربازەکان، جل و بەرگی کوژراوەکانیان لەبەر کردووە و ئالاکەیان هەڵکردووە و خۆیان بەپاسەوانەکانی نەهر لەقەڵەم دەدەن. هەیسەم بەخێرایی گەڕایەوە و کاروانەکەی

هاوڕێی ڕزگار کرد. خۆی و پاسەوانەکانی لەپشتەوە پارێزگارییان لەکاروانەکە دەکرد تا گەیشتنە قەڵای ئەرشەق. دوان لەهاوەڵانی خۆی بۆ لای باوکی سەعید و ئەفشین ڕەوانە کرد و ئاگاداری کردنەوە. ئەوان بەخێرایی بەرێکەوتن. هەیسەم پەنای بۆ قەڵاکە برد و بابەك گەیشت و گەمارۆی خستەسەر. لەبەردەم قەڵاکە کورسییان بۆ بابەك دانا و لەسەری دانیشت. پەیکی بۆ لای هەیسەم نارد: لەقەڵاکە وەرە دەر و بگەڕێڕەوە. هەیسەم بەم کارە ڕازی نەبوو. بابەك وەك عادەتی هەمیشەیی لەکاتی جەنگ، دەستی بەخواردنەوە کرد.

دوو نێردراوەکەی هەیسەم دوای بڕینی کەمتر لەیەك فەرسەنگ بەئەفشین گەیشتن. ئەفشین بەفەرماندەی پێشەنگەکانی خۆی وت: دوو پەیك دەبینم بەخێرایی بەرەو ئێرە دێن، وتی: کوس لێدەن و ئاڵاکان هەڵکەن و بەدەم وتنەوەی (لبیك) بۆ لایان بڕۆن. ئەو کارەیان کرد و جڵەوی ئەسپەکانیان شل کرد و خۆیان لەبابەك نزیك کردەوە. بابەك هێشتا لەسەر کورسی سەرقاڵی خواردنەوە بوو. هێشتا سوار ئەسپەکەی نەبوو کەرووبەرووی سوپاکەی ئەفشین بوویەوە و شەڕ دەستی پێکرد. تەنیا بابەك و چەند کەس لەسوپاکەی ڕزگاریان بوو. بابەك توانی خۆی بگەیێنێتە موقان (چوونکە پەیوەندی ئەو لەگەڵ هاوەڵانی پچڕابوو). ئەفشین بۆ بەرزەند گەڕایەوە.

بابەك لەموقان مایەوە و پەیکی بۆ بەز نارد و ژمارەیەکی زۆری سوپاییەکان پەیوەستی بوون. بابەك ئەوانی لەموقانەوە بۆ بەز برد. ئەفشین لەبەرزەند مایەوە. لەیەکێك لەڕۆژەکان کەکاروانێك تێدەپەڕی، یەکێك لەسوپاسالارەکانی بابەك هێرشی کردەسەر و سامانەکەی تاڵان کرد و بەمشێوەیە سوپاکەی ئەفشین گرفتاری قاتوقڕی بوون. ئەفشین نامەیەکی بۆ فەرمانڕەوای مەراغە نووسی تا بەخێرایی خواردنیان بۆ ڕەوانە بکات. فەرمانڕەوای مەراغە کاروانێکی گەورەی ڕەوانە کرد. لەم کاروانەدا جگە لەچوارپێکانی دیکە، نزیکەی هەزار مانگا، خواردنیان لێ بار کرا بوو و سوپایەك پارێزگاری دەکرد. لەم کاتەدا سوپای بابەك هێرشیان کردە سەر کاروانەکە و دەستیان بەسەر هەموو شتەکاندا گرت و سوپاکە ڕووبەڕووی کەمی خواردەمەنی بوویەوە. ئەفشین نامەیەکی بۆ کارگوزاری شیروانە نووسی و فەرمانی پێدا خواردەمەنی ڕەوانە بکات. ئەویش کاروانێکی ڕەوانە کرد و خەڵکی لەبەڵای لەناوچوون ڕزگار کرد. بوغایش بەسامانێکی زۆرەوە پەیوەستی ئەفشین بوو.

دروست کردنی شاری سامەڕا

لەم ساڵەدا موعتەسەم مەبەستی سامەرای کرد تا بناغەی شارێك لەو ناوچەیە دابڕێژێت. هۆکارەکەی ئەوە بوو دەیوت دەترسم ڕۆژێك شەڕئەنگێزەکان دژی کۆیلەکانی من ڕاپەڕن و دەمەوێت ئەگەر ڕۆژێك لەدەریا یا لەڕێگەی وشکانیەوە مەبەستی ئەوانیان کرد، بەهێزتر لەوان بم. موعتەسەم سەردانی شوێنەکەی کرد و بەسەرزەمینێکی شیاوی بینی.

هەروەها دەڵێن: هۆکاری موعتەسەم لەدروست کردنی شارەکە ئەمە بووە: ئەو هەزاران کۆیلەی تورکی بوو، هەرچەند ساتێك یەکێك لەوانی بەکوژراو دەبینی. هۆکارەکەی ئەوە بوو دەستەی کۆیلەکانی موعتەسەم دڵڕەق بوون. ئەوان دەپەڕینە سەر ئەسپەکان و بەناو کۆڵان و گەڕەکەکاندا دەسوڕانەوە و زیانیان لەژن و پیاو و منداڵ دەدا. ئەبنا ئەوانیان لەئەسپ دەهێنایە خوار و بەرادەیەك لێیان دەدان کەیەکیان لێ دەکوژرا. بەکورتی ئەوەی خەڵك لەکرداری کۆیلەکان بێزار ببون.

موعتەسەم لەڕۆژێکی جەژندا سوار ئەسپەکەی بوو. پیرەپیاوێك لەبەردەمی وەستا و وتی: ئەی باوکی ئیسحاق، سەربازێك ویستی ئەو لەسەر ڕێگەکە دوور بخاتەوە، بەڵام موعتەسەم ڕێگەی لەسەربازەکە گرت و وتی: ئەی پیرەپیاو، چیت دەوێت؟ پیرەپیاو وتی: هیوادارم خواوەند بۆ ڕێزگرتن لەماف دراوسێ، پاداشتت نەدات. تۆ لەگەڵ ئێمە ژیایت و ئەم کۆیلە تورکە دڵڕەقانەت لەبەرابەر ئێمەدا نیشتەجێ کرد و لەنێوان ئێمەدا جێگەت بۆ کردنەوە. منداڵەکانی ئێمەت هەتیو کرد و ژنانی ئێمە بێوەژنن و پیاوەکانی ئێمەت کوشت. موعتەسەم گوێی لەوتەکانی گرت و دواتر ڕۆشتە ناوماڵەکەی خۆی و چیتر لەو ڕۆژەوە بەسواری نەبینرا. لەکۆشك هاتەدەر و پێشنوێژی بۆ خەڵکان کرد و چیتر نەڕۆشتە ناو بەغداد و لەکەنارەکانی قاتول نیشتەجێ بوو.

مەسروری کەبیر دەڵێت: موعتەسەم لەمنی پرسی: هەرکات ڕەشید لەبەغداد دڵتەنگ دەبوو، دەڕۆشتە کام سەیرانگا؟ وتم: قاتول. ئەو لەوێ شارێکی دروست کردبوو کەهێشتا دیوار و بورجەکانی ماوەتەوە. ئەویش هاوشێوەی موعتەسەم

لەشۆڕشی سوپاییەکان دەترسا.

کاتێك خەڵکانی شام لەشام، شۆڕشیان کرد، ڕەشید ڕۆشتە ڕەققە و لەوێ مایەوە و شاری قاتولی نیوە ناتەواو بەجێهێشت.

کاتێك موعتەسەم رووی کردە قاتول، کوڕەکەی واسقی لەجێگەی خۆی دانا. موعتەسەم دەستەیەك لەحوفیەکانی میسری بەکار گرتبوو کەپێیان دەوتن موغاربە. بەهەمان شێوە دەستەیەکی لەسەمەرقەند و ئەشروسەنە و فەرغانە بەکار گرتبوو و بەفەراغەنە ناویان دەبردن. ئەوان لەهاوەڵانی بوون و دوای ئەویش بەهەمان شێوە مانەوە. سەرەتای ئاوەدان کردنەوەی سامەرا ساڵی ٢٢١/ ٨٣٥ زایینی بوو.

گرتنی فەزڵ کوڕی مەروان

فەزڵ کوڕی مەروان لەبەرەدان بوو. بەشێوەیەکی زۆر جوان دەینوسی (خەتی خۆش بوو). پێش خەلافەتی موعتەسەم لەگەڵ یەحیا جەرمەقانی (دەبیری موعتەسەم) بنەمای پەیوەندی داڕشت و لەپاڵ جەرمەقانی نامەی دەنووسی. کاتێك جەرمەقانی مرد، جێگەی ئەوی گرتەوە و لەگەڵ موعتەسەم ڕۆشتە شام و میسر و سامانێکی زۆری پێکەوەنا و کاتێك موعتەسەم خەلافەتی گرتەدەست، فەزڵ کوڕی مەروان جڵەوی کاروبارەکانی گرتەدەست و دەستی بەسەر هەموو دیواندا گرت و سامانێکی زۆری کەڵەکە کرد.

موعتەسەم فەرمانی پێدەدا بەمەیگێڕ و گۆانیبێژەکان پاداشت بدات بەڵام فەزڵ ئەو کارەی نەدەکرد. موعتەسەم ئەم کارەی بەلاوە ناخۆش بوو. موعتەسەم قەشمەرێکی بوو بەناوی ئیبراهیم بەڵام بەحەفتی ناویان دەبرد. موعتەسەم فەرمانیدا پارەی پێبدەن. ئەم فەرمانەی بەفەزڵدا بەڵام فەزڵ هیچی پێنەدا. ڕۆژێك حەفتی لەگەڵ موعتەسەم لەباغەکەی پیاسەی دەکرد. حەفتی پێش خەلافەتیش هاونشینی موعتەسەم بوو و بەگاڵتەوە بەموعتەسەمی دەوت هیچ کات رزگارت نابێت (هیچ کات نابیتە خەلیفە). حەفتی پیاوێکی چوارشانە و ئێسقان پان و موعتەسەم لەڕ و لاواز بوو. بەردەوام پێش حەفتی هەنگاوی هەڵدەگرت، رووی دەکردە حەفتی و دەیوت: بۆ بەخێرایی ناڕۆییت؟ کاتێك چەند جارێك ئەم وتەی

دووبارە کردەوە، حەفتی بەگاڵتەوە وەڵامی دایەوە: گومانم دەکرد لەگەڵ خەلیفەدا ڕێگە دەبڕم نەك لەگەڵ پەیکێکی تیژپێ، سوێند بەخوا هیچ کات ڕزگار نابێت. موعتەسەم بەپێکەنینەوە وتی: ئایا دوای خەلافەت، ڕزگاری ماوە، بەدەستی نەهێنم؟ حەفتی وتی: ئایا گومان دەکەیت، ڕزگار بوویت، نا، سوێند بەخوا تەنیا ناوەکەی تایبەتە بەتۆ و فەرمانی تۆ تا ئەو لای گوێچکەت ڕەوایە و خەلیفەی ڕاستەقینە فەزڵە. موعتەسەم وتی: کام فەرمانەی من جێبەجێ نەکراوە؟ حەفتی وتی: دوو مانگە فەرمانت داوە پارە بەمن بدەن بەڵام هێشتا یەك دینارم بەدەست نەگەیشتووە. لێرەوە موعتەسەم کینەی فەزڵی لەدڵ گرت.

هەروەها دەڵێن: یەکەم کێشە لەکارەکانی فەزڵ ئەوە بوو موعتەسەم بۆ خەرجی خۆی و هەموو کردەوە ئابورییەکانی فەزڵ کەسێکی ڕاسپارد و لەمانگی سەفەر خۆی و بنەماڵەکەی بەدبەخت کرد چوونکە فەرمانیدا بنەماڵەکەی خۆی، پێرستی خەرجییەکانیان بدەن. موعتەسەم، محەممەد کوڕی عەبدولمەلیکی زیاتی لەجێگەی فەزڵ دانا و فەزڵی بۆ گوندێك لەسەر ڕێگەی موسڵ دوور خستەوە. ناوی گوندەکە سن بوو. محەممەد، دوای ئەو هەم وەزیر بوو، هەم دەبیر.

فەزڵ، پیاوێکی توڕە، دەست وشك، پەست و خۆپەرەست بوو. کاتێك بەدبەختی یەخەی گرت، خەڵکان سەرکۆنەیان کرد تا ئەو جێگەی کەسێك وتی:

لیبك على الفضل بن مروان نفسه   فليس له باك من الناس يعرف

لقد صحب الدنيا منوعا لخيرها   وفارقها و هو الظلوم المعنف

الى النار فليذهب و من كان مثله   على اى شئ فاتنا منه ناسف؟

واتاکەی: دەبێت فەزڵ بۆ خۆی بگریت چوونکە کەس ناناسین بۆ ئەو بگریت. ئەو لەدنیا بەشێوەیەك ژیا کەرێگەی لەچاکییەکانی دەگرت و هاوشێوەی ستەمکارێك لەم دنیا ڕۆشت کەشیاوی سەرکۆنە کردن بوو. ئەو هەر کەسێك هاوشێوەی ئەوە، بڕواتە ناو ئاگر، ئێمە دەبێت بۆ چ شتێکی ئەو پرسە بگێڕین؟

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان، پاشای ئاندۆلۆس سوپایەکی بۆ تۆڵدۆ ڕەوانە کرد بەڵام دوای جەنگ، نەیتوانی سەرکەوتن بەدەست بێنێت.

لەم ساڵەدا سالح کوڕی عەباس کوڕی محەممەد ڕێ ورەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی داود کوڕی عەلی کوڕی عەبدوالله کوڕی عەباس کوڕی ئەیووبی هاشمی و عەفان کوڕی موسلیم باوکی عوسمانی سەفاری بەسری، گۆڕیان وەك جیهانی خۆیان هەڵبژارد. عەفان لەتەمەنی هەشتا و پێنج ساڵی لەبەغداد مرد. ئەو لەمامۆستاکانی بوخاری بوو.

فەتحی موسڵی خواپەرەست کە لەئەولیا و کەسە بەخشندەکان بوو، مرد. محەممەد کوڕی عەلی کوڕی موسا کوڕی جەعفەر کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی حسەین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب(ئیمامی نۆیەمی شیعەکان) لەبەغداد مرد. ئەو لەگەڵ هاوسەرەکەی دایکی فەزڵ کچی مەئمون هاتە بەغداد و لەوێ لای باوەگەورێی خۆی موسا کوڕی جەعفەر، بەخاك سپێردرا. واسق نوێژی لەسەر خوێند. ساڵەکانی ژیانی لەبیست و پێنج بەهار کۆتایی پێهات و لەزیحەججەی ئەم ساڵە مرد. سەبارەت بەچۆنیەتی مردنی ئەو بۆچوونەکان جیاوازن.

رووداوەکانی ساڵی دووسەد و بیست و یەکی کۆچی (٨٣٦ زایینی)

جەنگەکانی بابەك لەم ساڵەدا

لەم ساڵەدا بابەك لەگەڵ بوغای گەورە جەنگی و شکستیدا و دوای ئەوە ئەفشین رووبەرووی بابەك بوویەوە و لەناوی برد.

هۆکاری ئەم شەڕە ئەوە بوو بوغای گەورە سامانێکی هێنابوو تا بەئەفشینی بسپێرێت. ئەفشین ئەم سامانەی لەناو هاوەڵانی دابەش کرد و دوای نەورۆز سوپای بۆ جەنگ رازاندەوە. ئەفشین، بوغای لەگەڵ سوپایەکی گەورە ڕەوانە کرد تا گەمارۆ بخاتە سەر هەشتاسەر و جێگەی محەممەد کوڕی حومەید بگرێتەوە و لەوێ خەندەك هەڵکەنێت و بەهێزی بکات. بوغا بەرەو ئەو ناوچەیە بەرێکەوت و ئەفشین لەبەرزەندەوە ملی رێگەی گرتەبەر و باوکی سەعید لەخەشەوە. هەرکام مەبەستی لەناوبردنی بابەکیان لەسەردا پەروەردە دەکرد. هەموویان لەشوێنێك بەناوی دەروەز لەدەوری یەك کۆبوونەوە. ئەفشین خەندەکی بەدەوری سوپاکەی هەڵکەند و دیوارێکی دروست کرد. شەش میل لەبەز دوور بوو.

بوغا بێ فەرمانی ئەفشین سوپاکەی خۆی ئامادە کرد. کەل و پەل و خواردەمەنی و سامانی هەڵگرت. لەهەشتا سەر تێپەڕی و ڕۆشتە جێگەی پێشوتری ئەفشین (بەز)، لەوێ ئوردووی لێدا کاروانی کا و ئالفی لەهەزاردا ڕەوانە کرد. دەستەیەك لەسوپاکەی بابەك هێرشیان کردەسەر و ئالفەکەیان فڕاند و کەسەکانیان کوشتار و ئەسیر کرد. بابەك دوان لەئەسیرەکانی ئازاد و بۆ لای ئەفشینی نارد تا لەچۆنیەتی رووداوەکە ئاگاداری بکەنەوە. (سەرکۆنەی دەکرد)

بوغا نیوە تێکشکاو بۆ خەندەکەکەی محەممەد کوڕی حومەید گەڕایەوە و ئەفشینی لەو روداوە ئاگادار وداوای هاوکاری لێکرد. ئەفشین، فەزلی برای و ئەحمەد کوڕی خەلیل کوڕی هوشام و کوڕی جەوشەن و جیناحی ئەعوەر (یەکچاو) فەرماندەی پاسەوانەکانی حەسەن کوڕی سەهل، کەخزمی دوو براکە حەسەن و فەزڵ کوڕی سەهل بوو، بۆ هاوکاری بوغا ڕەوانە کرد. ئەفشین نامەیەکی بۆ بوغا نووسی و فەرمانی پێدا لەو ڕۆژەی بۆی دیاریکردووە، بەمەبەستی جەنگ

پێشڕەوی بکات. ئەو ناوی ڕۆژی هێرشەکەی برد تا لەو ڕۆژەدا جەنگ دەستپێبکات. ئەفشین لەو ڕۆژە لەدەروەز بەمەبەستی جەنگی بابەك، لەخەندەکەکەی هاتەدەر. بوغا لەخەندەکەکەی هاتەدەر وڕێگەی هەشتاسەری گرتەبەر. خەڵکان توانای بەرگەگرتنی سەرما و با یان نەبوو. بوغا بەناچاری بۆ لەشکرگەکەی خۆی گەڕایەوە و لەشوێنێك بەناوی ڕەبوە، ئوردووی لێدا. تۆفانێکی سەخت و باران بەخوڕ دەباری.

ڕۆژی دواتر ئەفشین دوای گەڕانەوەی بوغا جەنگی (بێ بوغا) دەست پێکرد و هێزەکانی بابەکی لەپشت سەری خۆی بەجێهێشت و سەربازگە و خێوەت و ژنەکەی بابەکی گرت و لەناو ئوردووگاکەی دابەزی.

بەیانی ڕۆژی دواتر بوغا سوپای ڕازاندەوە و ڕۆشتە ناو هەشتاسەر، لەپێشیەوە ڕووبەرووی سوپایەك بوویەوە کە لەشەڕی بابەك دەگەڕانەوە. داوای کەمێك لەکەرەستەکانی جەنگی ئەوانی کرد و لەهەشتا سەرەوە ڕێگەی بەزی گرتەبەر. پێشەنگی سوپای بەز، داوودە ڕەش بوو. بوغا پەیامی بۆ نارد: تا یەخەی گرتووین، سەربازەکان شەکەتن و گەشتوینەتە نیوەی ڕێگە، کێوێك دەستنیشان بکە کەدوژمن نەتوانێت بەئاسانی هێرش بکاتە سەرمان تا ئەمشەو لەوێ ئوردوو لێ بدەین. ئەوانی بردە کێوێك کەدەیانتوانی لەسەرەوە سەیری ئوردووەکەی ئەفشین بکەن. وتیان: شەو لێرە دەکەینە ڕۆژ و بەخواستی خوا، بەیانی هێرش دەکەینە سەر دوژمن. ئەو شەوە، هەور و سەرما و بەفر، زۆربەی بەشەکانی ئەو کێوەی گرتەوە بەشێوەیەك کەس نەیدەتوانی بێتەخوار و ئاو هەڵگرێت و لەبەر سەرمای سەخت، کەس نەیدەتوانی ئاو بەچوارپێکەی بدات. بەمشێوەیە سەرما و تەم و مژ دەستی پێکرد. بۆ ڕۆژی سێیەم، سوپاییەکان بەبوغایان وت: توێشو کۆتایی پێهات و سەرما لەناوی بردین؛ هەنووکە دەبێت کارێك بکەین، یا دەگەڕێینەوە یا هێرش دەکەینە سەر دوژمن.

بابەك لەو ڕۆژە تەم و مژاویی و سەرما و بەفر بارینەدا بەشێوەیەکی لەناکاو هێرشی کردە سەر چەند بەشێکی ئوردووەکەی ئەفشین و ئەفشین بەناچاری بۆ ئوردووگاکەی گەڕایەوە. بوغا تەپڵی جەنگی لێدا و ڕێگەی بەزی گرتەبەر و

نەیدەزانی ئەفشین چی بەسەر هاتووە. گومانی دەکرد ئەو لەشوێنەکەی خۆی ماوەتەوە. کاتێك هاتە ناو دۆڵەکە، ئاسمانی ساف و کەش و هەوای بەسازگار بینی. سوپاکەی خۆی رازاندەوە و رێگەی بەزی گرتەبەر. گەیشتە شوێنێك کەپەیوەستی کێوی بەز بوو. لێرەوە دووری نێوان بوغا و ماڵەکانی بەز، تەپۆڵکەکەی نیو میلی بوو.

کۆیلەکەی کوڕی بوعەیس لەناو پێشەنگەکانی سوپاکەی بوغا دەبینرا کەیەکێك لەخەڵکانی بەز بوو. پێشەنگەکانی بابەك رووبەروویان بوونەوە و مامی کۆیلەکە، ئەوی بینی و داوای لێکرد بگەڕێتەوە و فەرماندەی سوپاکەی ئاگادار بکاتەوە کەئەوان (سوپاکەی بابەك) سوپاکەی ئەفشینی لەناو بردووە و دەستیان بەسەر ئوردووەکەدا گرتووە و بۆ جەنگی ئێوە (دوو سوپا) خۆیان ئامادە کردووە. هەنووکە بەخێرایی بگەڕێنەوە ئەگەری هەیە تەندروست رزگارتان بێت.

کۆیلە گەڕایەوە و کوڕی بوعەیسی ئاگادار کردەوە. ئەویش بوغای ئاگادار کردەوە و لەگەڵ کەسە نزیکەکانی راوێژی کرد. دەستەیەك وتیان: ئەم قسەیەکی بێ هۆیە و لەفێڵێك زیاتر هیچی دیکە نییە، دەستەیەك وتیان: دەتوانین لەسەر لوتکەی کێوەکە ئوردووەکەی ئەفشین ببینین. ڕۆشتنە سەر لوتکەی کێوەکە بەڵام هیچ نیشانێکیان لەئوردووەکەی ئەفشین نەبینی و دڵنیا بوون لەوەی ئەفشین ئەو ناوچەی بەجێهێشتووە. دووبارە راوێژیان کرد و بەباشیان زانی پێش ئاوابوونی خۆر پاشەکشێ بکەن.

ئەوان بەخێرایی رێگەی گەڕانەوەیان گرتەبەر. لەرێگەی یەکەمەوە نەگەڕانەوە چوونکە رێگەیەکی پێچاوپێچ و دژوار بوو. بەناچاری بەدەوری هەشتاسەر سوڕانەوە. ئەمە تەنیا رێگەیەك بوو یەك پێچی تیا دەبینرا. سوپاییەکان لەترسی زۆر کەرەستەکانی جەنگیان فرێدایە ناو دۆڵەکە و بوغا لەگەڵ دەستەیەك لەسەرکردەکانب سوپا، لەدواوەی سوپاکە رێگەیان دەبڕی. پێشەنگەکانی بابەك رێگەیان لێدەگرتن لەکاتێکدا ژمارەیان لەدەکەس تێپەڕی نەدەکرد. بوغا دووبارە لەگەڵ هاورێکانی راوێژی کرد و وتی: دەترسم ئەم سوارانە بۆ فریودانی ئێمە دانرابێتن تا رێگە لەڕۆشتنی ئێمە بگرن و سەربازەکانی ئەوان بڕۆن و سەرە

ڕێگەکان بگرن. فەزڵ کوڕی کاوس وتی: ئەوان پیاوی ڕۆژ نین بەڵکو پیاوی شەون. دەبێت بۆ شەو لەوان بترسین. بەخێرایی ڕێگە دەبڕین و لەئەسپەکان دانابەزین تا لێرە ڕزگارمان دەبێت. کەسێك وتی: سوپاکە بلاو بۆتەوە و سەرەتا و کۆتاییەکەی دیار نییە. سەربازەکان کەل و پەلی جەنگیان فرێداوە، سامان و سوپا لەسەر پشتی ئێسترەکانە و دەترسین تالان بکرێن و ئەسیرەکانیان ئازاد بکەن.

منالی جاویدان لەدەستی ئەواندا ئەسیر بوو. بڕیاریاندا بوو بەهای ئازادییەکەی وەربگرن. بوغا لوتکەی کێوێکی هەڵبژارد و سەربازە شەکەت و ماندووەکان بێ هیچ تویشوێك لەوێ خێوەتیان هەڵدا. پاسەوانەکانی شەو پارێزگارییان لەڕێگەکان دەکرد بەلام بابەك لەقۆڵێکی دیکەوە هێرشی کردەسەریان و بوغا و سوپاکەی گرفتار بوون. بوغا پیادە هاتەدەر و سواری یەکەم چوارپێ بوو. فەزڵ کوڕی کاوس بریندار بوو، جەناحی سەکری و کوڕی جەوشەن هەردووك کوژران و یەکێك لەو دوو برایەی خزمی فەزڵ کوڕی سەهل بوون، گرفتار بوون. بوغا و دەستەیەك لەهاوەلانی ڕزگاریان بوو. سەربازەکانی بابەك شوێنیان نەکەوتن و سەرقاڵی کۆکردنەوەی سامان و تالانییە فراوانەکان بوون. سوپا پرژ و بلاوەکە خۆیان گەیاندە لەشکرگە. بوغا بۆ ماوەی پانزە ڕۆژ لەلەشکرگەکە مایەوە بەلام ئەفشین نامەی بۆ نووسی و فەرمانی پێدا بۆ مەراغە بگەڕێتەوە و بەڵێنیدا هاوکاری بۆ ڕەوانە بکات. بوغا ڕێگەی مەراغەی گرتەبەر. ئەفشین لەم ساڵەدا سوپاییەکانی دەستە دەستە لەقشلاق جێگیر کرد تا بەهار هات.

لەم ساڵەدا تەرخان، یەکێك لەگەورە سوپاسالارەکانی بابەك، کوژرا. هۆکاری کوژرانەکەی ئەوە بوو تەرخان داوای مۆڵەتی لەبابەك کرد تا زستان لەگوندەکەی خۆی لەدەوروبەری مەراغە بەسەر ببات. ئەفشین بۆسەی بۆ دانابوو. کاتێك هەواڵی تەرخانی پێگەیشت، کەسێکی بۆ لای تورك، موالی ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم لەمەراغە نارد و فەرمانی پێدا بەشێوەیەکی لەناکاو بیکوژێت یا ئەسیری بکات. تورك هێرشی کردەسەر و خوێنی ڕشت وسەری تەرخانی بۆ ئەفشین نارد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا سەوڵ ئەرتەکین و شوێنکەوتەکانی کەژمارەیان دەگەیشتە دووسەد کەس، قۆڵبەست کراو گوێزرانەوە بۆ بەغداد لەکاتێکدا ئەوانیان لەسەر پشتی چوارپێکان دانیشاندبوو.

لەم ساڵدا ئەفشین لەرەجای حەزاری توڕە و ئەوی قۆڵبەست کراو ڕەوانەی بەغداد کرد.

محەممەد کوڕی داود کوڕی عیسا کوڕی موسا کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبدوالله کارگوزاری مەککە، ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا قازی ئەحمەد کوڕی موحریز، قازی قیروان، مرد.

لەم ساڵەدا ئادەم کوڕی باوکی ئەلیاسی عەسقەلانی لەمامۆستاکانی بوخاری لەصحیح و عیسا کوڕی ئەبان کوڕی سەدەقە باوکی موسا، قازی بەسرە ولەشوێنکەوتەکانی باوکی حەسەنی شەیبانی کەهاوڕێ و قوتابی باوکی حەنیفە و عەبدوالله کوڕی موسلیمە کوڕی قەعنەبی حارسی هاوڕێ و قوتابی مالك پێشەوای مەزهەبی مالکی و عەبدولکەبیر کوڕی موعافی کوڕی عیمرانی موسڵی کەپیاوێکی فرەزان بوو لەگەڵ عەباس کوڕی سەلیم کوڕی جەمیلی ئەزدی موسڵی، کۆچی دواییان کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و بیست و دووی کۆچی (٨٣٦ زایینی)

شەڕەکانی بابەك

لەم ساڵەدا موعتەسەم؛ جەعفەری خەیاتی (سوپاسالارە ناودارەکەی) بۆ هاوکاری ئەفشین ڕەوانە کرد و سی هەزار درهەمی بۆ خەرجی سوپا و خەرجییەکانی دیکە لەدەستی ئەیتاخی سوپاسالار نارد. ئەو؛ ئەم برە پارەی تەسلیمی ئەفشین کرد و گەڕایەوە.

لەم ساڵەدا جەنگی نێوان ئەفشین وسوپاسالارەکەی بابەك بەناوی ئازین دەستی پێکرد. هۆکاری ئەم جەنگە ئەوە بوو کاتێك زستانی ساڵی ٨٣٥/٢٢١ زایینی بەسەرچوو و بەهار هات. ساڵی ٢٢٢/ ٨٣٦ ئەفشین بەپێی وەرزەکە پێشڕەوی کرد و گەیشتە شوێنێك بەناوی کەلان ڕوود و لەوێ خەندەکی بەدەوری سوپاکەی هەڵکەند و نامەی بۆ باوکی سەعید نووسی کە لەبەرزەندەوە بەرەو گوندی کەلان ڕوود بڕوات. دووری ڕێگەی ئەو دوانە سی میل بوو.

ئەفشین پێنج ڕۆژ لەکەلان ڕوود مایەوە تا ئەوەی پەیکێك هەواڵی بۆ هێنا کەیەکێك لەسەرکردەکانی بابەك بەناوی ئازین لەبەرابەر ئەو سوپای ڕازاندۆتەوە وبنەماڵەکەی لەگەڵ ژمارەیەك سوپایی ڕەوانە کردووە. بابەك بەئازینی وت: باشترە بنەماڵەکەی خۆت لەیەکێك لەقەڵاکان بەجێبێڵیت تا لەئەماندا بن. ئازین وتی: من لەترسی جهود نابمە پیاوێکی قەڵانشین. (ئێرانییەکان لەو ڕۆژگارەدا ئەو کەسانەی تازە باوەڕیان بەئیسلام دەهێنا، بەجهود ناویان دەبردن و ئەوانیان بەریسوا و بێگانە لەقەڵەم دەدا). هەروەها وتی: سوێند بەخوا هیچ کات ئەوان ناخەمە چوار دیوارییەوە.

ئەفشین، زەفەر کوڕی عەلائی سەعدی لەگەڵ دەستەیەك سوار و پیادە ڕەوانە کرد. ئەوان شەو ڕێگەیان بڕی و گەیشتنە دۆڵێك کەدەبوا یەك لەدوای یەك ڕێگە بڕن. زۆربەی سەربازەکان جڵەوی چوارپێکانی خۆیانیان لەدەستدا بوو. بەکێوەکەدا سەرکەوتن و بنەماڵەی ئازین و چەند لەمناڵەکانی ئەویان گرت.

ئازین ئاگادار بوویەوە. ئەفشین لەوە دەترسا کەریگەی کێوەکە بگرێت. ئەفشین

فەرمانی بەسوپاکەیدا لەسەر لوتکەی هەر کێوێك ئالآیەکی ڕەش هەڵبکەن و هەر کات هێزێکیان بینی و لێی ترسان، ئالآکان بشەکێننەوە. ئەوان فەرمانەکانی ئەفشینیان جێبەجێ دەکرد. کاتێك بنەماڵەی ئازینیان گرت و مەبەستی گەڕانەوەیان کرد و لەدۆڵەکە نزیك کەوتنەوە، ئازین و سوپاکەی ڕووبەڕوویان بوونەوە و جەنگیانە دژی سوپاکەی ئەفشین دەست پێکرد و ژمارەیەکیان لێ کوشتن و چەند ژنێکیان لەدەستی ئەوان رزگار کرد. ئەو سەربازانەی ئالآی ڕەشیان لەدەستا بوو، ئالآکانیان ڕاوەشاند. لەم کاتەدا ئازین دەستەیەکی نارد تا ڕێگەی ڕۆشتنیان لێ بگرن. کاتێك ئەفشین جووڵەی ئالآکانی بینی، دەستەیەکی بەفەرماندەیی موزەفەر کوڕی کیزەر ڕەوانە کرد. موزەفەر و بەدوای ئەو بوخارا خەزا بۆ جەنگی سوپاکەی ئازین ئەسپیان غاردا. کاتێك سوپاکەی ئازین سوپاکەی ئەفشینیان بینی، لەدۆڵەکە هاتنەدەر و پەیوەستی هاوەڵانیان بوون. زەفەر کوڕی عەلا و هاوڕێکانی چەندین ئەسیریان لەدەستی ئەوان رزگار کرد.

گرتنی بەز و قۆڵبەست کردنی بابەك

لەم ساڵەدا بەز، شارەکەی بابەك دەستی بەسەردا گیرا و موسوڵمانان ڕۆشتنە ناو شارەکە و وێرانیان کرد و ئەوەی لەناو شارەکەدا بوو، بەڕەوایان زانی. ئەم پێشهاتە لەبیستی ڕەمەزان ڕوویدا.

چۆنیەتییەکەی بەمشێوە بوو: کاتێك ئەفشین مەبەستی نزیك بوونەوە لەبەز و گوزەر کردن لەکەلان ڕوودی کرد، بەپێچەوانەی رابردوو هێدی هێدی دەڕۆشتە پێش. موعتەسەمیش نامەی بۆ نووسی و فەرمانی پێدا سوپاکە بکاتە دەستە دەستە تا بەنۆرە کێشك بگرن بۆ ئەوەی گرفتاری هێرشی لەناکاوی شەوانە نەبن. ئەفشین ئەم کارەی کرد بەڵام سوپاییەکان شەکەت و سکاڵایان بەرز کردەوە، وتیان: لەنێوان ئێمە و دوژمن چوار فەرسەخ دوورییە بەڵام بەشێوەیەك دەجوڵێینەوە وەك بڵێی لەبەرابەر ئێمەدا بن، ئێمە شەرم لەخەڵکان دەکەین، شەڕ دەست پێبکە، دەرئەنجامەکەی شکست یا سەرکەوتن بێت، گرنگ نییە.

ئەفشین وتی: دەزانم وتەکانی ئێوە ڕاستە بەڵام ئەوە فەرمانی سەروەری

باوەڕدارانە. زۆری نەخایاند نامەیەکی موعتەسەمی بەدەست گەیشت کەچۆنی پێ باشە، ئەوە بکات و چەند رۆژێکی بەمشێوەیە بەسەر برد تا ئەوەی گەیشتە رودرود و تا نزیك ئەو جێگە پێشڕەوی کرد کەسالی پار گۆڕەپانی جەنگی بوو. لەوێ ژمارەیەکی زۆر لەسەربازەکانی بابەکی بینی بەلام جەنگی دەست پێنەکرد و تا نیمەڕۆ چاوەڕوان بوو. دواتر بۆ ئوردووەکەی گەڕایەوە و دوو رۆژ مایەوە و ئەمجارە لەگەل ژمارەیەکی زیاتر شەڕکەر گەڕایەوە بەلام لەگەل ئەوەیشدا خۆی لەجەنگ بەدوور گرت. ئەفشین لەرودرود مایەوە و فەرمانی بەپاسەوانانی کێوەکاندا لوتکەی کێوەکان بگەڕێن بۆ ئەوەی شوێنێکی بەهێز و خۆڕاگر بۆ هێزە پیادەکان بدۆزنەوە. ئەوان سێ کێویان هەلبژارد کەچەندین قەلای وێرانەی تیا دەبینرا. ئەفشین ژمارەیەك کرێکاری لەگەل خۆی بردە سەر ئەو کێوانە و بڕێك نانی وشك وئارد و شیری پێدان و فەرمانی بەکرێکارەکاندا تا ئەو کاتەی رێگەی کێوەکە دەگرن، بەرد ببەن و بەمشێوەیە شوێنێکی هاوشێوەی قەلای دروست کرد. فەرمانیدا لەسەر هەر رێگەیەك لەپشت بەردەکانەوە خەندەك هەلکەنن و تەنیا یەك رێگە بۆ گەیشتن بەلوتکەی کێوەکە بهێلنەوە. ئەو لەماوەی دەرۆژ کاری هەلکەندنی خەندەکانی کۆتایی پێهێنا. خۆی وسەربازەکانی شەوانەرۆژ کرێکاران و هێزە پیادەکانیان لەژێرچاودێریدا بوو.

کاتێك ئەفشین کۆتایی بەم کارە هێنا، هەموانی بردە ئەوێ. بابەك نوێنەرێکی نارد و چەند بارێك خەیار و کالك و شوتی پێدا و نێردراو بەئەفشینی وت: بابەك لەوەی دەیبینی ئەوان ناچارن شەو و رۆژ نانی وشك بخۆن، بێزار بووە و ئەوەی کەڕەوا نییە ئێوە بەو شێوە بژین و ئێمە لەئاسوودەییدا شەو بکەینە رۆژ. ئەفشین دیارییەکانی وەرگرت و وتی: دەزانم براکەم بەدوای چیدا دەگەڕێت، نێردراوەکەی بردە سەر کێوەکە و کارەکانی خۆیانی نیشاندا، نێردراوی بەسەر خەندەکەکاندا گێڕا و وتی: هەنووکە بڕۆ و بابەك لەم کارانە ئاگادار بکەرەوە.

دەستەیەك لەسەربازەکانی بابەك دەهاتنە لای قەلاکان و هاواریان دەکرد. ئەفشین مۆلەتی نەدا کەس هێرش بکاتە سەریان. سوپاکەی بابەك تا سێ رۆژ ئەم کارەیان دووبارە کردەوە.، دواتر ئەفشین فەرمانی بەدەستەیەك لەسوپاکەیدا

بۆسەیان بۆ بنێنەوە. ئەمجارە کاتێك گەڕانەوە، سوپاکەی ئەفشین هێرشیان کردنەسەر. هێزەکانی بابەك هەڵاتن و چیتر نەگەڕانەوە.

ئەفشین هاوەڵانی خۆی کۆکردەوە و فەرمانی پێدان هەرکام پارێزگاری لەشوێنەکانی خۆیان بکەن. خۆی بەسواری بەناو سوپاکەدا دەگەڕا. دواتر دەنگی تەپڵەکان بەرز دەبوویەوە و فەرمانی دەدا. هێرشی ئەو بەهۆی فراوانی سەربازەکان هاوڕێ بوو لەگەڵ لێدانی تەپڵەکان و لەناو ریزەکاندا دۆڵ و دەشتەکانیان دەبڕی. هەرکاتێك پێشڕەوییان دەکرد، تەپڵیان لێدەدا و هەرکات دەوەستان، دەستیان لەلێدانی تەپڵ هەڵدەگرت. بەمشێوەیە سەربازەکان یا پێشڕەوییان دەکرد یا دەوەستان. هەموان هەنگاوی کورتیان هەڵدەگرت تا ئەو جێگەی پاسەوانانی کێو بەهێنانی هەواڵێك ڕێگەی ڕۆشتنی لێ دەگرتن یا فەرمانی پێشڕەوی پێ دەدان.

ئەفشین، کاتێك مەبەستی ئەوەی کرد بڕواتە ناو گۆڕەپانی ساڵی پار، بوخارا خەزاهی لەگەڵ هەزار سوار و شەشسەد پیادە وەك فەرمانڕەوای پاشکۆی سوپاکە دیاریکرد بۆ ئەوەی ئاگایان لەدواوە بێت نەکا سوپاکەی بابەك هێرشیان بکەنەسەر.

بابەك کاتێك لەهاتنی ئەوان ئاگادار بوویەوە، دەستەیەك لەهێزەکانی خۆی ڕەوانە کرد تا لەدۆڵی ئەم ڕێگە دژوارە سەنگەر بگرن و خۆیان حەشار بدەن. ئەم جێگەیە لەژێر شوێنێکەوە بوو کەبوخارا خەزا لێوەی گوزەری دەکرد. ئەفشین هەوڵیدا شوێنە هەستیارەکانی بابەك بدۆزێتەوە بەڵام سەرکەوتوو نەبوو. ئەفشین، فەرمانی بەباوکی سەعیددا لەگەڵ دەستەیەك لەبیابانێکەوە گوزەر بکەن و فەرمانی بەجەعفەری خەیاتدا لەبیابانێکی دیکەدا بگەڕێت بەهەمان شێوە کەئەحمەد کوڕی خەلیل کوڕی هوشامی ڕەوانە کرد بۆ ئەوەی لەبیابانێکی دیکەدا بگەڕێن. ئەم سییانە ڕۆشتنە پێش تا گەیشتنە ئەو شوێنەی ماڵی شوێنکەوتەکانی بابەك لەوێ دروست کرابوو. بابەك سوپاکەی خۆی لەم بیابانەدا ئامادە کرد تا سەربازێك لەسوپاکەی ئەفشین نەتوانێت لەدەروازەی بەز نزیك ببێتەوە. ئەو سوپاکەی خۆی دەشاردەوە و تەنیا ژمارەیەکی کەمی ئەوانی نیشان دەدا.

ئەفشین لەسەر تەپۆڵکەیەك دانیشتبوو کەدەیڕوانییە سەر کۆشکەکەی بابەك و چاودێری دەستەی شەڕکەرانی ئەوی دەکرد. سوارەکانی ئەم بەشە لەدەشت

لەچوارپێکانی خۆیان دەهاتنە خوار بەڵام سوارەکانی هاوڕێی باوکی سەعید و جەعفەر و ئەحمەد کوڕی خەلیل بۆ نزیك بوونەوە لەدوژمن، لەئەسپەکانیان دانەدەبەزین. بابەك و سوپاکەی دەیانخواردەوە و زۆڕنایان دەژەنی. کاتێك ئەفشین نوێژی نیمەڕۆی دەخوێند بۆ شوێنەکەی خۆی لەرودرود دەگەڕایەوە. سوپاییەکان دەستە دەستە نوێژیان دەخوێند و دەگەڕانەوە بۆ شوێنەکانی خۆیان. هەردەستەیەك کەشوێنەکەی چۆڵ دەکرد، بەدەستەیەکی دیکەی دەسپارد و دوایین کەس کەدەڕۆشت و دەگەڕایەوە، بوخارا خەزا بوو چوونکە دوورترین کەس لەدوژمن و کاتێك دەگەڕایەوە بابەکییەکان لەبەرابەر ئەو، دەنگی هاواریان بەرز دەکردەوە.

لەیەکێك لەرۆژەکان کەسوپاکەی بابەك بێزار ببوون و ئەفشین هاوشێوەی رابردوو گەڕابوویەوە و دەستەکانی ئەم بەشە لەدۆڵەکە گەڕابوونەوە و جگە لەجەعفەری خەیات کەس نەمابوویەوە، سوپاکەی بابەك دەروازەی بەزیان کردەوە و دەستەیەك لەوان هێرشیان کردە سەر جەعفەر و دەنگەدەنگ بەرز بوویەوە. جەعفەر خۆی هەنگاوی بردە پێش و پاشەکشێی بەسوپاکەی بابەك کرد و لەئوردووگاکە دەنگەدەنگ بەرز بوویەوە. ئەفشین گەڕایەوە و بینی جەعفەر و هاوڕێکانی سەرقاڵی جەنگن. دەستەیەك لەهەر دوو سوپا هاتنەدەر، ئەفشین لەسەر چوارپێکەی خۆی دانیشت، ئەنگوستی تووڕەیی دەگەست و بەخۆی دەوت: بارودۆخی سوپاکەی منی شێواند (بۆ جەعفەر لەشوێنەکەی خۆی هاتەدەر و هێرشی برد). دەنگەدەنگ بەرز بوویەوە. باوکی دۆلف لەگەڵ دەستەیەك خۆبەخش بێ وەرگرتنی مۆڵەتی ئەفشین بۆ هاوکاری جەعفەر ئەسپی غاردا. ئەوان خۆیان گەیاندە دەروازەی بەز و گوورزێکی کاریگەریان لەدەروازەکەدا. ئەوەندەی نەمابوو دەروازەکە بکەنەوە و بڕۆنە ناو شاری بەز. جەعفەر پەیکی بۆ لای ئەفشین نارد تا پەنجا پیادەی تیرهاوێژ بۆ هاوکاری کردن ڕەوانە بکات. دیوت: هیواداره بڕواتە ناو شاری بەز. ئەفشین پەیامی بۆ نارد کەتۆ کارەکانی منت بەفیڕۆدا، هێواش هێواش خۆت و هاوڕێکانت رزگار بکە و بگەڕێرەوە. لەم کاتەدا دەنگی خۆبەخشەکان بەرز بوویەوە تا ئەو جێگەی خۆیان بەدار و دیواری دەرگاکەوە هەڵواسی و سەربازەکانی بابەك

گومانیان کرد جەنگی گشتی لەبەز دەستی پێکردووە و لەبەر ئەمە سەرەتا هێرشیان کردە سەر هێزەکانی بوخارا خەزا و دەستەیەکی دیکە لەقۆڵێکی دیکەوە هێرشیان برد. لەم کاتەدا سەربازەکانی بابەك لەشوێنەکانی خۆیان هاتنەدەر بەڵام هیچ کام لەسەربازەکانی ئەفشین لەشوێنی خۆیان نەجووڵان. ئەفشین وتی: سپاس بۆ خوا کەشوێنی سەربازەکانی بۆ ئاشکرا کردین.

جەعفەر هاوڕێ لەگەڵ هاوڕێیان و هێزە خۆبەخشەکان بۆ لای ئەفشین گەڕانەوە. جەعفەر لەهاوکاری نەکردنی ئەفشین گلەیی کرد و لەنێوان ئەوان دەمەبۆڵە هاتە ئاراوە. یەکێك لەخۆبەخشەکان کەبەردێکی بەدەستەوە بوو، هاتە پێش و بەئەفشینی وت: ئایا لەکاتێکدا فەرمانی پاشەکشێ بەئێمە دەدەیت کەئەم بەردەم لەدیواری بەز کردەوە؟ ئەفشین لەوەڵامدا وتی: کاتی گەڕانەوە، ئەوەی لەسەر ڕێگەکەت حەشاردراوە، دەبینیت (ئەو هێزانەی لای بوخارا خەزا کەمینیان کردبوو) دواتر بەجەعفەری وت: ئەگەر ئەو کەسانەی لەپشت سەر و لەژێر قاچی تۆ خۆیان حەشاردابوو، هێرشیان دەبرد، تۆ لەگەڵ ئەم هێزە خۆبەخشە خۆسەرانە چیت دەکرد؟

لەم کاتەدا بارودۆخی نێوان ئەفشین و سوپاکەی هێور بوویەوە. کاتێك سوپاییەکان لەشوێنی سەربازەکانی بابەك ئاگادار بوونەوە و هەستیان بەوە کرد ئەگەر بوخارا خەزا شوێنەکەی خۆی بەجێدەهێشت، لەناو دەچوون و هیچ موسوڵمانێك بەزیندووی ڕزگاری نەدەبوو، زانییان ئەفشین کارێکی چاکی کردووە کە لەشوێنەکەی نەجووڵاوە. ئەفشین چەند ڕۆژێك لەخەندەکەکەی مایەوە تا ئەوەی هێزە خۆبەخشەکان لەکەمی ئاڵف و توێشوو بێزار بوون. ئەفشین وتی: هەرکەس خۆڕاگری دەکات، خۆڕاگری بکات و هەرکەس خۆڕاگری ناکات، ڕێگە ئاوەڵا و جادەی گەڕانەوە درێژە و تەنیا سوپای سەروەری باوەڕداران بۆ ئێمە بەسە (پێویستمان بەهێزە خۆبەخشەکان نییە) هێزە خۆبەخشەکان لەکاتی گەڕانەوە بەخۆیان دەوت: ئەگەر ئەفشین ڕێگەی لەئێمە و جەعفەر نەدەگرت، دەمانتوانی دەست بەسەر بەزدا بگرین تا ئەو جێگەی یەك لەوان دەیوت: پێغەمبەرم لەخەودا بینی کەدەیفەرموو: بەئەفشین بڵێ باشترە بەشێوەیەکی باش و بوێر لەم جەنگەدا

هەوڵ بدەیت وەگەرنە فەرمان بەکێوەکان دەدەم بەردبارانت بکەن. ئەم خەوەی لەناو خەڵکدا گێڕایەوە و ئەفشین بیستی. ئەفشین پیاوەکەی بانگ کرد و سەبارەت بەخەوەکەی پرسی. ئەویش خەوەکەی بۆ گێڕایەوە. ئەفشین وتی: خواوەند لەمەبەستی من کەپاراستنی گیانی خەڵکانە، ئاگادارە، ئەگەر خواوەند فەرمان بەکێوەکان بدات بۆ ئەوەی کەسێك بەردباران بکەن، باشترە ئەم کافرە (بابەك) بەردباران و ئێمە لەشەڕی ئەو ئاسوودە بکەن.

یەکێك لەخۆبەخشەکان وتی: ئەی ئەمیر، بەهرەی شەهادەت لەئێمە مەستێنە چوونکە بەدوای پاداشتی خواییدا دەگەڕێین. مۆڵەتمان پێبدە خۆمان بڕۆینە گۆڕەپان ئەگەری هەیە خواوەند شەهادەتمان پێ ببەخشێت. ئەفشین وتی: دەبینم ئامادەن و گومان دەکەم ئەمە خواستی خواوەندە و هیچ شتێك بێ فەرمانی ئەو نییە. لەئێستادا بارودۆخی ئێوە بەشێوازێکی دیکەیە. بۆچوونی من بەو شێوە نەبوو بەڵام بەبیستنی ئەم قسانە گۆڕانی بەسەرهات. بڕۆنە پێش و ڕۆژێك دیاری بکەن تا روو لەگۆڕەپان بکەین و هیچ هێزێك گەورەتر لەهێزی خواوەند نییە.

ئەوان دەم بەبزە هاتنەدەر و تەنیا ئەو کەسانە کشانەوە کەخوازیاری گەڕانەوە بوون. ئەفشین ڕۆژێکی بۆ سەربازەکان دیاری کرد و فەرمانی پێدان ریز ببەستن و خواردەمەنی و توێشو و ئاو هەڵبگرن. گویزەروەکانی لەسەر پشتی ئێسترەکان دانا تا بریندارەکانی پێ بگوازنەوە. لەو ڕۆژەدا پێشڕەوی بەسوپا کرد. بوخارا خەزا فەرماندەی پاشکۆی سوپاکە بوو. ئەفشین لەشوێنی هەمیشەیی دانیشت و بەباوکی دۆلفی وت: بەخۆبەخشەکان بڵێ ئاسانترین شوێن بۆ جەنگ هەڵبژێرن. دواتر بەجەعفەری وت: هەموو سوپا لەتیرهاوێژەکان تا نەوت هەڵگرەکان لەژێر فەرمانی تۆدان، هەرئەندازە هێز کەدەخوازیت، هەڵبژێرە و بەخواستی خواوەند پێشڕەوی بکە و بۆ هەر شوێنێك، دەخوازی بڕۆ.

جەعفەر ڕۆشتە شوێنەکەی جارانی. ئەفشین بەباوکی سەعیدی وت: تۆ و سوپاکەت لەنزیك من بن، بەئەحمەد کوڕی خەلیلی وت: تۆ لەم شوێنەدا بمێنەرەوە و ئەگەر جەعفەر داوای هێزی هاوکاری کرد، بەهێز هاوکارییان دەکەین.

جەعفەر و هێزە خۆبەخشەکان پێشڕەوییان کرد و جەنگان تا ئەوەی توانیان

خۆیان بەدیواری بەز بگەیێنن. جەعفەر دەروازەی بەزی وێران کرد و لەوێ دەجەنگی، ئەفشین بۆ ئەو و هێزە خۆبەخشەکان درهەم و دیناری دەنارد تا لەناو ئەو کەسانەی پێشڕەوییان دەکرد، دابەشی بکەن. ئەفشین بەکرێکارە تەور بەدەستەکان هاوکاری دەکردن. بەردەوام ئاوی بۆ دەناردن بۆ ئەوەی تینویەتی بەرۆکیان نەگرێت هەروەها نانی وشك و ئارد و شیری بۆ دەناردن. لەکەنار دەروازەکە جەنگێکی قورس هەڵگیرسا و سوپاکەی بابەك دەروازەکەیان کردەوە و هێرشیان کردە سەر سوپاکەی جەعفەر و پاشەکشێیان پێکردن. لەقۆڵێکی دیکەوە تەنگیان بەهێزە خۆبەخشەکان هەڵچنی و لەسەر دیوارەکەوە بەردبارانیان کردن. ئەم گوشارانە کاریگەری لەسەر ئەوان بەجێهێشت و لاوازی کردن. جەعفەر سەد پیاوی لەسەربازەکانی هەڵبژارد و لەپشت قەڵغانەکانەوە جێگیری کردن بۆ ئەوەی نەدوژمن بتوانێت پێشڕەوی بکات و نەخۆیان هێرش بکەنە سەر دوژمن. بەم شێوە بەردەوام بوو تا ئەوەی نوێژی نیمەڕۆیان خوێند. ئەفشین پیادەکانی خۆی بۆ هاوکاری هێزە خۆبەخشەکان ڕەوانە کرد و چەند کەس لەوانی بۆ هاوکاری جەعفەر نارد بۆ ئەوەی دوژمن بیر لەکوشتنی ئەو نەکاتەوە. جەعفەر وتی: ژمارەی هێزەکانم کەم نییە بەڵام شوێنێك لەم گۆڕەپانەدا نابینم بتوانم پێشڕەوی بەسوپاکەم بکەم. فەرمانی گەڕانەوەیدا و خۆی گەڕایەوە.

ئەفشین بریندارەکانی خستە سەر تەختە گوێزەرەوەکان و تەختەکانی خستە سەر پشتی ئێسترەکان و گەڕایەوە. سەربازەکان لەم ساڵەدا لەگرتنی بەز بێ هیوا بوون و زۆرینەی هێزە خۆبەخشەکان گەڕانەوە.

ئەفشین دوو حەفتە دواتر سوپاکەی ڕازاندەوە و لەکاتی شەودا هەزار تیرهاوێژی ئامادە کرد. بەهەرکام مەشکەی ئاو و نانی وشکیدا و ئاڵاکانی بەوان سپارد و ڕێنیشاندەرەکانی کردە هاوڕێیان. ئەوان لەکوێستانە نەناسراوەکان ڕێگەیان بڕی و گەیشتنە پشت تەپۆڵکەیەك کەئازین لەوێ بوو. ئەم شوێنە، کێوێکی بڵند بوو. ئەفشین فەرمانی پێدان خۆیان نیشان کەس نەدەن تا ئەو کاتەی ئاڵاکانی ئەفشین دەبینن. کاتێك ئاڵاکانی ئەفشینیان بینی کە لەسەر ڕمەکان هەڵکراون و تەپڵ ژەنەکان لەکێوە هاتنەخوار، بەتیر و بەرد هێرشیان کردە سەر

سوپاکەی بابەك. بڕیار بوو تا ئاڵاکانی ئەفشین نەبینن تا هەواڵێك لەوان بگات، لەشوێنی خۆیان نەجوڵێن. ئەم کارەیان کرد تا ئەوەی لەبەرەبەیان گەشتنە لوتکەی کێوەکە و لەبەشێکی شەو ئەفشین پەیکی بۆ لای سەربازەکانی دیکە نارد و فەرمانی ئامادە بوون بۆ جەنگی پێدان.

دوای تێپەڕینی بەشێك لەشەو، بەشیری تورك و چەندین سەردار لەفەرغانە کەهاوڕێی ئەفشین بوون، فەرمانیان پێدرا لەژێر ئەو تەپۆڵکانەوە رێگە ببڕن کەئازین سەنگەری گرتبوو. ئەفشین دەیزانی بابەك لەژێر ئەو تەپۆڵکەدا خۆی حەشارداوە. ئەوان لەشەودا ملی رێگەیان گرتەبەر. سوپاکەی بابەك لەم پێشهاتانە ئاگادار نەبوون. ئەفشین و سەربازەکان لەبەرەبەیاندا ئاڵاکانیان بەنوکی ڕمەکان بەرز کردەوە و تەپڵیان لێدا. ئەفشین سوار ئەسپەکەی بوو، خۆی گەیاندە گۆڕەپان و لەشوێنی هەمیشەیی لەسەر چوارپایەکەی دانیشت. فەرمانی بەبوخارا خەزادا لەگەڵ جەعفەری خەیات و باوکی سەعید و ئەحمەد کوڕی خەلیل کوڕی هوشام لەو شوێنەی ئەو جێگیر دەبوو، دابەزن. ئەم کارە بووە هۆی سەرسوڕمانی خەڵکان. ئەفشین فەرمانیدا لەو تەپۆڵکەی ئازین سەنگەری گرتبوو، نزیك ببنەوە و دەوری بگرن لەکاتێکدا پێشتر رێگەی نزیك بوونەوە لەو تەپۆڵکەی لێدەگرتن.

سوپاییەکان لەگەڵ ئەم چوار سەردارە بەرەو تەپۆڵکەکەی ئازین بەرێکەوتن. جەعفەری خەیات رێگەی ڕۆشتنە ناوەوەی گرت. باوکی سەعید هاورێیەتی دەکرد، لای باوکی سەعید، بوخارا خەزا و ئەحمەد لای بوخارا خەزا جێگیر بوو. هەموویان دەوری تەپۆڵکەکەیان گرت و لەم کاتەدا دەنگەدەنگێك لەبەشی خوارەوەی دۆڵەکە دروست بوو. سوپاکەی بابەك هێرشیان کردە سەر بەشیری تورك و سەردارەکانی فەرغانە و شەڕیان دەستپێکرد. سەربازەکان دەنگی ئەوانیان بیست و کاتێك مەبەستی هاوکاری کردنی ئەوانیان کرد، ئەفشین دەنگی بەرز کردەوە کە سوپاکەی بابەك هێرشیان کردۆتە سەر بەشیری تورك (بەشیری تورك سوپاکەی بابەکی هانداوە) کەس لەشوێنەکەی خۆی نەجووڵێت. کەس نەجووڵا و هەموان لەشوێنی خۆیان وەستان. کاتێك پیادە تیرهاوێژەکان کە بەشێوەیەکی نهێنی ڕۆشتبوونە سەر بەرزایی کێوەکە، لەنزیك بوونەوەی سوپا ئاگادار بوونەوە و ئاڵاکانیان

بەرمەکان بەرز کردەوە. سوپاییەکان بینیان ئالآکان لەگەڵ ژمارەیەك لەسەربازەکان لەکێوەکە دێنەخوار و بەرەو سوپاکەی ئازین دەڕۆن. ئازین دەستەیەك لەسوپاکەی خۆی بۆ جەنگی ئەوان ڕەوانە کرد.

جەعفەر و سوپاکەی هێرشیان کردە سەر ئازین و سوپاکەی و بەهێرشێکی ماڵوێرانکەر، ئازین و سەربازەکانییان بەرەو دۆڵەکە برد. دەستەیەك لەسەربازەکانی باوکی سەعید هێرشیان کردە سەر ئازین بەڵام لەناکاو هەستیان کرد سمی ئەسپەکان لەچاڵەکان دەچەقێت و دەکەون. ئەفشین دەستبەجێ کرێکارەکانی نارد تا چاڵەکان پڕ بکەنەوە. کرێکارەکان چاڵەکانیان پڕ کردەوە و بەمشێوەیە توانیان گورزێکی کوشندە لەسوپاکەی بابەك بدەن.

ئازین لەسەرەوەی کێوەکە عارەبانەیەکی دانابوو و بەهۆیەوە سوپاکەی ئەفشینی بەردباران دەکرد. کاتێك سەربازەکانی ئەفشین هێرشیان کردەسەر، عارەبانەکەی هێنایە پێش. سەربازەکان ڕێگەیان بۆ کردەوە. سەربازەکانی ئەفشین لەهەموو قۆڵەکانەوە هێرشیان کردە سەر سوپاکەی بابەك. کاتێك بابەك زانی سوپاکەی دەوری گیراوە، لەبەز هاتەدەر و بەرەو جێگەی ئەفشین ئەسپی غاردا. ئەفشینیان ئاگادار کردەوە کەبابەك مەبەستی تۆی هەیە. ئەفشین بەرادەیەك لێی نزیك بوویەوە کەدەنگی خۆی و سەربازەکانی دەبیست. جەنگ لەشوێنەکەی ئازین تەشەنەی سەند. بابەك وتی: ئەمانم لەسەروەری باوەڕداران دەوێت. ئەفشین وتی: ئەمانت پێ دەبەخشم و هەرکات بخوازیت، ئەمانت هەیە. بابەك وتی: هەنووکە دەخوازم کەمێك پاشەکشێ بکەیت تا بنەماڵەکەم هەڵگرم و خۆم ئامادە بکەم. ئەفشین وتی: ئامۆژگاریت دەکەم ئەمڕۆ ملکەچی خۆت نیشان بدەیت باشترە لەسبەی. بابەك وتی: رازیم. ئەفشین وتی: کەواتە بارمتەکان ڕەوانە بکە. بابەك وتی: ئەو کارە دەکەم بەڵام فلان کەس و فیسارە کەس لەسەر ئەو تەپۆڵکەن، فەرمان بەسەربازەکانت بدە دەست رابگرن. نوێنەری ئەفشین بەرێکەوت تا فەرمانی وەستانی جەنگ بەسوپاییەکان بدات. پێی وترا ئێستا ئالآی سەردارەکانی فەرغانە ڕۆشتە ناو شاری بەز و لەسەر بانی ماڵەکان هەڵکراون. لەم کاتەدا ئەفشین سوار ئەسپەکەی بوو و ڕۆشتە ناو شاری بەز. سەربازەکان ڕۆشتنە ناو شارەکە و

ئالآكانیان لەسەر كۆشكەكان هەڵكرد. ژمارەی كۆشكەكان چوار دانە بوو كەشەشسەد كەس لەوێدا بۆ جەنگ ئامادە بوون. كەسانی ناو كۆشكەكان هاتنەدەر و جەنگیان دەست پێكرد. بەمشێوەیە بابەك توانی بڕوات و خۆی بگەیێنێتە دۆڵی رووبەرووی هەشتاسەر. ئەفشین و سوپاكەی سەرقاڵی جەنگ لەگەڵ جەنگاوەرانی ناو كۆشكەكان بوون. ئەفشین نەوت هەڵگرەكانی هێنا و گڕی بەردایە كۆشكەكان. خەڵكان رژانە ناو كۆشكەكان و تا دواین كەسی سەربازەكانی بابەكیان كوشت. ئەفشین ژن و منداڵەكانی بابەكی وەك بارمتە گرت و تا ئێواریٚ لەویٚ مایەوە. دواتر فەرمانی گەڕانەوەی بەسەربازەكاندا و بۆ رودرود گەڕانەوە.

دوای ئەوەی ئەفشین لەبەز گەڕایەوە، بابەك و هاورێكانی گەڕانەوە بۆ ناو شارەكە و تا ئەو جێگەی دەیتوانی، خۆراك و كەل و پەلی هەڵگرت. بۆ بەیانی ئەو رۆژە ئەفشین هاتە بەز و فەرمانیدا پاشماوەی كۆشكەكان وێران بكەن. ئەو كارەیان كرد و تەنانەت یەك ژووریان نەهێشتەوە. نامەیەكی بۆ فەرمانڕەوای ئەرمەنستان و سوپاسالارەكان نووسی و ئەوانی ئاگادار كردەوە كەبابەك و ژمارەیەك لەسوپاكەی هەلآتوون و لەسەرزەمینی ئێوە گوزەریان كردووە. فەرمانی پێدان پارێزگاری لەسەرزەمینەكەی خۆیان بكەن بەشێوەیەك كەس لەسەرزەمینی ئەوان گوزەر نەكات تا دەیناسنەوە.

سیخوڕەكانی ئەفشین لەشوێنی مانەوەی بابەك ئاگاداریان كردەوە. ئەم شوێنە لەدۆڵێكدا پڕ دار و گیادا بوو كە لەلایەك دەگەیشتە ئازەربایەجان و لەلایەكی دیكە بەئەرمەنستان. سوپا نەیدەتوانی لەویٚ ئوردوو لێبدات و ئەگەر كەسێك لەویٚ خۆی دەشاردەوە لەبەر فراوانی دارو گیا، دۆزینەوەی ئاسان نەبوو. ئەم دۆڵەیان بە (غیضە) ناو دەبرد. ئەفشین لەسەر رێگەكانی گەیشتن بەم دۆڵە دەستەیەك لەسەربازەكانی جێگیر كرد تا چاودێری رێگەكە بكەن. ژمارەی ئەم دەستانە پانزە كەس بوون.

لەم كاتەدا ئەمان نامەی موعتەسەم بۆ بابەك گەیشت. ئەفشین چەند كەسێك لەشوێنەكەوتەكانی بابەكی بانگ كرد و ئاگاداری كردنەوە و وتی نامەكە بۆ بابەك ببەن. یەكێك لەوان كوڕەكەی بابەك بوو. كەس لەترسی بابەك نەیتوانی نامەكەی بۆ

ببات. ئەفشین وتی: بابەك لەم ئەمان نامە شادمان دەبێت. وتیان: ئێمە ئەو لەتۆ باشتر دەناسین. لەم کاتەدا دوو پیاو هەستان و بەئەفشینیان وت: تۆ بەڵێن بدە بنەماڵەکەی ئێمە پشتگوێ ناخەیت ئێمەیش بەڵێن دەدەین نامەکەی بۆ ببەین. کاتێك ئەو دوانە گەیشتنە لای بابەك، ئەویان لەئەمان نامەکە ئاگادار کردەوە. بابەك یەك لەو دوو کەسەی کوشت و فەرمانی بەوەی دیکەدا نامەکە بۆ ئەفشین بگەڕێنێتەوە.

کوڕەکەی بابەك نامەیەکی بەم دوو پیاوەدا ناردبوو تا بەدەستی باوکی بگات. بابەك بەو پیاوەدا پەیامی نارد: بەو رووسپی زادە بڵێ (کوڕەکەی خۆی) ئەگەر کوڕی من دەبویت، پەیوەستی من دەبوویت بەڵام تۆ کوڕی من نیت، ئەگەر یەك رۆژ بژیت و ریبەرێکی چاکەکار بیت باشترە لەوەی چل ساڵ هاوشێوەی شوانێکی کۆیلە ژیان بەسەر ببەیت. بابەك لەشوێنەکەی خۆی لەو جەنگەڵەدا مایەوە تا ئەو کاتەی خواردنی کۆتایی هات و سەرئەنجام یەکێك لەرێگەکانی گرتەبەر و لەجەنگەڵەکە هاتەدەر. لەم کاتەدا تەنیا چوار کەس پارێزگارییان لەو رێگەیە دەکرد و پاسەوانەکانی دیکە کەمێك دوورتر بوون.

رۆژ لەنیوە تێپەڕیبوو کەبابەك و هاورێیانی لەجەنگەڵەکە هاتنەدەر. ئەوان سەربازەکانی سەر رێگەیان نەبینی. بابەك گومانی کرد کەسی لێ نییە و لەبەر ئەمە هاورێ لەگەڵ عەبدوڵلەی برای، معاویە، دایکی و ژنێکی دیکە هاتنەدەر و رێگەی ئەرمەنستانیان گرتەبەر. پاسەوانەکان ئەوانیان بینی و پەیکیان بۆ لای سەربازەکان نارد: چەندین سوار دەبینین بەڵام نازنین کێن. باوکی ساج فەرماندەی ئەم دەستەیە بوو. هەموویان سوار بوون و بەرەو کەسە نەناسراوەکان رۆشتن. بینیان بابەك و هاورێیانی لەئەسپەکانیان هاتوونەتەخوار و خواردن دەخۆن. کاتێك بابەك و هاورێکانی سەربازەکانیان بینی، پەڕینە سەر ئەسپەکان و لەناو ئەوان تەنیا بابەك رزگاری بوو. دایکی بابەك و ئەو ژنەی تر گرفتار بوون. باوکی ساج ئەوانی بۆ لای ئەفشین نارد.

بابەك لەکوێستانەکانی ئەرمەنستان خۆی شاردەوە تا ئەوەی خواردنی پێ نەما. فەرمانڕەواکانی ئەرمەنستان پارێزگاری سنور و کەنارەکانیان دەکرد و فەرمانیاندا بوو کەس لەسنوور نەپەڕێتەوە مەگەر ئەوەی بیناسن. برسیەتی تەنگی بەبابەك هەڵچنی بوو. لەرێگەدا جووتیارێکی بینی، بەکۆیلەکەی خۆی وت چەند درهەمێك

هەڵگرێت و ئەگەر ئەو پیاوە نانی پێ بوو، لێی بکرێت. ئەو پیاوە شەریکی بوو. کۆیلەی بابەك هات تا خواردنی لێ بکرێت. هاوڕێی پیاوەکە گەڕایەوە و کۆیلەکی بینی و گومانی کرد بەزۆر ئەو شتانەی هەڵگرتووە و بەمشێوەیە یەکێك لەپاسگەکانی ئاگادار کردەوە کەپیاوێکی لەو شێوە هاتووە و بەزۆر نانی لەشەریکەکەی من کڕیوە. فەرماندەی پاسگە سوار لەسەر ئەسپ شوێنی کەوت. ئەو بەشە لەکوێستانی ئەرمەنستان سەرزەمینی سەهل کوڕی سەنبات بوو. فەرماندە سەهلی ئاگادار کردەوە. ئەویش دەستەبەجێ لەگەڵ دەستەیەك لەسەربازەکانی خۆی خۆی گەیاندە پیاوەکە و کۆیلەی بابەك کەهێشتا سەرقاڵی گفتوگۆ بوون. کوڕی سەنبات پرسیاری شوێنی بابەکی لێکرد و کۆیلە شوێنەکەی بابەکی ئاشکرا کرد و کوڕی سەنباتی بردە لای بابەك. کاتێك کوڕی سەنبات بابەکی بینی، ناسییەوە، لەئەسپەکەی دابەزی و دەستی ماچ کرد و پرسی: دەخوازیت بەرەو کوێ بڕۆیت؟ بابەك وتی: بەرەو ڕۆم. کوڕی سەنبات وتی: کەسی وەك منت دەستناکەوێت ڕێگەت نیشان بدات. تۆ باش دەزانی هیچ پەیوەندییەك لەنێوان من و خەلیفەدا بوونی نییە و هەموو سوپاسالارەکانی ئەم سەرزەمینە لەبنەماڵەی تۆن و بۆ تۆ چەندین منداڵیان هێناوەتە دنیا و ئەمە لەبەر ئەوە بوو کاتێك بابەك دەیبیست یەکێك لەسوپاسالارەکان کچ یا خوشکێکی جوانی هەیە، کەسی بۆ داوای کچەکە دەنارد و ئەگەر ڕازی نەدەبوون، هێرشی دەکردنەسەر و بەزۆر ژنەکەی دەگرت و هەموو سامانی سوپاسالارەکەی دەڕفاند و بۆ شارەکەی دەگەڕایەوە.

کوڕی سەنبات فریویدا و ئەوی بردە قەڵاکەی خۆی. بابەك عەبدوڵڵەی برای بۆ قەڵای ئیستفانوس نارد. کوڕی سەنبات کەسی بەدوای ئەفشیندا نارد وئاگاداری کردەوە. ئەفشین نامەی بۆ کوڕی سەنبات نووسی و بەڵێنی پێدا باوکی سەعید و بورمارە بۆ لای ئەو ڕەوانە دەکات. کوڕی سەنبات ئەم دوانەی لەشوێنێکی تایبەت نیشتەجێ کرد و پێی وتن: لێرە ناڕۆن تا نێردراوی من بێتە لای ئێوە و ئەو کارە ئەنجام دەدەن کەپێتان دەڵێت.

کوڕی سەنبات بەبابەکی وت: لەمانەوە لەم قەڵایە بێزار بوویت، با بڕۆینە ڕاو. بابەك ئەو کارەی کرد. کوڕی سەنبات کەسی بۆ لای باوکی سەعید و بورمارە ڕەوانە کرد و فەرمانی پێدان لەگەڵ ئەوان بن یەکیان لەم سەری دۆڵ و ئەوی دیکەیان لەو سەری دۆڵ. ئەو دوانە بەرێکەوتن. کوڕی سەنبات حەزی نەدەکرد خۆی بابەك

تەسلیمی ئەوان بکات.

کاتێك کوڕی سەنبات و بابەك سەرقاڵی ڕاو بوون، لەناکاو باوکی سەعید و بورمارە لەناو سەربازەکان دەرکەوتن. بابەك زرێیەکی سپی پۆشیبوو. ئەوانیان گرت و فەرمانیاندا بابەك لەئەسپەکەی بێتەخوار. بابەك پرسی: ئێوە کێن. یەکێك لەوان وتی: من باوکی سەعیدم و ئەو فلانکەس. بابەك لەئەسپەکەی دابەزی و کوڕی سەنباتی جوێن باران و سەرکۆنە کرد و وتی: لەبەرابەر برێك پارەی کەم بەها منت بەم یەهودانە فرۆشت، ئەگەر پارەت دەویست، داوات لەخۆم دەکرد. باوکی سەعید ئەوی سوار ئەسپ کرد و بەرەو لای ئەفشین بەڕێکەوت. کاتێك لەئوردوگا نزیك کەوتنەوە، ئەفشین هات و سەیری بابەکی کرد. ئوردووەکەی خۆی لەدوو ریزدا رازاندەوە و فەرمانیدا لەئەسپەکە دایبەزێنن. بابەك پیادە لەناو ئەو دوو ریزە گوزەری کرد. ئەفشین ئەوی لەژورێکدا زیندانی کرد و پاسەوانی بۆ دانا. سەهل کوڕی سەنبات، معاویەی کوڕی لەگەڵ بابەك بۆ بارەگای ئەفشین ناردبوو. ئەفشین سەد هەزار درهەمی بەو بەخشی و بۆ سەهل سەد هەزار درهەمی ڕەوانە کرد لەگەڵ پشتێنێکی زێرین و تاجی سوپاسالاری.

ئەفشین نامەی بۆ عیسا کوڕی یونس کوڕی ئیستفانوس نووسی و داوای عەبدوڵلەی برای بابەکی کرد کەپەنای بۆ بردبوو. عەبدوڵلەی بۆ بارەگای ئەفشین ڕەوانە کرد. ئەفشین ئەوی لای براکەی زیندانی کرد ومومعتەسەمی ئاگادار کردەوە. موعتەسەم فەرمانی ڕەوانە کردنی ئەوانی بۆ نووسی.

هاتنی بابەك دوای گرفتاری بۆ بارەگای ئەفشین لەبەرزەند لەدەی شەوال/ ٢٧ ژوئیە بوو. ئەفشین ژن و منالی زۆری کۆکردەوە کەدەڵێن بابەك ئەوانی گرفتار کردبوو. ئەم دەستە لەعەرەبەکان و کەسانیتر ئازاد بوون. ئەفشین ئەوانی لەیەك جێگە کۆکردەوە و فەرمانی پێدان نامە بۆ کەسەکانی خۆیان بنوسن تا ئەوان بگەڕێننەوە. هەر کەس دەهات، ژن یا منالێکی دەناسییەوە و دەیبردەوە (بەو مەرجەی دوو شایەتی لەگەڵدا بێت). ژمارەیەکی زۆر لەلایەن کەس و کاریان گەڕانەوە بۆ زێدی خۆیان و ژمارەیەکیان مانەوە.

زاڵبوونی عەبدولڕەحمان لەتۆڵدۆ

پێشتر باسمان کرد خەڵکانی تۆڵدۆ دژی عەبدولڕەحمان کوڕی حەکەم پاشای ئاندۆلۆس، شۆڕشیان کرد و عەبدولڕەحمان چەندین جار بۆ سەرکوت کردنی ئەوان سوپای ڕازاندەوە. لەساڵی ٨٣٥/٢٢١ زایینی دەستەیەك لەقەلاَی ڕەباح کەسەربازەکانی عەبدولڕەحمان بوون، شۆڕشیان کرد و بیریان لەگرتنی شاری تۆڵدۆ کردەوە،. ئەوان بارودۆخیان لەسەر دانیشتوانی شارەکە دژوار کرد و نەیانهێشت خواردەمەنییان پیێ بگات. بەمشێوە لەساڵی ٢٢٢/ ٨٣٦ زایینی ڕۆشتنە ناو شارەکە.

عەبدولڕەحمان، وەلیدی برای بۆ لەناو بردنی ئەوان ڕەوانە کرد. کاتێك وەلید گەیشت بینی دانیشتوانی شارەکە شەکەت و بێزارن و چیتر ناتوانن بجەنگن. لەبەر ئەمە خۆی لەڕۆژی شەممە هەشتی ڕەجەب/ ١٦ ژوئەن بەزۆر شارەکەی وەرگرتەوە و فەرمانیدا دووبارە کۆشکی سەردەروازە کە لەڕۆژگاری حەکەم وێران کرابوو، ئاوەدان بکەنەوە. ئەو تا کۆتایی شەعبانی ساڵی ٢٧/٢٢٣ ژوئیە لەویێ مایەوە. کاروبارەکانی سەقامگیر کرد و ئارامش باڵی بەسەر شارەکەدا کێشا.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی داود ڕیێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا لەلای چەپی قیبلە ئەستێرەیەك دەرکەوت و بۆ ماوەی چل شەو دەبینرا. ئەم ئەستێرە شتێکی هاوشێوەی کلك پێوە بوو. سەرەتا لەڕۆژئاوا و دواتر لەڕۆژهەلاَتەوە دەرکەوت. ئەم ئەستێرەیە درێژ و ترسی خستە ناو دڵی خەڵکەوە. ئەم پێشهاتە کوڕی باوکی ئوسامە یەکێك لەبڕواپێکراوەکان ئاماژەی پێداوە.

هەروەها لەم ساڵەدا یەحیا کوڕی ساڵح باوکی زەکەریا و حازی کەخەڵکی دیمەشق و بەگومانێك حیمسی بوو، مردن.

لەم ساڵەدا باوکی هاشم محەممەد کوڕی عەلی کوڕی باوکی خەداشی موسڵی کە لەمەعافی کوڕی عیمران حەدیسی زۆری گێڕاوەتەوە، کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و بیست و سێی کۆچی (٨٣٧ زایینی)

گرفتار بوونی بابەك بەدەستی ئەفشین

لەم ساڵەدا ئەفشین هاوڕێ لەگەڵ بابەك و عەبدوڵڵەی برای بابەك (کەهەردوکیان ئەسیر بوون) لەمانگی سەفەری ساڵی دووسەد و بیست و سێی کۆچی/ ٢ ژانویەی ٨٣٧ زایینی هاتنە شاری تازە دروست کراوی سامەرا. لەو ڕۆژەوەی ئەفشین لەبەرزەندەوە گەیشتە سامەرا، موعتەسەم هەموو ڕۆژێك دەستێك جل و بەرگی گرانبایی و ئەسپێکی پێشکەش دەکرد. کاتێك ئەفشین گەیشتە پردەکانی حوزەیفە، هارون واسق کوڕی موعتەسەم و بنەماڵەی موعتەسەم پێشوازییان لێکرد. ئەفشین بابەکی لەکۆشکەکەی خۆی مەتیرە دابەزاند. ئەحمەد کوڕی باوکی دوئاد بەشێوەیەکی نەناسراو هاتە لای بابەك، ئەوی بینی و قسەی لەگەڵ کرد و لەگەڕانەوەدا، موعتەسەمی لەچەند و چۆنی بابەك ئاگادار کردەوە. موعتەسەمیش بەشێوەیەکی نەناسراو هاتە لای بابەك.

بەیانی ئەو ڕۆژە موعتەسەم بەفەرمی دانیشت و خەڵکان لەدەروازەی گشتی تا مەتیرە بەریز وەستان. موعتەسەم دەیویست بیکاتە پەندی خەڵکان، سوار فیلیان کرد و خەڵکان تا دەروازەی گشتی بۆ بینینی ئەم فیلە سەروملیان بەرز دەکردەوە.

محەممەد کوڕی عەبدولمەلیکی زیات وتی:

قد خضب الفيل كعاداته	يحمل شيطان خراسان
و الفيل لا تخضب اعضاوه	الا لذى شأن من الشان

واتاکەی: فیلیان بۆ پێشهاتەکان ڕەنگ دەکرد ودەرازاندەوە لەکاتێکدا شەیتانەکەی خوراسانی لەپشتە. ئەندامەکانی فیل ڕەنگ ناکەن مەگەر بۆ پێشهاتێکی گرنگ.

دواتر ئەویان بردە کۆشکی موعتەسەم. موعتەسەم فەرمانیدا جەلادەکەی بابەك بێنن. ئەویان هینا. موعتەسەم فەرمانی بەجەلادەکەدا دەست و قاچی بقرتێنێت. جەلاد ئەو کارەی کرد و بابەك کەوتە سەرزەوی. دواتر فەرمانیدا سەر لەجەستەی جیا بکەنەوە. جەلاد ئەو کارەی کرد و سکی هەڵدڕی. موعتەسەم سەری ئەوی بۆ

خوراسان نارد و جەستەکەی لەسامەڕا هەڵواسی. فەرمانیدا عەبدوڵڵەی برای بابەك بۆ لای ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم لەبەغداد ڕەوانە بکەن تا ئەو بەڵایەی بەسەر بێت کەبەسەر بابەك هات. ئەو بەڵایان بەسەر عەبدوڵڵەدا هێنا و لەنێوان دوو پردەکە هەڵیانواسی.

دەگێڕنەوە: خەرجی ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەفشین لەگەڵ بابەك جگە لەخواردەمەنی، ئاڵف و توێشو، ڕۆژانە دە هەزار درهەم بووە کە لەکاتی ڕۆشتن پێیان دەدرا وئەگەر لەئوردوگا دەمانەوە، پێنج هەزار درهەمیان پێ دەدرا.

یەحیا کوڕی موعان، عیسا کوڕی محەممەد کوڕی باوکی خالید، ئەحمەد کوڕی جونەید، زورەیق کوڕی عەلی کوڕی سەدەقە، محەممەد کوڕی حومەیدی توسی و ئیبراهیم کوڕی لەیس ئەو سەرکردانە بوون بەدەستی بابەك کوژران.

ژمارەی ئەسیرەکانی سوپای بابەك، سێ هەزار و سێسەد و نۆ کەس بوو. ژمارەی ژن و منداڵە موسوڵمانە ئەسیرەکان لای بابەك، حەوت هەزار و شەشسەد کەس و لەبنەماڵەی بابەك، حەڤدە پیاو و بیست و سێ ژن و کچ ئەسیری ئەفشین بوون.

کاتێك ئەفشین گەیشت، موعتەسەم پێشوازی لێکرد و دوو پشتێنی زێڕینی لەپشت بەست و بیست هەزار هەزار درهەمی پێبەخشی. دە هەزار درهەمی دیکەی پێدا تا لەناو سوپاکەی دابەشی بکات. ئەوی وەك فەرمانڕەوایی سند دەستنیشان کرد و فەرمانی بەشاعیرەکاندا وەسفی بکەن.

هێرشی ڕۆمییەکان بۆ سەر زێبترە

لەم ساڵەدا تۆفیل کوڕی میخائیل، پاشای ڕۆم هێرشی کردە سەر سەرزەمینە ئیسلامییەکان و لەگەڵ خەڵکانی زێبترە وکەسانی دیکە، جەنگی دەستپێکرد.

هۆکارەکەی ئەوە بوو کاتێك ئەفشین بارودۆخی لەبابەك دژوار کرد و لەتێکشکاندنی بابەك نزیك بوویەوە، بابەك نامەیەکی بۆ پاشای ڕۆم نووسی و ئاگاداری کردەوە کەموعتەسەم هەموو سەرباز و سوپاییەکانی خۆی تەنانەت جەعفەری خەیات (جەعفەر کوڕی دیناری خەیات کەسەرکردەی سوپاییەکان بوو) و

چێشت لێنەرەکەی (ئیتاخ کەئەویش یەکێك لەسەرکردەکانی موعتەسەم بوو) بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کردووە و کەسی لای خۆی نەهێشتۆتەوە، ئەگەر هەنووکە مەبەستی هێرش کردنە سەر موعتەسەمت هەیە، ئەو کارە بکە چوونکە کەس لەبەرابەر تۆ بەرگری و خۆڕاگری ناکات.

بابەك لەم نامەی بۆ پاشای ڕۆم هیوادار بوو ئەگەر پاشای ڕۆم سوپاکەی ڕەوانە بکات، موعتەسەم بەشێك لەسوپاکەی بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی سوپای ڕۆم دەنێرێت و سەرقاڵی جەنگی ئەوان دەبێت و بەمشێوەیە قورسایی جەنگ لەسەر شانی بابەك سووك دەبێت.

تۆفیل لەگەڵ سەد هەزار سەرباز یا زیاتر بەرێکەوت، حەفتا و چەند هەزار کەسیان سەرباز و کەسانی دیکە کۆیلە و کرێکار بوون.

دەستەیەك لەسورپۆشەکان(هەڵگری دروشمی سور دژی دروشمی عەباسییەکان) کە لەکوێستانەکانی ئێران هەڵاتبوون و پەنایان بۆ ڕۆم بردبوو، هاورێیەتی ئەو سوپایان دەکرد. ئەوان شکستیان بەئیسحاق کوڕی ئیبراهیم کوڕی موسعەب هێنابوو.

تۆفیەل گەیشتە زێبترە و خەڵکانی ئەو ناوچەی کوشتار و ژن و منداڵەکانی ئەسیر و سامانی خەڵکانی مەڵیتە و قەڵاکانی دیکەی موسوڵمانانی تالاّن و ژنەکانی ئەوانی گرت. ئەو ئەسیرە موسوڵمانەکانی لەت لەت دەکرد و چاوەکانی دەردەهێنا و گوێ و لووتی ئەوانی دەبڕی. پاسەوانانی سنور و خەڵکانی شام و جەزیرە بەرگرییان کرد و هەموویان ڕۆشتن مەگەر ئەو کەسانەی چوارپێ یا کەل و پەلی جەنگیان نەبوو.

گرتنی عەموریە

کاتێك پاشای ڕۆم هێرشی برد و ئەو بەڵای بەسەر سەرزەمینە ئیسلامییەکاندا هێنا، موعتەسەم ئاگادار بوویەوە و ئەم کارەی بەدژوار لەقەڵەمدا.

دەڵێن: بیستی ژنێکی هاشمی کەئەسیری ڕۆمییەکان بووە، هاواری کردووە: ئەی داد و بێداد موعتەسەم، موعتەسەم لەسەر تەخت دانیشتبوو، هەستا و هاواری کرد: لبیك لبیك و هەمان کاژێر هەستا و لەکۆشکەکەی خۆی قیژاندی: خێراکەن،

پەلەبکەن. سوار ئەسپەکەی بوو و ئامرازەکانی سوارکارێك وەك بزماری تەویلە و توبەرە و ئالیکی هەڵگرت، توێشوی خستە سەر پشتی ئەسپەکەی و ئامادە بوو بەلاّم بێ ئامادە کردنی سوپا نەیتوانی پێشڕەوی بکات. ئەو لەشوێنی گشتی دانیشت و عەبدولرەحمان کوڕی ئیسحاقی قازی بەغدادی بانگ کرد و شوعبە کوڕی سەهل(یەکێك لەفەقیهەکان)ی بردە بارەگاکەی و سێسەد وبیست و هەشت دادپەروەری لەدەوری ئەم دوو کەسە کۆکردەوە و وەك شایەتی مڵکەکانی خۆی دیاریکردن، یەك لەسەر سێی بەمناڵەکان، یەك لەسەر سێی لەرێگەی خوا و یەك لەسەر سێی بەمواليیەکان بەخشی.

دواتر بەرێکەوت و لەدووەمی جومادی الاوەل، یەکی ئاوریل دوو شەو لەرۆژهەلاّتی دیجلە ئوردووی لێدا و عوجەیف کوڕی عەنبەسە و عومەری فەرغانی و محەممەدی کورتە بالاّی و دەستەیەك لەخەڵکەکەی بۆ هاوکاری خەڵکانی زێبترە ڕەوانە کرد. کاتێك ئەوان گەیشتن بینیان پاشای رۆم دوای ئەوەی ئەو سەرزەمینەی وێران کردووە، بەجێی هێشتووە و گەڕاوەتە بۆ سەرزەمینەکەی خۆی. ئەوان مانەوە تا خەڵکان گەڕانەوە بۆ گوندەکانی خۆیان و دڵیان ئاسوودە بوو.

کاتێك موعتەسەم بەسەر بابەکدا سەرکەوت، لێی پرسی: کام شارەی رۆم بەهێزتر و گرتنی دژوارترە. پێی وترا: عەمورییە کە لەسەرەتای ئیسلامەوە تا ئێستا هیچ کام لەپاشا و خەلیفەکانی ئیسلام نەیتوانیوە دەستی بەسەردا بگرێت چوونکە هاوشێوەی چاوی مەسیحییەکانە و زیاتر لەکۆنستانتین ئۆپۆڵ گرنگی پێ دەدەن.

موعتەسەم لەسامەراوە لەشکری بەرێخست. دەستەیەك ساڵی ڕۆشتنی ئەو بە٢٢٢ کۆچی/ ٨٣٧ زایینی و دەستەیەك بەساڵی ٢٢٤ کۆچی/ ٨٣٩ زایینی دەزانن. ئەو لەم لەشکرکێشییە بەرادەیەك کەل و پەلی جەنگ و توێشو و ئامرازی و حەوزی چەرمین و ئاوکێش و شتی دیکەی کۆکردەوە کەپێشتر هیچ خەلیفەیەك ئەو کارەی نەکردبوو. موعتەسەم ئەشناسی وەك فەرماندەی پێشەنگەکانی سوپاکەی و محەممەد کوڕی ئیبراهیم کوڕی موسعەبی وەك هاوکاری ئەو هەڵبژارد، فەرماندەیی باڵی راستی بەئیتاخ و فەرماندەیی باڵی چەپی بەجەعفەر کوڕی دینار کوڕی

عەبدوڵڵەی خەیات سپارد. عوجەیف کوڕی عەنبەسەی وەك فەرماندەی دڵی سوپاکەی دەستنیشان کرد. کاتێك ڕۆشتە سەرزەمینی ڕۆم، لەکەنار ڕووباری سن ئوردووی لێدا. ئەم ڕووبارە لەکەناری سەلوقیە لەنزیك دەریا و لەنێوان ئەو و تەرسوس تەنیا یەك ڕۆژ ڕێگە بوو. لەم شوێنەدا ئەسیرەکان ئاڵ و گۆڕ دەکران.

موعتەسەم ئەفشینی بۆ سەروج نارد و فەرمانی پێدا لەدەرب ئەلحەدەسەوە پێشڕەوی بکات و ڕۆژێکی بۆ هێرشی ئەو دیاریکرد کەڕۆژی کۆبوونەوەی خەڵکانی شار بوو. ئەشناسی لەرێگەی تەرسوسەوە ڕەوانە کرد و فەرمانی پێدا لەسەفساف چاوەڕوان بێت. ڕۆشتنی ئەشناس لەبیست و دووی ڕەجەب/ ١٩ ژوئەنی ڕوویدا. موعتەسەم، وەسیفی بەدوای ئەشناسدا نارد و خۆی لەبیست و چواری ڕەجەب/٢١ ژوئەن بەرێکەوت.

کاتێك ئەشناس گەیشتە مەرج ئەسقوف (سنور)، موعتەسەم لەمەتاتیرەوە نامەیەکی بۆ نووسی کەپاشای ڕۆم لێی نزیکە و مەبەستی هێرش کردنە سەر ئەوانی هەیە. ئەو لەم نامە فەرمانی بەئەشناسدا لەوێ بمێنێتەوە تا خۆی پەیوەستی دەبێت. ئەشناس سێ ڕۆژ لەو شوێنە مایەوە. لەم کاتەدا موعتەسەم نامەیەکی دیکەی بۆ نووسی و فەرمانی پێدا دەستەیەکی پێشەنگ ڕەوانە بکات تا چەند کەسێك لەرۆمییەکان ئەسیر بکەن و لەکاروباری پاشای ڕۆم زانیاری بەدەست بێنن. ئەشناس، عومەری فەرغانی لەگەڵ دووسەد سوارکار نارد. کاتێك عومەر گەیشتە ئەنقەرە و سوارەکانی بۆ گرتنی پیاوێکی ڕۆمی بڵاوە پێکرد، ئەوان دەستەیەکیان لەگەڵ خۆیان هێنا کەدەستەیەکیان لەسوپاییەکانی پاشای ڕۆم بوون وکەسانی تر لەخەڵکانی ئاسایی. ئەوانیان بردە لای ئەشناس. ئەو لێکۆڵینەوەی لەگەڵ کردن و ئەوان ئاگاداریان کردەوە کەپاشا زیاتر لەسی ڕۆژە چاوەڕوانی پێشەنگەکانی سوپای موعتەسەمە بۆ ئەوەی ڕووبەڕوویان ببێتەوە. لەناکاو پاشا ئاگادار بوویەوە کەسوپایەکی گەورە لەکەنارەکانی ئەرمیناق هێرشی کردۆتە سەر سەرزەمینەکەی (یانی سوپاکەی ئەفشین). کاتێك ئەم هەواڵەی پێگەیشت، خاڵۆزاکەی خۆی وەك فەرماندەی سوپا دیاریکرد و بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەفشین ڕەوانەی کرد. ئەشناس ئەو دەستەی بۆ لای موعتەسەم نارد تا لەهەواڵەکان

ئاگاداری بکەنەوە. موعتەسەم نامەیەکی بۆ ئەفشین نووسی و ئاگاداری کردەوە کەپاشای رۆم بۆ هێرش کردنە سەر ئەو بەرێکەوتووە. موعتەسەم فەرمانی پێدا لەشوێنەکەی بمێنێتەوە چوونکە لەهێرشی رۆمییەکان دەترسا. فەرمانی بەئەفشیندا تا گەیشتنی فەرمان و نامە چاوەڕوان بێت. موعتەسەم بۆ ئەو کەسەی بتوانێت نامەکە بەدەستی ئەفشین بگەیێنێت، دەهەزار درهەمی دیاریکرد.

پەیکەکان بۆ گەیاندنی نامەکە بەئەفشین بەرێکەوتن بەڵام ئەفشینیان نەدۆزییەوە چوونکە ئەو ڕۆشتبووە ناو سەرزەمینی رۆم. موعتەسەم فەرمانێکی بۆ ئەشناس نووسی و فەرمانی پێشڕەوی پێدا. ئەو پێشڕەوی کرد و موعتەسەم بەدوای ئەو. کاتێك ئەشناس لەشوێنەکەی خۆی جووڵا، موعتەسەم جێگەی گرتەوە تا ئەو جێگەی تەنیا لەئەنقەرەوە سێ مەنزڵ دوور بوو. سوپاکەی موعتەسەم رووبەرووی کەم بوونەوەی ئاڵف و ئاو بوویەوە. ئەشناس لەرێگە چەندین کەسی ئەسیر کردبوو. ئەو هەموویانی کوشت و تەنیا پیرەپیاوێك لەوان مایەوە. پیرەپیاو وتی: چ سوودێك لەکوشتنی من دەبەیت لەکاتێکدا تۆ و سوپاکەت گرفتاری کەمی ئاو و ئالیکن؟ لێرە خەڵکانی ئەنقەرە لەترسی ئێوە هەڵاتوون، ئەوان لەنزیکی ئێمەن و ئاڵف و خواردنی پێویستیان پێیە. دەستەیەك لەگەڵ من بنێرە تا ئەوان بەتۆ بسپێرم و لەبەرابەردا رێگەی من بکەرەوە. ئەشناس پێنسەد سواری لەگەڵدا نارد. ئەشناس پیرەپیاوی بەمالك کوڕی کیدەر سپارد و پێی وت: ئەگەر ئەم پیرەپیاو خواردەمەنی پێویستی خستە بەردەستت، ئازادی بکە.

پیرەپیاو ئەوانی بردە دۆڵێکی سەرسەوز، چوارپێکانیان لەوەڕان و خۆیشیان خواردیانەوە و خواردیان. درێژەیان بەرێگەدا و لەو شوێنە سەرسەوزە ڕۆشتنەدەر. پیرەپیاو ئەوانی بردە کوێستانێك و شەو لەوێ مانەوە. کاتێك شەویان کردە رۆژ، پیرەپیاو وتی: دوان بنێرن تا لەم کێوە بڕۆنەسەر، هەرکەسیان بینی، ئەسیری بکەن. چوارکەس سەرکەوتن و پیاو و ژنێکیان بینی. پیرەپیاو لێی پرسین: خەڵکانی ئەنقەرە لەکوێ خۆیان حەشارداوە. ئەوان شوێنەکەیان وت. پیرەپیاو سەربازەکانی برد تا ئەوەی توانییان لەسەرەوە خەڵکانی ئەنقەرە ببینن. ئەوان لەتەنیشت سوێرەلانێك بوون و کاتێك سەربازەکانیان بینی کەهێرش دەکەنە

سەریان، ژنان و منداڵەکانیان لەناو سوێرەڵانەکەدا بەجێهێشت و لەگەڵ جەنگاوەرانی خۆیان ڕووبەڕووی موسوڵمانان بوونەوە. موسوڵمانان تاڵانی زۆریان دەستکەوت وچەندین کەسیان ئەسیر کرد. کەسانێك لەناویاندا دەبینرا کەشوێنەواری برینێکی کۆنەیان پێوە دیار بوو. پرسیاری ئەم برینەیان کرد و لەوەڵامدا وتیان: ئێمە لەجەنگی پاشا لەگەڵ ئەفشین بەشدار بووین. کاتێك پاشا لەئوردوودا بوو، ئاگادار بویەوە کەئەفشین لەگەڵ سوپایەکی گەورە لەکەنارەکانی ئەرمیناق مەبەستی هێرش کردنە سەر ئێمەی هەیە. پاشا یەکێك لەخزمەکانی خۆی بەجێهێشت و خۆی هێرشی کردە سەر ئەفشین. ئێمە لەکاتی نوێژی بەرەبەیان هێرشمان کردە سەریان و شکستماندان و خوێنی پیادەکانمان ڕشت. سوپاکەی ئێمە شوێن هەڵاتووان کەوتن. کاتێك نیمەڕۆ، سوارەکانی دوژمن گەڕانەوە و بەشێوەیەکی قورس دژی ئێمە جەنگان و شکستیان بەئوردووەکەی ئێمە هێنا و تێکەڵاومان بوون. ئێمە نەمانزانی پاشا لەکوێیە و بەم شێوەیە شکستمان خوارد و تێکشکاو بۆ ئوردووگای جێگری پاشا گەڕاینەوە و بینیمان سوپاکەی شەهریار تێکشکاوە و خەڵکان لەدەوری جێگرەکەی بڵاوەیان لێکردووە. بۆ بەیانی ئەو ڕۆژە، پاشا لەگەڵ ژمارەیەکی کەم هات و سوپا تێکشکاوەکەی بینی و جێگرەکەی خۆی گرت و کوشتی. نامەی بۆ شار و قەڵاکان نووسی کەهەرکەس یەکێك لەسوپاییە هەڵاتووەکان بگرێت، قامچی بارانی بکات و بۆ ئەو شوێنەی پاشا دەستنیشانی کردووە، بیگەڕێننەوە بۆ ئەوەی هەموان لەدەوری کۆببنەوە و بۆ شەڕی موسوڵمانان بڕوات. پاشا کەسێکی بۆ ئەنقەرە نارد تا پارێزگاری لەخەڵکەکەی بکات، کاتێك گەیشتە ئەنقەرە، بینی خەڵکان لەشار ڕۆشتوونەتەدەر و ئەنقەرە کەسی تیا نەماوە. پاشا فەرمانی پێدا بەرەو عەمورییە بڕوات.

مالك کوڕی کیدەر لەگەڵ تاڵانی و ئەسیرەکانی خۆی ڕێگەی ئوردووگای ئەشناسی گرتەبەر. لەسەر ڕێگەکەی ژمارەیەکی زۆر مەڕ و ماڵاتی کۆکردەوە و پیرەپیاوەکەی ئازاد کرد. کاتێك مالك کوڕی کیدەر گەیشتە ئوردووی ئەشناس، ئەوی لەوەی بیستبووی، ئاگادار کردەوە و ئەویش موعتەسەمی ئاگادار کردەوە. موعتەسەم شادمان بوو.

دوای سێ ڕۆژ مژدەدەری ئەفشین هات و هەواڵی تەندروستی ئەفشینی هێنا. ڕووداوەکەی ئەفشین لەبیست و پێنجی شەعبانی ئەم ساڵە/ ٢٢ ژوئیە بوو.

موعتەسەم سوپاکەی بۆ سێ بەش دابەش کرد: سوپایەك کەئەشناس لەباڵی چەپدا و موعتەسەم لەناوەڕاست و ئەفشین فەرماندەیی باڵی ڕاستی دەکرد. هەر لەشکرێك دوو فەرسەخ لەلەشکرەکەی تر دوور بوو. موعتەسەم فەرمانیدا هەر لەشکرێك باڵێکی چەپ و ڕاستی هەبێت و فەرمانیدا گوندەکانی سەر ڕێگە بسوتێنن و هەرکەسیان بینی، گرفتاری بکەن و هیچ ئاوەدانییەك نەمێنێتەوە مەگەر ئەوەی خاپوری بکەن. هەردەستەیەك لەهەر سوپایەك کە بەمەبەستی تالآن کردن و وێرانی دەڕوات، دوای ئەنجامدانی ئەرکەکانی بۆ ناو سوپاکەی خۆی بگەڕێتەوە. لەئەنقەرەوە تا عەموریە کەحەوت مەنزڵ ڕێگە بوو، درێژەیان بەم کارەدا و سەرئەنجام سوپاییەکان گەیشتنە عەموریە.

یەکەم کەس ڕۆشتە ناو شارەکە، ئەشناس و بەدوای ئەو موعتەسەم و بەدوای ئەو ئەفشین ڕۆشتە ناو شارەکە. موعتەسەم فەرمانیدا دەوری شارەکە بگرن و هەر کام لەسەردارەکانی بۆ بەشێك لەدیواری شارەکە ڕاسپارد کەدەبوا دەستی بەسەردا بگرن و هەرکام لەسەردارەکان بە لەبەرچاو گرتنی سەربازەکانی خۆیان بورجێکیان هەڵبژارد.

یەکێك لەموسوڵمانان کەخەڵکانی عەموریە ئەسیریان کردبوو و دواتر باوەڕی بەئایینی مەسیحی هێنابوو و ژنێکی وەك هاوسەر لەناو ئەوان هەڵبژاردبوو و لەو شارەدا دەژیا، کاتێك بینی موسوڵمانان گەمارۆیان خستۆتە سەر شارەکە، لەشارەکە هەڵات و خۆی بەبارەگای موعتەسەم گەیاند و پێی وت: لەشوێنێکی شار کەبارانی زۆری لێ باریوە و ئاو هێرشی کردۆتەسەر و دیوارەکەی داڕماوە، هێرش بکاتە سەر شارەکە. پاشای ڕۆم نامەی بۆ کارگوزاری عەموریە نووسی تا ئەو شوێنە نۆژەن بکاتەوە بەڵام ئەو بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە کەمتەرخەمی کرد تا ئەو کاتەی پاشا شارەکەی بەمەبەستێك بەجێهێشت. کارگوزار ترسا پاشا لەو شوێنەوە بڕوات وئەو وێرانییە ببینێت، لەبەر ئەمە پیشەگەرانی نارد و نومای دیوارەکەی بەسەد دروست کرد و پشتەکەی لەڕووی شارەوە بەتاڵ بوو. دواتر چەندین ژووری

وەك جاران لیٚ دروست کرد. ئەو کەسە موعتەسەمی لەو شوێنە ئاگادار کردەوە. موعتەسەم فەرمانیدا خێوەتەکەی لەنزیك ئەو شوێنە هەڵبدرێت و کەشکەنجیرەکانی بۆ دیوارەکە دانا و دیوارەکەی بەکەشکەنجیر بەردباران کرد. دیوارەکە کەلێنی تێکەوت. کاتێك رۆمییەکان کەلێنەکەیان بینی، بەناچاری بەدار و تەختە پڕیان کردەوە و دار ئەستوورەکەیان پێکەوە بەست بەلاّم کەشکەنجیرەکان دارەکانی لەت و پەت دەکرد. بەناچاری کۆپانەکانیان کردە ناو کەلێنەکە بەلاّم نەیتوانی بەرگەی زەختی کەشکەنجیرەکان بگرێت و دیوارەکە دارِما. کۆیلەیەکی خەساو لەگەڵ کارگوزاری شارەکە نامەیان بۆ پاشای رۆم نووسی. ئەم کارگوزارە بەناتس ناو دەبرا. ئەو نامەکەی بەدوو پەیکدا ڕەوانە کرد کەهەردوکیان بەدەستی موسوڵمانەکان ئەسیر کران. پەیکەکانیان بردە لای موعتەسەم و ئەو نامەکانی دۆزییەوە. لەو نامەدا نووسرا بوو سوپای دوژمن دەوری شارەکەی گرتووە و ناتس دەیەوێت لەگەڵ دەستەیەك لەکەسە تایبەتەکانی خۆی بەشێوەیەکی لەناکاو و شەوانە هێرش بکاتە سەریان تا بتوانێت خۆی بەپاشا بگەیێنێت و لەدەستی دوژمن رزگاری بێت. کاتێك موعتەسەم نامەکەی خوێندەوە، فەرمانیدا بەهەرکام لەپەیکەکان هەنبانەیەکیاندا کەدە هەزار درهەمی تیا بوو، بەشێوەی پێویست پاداشتیان پیٚ بەخشین و باوەڕیان بەئیسلام هێنا. موعتەسەم فەرمانیدا ئەو دوانە بەدەروی عەموریەدا بسورێنن و وتیان لەبەرابەر ئەو بورجەی ناتس لەویٚ جێگیرە، درەنگ بکەن تا گومان نەکەن ئەوان بەخواستی خۆیان تەسلیمی دوژمن بوون و خەلاّت و دیارییان وەرگرتووە. ئەوان بەو جل و بەرگانەی موعتەسەم پێی بەخشیبوون، وەستان. ناتس و رۆمییەکانی هاورێی دوو نێردراوەکەی خۆیان ناسییەوە و سەرکۆنەیان کرد.

موعتەسەم فەرمانی ئامادەبوونی بەپاسەوانەکاندا و سەربازەکان بەوردی چاودێری بارودۆخیان دەکرد (لەترسی ئەوەی نەکا دوژمن بەشێوەیەکی لەناکاو هێرش بکات) تا دیواری نێوان دوو بورجەکە وێران بوو. موعتەسەم فەرمانیدا خەندەکی عەموریە بەپێستی مەڕی لێوانلێو لەخۆڵ پڕ بکەنەوە تا رێگەی پەڕینەوەی سوپاییەکان ئاسان ببێت. ئەو کارەیان کرد. ئەوان عارەبانەی گەورەیان

دروست کرد کەهەر عارەبانەیەك دەکەسی هەڵدەگرت بەڵام مەبەستەکەی ئەوانی نەهێنایەدەی و بەناچاری پشتیان بەپەیژە و کەشکەنجیرەکان بەست.

بۆ بەیانی موعتەسەم لەسەر ئەو کەلێنە جەنگی دەستپێکرد. یەکەم کەس جەنگی هەڵگیرساند، ئەشناس و هاوەڵانی بوون. گۆڕەپان بچوك بوو و نەیاندەتوانی وەك پێویست بجەنگن. موعتەسەم فەرمانیدا کەشکەنجیرە گەورەکان کە بەدەوری دیوارەکەدا بڵاویان کردبوون، کۆبکەنەوە و لەنزیك ئەو کەلێنە جێگیری کردن و فەرمانیدا ئەو بەشەی دیوار، بەردباران بکەن. جەنگی رۆژی دووەم لەئەستۆی ئەفشین وسەربازەکانی بوو. جەنگان و پێشڕەوییان کرد. موعتەسەم سوار لەسەر ئەسپەکەی لەبەرابەر کەلێنەکە وەستابوو. ئەشناس و ئەفشین و سەردارە تایبەتەکان هاورێیەتیان دەکرد. موعتەسەم وتی: جەنگی ئەمڕۆ پەسەند بوو. عومەری فەرغانی وتی: جەنگی ئەمڕۆ لەدوێنێ باشتر بوو. (فەرغانی خۆی یەکێك لەسەردارەکانی ئەشناس بوو) کاتێك ئەشناس ئەو قسەی بیست (چاوەڕوان نەبوو فەرغانی ئەو قسە بکات) توڕە بوو بەڵام هیچی نەوت.

بۆ نیمەڕۆ، موعتەسەم و سەربازەکان گەڕانەوە و ئەشناس لەدەرگای خێوەتەکەی نزیك کەوتەوە. سەردارەکان بۆ رێز گرتن لەو لەئەسپەکانیان دابەزین. فەرغانی و ئەحمەد کوڕی خەلیل کوڕی هوشام لەناو ئەواندا دەبینران. ئەشناس پێی وتن: ئەی روو سپی زادەکان، بۆ لەگەڵ من هەنگاو هەڵدەگرن، دەبوا دوێنێ بجەنگن تا ئەو کاتەی لای سەروەری باوەڕداران کۆدەبنەوە هاوشێوەی ئەمڕۆ نەڵێن جەنگی ئەمڕۆ لەدوێنێ باشتر بوو. دەڵێی دوێنی کەسانی دیکە لەجیاتی ئێوە دەجەنگان، بۆ خێوەتەکانتان بگەڕێنەوە. کاتێك فەرغانی وئەحمەد کوڕی خەلیل گەڕانەوە، یەکیان بەوی دیکەی وت: بینیت ئەم روو سپی زادە چی پێ وتین و ئەمڕۆ چی لەگەڵ کردین، ئایا پەیوەست بوون بەرۆمییەکان لەبوون لەگەڵ ئەشناس باشتر نییە.

فەرغانی بەئەحمەدی وت: بەم زوانە خواوەند تۆ لەشەڕی ئەو ئاسوودە دەکات. ئەو ئاگاداری نهێنییەکانی عەباس کوڕی مەئمون بوو. ئەحمەد پێداگری کرد بۆ ئەوەی ئاگادار ببێتەوە؟ (مەبەست پیلانێك بوو کەعەباس کوڕی مەئمون دژی

موعتەسەمی مامی بیری لێ دەکردەوە) فەرغانی پێشنیاری پێکرد باشترە پەیوەستی هاوەڵانی عەباس ببێت. ئەحمەد وتی: گومان ناکەم ئەم کارە سەربگرێت. فەرغانی وت: سەری گرتووە. فەرغانی ئەوی بۆ لای حارسی سەمەرقەندی ڕەوانە کرد. ئەو ڕۆشتە لای حارس. حارس عەباسی لەمەبەستەکەی ئاگادار کردەوە بەڵام عەباس پەسەندی نەدەکرد مەبەست وپیلانەکەی ئاشکرا بکات و بەمشێوە شتێکی ئەوتۆیان بۆ باس نەکرد.

بۆ ڕۆژی سێیەم، دەبوا موعتەسەم و سوپاکەی بجەنگن کەبەشی زۆری لەمەغرببییەکان (سوپایەك لەخەڵکانی ئافریقا، جەزایر، توسن و مەراکش) و تورکەکان پێك دەهاتن. فەرماندەکەیان ئیتاخ بوو. بەباشترین شێوە جەنگان و کەلێنەکە گەورەتر بوو. جەنگ درێژەی کێشا تا برینداری ڕۆمییەکان زیادی کرد.

سوپاسالارەکانی ڕۆم (بەتریقەکان) هەرکام پارێزگارییان لەبورج و بەشێکی دیوارەکە دەکرد. فەرماندەی بورجە تێکشکاوەکە، ناوی وندا بوو کە بەمانای گای نێر دێت. ئەو لەم ڕۆژە و ڕۆژەکانی پێشوو بوێرانە جەنگی بەڵام ناتس و کەسانی دیکە هاوکارییان نەکرد. کاتێك شەو داهات، وندا هاتە ناو ڕۆمییەکان و وتی: دەڵێی قورسای شەڕ تەنیا لەسەر شانی من و هاوەڵانی منە، هەموو سەربازەکانم بریندار بوون، یا ژمارەیەکی کەمی تیرهاوێژەکان بخەنە ژێر فەرمانی من یا شارەکەمان لەدەست دەچێت. بەڵام بەهیچ شێوەیەك هاوکارییان نەکرد و وتیان: نەئێمە هاوکاری تۆ دەکەین نەتۆ هاوکاری ئێمە بکە. وندا و هاوەڵانی بڕیاریاندا پەیوەستی سوپاکەی موعتەسەم بن و بۆ خۆیان و بنەماڵەکانیان ئەمان وەربگرن و بورج و دیوارەکەی تەسلیم بکەن.

لەبەرەبەیاندا، وندا، هاوەڵانی خۆی لەنێوان کەلێنەکە جێگیر کرد و پێی وتن: جەنگ مەکەن چوونکە دەمەوێت بڕۆمە لای موعتەسەم. ئەو ڕۆشتە لای موعتەسەم. لەو کاتەدا سوپاکەی موعتەسەم لەکەلێنی دیوارەکە نزیك ببوویەوە بەڵام بینیان ڕۆمییەکان دەستیان لەجەنگ هەڵگرتووە و چاوەڕوانن. کاتێك سوپاکەی موعتەسەم گەیشتنە کەلێن و نزیك بورجەکە، ڕۆمییەکان وتیان: مەترسن چوونکە فەرماندەکەمان لای موعتەسەمە.

موعتەسەم، وندای سوار ئەسپەکەی کرد و خۆی لەپێشەوەی سوپاییەکان هاتنە ناو کەلێنی دیوارەکە. عەبدولوەهاب کوڕی عەلی کەلای موعتەسەم بوو، ئیشارەی لەموسوڵمانەکان کرد تا لەکەلێنەکەوە بڕۆنە ناو شارەکە. سەربازەکان لەکەلێنەکەوە ڕۆشتنە ناو شارەکە. لەناکاو وندا دەستی بەریشی خۆیدا هێنا و پەشیمان بوویەوە. موعتەسەم پێی وت: بۆ پەرێشانیت؟ وندا وتی: تۆ فێڵت لەئێمە کرد. هاتبووم گفتوگۆت لەگەڵ بکەم و پەیمانی ئاشتیت لەگەڵ ببەستم بەڵام فریوتداین. موعتەسەم وتی: هەرچی بخوازی ئەنجامی دەدەم و هیچ کات دژایەتی بڕیارەکەی تۆ ناکەم. وندا وتی: ئێستا کەسەربازەکانت ڕۆشتوونەتە ناو شارەکە، دەتوانم دژایەتی چی بکەم.؟

خەڵکێکی زۆر لەرۆمییەکان پەنایان بۆ کەنیسەیەکی گەورە برد بەڵام موسوڵمانان کەنیسەکەیان سووتاند و ئەوانیان کوشتار کرد. ناتس لەبورجەکەی خۆیدا مابوویەوە و سەربازەکانی دەوریان گرتبوو. موعتەسەم سوار لەسەر ئەسپەکەی پێشرەوی کرد و لەبەرابەر ناتس وەستا. پێیان وت: ئەی ناتس! ئەوە سەروەری باوەڕدارانە. ناتس شمشێری بەست و هاتە خوار و لەبەرابەر موعتەسەم وەستا. موعتەسەم قامچی لێدا و بۆ خێوەتەکەی گەڕایەوە و فەرمانیدا ناتس ببەنە خێوەتەکەی. ئەو بڕێکی رێگەی بەپێ بڕی. موعتەسەم فەرمانیدا سوار ئەسپی بکەن. شمشێری موسوڵمانان رۆمییەکانی دەکوشت و سەربازە موسوڵمانەکان دەستە دەستە رۆمییەکانیان ئەسیر دەکرد. موعتەسەم فەرمانیدا ئەسیرە خاوەن نەژادەکان جیابکەنەوە. دیلەکانیان دیکەیان برد. هەروەها فەرمانیدا تاڵانییەکان لەچەند شوێنێك هەرزان فرۆش بکەن. لەماوەی کەمتر لەپێنج رۆژ تاڵانییەکان فرۆشران و پاشماوەکەیان سووتاند.

بۆ کەڵك وەرگرتن لەکات هەر کاڵایەك تەنیا سێ جار هاواری فرۆشتنیان بۆ دەکرد و دەفرۆشرا. کۆیلەکانیان پێنج پێنج و دە دە دەفرۆشت.

بەهەرحاڵ لەیەکێك لەرۆژەکان تاڵانییەکان فرۆشران. ئەمە ئەو رۆژە بوو عوجەیف بڕیاریدا لەگەڵ خەڵکان دژی موعتەسەم شۆڕش بکەن. خەڵکان پەلاماری تاڵانییەکانیاندا. موعتەسەم شمشێری دەرکێشا و پەلاماری خەڵکانیدا. خەڵکان

لەبەرابەر ئەو هەڵدەهاتن و لەتالآنییەکان چاوپۆشییان دەکرد. ئەو بۆ خێوەتەکەی گەڕایەوە و فەرمانی وێران کردن و سوتاندنی عەموریەی دەرکرد.

ئەم رووداوە لەبیست و پێنجی رەمەزان/ بیستی ئۆگۆست روویدا. موعتەسەم پەنجا و پێنج رۆژ لەرۆم مایەوە و ئەسیرەکانی لەناو سەردارەکان دابەش کرد و دواتر رێگەی تەرسوسی گرتەبەر.

گرفتار بوونی عەباس کوڕی مەئمون

لەم ساڵەدا موعتەسەم، عەباس کوڕی مەئمونی خستە زیندانەوە و فەرمانی نفرین کردنی دەرکرد. چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك موعتەسەم، عوجەیف کوڕی عەنبەسەی بەمەبەستی جەنگی پاشای رۆم لەزێبترە لەگەڵ عومەری فەرغانی و محەممەدی کورتەبالاَ بۆ دیاری رۆم نارد بەڵام هاوشێوەی ئەفشین دەستی عوجەیفی ئاوەلاَ نەکرد. موعتەسەم کارەکانی عوجەیفی بەکەم بەها دادەنا و عوجەیف لەم کردەوەی موعتەسەم ڕەنجا. لەبەر ئەمە سەرکۆنەی عەباس کوڕی مەئمونی کرد چوونکە بەیعەتی لەگەڵ باوکی ئیسحاق بەست و کەمتەرخەمی لەکارەکەی خۆیدا کرد (چوونکە ئەگەر بەیعەتی نەدەکرد سوپاییەکان ئەویان وەك خەلیفە هەڵدەبژارد) عوجەیف هانیدا تا ئەوەی لەدەستیدا بوو، بەدەستی بێنێتەوە.

عەباس بەوتەکانی عوجەیف رازی بوو و پیاوێکی بەناوی حارسی سەمەرقەندی کەخۆی عوبەیداللەی وەزاح و هاوڕێ و هاودەمی عەباس و پیاوێکی فرەزان و بیرمەند بوو، وەك نێوەنجیگەر هەڵبژارد. عەباس ئەوی کردە پەیکی خۆی و نێردەی خۆی بۆ لای سەردارەکان. ئەو لەئوردووگا هاتوچۆی کرد و سەرئەنجام دەستەیەك لەسەردارەکان دەستی بەیعەتیان بۆ درێژ کرد بەهەمان شێوە دەستەیەك لەکەسە نزیکەکانی موعتەسەمیش بەیعەتیان بەست. عەباس بەو کەسانەی بەیعەتیان دەبەست، دەیوت: کاتێك سەردەمی شۆڕش گەیشت، هەردەستە لەسەرکردەکان ئالآی شۆڕش بەرز بکەنەوە و فەرماندەکەی خۆیان بگرن و ئەو کەسانەی لەکەسە نزیکەکانی موعتەسەمن، دژی ئەو راپەڕن و خوێنی برێژن. کەسە نزیکەکانی ئەفشین و ئەشناس کەبەیعەتیان لەگەڵ عەباس کردبوو، فەرمانیان پێدرا خوێنی

ئەوان برێژن بەهەمان شێوە فەرماندەکانی دیکەیش. ئەوان بۆ ئەم کارە بەڵێنیاندا.

کاتێك سوپا رێگەی ئەنقەرە و عەموریەی گرتەبەر و ئەفشین لەکەنارەکانی مەڵتیییەوە هێرشی کرد، عوجەیف ئیشارەی لەعەباس کرد کەکاتی ئەوە هاتووە شۆڕش دەست پێبکەیت چوونکە دەستەیەکی کەم هاورێیەتیان دەکرد. دەیویست لەوێ خوێنی برێژێت و رێگەی بەغداد بگرێتەبەر چوونکە سەربازەکان لەگەڕانەوە بۆ بەغداد و شەڕ نەکردن شادمان دەبن. عەباس بەم کارە رازی نەبوو، وتی: من ئەم جەنگ و غەزایە ناشێوێنم و سەربازەکان بەرەو هەڵدێری لەناوچوون نابەم تا ئەو کاتەی دەڕۆنە رۆم و دەست بەسەر عەموریەدا دەگرن. بەمشێوەیە مانەوە تا شاری عەموریە دەستی بەسەردا گیرا. عوجەیف بەعەباسی وت: ئەی خەوتوو! عەموریە دەستی بەسەردا گیرا و ئەم پیاوە لەبەردەستی تۆدایە. دەستەیەك ناچار بکە تا تالآنییەکان تالآن بکەن. موعتەسەم کاتێك ئەم هەواڵە ببیستێت سوار ئەسپەکەی دەبێت ئەوسا تۆ فەرمان دەدەیت تا لەهەمان شوێن خوێنی برێژن. دووبارە عەباس رازی نەبوو، وتی: چاوەڕوان دەبم تا دەرفەتی گونجاو بەدەست بێت، ئەوسا ئەم کارە ئەگەری دەبێت.

عوجەیف فەرمانی تالآن کردنی تالآنییەکانیدا، سەربازەکان ئەو کارەیان کرد و موعتەسەم سوار لەسەر ئەسپ هات و خەڵکان ئارام بوونەوە. عەباس لەو کەسانەی بەڵێنی لێ وەرگرتبوون، کەڵکی وەرنەگرت. ئەوانیش نەیاندەویست بێ فەرمانی عەباس موعتەسەم بکوژن.

ئەم هەواڵە هەمان رۆژ بەفەرغانی گەیشت. فەرغانی خزمێکی لەناو دەوڵەتەکەی موعتەسەمدا هەبوو کەکوڕێکی بێ ریش بوو. ئەو هاتە لای کوڕەکەی فەرغانی و لەگەڵ ئەودا مەی خواردنەوەیان دەست پێکرد. ئەو لەم شەوەدا وتی: موعتەسەم سوار و ئەو لەپێشییەوە رایدەکرد و هەروەها وتی موعتەسەم فەرمانی داوە هەرکام لەتالآنچییەکانی بینی، بیانکوژێت. فەرغانی ئەم قسەی لەو کوڕە بیست و ترسا ئەو کوڕە زیانی بەرکەوێت، بۆیە وتی: کوڕم، کەمتر برۆ لای سەروەری باوەڕداران و لەخێوەتەکەی خۆت بمێنەرەوە و ئەگەر دەنگەدەنگ و ئاژاوەت بیست، لەشوێنەکەی خۆت مەجوڵێ چوونکە گەنجێکی کەم ئەزمونیت و لەمەبەستی سوپا

ئاگادار نیت. گەنج قسەکەی فەرغانی بیست (زانی شۆڕشێکی دیکە بەرێوەیە)

موعتەسەم بەمەبەستی گەڕانەوە عەموریەی بەجێهێشت. ئەفشین، کوڕی ئەقتەعی لەرێگەیەکی جیاواز لەرێگەی موعتەسەم ڕەوانە کرد و فەرمانی پێدا هێرش بکاتە سەر ئەو شوێنەی بۆی دیاریکراوە و لەرێگەدا پەیوەستی ببێت. کوڕی ئەقتەع ڕۆشت و تالآن کردنی کردە پیشە و لەو شوێنەی ئەفشین دیاری کردبوو، لەگەڵ تالآنییەکان پەیوەستی سوپاکە بوویەوە و ئوردووی لێدا. هەر سوپایەك بەجیا ئوردووی لێدا. عومەری فەرغانی و ئەحمەد کوڕی خەلیل لەئوردووی ئەشناس roویان کردە ئوردووەکەی ئەفشین تا لەئەسیرەکان کۆیلە بکڕن. ئەفشین ئەوانی بینی، ئەو دوانە بۆ رێزگرتن لەئەفشین لەئەسپەکەیان هاتنەخوار و سڵاویان بۆ نارد و بەرەو لای تالآنییەکان بەرێکەوتن. کەسەکانی ئەشناس ئەوانیان بینی و ئەشناسیان ئاگادار کردەوە. ئەشناس سیخوڕێکی راسپارد تا لەکار و مەبەستی ئەوان ئاگادار ببێتەوە. ئەو سیخوڕە ئەوانی سەرقاڵی کڕینی تالآنی بینی. گەڕایەوە و ئەشناسی لێ ئاگادار کردەوە. ئەشناس فەرمانی بەپەردەدارەکەیدا پەیامیان بۆ ببات تا بۆ ئوردووگاکەی خۆیان بگەڕێنەوە چوونکە بۆ ئەوان باشترە. ئەو دوو سەرکردە لەم پەیامە ڕەنجان. بڕیاریاندا بڕۆنە لای فەرماندەی سوپا و پێی بڵێن: ئێمە بەندەی سەروەری باوەڕدارانین و بە هەرکەس جگە لەئەشناس کەدەخوازیت؛ بمانسپێرە چوونکە ئەو گرنگی بەئێمە نادات. ئەو جوێنی پێداوین و هەڕەشەمان لێدەکات دەترسین مەبەستی کوشتنی ئێمەی لەسەردا بێت.

موعتەسەمیان لەم داوایە ئاگادار کردەوە، بەلآم کاتی ڕۆشتن و ئەشناس و ئەفشین هاورێیەتیان دەکرد. موعتەسەم بەئەشناسی وت: عومەر و ئەحمەدی بێ ئاوز بەباشترین شێوە تەمێ بکە؛ سوار ئێستریان بکە تا دەگەینە سەفساف. لەم کاتەدا ئەو گەنجە بێ ریشە هات و ئەوەی ئەو شەوە لەفەرغانی بیستبوو، بۆ موعتەسەمی گێڕایەوە. موعتەسەم بوغای نارد و ئەو فەرغانی لای ئەشناس هێنا و سەبارەت بەقسەی گەنجەکە پرسیاری لێکرد. فەرغانی حاشای لەو قسەیە کرد و وتی ئەو گەنجە ئەو شەوە مەست بووە و لەقسەکانی من تێنەگەیشتووە. موعتەسەم

ئەوی بەئیتاخ سپارد و ڕۆشت. ئەحمەد کوڕی خەلیل بەئەشناسی وت: من نهێنییەکم بۆ سەروەری باوەڕداران هەیە و تەنیا بەخۆی دەڵێم. ئەشناس سوێندی خوارد و وتی: ئەگەر لەو نهێنییە ئاگاداری نەکاتەوە قامچی بارانی دەکات تا دەمرێت. ئەحمەد کاتێك ئەم قسەی بیست، هاتە لای ئەشناس و لەمەبەستەکەی عەباس کوڕی مەئمون و سەرکردەکان و حارسی سەمەرقەندی ئاگاداری کردەوە. ئەشناس کەسی نارد و حارسیان گرت و قۆڵبەست بۆ لای موعتەسەمیان نارد. پێشتر ئەم پێشهاتەمان گێڕاوەتەوە. کاتێك هاتە لای موعتەسەم، هەموو شتێکی بێ کەم و کوڕی بۆ باس کرد و ناوی هەموو ئەوکەسانەی برد کەبەیعەتیان لەگەڵ عەباس بەستبوو. موعتەسەم ئازادی کرد و سامانێکی زۆری پێ بەخشی بەڵام چوونکە ژمارەی سەرکردەکان زۆر و نەیدەتوانی سزای هەموویان بدات، بەوتەکانی حارس رازی نەبوو.

موعتەسەم، عەباس کوڕی مەئمونی بردە بارەگاکەی و بەرادەیەك شەرابی دەرخوارددا تا سەرخۆش و مەست کەوت و دواتر سوێندیدا هیچ شتێکی لێ نەشارێتەوە. ئەویش هەموو راستییەکانی پێ وت. لەم کاتەدا موعتەسەم گرتی و تەسلیمی ئەفشینی کرد. ئەفشین لای خۆی زیندانی کرد.

موعتەسەم سەرکردەکانی گرت و سوار ئێستری بێ کۆپانی کردن. موعتەسەم، شاه کوڕی سەهلی لەخوراسانییەکان گرت و پێی وت: ئەی رووسپی زادە، چاکەم لەگەڵ کردی بەڵام بەدوژمنی وەڵامت دامەوە. شاه کوڕی سەهل وتی: رووسپی زادە ئەوە. ئیشارەی بۆ عەباس کرد، ئەگەر ئەو دەستی منی ئاوەڵا دەکرد هەنووکە لەسەر ئەم جێگە و تەختە دانەدەنیشتیت و بەمشێوەیە قسەت نەدەکرد. موعتەسەم فەرمانیدا سەری ببڕن. ئەو یەکەم کوژراوی ئەم دەستەیە بوو. عەباسی بەئەفشین سپارد. کاتێك گەیشتنە مەنبیج، عەباس داوای خواردنی کرد، خواردنی زۆریان بۆ هێنا و تێر خواردی بەڵام ئاویان پێنەدا. دواتر لەراخەرێکیان ئاڵاند و ئەوەندەیان تلاندەوە تا مرد و یەکێك لەبراکانی نوێژی لەسەر جەستەکەی خوێند.

کاتێك موعتەسەم گەیشتە نەسیبین، چاڵێکی بۆ عومەری فەرغانی هەڵکەند و عومەری تێکرد و دواتر چاڵەکەی پڕ کردەوە.

عوجەیف لەباعیناسا لەنزیك موسڵ مرد. دەڵێن: خواردنی زۆریان پێدا بەڵام نەیانهێشت ئاو بخواتەوە و مرد.

موعتەسەم هەموو سەرکردەکانی گرت و دوای کەمتر لەچەند رۆژ هەموویان لەناوچوون. موعتەسەم تەندروست گەڕایەوە بۆ سامەرا و لەهەمان رۆژ عەباسی نفرین کراوی بە(لعین) ناوبرد. منداڵەکانی مەئمونی گرت و لەکۆشکەکەی خۆی دەستبەسەری کردن و هەموویان مردن.

لێرەدا یەکێك لەسەرەنج راکێشترین بەسەرهاتەکان ئەوەیە: محەممەد کوڕی عەلی ئیسکافی سەرپەرەستی زەوییەکانی عوجەیف بوو. بنەماڵەی عوجەیف سکاڵایان لەئیسکافی کرد (کەسامانەکانی عوجەیف دەدزێت) عوجەیف ئەوی گرت و مەبەستی کوشتنی کرد و ئەو لەترسا خۆی پیس کرد(میزی کرد بەخۆیا) دواتر دەستەیەك نێوەنجیگەرییان کرد و رزگارییان کرد بەڵام عوجەیف ئەوی خستە زیندانەوە. دوای ئەوەی موعتەسەم هێرشی کردە سەر رۆم و عوجەیفی بەو شێوەی ئاماژەمان پێدا گرت و کوشتی و ئەو کەسانەی لەزیندانی عوجەیفدا بوون، ئازاد کران. یەك لەوان ئیسکافی بوو. ئەو دواتر لەجەزیرە کارێکی دەستکەوت و پێوەی سەرقاڵ بوو. ئیسکافی دەڵێت: رۆژێك بەرەو تەپۆڵکەی باعیناسا دەڕۆشتم، پێویستم بوو بڕۆم دەست بەئاو بگەیێنم، لەتەپۆڵکەیەك نزیك کەوتمەوە و میزم کرد و هاتمەخوار. پیرەپیاوێك لەباعیناسا منی بینی و وتی: گۆڕی عوجەیف لەو تەپۆڵکەدایە و شوێنی گۆڕەکەی نیشاندام. ئەو شوێنە بوو کەمیزم پیاکرد. ئەم بەسەرهاتە دوای یەك ساڵ روویدا نەزیاتر نەکەمتر.

مەرگی زیادە الله کوڕی ئەغلەب و سەرەتای فەرمانڕەوایەتی ئەغلەبی برای

لەچواردەی ڕەجەب/ سیانزەی جونی ئەم ساڵە زیادە الله کوڕی ئیبراهیم کوڕی ئەغلەب، فەرمانڕەوای ئەفریقییە مرد. ساڵەکانی تەمەنی پەنجا و یەك ساڵ و نۆ مانگ و هەشت رۆژ درێژ بوویەوە و بیست ساڵ و حەوت مانگ فەرمانڕەوایەتی کرد. دوای ئەو براکەی باوکی عەفان، ئەغلەب کوڕی ئیبراهیم جێگەی گرتەوە. ئەو

چاکەی لەگەڵ سوپاییەکان کرد و دادپەروەری کردەپیشە و ڕۆژانەی کرێکارانی زیاد کرد و ڕێگەی دەستدرێژی کردنی لێ گرتن. هێنانی مەی و شەرابی بۆ قیروان یاساغ کرد. لەساڵی ٨٣٨/٢٢٤ زایینی سوپایەکی بۆ گرتنی سیسیل ڕەوانە کرد، تالآنی زۆری دەستکەوت و تەندروست گەڕایەوە.

لەساڵی ٢٢٥/ ٨٣٩ زایینی جارێکی دیکە سوپایەکی بۆ گرتنی قەڵاکانی بەلوت، ئەبلانتو، قرلون، مەرو (جیاواز لەمەروی ئێران) ڕەوانە کرد و کەشتی گەلی موسوڵمانان ڕێگەی شاری قەلوریەی گرتەبەر و دەستی بەسەردا گرت و ڕووبەڕووی کەشتییەکانی پاشای قوستەنتەنییە بوویەوە و دوای جەنگ، شکشتی پێهێنان و کەشتییەکانی ڕۆمییەکان تێکشکاو بۆ قوستەنتەنییە گەڕانەوە.

لەساڵی ٨٤٠/٢٢٦ زایینی سوپایەك لەموسوڵمانەکان لەسیسیلەوە بەرەو قەسریانە ڕەوانە کران. ئەم سوپایە تالآنی زۆری دەسکەوت و زۆربەی ناوچەکانی کردە خۆراکی ئاگر و ژمارەیەکی زۆری ئەسیر کرد بێ ئەوەی کەس بەرگری بکات. لەوێوە سوپای موسوڵمان ڕێگەی قەڵای غیرانی گرتەبەر. ئەم قەڵایە چل ئەشکەوتی بۆ بەرگری کردن تیا دروست کرابوو. لەم جەنگەدا دەست بەسەر ئەشکەوتەکاندا گیرا و باوکی عەفان، لەوێ مرد، ئاماژەی پێدەدەین.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا لەمانگی شەوال/ ئۆگۆست، ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم (فەرماندەی ئێرانی نەژاد)بریندار کرا. یەکێك لەکۆیلەکانی برینداری کرد.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی داود ڕێ ورەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان کوڕی حەکەم پاشای ئاندۆلۆس سوپایەکی بەرەو ئەلبە و قەڵاکان ڕەوانە کرد. ئەم سوپایە لەقەڵای غەرات دابەزین و دەوریان گرت و هەموو سامانی قەڵاکەیان تالآن و خەڵکەکەیان کوشت و ژن و منداڵەکانیان ئەسیر کرد و گەڕانەوە.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و بیست و چواری کۆچی (٨٣٨ زایینی)

شۆڕشی مازیار لەتەبەرستان

لەم ساڵەدا مازیار کوڕی قارن کوڕی ونداد هورموز لەتەبەرستان ڕێگەی ناسازگاری موعتەسەمی گرتەبەر و ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە و سوپاکەی موعتەسەم پرژ و بلاّو بوویەوە.

دەڵێن هۆکارەکەی ئەمە بووە: مازیار، عەبدوالله کوڕی تاهیری خۆش نەدەویست و باجی بۆ نەدەنارد. موعتەسەم فەرمانی پێدا باجی خۆی تەسلیمی عەبدوالله بکات بەلاّم مازیار وەلاّمی دایەوە: جگە لەتۆ باج بەکەس نادەم. موعتەسەم پەیکی دەنارد و باجی لەهاوەلاّنی مازیار لەهەمەدان وەردەگرت و دەیدا بەراوێژکارەکەی عەبدوالله کوڕی تاهیر تا ڕەوانەی خوراسانی بکات.

دژایەتی نێوان مازیار و عەبدوالله قوڵ بوویەوە و عەبدوالله نامەی بۆ موعتەسەم دەنووسی تا ترسی ئەو لەمازیار زیاد بکات.

کاتێك ئەفشین سەرکەوتنی بەسەر بابەك بەدەست هێنا و پێگەی لای موعتەسەم بەرز بوویەوە، تەماحی فەرمانڕەوایەتی خوراسانی لەسەردا پەروەردە کرد و نامەیەکی بۆ مازیار نووسی خۆشەویستی ئەوی بەدەست هێنا و هاوڕێیەتی خۆی نیشاندا و ئاگاداری کردەوە کەموعتەسەم مژدەی فەرمانڕەوایەتی خوراسانی بەو (ئەفشین) داوە. هیوای دەبرد ئەگەر عەبدوالله ڕێگەی ناسازگاری لەگەڵ مازیار بگرێتەبەر، لەئەنجامدا فەرمانڕەوایەتی خوراسان بەو دەگات. لەبەر ئەمە مازیاری بۆ ناسازگاری عەبدوالله هاندا. ئەویش ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە و ڕێگەی تەبەرستانی بەسەر هەموان داخست. موعتەسەم نامەی بۆ عەبدوالله کوڕی تاهیر نووسی و فەرمانی جەنگی مازیاری پێدا. لەلایەکی دیکە ئەفشین نامەی بۆ مازیار نووسی و بۆ جەنگی تاهیر هەڵیخڕاند و پێی وت ئەوەی بیەوێت، لای موعتەسەم بۆی ئامادە دەکات. ئەفشین دڵنیا بوو لەوەی مازیار لەشەڕ لەگەڵ عەبدوالله سەرکەوتن بەدەست دێنێت و موعتەسەم ناچار دەبێت ئەفشین و سوپاکەی بۆ هاوکاری عەبدوالله ڕەوانە بکات.

کاتێك مازیار پەردەی لەسەر ناسازگاری خۆی هەڵگرت، پێشنیاری بەیعەتی خۆی بەخەڵکان کرد و خەڵکانیش بەنارەزامەندییەوە بەیعەتیان لەگەڵ بەست. ئەو لەو کەسانەی حەزیان بەبەیعەت نەدەکرد بارمتەی وەرگرت و زیندانی کردن و فەرمانیدا سامانی خاوەن زەوییەکان تالان بکەن.

مازیاریش نامەی بۆ بابەك دەنووسی و بەرادەیەك باجی بەپەلە کۆدەکردەوە کەباجی یەك ساڵی لەماوەی دوو مانگ لەخەڵك دەستاند. ئەو فەرمانی بەیەکێك لەسەرکردەکانی خۆی بەناوی سەرخاستاندا کەهەموو دانیشتوانی ئامول و ساری بگرێت و بۆ کوێستانێك لەنێوان رێگەی ئامول و ساری ببات کە بەهورموزئاباد ناوی دەبرا. هەموویانی لەوێ زیندانی کرد. ژمارەی ئەم دانیشتوانە بیست هەزار کەس بوو. مازیار کاتێك ئەم کارەی کرد، هێزی زیادی کرد و فەرمانیدا دیواری ئامول و ساری و تەمیس وێران بکەن. فەرمانبەران ئەم دیوارانەیان وێران کرد.

سەرخاستان دیوارێکی دروست کرد لەتەمیسەوە بۆ دەریا کەدرێژییەکەی سێ مایل بوو. لەسەر بنەمای دیوارێك دروست کرا کەخوسرەوان بۆ پشتیوانی کردن لەتەبەرستان لەبەرابەر تورکەکان دروستیان کردبوو. لەپشت دیوارەکەوە خەندەکێکی قوڵی هەڵکەند. خەڵکانی گورگان نیگەران بوون و لەم کارە ترسان و دەستەیەکیان بۆ نەیشابوور هەڵاتن. عەبدوالله کوڕی تاهیر، مامی خۆی حەسەن کوڕی حسەین کوڕی موسعەبی لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ پارێزگاری کردن لەگورگان راسپارد و فەرمانی پێدا لەنزیك ئەو خەندەکە دابەزێت کەسەرخاستان هەڵیکەندبوو. حەسەن ڕۆشت و لەشوێنی دیاریکراو دابەزی. دووری ئەو لەگەڵ سەرخاستان تەنیا ئەم خەندەکە بوو. کوڕی تاهیر، حەیان کوڕی جەبەلەی لەگەڵ چوار هەزار سەرباز بۆ کومش(قومس) ڕەوانە کرد. ئەو لەکەناری کوێستانی شەروین ئوردووی لێدا. موعتەسەم لەلایەن خۆیەوە محەممەد کوڕی ئیبراهیم کوڕی موسعەب برای ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم و حەسەن کوڕی قارنی تەبەری و تەبەرییەکانی هاورێی ئەو و مەنسور کوڕی حەسەن پاشای دەماوەندی (بۆ جەنگی مازیار) ڕەوانەی ڕەی کرد تا لەو شارەوە رێگەی تەبەرستان بگرنەبەر و باوکی ئەلساجی بۆ لارز و دەماوەند نارد.

کاتێك سوپاییەکان، لەهەموو قۆڵەکانەوە گەمارۆیان خستە سەر مازیار، سەربازەکانی سەرخاستان لەگەڵ سەربازەکانی حەسەن کوڕی حسەین گفتوگۆیان دەکرد(ئەوەندە لەیەك نزیك ببوونەوە) بەشێك لەسوپاکەی حەسەن لەگەڵ سوپاکەی سەرخاستان یەکیان گرت و بڕیاریاندا لەخەندەکە بپەڕنەوە و ڕێگەیەك بۆ هێرش کردن بدۆزنەوە. حەسەن لەمەبەستەکەی ئەوان ئاگادار نەبوو. لەناکاو سوپاییەکانی ئەو بینیان هاوڕێکانیان لەدیوارەکە گوزەریان کردووە. سوپاییەکان سەیری یەکیان دەکرد، کەوتنە جموجۆڵ و هێرشیان برد. حەسەن ئاگادار بوویەوە و هاواری کرد: دەست هەڵبگرن بەڵام گوێیان لێ نەگرت و ئاڵاکەی خۆیان لەئوردووگاکەی سەرخاستان هەڵکرد. سەرخاستانی ئاگادار بوویەوە، ئەو لەگەرماودا بوو و هەڵات. کاتێك حەسەن بینی سوپاییەکان لەدیوارەکە پەڕیونەتەوە، وتی: خواوەندا، ئەوان نافەرمانی فەرمانی منیان کرد بەڵام گوێڕایەڵی فەرمانی تۆ بوون، هاوکارییان بکە. هاوەڵانی حەسەن هێرشیان برد و بێ هیچ خۆڕاگرییەك ڕێگەکان و ئوردووگای سەرخاستانیان گرت و شەهریاری برایان ئەسیر کرد. لەکاتی شەو خەڵك لەکوشت وکوشتار و تاڵانی دەستیان هەڵگرت. حەسەن شەهریاری کوشت. سەرخاستان بەپێ پەتی هەڵات، تینویەتی تەنگی پێهەڵچنی، لەئەسپەکەی هاتەخوار و ئەسپەکەی بەستەوە. یەکێك لەهاوڕێکانی(کۆیلەکەی جەعفەر) ئەوی بینی. سەرخاستان وتی: ئەی جەعفەر، کەمێك ئاوم بۆ بێنە ئەوەندەی نەماوە لەتینویەتیدا بمرم. جەعفەر وتی: ئاوم پێ نییە. جەعفەر دەڵێت: لەناکاو چەند لەهاوڕێکانم هاتن، پێم وتن: ئەم شەیتانە ئێمەی بەرەو لەناوچوون برد، بۆ تەسلیمی پاشای نەکەین و ئەمان بۆ خۆمان وەربگرین. لەم کاتەدا هێرشمان کردە سەر سەرخاستان و دەست و پێمان بەستەوە. سەرخاستان پێی وتن: سەد هەزار درهەمم لێ بستێنن و ئازادم کەن، عەرەبەکان هیچ بەئێوە نادەن. وتیان: پارەکە بێنە. سەرخاستان وتی: لەگەڵم وەرنە کۆشکەکەم و پارەکە وەربگرن. سوێند دەخۆم پەیمان نەشکێنم بەڵام ئەوان ڕازی نەبوون و بۆ ئوردووگای موعتەسەمیان برد. لەناکاو دەستەیەك لەسوارەکانی حەسەن ڕووبەڕوویان بوونەوە. سەرخاستانیان لێ سەندن و لەو کەسانەیاندا. ئەویان بردە

لای حەسەن. حەسەن فەرمانی کوشتنی ئەوی دەرکرد.

سەرخاستان هاورێیەکی بوو لەخەڵکانی عێراق بەناوی باوکی شاس. ئەو هۆنراوەی دەهۆنییەوە و ڕێ ورەسمی عەرەبەکانی فێری سەرخاستان دەکرد. کاتێك عەرەبەکان دژی سەرخاستان شۆڕشیان کرد، سامانی باوکی شاسیان تالآن کرد. باوکی شاس گۆزەیەك ئاوی هەڵگرت و هەلآت و هاواری دەکرد: ئاو لەرێگەی خوا، بەمشێوەیە توانی خۆی دەرباز بکات. ئەو ڕۆشتە خێوەتی دەبیرەکەی حەسەن بەلآم ئەویان ناسییەوە و بردیانە بارەگاکەی حەسەن. حەسەن ڕێزی گرت و چاکەی لەگەڵ کرد و وتی: هۆنراوەیەك بهۆنەرەوە و وەسفی خەلیفە بکە. لەوەلآمدا وتی: سوێند بەخوا لەترسا ئایەیێکی قورئانم لەبەر نییە، چۆن دەتوانم هۆنراوەیەکی باش بێنمە سەرزمان.

حەسەن سەری سەرخاستانی بۆ لای عەبدوالله کوڕی تاهیر نارد. حەییان کوڕی جەبەلە موالی عەبدوالله کوڕی تاهیر لەگەڵ حەسەن کوڕی حسەین بەرەو تەمیس هاتبوو، نامەی بۆ قارن کوڕی شەهریاری برازای مازیار نووسی و ئەوی بۆ پاشایەتی هاندا و بەڵێنیدا ئەو بکاتە فەرمانڕەوای کوێستانی باوکی و باوەگەورێیی. قارن لەسەردارەکانی مازیار بوو. مازیار ئەوی کردبووە هاورێی براکەی خۆی عەبدوالله کوڕی قارن و چەند کەس لەسەرکردە بڕواپێکراوەکانی خۆی پەیوەستی ئەوان کردبوو. کاتێك حەییان هانیدا و قارن بەڵێنیدا کەکوێستان و شاری ساریە تا کەنارەکانی گورگان بەوبسپێرێت بەو مەرجەی کاتێك ئەو پەیمانەکەی خۆی بردەسەر، ئەو بکاتە فەرمانڕەوای کوێستانی باوك و باوەگەورێی، بەمەرجەکە ڕازی بوو. حەییان بۆ عەبدوالله کوڕی تاهیری نووسی و ئەویش ڕازی بوو بەلآم فەرمانی بەحەییاندا نەڕواتە ئەو سەرزەمینە مەگەر ئەو کاتەی ئاسوودە بێت لەوەی ناکاوگیر نابێت بۆ ئەوەی باوەڕ بەوتەکانی ئەو بکات لەترسی ئەوەی نەکا قارن ڕێگەی فرت و فێڵ بگرێتەبەر.

حەییان ئەمەی بۆ قارن نووسی. قارن، مامی خۆی عەبدوالله کوڕی قارنی برای مازیار و هەموو سەردارەکانی خۆی بۆ سەر سفرەکەی بانگێشت کرد. کاتێك خواردنیان خوارد و کەرەستەکانی شەڕیان دانا، هاوەڵە چەکدارەکانی دەوریان

گرتن و ئەوانیان قۆلبەست بۆ لای حەییان کوڕی جەبەلە نارد و لەوێ ئەسیر کران. حەییان لەگەڵ دەستەکەی خۆی ڕۆشتە کوێستانی قارن. مازیار لەم هەواڵە ئاگادار و خەمبار بوو. کوهیاری برای پێی وت: بیست هەزار لەموسوڵمانەکان لەپێڵاودوور و جۆلاّ لای تۆ ئەسیرن و تۆ نیگەرانی ئەوانی، لەگەڵ ئەسیرەکانی خۆت چی دەکەیت؟ مازیار فەرمانیدا هەموو ئەسیرەکان ئازاد بکەن، دواتر دەستەیەك لەگەورەکانی بانگ کرد و پێی وتن: ئێوە بنەماڵەکانتان لەناو دەشتەکاندایە و لەوە دەترسم ئەسیر بکرێن. بیر لەوەرگرتنی ئەمان بۆ خۆتان بکەنەوە. ئەوان ڕۆشتن و ئەمانیان بۆ خۆیان وەرگرت.

کاتێك خەڵکانی ساری ئاگادار بوونەوە کەسەرخاستان لەناوچووە و حەییان ڕۆشتۆتە کوێستانەکانی شەروین، دژی کارگوزارەکەی مازیار شۆڕشیان کرد. کارگوزار هەلاّت و خەڵك دەرگای زیندانەکانیان کردەوە و زیندانییەکان ئازاد کران. حەییان هاتە ناو شاری ساری. کوهیاری برای مازیار ئاگادار بوویەوە کەحەییان دەستی بەسەر کوێستانی شەرویندا گرتووە و گەشتۆتە ساری. ئەو محەممەد کوڕی موسا کوڕی حەفسی بۆ لای حەییان نارد تا ئەمانی بۆ وەربگرێت و ئەو مازیار بگرێت بەو مەرجەی فەرمانڕەوای سەرزەمینی باوك و باوەگەورێی بێت. ئەو لەگەڵ ئەحمەد کوڕی سەقەری ڕۆشتە لای حەییان و پەیامەکەی کوهیاریان گەیاند. حەیان ڕازی بوو.

کاتێك هەردووك گەڕانەوە، حەییان ئەحمەدی بینی کەسوار ئەسپێکی ڕەسەن بووە، کەسی نارد و ئەسپەکەی لێ سەند. ئەحمەد لەم کارە تورە بوو، وتی: ئەم جۆلاّزادە بەمشێوەیە هەڵس و کەوتم لەگەڵ دەکات، دواتر نامەی بۆ کوهیار نووسی: هاوار لەتۆ، بۆ بەلارێدا دەڕۆیت، کەسێکی وەك حەسەن کوڕی حسەین مامی فەرمانڕوا عەبدوالله کوڕی تاهیر پشتگوێ دەخەیت و بەئەمانی ئەم جۆلاّزادە ڕازی دەبیت و براکەت بەو دەسپێری و پێگەی خۆت لەبیر دەکەیت و دەبیتە هۆی ئەوەی حەسەن بەهۆی پشتگوێ خستنی ئەو ڕقی تۆ لەدڵ بگرێت.

کوهیار لەوەلاّمدا نووسی: گومان دەکەم لەسەرەتاوە هەڵە بووم. بەڵێنم بەو پیاوەدا دوو بەیانی خۆم تەسلیم بکەم و ئەگەر ئێستا ڕێز لەبەڵێنەکەم نەگرم

دەترسم لەناوم ببات، دەست بەسەر سامانەکەمدا بگرێت و خوێنم برێژێت، ئەگەر رێگەی جەنگ بگرم، ئەوەی رستومانە دەبێتەوە بەخوری.

ئەحمەد نووسی: لەرۆژی دیاریکراو یەکێك لەخزمە نزیکەکانی خۆت بنێرە تا وەك بارمتە لای ئەو بێت و نامەیەکی بۆ بنووسە کە بەشێوەیەك نەخۆش کەوتوویت کەتوانای هەستانە سەرپێت نییە و چاك بوونەوەی ئەم نەخۆشییە سێ رۆژ دەخایەنێت، ئەگەر باش بوویتەوە چ باشتر وگەرنە بەکەژاوە دەڕۆیتە لای، ئێمەیش ناچاری دەکەین بەم پێشنیارە رازی ببێت. کوهیار رازی بوو.

ئەحمەد کوڕی سەقەر و محەممەد کوڕی موسا کوڕی حەفس نامەیان بۆ حەسەن کوڕی حسەین لەتەمیس نووسی: بۆ لای ئێمە وەرە تا مازیار و سوارەکانی بەتۆ بسپێرین وگەرنە هەڵدێن. ئەم نامەیان بەپەیکدا ڕەوانە کرد. کاتێك نامەکە بەدەستی حسەن گەیشت، دەستەبەجێ سوار ئەسپەکەی بوو و رێگەی سێ رۆژەی لەیەك شەودا بڕی. رۆژی دواتر بەرەبەیان رووی کردە خورەم ئاباد. ئەم شوێنی دیاریکراوی کوهیار و حەییان بوو. حەیان دەنگی تەپڵی حەسەنی بیست و لەیەك فەرسەخییەوە بۆ پێشوازی ئەو ڕۆشت. حەسەن پێی وت: لێرە چی دەکەیت و بۆ شوێنەکەی خۆت بەجێهێشتووە؟ دەستت بەسەر کوێستانی شەرویندا گرت و دووبارە بەجێتهێشت، ئایا ناترسی خەڵکان رێگەی فرت و فێڵ بگرنەبەر و ئەوەی بەدەستمان هێناوە، لەدەستی بدەین؟ بگەڕێرەوە چوونکە مەبەستی خەڵەتاندنی تۆیان لەسەردایە بەڵام دەرفەتی گونجاویان دەست ناکەوێت. حەییان وەڵامی دایەوە: نیازی گەڕانەوەم هەیە، بڕیارمداوە کەل و پەلەکان کۆبکەمەوە و فەرمانی گەڕانەوە بەکەسەکانم بدەم. حەسەن پێی وت: تۆ بڕۆ، خۆم ئەوان بەرێدەکەم.

حەییان بەپێی فەرمانی حەسەن هەمان سات بەرێکەوت. لەم کاتەدا نامەی عەبدوللە کوڕی تاهیر بەدەستی حەسەن گەیشت تا لەکور لەکوێستانەکانی وەنداد ئوردوو لێبدات. ئێرە بەهێزترین شوێنی ئەو ناوچەیە بوو. سامانی فراوانی مازیار لەو ناوچەیە کەڵەکە کرابوو. عەبدوللە فەرمانیدا ئەوەی قارن لەسامان و زەوی داوای دەکات، پێی بدەن (سامانەکانی مازیار لەناو قەڵاکەی پێ بدرێت)

قارن ئەوەی دەیخواستە لەسامانی مازیار و سەرخاستان هەڵیگرت.

کاروبارەکانی حەییان شێوا (کوهیار خۆی تەسلیم نەکرد). هۆکاری شێوانی کاروبارەکان تەماحی ئەو بۆ گرتنی ئەسپەکەی ئەحمەد بوو. دواتر حەییان مرد و عەبدوللە، مامی خۆی، محەممەد کوڕی حسەین کوڕی موسعەبی لەجێگەی ئەودانا. حەسەن کوڕی حسەین ڕێگەی خورەم ئابادی گرتەبەر، محەممەد کوڕی موسا کوڕی حەفس و ئەحمەد کوڕی سەقەر پەیوەستی بوون. ڕێزی لەهەردووکیان گرت و نامەیەکی بۆ کوهیار نووسی و بانگی کرد. ڕێزی لیٚ گرت و چاکەی لەگەڵ کرد و ئەوەی دەیخواست، پێی بەخشی. ڕۆژێکیان دیاریکرد تا مازیار بگرن.

کوهیار بۆ لای مازیار گەڕایەوە و ئاگاداری کردەوە کەئەمانی بۆ وەرگرتووە و ئەوی دڵنیا کرد. حەسەن لەڕۆژی دیاریکراو لەکاتی نیمەڕۆ لەگەڵ سیٚ کۆیلەی تورك بەرێکەوت و ئیبراهیم کوڕی میهران ڕێنشیاندەری ئەوان بوو تا ڕێگەی ئورمیان نیشان بدات. کاتێك نزیك بوونەوە، ئیبراهیم ترسا و وتی: ئەمە ڕێگەیێکە تەنیا لەگەڵ هەزار سوار دەتوانین بیبڕین. حەسەن قیژاندی: بڕۆ. وتی: منیش ڕۆشتم بەلاٚم ئاوزی خۆم لەدەست دابوو تا گەیشتمە ئورم. حەسەن وتی: ڕێگەی هورموز ئاباد کامەیە؟ وتم: لەم کێو و دۆڵە. وتی: بەرەو هورموز ئاباد بڕۆ. وتم: هاوار خوایە: هاواری کرد و وتی: بڕۆ دایك بۆگەن. وتم: ئەگەر تۆ بەشمشێر سەرم بپەڕێنیت باشترە لەوەی مازیار ماچم بکات و عەبدوللەی ئەمیر سەرکۆنەم بکات. لەم کاتەدا حەسەن بەشێوەیەك بۆ پێشەوە پاڵی پێوەنام کەگومانم کرد هێرشی کردۆتە سەرم. بەترسەوە ڕێگەم دەبڕی و لەکاتی ئاوابوونی هەتاو گەشتینە هورموز ئاباد. دابەزی و دانیشت. هەموومان بەڕۆژوو بووین.

سوارەکان دەستە دەستە لەڕێگەدا بوون چوونکە لەڕۆشتنی فەرماندەکەیان ئاگادار نەبوون و ماوەیەك دوای ئەو ملی ڕێگەیان گرتەبەر. کاتێك گەیشتین، نوێژی ئێوارێمان خوێند، لەکاتی شەودا چەندین سوارمان بینی کەمۆمەکان بەردەمیان ڕووناك دەکردنەوە. ئەوان لەڕێگەی لەبورەوە دەهاتن. حەسەن وتی: ڕێگەی لەبورە کامەیە؟ وتم: ڕێگە دەبینم لەگەڵ دەستەیەکی مۆم بەدەست. سەرمسوڕما بوو، لەچەند و چۆنیەتی کارەکە ئاگادار نەبووم تا ئەوەی مۆمەکان نزیك بوونەوە. لەناکاو مازیار و کوهیارم بینی. هەردووك لەئەسپەکانیان هاتنەخوار. مازیار هاتە

پێش و سڵاوی بۆ حەسەن نارد بەڵام حەسەن وەڵامی نەدایەوە و بەدوان لەهاوەڵانی وت: ئەم دوانە بگرن و بیانبەن. ئەوانیان گرت و بردیان. بۆ بەرەبەیان؛ حەسەن مازیاری لەگەڵ ئەو دوو کەسەدا بۆ ساری ڕەوانە کرد و خۆی ڕێگەی هورموز ئابادی گرتەبەر و کۆشکەکەی مازیاری سوتاند و سامانەکەی تاڵان کرد و بەرەو خورەم ئاباد بەرێکەوت. براکانی مازیار قۆڵبەست و ڕەوانەی گرتووخانە کران. حەسەن ڕێگەی ساری گرتەبەر و ماوەیەك لەوێ مایەوە. مازیار دەست بەسەر بوو.

محەممەد کوڕی ئیبراهیم کوڕی موسعەب هاتە لای حەسەن کوڕی حوسەین تا سەبارەت بەبنەماڵەی مازیار گفتوگۆی لەگەڵ بکات. ئەم بابەتەیان بۆ عەبدوالله کوڕی تاهیر نووسی و چاوەڕوانی فەرمانی ئەو بوون. نامەی عەبدوالله بەدەستی حەسەن گەیشت و فەرمانی دەدا مازیار و براکان و بنەماڵەکەی بە محەممەد کوڕی ئیبراهیم بسپێرن تا بۆ بارەگای موعتەسەمیان ببات. هەروەها فەرمانیدا سامانەکەی مازیار بخەمڵێنێت و دەستی بەسەردا بگرێت. ئەو، مازیاری بانگ کرد و سەبارەت بەسامانەکەی لێی پرسی. مازیار وتی: ئەوەی هەمە لای خەزێنەدارەکەمە. کوهیار بەڵێنیدا دەست بەسەر سامانەکەیدا بگرێت و چەندین کەسی کردە شایەت. مازیار وتی: بزانن و شایەت بن ئەوەی من لەسامانەکەی خۆم هەڵم گرتووە نەوەد و شەش هەزار دینار و حەڤدە دانە زەموروود و شەش نگینی یاقوت و هەشت باری قوماشی ڕەنگی و تاجێك و شمشێرێکی زێڕین و خەنجەرێی زێڕینی گەوهەر نیشان و سەوەتەیەك پڕ لەگەوهەرە کەبەهاکەی هەژدە هەزار هەزار درهەمە. من ئەم گەنجەم بە عەبدوالله کوڕی تاهیری خەزێنەدار و هەواڵ نووسی سوپاکە سپارد.

مازیار ئەم سامانەی تەسلیم کرد تا لەبەرچاوی خەڵکان بەگشتی بەدەستی حەسەن کوڕی حسەین بگات و موعتەسەم ئەمان بەخۆی و بنەماڵەکەی ببەخشێت و کوێستانی باوکی بۆ بگەڕێنێتەوە. بەڵام حەسەن کەیەکێك لەداوێن پاکەکان بوو، لەوەرگرتنی سامانەکە خۆی بەدوور گرت.

بۆ بەیانی ئەو ڕۆژە، حەسەن، مازیاری بەیەعقوب کوڕی مەنسور بۆ دەرگای موعتەسەم ڕەوانە کرد. حەسەن فەرمانیدا سامانەکەی مازیار باری ئێسترەکان

بکەن. هەروەها مەبەستی ئەوەی کرد سوپایەکی لەگەڵدا بنێرێت بەڵام دواتر پەشیمان بوویەوە. کوهیار لەگەڵ کۆیلەکانی ڕۆشت و کاتێك گەیشتە ئەوێ، گەنجەکانی گرت و مەبەستی بردنی کرد بەڵام کۆیلەکانی مازیار قووت بوونەوە. ئەوان کەدەیلەمی بوون، پێیان وت: تۆ خیانەتت لەفەرمانڕەواکەی ئێمە کرد و ئەوت بەعەرەبەکان سپارد و هەنووکە دەخوازیت دەست بەسەر سامانەکەی بگریت. ژمارەی ئەم کۆیلانە هەزار و دووسەد کەس بوو. ئەوان کوهیاریان قۆلبەست کرد و کاتێك شەو داهات، کوشتیان و سامان و باری ئێسترەکانیان تاڵان کرد. حەسەن کوڕی حەسەن ئاگادار بوویەوە و سوپایەکی ئامادە کرد. قارنیش بەهەمان شێوە سوپای ئامادە کرد. سوپاکەی قارن دەستەیەك لەوانی گرت. یەکێك لەوان کوڕی مامی مازیار بوو بەناوی شەهریار کوڕی مەسمەغان. ئەو کۆیلەکانی بۆ شۆڕش هاندا. قارن ئەوی بۆ لای عەبدوالله کوڕی تاهیر نارد بەڵام لەکومش کۆچی دوایی کرد.

محەممەد کوڕی ئیبراهیم ئاگادار بوویەوە. ئەویش دەستەیەك سەربازی نارد کەدەستیان بەسەر پاشماوەی ئەسیرەکاندا گرت و دواتر بۆ ساری ئەوانی گوێزایەوە.

دەڵێن: چۆنیەتی گرفتار بوونی مازیار کوڕە مامەکەی ئەو کوهیار بوو کەفەرمانڕەوایەتی کوێستانی تەبەرستانی دەکرد. مازیار فەرمانڕەوایەتی دەشت و داوێنەکانی تەبەرستان و سێ کێوی دیکە بەناوی وەنداد هورموزی دەکرد: فەرمانڕەوایەتی کێوێکی دیکە لەدەستی براکەی سەنجان دا بوو. کێوی شەروین لەژێر فەرمانڕەوایەتی مەلەك شەروین کوڕی سەرخاب. پێگەی مازیار بەرز بوویەوە و کوڕە مامەکەی، کوهیار یا بەگومانێك براکەی (کوهیار)ی کردە پاسەوانی بارەگای خۆی و بەنوێنەرایەتی خۆی کوێستانی بەکارگوزارێك سپارد بەناوی دەری. کاتێك مازیار شۆڕشی کرد و پێویستی بەهێز بوو، کوهیاری بانگ کرد و پێی وت: تۆ لەکەسانیتر بەکوێستانەکەی خۆت ئاشناتریت و نهێنییەکانی ئەفشێن و نامە نووسینەکانی ئەوی بۆ کوهیار ئاشکرا کرد و فەرمانی پێدا بۆ کوێستانەکەی خۆی بگەڕێتەوە و بیپارێزێت. فەرمانی بەدەری دا پەیوەستی ببێت.

دەری بۆ لای مازیار گەڕایەوە و مازیار فەرماندەیی سوپاکەی پێ سپارد و ئەوی بۆ جەنگی حەسەن کوڕی حسەین مامی عەبدوالله کوڕی تاهیر ڕەوانە کرد. مازیار گومانی دەکرد بەدانانی کوهیار لەکوێستان، ئەم ناوچەیە دەپارێزێت. ئەو دەری و سوپاکەی بۆ پاراستنی ڕێگە ترسناکەکان راسپارد و بەمشێوەیە دڵنیا بوو و سوپای بۆ دەری کۆکردەوە.

مازیار لەگەڵ دەستەیەکی کەم لەشارەکەی مابوویەوە. ڕقی دڵی کوهیار بووە هۆی ئەوەی نامە بۆ حەسەن کوڕی حسەین بنووسێت و لەچۆنیەتی و چەندایەتی ئوردووگای مازیار و نهێنییەکانی ئەفشین ئاگاداری بکاتەوە. حەسەن نامەی کوهیاری بۆ عەبدوالله کوڕی تاهیر نارد و ئەویش نامەکەی ڕەوانەی بارەگای موعتەسەم کرد. عەبدوالله و حەسەن نامەیان بۆ کوهیار نووسی و بۆ گەیشتن بەمەبەستەکانی بەڵێنیان پێدا. پەیمانیان بەست کوێستانی بۆ دەگەڕێننەوە و پێیان وت سنووری فەرمانڕەوایەتی ئەوکەم ناکرێتەوە. کوهیار بەمە رازی و بەڵێنیدا لەرۆژێکی تایبەت کوێستان بەوان بسپێرێت.

لەرۆژی دیاریکراو، حەسەن هات و لەگەڵ دەری جەنگی. عەبدوالله سوپایەکی گەورەی نارد تا لەکێوی کوهیار گوزەر بکات. کوهیار ڕێگەی بۆ سوپاکە کردەوە و ئەوان ڕۆشتنە کوێستانەکە. کاتێك دەری لەگەڵ سوپاکەی حەسەن دەجەنگی، مازیار لەکۆشکەکەی خۆی دانیشتبوو، هێشتا نەکەوتبووە خۆ کەسوپاییەکانی حەسەنی لەبەردەم دەرگای کۆشکەکەی بینی. سوپاییەکان ئەسیریان کرد.

دەگێڕنەوە: مازیار ڕۆشتبووە شکارگە. ئەویان گرت و بۆ لای دەری یان برد کەسەرقاڵی جەنگ بوو. ئەو و هاوەڵانی کاتێك هاتنەخۆ، عەبدوالله‌یان لەپشت سەری خۆیان بینی کەمازیاریان لەگەڵدا بوو. سوپاکەی بڵاوەیان لێکرد و خۆی شکستی خوارد. هاوەڵانی کوژران و دوژمنان شوێنیان کەوتن و گرتیان و کوشتیان (دەری) و سەرەکەیان بۆ لای عەبدوالله کوڕی تاهیر نارد. مازیاریشیان ڕەوانە کرد. عەبدوالله کوڕی تاهیر بەڵێنی پێدا ئەگەر پەردە لەسەر نهێنییەکانی ئەفشین هەڵبگرێت لای موعتەسەم دەبێتە نێوەنجیگەر بۆ ئەوەی لەگوناحەکەی خۆش ببێت. مازیار رازی بوو و نامەکانی ئەفشینی بە عەبدوالله سپارد. عەبدوالله کوڕی

تاهیر نامەکانی بۆ ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم نارد (مازیاریشی بۆ لای ئیسحاق ڕەوانە کرد). عەبدوڵڵە فەرمانی بەئیسحاقدا نامەکان بەدەستی موعتەسەم بگەیێنێت (تاکەس بیر لەفرت و فێڵ نەکاتەوە). ئیسحاق ئەو کارەی کرد. موعتەسەم لەمازیاری پرسی ئایا ئەمە نامەکانی ئەفشینە. مازیار رازی نەبوو. موعتەسەم بەرادەیەك ئەشکەنجەی کرد کەگیانیدا و ئەویان لای بابەك لەچوارمێخەدا.

دەڵێن: شۆڕشی مازیار لەساڵی ٢٢٥/٨٣٩ زایینی روویداوە بەڵام گێڕانەوەی یەکەم راستتر بەرچاو دەکەوێت چوونکە کوژرانی ئەو لەساڵی ٢٢٥/٨٣٩ زایینی روویداوە. وەك دەگێڕنەوە ئەو دانی بەنامەکانی ئەفشیندا نا، دواتر بەخواستی خواوەند، ئاماژەی پێ دەدەین.

گەردن کێشی مەنکجور، خزمی ئەفشین

کاتێك ئەفشین کۆتایی بەکێشەکەی بابەك هێنا و بۆ سامەڕا گەڕایەوە، فەرمانڕەوایەتی ئازەربایەجانی بەمەنکجور یەکێك لەخزمەکانی سپارد. ئەو لەیەکێك لەزەوییەکانی بابەك گەنجێکی دەگمەنی دۆزییەوە بەڵام ئەڵای موعتەسەم باسی کرد نە ئەفشین. سەرپەرەستی بەرید رووداوەکەی بۆ موعتەسەم نووسی بەڵام مەنکجور حاشای لەوتەکانی کرد. ئاژاوە لەنێوانیان سەری هەڵدا. مەنکجور مەبەستی کوشتنی ئەوی کرد بەڵام خەڵکانی ئەردەبیل ڕێگەی ئەو کارەیان لێگرت (پشتیوانیان لەسەرپەرەستی بەرید کرد) مەنکجور جەنگی دژی ئەوان دەستپێکرد.

موعتەسەم لەم جەنگ و بگرەو بێنە ئاگادار بوویەوە و فەرمانی لەسەر کار لابردنی مەنکجوری بۆ ئەفشین نارد. ئەو فەرماندەیەکی لەگەڵ سوپایەکی گەورە ڕەوانە کرد. کاتێك مەنکجور ئاگادار بوویەوە شۆڕشی دەستپێکرد و ڕێگر و ئاژاوەچییەکانی لەدەوری خۆی کۆکردەوە و لەئەردەبیل ڕۆشتەدەر. ئەو سەرکردەی لەلایەن ئەفشینەوە ڕەوانە کرابوو، رووبەرووی مەنکجور بوویەوە و شکستی پێهێنا. مەنکجور بەدوای ئەم شکستە پەنای بۆ یەکێك لەقەڵاکانی ئازەربایەجان برد کەبابەك وێرانی کردبوو. سەرلەنوێ قەڵاکەی نۆژەن کردەوە و لەوێ سەنگەری گرت و ماوەی یەك مانگی لەوێ بەسەر برد. لەم بگرە وبێنەدا

هاوەڵەکانی هێرشیان کردەسەر و ئەویان تەسلیمی فەرماندەکەی ئەفشین کرد. ئەو فەرماندە، مەنکجوری بۆ سامەرا برد و موعتەسەم زیندانی کرد. بەڵام لەم ناوەدا لەئەفشینیش ڕەشبین بوو. مەنکجوریان لەساڵی ٨٣٩/٢٢٥ زایینی هێنا و زیندانییان کرد. دەستەیەك دەڵێن: ئەو سەرکردەی ڕووبەڕووی مەنکجور بوویەوە، بوغای گەورە بوو. مەنکجور بەوەرگرتنی ئەمان خۆی تەسلیم کرد.

فەرمانڕەوایی عەبدوالله لەموسڵ و کوژرانی ئەو

لەم ساڵەدا لەدەوروبەری موسڵ یەکێك لەگەورەکانی کورد بەناوی جەعفەر کوڕی فێهرجەس ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە و ژمارەیەکی زۆر لەکوردەکان شوێنی کەوتن. موعتەسەم، عەبدوالله کوڕی سەیید کوڕی ئەنسی ئەزدی وەك فەرمانڕەوای موسڵ دیاری کرد و فەرمانی پێدا بۆ جەنگی جەعفەر ئامادە بێت. عەبدوالله ڕێگەی موسڵی گرتەبەر. جەعفەر دەستی بەسەر مانعیسدا گرتبوو. عەبدوالله ڕووی کردە ئەو دیارە و شەڕی لەگەڵ جەعفەر کرد و لەمانعیس دووری خستەوە.

جەعفەر ڕووی کردە کێوی داسن و لەبەرزایی کێوەکە جێگیر بوو. کەس نەیدەتوانی بگاتە ئەو شوێنە چوونکە ڕێگەیەکی باریك و دژوار بوو. عەبدوالله مەبەستی لوتکەی کێوەکەی کرد و بڕیاری بڕینی ئەو ڕێگە دژوارەیدا.

ڕێگەی بڕی و جەنگی دەست پێکرد. جەنگ دەستی پێکرد و جەعفەر و کوردەکان سەرکەوتنیان بەسەر عەبدوالله و سوپاکەی بەدەست هێنا. سەرکەوتنی کوردەکان لەبەر ئەوە بوو کێوەکەیان بەباشی دەناسی. هێزی پیادەی جەعفەر بوێر و کارامە بوون و لەبەر ئەمە عەبدوالله شکستی خوارد و زۆربەی هاوەڵانی کوژران.

یەکێك لەسوپاییەکانی عەبدوالله بەناوی ڕەباح هێرشی کردە سەر کوردەکان و ڕیزی سوپاکەی ئەوانی بڕی، چەندین کەسی کوشت و ژمارەیەك لەهاوەڵانی ڕزگار کرد بەڵام سەرئەنجام دەوریان گرت. ڕەباح و ئەسپەکەی بەناچاری لەبەرزایی کێوەکە خۆیان هەڵدایە ڕووبار، ئەسپەکەی گیانی بەدەر نەبرد بەڵام ڕەباح ڕزگاری بوو..

لەناو دیلەکان جەعفەر دوو عەرەبی ئەسیر کرد یەکیان بەناوی ئیسماعیل وئەوی

دیکەیان ئیسحاق کوڕی ئەنس کەمامی عەبدوالله کوڕی سەیید بوو. ئیسحاق زاوای جەعفەر بوو. جەعفەر ئەو دوانەی بانگ کرد. ئیسماعیل گومانی دەکرد مەبەستی کوشتنی ئەوی هەیە بەلاّم لەبەر پەیوەندی خزمایەتی ئیسحاق ناکوژێت. وتی: ئەی ئیسحاق! وەسیەتی منالّەکانم بەتۆ دەکەم. ئیسحاق وتی: گومان دەکەیت دەکوژرێیت و من دوای تۆ رزگارم دەبێت؟ رووی کردە جەعفەر و وتی: داوا دەکەم پێش ئەو من بکوژیت تا دلّنیا بێت. جەعفەر سەرەتا ئیسحاقی کوشت و دواتر ئیسماعیل.

کاتێك موعتەسەم ئاگادار بوویەوە، فەرمانی بەئیتاخدا بۆ جەنگی جەعفەر بەرێکەوێت. ئیتاخ سوپاکەی ئامادە کرد و لەسالّی ٨٣٩/٢٢٥ زایینی رووی کردە موسلّ و مەبەستی کێوی داسنی کرد. ئەو لەیەك شەممە بازاری تێپەڕی. جەعفەر رووبەرووی بوویەوە. شەڕێکی قورس دەستی پێکرد و جەعفەر کوژرا و سوپاکەی بلاّوەیان لێکرد.

دەلّێن: کاتێك جەعفەر شکستی خوارد، خۆی ژەهر خوارد کرد و مرد. ئیتاخ کەوتە گیانی کوردەکان و ژمارەیەکی زۆری لەوان کوشت و سامانەکانی تالاّن کرد و ئەسیر و ژنە تالاّنییەکانی لەتکریت کۆکردەوە.

دەلّێن: جەنگی ئیتاخ لەگەلّ جەعفەر لەسالّی ٨٤٠/٢٢٦ زایینی روویداوە و خواوەند زاناترە.

جەنگی موسولّمانان لەئاندۆلۆس

لەم سالّەدا عەبدولرەحمان، عەبدوالّلەی ناسراو بەکوڕی بەلەنسی لەگەلّ سوپایەك بۆ سەرزەمینی دوژمن ڕەوانە کرد. ئەوان گەیشتنە ئەلبە و قەلاّ بەهێزەکانی. ناباوەڕان لەگەلّ سوپاکەیان رووبەرووی سوپاکەی عەبدوالله بوونەوە و شەڕێکی خوێناوی لەنێوان دوو سوپاکە دەستی پێکرد. دەرئەنجام ناباوەڕان شکستیان خوارد و ژمارەیەکیان کوژران کەلەژماردن نەدەهات. چەندین تەپۆلّکەیان لەسەری ئەوان دروست کرد بەشێوەیەك دوو سوار لەم لاولای ئەم تەپۆلّکانە یەکیان نەدەبینی.

لەم ساڵەدا لوزریق (لودریك) لەگەڵ سوپاکەی خۆی هێرشی کردە سەر شاری سالم لەشارەکانی ئاندۆلۆس و فەرتون کوڕی موسا لەگەڵ سوپایەکی گەورە رووبەرووی بوویەوە. هەردوو سوپا کەوتنە گیانی یەك. لوزریق شکستی خوارد و ژمارەیەکی زۆر لەسەربازەکانی کوژران. دوای ئەم سەرکەوتنە فەرتون رووی کردە قەلایەك کەخەڵکی ئەبلە لەبەرابەر سنووری موسوڵمانان دروستیان کردبوو. گەمارۆی خستە سەر قەلاکە و دەستی بەسەردا گرت و وێرانی کرد.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی دینار فەرمانڕەوایەتی یەمەنی گرتەدەست.

لەم ساڵەدا لەجومادی الاخر، حسەین کوڕی ئەفشین لەگەڵ ئەتراجە، کچی ئەشناس پەیوەندی هاوسەر گیری بەست. لەجەژنی هاوسەرگیری ئەوان لەکۆشکی موعتەسەم، هەموو خەڵکی سامەرا بەشدارییان کرد. لەم بۆنەدا چەندین دەفری سیمینی گەورەی (بۆن) عەتر دانرابوو و خەڵکان بۆنی خۆشیان لەخۆیان دەدا.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدوڵلەی وەرەسانی لەوەرەسان شۆڕشی کرد و دواتر گوێرایەڵی خۆی نیشاندا و لەساڵی ٢٢٥/٨٣٩ زایینی داوای ئەمانی لەموعتەسەم کرد.

لەم ساڵەدا ناتسی رۆمی مرد و جەستەی ئەویان لەسامەرا، چوارمێخە کێشا، داری ئەویان لای دارەکەی بابەك بەرز کردەوە.

لەم ساڵەدا ئیبراهیم کوڕی مەهدی (خەلیفەی یەك ساڵی بەغداد) لەرەمەزان چاوی بەست و موعتەسەم نوێژی لەسەر جەنازەکەی خوێند.

لەم ساڵەدا موعتەسەم، محەممەد کوڕی داودی وەك سەرپەرەستی حاجییەکان دەستنیشان کرد.

لەم ساڵەدا لەئەفریقییە ئاژاوەیەك روویدا کە بەهۆیەوە لەنێوان عیسا کوڕی ریعانی ئەزدی لەلایەك و لەواتە و وزواغە و مەکناسە لەلایەکی دیکە جەنگ هەڵگیرسا. چەندین جەنگ لەنێوان قەفسە و قەستیلیە روویدا و عیسا هەمووانی کوشتار کرد.

لەم ساڵەدا خەڵکی سجلماسە لەگەڵ مەیمون کوڕی مدرار کوڕی یەسەع پەیمانیان بەست تا وەك فەرمانڕەوای خۆیان هەڵیبژێرن و براکەی کوڕی تەقییە کەفەرمانڕەوا بوو، لەسەر تەخت بێننە خوار. کاتێك مەیمون سەرکەوتنی بەدەست هێنا و هێزی سەقامگیر بوو، دایك و باوکی بۆ یەکێك لەگوندەکانی سجلماسە ڕەوانە کرد.

لەم ساڵەدا نوح کوڕی ئەسەد، دەستی بەسەر کاسان و ئورەشت لەماوەرا ئەلنەهر گرت چوونکە پەیمانی ئاشتییان شکاند. ئەو دەستی بەسەر ئەسبیجاب گرت و دیوارێکی بەدەوردا کێشا و ڕەز و کێڵگە و مەزرای خەڵکی لەناو دیوارەکە پاراست.

لەم ساڵەدا باوکی عوبەید قاسم کوڕی سەلام پێشەوای زانستی نەحو لەتەمەنی شەست و حەوت ساڵی لەمەککە کۆچی دوایی کرد.

رووداوەکانیساڵی دووسەد و بیست و پێنجی کۆچی (٨٣٩ زایینی)

گەیشتنی مازیار بەسامەرا

لەم ساڵەدا مازیار برایە سامەرا. ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم تا دەسکەرە ڕۆشت و ئەوی گرت و سوار لەسەر ئیسترێك هێنایە ناو سامەرا چوونکە مازیار رازی نەبوو سوار فیل بێت. موعتەسەم فەرمانیدا رووبەرووی ئەفشینی بکەنەوە. ئەفشین یەك رۆژ پێش گەیشتنی مازیار، قۆڵبەست و زیندانی کرابوو. مازیار دانی بەوەدانا ئەفشین نامەی بۆ نوسیوە و بۆ نافەرمانی کردن هانیداوە. موعتەسەم فەرمانیدا ئەفشین بۆ زیندان ببەنەوە و چوارسەد و پەنجا قامچی لەمازیار بدەن. مازیار داوای ئاوی کرد، ئاویان پێدا و هەمان سات گیانی سپارد.

وەك وترا دانپیانانی مازیار سەبارەت بەنامەکانی ئەفشین لەوشێنە جۆراجۆرەکان لەگەڵ ئەم گێڕانەوەیە ناسازگارە کەئۆباڵەکەی لەئەستۆی ئەو کەسانەدایە کەبەسەرهاتەکەیان گێڕاوەتەوە.

توڕە بوونی موعتەسەم لەئەفشین و گرفتاری ئەو

لەم ساڵەدا موعتەسەم؛ لەئەفشین توڕە بوو و ئەوی خستە گرتوخانەوە.

چۆنیەتییەکەی بەو شێوە بوو کەدەڵێن: ئەفشین لەرۆژگاری جەنگی بابەك لەسەرزەمینی خوڕەمییەکان نیشتەجێ بوو و هەرکاتێك دیارییەکی خەڵکانی ئەرمەنییەی بەدەست دەگەیشت، بۆ ئەشروسنەی دەنارد و ئەمە لەسنوری عەبدوڵڵە کوڕی تاهیر تێدەپەڕی و عەبدوڵڵە ئەم هەواڵەی بۆ موعتەسەم دەنووسی، موعتەسەم فەرمانی بۆ عەبدوڵڵە کوڕی تاهیر دەنارد تا هەموو ئەو دیارییانەی ئەفشین بۆ ئەشروسنەی دەنێرێت نیشانە بکات و عەبدوڵڵە ئەو کارەی دەکرد. رۆژێك نێردراوەکانی ئەفشین کەدیارییەکانیان پێبوو، لەنەیشابور دابەزین. عەبدوڵڵە کوڕی تاهیر کەسی نارد و ئەوانی گرت و پکشنینی و لەناو پشتێنەکانیان چەندین هەمانەی دۆزییەوە. کیسەکانی گرت و لەچەند و چۆنیەتییەکەی پرسیاری کرد. وتیان: ئەمە دیارییەکانی ئەفشین و سامانی ئەوە.

عەبدوالله پێی وتن: درۆ دەکەن، ئەگەر ئەفشینی برام دەیویست ئەم سامانە بنێرێت، منی ئاگادار دەکردەوە تا فەرمانی ڕەوانە کردنی ئەوان بدەم، کەواتە گومانم ئەوەیە ئێوە دز بن. عەبدوالله کوڕی تاهیر پارەکەی وەرگرت و لەناو سوپاکەی دابەشی کرد و وتەکانی ئەو دەستەی بۆ ئەفشین نووسی و وتی: گومان ناکەم ئەم پارەیەت بۆ ئەشروسنە ناردبێت بێ ئەوەی ئاگادارم بکەیتەوە. ئەگەر ئەم سامانە هی تۆ نەبووە، من لەناو سوپاکەم دابەشم کردووە و ئەمە لەجیاتی ئەو بڕە پارە بێت کەسەروەری باوەڕداران سالانە بۆمی دەنێرێت و ئەگەر ئەم سامانە هی تۆ بێت، ئەو کاتەی لەسەرەوەری باوەڕدارانەوە پارەم بەدەست بگات، بۆتۆی دەنێرمەوە و ئەگەر جیاواز لەمانە بێت، سەروەری باوەڕداران بۆ ئەم پارە شیاوترە. ئەم پارەیەم بەسوپاکەم بەخشی چوونکە دەمەوێت ئەوان بۆ سەرزەمینی تورکەکان ڕەوانە بکەم.

ئەفشین نامەی بۆ نووسی کەپارەی ئەو و سەروەری باوەڕداران یەکێکە و داوای لێکرد ئەو دەستەیە رزگار بکات تا بەرەو ئەشروسنە بڕۆن. عەبدوالله کوڕی تاهیر ئەوانی ئازاد کرد و ڕۆشتن. بەمشێوەیە ناسازگاری نێوان عەبدوالله و ئەفشین پەرەی سەند.

لەوە بەدوا عەبدوالله چاودێری کاروبارەکانی ئەفشینی دەکرد. هەندێ کات ئەفشین وتەیەکی لەموعتەسەم دەبیست کەنیشانی دەدا مەبەستی ئەوەی هەیە بنەماڵەی تاهیر لەسەر کار لاببات. ئەفیشن تەماحی فەرمانڕەوایەتی ئەو سەرزەمینەی کرد و نامە نوسین بۆ مازیاری دەست پێکرد و بۆ سەرکێشی هانیدا. ئەو گومانی دەکرد ئەگەر مازیار یاخی ببێت، موعتەسەم، عەبدوالله لەفەرمانڕەوایەتی خوراسان دوور دەخاتەوە و ئەفشین بۆ جەنگی مازیار ڕەوانە دەکات.

یاخی بوونی مەنکجور لەئازەربایەجان بەوشێوە بوو پێشتر ئاماژەی پێدرا. موعتەسەم زانی ئەفشین لەناخەوە ڕەشبینە و لەبەر ئەمە ڕقی ئەوی لەدڵ گرت. ئەفشین هەستی بەتوڕەیی ئەو کرد بەلام نەیدەزانی چی بکات. بەمشێوەیە بڕیاریدا لەکۆشکەکەی خۆی مەشکەکان کۆبکاتەوە و لەرۆژێك کەموعتەسەم و سەرکردەکان

سەرقاڵن، ڕێگەی موسڵ بگرێتەبەر و بەدانانی ئەم مەشکانە لەسەر ڕووباری زاب بپەڕێتەوە و خۆی بگەیێنێتە ئەرمەنستان. ئەرمەنستان لەو ڕۆژگارەدا لەژێر فەرمانی ئەودا بوو. دواتر بڕیاریدابوو بەرەو دۆڵی خەزەر بڕوات و لەسەرزەمینی تورکان بوگزەرێت و بگاتە ئەشروسنە و خەزەرییەکان دژی موسوڵمانەکان هان بدات بەڵام نەیتوانی ئەم کارە ئەنجام بدات و ئەندێشەکەی سەرنەکەوت. بڕیاریدا سفرەیەکی گەورە ئامادە بکات، خواردنەکە ژەهراوی و موعتەسەم و سەرکردەکان بۆ سەر سفرەکەی بانگێشت بکات. ئەگەر موعتەسەم بەهۆی سەرقاڵییەوە نەتوانێت، لەگەڵ سەرکردەکان ئەوە دەکات کە لەگەڵ ئەشناس و ئیتاخ و ئەگەر توانی هەموان ژەهر خوارد بکات، لەسەرەتای شەو هەڵدێت. بەم شێوەیە بیری لە لەئەنجام گەیاندنی ئەم بیرۆکە کرد.

سەردارەکانی ئەفشین بەدوای یەك هاوشێوەی سەرکردەکانی موعتەسەم لەکۆشکی سەروەری باوەڕداران کێشکیان دەدا. لەنێوان ئەواجنی ئەشروسنی و کەسێك کەهەستی بەنهێنییەکانی ئەفشین کردبوو، گفتوگۆیەك دەستی پێکرد. ئەو کەسە بەئەواجنی وت ئەفشین ئەو کارە دەکات. ئەواجن وتی: هەرگیز کاری لەو شێوەیە سەرناگرێت و ئەفشین رزگاری نابێت. ئەو کەسە چۆنیەتی گفتوگۆکەی خۆی لەگەڵ ئەواجن بۆ ئەفشین گێڕایەوە. ئەفشین تووڕە و ئەواجنی جوێن باران و هەڕەشەی لێکرد. یەکێك لەکەسە نزیکەکانی ئەفشین کەهاوڕێی ئەواجن بوو، وتەکانی ئەفشینی بیست و لەشەو کاتێك ئەواجن لەکێشك دەگەڕایەوە، ڕۆشتە لای و لەوتەکانی ئەفشین ئاگاداری کردەوە. ئەواجن بۆ گیانی خۆی ترسا و هەمان سات ڕۆشتە کۆشکی موعتەسەم (موعتەسەم خەوتبوو) بەئیتاخی وت: ئامۆژگارییەکم بۆ سەروەری باوەڕداران هەیە. ئیتاخ وتی: سەروەری باوەڕداران خەوتووە. ئەواجن وتی: ناتوانم تا سبەی خۆم بگرم. ئیتاخ کەسێکی ئاگادار کردەوە تا موعتەسەم ئاگادار بکاتەوە. موعتەسەم وتی: پێی بڵێن: ئەم شەو بکاتە ڕۆژ. ئەواجن وتی: ئەگەر بگەڕێمەوە، گیان لەدەست دەدەم. موعتەسەم پەیامی بۆ ئیتاخ نارد تا ئەمشەو لای خۆی جێگەی بکاتەوە.

ئیتاخ ئەو شەوە جێگەی کردەوە. لەبەرەبەیاندا بەخێرایی ئەوی بردە لای

موعتەسەم و ئەواجن ئەوەی لەنهێنییەکانی ئەفشینی دەزانی، هێنایە سەرزمان. موعتەسەم فەرمانیدا ئەفشین بێننە بارەگاکەی. ئەفشین بەجل و بەرگی ڕەشەوە هات. موعتەسەم فەرمانیدا جلەکانی داکەنن و لەکۆشك زیندانی بکەن. موعتەسەم نامەی بۆ عەبدوالله کوڕی تاهیر نووسی تا کۆتایی بەکاری حسەین کوڕی ئەفشین بێنێت. لەم کاتەدا حسەین کوڕی ئەفشین لەنوح کوڕی ئەسەد فەرمانڕەوای ماوەرا ئەلنەهر سکاڵای دەکرد کەدەست درێژی دەکاتە سەر کێڵگە کشتوکاڵییەکانی ئەو. عەبدوالله کوڕی تاهیر نامەی بۆ نوح نووسی کەموعتەسەم فەرمانی گرتنی حسەین کوڕی ئەفشینی داوە و فەرمانی بەتۆیش داوە تویشو و هێزی خۆت ئامادە بکەیت و هەرکات حسەین کوڕی ئەفشین هاتە لای تۆ، قۆڵبەستی بکەیت و بۆ لای منی (عەبدوالله) بنێرێت.

عەبدوالله نامەیەکی بۆ حسەین نووسی و ئاماژەی پێدا کە نوحی لەسەر کار لابردووە و ئەوی وەك فەرمانڕەوای ئەو سەرزەمینە دیاری کردووە. عەبدوالله نامەی لەسەر کار لابرانی نوحی بۆ حسەین نارد. مناڵەکەی ئەفشین بەتوێشو و هێزێکی کەم هاتە لای نوح چوونکە گومانی دەکرد بۆتە فەرمانڕەوای ئەو سەرزەمینە. لەم کاتەدا نوح قۆڵبەستی کرد و بۆ لای عەبدوالڵەی نارد و عەبدوالله ڕەوانەی بارەگای موعتەسەمی کرد. موعتەسەم فەرمانیدا ئەفشین بێنن تا ئەوان ڕووبەڕوو بکاتەوە. ئەویان بردە لای محەممەد کوڕی عەبدولمەلیکی زەیات، وەزیرەکەی موعتەسەم. لەوێ کوڕی باوکی داود و ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم و دەستەیەك لەگەورەکان ئامادە بوون. ئەو کەسەی گفتوگۆی لەگەڵ ئەفشین دەکرد کوڕی زەیات بوو. فەرمانیدا تا مازیار، موبد و مەرزبان کوڕی بەرکەشی یەکێك لەئەمیرەکانی سوغد و دوو کەس لەخەڵکانی سوغد بێنن. محەممەد کوڕی عەبدولمەلیك ئەم دوو کەسەی بانگ کرد کەجل و بەرگی کۆنەیان لەبەردا بوو، لەو دوانەی پرسی: بەسەرهاتی ئێوە چییە؟ ئەو دوانە پشتی خۆیان ڕووت کرد. گۆشتی پشتیان شەقار شەقار ببوو. بەئەفشینی وت: ئایا دەیانناسیت؟ ئەفشین وتی: بەڵێ، یەکیان بانگبێژە و ئەوی دیکەیان پێشنوێژ کەهەردووك لەئەشروسنە بناغەی مزگەوتێکیان داڕشتووە. بەفەرمانی من یەکی هەزار قامچی لەپشتیان دراوە

چوونکە لەنێوان من و پاشای سوغد پەیمانێك بوو کەدەبوا هەموو خەڵکان لەدینەکەیان ئازاد بن بەڵام ئەم دوانە هێرشیان کردە سەر بتخانەی ئەشروسنە و بتەکانیان فرێدایەدەر و مزگەوتێکیان دروست کرد، منیش فەرمانی قامچی لێدانی ئەوانم دەرکرد. کوڕی زەیات وتی: ئەو کتێبە چییە لای تۆیە و بەزێر و گەوهەر رازاندوتەوە و هەڵگری کفری خواوەندە؟ ئەفشین وەڵامی دایەوە: ئەم کتێبەم بەمیرات لەباوکم بۆ ماوەتەوە، تیاییدا باسی ئایینی فارسەکان و کفری ئەوان دەکرێت، ئایینەکەم پەسەند و کفرەکەم پشت گوێ خست. ئەو کتێبە رازاوە بوو و بەپێویستم نەزانی زێر و گەوهەری لێ بکەمەوە و ئەم کارەم بەدوور لەنەریتەکانی ئیسلام نەزانیوە.

لەم کاتەدا موبد هاتە پێش و وتی: ئەمە گۆشتی ئاژەڵی خنکاوی دەخوارد و منیشی بۆ خواردن ناچار دەکرد و بەخۆشتر لەهەر ئاژەڵێکی دەزانی کەقوربانی کرابێت. رۆژێك بەمنی وت: لەگەڵ ئەم دەستە لەوەی بەناخۆشم دەزانی بوومە هاورێ، تا ئەو جێگەی ڕۆنم خوارد، سوار وشتر و ئێستر بووم بەڵام تا ئێستا مووی بەرەتووکی خۆم نەتاشیوە و خەتێنەم نەکردووە.

ئەفشین وتی: پێم بڵێن ئەم کەسەی قسە دەکات لەدینەکەی خۆی بڕواپێکراوە؟ موبد شوێنکەوتەی ئایینی زەردەشتی و لەرۆژگاری متوەکل باوەڕی بەئیسلام هێنا. وتیان: نا، شیاوی بڕواپێکردن نییە. ئەفشین وتی: کەواتە بۆ بەشایەتی ئەو رازی دەبن؟ بەموبدی وت: ئایا تۆم نەدەبردە ناو نهێنییەکانی خۆم و دەرگای نەوتراوەکانم بۆ تۆ نەدەکردەوە؟ وتی: بەڵێ. ئەفشین وتی: کەواتە تۆ نە لەسەر ئایینەکەی خۆت پێبەندیت و نە لەئەمەکداریدا چوونکە ئەو نهێنیەی لای تۆ باسم کرد، باست کرد.

مەرزبان هاتەپێش و وتی: خەڵکی سەرزەمینەکەت چۆن نامەیان بۆ تۆ دەنووسی. ئەفشین وتی: نایڵێم. مەرزبان وتی: ئایا بەزمانی ئەشروسنی بەو شێوەیە نامەیان بۆ تۆ نەدەنووسی؟ وتی: بەڵێ. مەرزبان وتی: ئایا واتاکەی بەعەرەبی ئەمە نییە: بۆ خوای خواکان لەفلانی کوڕی فلان؟ وتی: بەڵێ. محەممەد کوڕی عەبدولمەلیك وتی: موسوڵمانان بەوتەی لەو شێوەیە رازی نابن، چیتر بۆ

فیرعەون چیت هێشتۆتەوە؟ ئەفشین وتی: خوو و عادەتی ئەوان بۆ باوکم و باوەگەورێم پێش باوەڕ هێنانی من بەو شێوە بووە و من نەمویست بەرێگرتنیان لەم کارە بۆ نافەرمانی هانیان بدەم.

لەم کاتەدا مازیاریان هێنا و بەئەفشینیان وت: ئایا نامەت بۆ ئەم پیاوە نوسیوە؟ ئەفشین وتی: نە. ئەوان بەمازیاریان وت: ئایا ئەو نامەی بۆ نوسیویت؟ مازیار وتی: بەڵێ، براکەی ئەو نامەی بۆ کوهیاری برای من نووسی کەجگە لەمن و تۆ کەسی هاوکاری ئەم دینەی نەکردووە بەلام بابەك بەهۆی نەزانیبیەوە خۆی خستە گێژاوی لەناوچوون، زۆرم هەوڵدا لەمەرگ رزگاری بکەم بەلام نەزانی و گومڕایی ئەوی بردە ئەو شوێنەی لەناوی برد. ئەگەر تۆ یاخی ببیت جگە لەمن کەس بۆ رووبەروو بوونەوەی تۆ نانێرن، ئەوسا سوارەکان و بوێرەکان هاورێیەتی من دەکەن. ئەگەر من بۆ جەنگی تۆ بنێرن، تەنیا سێ دەستە دژی ئێمە دەجەنگن: عەرەبەکان و مەغربییەکان لەگەڵ تورکەکان، بەلام ئەم هاوکارییە دوای ماوەیەکی کەم کۆتایی پێدێت و دین دەبێتە ئەو دینەی لەرۆژگاری عەجەم دینی فەرمی بوو.

ئەفشین وتی: ئەم پیاوە بانگەشەی ئەوە دەکات کەبراکەی من نامەی بۆ براکەی نووسیوە، ئەگەر راست بێت، گوناحی من نییە و ئەگەر خۆم نامەیەکی لەو شێوەم دەنووسی لەبەر ئەوە دەبوو تا من بەکەسێکی بڕواپێکراو بزانێت بۆ ئەوەی بتوانم بیگرم و تەسلیمی خەلیفەی بکەم و لای خەلیفە پێگەم بەرز ببێتەوە بەو شێوەی عەبدوالله کوڕی تاهیر پێگەی بەرز بوویەوە. کوڕی باوکی دۆئاد بەسەر ئەفشیندا قیژاندی. ئەفشین وتی: ئەی باوکی عەبدوالله، تۆ عاباکەت لەشان دانانێت تا خوێنی دەستەیەك برێژیت. لەوەلامدا وتی: ئایا خەتێنە کراویت؟ ئەفشین وتی: نە. کوڕی باوکی دۆئاد وتی: بۆ نەکراویت لەکاتێکدا لەئیسلامدا دەبێت خەتێنە بکرێیت؟ ئەفشین وتی: ئایا لەئیسلامدا نابێت ئاگات لەکاروبارەکانی خۆت بێت؟ وتی: بەڵێ. ئەفشین وتی: لەوە ترسام ئەگەر ئەو ئەندامەی خۆم ببڕم، بمرم. کوڕی باوکی دۆئاد وتی: بەڕم و شمشێر بریندارت دەکەن و ئەمە نابێتە هۆی ئەوەی روو نەکەیتە گۆڕەپانی جەنگ بەلام لەبڕینی پێستت ناتەوانیت؟ ئەفشین وتی: بریندار بوون پێویستییەکە ئەگەر رووبدات، خۆراگر دەبم بەلام خەتێنە کردن شتێکە

کەخۆم بەسەر خۆمیدا دەهێنم. کوڕی باوکی دۆئاد وتی: ڕاستییەکان دەرکەوت. ئەو بەبوغای گەورەی وت: بیگرە. بوغا دەستی خستە کەمەری ئەفشین و ڕایکێشا، عاباکەی کردە ملی و گەڕاندییەوە بۆ گرتووخانە.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا موعتەسەم، کوڕی جەعفەر کوڕی دینار (یەکێك لەسەرکردە گەورەکان بەناوی خەیات) کەخۆی لەدەستەیەك لەهاوەڵانی توڕە بوو، توڕە بوو و ئەوی بۆ ماوەی پانزە ڕۆژ لای ئەشناس زیندانی کرد. دواتر ئەوی بەخشی بەڵام لەفەرمانڕەوایەتی یەمەن دووری خستەوە و ئیتاخی وەك فەرمانڕەوای ئەو سەرزەمینە دەستنیشان کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا ئەفشین لەپاسەوانی کۆشك دوورخرایەوە و ئیسحاق کوڕی یەحیا کوڕی موعاز وەك فەرماندەی پاسەوانەکانی کۆشك دەستنیشان کرا.

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان، پاشای ئاندۆلۆس، لەگەڵ سوپایەکی گەورە لەمانگی شەعبان/ ژوئەن رووی کردە سەرزەمینی ناباوەڕان و ڕۆشتە جەلیقییە (گالیسیا). دەستی بەسەر چەندین قەڵادا گرت و سەرزەمینی ناباوەڕانی وێران و خاپور کرد و لەکۆکردنەوەی تالانی و کوشت و کوشتاری خەڵکان، سنووری بەزاند و بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ بەم جەنگەوە سەرقاڵ و دواتر بۆ کوردوبا گەڕایەوە.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی داود ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا باوکی دۆلفی عیجلی کەناوی قاسم کوڕی عیسا بوو و باوکی عەمرۆ جەرەمیی نەحوی کەناوی ساڵح کوڕی ئیسحاق بوو، مردن.

هەروەها لەم ساڵەدا باوکی حەسەن عەلی کوڕی محەممەد کوڕی عەبدوڵڵەی مەدائینی لەتەمەنی نەوەد و سێ ساڵی کۆچی دوایی کرد. ئەو نوسەری کتێبی موغازی (شەڕەکانی پێغەمبەر(د.خ)) و کتێبی ڕۆژگاری عەرەبی نوسیوە. هەرچەند لەبەسرە چاوی بەدنیا هەڵهێنا بەڵام لەبەر ئەوەی لەمەدائین نیشتەجێ بوو، بەو ناوە ناسرا.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و بیست و شەشی کۆچی (٨٤٠ زایینی)

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی ئیسحاق کوڕی یەحیا کوڕی موعاز کەلەلایەن ئەرتەکین سەرپەرەستی مەعونەی پێ سپێردرابوو، دژی عەلی کوڕی ڕەجا، سەرپەرەستی خەارج شۆڕشی کرد و کوشتی و بەدوای ئەوەدا خۆی بەشێت نیشاندا بەلاَم ئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد نێوەنجیگەری بۆ کرد و لەزیندان ئازادی کرد.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدولله کوڕی تاهیر مرد و موعتەسەم نوێژی لەسەر جەنازەکەی خوێند.

چۆنیەتی مەرگی ئەفشین

لەم ساڵدا ئەفشین مرد. ئەو داوای لەموعتەسەم کردبوو تا کەسێکی بڕواپێکراو بنێرێت. موعتەسەم، حەمدون کوڕی ئیسماعیلی نارد. ئەفشین حاشای لەهەموو تۆمەت و بوختانەکان کرد و بەرگری لەخۆی کرد و وتی: بەسەروەری باوەڕداران بڵێ: داستانی من و تۆ هاوشێوەی پیاوێکە کەگوێرەکەیەکی پەروەردە، قەڵەو و بەخێو کردووە و هاوەڵانی ئەو پیاوە بیر لەخواردنی گۆشتی ئەو گوێرەکە دەکەنەوە و بەمشێوە داوای لێدەکەن گوێرەکەکە سەر ببڕێت بەلاَم ئەو پیاوە ئاواتەکەیان ناهێنێتەدی، ئەوانیش یەکیان گرتووە و وتیان: بۆ ئەم شێرە پەروەردە دەکەیت چوونکە ئەگەر گەورە ببێت، سرشتی شێر بوونی بەسەریدا زاڵ دەبێت. ئەو پیاوە وتی: ئەمە گوێرەکەیە. وتیان: نا، شێرە، لەهەر کەس دەخوازی بپرسە. ئەوان بەهەموو کەسە ئاشناکانی خۆیان وت ئەگەر فلاَن کەس سەبارەت بەگوێرەکەی پرسیاری لێکردن پێی بڵێن ئەوە گوێرەکە نییە بەڵکو شێرە. بەم شێوەیە ئەو پیاوە لەهەر کەسێکی پرسی پێیان وت ئەوە دڕندەیە. پیاوەکە گوێرەکەی سەر بڕی. من ئەو گوێرەکەم چۆن دەتوانم ببمە شێر؟ خوا لەم کارەدا فریام کەوێت.

حەمدون وتی: ئەفشینم بەجێهێشت لەکاتێکدا سەوەتەیەك میوەی لەبەردەمدا بوو کەموعتەسەم بەواسقی کوڕی ڕەوانەی کردبوو. دوای ماوەیەك کەسانی نزیکی

وتیان ئەو (دەمرێت) یا (مردووە). پێش مردن ئەویان بردە ماڵی ئیتاخ و لەوێ گیانی تەسلیم کرد. دواتر جەنازەکەیان هێنایەدەر و لای دەروازەکەی چوارمێخەیان کێشا و دواتر جەستەی بێ گیانی ئەویان داگرت و سوتاندیان. ئەم پێشهاتە لەمانگی شەعبان/ مەی روویدا.

حەمدون دەڵێت: لەکاتی گفتوگۆ لێم پرسی ئایا خەتێنەی کردووە یا نە؟ وتی: کوڕی باوکی دۆئاد لەبەرچاوی خەڵکان ئەو پرسیارەی لێکردم تا ریسوام بکات، چوونکە ئەگەر دەموت بەڵێ داوای دەکرد خۆم رووت بکەمەوە لەکاتێکدا خوازیاری مەرگم لەوەی لەبەرچاوی خەڵکان خۆم رووت بکەمەوە بەڵام ئەگەر دەخوازیت لەبەر چاوی تۆ خۆم رووت دەکەمەوە. پێم وت: تۆ کەسێکی راستگۆیت.

کاتێك حەمدون گەڕایەوە و موعتەسەمی لەو وتووێژە ئاگادار کردەوە، موعتەسەم ریگەی خواردن و خواردنەوەی لێگرت تا مرد.

دەگێڕنەوە: کاتێك دەستیان بەسەر سامانی ئەفشیندا گرت، لەناو ماڵەکەی پەیکەری مرۆڤێکی دارینیان بینی کەبەزێر و زیو و گەوهەر رازێنرابوویەوە. لەگوێی ئەم پەیکەرە دوو بەرد دانرابوو بەرووکەشێکی زێرین، یەکێك لەهاوەڵانی سلێمان یەکێك لەو دوو بەردەی هەڵگرت بەگومانی ئەوەی گەوهەرە. لەکاتی شەودا ئەمەی کرد بەڵام کاتێك خۆر هەڵات، هاوشێوەی گوێچکەی ماسی بوو کەپێیان دەوت حەبرون. لەناو ماڵەکەی ئەو بت و شتی دیکەیان دۆزییەوە لەگەڵ چەندین مەشکی دارین. کتێبێك لەکتێبەکانی زەردەشتی پێغەمبەر لەناو ماڵەکەی ئەودا بینرا لەگەڵ چەندین کتێبی دیکە.

مردنی ئەغلەب و فەرمانڕەوایی باوکی عەباس محەممەد کوڕی ئەغلەب لەئەفریقییە و بەسەرهاتی ئەو

لەرەبیع الاخر/ ژانویەی ئەم ساڵە، ئەغلەب کوڕی ئیبراهیم لەرۆژی پێنجشەممە، بیست و سێی مانگ کۆچی دوایی کرد. فەرمانڕەوایی ئەو دوو ساڵ و حەوت مانگ و حەوت رۆژ درێژەی کێشا. کاتێك مرد، کوڕەکەی باوکی عەباس محەممەد کوڕی ئەغلەب کوڕی ئیبراهیم کوڕی ئەغلەب لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی سەرزەمینی

ئەفریقییە دانیشت و خەڵكانی ئەو دیارە گوێڕایەڵی فەرمانەكانی بوون. ئەو لەساڵی ٢٣٩/٨٥٣ زایینی لەنزیكی تاهرەت بناغەی شارێكی داڕشت بەناوی عەباسییە بەڵام ئەفلەح كوڕی عەبدولوەهابی ئەبازی (لەخەواریج) شارەكەی سوتاند و نامەیەكی بۆ ئومەوی، فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس نووسی و ئاگاداری كردەوە. فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس سەد هەزار درهەمی وەك پاداشت بۆ نارد.

محەممەد كوڕی ئەغلەب لەرۆژی دووشەممەی سەرەتای موحەرەمی ساڵی ٢٤٢/ دەی مەی ٨٥٨ زایینی مرد. فەرمانڕەوایی ئەو پانزە ساڵ و هەشت مانگ و دە رۆژ درێژەی كێشا.

فەرمانڕەوایی كوڕەكەی ئەو باوكی ئیبراهیم ئەحمەد

كاتێك باوكی عەباس محەممەد كوڕی ئەغلەب مرد، كوڕەكەی باوكی ئیبراهیم ئەحمەد جێگەی گرتەوە. ئەو بەكردەوە چاكەكانی بەخششێكی زۆری لەناو سوپاكەیدا كرد و لەسەرزەمینی ئەفریقییە بناغەی دە هەزار قەڵای دروست كراو لەبەرد و ئاهەكی داڕشت. ژمارەیەكی زۆری كۆیلەی كڕی. لەرۆژگاری ئەو هیچ شۆڕشێكی ڕوونەدا تا پەرێشانی بكات. ئەو لەرۆژی سێشەممە حەڤدەی زیقەعدەی ساڵی ٢٤٩/ سێی نۆڤەمبەری ٨٦٣ زایینی مرد. فەرمانڕەوایی ئەو حەوت ساڵ و دە مانگ و دوانزە رۆژ بەردەوام بوو. ساڵەكانی تەمەنی لەبیست و هەشت كۆتایی پێهات.

فەرمانڕەوایی براكەی ئەحمەد، باوكی محەممەد زیادە الله

كاتێك ئەحمەد مرد، زیادە الله جێگەی گرتەوە و شێوازی ئەحمەدی گرتەبەر. بەڵام رۆژگاری ئەوكورت و لەرۆژی شەممە نۆزدەی زی قەعدەی ساڵی ٢٥٠/ بیستی دیسامبەری ٨٦٤ زایینی مرد. بۆ ماوەی یەك ساڵ و شەش رۆژ فەرمانڕەوایەتی كرد.

فەرمانڕەوایی محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی ئەغلەب

کاتێك زیادەالله مرد، باوکی عەبدولله محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی ئەغلەب جێگەی گرتەوە و ڕێگەی پێشینیانی خۆی گرتەبەر. ئەو بیرمەند و چاکەکار و ئەدیب بوو. لەرۆژگاری ئەو رۆمییەکان تەنیا توانییان دەست بەسەر چەندین ناوچە لەسەقلییە(سیسیل) بگرن. محەممەد چەندین قەڵای لەسەر کەنارەکانی دەریا دروست کرد.

لەسەرزەمینی مەغریب، شوێنێك بوو پێیان دەوت (سەرزەمینی کراوە). دووری ئەم شوێنە و بەرقە، پانزە رۆژ رێگە بوو. لەم سەرزەمینەدا، لەکەنار بەستێن شارێك بوو پێیان دەوت بارە و دانیشتوانەکەی مەسیحییە نارۆمییەکان بوون. حەیات، موالی ئەغلەب لەگەڵیان جەنگی بەڵام نەیتوانی سەرکەوتن بەدەست بێنێت. بەدوای ئەو خەلفونی بەربەری کەدەوترا موالی رەبیعەیە، لەسەردەمی خەلافەتی متوەکل دەستی بەسەر ئەو شارەدا گرت. دوای ئەو سەرکردەیەك بەناوی مەفرەج کوڕی سالم هێرشی کردە سەر ئەو شارە و دەستی بەسەر بیست و چوار قەڵای شارەکەدا گرت و هەواڵی ئەم سەرکەوتنەی بۆ فەرمانڕەوای میسر نووسی. لەنامەکەیدا نووسی: من و هاوەڵانم نوێژ خوێندن بەبێ بوونی (ئیمام)پێشنوێژ بەڕەوا نازانین، باشترە خودەی ئەو وەك ئیمام هەڵبژێرن تا وەك کەسێکی داگیرکەر نەناسرێت. ئەوسا بناغەی مزگەوتێکی دارشت بەڵام دوای ماوەیەك هاوەڵانی لێی قوت بوونەوە و خوێنیان ڕشت. دوای ئەوەی باوکی محەممەد عەبدولله چاوی لێکنا. مەرگی ئەو لەساڵی ٨٧٤/٢٦١ زایینی روویدا. ئێمە ئامارەمان بەفەرمانڕەوایەتی ئەم کەسانەدا چوونکە ماوەی فەرمانڕەوایی ئەوان کەمە.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا ئەردهەژێنێکی قورس بۆ ماوەی پێنج رۆژ ئەهوازی لەراندەوە. ئەم ئەرد هەژێنە هاورێ بوو لەگەڵ گێژەلووکەیەك کە بەهۆیەوە خەڵکان بەناچاری ماڵەکانیان بەجێهێشت و ژمارەیەکی زۆر لەماڵەکان خاپوور بوون.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی داود بەفەرمانی ئەشناس ریَ و رەسمی حەجی

لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا. ئەشناس لەم ساڵەدا حەجی کرد. کاتێك ئەشناس مەبەستی حەجی کرد، فەرمانڕەوایی هەر شارێك کەلێی تێدەپەڕی، بەو دەسپێردرا. لەسەر مینبەری شاری مەککە و مەدینە و ئەو شارانەی ئەشناس لێیان گوزەری دەکرد تا کاتی گەڕانەوەی بۆ سامەڕا، بەناوی ئەو خوتبەیان دەخوێند.

لەم ساڵەدا باوکی هوزەیل محەممەد کوڕی هوزەیل کوڕی عەبدوللە کوڕی عەلاف بەسری، پێشەوای موعتەزیلە لەڕۆژگاری خۆی، کۆچی دوایی کرد. ساڵەکانی تەمەنی زیاتر لەسەد درێژەی کێشا. چەندین بیروباوەڕی قێزەونی هێنایە ئاراوە کەتەنیا خودی ئەو ئاماژەی پێداوە.

لەم ساڵەدا یەحیا کوڕی یەحیا کوڕی بەکر کوڕی عەبدولرەحمانی تەمیمی حەنزەلی نەیشابوری، باوکی زەکەریا لەمانگی سەفەر/ نۆڤەمبەر و سلێمان کوڕی حەرب و ئەشجی قازی و باوکی هەیسەمی رازی نەحوی، کۆچی دواییان کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و بیست و حەوتی کۆچی (٨٤١ زایینی)

شۆڕشی موبەرقەع

لەم ساڵەدا، باوکی حەرب موبەرقەعی یەمانی لەفەلەستین شۆڕشی کرد و ڕێگەی ناسازگاری موعتەسەمی گرتەبەر.

چۆنیەتی ڕووداوەکە بەمشێوە بوو: یەکێك لەسوپاییەکان لەنەبوونی موبەرقەع مەبەستی مانەوە لەماڵەکەی ئەوی کرد. یەکێك لەژنەکانی موبەرقەع ڕێگەی لێگرت بەڵام ئەو کەسە قامچی لەژنەکەدا و بازوی ژنەکەی بریندار کرد. کاتێك موبەرقەع بۆ ماڵەکەی گەڕایەوە، ژنەکە سکاڵای لەو کەسە کرد. موبەرقەع شمشێری هەڵگرت و ڕووی کردە ئەو پیاوە و خوێنی ڕشت و هەڵات و ڕووخساری بەدەمامك دادەپۆشی. ڕێگەی یەکێك لەکوێستانەکانی ئەردەنی گرتەبەر و لەوێ مایەوە. ڕۆژانە ڕوخساری خۆی بەدەمامك دادەپۆشی و هەرکەسێکی دەبینی، پێشنیاری چاکەکاری پێدەکرد و لەخراپەکان دووری دەخستەوە. ئاماژەی بەناوی خەلیفە دەدا و گوناحەکانی ئەوی ئاشکرا دەکرد. دەستەیەك لەخەڵکانی ئەو سەرزەمینە وەڵامی بانگەوازەکەیان دایەوە.

موبەرقەع خۆی بەئومەوی دەزانی. هاوەڵانی پێیان وت: ئەمە هەمان سوفانییە کەمژدەی هاتنی ئەویان داوە. کاتێك ژمارەی شوێنکەوتەکانی زیادی کرد، بانگەوازەکەی خۆی بەگوێی گەورەکان و سەرکردەکان گەیاند و دەستەیەك لەسەرکردە یەمانییەکان پەیوەستی بوون کەیەکیان کەسێك بوو بەناوی باوکی بەیهەس و خەڵکانی یەمەن ملکەچی فەرمانەکانی بوون. دوو کەس لەخەڵکانی دیمەشق پەیوەستی بوون.

موعتەسەم کاتێك لەم بەسەرهاتە ئاگادار بوویەوە کەشەڕی لەگەڵ نەخۆشییە گیانبڕەکەی دەکرد. ئەو، ڕەجا کوڕی ئەیوبی حەزاری لەگەڵ هەزار شەڕکەر بۆ شەڕی موبەرقەع ڕەوانە کرد بەڵام ئەو بینی ژمارەی شەڕکەرانی موبەرقەع زیاتر لەسەد هەزار کەسە و لەبەر ئەمە جەنگی بەڕەوا نەزانی. ڕەجا لەبەرابەر ئەو ئوردووی لێدا تا ئەوەی کاتی کۆکردنەوەی بەرهەم نزیك کەوتەوە و کەسانی نزیکی

موبەرقەع بۆ سەرکارەکانی خۆیان ڕۆشتن و تەنیا هەزار یا دوو هەزار کەسی لەدەور مایەوە.

لەم کاتەدا موعتەسەم مرد و واسق جێگەی گرتەوە. شۆڕشەکەی موبەرقەع وەك ئاماژەی پێدەدرێت بۆ دیمەشق درێژ بوویەوە. واسق فەرمانی بەرەجادا ڕووبەرووی هەر شۆڕشگێرێك ببێتەوە و دواتر جەنگی موبەرقەع بکات. رەجا ئەو کارەی کرد و بۆ جەنگی موبەرقەع گەڕایەوە. دوو سوپا ریزیان بەست. رەجا بەهاوەڵانی وت: من لەئوردووی موبەرقەع جگە لەخۆی کەسێکی بوێر و شەڕکەر نابینم و ئەو بوێری خۆی نیشانی سەربازەکانی دەدات، کەواتە کاتێك هێرشی کرد ڕێگەی بۆ بکەنەوە. دوای کەمێك موبەرقەع هێرشی هێنا و هاوەڵانی رەجا ڕێگەیان بۆ کردەوە و لەناو ریزەکانی ئەوان گوزەری کرد، جارێکی دیکە گەڕایەوە و ریزەکانی دوژمنی بڕی و گەڕایەوە بۆ ناو هاوەڵانی خۆی. بۆ دووەم جار ئەم کارەی دووبارە کردەوە بەڵام لەکاتی گەڕانەوە، گرتیان و ئەسیریان کرد.

دەڵێن: نافەرمانی ئەو لەساڵی٢٢٦/٨٤٠ زایینی دەستیپێکرد. ئەو لەکەناری رەملە لەگەڵ پەنجا هەزار سوپای ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە. موعتەسەم رەجای حەزاری بۆ جەنگی ئەو نارد و ئەو، کوڕی بەیهەسی ئەسیر کرد و نزیکەی بیست هەزار کەس لەسەربازەکانی موبەرقەع لەخوێنی خۆیاندا گەوزان. رەجا، موبەرقەعی قۆڵبەست کراو بۆ سامەرا برد.

مەرگی موعتەسەم

لەم ساڵەدا موعتەسەم باوکی ئیسحاق محەممەد کوڕی هارون ڕەشید کوڕی محەممەدی مەهدی کوڕی عەبدوڵڵەی مەنسور کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبدوللە کوڕی عەباس لەرۆژی پێنج شەممە، هەژدەی رەبیع الاوەل/ حەوتی نۆڤەمبەر مرد. سەرەتای نەخۆشییەکەی بەم شێوە بوو کە لەیەکەم رۆژی موحەرەم/ بیست و یەکی ئۆکتۆبەر ئاوسا و لەهەمان کات نەخۆش کەوت.

زەنامی زامر (نەی ژەن) دەڵێت: موعتەسەم لەکاتی نەخۆشییە گیانبڕەکەی هاتە خرۆش و وتی بەلەمی زوڵاڵ ئامادە بکەن تا بەناو دیجلەدا بگەڕێت. من هاوڕێیەتیم

کرد و کاتێك لەبەرابەر ماڵەکانی گوزەری کرد، پێی وتم: ئەی زەنام نەی بژەنە و خۆی ئەم هۆنراوەی خوێندەوە:

یا منزلا لم تبل اطلاله	حاشالاطلالك ان تبلی
لم ابك الطلالك لکننی	بکیت عیشی فیك اذ ولی
والعیش اولی ما بکاه الفتی	لابد للمحزون ان یسلی

واتاکەی: ئەی ئەو ماڵەی نیشانەکانی هێشتا کۆن نەبووە، ئاگادار بە نیشانەکانت کۆن نەبن. من بۆ نیشانەکانی تۆ ناگریم بەڵکو بۆ رۆژگارێك دەگریم کە لەناو تۆدا سەرخۆش بووم و هەنووکە بەسەرچووە، سەرخۆشی شیاوترین شتێکە پیاو بۆی بگریت و ئەو خەمەی یەخەت پێ دەگرێت بەناچاری دەبێت دڵنەوایی بۆ بکرێت.

زەنام دەڵێت: بەردەوام نەیم دەژەنی و ئەو دەسماڵێکی بەدەستەوە بوو، دەگریا تا ئەو کاتەی گەڕاینەوە بۆ کۆشك.

کاتێك موعتەسەم لەسەر جێگەی مەرگ کەوت، بەخۆی وت: هیچ چارەیەك نەما. ئەمەی وت و بێدەنگ بوو، مرد و لەسامەرا بەخاك سپێردرا.

خەلافەتی ئەو هەشت ساڵ و هەشت مانگ و دوو رۆژ درێژەی کێشا. ساڵی لەدایك بوونی ١٧٩/ ٧٩٥ زایینی و بەوتەیەك هەشتەمین مانگی ساڵی ١٨٠/ ٧٩٦ زایینییە. ئەو هەشتەمین خەلیفە و هەشتەمین منداڵی عەباس بوو. کاتێك مرد، هەشت کوڕ و هەشت کچی لەدوای خۆی بەجێهێشت. بەپێی گێڕانەوەیەکی راست ساڵەکانی تەمەنی چل و حەوت ساڵ و دوو مانگ و هەشت رۆژ درێژەی کێشا. بەپێی گێڕانەوەیەکی دیکە ساڵەکانی ژیانی لەچل و حەوت ساڵ و حەوت مانگ تێنەپەڕی.

ئەو روخساری سپی و ریشی درێژ و چوارشانە و سورباو بوو. چاوەکانی جوان و لەخەلد قاری چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

محەممەد کوڕی عەبدولمەلیکی زیات لەپرسەی ئەودا ئەم هۆنراوەی هۆنییەوە:

قد قلت اذ غیبوك و اصطفقت	علیك اید بالترب و الطین
اذهب فنعم الحفیظ کنت علی الــ	دنیا و نعن المعین للدین

لا يجبر الله امة فقدت مثلك الا بمثل هارون

واتاکەی: ئەو کاتەی تۆیان شاردەوە و دەستی خاك و گڵمان خستە سەر تۆ، برۆ چوونکە پارێزەرێکی باشی دنیا بوویت و بۆ دین باشترین پشتیوان، ئومەتێك تۆی لەدەست داوە خواوەند هیچ کات هاوسەنگی لەناویان ناهێنێتە ئاراوە مەگەر کەسێکی وەك هارون.

دایکی ماردە و لەکوفە چاوی بەدنیا هەڵهێنا و دایکی دایکی سوغدی بوو.

کردەوە و هەڵس وکەوتی موعتەسەم

لەئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد دەگێڕنەوە کەئەو باسی موعتەسەمی دەکرد و بەردەوام ناو و وەسفی ئەوی دەهێنایە سەرزمان، باسی کردەوە چاکەکانی ئەوی دەکرد و دە یوت: ڕۆژێك لەعەموریە بووین، بەمنی وت: ئەی عەبدوللە ! ئایا خوازیاری خورمای نیوە گەیشتوو هەیت؟ وتم: ئەی سەروەری باوەڕداران، هەنووکە ئێمە لەڕۆمین و خورمای نیوە پێگەیشتوو لەعێراق دەست دەکەوێت. وتی: کەمێکیان هێناوە و دەزانم تۆ حەزت لێیەتی. خورماکەیان هێنا، دەستی درێژ کرد و بۆڵێکی خاڵی بەمندا (گاڵتەی کرد)

ئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد دەڵێت: لەزۆربەی سەفەرەکان هاوڕێی بووم.

دواتر بەم شێوەیە درێژە بەوتەکەی دەدات: من بۆ خەڵکانی شاش (چیچەن) دوو هەزار درهەمم لەموعتەسەم وەرگرت و ئەو ڕووبارەی لەسەرەتای ئیسلامەوە بوویان و کوێر ببوویەوە، سەر لەنوێ دروستم کردەوە.

کەسێکی دیکە وتوویەتی: کاتێك موعتەسەم توڕە دەبوو، نەدەترسا لەوەی کێ دەکوژێت وچی دەکات. ئەو حەزی بەرازاندنەوەکانی بیناکان نەدەکرد و لەکاتی جەنگ کەس لەو دەستی ئاوەڵاتر و بەخشندەتر نەبوو.

ئەحمەد کوڕی سلێمان کوڕی باوکی شێخ دەڵێت: زوبەیر کوڕی بوکار هەڵاتوو لەدەستی عەلەوییەکان هاتە عێراق چوونکە جوێنی بەعەلەوییەکان دەدا و بەم هۆیەوە هەڕەشەیان لێکرد و ئەویش هەڵات و هاتە لای مامەکەی موسعەب کوڕی عەبدوللە کوڕی زوبەیر و سکاڵای لەدەستی عەلەوییەکان بەرز کردەوە چوونکە

لێیان دەترسا. ئەو داوای لەموسعەب کرد موعتەسەم لەم پێشهاتە ئاگادار بکاتەوە بەلاّم مەسعەب مەبەستەکەی نەهێنایەدی چوونکە کارەکەی بەقێزەون لەقەڵەمدا و سەرکۆنەی کرد.

ئەحمەد دەڵێت: ئەو هاتە لای من و سکالاّی کرد و داوای کرد لەگەڵ مامی قسە بکەم. من لەگەڵ مامی قسەم کردم و ئاوڕنەدانەوەی ئەوم لەزوبەیر بەکارێکی نەشیاو لەقەڵەمدا. مامی پێی وتم: زوبەیر نادان و توندڕەوە، داوای لێ بکە دڵنەوایی عەلەوییەکان بکاتەوە و بێزاری ئەوان لەخۆی بسڕێتەوە. وتی: ئایا نەتبینی مەئمون چۆن دڵنەوایی ئەوانی دەکرد و لەگوناحەکانیان خۆش دەبوو؟ وتم: بەڵێ، سوێند بەخوا سەروەری باوەڕدارانیش چاکە لەگەڵ عەلەوییەکان دەکات و من ناتوانم لای ئەو بەخراپە باسی یەکێك لەعەلەوییەکان بکەم، کەواتە بەبرازاکەم بڵێ دەست لەکارەکانی خۆی یانی سەرکۆنە کردنی عەلەوییەکان هەڵگرێت.

ئیسحاق کوڕی ئیبراهیمی موسعەبی دەڵێت: ڕۆژێك موعتەسەم بانگی کردم، ڕۆشتمە لای. پێی وتم: ئیسحاق! حەز دەکەم گەمەی چۆگان لەگەڵ تۆ بکەم. کاژێرێك یاریمان کرد، دواتر موعتەسەم لەئەسپەکەی هاتەخوار. دەستی منی گرت و پیاسەمان دەکرد تا گەیشتینە گەرماو. بەمنی وت: ئیسحاق، جلەکانی من داکەنە. جلەکانی ئەوم داکەند. فەرمانی پێدام جلەکانی خۆم داکەنم. ئەو کارەم کرد. ڕۆشتینە ناو گەرماوەکە بێ ئەوەی خزمەتکارێکمان لەگەڵدا بێت. هەستام و ئەوم شۆرد، موعتەسەمیش منی شۆرد، داوام لێکرد ئەو کارە نەکات بەلاّم ڕازی نەبوو. دواتر هاتینە دەر و پێکەوە ڕێگەمان بڕی تا گەشتە کۆشکەکەی و خەوت. فەرمانی بەمنیش دا بخەوم. منیش سەرەتا ڕازی نەبووم بەلاّم دواتر لەبەرابەر ئەو خەوتم. موعتەسەم بەمنی وت: ئەی ئیسحاق! شتێکم لەدڵدایە زەمانێکی درێژە بیری لێ دەکەمەوە، بۆیە تۆم لای خۆم خەواند تا باسی بکەم. وتم: ئەی سەروەری باوەڕداران بڵێ، من بەندەو زادەی بەندەی تۆم. وتی: سەیری کاری مەئمونی برام کرد، ئەو چوار کەسی هەڵبژارد و هەر چواریان لەکارەکانی خۆیان ڕاست کردار و ناودار بوون بەلاّم من چوار کەسم هەڵبژارد بەلاّم هیچیان سەرکەوتوو نەبوون. وتم: مەئمون ڕێزی لەچ کەسانێك گرت؟. وتی: تاهیر کوڕی حسەین کەبینیت و بیستت،

کوڕەکەی تاهیر عەبدوڵله کوڕی تاهیر کەپیاوێکی بێ وینەیە و تۆ کەسوێند بەخوا دەوڵەت کەسێکی وەك تۆی تیا نییە و براکەت محەممەد کوڕی ئیبراهیم. من چاکەم لەگەڵ ئەفشین کرد و سەرئەنجامی کارەکەیت بینی، ئەشناس کەرزگاری نەبوو و ئیتاخ کەکەسێکی کەم بەهایە و وەسیف کەتواناى ئەنجامدانی هیچ کارێکی نییە. وتم: ئایا ئەگەر وەلامی ئەو پرسیارەت بدەمەوە لەتوڕەیی تۆ پارێزراو دەبم؟ وتی: بەڵێ. وتم: ئەی سەروەری باوەڕداران، براکەت سەیری ڕگی دەکرد و ئەوانی بۆ کاروبارەکان رادەسپارد بەلاّم تۆ سەیری لقەکان دەکەیت کەڕەگیان نییە. موعتەسەم وتی: ئەی ئیسحاق، بەرگە گرتنی ئەم ڕەنجە ئاسانتر بوو لەوەلاّمەکەی تۆ.

کوڕی باوکی دۆئاد(قازی) وتی: موعتەسەم سەد هەزار درهەمی پێدام تا لەلایەن ئەوەوە وەك خێر لەناو خەڵکان دابەشی بکەم.

دەگێڕنەوە: موعتەسەم لەرۆژێکی بارانی لەهاوەلاّنی جیا بوویەوە. لەکاتی گەڕاندا پیرەپیاوێکی بینی کەکەرەکەی بەبارە چقڵەوە خزابوو و لەقوڕ چەقیبوو. پیرەپیاو چاوەڕوانی کەسێکی دەکرد تا هاوکاری بکات. موعتەسەم پرسیاری لێکرد و پیرەپیاو وتی: کەر و بارەکەم لەقوڕ چەقیوە و هاوکاریم دەوێت. موعتەسەم هاتەخوار تا کەرەکە لەقوڕ دەربێنێت. پیرەپیاو وتی: دایك و باوکم بەقوربانی تۆ بێت، خۆت قوڕاوی مەکە. موعتەسەم وتی: کێشە نییە. کەرەکەی دەرهێنا و بارەکەی لێ بار کردەوە، دواتر دەستی شۆرد و سوار ئەسپەکەی بوویەوە. پیرەپیاو وتی: ئەی گەنج، خوا لەگوناحەکانت خۆش بێت. موعتەسەم پەیوەستی هاورێکانی بوویەوە وتی: چوار هەزار درهەم بەو پیرەپیاوە بدەن و کەسێکی نارد تا تاکو ماڵەکەی هاورێیەتی بکات.

خەلافەتی واسق بـاللە

لەم ساڵەدا بۆ واسق باللە هارون کوڕی موعتەسەم لەرۆژی مەرگی باوکی بەیعەت وەرگیرا. ئەو رۆژە پێنج شەممە هەژدەی رەبیع الاوەلی ٢٢٧/ حەوتی نۆڤەمبەری ٨٤١ زایینی بوو. نازناوی ئەوباوکی جەعفەر و دایکی دایکی مناڵی رۆمی بوو کە بەقەراتیس ناودەبرا.

هەروەها لەم ساڵەدا تۆفیلی پاشای ڕۆم مرد. ئەو دوانزە ساڵ پاشایەتی کرد. دوای ئەو هاوسەرەکەی تودووەرە کەهێشتا کوڕەکەی میخائیل کوڕی تۆفیل منداڵ بوو، لەسەر تەخت دانیشت.

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی موعتەسەم ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا. دایکی واسق کە لەگەڵ ئەو حەجی دەکرد لەمانگی زیحەججە لەحیرە کۆچی دوای کرد و لەکوفە بەخاك سپێردرا.

شۆرشی دیمەشق

کاتێك موعتەسەم مرد، قەیسییەکانی دیمەشق ئاڵای شۆڕشیان بەرز کردەوە و خراپەکاری زۆریان هێنایە ئاراوە و گەمارۆیان خستە سەر فەرماندارەکەیان. واسق، ڕەجا کوڕی ئەیوبی حەزاری بۆ جەنگی ئەوان ڕەوانە کرد. ئەوان لەمەرج راهیت کۆببوونەوە. ڕەجا لەدێری موڕان ئوردوی لێدا و پێشنیاری پێکردن ملکەچی و گوێرایەڵەی خۆیان دەربڕن بەلام ئەوان دەستیان لەنافەرمانی هەڵنەگرت. ڕەجا ڕۆژی دووشەممەی وەك ڕۆژی جەنگ لەگەڵ ئەوان و لەناوچەی دومە دەستنیشان کرد.،

بۆ ڕۆژی یەکشەممە هەموویان بلاوەیان لێکرد و ڕەجا هێرشی کردە سەریان. تەنیا ژمارەیەکی کەمی ئەوان هاتبوونە ناوچەی دومە و ژمارەیەکیان شوێن کاری خۆیان کەوتبوون. ڕەجا شەڕی لەگەڵ کرد و توانی شکستیان پێ بێنێت. هەزار و پێنسەد کەسی لێ کوشتن و سێسەد کەس لەهاوەڵانی خۆی کوژران. کوڕی بەیهەس، پێشەوای شۆڕشگێڕەکان هەلات و ئارامی بۆ دیمەشق گەڕایەوە.

ڕەجا ڕێگی فەلەستینی گرتەبەر تا لەگەڵ باوکی حەرب موبەرقەع بجەنگێت کە لەو سەرزەمینە شۆڕشی دەستپێکردبوو. ڕەجا لەگەڵ باوکی حەرب جەنگی و وەك پێشتر ئامارەمان پێدا شکستی پێهێنا و ئەسیری کرد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا بیشر کوڕی حارسی خواپەرەست ناسراو بەپێ پەتی لەمانگی رەبیع الاوەل، دێسامبەر و عەبدولرەحمان کوڕی عوبەیدالله کحەفس کوڕی عومەر کوڕی موسا کوڕی عوبەیدالله کوڕی مەعمەری تیمی ناسراو بە کوڕی عائیشەی بەسری کۆچی دواییان کرد.

عەبدولرەحمانیان بەکوڕی عائیشە ناو دەبرد چوونکە لەمناڵەکانی عائیشە کچی تەڵحە بوو. ساڵێك دوای ئەم ساڵە باوکی عەبدولرەحمان، عوبەیدالله کۆچی دوایی کرد.

لەم ساڵەدا ئیسماعیل کوڕی باوکی ئەویس کە لەساڵی ٨٥٣/٢٣٩ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا مرد، ئەحمەد کوڕی عەبدولله کوڕی یونس و باوکی وەلیدی تەیالسی و هەیسەم کوڕی خاریجە، مردن.

هەروەها لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان، پاشای ئاندۆلۆس سوپایەکی بۆ سەرزەمینی دوژمن ڕەوانە کرد. کاتێك گەیشتنە ئەربونە و شەرتانییە، ڕۆمییەکان هێرشیان کردنەسەر و گەمارۆیان خستە سەر ئوردووگاکەیان و شەویان بەجەنگ بەسەر برد. بەرەبەیان خواوەند فریای موسوڵمانان کەوت و شکستی بەدوژمنان هێنا. موسا کوڕی موسا لەم جەنگەدا بوێری لەخۆی نیشاندا و پێگەی بەرز بوویەوە. ئەو فەرماندەی سوپای موسوڵمانان بوو. لەنێوان ئەو و جەریر کوڕی موەفەق لەگەورەکانی حکومەت ناسازگاری هاتە کایەوە و ئەمە بووە هۆی یاخی بوونی موسا لەبەرابەر عەبدولرەحمان.

لەم ساڵەدا ئەزفونش؛ شەهریاری ڕۆم، لەئاندۆلۆس چاوی بەدنیا هەڵهێنا. فەرمانڕەوایی ئەو شەست و دوو ساڵ درێژەی کێشا.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدولله کوڕی حەسانی یەحسەبی، فەقیهی مالکی، لەخەڵکانی ئەفریقییە کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و بیست و هەشتی کۆچی (٨٤٢ زایینی)

جەنگەکانی موسوڵمانان لەدورگەی سیسیل

لەم ساڵەدا فەزڵ کوڕی جەعفەری هەمەدانی هێزی دەریایی کۆکردەوە و لەلەنگەرگەی مەسینی دابەزی و دەستە جەنگاوەرەکانی خۆی بۆ هەموو ناوچەکانی ئەو سەرزەمینە ڕەوانە کرد و تالآنی فراوانی کۆکردەوە. خەڵکانی ناپول داوای ئەمانیان کرد و هاوکارییان کرد. فەزڵ بۆ ماوەی دوو ساڵ لەم دوورگەیە جەنگی بەلاّم نەیتوانی دەستی بەسەردا بگرێت. دەستەیەك لەسوپاکەی ڕۆشتنە پشت کێوێکی شارەکە و لەوێوە ڕۆشتنە ناو شارەکە. کاتێك لەشارەکە دابەزین بینیان خەڵکەکەی سەرقاڵی جەنگ لەگەڵ جەعفەر و هاوەلآنی ئەون. کاتێك خەڵکانی شار موسوڵمانانیان بینی لەپشتەوە هێرشیان دەکەنە سەر، ورەی خۆیان دۆڕاند و شکستیان خوارد و دوورەگەکە لەلایەن موسوڵمانانەوە دەستی بەسەردا گیرا.

لەم ساڵەدا شاری مەسکان دەستی بەسەردا گیرا.

لەساڵی ٢٢٩/ ٨٤٣ زایینی باوکی ئەغلەب عەباس کوڕی فەزڵ لەگەڵ سوپایەك ڕێگەی شەرەی گرتەبەر و لەگەڵ خەڵکەکەی جەنگی. شەڕێکی قورس دەستیپێکرد و سەرئەنجام ڕۆمییەکان شکستیان خوارد و زیاتر لەدە هەزار سەربازیان لێ کوژرا. تەنیا سێ کەس لەموسوڵمانان کوژرا.

لەساڵی ١٣٢/ ٨٤٣ زایینی فەزڵ کوڕی جەعفەر گەمارۆی خستە سەر شاری لەنتینی چوونکە ئاگاداریان کردبوویەوە کەخەڵکی ئەم شارە نامەیان بۆ بەتریقی سیسیل (سەقلییە)نووسیوە و داوای هاوکارییان کردووە و ئەوەیش ڕازی و لەوەلاّمدا وتوویەتی: نیشانەی گەیشتنی من ئەوەیە لەفلاّنە کێوە بۆ ماوەی سێ شەو ڕۆژ ئاگر هەڵدەگیرسێت، کاتێك ئاگرەکەتان بینی لەچوارەم ڕۆژ دێمە لاتان و هەموان لەناکاو هێرش دەکەینە سەر موسوڵمانەکان.

فەزڵ کەسی نارد تا بۆ ماوەی سێ شەو لەو کێوەدا ئاگر بکاتەوە. کاتێك خەڵکانی لەنتینی ئاگرەکەیان بینی، خۆیان بۆ جەنگ ئامادە کرد. فەزڵ هێزەکانی

خۆی کۆکردەوە و بۆسەی دانا. فەرمانی بەسەربازەکانیدا لەکاتی هێرشی خەڵکان بۆ سەر ئەو سوپایەی دەوری شارەکەیان گرتبوو، بۆ هەڵخەڵەتاندیان خۆیان بەشکست خواردوو نیشان بدەن تا ئەوان لەبۆسەکان نزیك بکەنەوە و کاتێك گەیشتنە شوێنی دیاریکراو، گەمارۆیان بخەنەسەر.

لەکاتی چوارەم رۆژ خەڵکانی لەنتینی ئالآی شۆڕشیان بەرز کردەوە وجەنگیان دژی موسوڵمانان دەست پێکرد. موسوڵمانان وایان نیشاندا شکستیان خواردووە و بەمشێوەیە رۆمییەکانیان لەشوێنی مەبەست نزیك کردەوە بەشێوەیەك شارەکە کەسی تیا نەما. کاتێك رۆمییەکان لەشوێنی مەبەست گوزەریان کرد، موسوڵمانان گەڕانەوە و ئەوانەی بۆسەیان دانابوو، هاتنەدەر و شمشێریان دەرکێشا و هێرشیان کردنەسەر. تەنیا ژمارەیەکی کەم لەرۆمییەکان توانیان خۆیان رزگار بکەن. رۆمییەکان داوای ئەمانیان کرد بەو مەرجەی ماڵ و سامانەکانیان هەڵگرن و شارەکە بەموسوڵمانان بسپێرن. موسوڵمانان رازی و رۆمییەکان شارەکەیان بەجێهێشت.

لەم ساڵەدا موسوڵمانان لەشاری تارەنت لەسەرزەمینی ئەنکبوردە نیشتەجێ بوون و ئەو سەرزەمینەیان وەك دیاری خۆیان هەڵبژارد.

لەساڵی ٨٤٧/٢٣٣ زایینی دە کەشتی جەنگی رۆمی لەلەنگەرگای تین لەنگەریان گرت. ئەوان بیریان لەهێرشی لەناکاو دەکردەوە بەڵام رێگەیان ون کرد و دەست بەتاڵ گەڕانەوە. لەکاتی گەشتەکەیان لەدەریا، حەوت کەشتی جەنگی ئەوان بووە خۆراگی شەپۆلەکانی دەریا.

لەساڵی ٢٣٤/ ٨٤٨ زایینی خەڵکانی رەغوس رێگەی ئاشتییان لەگەڵ موسوڵمانان گرتەبەر و شارەکەیان تەسلیم بەموسوڵمانان کرد. موسوڵمانان شارەکەیان وێران و سامانەکانیان تالآن کرد.

لەساڵی ٨٤٩/٢٣٥ زایینی دەستەیەك لەموسوڵمانان بەرەو شاری قەسریانە بەرێکەوتنە و تالآنی زۆریان کۆکردەوە و ژمارەیەکی زۆریان کوشت و ژمارەیەکیان فڕاند.

فەرمانداری سیسیل بەنوێنەرایەتی موسوڵمانان محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی

ئەغلەب بوو کە لەرەجەبی ساڵی ٢٣٢/ فەوریەی ٨٤٦ زایینی مرد.، ئەو لەشاری بەلەرم نیشتەجێ ببوو. خۆی لەشارەکە نەدەهاتەدەر و تەنیا سوپاییەکانی بۆ گرتنی شارەکانی دیکە ڕەوانە دەکرد و ئەوانیش دەستیان بەسەر شارەکاندا دەگرت و تالآنییان کۆدەکردەوە. نۆزدە ساڵ فەرمانڕەوایەتی کرد.

جەنگی موسا کوڕی موسا لەگەڵ حارس کوڕی یەزیغ

لەم ساڵەدا لەنێوان موسا کارگوزاری تولدۆ (تەتەڵییە) و سوپاکەی عەبدولرەحمان پاشای ئاندۆلۆس جەنگێك بەفەرماندەیی حارس کوڕی یەزیغ ڕوویدا.

هۆکاری ئەم جەنگە ئەوە بوو لەنێوان موسا کوڕی موسا فەرماندەی بەناوبانگی عەبدولرەحمان و کارگوزاری شاری تۆڵدۆ و سەرکردەکانی دیکە لەساڵی ٢٢٩/ ٨٤٣ زایینی رق وئاژاوە و ڕژدی بردن هاتە ئاراوە کەپێشتر ئاماژەمان پێدا. بەمشێوەیە موسا کوڕی موسا لەبەرابەر سوپاکەی عەبدولرەحمان قوت بوویەوە. عەبدولرەحمان سوپایەکی بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد و حارس کوڕی یەزیغ و چەند سەرکردەیەکی دیکەی وەك فەرماندەی سوپاکە دەستنیشان کرد. جەنگێکی قورس لەنێوان ئەم دوو سوپا لەبەرجە ڕوویدا و ژمارەیەکی زۆر لەسوپاکەی موسا کوژران کەکوڕە مامەکەی لەناویاندا دەبینرا و حارس بۆ ساراگوزا گەڕایەوە. موسا کوڕەکەی خۆی ئەلب کوڕی موسای ڕەوانەی بەرجە کرد. حارسیش ڕێگەی بەرجەی گرتەبەر و گەمارۆی خستە سەر شارەکە و کوڕەکەی موسای کوشت و بۆجەنگی باوکی بەرێکەوت. موسا هاتە لای حارس. موسا لەسەر ئەو بنەمایە ئاشتی کرد کەلەوێ بڕواتەدەر. بەمشێوەیە موسا ڕێگەی ئەرنیتی گرتەبەر. حارس چەند ڕۆژێك بەدوایدا گەڕا و سەرئەنجام ئەویش ڕێگەی ئەرنیتی گرتەبەر و لەوێ دەوری موسای گرت. موسا کەسێکی بۆ لای غەرسییە یەکێك لەپاشا ناباوەڕەکانی ئاندۆلۆس نارد و داوای هاوکاری لێکرد. هەردووك بۆ جەنگ دژی حارس یەکیان گرت و هێزی خۆیان کۆکردەوە و لەسەر ڕێگەی حارس بۆسەیان نایەوە. ئەوان سوپاکەی خۆیان لەکەنار ڕووبارێك بەناوی بەلمەسە ڕازاندەوە. کاتێك حارس هاتە

کەنار رووبارەکە، ئەوانەی بۆسەیان نابوویەوە، هاتنەدەر و دەوریان گرت و ئاگری جەنگێکی مەترسیدار بڵێسەی سەند. لەم جەنگەدا روخساری حارس بریندار بوو کە بەهۆیەوە چاوی دەرپەڕی و بەئەسیری گیرا.

عەبدولرەحمان بەبیستنی ئەم هەواڵە نیگەران بوو. سوپایەکی گەورەی ئامادە کرد و محەممەدی کوڕی وەك فەرماندەی ئەو سوپایە دەستنیشان کرد و لەمانگی رەمەزانی ساڵی ٢٢٩/ مەی ٨٤٣ زایینی بۆ جەنگی موسای نارد. محەممەد گەیشتە بەنبەلونە (پامپلونا) و لەوێ رووبەرووی دەستەیەك لەناباوەڕان بوویەوە. لەم جەنگەدا ژمارەیەکی زۆر لەناباوەڕان کوژران.

موسا جارێکی دیکە سەرپێچی فەرمانەکانی عەبدولرەحمانی کرد. عەبدولرەحمان سوپایەکی گەورەی رازاندەوە و بۆ جەنگی موسا ڕەوانەی کردن. کاتێك موسا ئەمەی بینی، پێشنیاری ئاشتی کرد و عەبدولرەحمان رازی بوو. موسا، ئیسماعیلی کوڕی وەك بارمتە دانا. عەبدولرەحمان دووبارە فەرمانڕەوایی شاری تۆڵدۆی بەموسا سپارد. کاتێك موسا گەیشتە شارەکە، نەیارەکانی خۆی دەرکرد و بەئارامی لەو شارەدا مایەوە.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵدا واسق تاجێك و دوو مەدالیای بەئەشناس بەخشی.

لەم ساڵەدا باوکی تەمام حەبیب کوڕی ئەوسی تائی وتاردەر مرد.

لەم ساڵەدا بەهاکان لەسەر رێگەی مەککە بەرادەیەك گران بوو کەبایی هەر ڕەتڵ نان بۆ یەك درهەم و هەر مەشکەیەك ئاو بۆ چل درهەم بەرز بوویەوە. خەڵك لەکاتی حەج گرفتاری گەرمایەکی سوتێنەر بوون. بەدوای ئەم گەرمایە باران باری و هەوا فێنك بوویەوە و کاژێرێك دواتر ساردی هەوا زیادی کرد و بەهۆی بارینی بارانی زۆرەوە بەشێك لەکێوەی جەمرەی عوقەبە بەسەر حاجییەکان داڕما و ژمارەیەکی لەحاجییەکان کوشت.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی داود ریێ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا عەبدولمەلیك کوڕی مالك کوڕی عەبدولعەزیز باوکی نەسری تەمار

لەنەوەد و یەك ساڵی مرد. ئەو پێش مردنی کوێر ببوو.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی عومەر کوڕی معاویەی کوڕی عەمرۆ کوڕی عوتەبە کوڕی ئەبوسوفیانی عوتەبی ئومەوی بەسری و باوکی عەبدولرەحمان کەشارەزای ئەدەب و دیرۆك بوو، مردن. هەروەها سلێمان داودی ئەشقەری سمساری حەدیس بێژ کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و بیست و نۆی کۆچی (٨٤٣ زایینی)

لەم ساڵەدا واسقی خەلیفە، دەبیرەکان و کارمەندانی دیوان و مستەوفییەکانی زیندانی کرد و بەدانی سامانێکی زۆر ناچاری کردن. ئەو قامچی لەئەحمەد کوڕی ئیسرائیلدا و دووسەد هەزار دیناری لیٚ سەند. لەسلێمان کوڕی وەهب، دەبیری ئیتاخ چوارسەد هەزار دینار، لەحەسەن کوڕی وەهب چواردە هەزار دینار، لەئیبراهیم کوڕی ڕەیاح و دەبیرەکانی ئەو سەد هەزار دینار، لەئەحمەد کوڕی خەسیب و دەبیرەکانی هەزار هەزار دینار، لەنەجاح شەست هەزار دینار و لەباوکی وەزیر سەد و چل هەزار دیناری سەند.

هۆکاری ئەم کارە ئەوە بوو شەوێك واسق لەگەڵ هاوەلاٚنی دانیشتبوو کەیەك لەوان سەبارەت بەبەدبەختی بەرمەکییەکان پرسیاری کرد. عەرود کوڕی عەبدولعەزیزی ئەنساری وتی: هارون ڕەشید مەبەستی کڕینی کەنیزی عەدولی[١٦] خەیاتی کرد و بەسەد هەزار دینار کڕی وکەسی بەدوای یەحیا کوڕی خالید (وەزیر) نارد و فەرمانی پێدا سەد هەزار دیناری بۆ ڕەوانە بکات. یەحیا وتی: ئەمە سەرەتای خراپەکارییە، ئەگەر توانای ئەوەی هەبێت کەنیزێك بەسەد هەزار دینار بکرێت، دەبێت خەرجی ژیانی ئەووەند بێت. یەحیا پەیامی بۆ هارون نارد: ناتوانم ئەم بڕە پارەیە بدەم. ڕەشید توڕە بوو و دووبارە کەسی نارد کەدەبێت بەناچاری ئەم پارەیە بدەیت. یەحیا بەئەندازەی دینار، درهەمی نارد و فەرمانیدا لەسەر ڕێگەی هارون باری بکەن بۆ ئەوەی بەزۆری بزانێت. ئەو کارەیان کرد. کاتێك ڕەشید لەڕێگە گوزەری دەکرد، ئەم بارەی بینی و پرسیاری کرد. وتیان: بەهای کەنیزەکەی تۆیە. هارون بەزۆری زانی و فەرمانیدا کەنیزەکە بگێڕنەوە و فەرمانی بەیەکێك لەکۆیلەکانی خۆیدا پارەکە هەڵگرێت و گەنجینەیەکی بۆ دروست بکات و ئەم پارەیە لەویٚ دابنێت تا هەرکات ویستی پێی زیاد بکات. ئەو گەنجینەی بەگەنجخانەی بووك (بيت العروس) ناوبرد. دواتر لێکۆڵینەوەی لەسامانی کەسان کرد. بینی بەرمەکییەکان بەرادەیەك دەوڵەمەندن کەسامانی خۆیان بەفیڕۆ دەدەن.

---

[١٦] لەمێژووی تەبەریدا بەعەون هاتووە (وەرگێر)

لەناو ئەو کەسانەی شەوانە هاونشینی هارون بوون، یەکیان شارەزای ئەدەب بوو کە بەباوکی عود ناو دەبرا. شەوێك هارون فەرمانی بەیەحیادا سی هەزار درهەمی پێ بدات بەڵام یەحیا ئەو کارەی نەکرد. باوکی عود بەدوای دەرفەتێك دەگەڕا تا هارون دژی بەرمەکییەکان هەڵخرێنێت. تورەیی ڕەشید لەبەرمەکییەکان لەناو خەڵك بڵاو ببوویەوە. شەوێك کەباوکی عود لای هارون بوو، قسە هاتە ناو قسە تا ئەوەی باوکی عود ئەم هۆنراوەی عومەر کوڕی باوکی ڕەبیعەی خوێندەوە:

وعدت هند و ما كانت تعد   ليت هندا انجزتنا ما تعد

و استبدت مرة واحدة   انما العاجز من لم يستبد

واتاکەی: هندی (دەزگیران) کەژوان دانانێت، ژوانی دانا و خۆزگە ژوانەکەی لەگەڵ ئێمە دەبردەسەر، ئەو جارێك خۆپەسەندی کرد و ناتەوان ئەو کەسەیە خۆپەسەندی ناکات.

هارون وتی: بەڵێ ناتەوان کەسێکە خۆپەسەندی ناکات.

یەحیا لەناو خزمەتکارەکانی هارون خزمەتکارێکی دانابوو کە لەمەبەست و کارەکانی هارون ئاگاداری دەکردەوە. ئەو خزمەتکارە یەحیای لەم گفتوگۆیە ئاگادار کردەوە. یەحیا باوکی عودی بانگ کرد و سی هەزار درهەمی پێدا و لەلایەن خۆیەوە بیست هەزار درهەمی پێ زیاد کرد و ئەوی بۆ لای منداڵەکانی خۆی فەزڵ و جەعفەر نارد و ئەوانیش هەر کام بیست هەزار درهەمیان پێدا. دواتر ڕەشید بۆ لەناو بردنی بەرمەکییەکان هەوڵیدا و ئەوانی گرفتار کرد.

لەم کاتەدا واسق وتی: سوێند بەخوا باوەگەورێی من ڕاستی وت: ناتەوان ئەو کەسەیە خۆپەسەندی نەکات و باسی ناسوپاسی کرد و ئەوەی شیاوی سزادانە، حەفتەیەك تێنەپەڕی کەدەبیرەکانی خۆی بەدبەخت کرد.

لەم ساڵەدا شیری پاسەوان (ناوێکی فارسییە) لەلایەن ئیتاخەوە وەك فەرمانداری یەمەن دەستنیشان کرا و ڕێگەی ئەو سەرزەمینەی گرتەبەر.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی ساڵح وەك فەرمانداری مەدینە دەستینشان کرا و محەممەد کوڕی داود ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ حاجییەکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا خەلەف کوڕی هوشامی بەزازی موقری لەمانگی جومادی الاوەل، فەوریە، چاوی لەدنیا بەست.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و سی کۆچی (٨٤٤ زایینی)

ڕۆشتنی بوغا بۆ لای دەشت نشینە عەرەبەکانی مەدینە

لەم ساڵەدا واسق، بوغای گەورەی بۆ لای دەشت نشینەکانی مەدینە ڕەوانە کرد کە لەکەنارەکانی ئەو شارە تالآنییان دەکرد.

چۆنیەتییەکەی بەمشێوە بوو: مناڵەکانی سولەیم لەکەنارەکانی مەدینە خراپەکارییان کردبووە پیشە و لەبازارەکانی حیجاز هەر کالایەکیان بەو بەهایەی دەیانویست، دەیانکڕی. کاری ئەوان کاتێك پەرەی سەند کەزۆریان بۆ مناڵەکانی کەنانە و باهلە هێنا و زیانیان پێ گەیاندن و چەند کەس لەوانیان کوشت. ئەم پێشهاتە لەمانگی جومادی الاخرەی ساڵی ٢٣٠/ فەوریەی ٨٤٤ زایینی ڕوویدا. محەممەد کوڕی ساڵح فەرمانداری مەدینە، حیماد کوڕی جەریری تەبەری کەپاسەوانی مەدینە بوو لەگەڵ دووسەد سوار، جیاواز لەهێزە خۆبەخشەکان بۆ جەنگی ئەوان ڕەوانە کرد. حیماد بەرێکەوت و لەرویسە ڕووبەڕوویان بوویەوە. لەنێوان دوو سوپا شەڕێکی قورس ڕوویدا. ڕەش پێستەکانی مەدینە کە لەناو سوپاکەی حیماددا بوون هەڵاتن بەڵام حیماد و هاوەڵانی و قورەیشییەکان خۆڕاگرییان کرد و درێژەیان بەجەنگدا و سەرئەنجام حیماد و ژمارەیەك لەهاوەڵانی کوژران. مناڵەکانی سولەیم دوای کوشتنی ئەوان ئەسپ و کەرەستەکانی جەنگی ئەوانیان وەك تالآنی کۆکردەوە و دواتر چاوی تەماحیان بڕییە گوندەکان و ئاوگیرەکان کەبۆ حاجییەکانیان دروست کردبوو. لەنێوان مەککە و مەدینە ڕێگەی تالآن کردنی خەڵك و کاروانییەکانیان گرتەبەر.

واسق، بوغای گەورە، باوکی موسای لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ جەنگی ئەوان ڕەوانە کرد. بوغا لەشەعبانی ئەم ساڵە، ئاوریل گەیشتە مەدینە. بوغا لەسەر یەکێك لەئاوەکانی بەردەلآن ڕووبەڕوویان بوویەوە. ئەم بەردەلآنە لەولای سوارقیە بوو کە بەگوند و پەناگەی ئەوان هەژمار دەکرا. بوغا نزیکەی پەنجا کەسی لێ کوشتن و بەم ئەندازەیەی ئەسیر کرد و کەسانی دیکە هەڵاتن و بوغا لەسوارقیە مایەوە. داوای

لەدانیشتوانەی ئەو ناوچەیە کرد ملکەچی خۆیان نیشان بدەن. ئەوان دەستە دەستە دەڕۆشتنە لای بوغا. بوغا ئەو کەسانەی بەخراپەکاری ناویان دەرکردبوو لای خۆی هێشتەوە کەژمارەیان دەگەیشتە هەزار و کەسانی دیکەی ئازاد کرد. لەزیقەعدەی، ژوئیەی ٢٣٠ زایینی ئەسیرەکانی بۆ مەدینە ڕەوانە کرد و لەوێ زیندانی کردن. دواتر بەمەبەستی حەج ڕێگەی مەککەی گرتەبەر. کاتێك حەجی کرد، ڕووی کردە زات عێرەق و هەمان بەڵای بەسەر منالەکانی هیلال هێنا. ئەوانیش گوێرایەڵی خۆیان نیشاندا. بوغا نزیکەی سێسەد کەسی لێگرتن و کەسانی دیکەی ئازاد کرد و بۆ مەدینە گەڕایەوە و ئەسیرەکانی ڕەوانەی گرتوخانە کرد.

مەرگی عەبدوڵڵە کوڕی تاهیر

لەرەبیع الاوەل، نۆڤەمبەری ئەم ساڵە، عەبدوڵڵە کوڕی تاهیر، فەمانڕەوای خوراسان لەنەیشابور مرد. عەبدوڵڵە کوڕی تاهیر لەکاتی مەرگ فەرمانڕەوای خوراسان و فەرمانداری بەغداد و سەرپەرەستی پاسەوانەکانی بەغداد و فەرمانداری سوادی عێراق و ڕەی و تەبەرستان و کرمان بوو. باجی ئەم سەرزەمینانە لەکاتی مەرگی ئەو چل و هەشت هەزار درهەم بوو. ساڵەکانی تەمەنی چل و هەشت ساڵ درێژەی کێشا. تاهیری باوکیشی لەم تەمەندا کۆچی دوایی کرد. واسق فەرمانداری ئەو سەرزەمینانەی بەکوڕی عەبدوڵڵە، تاهیر کوڕی عەبدوڵڵە سپارد.

کردار و هەڵس و کەوتی عەبدوڵڵە کوڕی تاهیر

کاتێك عەبدوڵڵە وەك فەرمانڕەوای خوراسان دیاریکرا، محەممەد کوڕی حومەیدی تاهیری وەك نوێنەری خۆی کردە فەرمانڕەوای نەیشابور. ئەو بۆخۆی بناغەی کۆشکێکی داڕشت کەدیوارەکەی تا ڕێگەی هاتوچۆی خەڵك درێژ بوویەوەی. کاتێك عەبدوڵڵە ڕۆشتە نەیشابور، خەڵکانی کۆکردەوە و سەبارەت بەکار و کردەوەکانی محەممەد پرسیاری کرد. دەستەیەك لەخەڵکان پێیان وت:

بێدەنگی خەڵکان نیشانەی خراپەکاری ئەوە. عەبدوللە ئەوی لەسەر کار لابردو فەرمانی وێران کردنی دیوارەکەی دەرکرد.

عەبدوللە دەیوت: دەبێت زانست بەکەسی شیاو بدرێت و بەکەسانی دیکەیش چوونکە زانست خۆی بەرزتر لەوەیە بەنەشیاوەکان رازی ببێت.

دەیوت: پڕ کردنی گیرفان و بەدەست هێنانی ناوی چاکە، هیچ کات پێکەوە دەستەبەر ناکرێن.

یەکێك لەهاونشینەکانی ئەو فەزڵ کوڕی محەممەد کوڕی مەنسور بوو. رۆژێك عەبدوللە هەمووی ئەوانی بۆ کۆشکەکەی بانگ کرد و فەزڵ درەنگتر لەهەموان هات. عەبدوللە وتی: ئەی فەزڵ، درەنگ هاتیت؟ فەزڵ وتی: سەرقاڵی کاری دەستەیەك لەخەڵکان بووم و دەمویست بڕۆم بۆ گەرماو. عەبدوللە داوای لێکرد بڕواتە گەرماوە تایبەتییەکەی خۆی. کاتێك فەزڵ ڕۆشتە ناو گەرماوەکە، عەبدوللە وەرەقەی داواکاری خەڵکانی لەبوغچەکەی دەرهێنا و بۆ هەرکام فەرمانێکیدا و واژۆی کرد و لەشوێنەکەی خۆی دایناوە. فەزڵ لەم کارە ئاگادار نەبوویەوە. کاتێك لەگەرماو هاتەدەر، پاشماوەی رۆژیان پێکەوە بەسەر برد. بەرەبەیانی رۆژی دواتر ئەو کەسانەی داویان پێشکەش کردبوو، کۆبوونەوە و پرسیاری ئەنجامی داواکارییەکەیان دەکرد. فەزڵ داوای لێبوردنی لێکردن. یەك لەوان وتی: دەمەوێت داواکارییەکەم ببینم. فەزڵ داواکارییەکەی دەرهێنا و کاتێك سەیری کرد، دەستنوسی عەبدوللەی بینی و کاتێك سەیری هەموو داوکارییەکانی کرد، دەستنووسی عەبدوللەی بەسەرەوە بینی. رووی کردە خەڵکان و وتی: داواکارییەکانتان ببەنەوە و نیازەکانتان هاتۆتەدی، سوپاسی سەرکردەکەی خۆتان بکەن چوونکە فەرمانی ئەوە بێ ئەوەی من بەشداریم تیا کردبێت.

عەبدوللە قسەزان و شاعیر بوو. ئەمە یەکێك لەهۆنراوەکانی ئەوە:

اسم من أهواه اسم حسن   فاذا صحفته فهو حسن

فاذا اسقطت منه فاءه   كان نعتا لهواه المختزن

فاذا اسقطت منه ياءه   صار فيه بعض اسباب الفتن

فاذا اسقطت منه راءه   صار شيئا يعترى عند الوسن

فاذا اسقطت منه طاءه صار منه عيش سكان المدن

فسروا هذا فلن يعرفه غير من يسبح فى بحر الفطن

واتاکەی: ناوی ئەو کەسەی خۆشم دەوێت، جوانە و ئەگەر نوختەی سەر ناوەکەی هەڵگریت، هەر جوانە، ئەگەر ف ی لیٚ لابەریت تایبەمەندی کەسێك کەدڵدادەیی پاشەکەوت کردووە، ئەگەر ی یی لیٚ لابەریت ناوی بەشێك لەئاژاوەکان دەردەکەوێت و ئەگەر ڕ ی لیٚ هەڵگریت دەبێتە ئەوەی لەکاتی خەو لای تۆ دەردەکەوێت و ئەگر تای لیٚ هەڵگریت دەبێتە ئەوەی شارنشینەکان خوازیارن پێی، هەنووکە پەردە لەسەر ئەم وتەیە هەڵگرە چوونکە تەنیا کەسێك دەزانێت کە لەناو دەریاری وشیاریدا مەلە بکات.

(ناوی ئەو کەسە ظریف) کۆیلەکەیەتی کە بەلابردنی ف (ظری) و بەلابردنی ی (ظرف) و بەلابردنی ڕ لەگەڵ دەستکاری کردن (طریف) ((طیف) بەمانای خەون و بەلابردنی ظ (ریف) دەبێتە یەیلاق.

ئەوزیاتر لەهەموو خەڵکان بەخششی لەگەڵ زانست و ئەزمون دەکردە هاوریٚ. هۆنراوەکان بۆ پرسەی ئەو فراوانن. لەجوانترینیان هۆنراوەکەی باوکی غومری تەبەرییە کە بۆ ئەو و مەرگی باوکی هۆنییویەتییەوە:

فأيامك الاعياد صارت مآتما و ساعاتك الصعبات صارت خواشعا

علة اننا لم نعتقدك بطاهر و ان كان خطبا يقلق القلب راتعا

و ما كنت الا الشمس غابت و اطلعت على اثرها بدرا على الناس طالعا

فلولا التقى قلنا تناسختما معا بديعى معان يفضلان البدائعنا

واتاکەی: ڕۆژەکانی تۆ کەهەمووی جەژن بوو و شادی بەپرسە کۆتایی هات و ساتەکانی تووڕەیی تۆ (لەکاتی جەنگ و کارەکانی دیکە) هەمووی بۆتە گریان. هەرچەند ئێمە تۆمان لەدەست نەداوە چوونکە تاهیر (منداڵ و جێگرەکەی تۆ) هەیە بەلاچم ئەم پرسەیە لەرزە لەدڵ دروست دەکات. تۆ جگە لەهەتاو نەبوویت کەجێگەکەی بەمانگی شەوی چواردە پڕ کرایەوە و ڕووناکی خۆی بەسەر خەڵکان بەخشییەوە. تۆ جگە لەکێو نەبوویت کەجێگەکەی گۆڕا و پایەیەکی بۆ بەرگری

کردن بەجێهێشت (تاهیر) ئەگەر خواپەرەستی نەدەبوو، باوەڕمان بەتەناسوخ[١٧] دەهێنا و هەردووی ئێوەمان بەهەڵگری سرشتە جوانەکان و کردەوە چاکەکان دەزانی.

ئەم هۆنراوەیە بەم دێرە کۆتایی نایەت.

هێرشی ناباوەڕان بۆ سەرزەمینەکانی موسوڵمانان لەئاندۆلۆس

لەم ساڵەدا مەجوس[١٨] لەدوورترین کەنارەکانی ئاندۆلۆس لەرێگەی دەریاوە هێرشیان کردە سەر سەرزەمینی موسوڵمانەکان. ئەم هێرشە لەزیجەججەی ساڵی ٢٢٩/ ئوتی ٨٤٣ زایینی و لەئەشبونە (لیسبون) روویدا. سیانزە رۆژ لەنێوان ئەوان و موسوڵمانان چەند پێشهاتێك روویدا. ئەوان دواتر رێگەی قادس و دواتر شەزونە (سیدونیا)یان گرتەبەر. چەندین جەنگ لەنێوان ئەوان و موسوڵمانان بەکار برا.

ناباوەڕان لەهەشتی موحەرەم/ بیست و شەشی سێپتامبەر رێگەی ئەشبیلەیان(سیویلیا) گرتەبەر و لەدوانزە فەرسەخی ئەو شارە ئوردوویان لێدا. ژمارەیەکی زۆر لەموسوڵمانان هێرشیان کردنەسەر. دوو سوپار رووبەرووی یەك بوونەوە و لەکۆتاییەدا موسوڵمانان لەدوانزەی موحەرەم/ ٣٠ سێپتامبەر شکستیان خوارد و ژمارەیەکی زۆریان لیێ کوژرا. ناباوەڕان گەیشتنە دوو مایلی ئەشبیلییە. خەڵکانی ئەشبیلییە رووبەروویان بوونەوە بەڵام ئەوانیش لەچواردەی موحەرەم، دووی ئۆکتۆبەر شکستیان خوارد و ژمارەیەکی زۆریان کوژران و ئەسیر کران. ناباوەڕان بەزەییان بەچوارپێ و مرۆڤەکاندا نەدەهاتەوە و دەیانکوشتن و سەرئەنجام گەیشتنە ناو شارەکە و شەو و رۆژێك لەوێ مانەوە و دواتر بۆ لای

---

[١٧] تەناسوخ بەمانای گواستنەوەی رۆحە لەکەسێکەوە بۆ کەسێکی دیکە. واتا ئەو کەسەی دەمرێت، رۆحی دەچێتە ناو جەستەی مرۆڤێکی دیکەوە. سەرەتا ئەم باوەڕە لای هیندییەکان دەرکەوت و لەئایینی بودایيدا گەشتە ترۆپك. (وەرگێر)

[١٨] نوسەر لەجیاتی وشەی ناباوەڕ، مەجوسی بەکار بردووە و بەئەگەری زۆر ناڕاستە چوونکە مەجوس وشەیەکە بۆ زەردەشتییەکانیان بەکار دەبرد لەکاتێکدا ناباوەڕان بەئایینی ئیسلام لەئاندۆلۆس، ئایینیەکەیان لەگەڵ زەردەشتییەکان جیاواز بوو. (وەرگێر)

کەشتییەکانیان گەڕانەوە.

دواتر ڕووبەڕووی دەستەیەك لەسوپاکەی عەبدولرەحمان، پاشای ئاندۆلۆس بوونەوە کەژمارەیەکی زۆر لەگەورەکان و فەرماندەکان لەناویاندا بوون. ناباوەڕان هێرشیان کردنەسەر بەلاّم موسوڵمانان خۆڕاگرییان کرد و حەفتا کەسیان لێ کوشتن و سەرئەنجام ڕێگەی هەلاّتنییان گرتەبەر و سوار کەشتییەکانیان بوونەوە. موسوڵمانان دەستیان لەجەنگ هەڵگرت. عەبدولرەحمان ئاگادار بوویەوە و سوپایەکی دیکەی ڕەوانە کرد. ئەم سوپایە ڕووبەڕووی ناباوەڕان بوونەوە و بەهەلاّتن ناچاریان کردن. سوپاکەی عەبدولرەحمان لەدووی ڕەبیع الاوەل، حەڤدەی دێسامبەر شوێنیان کەوتن و جەنگیان دەستپێکرد. موسوڵمانان لەهەموو ناوچەکانەوە هاوکارییان بەدەست دەگەیشت و لەهەموو ناوچەکانەوە هێرشیان دەکردە سەر ناباوەڕان. ناباوەڕان هێزی خۆیان کۆکردەوە و هێرشیان کردە سەر موسوڵمانەکان بەشێوەیەك ئەوەندەی نەمابوو شکستیان پێ بێنن بەلاّم موسوڵمانان خۆڕاگرییان کرد و ژمارەیەك لەسەرکردەکان دابەزین و بوێرانە ئاگری گۆڕەپانی جەنگیان هەڵگیرساند و ناباوەڕانیان ناچار بەهەلاّتن کرد. نزیکەی پێنسەد کەس لەسوپای ناباوەڕان کوژران و چوار کەشتییان لەلایەن موسوڵمانانەوە دەستی بەسەردا گیرا. موسوڵمانان کەشتییەکانیان تالاّن کرد و دواتر گڕیان تێ بەردا و چەند ڕۆژێك لەشوێنەکانی خۆیان مانەوە چوونکە ناباوەڕان لەناو کەشتییەکانیان بوون.

ناباوەڕان شەوێك بەشێوەیەکی لەناکاو هێرشیان کردە سەر لەبلە (نیبلا) و ژمارەیەکیان ئەسیر کرد و دواتر ڕوویان کردە دورگەی قوریس و لەنزیك ئەو دورگەیە دابەزین و تالاّنییەکانیان لەناو خۆیاندا دابەش کرد. لەم کاتەدا موسوڵمانان هاتنە جۆش و لەڕووباریاندا و دوان لەناباوەڕانیان کوشت. ناباوەڕان ئەو ناوچەیان بەجێهێشت و ڕێگەی شەزونەیان گرتەبەر. لەوێ بڕێك خواردن و چەند کەسێکیان ئەسیر کرد و دوو ڕۆژ مانەوە.

لەم ڕۆژانەدا کەشتییەکانی عەبدولرەحمان گەیشتە ئەشبیلیە و کاتێك ناباوەڕان ئاگادار بوونەوە، خۆیان گەیاندە لەبلە و تالاّن کردنیان کردە پیشە و چەند

کەسێکیان فڕاند و خۆیان گەیاندە ئەکشونیە و لەوێوە ڕێگەی باجەیان (بڕا) گرتەبەر. بەرادەیەك دوور کەوتنەوە کەچیتر هەواڵیان بەدەستی موسوڵمانان نەدەگەیشت و موسوڵمانان ئارام بوونەوە.

دەستەیەك لەمێژوو نووسان ئاماژەیان بەهێرشی ناباوەڕان بۆ سەر ئەشبیلییە لەساڵی ٣٤٦/ ٨٦٠ زایینی داوە کەهاوشێوەی ئەم بەسەرهاتەیە بەڵام نازانم ئەمەیە یا نا چوونکە لەساڵی ئەم هێرشانەدا ناسازگاری دەبینرێت بەڵام بەئەگەری زۆر هەر دووکیان یەکێکە و من لێرەدا ئاماژەم پێداوە چوونکە گێڕانەوەکان جیاواز بوون.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی سەعد کوڕی مونیع، باوکی عەبدوللە، دەبیری واقدی، نوسەری طبقات و محەممەد کوڕی یەزداد کوڕی سوەیدی مەروزی، دەبیری مەئمون و عەلی کوڕی جوعد باوکی حەسەنی جەوهەری کەساڵەکانی تەمەنی بۆ نەوەد و شەش ساڵ درێژ بوویەوە و لەمامۆستاکانی بوخاری بوو، کۆچی دواییان کرد.

لەم ساڵدا ئەشناسی تورکی (ئێرانی) نۆ ڕۆژ دوای مەرگی عەبدوللە کوڕی تاهیر کۆچی دوایی کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم کوڕی موسعەب کەهەڵسوڕاندنی کاروباری حەج بەو سپێردرابوو، بۆ حەج سەفەری کرد و محەممەد کوڕی داود ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و سی و یەکی کۆچی (٨٤٥ زایینی)

هەڵس وکەوتی بوغا لەگەڵ سارانشینەکان

لەم ساڵەدا خەڵکانی مەدینە ئەو ئەسیرانەیان کوشت کەبوغا لەمناڵەکانی سولەیم و هیلال گرتبوونی.

چۆنیەتی ئەم روداوە بەم شێوە بوو: کاتێك بوغا ئەسیرەکانی لەمناڵەکانی سولەیم و مناڵەکانی هیلال --ژمارەیان دەگەیشتە هەزار و سێسەد کەس– لەمەدینە زیندانی کرد، بۆ لای مناڵەکانی مورە بەرێکەوت. لەم کاتەدا ئەسیرەکان بەمەبەستی هەلاّتن دیواری زیندانەکەیان کون کرد. ژنێك ئەم کونەی بینی و خەڵکانی مەدینەی ئاگادار کردەوە. خەڵکان هاتن و بینیان ئەسیرەکان زیندانوانەکەیان کوشتووە و کەرەستەی شەڕی ئەویان هەڵگرتووە. خەڵکانی مەدینە بڕیاریاندا نەهێڵن لەزیندانەکە بێنەدەر، دەرویان گرتن و شەڕیان لەگەڵ کردن و بۆ رۆژی دواتر ئەوانیان کوشتار کرد. ڕەشپێستەکانی مەدینە هەر سارا نشینێك کەبۆ کۆکردنەوەی خواردەمەنی رووی لەمەدینە کردبوو، کوشتیان. کاتێك بوغا گەڕایەوە و لەکوژرانی ئەسیرەکان ئاگادار بوویەوە، پەرێشان بوو.

دەڵێن: زیندانوانەکە بەرتیلی وەرگرتبوو تا دەرگای زیندانەکەیان بۆ بکاتەوە بەلاّم ئەوان پەلەیان کرد و پێش کردنەوەی دەرگاکە هەلاّتن و لەکاتی هەلاّتن ئەم هۆنراوەیان دەخوێند:

الموت خير للفتى من العار قد اخذ البواب الف دينار

واتاکەی: مەرگ بۆ جوامێر لەنەنگ شیاوترە و زیندانوان هەزار دیناری وەك بەرتیل لەئێمە وەرگرتووە.

هۆکاری نەبوونی بوغا لەو کاتەدا ئەوە بوو دوو هۆزی فەزارە و مورە، دەستیان بەسەر فەدەك دا گرتبوو. کاتێك بوغا لێیان نزیك کەوتەوە، سەرکردەیەکی فەزاری بۆ لای ئەوان نارد بۆ ئەوەی ئەمانیان پێ ببەخشێت و لەهەواڵەکانی ئەوان ئاگاداری بکاتەوە. کاتێك سەرکردەی فەزاری گەیشتە لای ئەوان، لەگەورەیی بوغا ئەوانی ترساند و بەمشێوەیە هەموویان هەلاّتن و دەستیان لەفەدەك هەڵگرت و

ڕێگەی شامیان گرتەبەر.

بوغا لەحەیفا، گوندێك لەدەوروبەری شام و دراوسێی حیجاز مایەوە و چل ڕۆژی لەوێ بەسەر برد. دواتر لەگەڵ ئەسیرەکانی خۆی لەمناڵەکانی موڕە و فەزارە ڕێگەی مەدینەی گرتەبەر.

لەم ساڵەدا دەستەیەك لەهۆزەکانی غەتەفان، فەزارە، ئەشجەع و سەعلەبە هاتنە لای بوغا. بوغا پێشتر پەیکی بۆ لای ئەوان ناردبوو. کاتێك هاتنە لای بوغا، سوێند و پەیمانی بەهێزی لێ وەرگرتن بۆ ئەوەی هەر کات پێویستی پێیان بوو، ئامادە بن. ئەوان سوێند و پەیمانیان بەست نافەرمانی نەکەن. دواتر بۆ سەرکوت کردنی مناڵەکانی کەلاب ڕێگەی زەریەی گرتەبەر. سێ هەزار کەس لەوان هاتنە لای بوغا و بوغا نزیکەی هەزار کەس لەخراپەکارانی ئەوانی زیندانی کرد و ڕێگەی بۆ کەسانی دیکە کردەوە. ئەو لەرەمەزانی ٢٣١/ مەی ٨٤٦ زایینی ئەسیرەکانی هێنایە مەدینە و زیندانی کردن. دواتر بەمەبەستی ئەنجامدانی حەج ڕێگەی مەککەی گرتەبەر و دوای حەج بۆ مەدینە گەڕایەوە.

بەسەرهاتی ئەحمەد کوڕی نەسر کوڕی مالکی خوزاعی

لەم ساڵەدا دەستەیەك لەخەڵکانی بەغداد بەسەرکردایەتی ئەحمەد کوڕی نەسر کوڕی مالك کوڕی هەیسەمی خوزاعی شۆڕشیان کرد. باوەگەورێی ئەحمەد، مالك لەگەورەکانی مناڵەکانی عەباس بوو کەپێشتر ئاماژەمان پێداوە.

هۆکاری ئەم شۆڕشە ئەوە بوو ئەحمەد کوڕی نەسر لەحەدیس بێژەکان کەسانێکی وەك کوڕی موعین، کوڕی دەورەقی و باوکی زوهەیری لەدەوری خۆی کۆکردەوە و دژایەتی ئەو کەسانەی کرد کەقورئانیان بەئافرێنراو لەقەڵەم دەدا لەکاتێکدا واسق ژیانی لەبێژەرانی ئەم وتەیە دژوار و تاڵ دەکرد. ئەو بەم شێوەیە ناوی واسقی دەبرد: ئەم بەرازە خوا نەناسە ئەوە دەکات و ئاوا دەڵێت. جوێنەکانی ئەو بەواسق گەیشتەوە. لەناو کەسە نزیکەکانی ئەحمەد یەکێك بەناوی باوکی هارونی شەداخ و یەکی دیکە بەناوی تالب و دەستەیەکی دیکە خەڵکیان بۆ شوێنکەوتنی ئەو هان دەدا. ئەوان بەیعەتیان لەگەڵ ئەحمەد کردبوو فەرمان

بەچاکەکاری و ڕێگە لەخراپەکاری بگرن. پارەیەکی زۆریان لەناو خەڵکدا دابەش کرد. هەرکەس پەیوەستیان بوو یەك دیناری وەرگرت. بەمشێوەیە لەگەڵ خەڵکان کاتێکیان دیاریکرد کەشەوی پێنجشەممە سێی شەعبان/ پێنجی ئاوریل لەگەڵ لێدانی تەپڵ، دژی حکومەت شۆڕش بکەن.

یەك لەو دوانە لەبەشی ڕۆژهەڵات و ئەوی دیکەیان لەبەشی ڕۆژئاوا مایەوە کە لەناکاو دوان لەمناڵەکانی ئەشرەس کەبەیعەتیان لەگەڵ ئەمان بەستبوو، شەوێك پێش کاتی دیاریکراو بادەیان خواردەوە و مەست و سەرخۆش دەستیان بەلێدانی تەپڵ کرد و کەس هیچ کارێکی نەکرد. لەو کاتەدا ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم فەرماندەی پاسەوانەکان لەبەغداد نەبوو و براکەی محەممەد کوڕی ئیبراهیمی لەجێگەی خۆی دانابوو. ئەو کەسێکی نارد تا لێکۆڵینەوە لەم پێشهاتە بکات بەڵام کەس نەبینرا. ئاگاداریان کردەوە کەپیاوێك لەگەرماودایە کەچاوی زیانی پێگەیشتووە و بەعیسای یەکچاو ناوی دەبەن (ئەو ئاگاداری ئەم کارەیە). ئەویان هێنا و پرسیاریان لێکرد و ئەو بەسەرهاتی مناڵەکانی ئەشرەس و ئەحمەد کوڕی نەسر و کەسانی دیکەی بەتەواوی بۆ باس کردن. دەستەیەك لەو کەسانەی ناویان برابوو، گیران کەتالب و باوکی هارون لەناویاندا دەبینران. لەماڵی مناڵەکانی ئەشرەس دوو ئاڵای سەوز دۆزرایەوە. خزمەتکارەکەی ئەحمەد کوڕی نەسریان گرت و ئەویش هەموو شتێکی بێ کەم و کوڕی گێڕایەوە. محەممەد کوڕی ئیبراهیم کەسێکی بەدوای ئەحمەد کوڕی نەسر نارد و نێردراو ئەحمەدی لەگەرماودا گرت و بردییە لای محەممەد. ماڵەکەی گەڕان بەڵام هیچیان نەدۆزییەوە نیشانەیەك بۆ شۆڕش بێت. محەممەد کوڕی ئیبراهیم ئەوانی قۆڵبەست کراو سوار ئێستری بێ کورتان کرد و ڕەوانەی سامەرای کردن.

کاتێك واسق لەگەیشتنی ئەوان ئاگادار بوویەوە، بۆ لێکۆڵینەوە لەپرسەکەیان دانیشت و دادگایەکی گشتی سازدا. ئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد لەم دادگایە ئامادە بوو. ئەو کوشتنی ئەحمەد کوڕی نەسری پەسەند نەدەکرد. کاتێك ئەحمەد گەیشتە بارەگای واسق، واسق باسی یاخی بوونی ئەوی نەکرد و تەنیا پرسی: سەبارەت بەقورئان دەڵێی چی؟ ئەحمەد وتی: فەرموودەی خواوەندە. ئەحمەد

کوڕی نەسر پێشتر بەلێدانی بۆنی خۆش و تاشینی مووە زیادەکانی جەستە خۆی بۆ مەرگ ئامادە کردبوو. واسق وتی: ئایا قورئان ئافرێنراوە؟. ئەحمەد وتی: فەرموودەی خوایە. واسق وتی: سەبارەت بەخوا دەڵێی چی، ئایا لەرۆژی هەستانەوە دەیبینی؟ ئەحمەد وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، لەپێغەمبەر (د.خ) دەگێڕنەوە کەفەرمووی: لەرۆژی هەستانەوە خواوەند دەبینن و هاوشێوەی مانگی درەوشاوە دەبێت. واسق وتی: ئێوە سەبارەت بەبینینی خواوەند وەك یەك بیر ناکەنەوە، ئێمەیش فەرموودەی پێغەمبەرمان بیستووە و سوفیان لەحەدیسێکی بڕواپێکراو بۆی گێڕاومەتەوە کەدڵی مرۆڤەکانی خواوەند لەنێوان دوو پەنجە لەپەنجەکانی خواوەندە کەخواوەند ژێر و روویان دەکات و پێغەمبەر (د.خ) بەردەوام بەمشێوەیە دەپاڕایەوە: ئەی ئەو کەسەی دڵ و چاوەکان ئاڵو گۆڕ دەکەیت، خۆڕاگری لەسەر ئەم دینەم پێ ببەخشە.

ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم وتی: بزانە خەلیفە چی دەڵێت: ئەحمەد وتی: تۆ فەرمانت بەمن داوە. ئیسحاق ترسا و پرسی: من فەرمانم بەتۆ داوە؟ ئەحمەد وتی: بەڵێ، فەرمانت بەمن داوە چاکەخوازی ئەو بم و چاکەخوازی من ئەوەیە ڕێگە نەدەم ناساگاری پێغەمبەر (د.خ) بکات. واسق بەکەسانی دەوروبەری خۆی وت: بۆچوونتان سەبارەت بەو چییە؟ عەبدولرەحمان کوڕی واسق کەقازی بەشی رۆژهەلاتی بەغداد بوو، وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، سوێند بەگەورەیی خۆت کوشتنی ئەو ڕەوایە. یەکێك لەهاوەلانی کوڕی باوکی دۆئاد وتی: ڕێگە بدەن خوێنی ئەو بخۆمەوە. کوڕی باوکی دۆئاد وتی: ئەو ناباوەڕێکە و ئەگەری هەیە پەشیمان ببێتەوە، بەهەمان شێوەی کەئاوزی زیانی پێ گەیشتووە. کوڕی باوکی دۆئاد بەکوشتنی ئەو رازی نەبوو. واسق وتی: ئەگەر بینیتان بۆ لای ئەو دەڕۆم کەس لەشوێنەکەی خۆی نەبزوێت چوونکە هەنگاوەکانم هەڵدەسەنگێنم.

واسق فەرمانیدا سەمسامە، شمشێری عەمرۆ کوڕی مەعدی کەربی زوبەیدی بێنن و دواتر بۆ لای ئەحمەد بەرێکەوت. ئەحمەدیان لەناو ماڵەکە لای داری ئیعدام دانابوو. واسق بەهەمان شمشێر لەملی ئەحمەدی دا و دواتر گورزێکی لەسەری وەشاند. دواتر سیمای دیمەشقی سەری ئەوی لەجەستە جیا کردەوە. واسق

بەنوکی سەمسامە سکی هەڵدڕی. جەستەی بێ گیانی ئەویان بردەی لای جەستەی بابەك و چوارمێخەیان کێشا. سەری ئەحمەدیان ڕەوانەی بەغداد کرد و لەو شارە هەڵیانواسی و پاسەوانیان بۆ دانا. لای سەرەکەی ئەم نووسراوەیان هەڵواسی: ئەمە سەری ناباوەڕی گومڕا ئەحمەد کوڕی نەسرە. هاوەڵانی ئەویان یەك لەدوای یەك گرت و ڕەوانەی گرتوخانەیان کردن.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا واسق مەبەستی حەجی کرد و عومەر کوڕی فەرەجی لەپێشەوە نارد تا ڕێگەی بۆ تەخت بکات. عومەر گەڕایەوە و لەکەمی ئاوی ڕێگە ئاگاداری کردەوە و واسق لەڕۆشتن پەشیمان بوویەوە.

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی دینار فەرمانڕەوایەتی یەمەنی گرتەدەست و لەشەعبان/ ئاوریل بەرەو ئەو دیارە بەرێکەوت و لەسەر ڕێگەکەی لەگەڵ چوار هەزار سوار و دوو هەزار پیادە (سوپاکەی) حەجی کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا دزەکان تونێلیان لێدا و لەبیت ئەلمال چل و دوو هەزار درهەم و کەمێك دیناریان لەدار ئەلعامە دزی. بەڵام لێکۆڵینەوەیان لەم ڕووداوە کرد و سامانەکانیان گەڕاندەوە.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدوڵلەی خارجی سەعلەبی لەگەڵ سیانزە کەس لەسەرزەمینی ڕەبیعە شۆڕشی کرد. غانم کوڕی باوکی موسلیم کوڕی ئەحمەدی توسی فەرماندەی پادگانی موسڵ ڕووبەڕووی بوویەوە. لەشۆڕشییەکان چوار کەس کوژرا و محەممەد کوڕی عەبدوللە دەستگیر کرا. ئەویان بۆ سامەرا نارد و زیندانی کرا.

لەم ساڵەدا وەسیفی تورك لەکەنارەکانی ئیسفەهان و کێوەکان (زاگرۆس، کرمانشان و لورستان) و فارس گەڕایەوە. ئەو بۆ سەرکوت کردنی کوردەکان ڕۆشتبوو چوونکە کوردەکان بارودۆخی ئەو دیارەیان شێواندبوو. ئەو توانی لەگەڕانەوەدا نزیکەی پێنسەد ئەسیر لەگەڵ خۆی بێنێت کەکۆیلە کەم تەمەنەکان لەناویاندا دەبینران. ئەم دەستەیە زیندانی کران. حەفتا و پێنج هەزار دینار و

شمشێرێکی گەوهەر نیشان وەك خەڵاتی پێشکەش بەوەسیف کرا.

لەم ساڵەد سوپایەك لەموسوڵمانان بەرەو سەرزەمینی ناباوەڕان بەرێکەوتن و مەبەستی گرتنی گالیسیایان کرد. کوشتاری خەڵکەکەیان کرد و تالآنییەکانیان کۆکردەوە و خۆیان گەیاندە شاری لیۆن و گەمارۆیان خستە سەر شارەکە و بەقەلآکوتەکان، وێرانیان کرد. خەڵکانی ئەو دیارە تۆقان و دارونەداری خۆیان بەجێهێشت و هەلآتن و موسوڵمانان تا ئەو جێگەی دەیانتوانی تالآنییان کۆکردەوە و ئەوەی مابوویەوە، لەناویان برد بەلآم نەیانتوانی دیواری شارەکە بروخێنن. بەمشێوەیە شارەکەیان بەجێهێشت و درێژەیان بەرێگەی خۆیاندا چوونکە پانتای ئەم دیوارە حەڤدە زەرع بوو بەلآم چەندین کەلێنی گەورەیان لەدیوارەکەدا دروست کرد.

لەم ساڵەدا ئەسیرە موسوڵمانەکان و رۆمییەکان ئاڵوگۆڕیان پێکرا. موسوڵمانان لەکەنار رووباری لامس کۆبوونەوە. دووری ئەم رووبارە تا تەرتوس یەك رۆژ رێگە بوو. واسق لەبەغداد و شارەکانی دیکە ئەسیرە رۆمییەکانی کڕییەوە تا لەگەڵ ئەسیرە موسوڵمانەکان بیانگۆڕێتەوە.

واسق، ئەحمەد کوڕی سەعید کوڕی موسلیم کوڕی قوتەیبەی باهلی وەك سنووردار دیاری کرد و سنورەکانی بەو سپارد. هەروەها فەرمانداری شارە نزیکەکان لەسنوری بەو سپارد و فەرمانی پێدا لەکاتی دانی خوێنبایی و گۆڕینەوەی ئەسیرەکان ئامادە بێت. خاقانی خزمەتکاری لەگەڵ ئەودا نارد و فەرمانی بەو دوانەدا هەرکەس لەموسوڵمانان کەباوەڕی بەوە بوو کەقورئان ئافرێنراوی خواوەندە و خواوەند لەرۆژی هەستانەوە نابینرێت، ئازادی بکەن و دینارێکی پێ بدەن و ئەوەی ئەم باوەڕی نەبێت با لای رۆمییەکان ئەسیر بێت.

لەرۆژی عاشورای ساڵی ٢٣١/ حەڤدەی سێپتامبەر موسوڵمانان لەگەڵ ئەسیرە رۆمییەکان لەکەناری رووبارەکە کۆبوونەوە و رۆمییەکانیش لەگەڵ موسوڵمانە ئەسیرەکان هاتن. رووبار ئەم دوو دەستەی لەیەك جیا دەکردەوە. موسوڵمانان ئەسیرێکیان ئازاد دەکرد و رۆمییەکان لەبەرابەردا ئەسیرێکیان ئازاد دەکرد. ئەم دوو ئەسیرە لەناوەراستی رووبارەکە بەیەك دەگەیشتن و هەرکام بۆ لای هاوەڵانی

خۆی دەگەڕایەوە. کاتێك موسوڵمانی ئەسیر دەگەیشتە لای موسوڵمانان، هەمووان دەنگی تەکبیریان بەرز دەکردەوە و کاتێك ڕۆمی دەگەیشتە لای هاوەڵانی، ڕۆمییەکان دەنگیان بەرز دەکردەوە تا ئەوەی هەموو ئەسیرەکان ئاڵوگۆڕ کران. ژمارەی ئەسیرە موسوڵمانەکان چوارهەزار و چوارسەد و شەست کەس و ژمارەی ژن و مناڵەکان هەشسەد کەس و ئەهلی زەممە(ئەوانەی لەپەنای موسوڵماناندا بوون و لەگەڵ ئەوان گەڕانەوە) سەد کەس بوو.

ئەم ڕووبارە قوڵ نەبوو و ئەسیرەکان دەیانتوانی بەئاسانی بیپەڕنەوە. دەستەیەك دەڵێن: لەسەر ڕووبارەکە پردێك هەڵبەسترابوو.

کاتێك ئاڵوگۆڕی ئەسیرەکان کۆتایی پێهات، ئەحمەد کوڕی سەعید کوڕی موسلمی باهلی لەزستان جەنگ و غەزای دەستپێکرد بەلاّم خەڵکان گرفتاری بارین و سەهۆڵبەندان بوون و لەم ناوەدا دووسەد کەس گیانیان لەدەستدا و بەم ژمارەیە ئەسیر کران و ژمارەیەك لەبەدەندون لەئاودا خنکان. واسق لەئەحمەد تووڕە بوو چوونکە پێشتر دەستەیەك خۆیان گەیاندبووە ڕۆم و ئاگاداریان کردبوویەوە بەلاّم ئەو گرنگی پێنەدان چوونکە ژمارەیەك لەسەرکردەکانی سوپاکەی پێیان وتبوو: سوپایەکی حەوت هەزار کەسی مەترسی لەسەر نییە، جەنگ دژی دوژمن دەست پێبکە و هێرش بکە سەر سەرزەمینەکەیان. ئەحمەد ئەو کارەی کرد و نزیکەی هەزار گا و دە هەزار سەر مەڕی وەك تالاّنی دەستکەوت و ئەو سەرزەمینەی بەجێهێشت. واسق ئەوی لەسەر کار لابرد و نەسر کوڕی حەمزەی خوزاعی لەجومادی الاوەل/ ژانویە وەك جێگری ئەو ڕەوانە کرد.

لەم ساڵەدا حەسەن کوڕی حسەین لەتەبەرستان مرد.

هەروەها لەم ساڵەدا لەنێوان ئەحمەد کوڕی ئەغلەب و براکەی محەممەد کوڕی ئەغلەب لەئەفریقییە جەنگ ڕوویدا. ئەحمەد کەدەستەیەك هاورێیەتیان دەکرد هێرشی کردە سەر محەممەد لەکۆشکەکەی. هاوەڵانی محەممەد دەرگای کۆشکەکەیان بەست و لەسەرەتاوە کوشت و کوشتاریان دەستپێکرد بەلاّم دواتر دەستیان لەخوێن ڕۆشتن هەڵگرت و ڕێگەی ئاشتییان گرتەبەر. چیتر لەوەدوا پێگەی ئەحمەد بەرز بوویەوە و دیوانەکانی پێ سپێردرا و محەممەد تەنیا ناوەکەی

لەحکومەتدا مایەوە و ئەحمەد جڵەوی فەرمانڕەوایەتی گرتەدەست. ئەم بارودۆخە تا ساڵی ٨٤٦/٢٣٢ زایینی بەردەوام بوو. دەستەیەك لەئامۆزاکان و موالییەکانی محەممەد پەیمانیان لەگەڵ بەست و ئەو بەپشتیوانی ئەوان جەنگی دژی ئەحمەد دەست پێکرد و سەرکەوتنی بەدەست هێنا و ئەوی بۆ رۆژهەلاَت دوور خستەوە و بەمشێوەیە بارودۆخ لەئەفریقییە بۆ محەممەد سەقامگیر بوو و ئەحمەدی برای لەعێراق مرد. لەم ساڵەدا باوکی عەبدوللە محەممەد کوڕی زیاد ناسراو بەکوڕی ئیعرابی لەشەعبان/ ئاوریل لەتەمەنی هەشتا ساڵی مرد.

لەم ساڵەدا دایکی ئەبیها کچی موسا کوڕی جەعفەر و خوشکی عەلی کوڕی رەزا مرد.

هەروەها لەم ساڵەدا موخارقی گورانیبێژ و باوکی نەسر ئەحمەد کوڕی حاتەم(ئەو کەسەی حەدیسەکانی ئەسمەعی) و عەمرۆ کوڕی باوکی عەمرۆی شەیبانی و محەممەد کوڕی سەعدان، مردن. مەرگی محەممەد کوڕی سەعدان لەمانگی زیحەججە/ژوئییە بوو.

لەم ساڵەدا ئیبراهیم کوڕی عەرعەرە، عاسم کوڕی عەلی کوڕی عاسم کوڕی سوهەیبی واستی، محەممەد کوڕی سەلام کوڕی عەبدوللەی جومەحی بەسری کەشارەزای مێژوو و بەسەرهاتەکان بوو و عاسم کوڕی عەمرۆ کوڕی عەلی کوڕی موقەدەم کوڕی باوکی بیشری موقەدەمی، باوکی یەعقوب یوسف کوڕی یەحیا بوەیتی فەقیە، هاوڕێی شافیعی، کە لەکاتی گرفتار بوونی خەڵکان لەبەسەرهاتی ئافراندنی قورئان زیندانی کرا و وەلاَمێکی روونی نەدایەوە، لەگەڵ هارون کوڕی مەعروف بەغدادی کۆچی دواییان کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و سی و دووی کۆچی (٨٤٦ زایینی)

لەم ساڵەدا بوغای گەورە بۆ لای مناڵەکانی نومەیر بەرێکەوت و هێرشی کردە سەریان.

هۆکاری ئەم هێرشە ئەوە بوو عومارە کوڕی بیلال کوڕی جەریری خەتەفی لەهۆنراوەیەکدا وەسفی واسقی کرد. عومارە هاتە بارەگای واسق و هۆنراوەکەی خۆی خوێندەوە و واسق فەرمانیدا سی هەزار درهەمی وەك بەخشش پێ بدەن. ئەو واسقی ئاگادار کردەوە کەمناڵەکانی نومەیر ئاژاوەگێری و خراپەکاری وکارە فیرۆکان ئەنجام دەدەن و لەیەمامە و دەوروبەری خەڵك و کاروانییان تاڵان دەکەن. واسق نامەی بۆ بوغا نووسی کە لەمەدینەدا بوو و فەرمانی پێدا هێرشیان بکاتەسەر. بوغا بەرەو یەمامە بەرێکەوت و دەستەیەك لەمناڵەکانی نومەیری لەناو گوندێکدا بینی و ڕووبەڕوویان بوویەوە و پەنجا و چەند کەسی لێ کوشتن و چل پیاوی ئەسیر کرد. دواتر درێژەی بەرێگەدا و گەیشتە مەرئەت و کەسی بۆ لای خەڵکەکە نارد تا فەرمانبەری و گوێڕایەڵی خۆیان نیشان بدەن بەڵام ئەوان ڕازی نەبوون و ژمارەیەك لەوان بەرەو کوێستانەکانی سەوەد ئەسپیان غاردا. ئەم کوێستانە لەپشتی یەمامە بوو. بوغا دەستەکانی خۆی بۆ هێرش کردنە سەر ئەوان ڕەوانە کرد و توانییان بەو دەستە هەڵاتووە بگەنەوە. دواتر لەگەڵ دەستەیەك لەسوپاکەی – ژمارەیان دەگەیشتە هەزار کەس -- شوێن هەڵاتووان کەوت. ئەوانی بینی کەبۆ جەنگ خۆیان ئامادە دەکرد. ژمارەی ئەم دەستەیە سێ هەزار کەس و لەشوێنێك بەناوی ڕەوزەت ئەلئەمان کۆببوونەوە کەیەك مەنزڵ لە ئەزاحەوە دوور بوو. پێشەنگەکانی سوپاکەی بوغایان تێکشکاند و باڵی چەپی سوپاکەی ئەویان ناچار بەپاشەکشێ کرد و سەد وبیست لەسەربازەکانی بوغایان کوشت و حەوتسەد وشتر و سامانی سوپاکەیان تاڵان کرد تا ئەوەی شەو داهات. بوغا بەردەوام پێشنیاری ملکەچی و گوێڕایەڵی پێدەکردن.

کاتێك خۆر هەڵات و ئەوان کەمی ژمارەی سوپای بوغایان بینی، هێزیان

کۆکردەوە. پیادەکانیان لەپێشەوە و چوارپێکانیان لەدواوە بەجێهێشت و هێرشیان کردە سەر بوغا و شکستیان پێهێنا و گەیشتنە ناو ئوردووگاکەی. هاوەڵانی بوغا لەمەرگی خۆیان دڵنیا بوون. پێشتر (شەوی پێشتر) بوغا دووسەد سواری بەدوای دەستەیەك لەوان ناردبوو و ئەو کاتەی کوژرانی ئەوان نزیك ببوویەوە، ئەو دووسەد سوارە گەڕانەوە و کاتێك مناڵەکانی نومەیر ئەوانیان بینی کە لەپشتەوە هێرشیان دەکەنەسەر، هەڵاتن و پیادەکانیان گوێرایەڵی خۆیان نیشاندا و سامانەکانیان گەڕاندەوە. تەنیا ژمارەیەکی کەم لەپیادەکان توانیان خۆیان دەرباز بکەن بەڵام سوارەکان رزگاریان بوو.

دەگێڕنەوە کەشوێنکەوتەکانی بوغا تانیمەرۆ شکستیان خوارد و کاتێك مناڵەکانی نومەیر دەستیان بەکۆکردنەوەی تالانییەکان کرد، هاوەڵانی شکستخواردووی بوغا و بوغا پەیوەستی یەکبوون و شکستیان بەمناڵەکانی نومەیر هێنا و لەنیمەڕۆ تا ئێواریێ هەزار و پێنسەد کەس لەپیادەکانیان کوشت و لەناو گۆڕەپانی جەنگ ئوردوویان لێدا. فەرماندەی سارانشینەکان پەیامیان نارد و داوای ئەمانیان کرد و بوغا ئەمانی پێدان. ئەوان هاتنە لای بوغا و بوغا ئەسیری کردن و لەگەڵ خۆی ئەوانی هێنایە بەسرە. ئەم جەنگە لەجومادی الاخر/ ژانویە روویدا. ئەوسا واجنی ئەشروسی لەگەڵ حەوتسەد جەنگاوەر بۆ هاوکاری بوغا هات. بوغای ئەوی بەشوێن هەڵاتواندا نارد کە تا تەبالە لەکەنارەکانی یەمەن ڕۆشت و دواتر گەڕایەوە. بوغا نامەی بۆ ساڵحی فەرمانداری مەدینە نووسی تا هەموو مناڵەکانی فەزارە و موڕە و سەعلەبە و کەلاب قۆڵبەست و ڕەوانەی بەغدادیان بکات. ساڵح ئەوکارەی کرد و بوغا لەبەسرەوە خۆی گەیاندە بەغداد و هەردووك پێکەوە ڕێگەی سامەرایان گرتەبەر. لەم ناوەدا دەستەیەك هەڵاتن و دەستەیەك مردن یا لەشۆڕشەکاندا گیانیاندا. ژمارەی ئەو کەسانەی زیندوو مانەوە و لەگەڵ ئەو هاتنە ناو سامەرا، زیاتر لەدوو هەزار و دووسەد کەس لەمناڵەکانی نومەیر و کەلاب و موڕە و فەزار و سەعلەبە و تەی بوو.

مەرگی باوکی جەعفەر واسق

لەم ساڵەدا واسق باللە باوکی جەعفەر هارون کوڕی محەممەدی موعتەسەم لەبیست و چواری زیحەججە، سیانزەی ئاگوست مرد. نەخۆشی (استسقا[١٩]) بووە هۆی کۆچی دوای ئەو. بۆ دەرمان ئەویان خستە ناو تەنورێکی گەرمەوە. ئەو بەهۆی ئەم دەرمانەوە ئارام بوویەوە و فەرمانی پێدان بەیانی ئەو ڕۆژە گەرمی تەنورەکە زیاد بکەن و زیاتر لەکاتی ڕۆژی یەکەم لەناو تەنورەکەدا دانیشت. تەنورەکە بەرادەیەك گەرم بوو کەتوانای بەرگە گرتنی نەبوو. ئەویان لەناو تەنورەکە هێنایەدەر. ئەحمەد کوڕی باوکی دوئاد و محەممەد کوڕی عەبدولمەلیکی زیات و عومەر کوڕی فەرەج لای ئەو بوون کەمرد بەڵام هەستیان بەمەرگی ئەو نەکرد تا ئەوەی لەسەر تەختەکەی کەوتە خوار.

دەگێڕنەوە: ئەحمەد کوڕی باوکی دوئاد لەکاتی مەرگ لای واسق بوو. ئەو بوو چاوەکانی خستە سەر یەك. دەڵێن لەکاتی مەرگ ئەم دوو دێرەی هێنایە سەرزمان:

المو ت فیه جمیع الناس مشترك   لاسوقة منهم تبقی و لا ملك

ما ضر اهل قلیل فی تفاقرهم   و لیس یغنی عن الاملاك ما ملكوا

واتاکەی: هەموو خەڵك لەمەرگ یەکسانن، نەپیاوێکی عامی دەمێنێتەوە نە پاشایەك. مەرگ نەزیان لەهەژارەکان لەهەژارییان دەدات و نەبەتواناکان لە بەتواناییان بێ نیاز دەکات.

فەرمانیدا فەرشەکان کۆبکەنەوە، دواتر سەری خستە سەر زەوی رووت و وتی: ئەی ئەو کەسەی فەرمانڕەوایەتیت کۆتایی نایێت، بەو کەسەی فەرمانڕەوایەتییەکەی لەناوچوو، بەخششەکانی خۆت ببەخشە.

ئەحمەد کوڕی محەممەدی واسقی دەڵێت: من لەناو ئەو کەسانەدا بووم کەپەرستاری واسقیان دەکرد. من و دەستەیەك لەهاوەڵانی واسق وەستابووین کە لەهۆش چوو. وتمان: باشترە لەچۆنیەتی حاڵی ئەو بەئاگا بین. ڕۆشتمە پێش و کاتێك گەشتمە سەر سەری، چاوەکانی خۆی کردەوە. نزیك بوو زراوم بچێت،

---

[١٩] جۆرە نەخۆشییەکە کە نەخۆش لەتینویەتی رزگاری نابێت. وەرگێر

کەمێك هاتمەدواوە بەڵام کاڵانی شمشێرەکەم لەدەرگاکە گیری کرد و کەوتم. من بریندار نەبووم و تەنیا کاڵانی شمشێرەکەم شکا. هەستام و لەشوێنەکەی خۆم هەستام. لەم کاتەدا واسق مرد و ئێمە پەیکەری بێ گیانی ئەومان داپۆشی. فەڕاشەکان هاتن و فەرشی ژێر ئەویان هەڵگرت چوونکە بەناوی ئەوان نوسرابوو. (ترسان تالآن بکرێت یا ون ببێت). بۆ رێزگرتن لەمردووەکە وەستام و دەرگاکەم بەست. لەم کاتەدا دەنگێکم بیست و دەرگاکەم کردەوە. لەناکاو مشکە دەشتییەکانم بینی کە لەباغەکەوە خۆیان گەیاندبووە ژوورەکە و دەستبەجێ یەکێك لەدوو چاوی واسقیان خوارد. بەخۆم وت: هیچ خوایەك جگە لەخوای تاقانە بوونی نییە، ئەمە ئەو چاوەیە کاژێرێك پێش ئێستا کرایەوە و من لەترسا کەوتم و شمشێرەکەم شکا و هەنووکە بۆتە خۆراکی ئاژەڵێکی ناتەوان.

دەستەیەك هاتن و مردووەکەیان شۆرد. ئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد سەبارەت بەچاوی ئەو پرسیاری کرد و من بەسەرهاتەکەم لەسەرەتا تا کۆتایی بۆ باس کرد. ئەو سەری سوڕما.

دوای مەرگی واسق ئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد نوێژی لەسەر جەستەکەی خوێند و بەخاکی سپارد. دەستەیەك وتوویانە متوەکیلی برای نوێژی لەسەر خوێند و لەهارونییە لەسەر رێگەی مەککە بەخاك سپێردرا. زادگای ئەو لەسەر رێگەی مەککە بوو. دایکی ئەو دایکی منداڵ بوو بەناوی قەراتیس. کاتێك نەخۆشییەکەی پەرەی سەند، ئەستێرەناسەکانی بۆ بارەگاکەی بانگ کرد. یەکێك لەئەستێرەناسەکان حەسەن کوڕی سەهل بوو. ئەوان سەیری رۆژی لەدایك بوونی ئەویان کرد و پێیان وت کەلەم رۆژەوە پەنجا ساڵ تەمەنی دەبێت. واسق تەنیا دە رۆژ دوای قسەکەی ئەوان مرد.

رەنگی روخساری سپی بوو، پیاوێکی قۆز و چوارشانە و ئەندام رێك بوو، چاوی چەپی هەرچەند بێ عەیب دەهاتە بەرچاو بەڵام سۆمای بینینی نەبوو، پەڵەیەکی سپی لەناوچاوی دەبینرا. فەرمانڕەوای ئەو پێنج ساڵ و نۆمانگ و پێنج رۆژ درێژەی کێشا. ئەو سی و دوو ساڵ یا بەوتەیەك سی و شەش ساڵ ژیا.

کردەوە و هەڵس و کەوتی واسق بـاللە

کاتێك موعتەسەم مرد و واسق جێگەی گرتەوە، ڕێگەی چاکەکاری لەگەڵ خەڵکان گرتەبەر. عەلەوییەکانی پاراست، ڕێزی لێگرتن و چاکەی لەگەڵ کردن و سامانێکی زۆری پێ بەخشین. بەرادەیەك پارەی بەخەڵکانی مەککە و مەدینەدا کە لەرۆژگاری ئەو یەك سواڵکەر لەو دوو شارەدا نەبینرا.

کاتێك واسق مرد، هەمان شەو ژنانی مەدینە روویان لەگۆڕستانی بەقیع کرد و شین و ڕۆڕۆیان بۆ کرد. ئەوان لەخەمی لەدەستدانی واسق بەنۆرە پرسەیان بۆ گێڕا. ئەمە لەبەر ئەوە بوو چاکەی لەگەڵ ئەوان کردبوو و لەرۆژگاری خەلافەتی خۆی ماڵیاتی دەیەکی کەشتییەکانی لێ وەرنەگرتن کەپارەیەکی فراوان بوو.

حسەین کوڕی زوحاك دەڵێت: چەند رۆژ دوای مەرگی موعتەسەم واسقم بینی. یەکەم جار بوو سفرەیەکی بەزمی ڕاخستبوو. کەنیزی ئیبراهیم کوڕی مەهدی ئەمەی خوێند:

مادری الحاملون یوم استقلوا نعشه للثواء ام للبقاء

فلیقل فیك باکیاتك ماشـــــــ ن صباحا و عند کل مساء

واتاکەی: ئەوانەی پەیکەری بێ گیانی ئەویان (موعتەسەم) هەڵگرت نەیاندەزانی ئەو بەرەو بوون دەبەن یا نەبوون، ئەو ژنانەی بۆ تۆ دەگرین لەهەر بەیانی و ئێوارێیەك هەرچی دەخوازن بڵێن (چوونکە تۆ لەپێشتر لەقسەکانی ئەوانیت).

لەم کاتەدا واسق گریا و ئێمەیش لەگەڵ ئەو گریایین تا ئەو جێگەی گریان ئێمەی لەخۆشییەکان دوور خستەوە. بێژەر دەڵێت: یەکێك لەوان وتی:

ودع هریرة ان الرکب مرتحل و هل تطیق و داعا ایها الرجل

واتاکەی: هورەیرە پشتگوێ بخە چوونکە کاروان بەرێکەوتووە، ئەی پیاو ئایا توانای ماڵئاوایی کردنت هەیە.

گریانی واسق زیاتر و وتی: تا ئەمرۆ پرسەیەکی لەو شێوەم بۆ هیچ کەس نەبینیوە. نەفس (یەکێك لەگۆرانیبێژەکان) هۆنراوەیەکی خوێند و دواتر هەرکەس بۆ لای کارەکانی خۆی گەڕایەوە.

بێژەر دەڵێت: ئەحمەد کوڕی عەبدوەهاب لەوەسفی واسق ئەم هۆنراوەی

هۆنییەوە:

ابت دارالاحبة ان تبينا   اجدك ما رأيت لها معينا

تقطع حسرة من حب ليلى   نفوس ما اثبن و لا جزينا

واتاکەی: ماڵ و جێگەی هاورێیان بەدووری رازی نەبوون، سوێندت دەدەم بەراستی ئایا لەوماڵەدا هاورێیەکت نەبینی؟ گیانی ئێمە بۆ داخ و شەیدایی لەیلی لەت لەت دەبێت بێ ئەوەی هیچ کرێ و پاداشتێك ببێتە بەشی ئێمە.

عەلەم کەنیزی ساڵح کوڕی عەبد وەهاب بۆ ئەم هۆنراوەیە ئاوازێکی دانا و بەزەرزەریدا و بۆ واسقی خوێندەوە. واسق لێی پرسی: ئەم ئاوازە لەکێیە؟ وتی: لەعەلەم. واسق، ساڵحی بانگ کرد و داوای فرۆشتنی ئەم کەنیزەی لێکرد. ساڵح کەنیزەکەی پێشکەش بەواسق کرد و واسق فەرمانیدا پێنج هەزار دینار بەساڵح بدەن. کوڕی زیات لەدانی ئەم پارەیە کەمتەرخەمی کرد. کەنیز جارێکی دیکە گۆرانی خوێند و واسق پێی وت: ئافەرین بۆ تۆ و بۆ ئەو کەسەی تۆی پەروەردە کردووە. کەنیز وتی: ئەو کەسەی منی پەروەردە کردووە، چ سوودێکی پێ دەگات؟ فەرمانت دا پارەی پێ بدەن بەلاّم تا ئێستا هیچی بەدەست نەگەیشتووە. واسق نامەیەکی بۆ کوڕی زیات نووسی و فەرمانی دانی پارەکەی پێدا. واسق بڕی پارەکەی دوو بەرابەر کرد و کوڕی زیات دە هەزاری بەساڵح دا. ساڵح لەکاروباری دیوان خۆی بەدوور گرت و سەرقاڵی بازرگانی بوو.

باوکی عوسمانی مازنی نەحوی دەڵێت: واسق منی لەبەسرەوە بانگ کرد. کاتێك ڕۆشتمە لای، وتی: چ کەسێك لەبنەماڵەکەت لەبەسرە ماوەتەوە؟ وتم: کچەکەم. وتی: کچەکەت لەکاتی هاتنی تۆ وتی چی؟ وتم: ئەوەی کچی ئەعشا وتی:

تقول ابنتي حين جد الرحيل   ارانا سواء و من قد يتم

فيا ابتا لا تزل عندنا   فانا نخاف بأن تخترم

ارانا اذا اضمرتك البلا   د نجفى و تقطع منا الرحم

واتاکەی: کچەکەم لەکاتی بڕیاری من بۆ سەفەر وتی: من خۆم لەگەڵ هەتیوێك وەك یەك دەبینم. ئەی باوکە، بەردەوام لەگەڵ ئێمەبە چوونکە لەمەرگی تۆ دەترسین. خۆم دەبینم کەهەرکات کەنارەکان تۆ لەخۆ بگرن و بتشارنەوە، ستەممان لێکراوە و

خزمایەتی ئێمە پچڕاوە.

واسق وتی: تۆ چ وەڵامێکت دایەوە؟ باوکی عوسمان وتی: ئەوەی جەریر وەڵامی کچەکەی دایەوە:

ثقي بالله ليس له شريك　　　و من عند الخليفة بالنجاح

واتاکەی: خواوەند بەبڕواپێکراو بزانە چوونکە کەس شەریکی نییە و جگە لەرزگاری لەلایەن خەلیفەوە نەبێت. واسق پێکەنی و فەرمانیدا پاداشێکی بەرچاوی پێبدەن.

جێگری متوەکیل

لەم ساڵەدا دوای مەرگی واسق بەیعەتیان لەگەڵ متوەکیل عەلی باللە جەعفەر کوڕی موعتەس بەست.

کاتێك واسق مرد، ئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد و ئیتاخ و وەسیف و عومەر کوڕی فەرەج و کوڕی زیات و باوکی وەزیر ئەحمەد کوڕی خالید خۆیان گەیاندە کۆشکی خەلیفە و مەبەستی ئەوەیان کرد بەیعەت لەگەڵ محەممەد کوڕی واسقی مێردمنداڵ بکەن. عابایەکی ڕەش (دروشمی مناڵەکانی عەباسیان) لەبەر کرد و کلاوێکیان خستەسەر بەلام لەبەر ئەوەی کورتە باڵا بوو، وەسیف نەیتوانی خۆی بگرێت و وتی: ئایا لەخوا ناترسن؟ جل و بەرگی خەلافەت دەکەنە بەر منداڵێك؟ دانیشن و سەبارەت بەجێگری واسق راوێژ بکەن. ئەوان ناوی چەند کەسیان برد و سەرئەنجام متوەکلیان هەڵبژارد. کاتێك متوەکیل هات ئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد جل و بەرگی لەبەر کرد و عەمامەی کردە سەر و نێوان دوو چاوی ئەوی ماچ کرد و وتی: سلاو لەتۆ ئەی سەروەری باوەڕداران و بەخشش و پاداشتی خوایی بۆ تۆ. ئەوسا واسقیان شۆرد و نوێژیان لەسەر خوێند و بەخاکیان سپارد.

لەرۆژی بەیعەت بیست و شەش ساڵ لەژیانی متوەکیل تێدەپەڕی. ئەو مانگانەی هەشت مانگی سوپاکەیدا. کوڕی زیات دەیویست نازناوی مونەتسری پێبدات بەلام ئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد وتی: بیرم لەنازناوێك کردۆتەوە کەگومان دەکەم بۆ ئەو گونجاو بێت و ئەو نازناوە (متوەکیل عەلی اللە یە) فەرمانیدا و ئەم نازناوەیان

پەسەند کرد و ئەم فەرمانەی بۆ هەموو سەرزەمینە ئیسلامییەکان نارد.

دەڵێن: متوەکیل پێش ئەوەی ببێتە خەلیفە لەخەودا بینیبووی لەئاسمانەوە شەکری سلێمانی بەسەردا دەپرژێنن کە لەسەری نوسرابوو متوەکیل عەلی الله. ئەم خەوەی بۆ هاوەڵانی گێرایەوە. وتیان: سوێند بەخوا ئەمە خەلافەتە. واسق لەمە ئاگادار بوویەوە و متوەکیلی گرت و بارودۆخی لێ دژوار کرد.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی داود ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا حاجییەکان لەکاتی گەڕانەوە لەماڵی خوا گرفتاری کەم ئاوی بوون بەشێوەیەك کەمێك ئاو بەچەند دینارێك دەفرۆشرا و ژمارەیەکی زۆری خەڵك لەتینویەتی گیانیاندا.

لەم ساڵەدا موسا لەئاندۆلۆس ڕێگەی فرت و فێڵی گرتەبەر و دژی عەبدولرەحمان فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس شۆرشی کرد. ئەو پێشتر گوێرایەڵی فەرمانەکان بوو. عەبدولرەحمان سوپایەکی بەفەرماندەیی محەممەدی کوڕی بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا لەئاندۆلۆس وشکەساڵی ماڵوێرانکەر دەرکەوت. ئەم وشکەساڵییە لەساڵی ٨٤٦/٢٣٢ زایینی دەستی پێکرد و بەهۆیەوە ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکان و چوارپێکان مردن و دارەکان وشکیان کرد و هیچ جوتیارێك توانای وەرزێری نەبوو. لەم ساڵەدا خەڵك بۆ بارینی باران نوێژە بارانەیان خوێند و دواتر توانیان کێڵگەکان بکێڵن و بەمشێوەیە وشکەساڵی نەما.

لەم ساڵەدا ئیبراهیم کوڕی محەممەد کوڕی موسعەب فەمانڕەوایەتی فارسی گرتەدەست.

لەم ساڵەدا ئاو، ژمارەیەکی زۆر لەشارەکانی موسڵی گرتەوە و ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکان مردن کەگومان دەکرێت نزیکەی سەد هەزار کەس بووبێتن. چۆنیەتییەکەی بەمشێوە بوو کە لەم سەرزەمینە بارانێك باری کەپێشتر هاوشێوەی نەبینرابوو. خوڕی ئەم بارانە بەرادەیەك بوو ئەگەر سەتڵێکیان بەیەك گەز قووڵی و

یەك گەز پانایی لەژێر باران دادەنا لەماوەی کاژێرێك سێ جار پڕ دەبوو. ئاوی دیجلە بەرادەیەك زیادی کرد کە (رەبزی خواروو) کەوتە ژێر ئاو و ئاو، کەناری رووباری (سوق الاربعای) گرت و ژمارەیەکی زۆر لەبازارەکان کەوتنە ژێر ئاو. دەڵێن فەرمانداری موسڵ، غانەم کوڕی حومەیدی توسی سێ هەزار کەسی کفن کرد و بەخاکی سپاردن و ژمارەیەکی زۆریش لەژێر وێرانییەکاندا مانەوە. تەنیا توانییان جەستەی ئەو کەسانە بدۆزنەوە کەئاو لەگەڵ خۆی دەیبردن.

لەم ساڵەدا واسق فەرمانیداماڵیاتی دە یەکی کەشتییەکان وەرنەگرن.

لەم ساڵەدا حەکەم کوڕی موسا و محەممەد کوڕی عامری قورەیشی نوسەری کتێبی (صوایف) و چەندین کتێبی دیکە و یەحیا کوڕی یەحیای غەسانی دیمەشقی (کەدەستەیەك دەڵێن لەساڵی ٨٤٧/٢٣٣ زایینی مردووە) و باوکی حەسەن عەلی کوڕی موغەیرەی ئەسەرەمی نەحوی کەزانستی خۆی لەباوکی عوبەیدە و ئەسمەعی فێر ببوو لەگەڵ عەمرۆی ناقد، کۆچی دواییان کرد.

ڕووداوەكانی ساڵی دووسەد و سی و سێی كۆچی(٨٤٧ زایینی)

دەستگیر كردنی محەممەد كوڕی عەبدوملەلیكی زیات

لەم ساڵەدا متوەكیل، محەممەد كوڕی عەبدولمەلیكی زیاتی دەستگیر كرد و لەحەوتی سەفەر/ بیست و سێی دیسامبەر زیندانی كرد.

چۆنیەتییەكەی بەمشێوە بوو: واسق، محەممەد كوڕی عەبدولمەلیكی وەك وەزیر دەستنیشان و كاروبارەكانی بەوسپاردبوو. واسق لەم كاتەدا ڕقی جەعفەری متوەكیلی برای لەدڵ گرت و زیندانی كرد و كەسێكی ڕاسپارد تا گوێ لەوتەكانی بگرێت و ئاگاداری بكاتەوە. متوەكیل هاتە لای محەممەد كوڕی عەبدولمەلیك و داوای لێكرد مۆڵەتی بدات تا لەگەڵ واسق قسە بكات و دڵی بەدەست بێنێت بەلآم محەممەد بێدەنگ بوو و دوای ماوەیەك متوەكیل مۆڵەتی پێدا و كاتێك لەنوسین تەواو بوو، هاوشێوەی كەسێك كەئاگاداری دەدات، سەری بەرز كردەوە و بەمتوەكیلی وت: چ شتێك تۆی گەیاندۆتە ئێرە؟ متوەكیل وتی: هاتووم تا داوا لەسەروەری باوەڕداران بكەیت، لەمن ڕازی بێت. محەممەد بەكەسانی دەوروبەری وت: سەیری بكەن؛ خۆی براكەی ڕەنجاندووە و هەنووكە دەخوازێت كارێك بكەم سەروەری باوەڕداران لێی ڕازی بێت، دریژە بەرێگەی خۆت بدە، هەركات كردەوەكانت گۆڕی، ئەویش لەتۆ ڕازی دەبێت.

متوەكیل خەمبار هەستا و ڕۆشتە لای ئەحمەد كوڕی باوكی دۆئاد، ئەحمەد لەبەردەمی وەستا و تا نزیك دەرگا بەرێی كرد و وتی: قوربانی تۆبم، نیازی تۆ چییە؟ متوەكیل وتی: هاتووم تا سەروەری باوەڕداران لەمن ڕازی بكەیت. ئەحمەد وتی: بەسەر چاو فەرمانەكانت جێبەجێ دەكەم و بۆ ئەم كارە شانازی بەخۆمەوە دەكەم. ئەحمەد لەگەڵ واسق قسەی كرد، واسق بەڵێنی پێدا بەلآم ڕەزامەندی خۆی نیشان نەدا. ئەحمەد جارێكی دیكە قسەی لەگەڵ كرد و ئەم جارە واسق ڕازی بوو و متوەكیلی بانگ كرد و خەڵاتی كرد.

كاتێك متوەكیل لای كوڕی زیات هاتەدەر، زیات نامەی بۆ واسق نووسی: كەسێك كەجل و بەرگی سواڵكەرەكانی لەبەردا و قژی پەرێشان بوو هاتە لای من و

داوای کرد ڕەزامەندی سەروەری باوەڕدارانی بۆ بەدەست بێنم. واسق وەڵامی دایەوە: کەسێك بەدوایدا بنێرە و بیهێنە بارەگای من و فەرمان بدە مووی ناوچاوی بتاشن.

متوەکیل دەڵێت: کاتێك نێردراوی محەممەد هاتە لای من، جلێکی ڕەشی تازەم لەبەر کرد و بەهیوای ئەوەی واسق لەمن ڕازی بووە، ڕۆشتمە لای محەممەد. ئەو کەسێکی بانگ کرد و سەری منی تاشی و مووەکانی کردە سەر جل و بەرگە تازەکەم و هاوشێوەی قامچی مووی بەروخسارمدا شۆڕ کردەوە.

کاتێك متوەکیل لەسەر تەختی واسق دانیشت، تامانگی سەفەری چاوەڕوانی کرد و دواتر فەرمانی بەئیتاخدا کوڕی زیات دەستگیر و ئەشکەنجەی بکات. کاتێك کوڕی زیاتیان بانگ کرد، بەگومانی ئەوەی خەلیفە مۆڵەتی بینینی پێداوە، سوار ئەسپەکەی خۆی بوو بەڵام کاتێك گەیشتە بەردەم کۆشکەکەی ئیتاخ، ئیتاخ جڵەوی ئەسپەکەی سوڕاند. کوڕی زیات ترسا. ئیتاخی ئەوی بردە ناو ژوورێك و چەند کەسێکی وەك پاسەوان بۆ دانا و کەسانێکی ڕەوانە کرد تا هێرش بکەنە سەر ماڵ و کۆشکەکانی و دەست بەسەر سامانەکەیدا بگرن و زەوی و کێڵگەکانی ئەو زەوت بکەن.

کوڕی زیات بی ئۆقرە دەستی بەگریان کرد و لەدەریای ئەندێشەدا ڕۆچوو. ئیتاخ فەرمانیدا ڕێگە نەدەن بخەوێت و هەرکات خەو زۆری بۆ دەهێنا، دەرزییان لەقاچی دەچەقاند بۆ ئەوەی خەوەکەی بزڕێت. دواتر شەو و ڕۆژێك پشتگوێیان خست تا بخەوێت. دواتر خستیانە ناو تەنورێك کەدروست کراوی کوڕی زیات خۆی بوو و بەو تەنورە ئەشکەنجەی ئیسماتی میسری دەدا تا دەست بەسەر سامانەکەیدا بگرێت. ئەم تەنورە لەدار دروست کرابوو و بەبزمار دەوری گیرابوو بەشێوەیەك کاتێك کەسێکیان دەکردە ناوی جووڵەی لێدەبڕا چوونکە بزمارەکان لەجەستەی دەچەقین. دەمی تەنورەکە بەئەندازەیەك تەسك بوو کەمرۆڤ دەبوا دوو دەستی بخاتە سەر سەری خۆی بۆ ئەوەی بتوانێت بچێتە ناو تەنورەکە. هەرکەس دەخرایە ناو تەنورەکە توانای دانیشتنی نەبوو و دوای چەند ڕۆژ لەو حاڵەدا دەمرد.

گرتنی ئەو لەحەوتی سەفەر/بیست و سێی سێپتامبەر و مەرگی ئەو لەنۆزدەی رەبیع الاوەل/ چواری نۆڤەمبەر بوو. گێڕانەوەکان سەبارەت بەمەرگی ئەو جیاوازن. دەستەیەك بەو شێوەیان گێڕاوەتەوە کەباسمان کرد و دەستەیەك دەڵێن بەرادەیەك ئەشکەنجەیان کرد تا گیانی سپارد. دەستەیەکیش دەڵێن بێ لێدان وئەشکەنجە کردن مرد.

کاتێك کوڕی زیات مرد، دوو کوڕەکەی سلێمان و عوبەیداللەیان هێنا (هەردووکیان زیندانی بوون). جەستەی بێ گیانی باوکیان بەهەمان جل و بەرگەوە فرێدایە بەردەم دەرگای زیندانەکە. دوو کوڕەکەی وتیان: سپاس بۆ خواوەند کەخەڵکان لەم خراپەکارە رزگارییان بوو. دواتر هەردووك جەنازەکەیان شۆرد و بەخاکیان سپارد. دەڵێن: سەگەکان گۆڕی ئەویان هەڵدایەوە و گۆشتی جەستەیان خوارد.

پێش مەرگ دەنگی دەبیسترا کە بەخۆی دەوت: ئەی محەممەد! ئەم هەموو سامانە، چوارپێ، کۆشکی پاك و خاوێن و جل و بەرگی گرانبایی تۆی رازی و رەزامەند نەکرد تا ئەو کاتەی وەزارەتت گرتەدەست، ئێستا بچێژە ئەوەی بەدوایدا دەگەڕاییت و چیتر بێدەنگ بوو. ئەو جگە لەشایەتوومان و ئاماژەدان بەناوی خواوەند هیچی نەهێنایە سەرزمان.

کوڕی زیات هاورێی ئیبراهیمی سولی بوو بەڵام کاتێك وەزارەتی گرتەدەست، هەزار هەزار و پێنسەد هەزار درهەمی لێسەند. سولی ئەم هۆنراوەی هۆنییەوە:

و کنت اخی برخاء الزمان	فلما نبا صرت حربا عوانا
و کنت اذم الیك الزمان	فاصبحت منك اذم الزمانا
و کنت اعدك للنائبات	فها انا اطلب منك الامانا
اصبحت من رای ابی جعفر	فی هیئة تنذر بالصیم
من غیر ما ذنب و لکنها	عداوة الزندیق للمسلم

واتاکەی: لەکاتی خۆشیدا برام بوویت بەڵام کاتێك رۆژگاری تەنگی پێ هەڵچنیم تۆیش هاوکاریت کرد، بەردەوام لەرۆژگاری لای تۆ خراپەم دەوت و هەنووکە بۆ ستەمی تۆ سەرکۆنەی رۆژگار دەکەم. من تۆم بۆ سەختییەکان هەڵگرتبوو و

هەنووکە داوای ئەمان لەتۆ دەکەم. من بەهۆی کردەوە و هەڵس و کەوتی باوکی جەعفەر(زیات) لەحاڵێکدام کەمن لەڕوودانی کارەساتێك دەترسێنێت. هیچ گوناحێك لەئارادا نییە مەگەر دوژمنایەتی زەندیق (کوڕی زیات) لەگەڵ موسوڵمانان.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا عومەر کوڕی فەرەجی ڕوخەجی زیندانی کرا. چۆنیەتییەکەی بەو شێوە بوو کاتێك متوەکیل لەکاتی نارەزامەندی براکەی ڕۆشتە لای واسق تا پسولەی مانگانەی ئەو واژۆ بکات، عومەر ئەوی بێ هیوار کرد و پسولەکەی فرێدایە ناو حەوشی مزگەوتەکە.

عومەریان لەمانگی رەمەزان، ئاوریل زیندانی کرد ودەستیان بەسەر سامانی ماڵەکەیدا گرت و هاوەڵانیشان گرفتار کرد. دواتر بەپێدانی هەزار هەزار درهەم و رادەست کردنەوەی زەوییەکانی ئەهواز لێی خۆش بوون. ئەو لەزیندان جل وبەرگی پەشمینی لەبەردا بوو. عەلی کوڕی جەهم بۆ سەرکۆنە کردنی ئەو ئەم هۆنراوەی هۆنییەوە:

جمعت امرين ضاع الحزم بينهما تيه الملوك و افعال الصعاليك

اردت شكرا بلابر و مرزئة لقد سلكت سبيلا غير مسلوك

واتاکەی: دوو شتێکی نارێکت بەخۆتەوە بەست و ئەوانت پێکەوە کۆکردەوە: خۆپەسەندی پاشاکان و کردەوەی خراپەکاران. تۆ دەتویست سپاسی تۆ بکەن بێ هیچ چاکەکارییەك و لەم چاوەڕانییەدا ڕێگەیەکت بڕی کەشیاو نەبوو.

لەم ساڵەدا متوەکیل، لەسلێمان کوڕی ئیبراهیم جونەیدی نەسرانی، دەبیری سەمانە، توڕە بوو، ئەشکەنجەی کرد و دواتر سامانەکانی زەوت کرد. هەروەها ڕقی باوکی وەزیری گرتەدڵەوە و سامانی ئەو و براکەیشی گرت.

لەم ساڵەدا فەزڵ کوڕی مەروان لەدیوانی خەراج دەرکرا و یەحیا کوڕی خاقانی خوراسانی موالی ئەزد جێگەی گرتەوە و ئیبراهیم کوڕی عەباس کوڕی محەممەد کوڕی سولی وەك سەرپەرەستی دیوانی نەفەقەکان دیاریکرد.

لەرەمەزان/ ئاوریلی ئەم ساڵە، متوەکیل، مونتەسیری کوڕی وەك فەرمانداری حەرەمەین و یەمەن و تاییف دەستنیشان کرد.

هەروەها لەجومادی الاخرە/ ژانویەی ئەم ساڵە، ئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد ئیفلیج بوو.

هەروەها لەم ساڵەدا میخائیل کوڕی تۆفیل لەبەرابەر دایکی (شاژنی رۆم) قووت بوویەوە و ناچاری کرد پشت بکاتە دنیا و لەخانەقایەك نیشتەجێ ببێت. هەروەها منالی سەرەرێگەی ئەویشی کوشت چوونکە گومانی لەدایکی دەکرد. دایکی بۆ ماوەی شەش ساڵ پاشایەتی کرد.

محەممەد کوڕی داود لەم ساڵەدا رێ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

هەروەها لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی ئەغلەب پاشای ئەفریقییە کارگوزارەکەی خۆی لەزاب بەناوی سالم کوڕی غەلبونی لەسەر کار لابرد. ئەو بەرەو قیروان بەرێکەوت و کاتێك گەیشتە قەڵای یەلبسیر، رێگەی ناسازگاری گرتەبەر و رێگەی ئەربسی گرتەبەر بەڵام خەڵکی ئەو شارە رێگەی چوونە ناو شاریان لێگرت. سالم ئەوسا رێگەی باجەی گرتەبەر و ڕۆشتە ناو شارەکە و ئوردوی لێدا. کوڕی ئەغلەب سوپایەکی بەفەرماندەیی خەفاجە کوڕی سوفیان بۆ رووبەروو بوونەوەی ئەو ڕەوانە کرد.خەفاجە رووبەرووی سالم بوویەوە و جەنگی دەستپێکرد. سالم شەوانە هەڵات و خەفاجە شوێنی کەوت و گرتی و کوشتی و سەری ئەوی بۆ لای کوڕی ئەغلەب نارد. لەم کاتەدا کوڕی ئەغلەب کوڕی سالمی بەناوی ئەزهەر کوشت کەوەك بارمتە لای ئەو دانرا بوو.

هەروەها لەم ساڵەدا یەحیا کوڕی موعینی بەغدادی لەمەدینە کە لەساڵی ٧٧٤/١٥٨ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا بوو و نووسەری کتێبی (جرح و تعدیل)ە مرد، هەروەها محەممەد کوڕی سەماعەی قازی، هاورێی محەممەد کوڕی حەسەن مرد کەساڵەکانی تەمەنی لەسەد تێپەڕی کرد بێ ئەوەی هەستەوەرەکانی زیانیان پێگەیشتبێت.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد وسی و چواری کۆچی (٨٤٨ زایینی)

چۆنیەتی هەڵاتنی محەممەد کوڕی بوعەیس

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی بوعەیس کوڕی جەلیس هەڵات. هۆکاری هەڵاتنەکەی ئەوە بوو ئەویان قۆلبەست کراو لەئازەربایەجانەوە بۆ سامەرا برد. پیاوێك بەناوی خەلیفە خزمەتی ئەوی دەکرد. لەو کاتەدا متوەکیل نەخۆش بوو. خەلیفە بەکوڕی بوعەیسی وت کەمتوەکیل مردووە لەکاتێکدا تەنیا لەنەخۆشییەکەی ڕەنجی دەبرد. مەبەستی خەلیفە لەم کارە ئەوە بوو کوڕی بوعەیس بۆ هەڵاتن ناچار بکات و بڕیاری هەڵاتنی لەگەڵ دانا و چوارپێیەکی بۆ ئامادە کرد. ئەم دوانە بۆ شوێنەکەی کوڕی بوعەیس لەئازەربایەجان هەڵاتن. سنووری کوڕی بوعەیس بەمەرەند ناو دەبرا. دەڵێن: قەڵای شایی و قەڵای یەك دەرگا تایبەت بوو بەکوڕی بوعەیس.

دەستەیەك وتوویانە: کوڕی بوعەیس زیندانی ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم کوڕی موسعەب بوو و بوغای شەرابی نێوەنجیگەری بۆ کرد و ئیسحاق بۆ ئازادی ئەو نزیکەی سی کەسی وەك دەستەبەر دیاری کرد کەمحەممەد کوڕی خالید کوڕی یەزید کوڕی مەزیدی شەیبانی لەناویاندا دەبینرا. کوڕی بوعەیس هاتوچۆی بۆ سامەرا دەکرد تا ئەوەی بۆ مەرەند هەڵات و لەوێ خواردەمەنی زۆری پاشەکەوت کرد. مەرند شارێکی داخرا و چەندین باخ و سەرچاوەی خۆشی تیا دەبینرا. شۆڕشییەکانی وەك هۆزی ڕەبیعە و کەسانی دیکە پەیوەستی بوون و بەمشێوەیە ژمارەی شمشێر وەشێنەکانی بۆ هەزار دووسەد کەس بەرز بوویەوە. لەو ڕۆژگارەدا فەرمانداری ئازەربایەجان محەممەد کوڕی حاتەم کوڕی هەرسیمە بوو و لەبەر ئەوەی بۆ شوێنکەوتنی کوڕی بوعەیس کەمتەرخەمی لەخۆی نیشاندا، متوەکیل ئەوی لەسەر کار لابرد و حەمدویە کوڕی عەلی کوڕی فەزڵی سەعدی وەك فەرمانڕەوای ئازەربایەجان دەستنیشان و لەگەڵ ئەسپەکانی بەرید ڕەوانەی کرد. ئەو سوپایەکی کۆکردەوە و شوێن کوڕی بوعەیس کەوت و لەمەرەند گەمارۆی خستەسەر بەڵام لەبەر ئەوەی ماوەی گەمارۆکە درێژەی کێشا، متوەکیل زیرەکی

توركی لەگەڵ دووسەد شاسواری تورك بۆ هاوكاری ئەو ڕەوانە كرد بەڵام ئەویش هیچی پێ نەكرا و بەمشێوەیە متوەكیل، عومەر كوڕی سەیسیل كوڕی كالی لەگەڵ نۆسەد سوار بۆ هاوكاری حەمدویە ڕەوانە كرد بەڵام ئەویش نەیتوانی هیچ كارێك ئەنجام بدات و لەكۆتاییدا بوغای شەرابی لەگەڵ دوو هەزار سوار بۆ جەنگی كوڕی بوعەیس ڕەوانە كرد.

حەمدویە و كوڕی سەیسیل و زیرەك سەد هەزار داریان لەدارەكانی دەوروبەری مەرند بڕییەوە و پێكەوە بەستیان و كەشكەنجیرەكانیان دانا. كوڕی بوعەیسیش بەم ئەندازەیە كەشكەنجیری دروست كرد و دوژمنەكانی نەیانتوانی لەدیواری شارەكە نزیك ببنەوە و لەماوەی هەشت مانگ سەد سوار لەهاوەڵانی متوەكیل گیانیاندا و چوارسەد كەس بریندار بوون. لەهاوەڵانی كوڕی بوعەیس بەم ژمارەیە كوژران وبریندار بوون. حەمدویە و عەمرۆ زیرەك بەیانی و شەو سەرقاڵی جەنگ بوون. دەستەیەك لەهاوەڵانی كوڕی بوعەیس كەڕمیان بەدەستەوە بوو بەتەناف لەدیوارەكە هاتنەخوار و هێرشیان كردە سەر دوژمن و كاتێك ڕووبەڕووی هێرشی سوپای خەلیفە دەبوونەوە، لەبن دیوارەكەدا پەنایان دەگرت و گیانی خۆیان ڕزگار دەكرد. هەندێ كات دەرگای قەڵاكەیان دەكردەوە و دەستەیەك دەهاتنەدەر و دەجەنگان و دەگەڕانەوە.

كاتێك بوغای شەرابی لەمەرند نزیك كەوتەوە، عیسا كوڕی شەیخ كوڕی شەلیلی لەگەڵ ئەمان نامەیەك بۆ سەركردەكانی سوپاكەی كوڕی بوعەیس ڕەوانە كرد تا ملكەچی خۆیان بۆ فەرمانەكانی خەلیفە نیشان بدەن. ئەمان نامەیەكی بۆ كوڕی بوعەیس نارد تا گوێڕایەڵی خۆی نیشان بدات. ژمارەیەك لەهاوەڵانی كوڕی بوعەیس بەئەمان نامەكە ڕازی بوون و دەرگای شارەكەیان كردەوە و بەمشێوەیە سوپاكەی متوەكیل ڕۆشتنە ناو شارەكە. كوڕی بوعەیس لەشارەكە هەڵات وسەربازەكانی متوەكیل شوێنی كەوتن و گرتیان. سوپاكەی متوەكیل ماڵی ئەو و هاوڕێكانیان تاڵان كرد و هەروەها هێرشیان كردە سەر ماڵی ژمارەیەك لەدانیشتوانی شارەكە. دواتر بانگی ئەمانیان بەرز كردەوە. دوو خوشكەكەی كوڕی بوعەیس وسێ كچەكەی و ژمارەیەك لەكەنیزەكانی گیران. بەیانی ئەو ڕۆژە بوغای

شەرابی گەیشت و فەرمانیدا جاڕ بدەن تا هەموان دەست لەتالأنی و تالأن کردن هەڵگرن. نامەی سەرکەوتنی بەناوی خۆیەوە نووسی و کوڕی بوعەیسی ئەسیر کرد.

ئیتاخ و سەرئەنجامی کاری ئەو

ئیتاخ کۆیلەیەك بوو کەچێشتی بۆ سەلام کوڕی ئەبرەش دروست دەکرد. موعتەسەم لەساڵی ١٩٩/ ٨١٤ زایینی ئەوی کڕییەوە. ئەو گەنجێکی بوێر بوو. موعتەسەم و واسق پێگەی ئەویان بەرز کردەوە و کارە گەورەکانیان پێ سپارد کەیەکێك لەو کارانە هاوڕێیەتی ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم لەبەرێوەبردنی کاروبارەکانی سامەرا بوو.

موعتەسەم مەبەستی کوشتنی هەر کەسێکی دەکرد، بەئیتاخی دەسپارد. لەیەکەم گیراوەکانی مەئمون کوڕی سەندس و کوڕی زیات و ساڵح کوڕی عوجەیف وکەسانی دیکە بوون. ئەو لەرۆژگاری متوەکیل لەهەمان پێگەدا مایەوە و سوپاسالاری سوپا و فەرماندەی پاسەوانەکانی مەغربی و گەورەی تورکەکان بوو. گەنجخانە و بەرید (پۆست) و پەردەداری ماڵی خەلیفە لەدەستی ئەودا بوو.

کاتێك متوەکیل خەلافەتی گرتەدەست، شەوێك شەرابی خواردەوە و مەست بوو، بەشێوەیەکی توند لەگەڵ ئیتاخ هەڵس و کەوتی کرد. ئیتاخ بڕیاریدا متوەکیل لەناو ببات. لەبەرەبەیاندا متوەکیلیان لەمەبەستەکەی ئەو ئاگادار کردەوە. ئەو داوای لێبوردنی لەمتوەکیل کرد و وتی: تۆ باوکی منیت و من دەست پەروەردەی تۆم. متوەکیل چەند کەسێکی راسپارد تا ئیتاخ بۆ ڕۆشتن بۆ ماڵی خواوەند هان بدەن. ئەو داوای مۆڵەتی حەجی کرد و متوەکیل مۆڵەتی پێدا و وەك فەرمانڕەوایی هەر شارێك دەستنیشانی کرد کەدەڕواتە ناوی. هەروەها پاداشی پێدا و هەموو سوپاییەکان بەرێیان کرد. کاتێك ڕۆشت، پەردەداری لەمانگی زیقەعدە/ مەی بەوەسیف سپارد. دەڵێن: ئەم پێشهاتە لەساڵی ٢٣٣/ ٨٤٧ زایینی روویدا.

ناسازگاری لەئەفریقییە

لەم ساڵەدا عەمرۆ کوڕی سولەیمی تەجیبی ناسراو بەقوەیع، دژی محەممەد کوڕی ئەغلەب پاشای ئەفریقییە شۆڕشی کرد. محەممەد سوپایەکی بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەو نارد و ئەو لەم ساڵەدا گەمارۆی خستە سەر تونس بەڵام سوپاکە بەمەبەستی خۆیان نەگەیشتن و گەڕانەوە.

لەساڵی ٨٤٩/٢٣٥ زایینی، کوڕی ئەغلەب سوپایەکی دیکەی ڕەوانە کرد و دوو سوپا لەنزیکی تونس ڕووبەڕووی یەك بوونەوە بەڵام ژمارەیەك لەسەربازەکانی کوڕی ئەغلەب جیابوونەوە و پەیوەستی قوەیع بوون. بەم شێوەیە سوپاکەی کوڕی ئەغلەب هەڵات و قوەیع پێگەی بەرز بوویەوە. لەساڵی ٨٥٠/٢٣٦ زایینی، محەممەد کوڕی ئەغلەب سوپایەکی دیکەی ڕەوانە کرد. ئەم سوپایە لەگەڵ سوپاکەی قوەیع جەنگا. ئەم جارەیان قوەیع شکستی خوارد و ژمارەیەکی بەرچاوی سوپاکەی کوژران. لەم جەنگەدا سەربازێك خۆی بەقوەیع گەیاند و سەری لەجەستە جیا کردەوە. سوپاکەی کوڕی ئەغلەب بەشمشێری دەرکێشراو لەجومادی الاوەلی ئەم ساڵە، نۆڤەمبەری ٨٥٠ زایینی ڕۆشتنە ناو تونس.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی داود کوڕی عیسا کوڕی موسا کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبدوللە کوڕی عەباس ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی موبەشیر کوڕی ئەحمەدی شەقەفی موتەکەلیم و یەکێك لەموعتزیلەکانی بەغداد، مردن.

هەروەها لەم ساڵەدا باوکی خوسەیمە زوهەیر کوڕی حەرب کەحەدیسی لەبەر بوو لەمانگی شەعبان/ فەوریە مرد. باوکی ئەیوب سلێمان کوڕی داود کوڕی بیشری موقری بەسری، ناسراو بەشازکونی لەئیسفەهان کۆچی دوایی کرد.

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی عەبدوللە کوڕی جەعفەر ناسراو بە کوڕی مەدینی حافز، مرد. دەستەیەك ساڵی مەرگی ئەو بە٨٤٩/٢٣٥ زایینی دەزانن. ئەو پێشەوایەکی بڕواپێکراو و لەگێڕانەوەی حەدیس، بەکەسێکی لاواز لەقەڵەم دەدرا. ئیسحاق

کوڕی ئیسماعیلی تاڵەقانی و یەحیا کوڕی ئەیوبی موقابری و ئەبوبەکر کوڕی باوکی شەیبە و باوکی ڕەبیعی زوهەرانی (لەزانا گەورەکانی سونی و یەکێك لەپێشەواکانی چوار مەزهەبەکە) لەم ساڵەدا کۆچی دواییان کرد.

ڕووداوەکانیساڵی دووسەد و سی و پێنجی کۆچی (٨٤٩ زایینی)

کوژرانی ئیتاخ

پێشتر ناسازگاری ئەومان لەگەڵ متوەکیل وچۆنیەتی ڕۆشتنی ئەومان بۆ ماڵی خواوەند باس کرد. کاتێك لەمەککە گەڕایەوە، متوەکیل نامەیەکی بۆ ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم نووسی و فەرمانی پێدا ئیتاخ زیندانی بکات.

متوەکیل بۆ فریودانی ئیتاخ، چەندین دیاری گرانبایی بۆ سەر ڕێگەی ئیتاخ نارد. کاتێك ئیتاخ لەبەغداد نزیك کەوتەوە، ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم پێشوازی لێکرد. ئیتاخ مەبەستی ئەوەی کرد لەڕێگەی ئەنبارەوە بەرەو سامەرا بڕوات بەڵام ئیسحاق نامەیەکی بۆ نووسی: سەروەری باوەڕداران فەرمانی داوە بڕۆیتە ناو بەغداد تا منداڵەکانی هاشم و گەورەکان بتبینن و لەکۆشکی خوزەیمە کوڕی خازم بمێنیتەوە و پاداشت بەسەردان کەرانی خۆت بدەیت.

ئیتاخ ڕۆشتە ناو بەغداد و ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم سەردانی کرد. کاتێك ئیسحاق ئەوی بینی، ویستی بۆ ڕێزگرتن لەئیتاخ لەئەسپەکەی بێتەخوار بەڵام ئیتاخ سوێندیدا ئەو کارە نەکات. ژمارەی خزمەتکاران و هاوڕێیانی ئیتاخ دەگەیشتە سێسەد کەس. کاتێك ئیتاخ گەیشتە بەر دەرگای کۆشکی خوزەیمە، ئیسحاق بۆ ڕۆشتنە ناوەوەی ئەو وتی: خواوەند ئەمیر پایەدار بکات و ئیتاخ ڕۆشتە ناو، ئیسحاق لەبەر دەرگا وەستا و مۆڵەتی ڕۆشتنە ژوورەوەی بەهاوەڵانی نەدا و چەندین پاسەوانی بۆ دەرگا دانا. کاتێك ئیتاخ ئەم بارودۆخەی بینی، وتی: ئەنجامیاندا ئەوەی ویستیان و تەنیا لەبەغداد دەیانتوانی ئەو کارە بکەن. ئەوان دوو کوڕەکەی مەنسور و موزەفەر و دوو دەبیرەکەی سلێمان کوڕی وەهب و قودامە کوڕی زیادیان لەگەڵ ئەودا گرت و لەبەغداد زیندانیان کردن.

ئیتاخ پەیکی بۆ لای ئیسحاق نارد و وتی: دەزانی موعتەسەم و واسق فەرمانیان بەمندا چی لەتۆ بکەم بەڵام پشتی تۆم بەرنەدا کەواتە نێوەنجیگەری بۆ دوو کوڕەکەم بکە، خۆم سەختی و خۆشییەکانی ژیانم پشت سەرناوە و ترسم نییە لەوەی چی دەخۆم و چی دەخۆمەوە. ئەم دوو گەنجە هێشتا ڕووبەرووی

سەختییەکان نەبوونەتەوە، خورادنێکی خۆشیان بۆ بێنە.

ئیسحاق ئەو کارەی کرد بەڵام ئیتاخی زیندانی کرد و زنجیرێکی هەشتا ڕەتڵی بەملەوە هەڵواسی. ئەو لەمانگی جومادی الاخرەی ساڵی ٢٣٥/ ٨٤٩ زایینی، مرد. ئیسحاق دەستەیەك لەگەورەکانی بەشایەت گرت بۆ ئەوەی خەڵکان بزانن هیچ نیشانەیەك لەلێدان یا قامچی و ئەشکەنجە بەجەستەیەوە نییە.

دەستەیەك دەڵێن: خواردنیان دەرخواردا بێ ئەوەی خواردنەوەی پێ بدەن و لەتینواندا مرد. دوو کوڕەکەی تا ئەو کاتەی متوەکیل زیندوو بوو، زیندانی بوون بەڵام کاتێك مونتەسیر هاتە سەرتەخت ئەوانی ئازاد کرد. موزەفەر سێ مانگ دوای ئازادی لەزیندان مرد بەڵام ساڵەکانی تەمەنی مەنسور درێژ بوویەوە.

گرفتاری کوڕی بوعەیس و مەرگی ئەو

لەم ساڵەدا بوغای شەرابی لەمانگی شەوال/ ئاوریل کوڕی بوعەیس و جێگرەکەی ئەو باوکی ئەغەر و دوو براکەی سەقەر و خالید و دەبیرەکەی عەر و دەستەیەك لەهاوەڵانی ئەوی لەگەڵ خۆی هێنا. کاتێك لەسامەرا نزیك کەوتنەوە، ئەوانی سواری وشتر کرد تا هەموان بیانبینن. کاتێك کوڕی بوعەیس ڕووبەرووی متوەکیل وەستا، متوەکیل فەرمانیدا سەری ببڕن. جەلاد هات. متوەکیل جوێنی پێدا و وتی: چ شتێك بۆ ئەم کارە ناچاری کردیت؟ کوڕی بوعەیس وەڵامی دایەوە: بەدبەختی، تۆ ئەو تەنافەیت کە لەنێوان ئافرێنەر و ئافرێنراوەکانی درێژ بۆتەوە، دوو گومانم هەیە کەیەکیان زیاتر شیاوە بۆ تۆ و ئەویش بەخشینی منە، ئەوسا دەستبەجێ ئەم هۆنراوەی خوێندەوە:

ابی الناس الا انك اليوم قاتلی ... امام الهدی و الصفح بالمرء اجمل

و هل انا الا جبلة من خطيئة ... و عفوك من نور النبوة يجبل

فانك خير السابقين الی العلی ... و لا شك ان خير الفعالين تفعل

واتاکەی: ئەی پێشەوای ڕێنیشاندەر، خەڵکان جگە لەوە نازانن کەتۆ ئەمرۆ گیانی من دەگریت بەڵام بەخشین بۆ مرۆڤ ڕازاوەترە. ئایا من جگە لەتێکەڵی گوناح شتێکی دیکەم بەڵام تۆ لەنوری پێغەمبەریت پێبڕاوە. تۆ چاکەکارترین کەسێکی کە

بەرەو لوتکەی لەپێشی سەرکەوتوون و بێ گفتوگو لەنێوان دوو کار، باشترین ئەنجام دەدەیت.

متوەکیل رووی کردە یەکێك لەهاوەلآنی خۆی و وتی: ئەو کەسێکی ئەدیبە، ئەو لەوەلآمی متوەکیلدا وتی: سەروەری باوەڕداران چاکەی لەگەلٙ بکات و قەرزاربار‌ی بکات.

متوەکیل فەرمانیدا بیگەڕێننەوە و زیندانی بکەن. دەلٚێن: موعتەز لای باوکی نێوەنجیگەری بۆ کرد و متوەکیل ئازادی کرد. کوڕی بوعەیس لەکاتی هەلآتن ئەم هۆنراوەی هۆنییەوە:

کم قد قضیت امورا کان اهملها	غیری و قد اخ الافلاس بالکظم
لا تعذلینی فمالی لیس ینفعنی	الیك عنی جری المقدار بالقلم
ساتلف المال فی عسر و فی یسر	ان الجواد الذی یعطی علی العدم

واتاکەی: چەندە کارم ئەنجامدا کەکەسانی دیکە پشتگوێیان خست لەگەلٙ ئەوەی هەژاری من هۆکاری سەرنەکەوتنم بوو. بۆ ئەوەی سوودی نییە سەرکۆنەم مەکە، دەست لەمن هەلٚگرە چوونکە چارەنوس دیاریکراوە. سامان لەکاتی دارایی و نەداری بەفیرۆ دەدەم و بەخشندە ئەو کەسەیە لەکاتی نەداریدا ببەخشێت.

کوڕی بوعەیس یەك مانگ دوای ڕۆشتن بۆ سامەرا مرد. زنجیرێکیان بەقورسایی سەد ڕەتل بەملیەوە هەلٚواسی و بەملیەوە بوو تا ئەو کاتەی گیانیدا. منالٚەکانی جەلیس، سەقەر و بوعەیس لەگەلٙ عوبەیداللە کوڕی یەحیا کوڕی خاقان پیشەی نۆکەرییان هەلٚبژارد.

بەیعەت بۆ منالٚەکانی متوەکیل

لەم سالٚەدا متوەکیل بۆ سێ کوڕەکەی محەممەد بەنازناوی مونتەسیر باللە و باوکی عەبدوللە محەممەد و بەگومانێك تەلٚحە یا زوبەیر بەنازناوی موعتەز باللە و ئیبراهیم بەنازناوی مۆئەییەد باللە بەیعەتی بۆ خەلافەت وەرگرت و بۆ هەرکام دوو ئالآی هەلٚکرد، یەکیان ڕەش کەنیشانەی جێگری بوو و یەکیان سپی کەنیشانەی سالاری ئەوان بوو. ئەو بەهەرکام لەمنالٚەکانی چەندین ویلایەتی سپارد کەهەنووکە

ئاماژەیان پێ دەدەین:

ئەو ویلایەتانەی بەمونتەسیری سپارد بریتی بوون لەئەفریقییە و هەموو مەغریب و شارە گەورەکان و قێنسرین و سنورەکان و شامات و جەزیرە و سەرزەمینی میسر و دیاری رەبیعە و موسڵ و هەیت و عانە و ئەنبار و خابور و ئاوەدانییەکانی باجەرمی و ئاوەدانییەکانی دیجلە و بەشەکانی دەوروبەری عێراق و حەرەمەین و یەمەن و حەزەرمەوت و یەمامە و بەحرەین و سند و موکران و قەندابیل و سنوری بەیت ئەلزەهب و ئاوەدانییەکانی ئەهواز و زەوییە سەرسەوزەکانی سامەرا و ویلایەتی کوفە و ویلایەتی بەسرە و ماسەبزان و مێهرجانقەزەق و شارەزور و سامەغان و ئیسفەهان و قوم و کاشان و کێوەکان (زاگرۆس و کرمانشان) وماڵیاتی عەرەبەکان لەبەسرە.

ئەو ویلایەتانەی بەموعتەزی سپارد بریتی بوون لەخوراسان و دەوروبەری و تەبەرستان و رەی و ئەرمەنستان و ئازەربایەجان و ئاوەدانییەکانی فارس و لەساڵی ٢٤٠/٨٥٤ زایینی گەنجخانەی هەموو کەنارەکان و زەرابخانەکانی پێسپارد و فەرمانیدا ناوی لەسەر درهەمەکان هەڵکەنن.

سوپاکەی دیمەشق و فەلەستینی خستە ژێر فەرمانی مۆئەییەد.

خۆ بە پێغەمبەر زانینی پیاوێك

لەم ساڵەدا لەسامەرا پیاوێك بەناوی مەحمود کوڕی فەرەجی نەیشابوری دەرکەوت. ئەو خۆ بەپێغەمبەر و زولقەرنەین دەزانی و بیست و حەوت کەس باوەڕیان پێ هێنا و دوو کەس لەهاوەڵانی ئەو لەباب ئەلعامە و دوو کەسی دیکە لەبەشی رۆژهەڵات قوتبوونەوە. خۆی و هاورێکانیان گرت و بردیانە لای متوەکیل. متوەکیل فەرمانیدا ئەشکەنجەی بکەن و بیبەنە باب ئەلعامە و ئەو خۆی لەوێ بەدرۆزن ناساند. متوەکیل فەرمانی بەهاورێکانی مەحموددا هەرکام شەقەزللەیەك لەروخساری مەحمود بدەن و ئەوان لێیاندا. نامەیەکیان لەو بەدەست هێنا کەتیایدا نووسرابوو ئەمە قورئانەکەیەتی و جبرەئیل بۆی ناردووە. ئەو لەمانگی زیحەجە/ ژوئەن بەهۆی ئەشکەنجەی فراوانەوە مرد و هاوەڵانی زیندانی کران. لەناو هاوەڵانی

پیرەپیاوێك دەبینرا کەئەویش خۆی بەپێغەمبەر دەزانی وگومانی دەکرد وەحی بۆ دێتە خوار.

ڕووداوەکانی ئاندۆلۆس

لەم ساڵەدا عەباس کوڕی وەلید ناسراو بەتەبەلی لەکەنارەکانی تەدمور بۆ جەنگ لەگەڵ دەستەیەك کەپیاوێك بەناوی محەممەد کوڕی عیسایان وەك فەرماندەی خۆیان دەستنیشان کردبوو، بەرێکەوت. عەباس ڕۆشتە ناو سەرزەمینی ئەوان و لەگەڵ سوپاکەی محەممەد کوڕی عیسا جەنگی. ئارامی بۆ ئەو سەرزەمینە گەڕاندەوە و گەڕایەوە.

لەم ساڵەدا خەڵکانی تاکورنا و بەربەرەکانی دراوسێیان شۆڕشیان کرد. سوپاکەی عەبدولرەحمان، پاشای ئاندۆلۆس، ڕووبەروویان بوونەوە و جەنگان و سەرکوتی کردن.

هەروەها لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان، مونزەری کوڕی لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ جەنگی ڕۆمییەکان ڕەوانە کرد و خۆیان گەیاندە ئەلبە.

هەروەها لەرەجەبی ئەم ساڵە/ ژانویە، لافاوێکی گەورە لەپانتایی سەرزەمینی ئاندۆلۆس کەوتەڕێ و پردی ئستەجە(ئەسیخا) و ئاشەکانی وێران کرد و ڕووباری ئەستەبیلە(سیویلیا) شانزە گوندی قوتدا و ڕووباری تاجە هەژدە گوندی خاپور کرد. پانای ئەم ڕووبارە سی میل بوو. کارەساتێکیماڵوێرانکەر بوو کە لەماوەی یەك مانگ هەموو سەرزەمینی ئاندۆلۆسی گرتەوە.

لەم ساڵەدا ڕەدمیر منالی ئەزفونش لەمانگی ڕەجەب/ ژانویە مرد. ئەو هەشت ساڵ فەرمانڕەوایەتی کرد.

لەم ساڵەدا باوکی سەول سەعید کوڕی یەعمەر کوڕی عەلی شاعیر لەسەرقەستە (ساراگوزا) چاوی لێکنا.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا متوەکیل فەرمانی بەئەهلی زەممەدا عابای هەنگوینی ڕەنگ لەبەر بکەن و پشتێن ببەستن و زینی ئەسپەکانیان دارین بێت و دو گۆی بەدوای زینەکەوە هەڵواسرا بێت و لەسەر جلی کۆیلەکانیان دوو تیکە قوماش بدوورن جیاواز لەرەنگی جل و بەرگەکانیان کەئەندازەی هەر تیکەیەك لەچوار پەنجە تێنەپەڕێت و ڕەنگی هەرکام لەم دوو تیکە لەرەنگی ئەوی دیکە جیاواز بێت. هەر ژنێك کەدەهاتەدەر دەبوا جل و بەرگی هەنگوینی لەبەردا بوایە. متوەکیل ڕێگەی نەدا جل و بەرگی خۆماڵی خۆیان لەبەر بکەن و فەرمانیدا کەنیسە و خانەقا تازە نۆژەن کراوەکان وێران بکەن و لەهەر ماڵێك ماڵیاتی دەیەك وەربگرن و لەسەر دەرگای ماڵەکان روخساری دارینی شەیتان هەڵواسن. ڕێگەی نەدا بۆ کارەکانی حکومەت کەڵکیان لیٚ وەربگیرێت. هیچ موسوڵمانێك نەدەبوا هیچیان فێر بکات و لەجەشنی شەعانین نەدەبوا خاچ هەڵگرن، نەدەبوا لەرێگەدا خاچیان بەدەستەوە ببینرێت. متوەکیل فەرمانیدا گۆڕستانەکانیان هەڵدەنەوە و لەگەڵ زەوی یەکسانی بکەن. ئەم فەرمانەی بۆ هەموو ناوچە و کەنارەکان نووسی.

لەم ساڵەدا ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم کوڕی حسەین کوڕی موسعەبی موسعەبی، برازای تاهیر کوڕی حسەین کە لەرۆژگاری مەئمون و موعتەسەم و واسق و متوەکیل لەبەغداد فەرماندەی پاسەوانەکان بوو، مرد. کاتێك نەخۆش کەوت، متوەکیل، موعتەزی کوڕی لەگەڵ دەستەیەك لەسەرکردەکان بۆ هەواڵ پرسی ڕەوانەی ماڵەکەی ئەو کرد. متوەکیل لەمەرگی ئەو خەمبار بوو.

هەروەها لەم ساڵەدا حەسەن کوڕی سەهل کۆچی دوایی کرد. ئەو لەخواردنی دەرمان بەرادەیەك زێدەڕۆیی کرد کەچیتر درەمانەکان کارگەرییان نەما و بەهۆیەوە مرد. مەرگی ئەو و ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم لەمانگی زیحەججە/ ژوئەن لەیەك ڕۆژدا بوو. دەستەیەك ساڵی مردنی حەسەن بە٢٣٦/٨٥٠ زایینی دەزانن.

هەروەها لەزیحەججە/ژوئەنی ئەم ساڵە ڕەنگی ئاوی دیجلە بۆ سیٚ ڕۆژ زەرد و ترسی خەڵکانی لێکەوتەوە. دواتر ئاوەکە ڕەنگی ئاسایی خۆی بەدەست هێنایەوە.

لەم ساڵەدا یەحیا کوڕی عومەر کوڕی یەحیا کوڕی زەید کوڕی عەلی کوڕی

حسەین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیبیان گرت و بردیانە لای متوەکیل. متوەکیل قامچی بارانی کرد و خستیە زیندانەوە. ئەو دەستەیەکی کۆکردبوویەوە تا شۆڕش بکات. محەممەد کوڕی داود لەم ساڵەدا ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا ئیسحاق کوڕی ئیبراهیمی موسڵی موسیقیزان و ئاواز ناس کەشارەزای ئەدەب و هونەری و شاعیریش بوو، مرد. عوبەیداللەی کوڕی عومەر کوڕی مەیسەرەی جوشەمی قەواریری لەمانگی زی حەججە/ ژوئەن و ئیسماعیل کوڕی عولیە و مەنسور کوڕی باوکی موزاحیم و سورەیج کوڕی یونس، باوکی حەرەس، هەمووان کۆچی دواییان کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و سی و شەشی کۆچی (٨٥٠ زایینی)

کوژرانی محەممەد کوڕی ئیبراهیم

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی ئیبراهیم کوڕی موسعەب برای ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم کوژرا.

چۆنیەتییەکەی بەو شێوە بوو کەئیسحاق، محەممەدی کوڕی ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم، کوڕی خۆی بۆ بارەگای خەلیفە نارد تا جێگری ئەو بێت. کاتێك ئیسحاق مرد، موعتەز، محەممەد کوڕی ئیسحاقی وەك فەرمانڕەوای فارس دەستنیشان کرد و لەموحەڕەم/ ژوئیەی ئەم ساڵە مونتەسیر فەرمانڕەوایی یەمامە و بەحرەین و مەککەی پێ سپارد و متوەکیل هەموو کارەکانی ئیسحاقی خستە ئەستۆی ئەو. محەممەد هەموو سامان و کالاّ گرانباییەکان کە لەباوکی بەجێ مابوو، بەمتوەکیل و کوڕەکانی بەخشی.

مامی محەممەد، محەممەد کوڕی ئیبراهیم کەفەرمانڕەوایەتی فارسی دەکرد، لەچۆنیەتی چاکییەکانی متوەکیل و مناڵەکانی بۆ برازاکەی خۆی ئاگادار و خەمبار بوو و ڕقی خەلیفە و برازاکەی لەدڵ گرت. محەممەد کوڕی ئیسحاق سکالاّی بۆ دەرگای متوەکیل بەرز کردەوە و متوەکیل دەستی محەممەد کوڕی ئیسحاقی ئاوەلاّ کرد تا بەوشێوەی دەخوازێت لەگەڵ مامی هەڵس و کەوت بکات. ئەو مامی لەفەرمانڕەوایەتی فارس دوور خستەوە و کوڕە مامەکەی حسەین کوڕی ئیسماعیل کوڕی ئیبراهیم کوڕی موسعەبی لەجێگەی ئەو دانا و فەرمانی پێدا خوێنی محەممەد کوڕی ئیبراهیم بڕێژێت.

کاتێك حسەین گەیشتە فارس، لەجەژنی نەورۆز چەندین دیاری گرانبایی بۆ مامی نارد کەکەمێك حەڵوا لەناویاندا بوو. محەممەد لێ خوارد حسین ئەوی لەماڵێکدا زیندانی کرد و پاسەوانی بۆ دانا. حسەین داوای ئاوی کرد بەلاّم پێی نەدرا تا ئەوەی دوای دوو ڕۆژ لەئازاری تینویەتی گیانی سپارد.

فەرمانی متوەکیل بۆ وێران کردنی ئارامگای حسەین کوڕی عەلی

لەم ساڵەدا متوەکیل فەرمانیدا ئارامگای حسەین کوڕی عەلی و ماڵەکانی دەوروبەری وێران و خاپور بکەن و دواتر بیکێڵن و ئاوی بدەن و ڕێگەی سەردان کردنی ئەو شوێنە بەخەڵکان نەدەن. عامل سەرکردەی پاسەوانەکان لەم ناوچەیە جاڕیدا: دوای سێ ڕۆژ هەرکەس لەسەر گۆڕەکەی حسەین کوڕی عەلی ببینم، گرفتار وبۆ زیندانی مەتبەقی دەنێرم. خەڵکان هەڵاتن و چیتر کەس سەردانی گۆڕەکەی نەکرد. ئەو شوێنەیان کێڵا و ئاویاندا و چاندیان.

متوەکیل لەعەلی کوڕی ئەبی تالیب و بنەماڵەکەی بێزار بوو، ئەگەر ئاگادار دەبوویەوە کەسێك شوێنکەوتەی بنەماڵەی عەلی کوڕی ئەبی تالیبە، دەستی بەسەر سامانەکەیدا دەگرت و دواتر دەیکوشت. یەکێك لەهاونشینەکانی متوەکیل عوبادە کوڕی موخەنەس بوو. ئەو سەرینێکی لەسەر سکی خۆی دەبەست و سەری تاسی خۆی دەردەخست و لەبەردەم متوەکیل سەمای دەکرد و گۆرانیبێژەکان دەیانخوێند: کەچەڵی ورگ زل و خەلیفەی موسوڵمانان هات و بەمشێوەیە لاسایی عەلی کوڕی ئەبی تالبی دەکردەوە، متوەکیل دەیخواردەوە و بەم بەزمە پێدەکەنی. ڕۆژێك ئەم بەزمەی دووبارە کردەوە و مونتەسیری کوڕی ئامادەی ئەم دانیشتنە بوو. ئیشارەی لەعوبادە کرد و ئەوی ترساند و عوبادە بێدەنگ بوو. متوەکیل پرسی: چیت بەسەر هات؟ ئەویش هەستا و ئاگاداری کردەوە. مونتەسیر وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران ئەو کەسەی ئەم پیاوە لاسایی دەکاتەوە و خەڵکان دەهێنێتە پێکەنین، کوڕە مام و گەورەی بنەماڵەی تۆیە و پێویستە شانازی پێوە بکەیت، ئەگەر دەخوازیت گۆشتی بخۆ بەلاَم ڕێگە مەدە ئەم سەگانە بەمشێوەیە هەڵس و کەوت کەن. متوەکیل بەگۆرانبێژەکانی وت: هەمووتان بەمشێوەیە بخوێنن:

غار الفتى لابن عمه   راس الفتى فر حرامه

واتاکەی: ئەو گەنجە بۆ کوڕە مامەکەی دەمارگیر بووە، سەری ئەم گەنجە بەفلاَن شوێنی دایکی.

ئەمە یەکێك بوو لەو هۆکارانەی مونتەسیر کوشتنی متوەکیلی بەڕەوا زانی.

دەڵێت: متوەکیل، خەلیفەکانی پێش خۆی، مەئمون، موعتەسەم و واسقی بۆ

شەیدا بونیان بەعەلی کوڕی ئەبی تالیب و بنەماڵەکەی سەرکۆنە دەکرد و ئەوکەسانەی هاونشینی بوون، بەدوژمنایەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب ناویان دەرکردبوو. ئەم کەسانە لەناویاندا دەبینران: عەلی کوڕی جوهم، شاعیری شامی لەمناڵەکانی شامە کوڕی لۆئەی و عومەر کوڕی فەرەحی روخەجی و باوکی سەمت لەمناڵەکانی رەوان کوڕی باوکی حەفسە لەموالییەکانی مناڵەکانی ئومەییە و عەبدوللە کوڕی محەممەد کوڕی داودی هاشمی ناسراو بە کوڕی ئەترەجە.

ئەم دەستەیە متوەکلیان لەعەلەوییەکان ترساند و بۆ دوور خستنەوەی ئەوان هانیان دەدا. ئەوان خراپە وتنی عەلەوییەکانیان بەرەوا دەزانی و بەردەوام لای متوەکیل خراپەی ئەویان دەهێنایە سەر زمان تا ئەو جێگەی ئەوەی لێکەوتەوە کەلێی کەوتەوە و ئەم کارە قێزەونانەی، بووە هۆی سڕینەوەی چاکەکارییەکانی. ئەو لەکردار یەکێك لەباشترینی خەڵکان بوو تا ئەو جێگەی لەگەڵ کردەوە چاکەکانی رێگەی لەباوەڕی خەڵکان بەئافراندنی قورئان گرت.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا متوەکیل، عوبەیداللە کوڕی یەحیا کوڕی خاقانی وەك دەبیری خۆی دیاریکرد.

لەم ساڵەدا مونتەسیر لەگەڵ دایکی متوەکیل حەجی کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا باوکی سەعید محەممەد کوڕی یوسفی مەروزی لەناکاو مرد. ئەو فەرمانڕەوایەتی ئەرمەنستان و ئازەربایەجانی دەکرد. تایەکی پێڵاوەکەی لەپێ کرد و ویستی تاکەی دیکەی پێڵاوەکەی لەپێ بکات بەڵام کەوت و مرد. متوەکیل، یوسفی کوڕی هاوشێوەی باوکی، وەك سوپاسالاری سوپاکەی دەستنیشان کرد و کۆکردنەوەی خەراجی ئەو ناوچەی پێ سپارد. یوسف بەرەو ئەو دیارە بەرێکەوت و کاروبارەکانی ساماندا.

لەم ساڵەدا مونتەسیر رێ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا حەبیبی بەربەری لەکێوەکانی جەزیرەی ئاندۆلۆس شۆڕشی کرد و ژمارەیەکی زۆر پەیوەستی بوون و تالان کردنیان کردە پیشە و دەستدرێژیان بۆ

سەر سامانی خەڵکان کرد. سوپاکەی عەبدولرەحمان رووبەروویان بوویەوە و شکستی پێهێنان وبلاوەیان لێکرد.

لەم ساڵەدا سوپایەکی ئاندۆلۆسی لەگەڵ دانیشتوانی بارسلۆنا جەنگی و ژمارەیەکی زۆری لەخەڵکەکەی کوشت، دواتر کوشتارێکی گشتی دەستپێکرد و ژمارەیەکی بەرچاوی ئەسیر و تالآنی زۆری کۆکردەوە و هەموان تەندروست گەڕانەوە.

لەم ساڵەدا هودبە کوڕی خالید و سەنانی ئۆبۆلی و ئیبراهیم کوڕی محەممەدی شافعی مردن.

لەم ساڵەدا موسعەب کوڕی عەبدولله کوڕی سابت کوڕی عەبدولله کوڕی زوبەیر کوڕی عەوام باوکی عەبدوللەی مودەنی کەکوڕە مامی زوبەیر کوڕی بوکار بوو، لەتەمەنی هەشتا ساڵی کۆچی دوایی کرد. ئەو هیچ خاڵێکی نگەتیڤ و لاوازی نەبوو جگە لەوەی دژایەتی شوێنکەوتنی بنەماڵەی عەلی کوڕی ئەبی تالبی دەکرد.

لەم ساڵەدا مەنسور کوڕی مەهدی و محەممەد کوڕی ئیسحاق کوڕی محەممەدی مەخزومی موسەیبی بەغدادی، مردن.

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی حەربی هەمەدانی یەکێك لەپێشەواکانی موعتەزیلەی بەغدادی لەتەمەنی پەنجا و نۆ ساڵی ئەم دنیایەی بەجێهێشت. ئەو کلامی لەکوڕی باوکی هوزەیل عەلاف بەسری فێر ببوو.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و سی حەوت کۆچی (٨٥١ زایینی)

شۆڕشی خەڵکانی ئەرمەنستان دژی کارگوزارەکەی خۆیان

لەم ساڵەدا خەڵکانی ئەرمەنستان دژی کارگوزارەکەی خۆیان، یوسف کوڕی محەممەد شۆڕشیان کرد و کوشتیان.

چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: کاتێك یوسف ڕێگەی ئەرمنستانی گرتەبەر، بەتریقێك بەناوی بوقرات کوڕی ئەشوت (بەبەتریقی بەتریقیەکان ناویان دەبرد) هاتە لای یوسف و داوای ئەمانی کرد بەلاّم یوسف خۆی و کوڕەکەی گرت و ڕەوانەی بارەگای خەلیفەی کرد. بەم شێوەیە بەتریقەکانی ئەرمەنستان لەگەڵ برازای بوقرات کوڕی ئەشوت کۆبوونەوە و سوێندیان خوارد خوێنی یوسف برێژن. موسا کوڕی زورارەیش پەیوەستیان بوو. ئەو زاوای بوقرات بوو. یوسف لەم کۆبوونەوەیە ئاگادار بوویەوە و هاوەڵەکانی پێشنیاریان پێکرد ئەو شوێنە بەجێبێڵێت بەلاّم یوسف رازی نەبوو. کاتێك زستان دەستی پێکرد و بەفر باری، دوژمنەکانی یوسف چاوەڕوان بوون تا بەفر بارین کۆتایی پێهات، دواتر هێرشیان کردە سەر شوێنەکەی یوسف کەشاری تەرون بوو. گەمارۆیان خستە سەر شارەکە. یوسف لەشارەکە هاتەدەر و شەڕی دەستپێکرد بەلاّم ئەرمنییەکان خۆی و هاوەلاّنیان کوشتار کرد. ئەو سەربازانەی یوسف کەجەنگیان نەکرد بەفەرمانی ئەرمەنییەکان جلەکانیان لەبەر داکەند و بەرووتی گیانی خۆیان دەرباز کرد و پێپەتی ڕێگەی سارایان گرتەبەر. ژمارەیەکی زۆریان لەسەرمادا مردن و بەهەمان شێوە پەنجەی ژمارەیەکیان سەرما بردی و ڕەش بوویەوە. دەستەیەکیش رزگاریان بوو. ئەم پێشهاتە لەمانگی رەمەزان/ فەوریە ڕوویدا.

یوسف زۆربەی سوپاکەی خۆی لەگوندەکانی دەوروبەر بلاّوە پێکردبوو. بەتریقەکان بۆ هەر دەستەیەك لەوان دەستەیەك جەنگاوەریان ڕەوانە کرد و لەماوەی یەك رۆژدا قەلاّچۆیان کردن.

کاتێك هەواڵی ئەم جەنگ و کوشتارە بەمتوەکیل گەیشت، بوغای گەورەی بۆ جەنگی ئەوان ڕەوانە کرد تا تۆڵەی یوسف بستێنێت. بوغا ڕێگەی موسڵ و

جەزیرەی گرتەبەر. ئەو جەنگی لەئازەرنەوە دەستپێکرد. موسای زورارە و براکانی، ئیسماعیل، سلێمان، حەمد، عیسا، محەممەد و هارون هەموویان لەم سەرزەمینەدا بوون. بوغا، موسای زورارەی بۆ لای متوەکیل نارد و کوشتنی بکوژەکانی یوسفی بەرەوا زانی و نزیکەی سی هەزار کەسی لێ کوشتن. ژمارەیەکی زۆری ئەسیر کرد و فرۆشتی و رووی کردە سەرزەمینی باق و ئەشوت کوڕی حەمزە باوکی عەباس، کارگوزاری باقی ئەسیر کرد. باق لەئاوەدانییەکانی بسفرجان بوو. دواتر بوغا بەرەو شاری دەبیلی ئەرمەنستان بەرێکەوت و ماوەی یەك مانگ لەوێ مایەوە. دواتر رووی کردە تفلیس و گەمارۆی خستە سەر شارەکە.

توڕە بوونی متوەکیل لەکوڕی باوکی دۆناد و دانانی کوڕی ئەکسەم لەجێگەی ئەو

لەم ساڵەدا متوەکیل لەئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد توڕە بوو و دەستی بەسەر زەمین و سامانی ئەودا گرت و کوڕەکەی باوکی وەلید و منداڵەکانی دیکەی زیندانی کرد. باوکی وەلید سەد و بیست هەزار دینار و چەندین گەوهەری گرانبایی کەبەهاکەی بەبیست هەزار دینار خەمڵێنرا، تەسلیمی کرد و دواتر بڕیاردرا شانزە هەزار درهەم کۆبکاتەوە و بیدات. چەند کەسێك بەشایەت وەرگیرا و دواتر ئازاد کرا. ئەم پارەیە لەفرۆشتنی زەوییەکانی ئەوان دابین کرا.

باوکی ئەوان، ئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد شەل ببوو. متوەکیل، یەحیا کوڕی ئەکسەمی لەبەغدادەوە بۆ سامەرا بانگ کرد و ئەوی وەك قازی قازییەکان دیاریکرد. دواتر لێکۆڵینەوە لەبارودۆخی هەموو ستەم لێکراوەکانی بەو سپارد. یەحیا کوڕی ئەکسەم دادیاری بەشی رۆژهەڵاتی بەحەییان کوڕی بیشر و دادیاری بەشی رۆژئاوایی بە سوار کوڕی عەبدوللە سپارد. ئەم دووانە هەردووك یەکچاو بوون. جوماز سەبارەت بەوان ئەم هۆنراوەی هۆنیوەتەوە:

رایت من الکبائر قاضیین — هما احدوثة فی الخافقین

هما اقتسما العمی نصفین قدرا — کما اقتسما قضاء الجانبین

و تحسب منهما من هز رأسا — لینظر فی مواریث و دین

كانك قد وضعت عليه دنا   فتحت بزاله من فردعين

هما فال الزمان بهلك يحيى   اذ افتتح القضاء باعورين

واتاكەی: لەدیاردە گرنگەكان ئەوەی دوو دادیارم بینی كە لەرۆژگاردا بەسەرهاتێكی سەیرن. كوێرییان بۆ دوو نیوە دابەش كردووە، بەهەمان شێوە كەدادیاری دوو نیوەیان دابەش كردووە. كاتێك سەریان دەجولێنن، تا لێكۆڵینەوەیەك لەقەرز یا وام بكەن دەڵێی هەركام خومەرەیەكی لەسەردایە و یەك كونی هەیە و ئەو دوو دادیارە نیگای خۆیان لەو كونەوە (یەك چاوەوە) بەكار دەبەن. (سەری ئەوان لەخومەرەی یەك كون دەچێت)" ئەو دوو دادیار بەدشانس و چارەڕەشن كەدەبنە هۆی لەناوچوونی یەحیا. چوونكە كاری داوەری بەهەڵبژاردنی دوو یەكچاو هەڵبژاردووە (عەرەبەكان یەك چاویان بەشووم دەزانی).

فەرمانڕەوای عەباس كوڕی فەزڵ لەسیسیل و گرتنی سەرزەمینەكان لەسەر دەستی ئەو

لەساڵی ٨٤٢/٢٢٨ زایینی باسمان كرد كەمحەممەد كوڕی عەبدوللە فەرمانڕەوای سیسیل (سەقەلییە) لەساڵی ٨٥٠/٢٣٦ زایینی كۆچی دوایی كرد. كاتێك مرد، موسوڵمان لەسەر فەرمانڕەوایی عەباس كوڕی فەزڵ كوڕی یەعقوب رێككەوتن و ئەویان وەك فەرمانڕەوای خۆیان هەڵبژارد و هەواڵی ئەم كارەیان بۆ محەممەد كوڕی ئەغلەب فەرمانڕەوای ئەفریقییە نووسی و محەممەد فەرمانڕەوایی عەباسی پشتراست كردەوە. عەباس پێش گەیشتنی فەرمان دەستی بەتالآن كردن كرد وچەندین دەستەی بۆ كۆكردنەوەی تالآنی پێكەوە نا.

كاتێك فەرمانی فەرمانڕەوایی ئەو گەیشت، خۆی فەرماندەیی سوپاكەی گرتە ئەستۆ و ریاحی مامی وەك راوێژكار هەڵبژارد و ئەوی لەگەڵ دەستەیەك بۆ قەڵای ئەبوسور ڕەوانە كرد. تالآنی زۆری كۆكردەوە و ژمارەیەكی ئەسیر كرد و گەڕایەوە. ئەو، ئەسیرەكانی كوشت و بەرەو شاری قەسریانە ملی رێگەی گرتەبەر، لەوێ تالآنی كرد، سوتاندی و هەموو كارە خراپەكانی پێكەوە كۆكردەوە بۆ ئەوەی بەتریق لەپەناگەكەی خۆی بێتەدەر بەڵام بەتریق نەهات و عەباس گەڕایەوە.

لەساڵی ٨٥٢/٢٣٨ زایینی ئەو لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ قەسریانە گەڕایەوە. دووبارە تالآنی کردە پیشە و وێرانی کرد تا گەیشتە قەتانە، ساراگوزا، نوتس (تونس) و ڕەغوس. لەهەموو ئەم شارانە تەنیا تالآنی دەکرد. شارەکانی سوتاند و وێرانی کرد و لەبەسیرە ئوردووی لێدا و بۆ ماوەی پێنج مانگ گەمارۆی خستەسەر. خەڵکی ئەو سەرزەمینە بەپێدانی پێنج هەزار کۆیلە ئاشتییان لەگەڵ عەباس کرد.

لەساڵی ٨٥٦/٢٤٢ زایینی عەباس لەگەڵ سوپایەکی گەورە ڕووی کردە پێنج قەلآکە و لەساڵی ٨٥٧/٢٤٣ زایینی ڕێگەی قەسریانەی گرتەبەر. خەڵکانی شارەکە هاتنەدەر و ڕووبەڕووی بوونەوە بەلآم شکستیان خوارد و هەلآتن. عەباس ژمارەیەکی زۆری لیّ کوشتن. دواتر مەبەستی هێرش کردنە سەر شاری ساراگوزا و تەبەرمین و شارەکانی دیکەی کرد. لەم شارانەیشدا تالآنی کرد، کوشتی و بڕی و سوتاندی و لەکۆشکی جەدید ئوردووی لێدا و گەمارۆی خستەسەر و بارودۆخی لەرۆمییەکان دژوار کرد. ئەوان رازی بوون پانزە هەزار دیناری پیّ بدەن بەلآم عەباس رازی نەبوو و گەمارۆکە درێژەی کێشا. ئەوان رازی بوون قەلآکەی تەسلیم بکەن بەو مەرجەی دووسەد کەس لەوان رزگاری بێت. عەباس رازی بوو و دەستی بەسەر قەلآکەدا گرت و هەموو خەڵکەکەی جگە لەدووسەد کەس فرۆشت و دواتر قەلآکەی وێران کرد.

چۆنیەتی گرتنی قەسریانە

لەساڵی ٨٥٨/٢٤٤ زایینی. موسوڵمانان دەستیان بەسەر شاری قەسریانەدا گرت. ئەم شارە پایتەختی فەرمانڕەوای سیسیل بوو. فەرمانڕەوای سیسیل پێشتر لەساراگوزا ژیانی بەسەر دەبرد بەلآم کاتێك موسوڵمانان بەشێکی ئەم دوورگەیان خستە ژێر فەرمانی خۆیانەوە، کۆشکەکەی خۆی بۆ شاری قەسریانە گواستەوە.

چۆنیەتی گرتنی ئەو شارە بەمشێوەیە: عەباس لەگەڵ سوپایەك لەموسوڵمانان ڕووی کردە قەسریانە و ساراگوزا و هێزێکی لەڕێگەی دەریاوە ڕەوانە کرد. موسوڵمانان ڕووبەڕووی چل کەشتی جەنگی ڕۆمی بوونەوە و شەڕ دەستپێکرد. ڕۆمییەکان شکستیان خوارد و موسوڵمانان دە کەشتی جەنگی و سەربازەکانیان

وەك تالآنی دەست کەوت و عەباس بۆ شارەکەی خۆی گەڕایەوە.

کاتێك زستان دەستی پێکرد، سوپایەکی ڕەوانە کرد. سوپاکەی عەباس گەیشتە قەسریانە وئەوەی بینیان، فڕاندیان و وێرانیان کرد و گەڕانەوە. لەناو ئەسیرەکان پیاوێك دەبینرا کە لەناو ڕۆمییەکان پێگەیەکی بەرزی بوو. عەباس فەرمانی کوشتنی ئەوی دەرکرد. ئەو وتی: مەمکوژە چوونکە خوازیارم چاکەیەکت لەگەڵ بکەم. عەباس وتی: چ چاکەیەك؟ وتی: قەسریانە بەتۆ دەسپێرم. خەڵکانی قەسریانە لەم زستانە و ئەم بەفرە لەهێرشی ئێوە ئاسودەن و پاسەوانیان نییە. دەستەیەك لەسوپاکەت لەگەڵ من بنێرە تا بڕۆینە ناو شارەکە.

عەباس دوو هەزار شاسواری بوێری هەڵبژارد و ڕۆشتن و لەقەسریانە نزیك کەوتنەوە و خۆیان حەشاردا. عەباس، ریاحی مامی لەگەڵ دەستەیەك ڕەوانە کرد. ئەوان شەوانە ڕێگەیان بڕی. ئەو پیاوە ڕۆمییە قۆڵبەست لەبەردەمی ریاحەوە دەڕۆشت. ئەو کەلێنی شارەکەی نیشاندان. سەربازەکان پەیژەکانیان دانا و لەکێوەکە سەرکەوتن و لەنزیك بەرەبەیان گەیشتنە نزیك دیواری شارەکە. لەکاتی خەوی پاسەوانەکان لەکونێکەوە ڕۆشتنە ناو کەزێراوی شارەکە بوو. بەم شێوەیە موسوڵمانان ڕۆشتنە ناو شارەکە.

عەباس لەگەڵ پاشماوەی سوپاکەی گەیشت و هەموویان ڕۆشتنە ناو شارەکە و نوێژی بەیانی پێنجشەممە نیوەی شەوال/ دوشەممە دوانزەی ئاوریلی ٨٥١ زایینیان لەو شارە خوێند و دەستبەجێ بناغەی مزگەوتێکیان داڕشت و مینبەرێکیان بەرز کردەوە و لەڕۆژی هەینی وتاری هەینی خوێنرایەوە. سەربازانی عەباس هەموو جەنگاوەرەکانیان کوشت و کچی بەتریقەکان و زێڕ و خشڵی شازادەکانیان تالآن کرد. بەرادەیەك لەو شارە تالآنییان کرد کەپێنوس توانای باس کردنی نییە.

کاتێك ڕۆمییەکان لەم جەنگە ئاگادار بوونەوە، پاشای ڕۆم سوپاسالارێکی لەکۆنستانتین ئۆپۆلەوە لەگەڵ سێسەد کەشتی جەنگی و سوپایەکی گەورە ڕەوانە کرد. ئەوان گەیشتنە ساراگوزا. عەباس بەمەبەستی ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەوان شارەکەی بەجێهێشت و دوو سوپا ریزیان بەست و جەنگ دەستی پێکرد.

سوپاکەی عەباس توانی شکستیان پێ بێنن. رۆمییەکان سوار کەشتییەکانی خۆیان بوون و هەڵاتن. موسوڵمانان سەد کەشتییان وەك تالآنی بۆمایەوە و ژمارەیەکی زۆر لەسەربازە رۆمییەکانیان کوشت. لەم جەنگەدا تەنیا سێ کەس لەموسوڵمانان بەهۆی تیرەوە بریندار بوو.

لەساڵی ٢٤٦/٨٦٠ زایینی دانیشتووانی زۆربەی قەلآکانی سیسیل پەیمانیان شکاند. ئەم قەلآیانە بریتی بوون لە: سەتر، ئەبێله (ئاویلا) ئەبلاتنوا، قەلآی عەبد مۆئمین، بەلوت، قەلآی ئەبوسور و قەلآکانی دیکە. عەباس هێرشی کردە سەریان و سوپاکەی رۆم روبەروی بوویەوە. دوو سوپا جەنگیان دەستپێکرد و رۆمییەکان شکستیان خوارد و ژمارەیەکی زۆریان کوژران.

عەباس بەرەو قەلآی عەبدمۆئمین و ئەبلاتنوا بەرێکەوت و گەمارۆی خستەسەر. ئاگادار بوویەوە کەسوپایەکی گەورەی رۆم لەرێگەوە گەیشتووە. عەباس بۆ رووبەروو بوونەوەی ئەوان ئەسپی غاردا و لەجفلودی لەنێوان دوو سوپا جەنگێکی ماڵوێرانکەر دەستیپێکرد. دەرئەنجام رۆمییەکان شکستیان خوارد و بۆ ساراگوزا گەڕانەوە و عەباس گەڕایەوە بۆ قەسریانە وئاوەدانی کردەوە و سوپاییەکانی لەو شارەدا نیشتەجێ کرد.

لەساڵی ٢٤٩/٨٦٣ زایینی عەباس بەرەو ساراگوزا بەرێکەوت و تالآنی زۆری کۆکردەوە و دواتر رووی کردە ئەشکەوتەکانی قەرقنە بەلآم لەهەمان رۆژ نەخۆش کەوت و سێ رۆژ دواتر لەجومادی الاوەل/ سێ نۆڤەمبەر مرد و لەهەمان شوێن بەخاك سپێردرا. بەلآم رۆمییەکان گۆڕی ئەویان هەڵدایەوە و جەنازەکەیان سوتاند. ئەو بۆ ماوەی یانزە ساڵ فەرمانڕەوایەتی کرد و بەردەوام لەزستان و هاوین سەرقاڵی جەنگ بوو. ئەو شەڕی لەگەڵ خەڵکانی قەلوریە و ئەنکبەردە کرد و موسوڵمانانی لەوێ نیشتەجێ کرد.

دەسپێکی کاری یەعقوب کوڕی لەیس

لەم ساڵەدا پیاوێك لەخەڵکانی بوست بەناوی ساڵح کوڕی نەزری کەنانی دەستی بەسەر سیستاندا گرت. یەعقوب کوڕی لەیس هاورێی ئەو بوو. تاهیر کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر فەرمانڕەوای خوراسان دووبارە سیستانی لەبوست سەندەوە.

دواتر پیاوێك دەستی بەسەر سیستاندا گرت. ئەویان بەدرهەم كوڕی حسەین ناو دەبرد و لەهێزە پێشەنگەكان بوو. ئەو نەیتوانی بارودۆخی سوپاكەی سەقامیگر بكات. یەعقوب كوڕی لەیس فەرماندەی سوپاكەی ئەو بوو. كاتێك موسوڵمانان ناتەوانی درهەم كوڕی حسەینیان بینی، بڕیاریاندا یەعقوب كوڕی لەیس وەك فەرماندە هەڵبژێرن و جڵەوی كارەكانی خۆیان بەو بسپێرن چوونكە ئەویان بەبەڕێوبەرێكی شیاو و بەتوانا دەزانی. كاتێك درهەم لەمەبەستی سوپاكە ئاگادار بوویەوە، ناسازگاری نەكرد و كاروبارەكانی بەیەعقوب سپارد و خۆی لەكار كێشایەوە. یەعقوب جڵەوی كاروباری گرتەدەست و پێگەی بەرز بوویەوە و سوپاییەكان لەهەموو ناوچەكانەوە پەیوەستی بوون. بەسەرهاتی ئەو دواتر ئاماژەی پێدەدرێت.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا عوبەیدالله كوڕی ئیسحاق كوڕی ئیبراهیم فەرمانڕەوایی بەغداد و ئامادەكارییەكانی دەوروبەری بەغدادی گرتەدەست.

لەم ساڵەدا محەممەد كوڕی عەبدولله كوڕی تاهیر لەخوراسانەوە هات و وەرگرتنی باج و فەرماندەیی پاسەوانەكانی گرتەدەست. ئەم كارە لەمانگی ڕەبیع الاوەل/ سێپتامبەر ڕوویدا. لەم ڕۆژگارەدا متوەكیل لەبەغداد ودەوروبەری عێراق خەلافەتی دەكرد و لەوێ مابوویەوە.

لەم ساڵەدا باوكی وەلید، محەممەد كوڕی ئەحمەد كوڕی باوكی دۆئادی لەكاروباری ستەم لێكراوەكان دوور خستەوە و محەممەد كوڕی یەعقوب ناسراو بەباوكی ڕەبیعی لەجێگەی ئەو دانا.

هەروەها لەم ساڵەدا متوەكیل فەرمانیدا جەنازەی بەدار هەڵواسراوی ئەحمەد كوڕی نەزری خوزاعی دابگرن و تەسلیم بەكەسەكانی بكەنەوە. جەنازەی ئەویان هێنایە بەغداد و لەوێ سەریان لەجەستەی جیا كردەوە و لاشەكەیان شۆرد و كفنیان كرد و دفنیان كرد. لەرێ و ڕەسمی بەخاك سپاردن بەرادەیەك خەڵك كۆبوویەوە كەنەتوانرا ژمارەیان بزانرێت. هەمووان دەستیان لەتابوتەكەی دەدا

(وەك موفرِك) متوەكیل كاتێك خەلافەتی گرتەدەست، رێگەی نەدا سەبارەت بەقورئان پرسیار لەخەڵكان بكرێت و ئەم فەرمانەی بۆ هەموو سەرزەمینەكان نووسی.

عەلی كوڕی یەحیای ئەرمەنی لەهاوینی ئەم ساڵەدا جەنگی و عەلی كوڕی عیسا كوڕی جەعفەر كوڕی مەنسور كارگوزاری مەككە، رێ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵكان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا پیاوێك لەكەنارەكانی ئاندۆلۆس دەركەوت و خۆی بە پێغەمبەر لەقەڵەمدا و قورئانی بەدرۆ زانی و دەستەیەك ئاژاوەگێر شوێنی كەوتن. لەفەرمانەكانی ئەو رێگرتن لەكورت كردنەوەی موو و نینۆك بوو. كارگوزاری شار بانگی كرد. ئەویان برد. یەكەم وتەی بەكارگوزار ئەوە بوو كەپەیوەستی ببێت كارگوزار پێشنیاری پەشیمان بوونەوە و تۆبەی پێكرد بەلاَم رازی نەبوو. كارگوزار ئەوی كوشت.

لەم ساڵەدا سوپای موسوڵمانان مەبەستی سەرزەمینی ناباوەڕانیان كرد و لەنێوانیان شەڕێكی ماڵوێرانكەر روویدا و سەرئەنجام موسوڵمانان سەركەوتنیان بەدەست هێنا. ئەم جەنگە بەجەنگی سپید بەناوبانگە و لەئاندۆلۆس جەنگێكی ناسراوە.

لەم ساڵەدا عەباس كوڕی وەلیدی مەدینی لەبەسرە و عەبد ئەعلی كوڕی حیمادی نێرسی و عوبەیدالله كوڕی موعازی عەنبەری كۆچی دواییان كرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و سی و هەشتی کۆچی (٨٥٢ زایینی)

کردەوەکانی بوغا لەتفلیس

پێشتر وتمان بوغا ڕووی کردە تفلیس و گەمارۆی خستە سەر شارەکە. کاتێك بوغا ڕووی کردە ئەو دیارە، زیرەکی تورکی لەپێشەوە نارد و ئەو لەگەڵ سوپاکەی لەروباری کوڕ گوزەری کرد. کوڕ، ڕووبارێکی گەورە و تفلیس لەکەنارەکەی و سوغد بیل لەبەشی ڕۆژهەڵاتی جێگیر بوو. کاتێك زیرەك لەڕووبارەکە پەڕییەوە، لەناو گۆڕەپانی تفلیس ئوردووی لێدا. بوغا هەروەها باوکی عەباسی وارسی مەسیحی بۆ لای عەرەبەکان و ناعەرەبەکانی ئەرمەنستان ڕەوانە کرد. باوکی عەباس لەدەروازەی مەرفسەوە ڕۆشتە ناو تفلیس. لەم کاتەدا ئیسحاق کوڕی ئیسماعیل، موالی منداڵەکانی ئومەییە، هێرشی کردە سەر زیرەك و هەردوو سوپا لەناو گۆڕەپانی تفلیس ڕووبەڕووی یەکبوونەوە. بوغا لەسەر تەپۆڵەکەیەك وەستا بوو و سەیری جەنگی زیرەك و باوکی عەباسی دەکرد. بوغا نەوت هەڵگرەکانی بانگ کرد و فەرمانی پێدان شارەکە ئاگرباران بکەن. شارەکەیان ئاگرباران کرد و تفلیسیان کە بەشی زۆری لەداری سنەوبەر دروست کرابوو، سوتاند.

ئیسحاق کوڕی ئیسماعیل هاتە ناو شارەکە و بینی کۆشك و ژن و کەنیزەکانی بوونەتە خۆراکی ئاگر، تا هاتە خۆی، ئاگری گرت. سەربازە تورکی و مەغربییەکان (لەئەفریقاوە بۆ عێراق هێنرابوون) ئیسحاق و کوڕە مامەکەیان ئەسیر کرد و بردیانە لای بوغا. بوغا فەرمانی کوشتنی ئیسحاقی دەرکرد و جەنازەی ئەویان لای ڕووباری کوڕ هەڵواسی. ئەو پیرەپیاوێکی ئێسقان پان بوو، سەری گەورە و چاوەکانی خێل بوو. لەئاگرکەوتنەوەی شارەکە نزیکەی پەنجا هەزار کەس سووتان و ئەوەی لەدەست ئاگر ڕزگاری بوو، ئەسیر کرا. جل و بەرگی مردووەکانیشیان تالاّ کرد. کەسەکانی ئیسحاق سامانی ئەویان بۆ شاری سوغدبیل برد. سوغدبیل شارێك بوو بەهێز کەچواردەوری گیرا بوو و کەسرا ئەنەوشیروان دروستی کردبوو. ئیسحاق چواردەوری شارکەی گرت و سامان و ژنەکانی لەوێ کۆکردەوە. ژنەکەی کچی پاشای سەریر بوو.

بوغا، زیرەکی لەگەڵ سوپایەك بۆ قەڵای حەرزمان کە لەنێوان بەرزەعە و تفلیس بوو، ڕەوانە کرد و ئەو، دەستی بەسەر قەڵاکەدا گرت و سوپاسالارەکەی ئەسیر کرد. بوغا بەرەو لای عیسا کوڕی یوسف ئەسپی ناردا کە لەقەڵای کوبەیش

لەئاوەدانییەکانی بیلقان (ئەگەری هەیە باڵکان بێت) بوو. بوغا دەستی بەسەر ئەو ناوچەدا گرت و عیسا کوڕی یوسفی لەگەڵ خۆی هێنا و باوکی عەباسی وەرائی کەناوی سەنبات کوڕی ئەشوتە، کردە هاوڕێی بەهەمان شێوە کەمعاویە کوڕی سەهل کوڕی سەنباتی لەرێگەی ئەرانەوە برد.

هێرشی رۆمییەکان بۆ میسر

لەم ساڵەدا سێسەد کەشتی رۆمی لەگەڵ سێ فەرماندە پێشڕەوییان کرد. یەکێك لەفەرماندەکان لەگەڵ سەد کەشتی خۆی گەیاندە دەمیات. لەدەمیات تا کەنار، هاوشێوەی زەریاچەیەك بوو کەئاوەکەی تا سینەی پیاوێك بەرز دەبوویەوە و هەرکەس لەوێوە خۆی دەگەیاندە بەستێن، لەزیانی کەشتییەکان رزگاری دەبوو. دەستەیەك لەم شوێنەوە هاتن بێ ئەوەی زیانیان پێ بگات بەڵام ژمارەیەکی زۆر لەژن و منداڵەکان لەناو ئاودا مانەوە. هەرکەس توانای بوو خۆی گەیاندە میسر.

لەو کاتەدا عەنبەسە کوڕی ئیسحاقی زەببی سەرپەرەستی خواردەمەنی و توێشوی میسر بوو. کاتێك جەژن نزیك کەوتەوە، عەنبەسە فەرمانی بەسوپاکەی دەمیاتدا بڕۆنە ناو میسر و کاتێك ئەوان گەیشتنە ناو میسر، رۆمییەکان گەیشتن و بینیان دەمیات سوپای تیا نییە. ئەو ناوچەیان تالآن کرد و شارەکەیان سوتاند و خەڵکەکەیان ئەسیر کرد و مزگەوتی هەینییان گرتێبەردا و کەرەستەکانی جەنگ و کالآکان و شەکر (لەمیسر بەناوبانگ بوو) و شتەکانی دیکەیان هەڵگرت. نزیکەی شەشسەد ژنی موسوڵمان و ناموسوڵمانیان گرت و کەشتییەکانی خۆیان پڕ کرد.

بوسر کوڕی ئەکشەف بەفەرمانی عەنبەسە لەدەمیات زیندانی کرابوو، خۆی ئازاد کرد و شەڕی لەگەڵ رۆمییەکان دەست پێکرد. دەستەیەك شوێنی کەوت و خوێنی ژمارەیەك لەسەربازە ڕۆمییەکانیان ڕشت. رۆمییەکان روویان کردە ئەشنوم تنیس. ئەم شارە دیوار و دوو دەرگای ئاسنینی بۆ دانرا بوو کەلەسەر فەرمانی موعتەسەم دروست کرابوو. رۆمییەکان کەرەستەکانی جەنگی ئەم شارە و دەرگا ئاسنینەکانیان ڕفاند و بێ ئەوەی رووبەرووی بەرگری ببنەوە، گەڕانەوە.

مەرگی عەبدولرەحمان کوڕی حەکەم و فەرمانڕەوای محەممەدی کوڕی

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان کوڕی حەکەم کوڕی هوشام کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی معاویە کوڕی هوشامی ئومەوی، پاشای ئاندۆلۆس لەمانگی رەبیع الاخر/

سێپتامبەر مرد. ١٧٦/ ٧٩٢ زایینی ساڵی لەدایك بوونی ئەوە و بۆ ماوەی سی و یەك ساڵ و سێ مانگ فەرمانڕەوایەتی کرد.

عەبدولرەحمان ئەسمەر، بالأبەرز،لووتی قنج و کێشرا، چاوی ڕەش و ریشی پڕ بوو کەبەردەوام بەخەنە رەنگی دەکرد. چل و پێنج کوڕی لەدوای خۆی بەجێهێشت. ئەدیب و شاعیر بوو. یەکێك بوو لەو کەسانەی کەنیزەکانی خۆش دەویست (یا لەو کەسانە بوو کەکەنیزەکانی عاشقی بوون) ئەو عاشقی کەنیزێك بەناوی تەروب بوو. ئەم عەشقە ناوداره. شارەزایی زانستە دینی و فەلسەفییەکان بوو. لەرۆژگاری ئەو ئاسایش و ئارامی باڵی بەسەر سنوری فەرمانڕەوایەتییەکەیدا کێشا. سامانی زۆر، چالاك بوو، چەندین کۆشك و سەیرانگاە و ڕێگەی فراوانی دروست کرد و دوو ئەیوانی بەمزگەوتی گەورەی کوردوبا زیاد کرد بەڵام پێش ئەوەی بتوانێت رازاندنەوەی مزگەوتەکە تەواو بکات، ژیانی کۆتایی پێهات و کوڕەکەی کارەکەی تەواو کرد و چەندین مزگەوتی دیکەی لەئاندۆلۆس دروست کرد.

کاتێك عەبدولرەحمان مرد، محەممەدی کوڕی جێگەی گرتەوە و لەدادپەروەری ڕێگەی باوکی گرتەبەر و کاری دروست کردنی مزگەوتی هەینی کوردوبای بەئەنجام گەیاند. دایکی ئەو بەبێهتەر ناودەبرا و بۆ عەبدولرەحمان سەد منالی هێنایە دنیا. ئەو یەکەم کەس بوو کە لەئاندۆلۆس پێگەی فەرمانڕەوایی بەرز کردەوە و کاروباری وڵات بەرێوەبردنی رێکخست. عەبدولرەحمان یەکەم کەس بوو ئاوی شیرینی بردە کوردوبا وبۆ پالأوتنی ئاوەکە پالأوگەیەکی گەورەی دروست کرد کەخەڵکان ئاوی شیرینیان لێ هەڵدەگرت.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا متوەکیل ڕووی کردە مەدائین و هاتە بەغداد و لەوێوە ڕۆشتە مەدائین. یەحیای ئەرمەنی لەهاوینی ئەم ساڵدا جەنگی کرد.

لەم ساڵەدا ئیسحاق کوڕی ئیبراهیمی حەنزەلی ناسراو بەکوڕی راهویە کەپێشەوایەکی زانا بوو و لەگەڵ شافعی گفتومانی دەکرد، لەتەمەنی حەفتا ساڵی مرد.

محەممەد کوڕی بوکاری موحەدیس لەم ساڵەدا مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و سی و نۆی کۆچی (٨٥٣ زایینی)

لەم ساڵەدا متوەکیل فەرمانیدا ناموسوڵمانان ناچار بکەن دوو کراسی هەنگوینی ڕەنگ لەسەر عابا و جلەکانی خۆیان بپۆشن و تەنیا سواری ئێستر و کەر بن و مۆڵەتی سوار بوونی ئەسپ و ماییینیان نییە.

هەروەها لەم ساڵەدا متوەکیل، عەلی جوهمی بۆ خوراسان دوور خستەوە.

لەم ساڵەدا متوەکیل فەرمانیدا پەرەسگاکانی یەهودی و مەسیحی کە لەرۆژگاری ئیسلام دروست کرابوون، وێران بکەن.

هەروەها لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدولرەحمان سوپایەکی بەفەرماندەیی حەکەمی برای بۆ قەڵای ڕەباح ڕەوانە کرد. خەڵکانی تۆلدۆ پێشتر دیوارەکەیان وێران و ژمارەیەکی زۆری خەڵکەکەیان کوشتبوو. حەکەم سەر لەنوێ دیوارەکەی نۆژەن کردەوە و خەڵکانی بۆ شارەکە گەڕاندەوە و بارودۆخەکەی سەقامگیر کرد و خۆی هێرشی کردە سەر تۆلدۆ و هەموو ناوچەکانی وێران کرد. محەممەد سوپایەکی دیکەی بۆ تۆلدۆ ڕەوانە کرد بەڵام کاتێك سوپاکە لەشارەکە نزیك کەوتەوە، دوژمنان لەکەمینگاکانی خۆیان هاتنەدەر و سوپای موسوڵمانانیان پەرێشان کرد و زۆربەی موسوڵمانان بریندار بوون.

لەم ساڵەدا باوکی وەلید، محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد، قازی قازییەکانی بەغداد، لەزیحەججە/ مەی کۆچی دوایی کرد.

عەلی کوڕی یەحیای ئەرمەنی لەهاوینی ئەم ساڵدا شەڕی کرد.

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی دینار کارگوزاری ڕێگەی مەککە و حەج، بەرەو ماڵی خوا بەرێکەوت. عەبدولله کوڕی محەممەد کوڕی داود کوڕی عیسا کوڕی موسا، کارگوزاری مەککە، لەم ساڵەدا ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا جەژنی شەعانینی مەسیحییەکان و نەورۆز لەیەك رۆژدا بوو و ئەو رۆژە یەکشەممە بیستی زیقەعدە/ دووشەممە بیست و سێی ئاوریل بوو. مەسیحییەکان دەیانوت هیچ کات لەئیسلامدا ئەم دوو جەژنە لەیەك رۆژدا کۆنەبوونەتەوە.

هەروەها لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی غەیلانی مەروزی باوکی ئەحمەد لەمامۆستاکانی بوخاری و موسلیم و تەرموزی، کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و چلی کۆچی (٨٥٤ زایینی)

شۆڕشی حیمسییەکان

لەم ساڵەدا خەڵکانی حیمس دژی کارگوزارەکەی خۆیان باوکی موغیس موسا کوڕی ئیبراهیمی رافعی شۆڕشیان کرد. ئەو یەکێك لەسەرکردەکانی ئەوانی کوشتبوو. خەڵکیش دەستەیەك لەهاوەڵانی ئەویان کوشت و ئەویان لەشارەکە دەرپەڕاند. ئەوان لێپرسراوی خەراجی ئەویان لەشارەکە دەرکرد. متوەکیل، عیتاب کوڕی عیتاب و محەممەد کوڕی عەبدویەی ئەنباری بۆ لەناوبردنی ئەوان ڕەوانە کرد و بەعیتابی وت: پێیان بڵێ سەروەری باوەڕداران کارگوزارێکی دیکەی بۆ ئێوە ڕەوانە کردووە، ئەگەر گوێڕایەڵ بوون، محەممەد کوڕی عەبدویە وەك کارگوزاری ئەوان دیاری بکە و ئەگەر گوێڕایەڵ نەبوون، لەوێ بمێنەرەوە و ئاگادارم بکە تا پیاوان و شاسوارەکان بۆ هاوکاری تۆ بنێرم.

نێردراوەکانی متوەکیل بۆلای خەڵکانی حیمس ڕۆشتن و لەرەبیع الاخر/ ئۆگۆست گەیشتنە لای ئەوان. خەڵکان بەکارگوزاری محەممەد کوڕی عەبدویە، رازی و گوێڕایەڵی خۆیان نیشاندا. ئەو لەناو خەڵکانی حیمس دیاردەی سەیر وسەمەری هێنایە ئاراوە بەشێوەیەك ئەوانی دژی خۆی هاندا کە بەخواستی خوا ئاماژەی پێ دەدەین.

جەنگی موسوڵمانان و فەرەنگەکان لەئاندۆلۆس

لەموحەرەم/ ژوئەنی ئەم ساڵە لەنێوان موسوڵمانان و فەرەنگەکان لەئاندۆلۆس جەنگێکی قورس ڕوویدا. هۆکارەکەی ئەوە بوو خەڵکانی تۆلدۆ –وەك پێشتر ئاماژەی پێدرا– لەگەڵ محەممەد کوڕی عەبدولرەحمان، پاشای ئاندۆلۆس و باوکی ئەو ناسازگار بوون. لەم کاتەدا محەممەد لەگەڵ سوپاکەی بەرەو تۆلدۆ بەرێکەوت. کاتێك خەڵکانی تۆلدۆ لەمەبەستی ئەوان ئاگادار بوونەوە، پەیکیان بۆ لای فەرمانڕەوای جەلیقییە و فەرمانڕەوای بەشکەنس نارد و داوای هاوکارییان کرد. ئەوان بەسوپایەکی گەورە هاوکاری خەڵکانی تۆلدۆیان کرد.

کاتێك محەممەد لەڕەوانە کردنی سوپای هاوکاری ئەوان ئاگادار بوویەوە – لەم کاتەدا لەتۆلدۆ نزیك ببوویەوە– سوپاکەی کۆکردەوە و بۆ ئەوان لەوادی سەلیت چەندین کەمینگای هەڵکەند و لەگەڵ ژمارەیەکی کەم لەسوپاکەی هێرشی کردە سەر خەڵکانی تۆلدۆ. کاتێك خەڵکانی تۆلدۆ ئەوانیان بینی، فەرەنگەکانیان لەکەمی ژمارەی ئەوان ئاگادار کردەوە و بۆ جەنگی ئەوان ڕۆشتن و چاوی تەماحیان تێبڕین. کاتێك دوو سوپا ڕووبەڕووی یەکبوونەوە و شەڕ قورس بوو، ئەوانەی کەمینیان کردبوو لەهەر سووچێکەوە هێرشیان کردە سەر دوژمنان و فەرەنگەکان و بەئەندازەیەك لەوانیان کوشت کە لەژماردن نایەت. هەشت هەزار کەسیان سەر بڕی و سەری ئەوانیان بەناو شارەکاندا سوڕاند. خەڵکانی تۆلدۆ ژمارەی کوژراوەکانیان بەبیست هەزار کەس دەزانی. جەنازەی کوژراوەکان بۆ ماوەیەکی درێژ لەوادی سەلیت مایەوە.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا یەحیا کوڕی ئەکسەم لەپێگەکەی دوورخرایەوە. حەفتا و پێنج هەزار دینار و چوار هەزار جەریب زەوییان لێسەند.

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی عەبدواحید کوڕی جەعفەر کوڕی سلێمان کوڕی عەلی وەك قازی قازییەکان دەستنیشان کرا و عەبدوللە کوڕی محەممەد کوڕی داود لەم ساڵەدا، ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا. جەعفەر کوڕی دینار فەرماندەی کارەساتەکان و ڕووداوەکانی حەج بوو.

هەروەها لەموحەرەم/ ژوئەنی ئەم ساڵە باوکی عەبدوللە ئەحمەد کوڕی باوکی دۆئاد، بیست ڕۆژ دوای مەرگی کوڕەکەی باوکی وەلید، مرد. ئەو باوەڕی بەئافرێنراو بوونی قورئان و باوەڕەکانی موعتەزیلە هەبوو. ئەم ئایینەی لەبیشر کوڕی مەریسی وەرگرت و بیشر لەجوهم کوڕی سەفوان و جوهم لەجەعد کوڕی ئەدهەم و جەعد لەئەبان کوڕی سەمعان و ئەبان لەتالوت، خوشکەزای لوبەید ئەعسەم و زاواکەی (زاوای ئەبان) ئەعسەم جولەکە بوو و پێغەمبەری بەجادوگەر دەزانی. لوبەید تەوراتیشی بەئافرێنراو دەزانی و یەکەم کەس کە لەمبارەوە شتی

نووسی تالوتی زەندیق بوو کەباوەڕەکەی خۆی بڵاو کردەوە.

هەروەها لەم ساڵەدا قوتەیبە کوڕی سەعید کوڕی حومەید، باوکی رەجای سەقەفی لەتەمەنی نەوەد ساڵی کۆچی دوایی کرد. ئەو لەخەڵکانی خوراسان و لەمامۆستاکانی بوخاری و موسلیم و ئەحمەد کوڕی حەنبەل و پێشەواکانی دیکە بوو. باوکی سور ئیبراهیم کوڕی خالیدی بەغدادی کەلبی فەقیە، لەهاوەڵانی شافعی، باوکی عوسمان محەممەد کوڕی شافعی کەدادیاری جەزیرە بوو و حەدیسی لەباوکی و عەنبەسە دەگێڕایەوە کۆچی دواییان کرد. دەستەیەك مەرگی باوکی عوسمان بۆ ساڵی ٨٥٤/٢٤٠ زایینی دەگێڕنەوە. شافعی منداڵێکی دیکەی بوو بەناوی محەممەد کە لەساڵی ٨٤٥/٢٣١ زایینی مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و چل و یەکی کۆچی (٨٥٥ زایینی)

شۆڕشی خەڵکانی حیمس

لەم ساڵەدا خەڵکانی حیمس دژی کارگوزارەکەی خۆیان محەممەد کوڕی عەبدویە شۆڕشیان کرد و دەستەیەك لەمەسیحییەکانی حیمس هاوکارییان کردن. محەممەد هەواڵی ئەم شۆڕشەی بۆ متوەکیل نووسی و ئەو فەرمانی ڕووبەڕوو بوونەوەی پێدا و بەسوپایەك لەدیمەشق و ڕەملە هاوکاری کرد. محەممەد سەرکەوتنی بەدەست هێنا و دوو کەس لەسەرکردەکانی ئەوانی بەئەندازەیەك ئەشکەنجە کرد کەمردن و جەنازەی ئەوانی لەسەر دەروازەی حیمس هەڵواسی و هەشت کەسی دیکەی بۆ لای متوەکیل نارد و دواتر دە کەسی دیکە لەسەرکردەکانی ئەوانی گرت و خوێنی ڕشتن. متوەکیل فەرمانی پێدا مەسیحییەکان لەو شارە دەربپەڕێنێت و کەنیسەکانیان وێران بکات و کەنیسەکانی نزیك مزگەوتی هەینی پەیوەستی مزگەوتەکە بکات. محەممەد فەرمانەکانی ئەنجامدا.

ئاڵ و گۆڕی ئەسیرە موسوڵمان و ڕۆمییەکان

لەم ساڵەدا ئەسیرە موسوڵمان و ڕۆمییەکانیان ئاڵوگۆڕ کرد. ئەمە لەدوای ئەوە بوو کەتەدروە شابانوی ڕۆم دوانزە هەزار ئەسیری موسوڵمانی کوشت. ئەو پێشنیاری باوەڕهێنان بەئایینی مەسیحی پێکرد. هەرکەس ڕازی دەبوو، ئەوی دەکرد نمونە بۆ ئەوانی دیکە و هەرکەس ڕازی نەدەبوو، دەیکوشت و بۆ ئەوانەی نەیدەکوشت، داوای خوێنبایی دەکرد. متوەکیل، شەنیفی خزمەتکاری بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە ڕاسپارد و لەجەعفەر کوڕی عەبدواحید قازی قازییەکانی ویست ئامادەی ئەم ڕێ ورەسمە بێت وکەسێك بۆ کاروباری داوەری لەجیاتی خۆی دابنێت. ئەو ڕازی بوو و کوڕی باوکی شەواربی لەجێگەی خۆی دانا کەهێشتا گەنج بوو. کاری گۆڕینەوەی ئەسیرەکان لەکەنار ڕووباری لامس ئەنجامدرا. ژمارەی ئەسیرە موسوڵمانەکان حەوتسەد و هەشتا و پێنج و ژمارەی ژنەکان سەد و بیست

و پێنج کەس بوو.

لەم ساڵەدا متوەکیل بۆ هەرکام لەئاوەدانییەکانی شەمشات ماڵیاتی دەیەکی دانا. ئەم ئاوەدانییانە پێشتر خەراجیان دەدا.

هێرشی بیجات بۆ میسر

لەم ساڵەدا بیجات (کۆی بیجە، خەڵکانی بیابان نشینی ئەفریقا) هێرشیان کردە سەر میسر. ئەم نەتەوە پێشتر بەپێی ئاگربڕێکی کۆن هەرگیز هێرشیان نەدەکردە سەر سەرزەمینە ئیسلامییەکان و ئێمە باسمان کرد. سەرزەمینی ئەوان پڕ بوو لەکانەکان کەموسوڵمانان دەریاندەهێنا وداهاتەکەیان لەگەڵ ئەوان دابەش دەکرد و ئەوان پێنج یەکی داهاتی خۆیان تەسلیم بەحکومەتی ئیسلامی دەکرد.

کاتێك متوەکیل لەسەر تەخت دانیشت، ئەوان بەدانی ئەم بڕە پارە رازی نەبوون. سەرپەرەستی بەریدی میسر هەواڵی ئەم کارەی نووسی و متوەکیلی ئاگادار کردەوە کەئەوان چەند کەس لەکرێکارە موسوڵمانەکانیان کوشتووە و موسوڵمانان لەترسی ئەوان هەڵاتوون. متوەکیل ئەم کردەوەی پەسەند نەکرد و سەبارەت بەوان لەگەڵ کەسە نزیکەکان راوێژی کرد. پێیان وت: ئەوان بیابان نشینن و وشتر و چوارپێ پەروەردە دەکەن. گەیشتن بەسەرزەمینی ئەوان دژوار و کارێکی بیرمەندانە نییە. دووری سەرزەمینە ئیسلامییەکان و ئەو ناوچە یەك مانگ رێگە لەدەشتە وشك و کوێستانە دژوارەکانە. هەر سوپایەك دەڕۆشتە ئەو سەرزەمینە، بەرادەیەك پێویستیان بەخواردن دەبوو گومانیان دەکرد تا گەڕانەوەی بۆ سەرزەمینە ئیسلامییەکان لەوێ دەمێننەوە و ئەگر ئەم کاتە درێژەی بکێشایە، هەمووان لەنەبوونی خواردەمەنی گیانیان دەدا یا گرفتاری بیجات دەبوون. لەلایەکی یکە گرتنی سەرزەمینەکانی ئەوان هیچ سوودێکی بەموسوڵمانان نەدەگەیاند.

لەبەر ئەمە متوەکیل ئەوانی پشتگوێ خست بەڵام ئەمە بووە هۆی ئەوەی ئەوان چاوی تەماح ببڕنە سەرزەمینە ئیسلامییەکان و خراپەکاری بکەنە پیشە تا ئەو جێگەی خەڵکانی سەعید(سەرەوەی میسر) ترسی ئەوانیان لێ نیشت. متوەکیل، ناچار محەممەد کوڕی عەبدوڵلەی قومی بۆ جەنگی ئەوان نارد و خەراجی ئەو

سەرزەمینانەی بەو سپارد. ئەم ئاوەدانییانە بریتی بوون لە: قوفت، ئوقسور، ئەنسا، ئەرمەنت، ئوسان. فەرمانی پێدان لەگەڵ نەتەوەی بیجە بجەنگێت. متوەکیل نامەیەکی بۆ عەنبەسە کوڕی ئیسحاقی زەببی سوپاسالاری میسر نووسی و فەرمانی پێدا ڕێگە بۆ عەبدوللە بکاتەوە و هەرچەندە سەربازی ویست، بیخاتە بەردەستی. عەنبەسە فەرمانەکەی جێبەجێ کرد.

محەممەد ڕێگەی سەرزەمینی بیجاتی گرتەبەر و ژمارەیەکی زۆر لەکرێکاری کانەکان و هێزە پێشەنگەکان هاورێیەتیان دەکرد تا ئەوەی ژمارەی سوپاکەی بۆ بیست هەزار سوار و پیادە زیادی کرد. ئەو پەیکی بۆ قولزوم نارد و حەوت کەشتی ڕەوانەی دەریا کرد پڕ لەئارد، ڕۆن، خورما، جۆ و سوەیق (خواردنێك کە لەئارد، شیر و خواردەمەنییەکانی دیکە دروست دەبوو) فەرمانی بەهاوەڵانی خۆیدا تا کەنارەکان کەنزیك لەسەرزەمینی بیجات بوو، لەگەڵ کەشتییەکاندا بڕۆن.

محەممەد پێشڕەوی کرد و لەکانە زێڕەکان گوزەری کرد و ڕووی کردە قەڵاکانی ئەوان. لەم کاتەدا فەرمانڕەوای ئەوان بەناوی عەلی بابا لەگەڵ سوپایەك هاتەدەر چەند بەرابەر سوپاکەی محەممەد. نەتەوەی بیجات سوار وشترانێك بوون هاوشێوەی وشترە ڕەسەنەکان. دوو لای سوپا چەند ڕۆژێکیان بەجەنگەوە بەسەر برد. عەلی بابا بەشێوەی پێویست نەدەجەنگی بۆ ئەوەی ڕۆژەکان بەسەر بچێت و خواردن و ئاڵفی موسوڵمانان کۆتایی پێبێت و بەمشێوەیە بێ جەنگ، گرفتاریان بکات. لەم کاتەدا کەشتییەکانی هەڵگری خواردەمەنی گەیشتن و قومی، توێشو و خواردنی لەناو سوپاکەی دابەش کرد.

کاتێك عەلی بابا ئەمەی بینی، مەبەستی ئەوەی کرد ڕووبەڕوویان ببێتەوە. ئەو هێزەکانی خۆی کۆکردەوە و دوو سوپا جەنگیان دەستپێکرد جەنگێکی ماڵوێرانکەر. وشترەکانی نەتەوەی بیجات ترسەنۆك بوون و لەهەر دەنگێك دەترسان. کاتێك قومی ئەمەی بینی، هەموو زەنگۆڵەکانی سوپاکەی کۆکردەوە و بەملی ئەسپەکانەوە هەڵیواسی و هێرشی کردە سەر بیجات. وشترەکان بەبیستنی دەنگی زەنگۆڵەکان ڕەمیان کرد و سوارەکانی خۆیان بەرەو کێو و بیابانەکان برد. موسوڵمانان شوێنیان دەکەوتن و دەیانکوشتن یا ئەسیریان دەکردن تا ئەوەی شەو

باڵی بەسەر هەموو شوێنێکدا کێشا. ئەم پێشهاتە لەساڵی ٨٥٥/٢٤١ زایینی روویدا. عەبدوڵلە بۆ ئوردووگاکەی گەڕایەوە و کەس نەیدەتوانی کوژراوەکان بژمێرێت.

دواتر پاشاکەیان عەلی بابا داوای ئەمانی کرد و محەممەد بەو مەرجە ئەمانی پێدا کەسەرزەمینەکەی خۆی رادەستی موسوڵمانان بکات و خەراجی چوار ساڵ کەنەیدابوو، بدات. ئەو لەگەڵ عەبدوڵلە بۆ لای متوەکیل بەرێکەوت و بوغی کوڕی وەك جێگری خۆی دانا. کاتێك گەیشتە لای متوەکیل، متوەکیل رێزی لەخۆی و هاوەڵانی گرت و دیاری پێبەخشین. متوەکیل پارێزگاری کردنی رێگەی میسر تا مەککەی بەخەڵکی بیجات سپارد و فەرماندەیی ئەوانی بەسەعدی ئیتاخی سپارد. ئیتاخی بەنوێنەرایەتی خۆی محەممەدی قومی وەك فەرماندە دەستنیشان کرد.

محەممەدی قومی بۆ ئەو سەرزەمینە گەڕایەوە و عەلی بابای لەگەڵ خۆی برد. عەلی بابا بتێکی پێبوو کە لەبەرد داتاشرابوو. بەردەوام سەری لێ دەسوو (سەیرە کەعەلی ناوی موسوڵمانانە)

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا لەمانگی ئاب، بارانێکی توند لەسامەرا دەستی پێکرد.

لەم ساڵەدا متوەکیل ئاگادار بوویەوە کەعیسا کوڕی جەعفەر کوڕی محەممەد کوڕی عاسم، خاوەنی کاروانسەراکانی عاسم لەبەغداد، جوێن بەئەبوبەکر، عومەر، عایشە و حەفسە دەدات. متوەکیل فەرمانێکی بۆ محەممەد کوڕی عەبدوڵلە کوڕی تاهیر نووسی تا بیخاتە ژێر بارانی قامچی تا ئەو کاتەی گیانی دەردەچێت و جەنازەکەی فڕیداتە ناو دیجلە. محەممەد ئەو کارەی کرد و جەنازەی بێ گیانی ئەوی فڕدایە ناو رووباری دیجلە.

لەم ساڵەدا چوارپێکان گرفتاری نەخۆشییەك بوون کەبەهۆیەوە ژمارەیەکی زۆر لەچوارپێ و مانگاکان مردن.

لەم ساڵەدا رۆمییەکان لەعەین زەربە تالآنییان کردە پیشە و زوتییەکانیان لەگەڵ ژن و منالْ و چوارپێکانیان گرت.

لەم ساڵەدا محەممەد، فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس، ژمارەی سەربازەکانی قەڵای ڕەباح و کەنارەکانی زیاد کرد تا چاودێری خەڵکانی تۆلدۆ بکات. ئەو سوپایەکی بەفەرماندەیی موسا بۆ جەنگی فەرەنگەکان نارد. سوپاکەی موسا ڕۆشتە سەرزەمینی فەرەنگەکان و گەیشتنە قەڵاکانی ئەلبە و قەڵاکانی دیکە. دەستەیەك لەقەڵاکانیان گرت و گەڕانەوە.

لەم ساڵەدا یەعقوب کوڕی ئیبراهیم، سەرپەرەستی بەریدی میسر و ڕۆژئاوا کە بەقەوسەرە بەناوبانگ بوو، مرد. عەبدوللە کوڕی محەممەد کوڕی داود ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا. جەعفەر کوڕی دینار، کەپارێزەری ڕێگە و ڕووداوەکانی حەج بوو، سەردانی ماڵی خوای کرد.

لەم ساڵەدا کەوتنە خوارەوەی ئەستێرەکان [٢٠] بەرادەیەك زیادی کرد لەژماردن نەدەهات و بارینی ئەوان تا بەرەبەیان بەردەوام دەبوو.

لەم ساڵەدا ئەرد هەژێنێکی گەورە شاری ڕەی لەراندەوە و ماڵەکان وێران و خەڵکانی زۆر لەژێر داروپەردووی ماڵەکان گیانیاندا. ئەم ئەرد هەژێنە بۆ ماوەی چل ڕۆژ بەردەوام بوو.

لەم ساڵەدا لەتورکستان گەردەلوولێك هەڵیکرد و ژمارەیەکی زۆری کوشت و ژمارەیەك لەسەرماکەی توشی پەتا دەبوون. ئەم گەردەلولە سەرەخس، نەیشابور، هەمەدان و ڕەی گرتەوە و لەحولوان کۆتایی پێهات.

لەم ساڵەدا ئەحمەد کوڕی حەنبەلی شەیبانی، فەقیە و حەدیس بێژ، لەمانگی ڕەبیع الاوەل/ ژوئیە، مرد.

---

[٢٠] مەبەستی نوسەر بەردە ئاسمانییەکانە (وەرگێڕ)

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و چل و دووی کۆچی (٨٥٦ زایینی)

لەشەعبان/ دیسامبەری ئەم ساڵە چەندین ئەرد هەژێنی مەترسیدار لەقومس و ئاوەدانییەکانی ئەو سەرزەمینە ڕوویدا و بەهۆیەوە ماڵەکان وێران بوون و ژمارەیەکی زۆر لەژێر داروپەردوی خانەکان گیانیان سپارد. دەستەیەك ژمارەی کوژراوەکان بەچل و پێنج هەزار و نەوەد و شەش کەس دەخەمڵێنن. زۆرینەی کوژراوەکان لەخەڵکانی دامەغان بوون. لەم ساڵەدا لەشام، فارس و خوراسانیش چەندین ئەردهەژێنی مەترسیدار ڕوویاندا و لەیەمەنیش ئەرد هەژێن ژمارەیەکی زۆری کوشت.

لەم ساڵەدا دوای گەڕانەوەی عەلی کوڕی یەحیای ئەرمەنی لەجەنگی هاوینە، ڕۆمییەکان لەلای سەمەیساتەوە شۆڕشیان کرد و خۆیان لەئامەد نزیك کردەوە، دواتر لەسنوورەکانی جەزیرەوە هاتن و چەند گوندێکیان تالان کرد و نزیکەی دە هەزار کەسیان ئەسیر کرد. ئەوان لەکەنارەکانی ئەرین[٢١] یەکێك لەگوندەکانی قەریباس دەرکەوتن. قەریباس و عومەر کوڕی عەبدوللەی ئەقەتەع لەگەڵ دەستەیەك لەخۆبەخشەکان شوێنیان کەوتن بەڵام پێیان نەگەیشتنەوە. متوەکیل فەرمانی بۆ عەلی کوڕی یەحیای ئەرمەنی نووسی تا لەزستاندا هێرشیان بکاتەسەر.

هەروەها لەم ساڵەدا متوەکیل، عەتاری کوشت. ئەو پێشتر مەسیحی بوو بەڵام باوەڕی بەئایینی ئیسلام هێنا و چەندین ساڵ لەسەر ئایینەکەی مایەوە، دواتر ئیسلامی پشتگوێ خست و دووبارە باوەڕی بەئایینی مەسیحی هێنا. پێشنیاری تۆبەی پێکرا بەڵام ڕازی نەبوو. ئەویان کوشت و جەستەیان سووتاند.

هەروەها لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدولڕەحمان لەئاندۆلۆس سوپایەکی بۆ سەرزەمینی ناباوەڕان ڕەوانە کرد. ئەوان ڕۆشتنە بارسەلۆنا و دەستیان بەسەر چەندین قەڵادا گرت و تا دەوروبەری ئەم شارە پێشڕەوییان کرد و تاڵانی زۆریان کۆکردەوە و لەنزیك بارسەلۆنا قەڵایەکیان داگیر کرد بەناوی تەراجە کە بەدوایین

---

[٢١] لەمێژووی تەبەری بەئیبریق هاتووە. (وەرگێڕ)

قەڵای بارسەلۆنا هەژمار دەکرا.

لەدەی موحەرەم/ بیستی مەی ئەم ساڵە، باوکی عەباس محەممەد کوڕی ئەغلەب، فەرمانڕەوای ئەفریقییە لەتەمەنی شەست و سێ ساڵی مرد و دوای ئەو کوڕەکەی باوکی ئیبراهیم ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی ئەغلەب جێگەی باوکی گرتەوە. ئێمە پێشتر ئاماژەمان بەچۆنیەتی ئەم بابەتە لەگێڕانەوەی ڕووداوەکانی ساڵی ٨٤٠/٢٢٦ زایینی باس کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا باوکی حەسانی زیادی، دادیاری بەشی ڕۆژهەڵاتی بەغداد و حەسەن کوڕی عەلی کوڕی جوعد دادیازی شاری مەنسور، مردن.

لەم ساڵەدا عەبدسەمەد کوڕی موسا کوڕی محەممەد کوڕی ئیبراهیمی ئیمام، کارگوزاری مەککە، ڕێ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا. جەعفەر کوڕی دینار کەفەرماندەی پاسەوانەکانی ڕێگەی مەککە بوو، لەم ساڵەدا حەجی کرد.

لەم ساڵەدا قازی، یەحیا کوڕی ئەکسەمی تەمیمی لەکاتی گەڕانەوە لەحەج لەرەبزە و محەممەد کوڕی موقاتیلی رازی و باوکی حوسێن یەحیا کوڕی سەلیمی رازی حەدیس بێژ، مردن.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و چل و سێی کۆچی (٨٥٧ زایینی)

لەزیقەعدە/ فەوریەی ئەم ساڵە، متوەکیل لەڕێگەی موسڵەوە بەرەو دیمەشق ڕۆشت و لەبەلەد چوارپێیەکی سەربڕی. یەزید کوڕی محەممەدی موهەلبی ئەم هۆنراوەی هۆنییەوە:

اظن الشام تشمت بالعراق　　اذا عزم الامام على انطلاق

فان يدع العراق و ساكنيه　　فقد تبلى المليحة بالطلاق

واتاکەی: گومان دەکەم شام سەرکۆنە لەعێراق دەدات، چوونکە ئیمامە مەبەستی سەفەری کردووە. ئەگەر پێشەوا، عێراق و خەڵکەکەی بەجێبێڵێت هاوشێوەی ئەوەیە کەژنێکی نمەك کردوو گرفتاری تەڵاق بووبێت.

لەم ساڵەدا ئیبراهیم کوڕی عەباس کوڕی محەممەد کوڕی سەوڵی سەوڵی وتاردەر و شاعیر، کۆچی دوایی کرد. بەڕێوەبردنی دیوانی زەوییەکان و ئاوەدانییەکان، حەسەن کوڕی موخەلید کوڕی جەراح، جێگری ئیبراهیم گرتییە ئەستۆ.

لەم ساڵەدا عاسم کوڕی مەنجور مرد و عەبدسەمەد کوڕی موسا ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا. جەعفەر کوڕی دینار فەرماندەی پاسەوانەکانی ڕێگە و ڕووداوەکانی حەج، لەم ساڵەدا حەجی کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا هەموو خەڵکانی تۆلدۆ مەبەستی تەلبیرە (تالاورا)یان کرد. پاشای ئەم شارە مەسعود کوڕی عەبدوللەی عەریف بوو کە لەگەڵ سوپاکەی خۆی ڕووبەڕووی سوپاکەی تۆلدۆ بوویەوە و شەڕی لەگەڵ کردن و سەرئەنجام سوپاکەی تۆلدۆ شکستی خوارد و زۆربەیان کوژران و حەوتسەد سەر بۆ کوردوبا برا.

هەروەها لەم ساڵەدا سوهەید کوڕی عیسا کوڕی سوهەیدی ئەندۆلۆسی لەفرەزانەکان مرد.

لەم ساڵەدا یەعقوب کوڕی ئیسحاق کوڕی یوسف ناسراو بەناوی کوڕی سەکیت، مرد. دەستەیەك ساڵی مردنی ئەو بە٢٤٠/٨٥٤ زایینی و دەستەیەك بە٢٥٠/٨٦٤ زایینی و دەستەیەك بە ٢٤٦/٨٦٠ زایینی دەزانن.

لەم ساڵەدا حارس کوڕی ئەسەدی موحاسبی باوکی عەبدوللەی زاهید کەئیمام ئەحمەدی حەنبەل بەهۆی باوەڕەکانیەوە ڕزگاری کردبوو، کۆچی دوایی کرد. تەنیا چوار کەس لەسەر جەنازەکەی ئەو نوێژیان خوێند.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و چل و چواری کۆچی (٨٥٨ زایینی)

لەمانگی سەفەر/ مەی ئەم ساڵە متوەکیل هاتە دیمەشق و مەبەستی مانەوە لەوشارەی کرد. دەبیرخانەکانی هێنایە ئەم سەرزەمینە و فەرمانی دروست کردنی بیناکانی دەرکرد. بەڵام ئەم شارە نەخۆشی لێکەوتەوە چوونکە هەواکەی سارد و تەڕ و ئاوەکەی قورس بوو. بەردەوام دوای نیمەڕۆ با هەڵیدەکرد و تا کۆتایی شەو توندییەکەی زیادی دەکرد. ئەم شارە پڕ بوو لەئەسپێ، بەهای کاڵاکان گران و سەهۆڵبەندان ڕێگەی لەگەیشتنی خواردەمەنی بۆ ناو شارەکە دەگرت. لەبەر ئەمە متوەکیل بۆ سامەرا گەڕایەوە و دوو مانگ و چەند ڕۆژ لەدیمەشق مایەوە. لەوێوە بوغای بۆ جەنگی ڕۆمییەکان نارد. بوغا جەنگی هاوینەی کرد و دەستی بەسەر سەملەدا گرت.

لەم ساڵەدا متوەکیل، باوکی ساج، لەجیاتی جەعفەر کوڕی دینار وەك فەرماندەی پاسەوانەکانی ڕێگەی مەککە دیاریکرد. دەستەیەك ئەم ڕووداوە بۆ ساڵی ٨٥٦/٢٤٢ زایینی دەگێڕنەوە کەئەمە ڕاستترە.

هەروەها لەم ساڵەدا ڕمی پێغەمبەریان بردە لای متوەکیل. ئەم ڕمە بەعەنەزە ناو دەبرا و هی نەجاشی بوو کەپێشکەش بەزوبەیر کوڕی عەوامی کردبوو و زوبەیریش پێشکەشی پێغەمبەری کرد. ئەمە ئەو ڕمە بوو کە لەجەژنی قوربان و ڕەمەزان لەبەردەم پێغەمبەر (د.خ) لەسەر زەوی دایان دەکوتا. فەرماندەی پاسەوانەکان ئەم ڕمەی لەبەردەم متوەکیل دەخستە سەرشان.

لەم ساڵەدا متوەکیل لەبەختیشوع توڕە بوو، دەستی بەسەر سامانەکەیدا گرت و بۆ بەحرەین دووری خستەوە.

هەروەها لەم ساڵەدا جەژنی قوربان لەگەڵ جەژنی شەعانینی مەسیحییەکان و جەژنی ڕەمەزانی جولەکەکان کەوتە یەك ڕۆژەوە و عەبد سەمەد کوڕی موسا ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا ئیسحاق کوڕی موسا کوڕی عەبدوللە کوڕی موسای ئەنساری و عەلی کوڕی حیجری سەعدی مەروزی کە هەردووك لەحەدیسدا پێشەوا بوون و محەممەد کوڕی عەبدولمەلیك کوڕی باوکی شەوارب و محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی باوکی عوسمان کوڕی عەبدوللە کوڕی خالید کوڕی ئەسید کوڕی باوکی عەیس کوڕی ئومەییەی قازی لەمانگی جومادی الاوەل/ ئوت کۆچی دواییان کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و چل و پێنجی کۆچی (٨٥٩ زایینی)

لەم ساڵەدا متوەکیل فەرمانیدا ماخورە[٢٢] دروست بکەن. ئەم ئاوەدانییەی ناونا جەعفەرییە و لەوێ زەوی بەسەر سەرکردەکان و هاوەڵانی دابەش کرد. ئەو بۆ دروست کردنی ئەم شارە هەوڵیدا و وەك دەڵێن زیاتر لەدوو هەزار هەزار دیناری بۆ خەرج کرد. لەوێ قورئان خوێنەکانی کۆکردەوە و قورئانیان خوێند، گۆرانیبێژەکانیشی بردە ئەو شارە و زیاتر لەدوو هەزار هەزار درهەمی پێ بەخشین. ئەو هاوەڵ و کەسە نزیکەکانی خۆی بەمتوەکلییە ناو برد، لەو شارە کۆشکێکی بەرز کردەوە بەناوی لۆلۆئاش. پێشتر کۆشکێکی بەو بەرزییە نەبینرابوو. بۆ ئەم کۆشکە ڕووبارێکی درێژ کردەوە کەدەوروبەری کۆشکەکەی تێراو دەکرد بەڵام دوای ئەو متوەکیل کوژرا، کاری تەواو کردنی ئەم ڕووبارە کۆتایی نەهات و جەعفەرییە وێران کرا.

لەم ساڵەدا ئەردهەژێن سەرزەمینەکانی ڕۆژئاوای هەژاند کە بەهۆیەوە چەندین قەڵا و خانوو و پردەکان وێران بوون. متوەکیل سێ هەزار هەزار درهەمی بۆ زیان لێکەوتووان ڕەوانە کرد. ئوردووگای مەهدی و مەدائینیش لەرییەوە. لەئەنتاکەییەیش ئەردهەژێن ڕوویدا و بەهۆیەوە ژمارەیەکی زۆر گیانیاندا و هەزار و پێنسەد خانوو وێران و نەوەد و چەند بورجی دیوارەکە داڕما. لەگەڵ ئەم ئەردهەژێنەدا دەنگی گرمەیەکی مەترسیدار بیسترا کەکەس ناتوانێت وەسفی بکات. چیای ئەو ناوچە کەبێ گیا بوو، لەت لەت بوو و ڕژایە ناو دەریا.

لەم ڕۆژەدا دەریا ئارامی نەبوو و دووکەڵێکی ڕەش وبۆگەنی لێ بەرز دەبوویەوە و ڕووبارێك کە لەیەك فەرسەخی شارەکە بوو، ون بوو بێ ئەوەی کەس بزانێت چی لێهات. وەك دەڵێن خەڵك بەردەوام هاواری مەترسیداریان دەبیست و ژمارەیەکی زۆر بەهۆی ئەو دەنگەوە گیانیان لەدەستدا.

سەرزەمینی جەزیرە و کەنارەکان و تەرسوس و ئەدەنە و شام هەموو لەرانەوە و ژمارەیەکی کەمی خەڵکی لازقیە گیانیان رزگاری بوو و خەڵکانی جەبەلە مردن.

---

[٢٢] لەمێژووی تەبەری بەماحوزە هاتووە و دەبێت ئەمە ڕاست بێت (وەرگێر)

هەروەها لەم ساڵەدا ئاوی سەرچاوەی مەککە وشکی کرد و بەهای یەك مەشکە ئاو بۆ یەك درهەم بەرز بوویەوە. متوەکیل پارەی نارد و خەرجی ئەم سەرچاوەی کرد.

لەم ساڵەدا ئیسحاق کوڕی باوکی ئیسرائیل و هیلالی رازی مردن.

هەروەها لەم ساڵەدا نەجاح کوڕی سەلمە مرد. چۆنیەتییەکەی بەو شێوە بوو: ئەو سەرپەرەستی دیوان واژۆ (مۆر) و ئۆدەداری چاودێری کردنی کرێکاران و سەرپەرەستی مڵکەکان بوو. هەموو کرێکاران خۆیان لەو بەدوور دەگرت و نیازەکانی ئەویان بەدیدەهێنا. هەندێکات دەبووە هاونشینی شەوانەی متوەکیل. حەسەن کوڕی مەخلەد و موسا کوڕی عەبدولمەلیك لەگەڵ عوبەیدالله کوڕی یەحیا کوڕی خاقان، وەزیری متوەکیل، هاورێ بوون. حەسەن سەرپەرەستی دیوانی ئەملاك بوو و موسا سەرپەرەستی دیوانی خەراج. نەجاح کوڕی سەلمە سەبارەت بەم دووانە نامەیەکی بۆ متوەکیل نووسی و ئەوانی بەخیانەتکار وکەمتەرخەم لەقەڵەمدا و ئەوەی کەئەو دەتوانێت چل هەزار درهەم لەشوێنەکەی ئەوان داهاتی دەستکەوێت. متوەکیل پێی وت: بەرەبەیانی بەیانی وەرە بارەگاکەم تا ئەو دووانە بەتۆ بسپێرم. بەیانی ئەو رۆژە نەجاح لەگەڵ ئەو پاسەوانانەی بۆ گرتنی ئەوان لەگەڵ خۆی ئامادەی کردبوون، بەرێکەوت. عوبەیدالله کوڕی یەحیای وەزیر ئەوی بینی و وتی: باشترە لەگەڵ ئەوان رێگەی سازان بگریتەبەر و نامەیەك بۆ متوەکیل بنووسیت کە لەکاتی وتنی ئەو قسانە مەست بوویت و لەرووی نەزانییەوە ئەو وتانەت هێناوەتە سەرزمان و من ئەم بارودۆخە بۆ تۆ هێور دەکەمەوە. ئەو فێڵی لێکرد تا ئەوەی نەجاح نامەکەی نووسی و عوبەیدالله ئەوی گەڕاندەوە و حەسەن و موسای بانگ کرد و ئاگاداری کردنەوە و پێی وتن نامەیەك بۆ متوەکیل بنووسن و تیایدا گرتنی دوو هەزار هەزار دینار لەنەجاح و هاوەڵانی ئەو دەستەبەر بکەن. ئەوان ئەم نامەیان نووسی. عوبەیدالله هەر دوو نامەکەی هەڵگرت و ڕۆشتە لای متوەکیل و وتی: نەجاح لەوتەکەی خۆی پەشیمان بۆتەوە و ئەمە نامەی موسا و حەسەنە کەبەڵێن دەدەن ئەوەی لەنامەکەدا نووسیوانە بیبەنەسەر و تۆ ئەوەی بەڵێنیان داوە، وەریدەگریت. رێز لەم دوانە بگرە تا ئەو پارەیە وەربگریت.

متوەكیل رازی بوو و فەرمانیدا نەجاجح بەو دوانە بسپێرن. حەسەن و موسا، نەجاح و مناڵەكانیان گرت و هەموویان دانیاننا بەوەی سەد و چل هەزار دیناریان هەیە جگە لەدانەوێڵە و دار و مڵك و زەوی و زار. متوەكیل دەستی بەسەر هەمویاندا گرت و فەرمانیدا نەجاح ئەشكەنجە بكەن. هێلگكەی گونی ئەویان بەرادەیەك گوشی تا

گیانیدا. مناڵەكانیشی دوای ئەشكەنجە دران دانیان بەسامانەكەی خۆیاننا كەبریتی بوو لەحەفتا هەزار دینار جگە لەزەوی و مڵك و ماڵ. متوەكیل دەستی بەسەر هەموو سامانەكاندا گرت و لەكارگوزارەكانی كوڕی نەجاح لەهەموو شارەكان سامانێكی زۆری سەند.

هەروەها لەم ساڵەدا رۆمییەكان هێرشیان كردە سەر سەمەیسات و ژمارەیەكی زۆریان كوشت و ژمارەیەكی بەرچاویان ئەسیر كرد. عەلی كوڕی یەحیای ئەرمەنی لەهاویندا شەڕی كرد وخەڵكانی لۆلۆ رێگەیان نەدا سەركردەكەیان بڕواتە ناو قەڵاكە. پاشای رۆم شاسوارێكی نارد و بەڵێنیدا تا بەهەركام لەوان یەك هەزار دینار بدات بۆ ئەوەی لۆلۆی پێ بسپێرن. ئەوان شاسوارەكەیان لەدیوارەكە كێشایەسەر و مانگانە و رۆژانەی وەرنەگیراوی خۆیان لەو وەرگرت و دواتر شاسوار و لۆلۆیان بەبلكاجور سپارد و ئەویش شاسواری بۆ لای متوەكیل نارد. پاشای رۆم رازی بوو بۆ ئازاد كردنی ئەو هەزار ئەسیری موسوڵمان بدات.

لەم ساڵەدا محەممەد كوڕی سلێمان كوڕی عەبدوللە كوڕی محەممەد كوڕی ئیبراهیمی پێشەوا، ناسراو بەزەینەبی، كارگوزاری مەككە، ری و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵكان ئەنجامدا.

متوەكیل، نەورۆزی لەرۆژی یانزەی رەبیع الاوەل، حەڤدەی ژوئەن و حەڤدەی حوزەیران و بیست و هەشتی ئوردیبەهێشت كرد (ئەم رۆژە رۆژی كۆكردنەوەی خەراجی لێپرسراوانی خەراج بوو. بەحتەری لەمبارەوە ئەم هۆنراوەی هۆنیوەتەوە:

ان یوم النیروز عاد الی العهـــ   د الذی كان سنه اردشیر

واتاكەی: جەژنی نەورۆز بۆ ئەو رۆژگارە گەڕایەوە كەئەردەشێر بناغەی بۆ دانا بوو.

هێرشی ناباوەڕانی ئاندۆلۆس بۆ سەرزەمینە ئیسلامییەکان

لەم ساڵەدا ناباوەڕانی ئاندۆلۆس بەکەشتییە جەنگییەکانی رۆم هێرشیان کردە سەر سەرزەمینە ئیسلامییەکان. محەممەد کوڕی عەبدولرەحمان، پاشای ئاندۆلۆس، فەرمانیدا سوپایەك بۆ رووبەروو بوونەوەی ئەوان ڕەوانە بکەن. کەشتییەکانی رۆم گەیشتنە ئەشبیلییە و ڕۆشتنە ناو دورگەکە و بۆ جەنگ هاتنە ناو شارەکە و مزگەوتی هەینیان سوتاند و بەخێرایی لەویٚ گوزەریان کرد و پەنایان بۆ قەڵای ئەریواله برد.

ناباوەڕان تا دیواری سەرزەمینی فەرەنگ هاتنە پێشە، تالآنییان کرد و ڕفاندیان و ژمارەیەکی زۆریان ئەسیر کرد و گەڕانەوە. لەم کاتەدا کەشتییە جەنگییەکانی محەممەد رووبەروویان بوویەوە و دوای جەنگێکی فراوان دوو کەشتی رۆمییەکانیان سوتاند ودوو کەشتییان گرت و هەموو سامانی ئەم دوو کەشتییەیان تالآن کرد. خوێنی ناباوەڕان لەم کاتەدا هاتە جۆش و جەنگێکی بوێرانەیان دەست پێکرد و ژمارەیەکیان لەموسوڵمانان کوشت. کەشتییە جەنگییەکانیان خۆیان گەیاندە بەنبلونە و غەرسیە، پاشای فەرنگیان گرفتار کرد. پاشا بۆ خوێنبایی خۆی نەوەد هەزار دیناری دا.

لەم ساڵەدا کارگوزاری تەرسونە مەبەستی بەنبلونە (پامپلونا)ی کرد و دەستی بەسەر قەڵای بیلساندا گرت و خەڵکەکەی ئەسیر کرد بەڵام رۆژی دووەم رووبەرووی موسوڵمانان بوویەوە و ژمارەیەکی لیٚ کوشتن.

جەنگی بەربەرەکان و کوڕی ئەغلەب لەئەفریقییە

لەجومادی الاخرە/ سێپتامبەری ئەم ساڵە لەنێوان بەربەرەکان و سوپاکەی باوکی ئیبراهیم ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی ئەغلەب شەڕێکی گەورە روویدا.

هۆکاری ئەم جەنگە ئەوە بوو کەبەربەرەکانی لەهان لەدانیماڵیاتی دەیەك و خەراجی کارگوزارەکەی خۆیان، خۆیان بەدوور گرت و ڕێگەی ناسازگارییان گرتەبەر و شکستیان پیٚ هێنا. ئەو هەڵات و لە لەبدە نیشتەجیٚ بوو، دواتر ڕێگەی تەرابلوسی گرتەبەر. ئەحمەد کوڕی محەممەدی پاشا سوپایەکی بەفەرماندەیی زیاد

اللەی برای بۆ هاوکاری ئەو نارد و بەمشێوەیە بەربەرەکان هەلاتن و ژمارەیەکی زۆریان کوژران. زیاد دەستەیەك لەسوارەکانی بەشوێن ئەواندا رەوانە کرد و ئەوان هەر کەسێکیان دەگرت، دەستبەجێ دەیانکوشت. دەستەیەکیان ئەسیر کرد و دواتر سەریان برین و ئەوەی لەناو ئوردووگاکەدا بوو، سوتاندیان. دواتر بەربەرەکان ملکەچی و گوێرایەڵی خۆیان نیشاندا و قەرزەکانی خۆیاندا و ناسازگارییان پشتگوێ خست.

بیر کردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا یەعقوب کوڕی ئیسحاقی نەحوی ناسراو بەکوڕی سەکیت مرد. چۆنیەتی مەرگی بەم شێوە بوو: متوەکیل بانگی کرد ولێی پرسی: کام یەك لای تۆ ڕێزدارترن: موعتەز و مۆئەییەد یا حەسەن و حسەین؟ کوڕی سەکیت بەریسوایی ئاماژەی بەدوو کوڕەکەی متوەکیل دا و حەسەن و حسەینی بەرێزدار ناوبرد. متوەکیل فەرمانی بەتورکاندا بەلەقە لەسکی بدات. ئەوەندەیان لێدا کەئەو کاتەی دەیانبردەوە بۆ ماڵ، مرد.

هەروەها لەم ساڵەدا زو ئەلنونی میسری لەمانگی زیقەعدە/ ژانویە کۆچی دوایی کرد و باوکی تورابی نەخشەبی سۆفی بەهۆی گەستنی ئاژەڵەکانی بیابان کۆچی دوایی کرد. باوکی عەلی حسەین کوڕی عەلی ناسراو بەکەرابیسی، هاوڕێی شافیعی، مرد. دەستەیەك ساڵی مردنی ئەو بۆ ٨٦٢/٢٤٨ زایینی دەگێڕنەوە.

لەم ساڵەدا سوار کوڕی عەبدوللەی قازی عەنبەری دوای ئەوەی سۆمای چاوی لەدەستدا، مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و چل و شەشی کۆچی (٨٦٠ زایینی)

لەم ساڵەدا عەمرۆ کوڕی عەبدوللەی ئەقتەع جەنگی هاوینەی ئەنجامدا و حەڤدە هەزار کەسی ئەسیر کرد. ئەو لەگەڵ خەڵکانی قەریباس جەنگی و پێنج هەزار کەسیشی لەوان گرت. فەزڵ کوڕی قارن جەنگی دەریایی ئەنجامدا و دەستی بەسەر قەڵای ئەنتاکییەدا گرت. ئەو هەروەها لەگەڵ بەلکاجو جەنگا و تالانی زۆری کۆکردەوە و کەسانێکی زۆری ئەسیر کرد. عەلی کوڕی یەحیای ئەرمەنیش رووی کردە گۆڕەپانی جەنگ و پێنج هەزار دیلی گرت و نزیکەی دە هەزار چوارپێ و ڕانە مەڕ و گوێدرێژی وەك تالانی دەستکەوت.

لەم ساڵەدا متوەکیل رۆشتە شاری تازە دروست کراوی جەعفەرییە.

لەم ساڵەدا ئاڵ و گۆڕی ئەسیرەکان لەسەر دەستی عەلی کوڕی یەحیای ئەرمەنی ئەنجامدرا و دوو هەزار و سێسەد و شەست و حەوت ئەسیر ئاڵ و گۆڕ کران.

لەم ساڵەدا لەبەغداد بۆ ماوەی بیست و چەند رۆژ باران باری بەشێوەیەك لەسەر زەوییە ڕەقەکانیش گژ و گیا سەری دەرهێنا. متوەکیل نوێژی جەژنی رەمەزانی لەجەعفەرییە خوێند. هەواڵی بۆ هات لەرێگەیەك کەبەرێگەی وەرزێرەکان بەناو بانگ بووە، خوێنی تازە باریوە.[٢٢]

محەممەد کوڕی سلێمانی زەینەبی لەم ساڵەدا ریێ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا. خەڵکانی سامەرا لەرۆژی دووشەممە مانگیان بینی و جەژنیان کرد و خەڵکانی مەککە لەرۆژی سێ شەممە.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدولرەحمان، فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس، لەگەڵ سوپایەکی گەورە و توێشووی فراوان بەرەو بەنبلونە بەرێکەوت و ئەو ناوچەی وێران و هەموو سامانەکەی تالان کرد و تا ئەو جێگەی توانی خوێنی ڕشت و قەڵای فیروس و حەسەن و قەشتەلی گرت. لەوێ فەرتون کوڕی غەریسەی گرت و بۆ

---

[٢٢] ڕەنگی بارانی سور کەپەڵەی سوور لەسەر زەوی بەجێدێڵێت، بەهۆی گەردیلەکانی تەپ و تۆزەوەیە و کاتێك بۆ توێژەکانی سەرەوەی جەو بەرز دەبێتەوە، دواتر لەناو دڵۆپەکانی باران قەتیس دەبێت و بارانەکە سور بەرچاو دەکەوێت و نابێت بەئەفسانە بزانرێت. (وەرگێر)

ماوەی بیست و چەند ساڵ لەکوردوبا زیندانی کرد. دواتر ئازادی کرد و ڕەوانەی سەرزەمینەکەی کردەوە. ئەو بۆ ماوەی نەوەد و شەش ساڵ ژیا. محەممەد سی و دوو ڕۆژ لەبەنبلونە مایەوە.

لەم ساڵەدا دەعبەل کوڕی عەلی خوزاعی کەخۆی بەشیعی دەزانی و لەساڵی ١٤٨/٧٥٦ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا بوو، مرد.

هەروەها لەم ساڵەدا سەری کوڕی موعازی شەیبانی فەرمانداری ڕەی مرد. ئەو کەسێکی چاکەکار و فرەزان بوو و لەهەمان شار چاوی بەدنیا هەڵهێنا. ئەحمەد کوڕی ئیبراهیمی دەورەقی لەبەغداد و محەممەد کوڕی سلێمانی ئەسەد بەنازناوی کەوین لەم ساڵەدا مردن.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و چل و حەوتی کۆچی (٨٦١ زایینی)

کوژرانی متوەکیل

لەم ساڵەدا متوەکیل کوژرا. هۆکاری مەرگی ئەو ئەمە بوو: متوەکیل فەرمانیدا بۆ گرتنی زەوییەکای وەیسیف لەئیسفەهان و کێوەکان و سپاردنی ئەوان بەفەتح کوڕی خاقان دەفتەرەکان بکەنەوە. لەمبارەوە چەندین نامە نووسرا و ڕۆشتە دیوانی خاتەم. وەسیف ئاگادار بوویەوە. لەم کاتەدا متوەکیل دەیویست نوێژی یەکەم هەینی ڕەمەزان/ نۆڤەمبەر لەگەڵ خەڵکان بخوێنێت و خەڵکان ئاگادار بوون و لەبەر ئەم کۆببوونەوە. مناڵەکانی هاشمیش هاتنەدەر تا ئەو کاتەی دەیبینن، سکالأنامەکانی خۆیانی تەسلیم بکەن.

بۆ ڕۆژی هەینی، کاتێك خەلیفە مەبەستی نوێژی کرد، عوبەیداللە کوڕی یەحیا و فەتح کوڕی خاقان پێیان وت: خەڵکان لەبنەماڵەی تۆ و کەسانیتر بەژمارەیەکی زۆر کۆبوونەتەوە، دەستەیەك دەخوازن سکالأ نامەکانی خۆیان تەسلیم بەتۆ بکەن و دەستەیەکیش نیازمەندن، سەرەوەری باوەڕدارانیش گرفتاری نەخۆشی سنگە، ئەگەر سەروەری باوەڕداران بەباشی دەزانێت یەکێك لەجێگرەکانی خۆی ڕاسپێرێت تا نوێژ لەگەڵ خەڵکان بخوێنێت و ئێمە هەمووان لەگەڵی دەبین.

متوەکیل فەرمانی بەمونتەسیردا نوێژ لەگەڵ خەڵکان بخوێنێت. کاتێك مونتەسیر بۆ نوێژ هەستا، ئەو دوانە وتیان: ئەی سەروەری باوەڕداران ئەگەر بەباشی دەزانی موعتەز بۆ نوێژ ڕەوانە بکە تا بەم کارە ڕێزی لێ بگریت و خواوەند ئەم پێگەی بەو بەخشیوە. موعتەز لەو کاتەدا مناڵێکی بۆ هاتبووە دنیا. متوەکیل فەرمانی بەموعتەزدا نوێژ لەگەڵ خەڵکان بخوێنێت. ئەو بۆ نوێژ ڕۆشت و مونتەسیر بۆ ماڵەکەی لەجەعفەرییە گەڕایەوە و ئەمە بۆ کوشتنی متوەکیل هانیدا. کاتێك موعتەز کۆتایی بەوتارەکەی هێنا، عوبەیداللە و فەتح کوڕی خاقان هەستان و دەست و قاچی ئەویان ماچ کرد. موعتەز دوای نوێژ خوێندن گەڕایەوە و ژمارەیەکی زۆری خەڵك هاوڕێیەتی چوارپێکەی ئەویان دەکرد تا گەیشتەوە لای باوکی. ئەویان لای باوکی وەسف کرد و متوەکیل لەم کارە شادمان بوو.

بۆ جەژنی رەمەزان، متوەکیل وتی: بەمونتەسیر بڵێن نوێژ لەگەڵ خەڵکان بخوێنێت. عوبەیدالله پێی وت: خەڵکان پێشتر لەرۆژی هەینی چاوەڕوانی سەروەری باوەڕداران بوون و بۆ ئەو مەبەستە کۆببوونەوە بەلام سەروەری باوەڕداران پێشنوێژی بۆ نەکردن و هەنووکە دەترسین ئەگەر ئەمڕۆ نوێژیان لەگەڵ نەخوێنێت، خەڵکان بوختانی بۆ هەڵبەستن. ئەگەر سەروەری باوەڕداران دەخوازیت چاوی دۆستان رووناك و دوژمنان سەرکوت بکات، ئەمڕۆ نوێژ لەگەڵ خەڵکان بخوێنێت.

متوەکیل بۆ نوێژ ڕۆشت و خەڵکان لەمەودای چوار میل بۆ نوێژ ریزیان بەست. هەموو سوارەکان لەئەسپەکانی خۆیان دابەزین. متوەکیل نوێژی خوێند و گەڕایەوە. لەم کاتەدا مشتێ خۆڵی هەڵگرت و کردی بەسەر خۆیدا، وتی: فراوانی ژمارەی نوێژ خوێنەکانم بینی کە لەژێر فەرمانی مندا بوون و دەمویست بەمشێوەیە ریسوایی خۆم لەبەرابەر خوا نیشان بدەم (بەلام ئەو کارەم نەکرد) بۆ رۆژی سێیەم تامەزرۆی بەگۆشتی مەڕەوە کرد و کەمێك گۆشتی مەڕی خوارد. لەم کاتەدا کوڕی حەفسی و دەستەیەکی دیکەی لا بوون. ئەوانیش لەگەڵ متوەکیل گۆشتیان خوارد. متوەکیل وتی: هیچ رۆژێك بەئەندازەی ئەو رۆژە شاد نەبووە. ئەو هاونشین و گۆرانیبێژەکانی بانگ کرد. ئەوان هاتنە بارەگاکەی و دایکی موعتەز عابایەکی حەریری سەوزی پێشکەش کرد کەهاوتای نەبینرابوو. متوەکیل بەوردی لێی ڕوانی و سەرسوڕمانی خۆی نیشاندا. فەرمانیدا بیکەن بەدوو کەرت و بۆ دایکی موعتەزی بگێڕنەوە و بەپەیەك پەیامی بۆ نارد: سوێندم خوارد کەهەرگیز نەیپۆشم و حەز ناکەم کەس دوای من لەبەری بکات لەبەر ئەوە فەرمانمدا بیکەن بەدوو کەرت.

کەسانی دەوروبەر وتیان: سوێندت دەدەین بەخوا بەمشێوەیە مەدوێ. متوەکیل شەرابی زۆری خوارد و بەردەوام دەیوت: سوێند بەخوا، ماوەیەکی کەمی دوای ئێستا، لای ئێوە دەڕۆم. تا شەو بەخۆشی ژیانی بردە سەر و خۆشحاڵ بوو. لەم کاتەدا ئەو و فەتح کوڕی خاقان بڕیاریاندا رۆژی دواتر مونتەسیر (منداڵ و جێگرەکەی خۆی) و وەسیف و بوغا بکوژن. مونتەسیریش لەگەڵ تورکەکان و وەسیف و کەسانی دیکە بڕیاریاندا بوو متوەکیل بکوژن.

ڕۆژێك پێش ئەم ڕووداوە، متوەکیل گاڵتەی بەمونتەسیری کوڕی دەکرد. جارێك جوێنی پێ دەدا و جارێکی دیکە زیاتر لەئەندازەی خۆی شەرابی دەرخوارد دەدا و جارێك فەرمانی دەدا شەقەزللەی لێ بدەن و جارێکی دیکە هەڕەشەی کوشتنی لێدەکرد. ئەوسا بەفەتحی وت: لەخزمایەتی پێغەمبەر (د.خ) بەدوور بم ئەگەر شەقەزللە لەروخساری مونتەسیر نەدەیت. فەتح هەستا و دوو شەقەزللەی لێدا و دەستی بەپشتیدا هێنا. دواتر متوەکیل بەکەسانی دەوروبەری وت: هەمووتان شایەت بن کەمن موستەعجیل(مونتەسیرم) لەجێگری خۆم دوور خستۆتەوە، دواتر ڕووی کردە مونتەسیر و وتی: ناوی تۆم نا مونتەسیر و خەڵکان بەهۆی نەزانیی تۆوە ناویان نای مونتەزیر و هەنووکە بەموستەعیجل ناو دەبرێیت.

مونتەسیر وتی: ئەگەر فەرمانی کوشتنی منت دەدا، لەوەی کردت، بۆ من ئاسانتر و خۆشتر بوو.

متوەکیل وتی: شەرابی دەرخوارد بدەن. دواتر فەرمانیدا سفرەی ئێواریێ ڕاخەن. سفرە ڕاخرا. کات، ناوەڕاستی شەو بوو. مونتەسیر لەبارەگای متوەکیل هاتەدەر و بەبونان، کۆیلەی ئەحمەد کوڕی یەحیای وت پەیوەستی ببێت. مونتەسیر هەروەها دەستی زەرافەی پەردەداری گرت و داوای لێکرد لەگەڵ ئەو بەرێکەوێت. زەرافە وتی: سەروەری باوەڕداران هێشتا بەئاگایە (ناتوانێت لەگەڵ مونتەسیر بڕوات) مونتەسیر وتی: ئەو ئێستا سەرخۆشە و بوغا کەسانی دیکە دوای ماوەیەکی کەم دەڕۆن. حەز دەکەم کاری منالەکەت بەمن بسپێریت چوونکە ئوتامە داوای لێکردووم کچەکەی تۆ بکەمە هاوسەری کوڕەکەی و کچەکەی ئەو بکەمە هاوسەری تۆ. زەرافە وتی: هەمووان بەندەی تۆین، هەرچی دەخوازی، فەرمان بدە. مونتەسیر لەگەڵ زورافە ڕۆشتنە ناو ژوورێك و پێکەوە نانیان خوارد کە لەناکاو دەنگی ناڵەیان بیست. هەردووك هەستان و لەم کاتەدا مونتەسیر بوغای بینی و وتی: ئەم هاوارە چی بوو؟. بوغا وەڵامی دایەوە: چاکە و خۆشی، ئەی سەروەری باوەڕداران. مونتەسیر وتی: هاوار لەتۆ، ئەوە دەڵێی چی؟ بوغا وتی: خواوەند سەبارەت بەسەروەرمان، سەروەری باوەڕداران پاداشێکی گەورەی بەتۆ بەخشی. ئەو بەندەی خوا بوو و بانگەوازی خواوەندی وەڵام دایەوە.

مونتەسیر دانیشت و فەرمانیدا دەرگای ئەو ژوورەی متوەکیلی تیا کوژرا، ببەستن و هەموو دەرگاکانیان داخست. مونتەسیر کەسی بۆ لای وەسیف نارد و فەرمانیدا موعتەز و مۆئەییەد بێنێت تا وەسیەت نامەی متوەکیلیان لێ بستێنێت.

چۆنیەتی مەرگی متوەکیل بەم شێوە بوو: کاتێك مونتەسیر هاتەدەر، متوەکیل فەرمانیدا سفرە راخەن. بوغای بچوك، ناسراو بەشەرابی، لای پەردەکە وەستا بوو. ئەو رۆژە ئەرکی پاسەوانی کردن لەئەستۆی بوغای گەورە بوو بەڵام کوڕەکەی، موسا لەجیاتی باوکی پاسەوانی کۆشکی دەکرد. موسا کوڕە خاڵی متوەکیل بوو و باوکی لەو کاتەدا لەسومەیسات ژیانی بەسەر دەبرد. بوغای بچوك هاتە شوێنی دانیشتنەکە و فەرمانی بەهاونشینەکاندا بڕۆنە ژوورەکانی خۆیان. فەتح کوڕی خاقان پێی وت: هێشتا کاتی ڕۆشتن نییە و سەروەری باوەڕداران هێشتا هەڵنەستاوە. بوغا وتی: سەروەری باوەڕداران فەرمانی پێداوم هەرکات زیاتر لەحەوت پێکی خواردەوە، ئێوە بکەمەدەر و هەنووکە چواردە پێکی خواردووە. بنەماڵەی سەروەری باوەڕداران هەنووکە لەپشت پەردەوە وەستاون. بوغا هەموویانی دەرکرد و تەنیا فەتح و عەسعەس و چوار کەس لەخزمەتکارە تایبەتەکان و باوکی ئەحمەد کوڕی متوەکیل لەدایکەوە برای مۆئەییەد بوو، مانەوە.

بوغای شەرابی جگە لەدەرگای رووبار کەبکوژەکانی متوەکیل لەوێوە هاتنە ناو، هەموو دەرگاکانی بەست. کاتێك ئەم دەستەیە لەدەرگاکەوە هاتن، باوکی ئەحمەد ئەوانی بینی و هاواری کرد: ئەی ریسواکان، ئێوە کێن؟ ئەوان شمشێریان دەرکێشابوو. کاتێك متوەکیل دەنگی باوکی ئەحمەدی بیست، سەری خۆی بەرز کردەوە و ئەوانی بینی، وتی: بوغا، ئەوانە کێن؟ بوغا وتی: پاسەوانەکانی ئەمشەون. کاتێك متوەکیل قسەی دەکرد، ئەوان کەمێك دەکشانەوە. لەم کاتەدا هێشتا واجن و هاوەڵانی و مناڵەکانی وەسیف پەیوەستیان نەبوون. بوغا بەوانی (متوەکیل و کەسەکانی) وت: ئەی ریسواکان، بەناچاری دەبێت تامی مەرگ بچێژن، کەواتە رێزدارانە پێشوازی لەمەرگ بکەن. لەم کاتەدا شمشێر بەدەستەکان گەڕانەوە و پێش هەمووان بەغلون بەشمشێر لەشان و گوێی متوەکیلیدا و هەڵیدڕی.

متوەکیل وتی: کەمێك چاوەڕێ بە، خواوەند دەستت بقرتێنێت و مەبەستی ئەوەی کرد هێرش بکاتە سەر بەغلون و بەدەست یەخەی ئەوی گرت بەلاّم بەغلون بەیەك شمشێر دەستی بڕی. باغر لەم کاتەدا بۆ هاوکاری بەغلون هات. فەتح وتی: هاوار لەئێوە، سەروەری باوەڕدارانیش..... خۆی خستە سەر متوەکیل بەلاّم ئەوان بەشمشێر جەستەی فەتحیان شەقار شەقار کرد و ئەو هاواری کرد: مردم و خۆی کێشایە دواوە بەلاّم لەکۆتاییدا کوشتیان. ئەوان بەوەسیفیان وتبوو پەیوەستیان ببێت و ئەو ترسی خۆی نیشاندابوو و لەوەلاّمدا پێیان وتبوو: گومانی خراپ مەکە، چەند لەمناڵەکانی خۆت لەگەڵ ئێمەدا بنێرە و ئەو پێنج کەس لەمناڵەکانی خۆی لەگەڵ ئەوان نارد: سالّح، ئەحمەد، عەبدوللە، نەسر و عوبەیدالله.

دەگێڕنەوە کاتێك بکوژەکانی متوەکیل ڕۆشتنە ژوور، عەسعەس سەیری کردن وبەمتوەکیلی وت: لەشێر و مار و دووپشك رزگارمان بوو بەلاّم هەنووکە گرفتاری ئەم شمشێرانەین. کاتێك عەسعەس باسی شمشێری کرد، متوەکیل وتی: هاوار لەتۆ، کام شمشێرە! هێشتا کۆتایی بەوتەکەی نەهێنابوو کەدەستەیەك هێرشیان کردەسەر و گیانیان گرت و دەستەبەجێ فەتحیشیان کوشت و هەمووان بۆ لای مونتەسیر ڕۆشتن و خەلافەتیان بەو سپارد و وتیان: سەروەری باوەڕداران مردووە، شمشێر بەدەست لای زەرافە وەستان و داوای بەیعەتیان لێکرد و ئەویش بەیعەتی بەست.

مونتەسیر (بۆ فریودان) پەیکی بۆ لای وەسیف نارد کەفەتح کوڕی خاقان باوکی کوشتم و منیش بۆ تۆڵەسەندنەوەی خوێنی ئەو فەتحم کوشت. هەر ئێستا لەگەڵ سەرکردەکانی خۆت وەرە. وەسیف و سەرکردەکانی هەمان سات هاتنە بارەگای خەلافەت و بەیعەتیان لەگەڵ مونتەسیر کرد. عەبدوللە کوڕی یەحیا بێ ئاگا لەوەی روویدا بوو، کارەکانی خۆی ئەنجام دەدا، جەعفەر کوڕی حامید هاورێیەتی دەکرد کە لەناکاو کۆیلەیەك هات و وتی: بۆ دانیشتووی، کۆشکی خەلیفە بەشمشێر دەوری گیراوە. عوبەیدالله داوای لەجەعفەر کرد سەیری دەرەوە بکات. جەعفەر هاتەدەر و دوای کەمێك گەڕایەوە و هەواڵی کوژرانی متوەکیل و فەتحی بەعوبەیدالله دا. عوبەیدالله لەگەڵ کەسە نزیکەکان و هاورێیانی خۆی هاتەدەر و

سوار بەلەمێك بوو و خۆی گەیاندە کۆشکی موعتەز، پرسیاری ئەوی کرد بەڵام نەیدۆزییەوە. بەخۆی وت: ئێمە لەخوایین و بۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە. ئەو خۆی و منی بەکوشتندا.

بەرەبەیانی رۆژی چوارشەممە هاوەڵان و شوێنکەوتەکانی عوبەیداللە لە (ئەبنا)[٢٤] و عەجەم و ئەرمەن و زەواقیل و کەسانی دیکە کۆبوونەوە. ژمارەی ئەوان نزیکەی دەهەزار کەس و دەستەیەك بەسیانزە هەزار کەس و دەستەیەك بەپێنج تا دە هەزار کەسیان دەزانن. ئەوان وتیان: تۆ ئێمەت بۆ رۆژێکی لەم شێوە پەروەردە کردووە، کەواتە فەرمان بدە و مۆڵەتمان پێبدە تا هێرش بکەینە سەر ئەم دەستە و مونتەسیر و هاوەڵانی ئەو بکوژین. عوبەیداللە ئەم فەرمانەی نەدا و وتی: هێشتا موعتەز لەدەستی ئەواندایە.

عەلی کوڕی یەحیای ئەستێرەناس دەڵێت: چەند رۆژ پێش کوژرانی متوەکیل یەکێك لەکتێبەکانی شانس و بەختم بۆ دەخوێندەوە. گەیشتمە شوێنێك لەکتێبەکە کەنووسرابوو خەلیفەی دەیەم لەنشینگەکەی خۆی دەکوژرێت و چیتر درێژەم بەخوێندنەوە نەدا. متوەکیل وتی: چییە؟ وتم: باشی و چاکی. وتی: دەبێت هەمووی بخوێنیتەوە، منیش بەم شێوە خوێندمەوە: خەلیفەیەك دەکوژرێت. متوەکیل وتی: خۆزگە دەمزانی ئەو داماوە کێیە.

باوکی وارس، قازی نەسیبین دەڵێت: لەخەودا کەسێکم بینی کەدێت و بەمشێوەیە دەخوێنێت:

یا نائم العین فی جثمان یقظان	ما بال عینك لا تبکی بتهتان
اما رأیت صروف الدهر ما فعلت	بالهاشمی و بالفتح بن خاقان

واتاکەی: ئەی ئەو کەسەی چاوت خەوتووە و جەستەت بەئاگایە بۆ چاوی تۆ هاوشێوەی باران ناگریت. مەگەر پێشهاتەکانی رۆژگارت نەبینیوە کە لەگەڵ ئەو هاشمییە (متوەکیل) و فەتح کوڕی خاقان چی کرد.

[٢٤] ئەبنا نازناوی منداڵە ئێرانییەکانی یەمەن کەپێشینانی ئەوان لەئێرانییەکان بوون کە بەپێی گێڕانەوەکان کەسرا ئەنەوشیروان ئەوانی بۆ هاوکاری سەیف زی یەزین بۆ وەرگرتنەوەی یەمەن و رزگار کردنی لەدەستی حەبەشییەکان رەوانەی کردبوو. (وەرگێڕ)

پەیك، چەند ڕۆژ دواتر هەواڵی کوژرانی ئەو دوانەی هێنا.

کوژرانی متوەکیل شەوی چوارشەممە، چواری شەوال/ دوانزەی دێسامبەر و بەگومانێك شەوی پێنجشەممە روویدا. ئەو چواردە ساڵ و دە مانگ و سێ ڕۆژ فەرمانڕەوایەتی کرد. ئەو لەشەوالی ٨٢١/٢٠٦ زایینی لەفەم ئەلسوڵح چاوی بەدنیا هەڵهێنا و نزیکەی چل ساڵ ژیا.

متوەکیل ئەسمەر، چاوانی شەهلا و کەمێك ریش بەروخسارییەوە بوو. شاعیرەکان بۆ مەرگی ئەو هۆنراوەی زۆریان هۆنییەوە کەیەکیان هۆنراوەکەی عەلی کوڕی جوهمە:

عبيد امير المؤمنين قتلنه　　　و اعظم آفات الملوك عبيدها

بنى هاشم صبرا، فكل مصيبة　　　سيبلى على وجه الزمان جديدها

واتاکەی: بەندەکانی سەوەری باوەڕداران ئەویان کوشت، گەورەترین بەڵای پاشاکان، بەندەکانی ئەوانن. ئەی منداڵەکانی هاشم خۆڕاگر بن چوونکە هەر تازەیەك بەتێپەڕینی کات، کۆن دەبێت.

بەشێك لەکار و کردەوەکانی متوەکیل

دەگێڕنەوە باوکی شەمت مەروان کوڕی باوکی جەنوب وتوویەتی: هۆنراوەیەکم بۆ متوەکیل هۆنییەوە کەتیایدا ئاماژەم بەرافزەدا (جوێنم پێدابوو) ئەو منی کردە فەرمانداری بەحرەین و یەمامە و چوار دیاری پێبەخشیم.

مونتەسیریش پاداشێکی بەمندا.، متوەکیل فەرمانیدا سێ هەزار دینار بەسەر مندا بپرژێنن و فەرمانی بەمونتەسیر و سەعدی ئیتاخیدا، دینارەکان لەزەوی کۆبکەنەوە و بەمنی بدەن. ئەوان ئەو کارەیان کرد. ئەمە هەمان هۆنراوەیە:

ملك الخليفة جعفر　　　للدين و النيا سلامه

لكم تراث محمد　　　و بعد لكم تنفى الظلامه

يرجو التراث بنو البنا　　　ت و ما لهم فيها قلامه

والصهر ليس بوارث　　　و البنت لا ترث الامامه

ما للذين تنجلوا　　　ميراثكم الا الندامه

اخذ الوراثة اهلها — فعلام لومكم علامه
لو كان حقكم لما — قامت على الناس القيامه
ليس التراث لغيركم — لا و الاله و لا كرامه
اصبحت بين محبكم — و المبغضين لكم علامه

واتاکەی: فەرمانڕەوایی جەعفەری خەلیفە هۆکاری راستی دین و دنیایە. میراتی محەممەد بۆ ئێوەیە و بەدادپەروەری ئێوە، نادادپەروەری لەناو دەچێت. کچەزاکان چاوەڕوانی میراتن، لەکاتێکدا بەئەندازەی سەری نینۆك بەشیان نییە. زاوا، میراتی ناکەوێت و کچ، ئیمامەت بەمیرات نابات. ئەوانەی بانگەوازی میراتی ئێوە دەکەن جگە لەپەشیمان بوونەوە هیچی دیکەیان پێ نابڕێت. میرات کەوتە دەستی خاوەنەکانی، کەواتە سەرکۆنە کردنی ئێوە بۆ چییە؟ لەبەر چییە؟ ئەگەر ئەم مافە بۆ ئێوە (منالەکانی فاتیمە) دەبوو، بۆ خەڵکان رۆژێکی هەستانەوەی لەم شێوەیە ساز نەدەدرا. ئەم میراتە بۆ کەس جگە لەئێوە (منالەکانی عەباس) نابێت، نا سوێند بەخوا بێ چەند و چون بەم شێوەیە. تۆ لەناو هاورێیان و نەیاران، نیشانەیت؟

دواتر متوەکیل بۆ هۆنراوەیەکی هاوشێوەی ئەوەی پێشوو: دە هەزار درهەمی پێدام.

یەحیا کوڕی ئەکسەم دەڵێت: ڕۆشتمە بارەگای متوەکیل. باسی مەئمونمان کرد. من باسی لەپێشی ئەوم کرد، وەسفم کرد و لەزانست و زانیاری ئەو قسەم هێنایە ئاراوە، بەڵام وتەکانی من لای ئامادەبوان جێگەی پەسەند نەبوو. متوەکیل وتی: مەئمون سەبارەت بەقورئان چۆن بیری دەکردەوە؟ وتم: ئەو دەیوت: بەبوونی قورئان چیتر پێویستمان بەزانستێکی تایبەت نییە و بەبوونی سوونەت، لەکردەوەی کەس ترسمان نییە و بەبوونی دەربڕین و تێگەیاندن بەبەڵگەوە، بزوێنەرێك بۆ فێرکاری نییە و دوای خۆ بەدوور گرتن لەگەڵ بوونی بەڵگە و بورهان، پێویستە شمشێر بەکار ببرێت چوونکە بەڵگەکان روون و ئاشکران.

متوەکیل وتی: ئەوەی باست کرد، وەڵامی پرسیارەکەی من نەبوو. یەحیا لەوەڵامدا وتی: ئامارژەدان بەچاکییەکان لەنەبوونی کەسی چاکەکار بۆ ئەو کەسەی چاکەی لەگەڵ کراوە، پێویستە.

متوەکیل وتی: موعتەسەم لەکاتی قسەکانی خۆی چی دەوت؟ سەروەری باوەڕداران موعتەسەم بەردەوام ئەوەی دەوت بەڵام من لەبیرم کردووە. یەحیا وتی: بەردەوام دەیوت: ئەی خوایە! بۆ چاکەکان سپاسی تۆ دەکەم چوونکە کەس جگە لەتۆ ناتوانێت بیانژمێرێت و بۆ گوناحەکانم داوای بەخشین دەکەم چوونکە جگە لەبەخشینی تۆ، هیچ شتێك چارەسەری ناکات.

متوەکیل وتی: لەبیرم کرد مەئمون هەرکات حەزی لەشتێك دەکرد، یا ئەو کاتەی مژدەیەکی پێ دەدرا، چی دەوت؟ یەحیا وتی: بیرهێنانەوەی چاکییەکان و فراوانی و ژماردن و قسە کردن سەبارەت بەوان بەو کەسەی چاکەی لەگەڵ کراوە،ە پێویستە و ئەمە هەمان ملکەچ بوون لەبەرابەر فەرمانی خواوەندە، سەبارەت بەچاکی و سپاسی خواوەندە بۆ چاکییەکانی. کەواتە سپاسی خواوەند کەنیعمەت و بەخششەکانی فراوانە و پێگەی بەرزە بەو شێوە شیاوە و شیاوی سپاسە و هەرکەس سپاسی بکات، دەبێتە هۆکارێك بۆ فراوان بوونی بەخششەکان. متوەکیل وتی: راست دەکەیت، ئەمە هەمان وتەی مەئمونە.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر لەمانگی سەفەر/ ئاوریل لەمەککەوە هات و دڵگرانی خۆی لەناسازگاری لەدیاری کردنی رۆژی جەژنی قوربان هێنایە سەرزمان. متوەکیل فەرمانیدا نەخشەیەك لەبارەگای ئەو بۆ حاجییەکان ببەن تا بەهۆیەوە مانگی تازەی زیحەججە دەرکەوێت. هەروەها فەرمانیدا لەجیاتی نەوت و رۆن لەسەر مەشعەری حەرام و مەشعەرەکانی دیکە، مۆم زیاد بکەن.

لەم ساڵەدا لەمانگی رەبیع الاوەل/ ژوئەن دایکی متوەکیل مرد و مونتەسیر نوێژی لەسەر خوێند و لەمزگەوتی هەینی بەخاك سپێردرا. مەرگی ئەو شەش مانگ پێش کوژرانی متوەکیل بوو.

بەیعەتی مونتەسیر

پێشتر باسی کوژرانی متوەکیلمان کرد. لەهەمان شەو باوکی جەعفەر محەممەد کوڕی جەعفەر متوەکیل دەستی مونتەسیری وەك جێگری خۆی گوشی.

لەبەرەبەیانی ڕۆژی چوارشەممە، سەرکردەکان، دەبیرەکان، سالارەکان، شاکرییەکان و سوپاییەکان و کەسانی دیکە لەجەعفەرییە کۆبوونەوە. ئەحمەد کوڕی خەسیب نامەیەکی خوێندەوە کەتیایدا بەپێی وتەی مونتەسیر نووسرابوو کەفەتح کوڕی خاقان متوەکیلی کوشتووە و مونتەسیر تۆڵەی باوکی سەندۆتەوە و خوێنی ڕشتووە. خەڵکان بەیعەتیان لەگەڵ مونتەسیر کرد و عوبەیدالله کوڕی یەحیا کوڕی خاقان بەیعەتی کرد و گەڕایەوە.

دەگێڕنەوە: باوکی عوسمان سەعیدی بچوك وتوویەتی: ئەو شەوەی متوەکیل کوژرا، ئێمە لەگەڵ مونتەسیر لەماڵەکەی ئەودا بووین.، هەرکات فەتح دەڕۆشتەدەر، مونتەسیر لەگەڵی دەڕۆشت و هەرکات دەگەڕایەوە، لەگەڵ وەستانی ئەو دەوەستا و هەرکات مەبەستی سواربوون لەسەر ئەسپی دەکرد، مونتەسیر دەستی بۆ دەگرت و لەسەر زینی ئەسپەکەی جل و بەرگەکانی بۆ چاك دەکرد.

ئاگادار بووینەوە کەعوبەیدالله کوڕی یەحیا دەستەیەکی لەسەر ڕێگەی مونتەسیر داناوە تا لەکاتی گەڕانەوە بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو بیکوژن. متوەکیل پێش هاتنی مونتەسیر جوێنی پێدابوو و ڕەنجاندبووی. مونتەسیر تووڕە لەبارەگای باوکی هاتەدەر و ئێمەیش هاوڕێ لەگەڵ ئەو بۆ ماڵەکەی گەڕاینەوە. مونتەسیر کاتێکی لەگەڵ تورکەکان دیاری کرد تا لەکاتی مەستیدا متوەکیل بکوژن.

باوکی عوسمان دەڵێت: کەمێك دواتر، نێردەی مونتەسیر هاتە لام تا بڕۆمە لای چوونکە متوەکیل چەندین کەسی بۆ لای مونتەسیر ڕەوانە کردبوو بۆ ئەوەی بڕواتە کۆشکەکەی. باوکی عوسمان دەڵێت: بەخۆم وت بەناچاری لەڕێگەدا مونتەسیر دەکوژن، سوار ئەسپەکەم بووم و خۆم گەیاندە بەر دەرگای ماڵەکەی. دەرگاوانەکانی مونتەسیر لەبەر خۆیانەوە قسەیان دەکرد و لەناکاو واجن هات و وتی متوەکیل کوژراوە. مونتەسیر سوار بوو، منیش بەدوای ئەو ئەسپم غاردا و لەیەکێك لەڕێگەکان خۆم پێگەیاند. کاتێك مونتەسیر بەو شێوەیە منی بینی، وتی: مەترسە، قومێك شەراب پەڕیوەتە قوڕگی سەروەری باوەڕداران و خنکاوە. خواوەند بیبەخشێت.

ئەم قسەم پێ ناخۆش بوو. ئێمە هاوڕێ لەگەڵ ئەحمەد کوڕی خەسیب و

دەستەیەك لەسەرکردەکان لەرێگەدا بووین تا گەشتینە بەردەم بارەگای متوەکیل. مونتەسیر لای هەر دەرگایەك کەسێکی دانا. وتم: ئەی سەروەری باوەڕداران شیاو نییە لەم کاتەدا کەسەکانت لەتۆ جیا ببنەوە. وتی: راست دەکەیت، تۆ لەپشتەوە ئاگات لەمن بێت. ئێمە ئەومان خستە نێوان خۆمان و هەموو ئەوانەی هاتبوون، بەیعەتیان کرد و هەرکەس دەهات، دەوەستێندرا تا ئەوەی سەعیدی گەورە هات. مونتەسیر ئەوی بەدوای مۆئەییەد نارد و بەمنی وت: تۆیش بڕۆ و موعتەز بێنە. من ترساو و نیگەران لەگەڵ دوو کۆیلە بەرێکەوتم. کاتێك گەیشتمە بەردەمماڵەکەی، هیچ پاسەوان و دەرگاوانێکم نەبینی. خۆم گەیاندە دەرگا گەورەی کۆشکەکەی و تەقەم لێدا. دوای کەمێك، کەسێك پرسی: کێیت؟ وتم: نێردراوی مونتەسیر، سەروەری باوەڕداران. ئەو ڕۆشت و درنگی کرد. ترس دایگرتم و زەوی تەسك و تەنگ دەهاتە بەرچاوم. لەم کاتەدا دەرگا کرایەوە و بەیدونی خزمەتکار هاتەدەر و دەرگای لەپشت سەری خۆی بەست و هەواڵەکانی لەمن پرسی. پێم وت قومێك شەراب لەقوڕگی سەروەری باوەڕداران گیری کرد و دەست بەجێ گیانی سپارد. خەڵکان کۆبوونەتەوە و بەیعەتیان لەگەڵ مونتەسیر کردووە و هەنووکە ئەو منی ناردووە تا موعتەز بۆ وەرگرتنی بەیعەت ببەم.

ئەو گەڕایەوە بۆ ناو کۆشکەکە و دوای ماوەیەك هات و منی بردە لای موعتەز. موعتەز وتی: هاوار لەتۆ، چی بووە؟ لەمەرگی متوەکیل ئاگادارم کردەوە و دڵنەواییم کرد، گریام و وتم: وەرە تا یەکەم کەس بیت بەیعەت لەگەڵ مونتەسیر دەکەیت و بەمشێوەیە دڵی براکەت لەخۆت رازی بکەیت. وتی: با بزانم تا بەیانی چی دەبێت. من و بەیدون بۆ هاتنی ئەو پێداگریمان دەکرد تا ئەوەی سوار ئەسپەکەی بوو و بەرێکەوتین. لەرێگە بەردەوام قسەم بۆ دەکرد. ئەو پرسیاری عوبەیداللە کوڕی یەحیای کرد و لەوەلامدا وتم: بەیعەت لەخەڵك وەردەگرێت و فەتحیش بەیعەتی کردووە. بەم وتەیە هیوابڕاو و تەسلیم بوو. لەم کاتەدا گەشتینە بەردەرگا، دەرگایان بۆ کردینەوە و ڕۆشتینە لای مونتەسیر. مونتەسیر کاتێك موعتەزی بینی، لەئامێزی گرت، دڵنەوایی کرد و بەیعەتی لێ سەند.

سەعیدی گەورە مۆئەییەدی هێنا. مونتەسیر هاوشێوەی موعتەز هەڵس و کەوتی

لەگەڵ کرد. خەڵکان شەویان کردە ڕۆژە. لەم کاتەدا مونتەسیر فەرمانیدا متوەکیل و فەتح بەخاك بسپێرن.

بۆ بەرەبەیان، لەماخورە (ئەو شارەی متوەکیل دروستی کردبوو) و سامەرا هەواڵی ئەم کوژرانە لەناو خەڵکان بڵاوبوویەوە و دەستەیەك لەسوپاییەکانی شاکرییە و ئاژاوەچییەکانی دیکە لەباب ئەلعامە و جەعفەرییە کۆبوونەوە. ژمارەی خەڵکان زیادی کرد و یەکتریان لەم هەواڵە ئاگادار کردەوە و سەبارەت بەبەیعەت قسەیان دەکرد. لەم کاتەدا عیتاب کوڕی عیتاب یا بەگومانێك زەڕافە ڕۆشتە لایان و لەزمانی مونتەسیرەوە موژدەی پێدان. ئەوان جوێنیان بەمونتەسیر دەدا. ئەو گەڕایەوە و مونتەسیری لەچەند و چۆنی بارودۆخ ئاگادار کردەوە. مونتەسیر لەگەڵ دەستەیەك لەمەغربییەکان لەکۆشك هاتەدەر و فەرمانی گرتنی ئەوانی دەرکرد. ئەوان تا دەروازەکانی کۆشك بڵاوەیان بەخەڵکان کرد و بڵاوەیان لێکرد. لەم قەرەباڵغییە شەش کەس کوژران.

فەرمانڕەوایی خەفاجە کوڕی سوفیان و کوڕەکەی محەممەد لەسیسیل و شەڕەکانی ئەم دوانە

لەرووداوەکانی ساڵی ٨٥٠/٢٣٦ زایینی باسمان کرد کەعەباس، فەرمانڕەوای سیسیل، لەساڵی ٨٦١/٢٤٧ زایینی مرد. کاتێك عەباس مرد، خەڵکان عەبدوللە کوڕی عەباسیان کردە فەرمانڕەوا و ئەم کارەیان بۆ فەرمانڕەوای ئەفریقییە نووسی. عەبدوللە جەنگی دەستپێکرد و لەگەڵ دەستەیەك لەسوپاییەکان بەڕێکەوت و دەستی بەسەر چەندین قەڵادا گرت کەدەتوانین ناوی جەبەل باوکی مالك و قەڵای ئەرمەنین و قەڵای موشاعە ناو ببەین. پێنج مانگ بەمشێوەیە بەردەوام بوو تا ئەوەی خەفاجە کوڕی سوفیان بوو بەفەرمانڕەوای سیسیل و لەجومادی الاوەلی ٢٤٨/ جولای ٨٦٢ زایینی لەئەفریقییەوە خۆی گەیاندە سیسیل. مەحمودی کوڕی لەناو یەکەم دەستەدا بوو کەڕەوانەی کرد. ئەم دەستەیە مەبەستی سەرقوسەی (سیراکوز، سەرقەستە، ساراکوزا) کرد و تاڵانی زۆری کۆکردەوە و ئەو ناوچەی وێران کرد و دواتر سوتاندی. خەڵکانی سەرقەستە ڕووبەڕووی بوونەوە بەڵام ئەو

سەرکەوتنی بەدەست هێنا و گەڕایەوە. خەڵکی ڕەغوس داوای ئەمانیان کرد. لەمێژووی ساڵی ٨٦٤/٢٥٠ زایینی ئاماژەی پێدراوە کەخەڵکانی ڕەغوس داوای ئەمانیان لێکرد و ئێمە لەم ساڵەدا ئاماژەی پێدەدەین و نازانین ئایا ئەمە ناسازگاریی مێژووییە یا دوو جەنگی جیاوازە و خەڵکانی ئەم دیارە ڕێگەی فێڵیان گرتۆتەبەر و خواوەند زاناترە.

لەساڵی ٨٦٤/٢٥٠ زایینی، شاری نەوتس دەستی بەسەردا گیرا. چۆنیەتییەکەی بەو شێوە بوو: دەستەیەك لەخەڵکەکەی لەمانگی موحەرەم/ فەوریە موسوڵمانانیان لەکەلێنێك ئاگادار کردەوە کەدەیانتوانی بڕۆنە ناو شارەکە. موسوڵمانان لەم شارە تالآنی فراوانیان دەستکەوت و دوای گەمارۆ، دەستیان بەسەر شاری شەکلەدا گرت.

لەساڵی ٨٦٦/٢٥٢ زایینی، خەفاجە بەرەو سەرقەستە بەرێکەوت و لەوێوە ڕێگەی جەبەل ئەلناری گرتەبەر. لەوێ نێردراوانی تەبەرمین هاتنە لای و داوای ئەمانیان کرد. ئەو ئەمانی پێ بەخشین و بۆ دڵگەرمی ئەوان، ژن و منداڵەکەی خۆی لەگەڵ ئەواندا نارد بەڵام ئەوان فێڵیان کرد و لەبەر ئەمە خەفاجە، محەممەدی لەگەڵ سوپایەك بۆ لەناوبردنی ئەوان ڕەوانە کرد و ئەو دەستی بەسەر تەبەرمیندا گرت و خەڵکەکەی ئەسیر کرد.

لەم ساڵەدا خەفاجە دووبارە بەرەو ڕەغوس بەرێکەوت. خەڵکی ئەم دیارە لەسەر ئەو بنەمایە داوای ئەمانیان کرد کەهەر پیاوێك لەوان سامان و چوارپێکەی خۆی هەڵگرێت و ئەوەی دەمێنێتەوە بۆ ئەوی بەجێبێڵێت. ئەو ئەمانی پێدان و ئەوەی سامان و کۆیلە و شتی دیکە لەناو قەڵاکەدا مابوویەوە، تالآنی کرد. خەڵکانی غەیران و شوێنەکانی دیکە ڕێگەی سازانیان گرتەبەر. ئەو دەستی بەسەر چەندین قەڵادا گرت بەڵام نەخۆش کەوت و بۆ بەلەرم گەڕایەوە.

لە ساڵی ٨٦٧/٢٥٣ زایینی لەبەلرەمەوە بەرەو سەرقەستە و قەتانییە بەرێکەوت و ئەو دیارەی وێران کرد و زەوییە کشتوکاڵییەکانی پێشێل و لەگەڵ سوپاکەی بۆ سیسیل گەڕایەوە و تالآنی زۆری بەدەست هێنا.

لەبیستی ڕەبیع الاوەل٢٥٤ / نۆزدەی فەوریە٨٦٨ زایینی خەفاجە، محەممەدی

کوڕی لەگەڵ چەندین قەڵاکوت و سوپایەك بەرەو سەرقەستە ڕەوانە کرد. محەممەد تاڵانی زۆری بەدەست هێنا. بەمشێوەیە هەواڵ گەیشت کەسوپاسالارێك لەگەڵ سوپایەکی گەورە بەرەو قوستەنتەنییە بەرێکەوتووە. کاتێك ئەم سوپاسالارە گەیشتە سیسیل، دەستەیەك لەموسوڵمانان ڕووبەرووی بوونەوە و شکستیان بەرۆمییەکان هێنا و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن و تالانییەکی زۆریان دەستکەوت. خەفاجە بەرەو سەرقەستە بەرێکەوت و زەوییە کشتوکاڵییەکانی لەناو برد، تالانییەکانی کۆکردەوە و بۆ بەلەرم گەڕایەوە.

لەسەرەتای مانگی ڕەجەب/ سێپتامبەری ئەم ساڵە محەممەدی کوڕی لەرێگەی دەریاوە بۆ غیتە نارد. محەممەد گەمارۆی خستە سەر ئەو شارە و سوپاکەی خۆی بڵاوە پێکرد. ئەو کەشتییەکانی لەتالانییەکان پڕ کرد و لەمانگی شەوال، دێسامبەر بۆ بەلەرم گەڕایەوە. لەساڵی ٨٦٩/٢٥٥ خەفاجە، محەممەدی کوڕی بۆ تەبەرمین ڕەوانە کرد کە لەجوانترین شارەکانی سیسیل بوو. محەممەد لەمانگی سەفەر/ ئاوریل بەرەو ئەو دیارە بەرێکەوت. لەو کاتەدا کەسێك هاتبووە لایان و مژدەی پێدابوون کەکەلێنێك بۆ ڕۆشتنە ناو شارەکەیان نیشان دەدات. خەفاجە ئەوی لەگەڵ کوڕەکەی نارد. کاتێك لەو دیارە نزیك کەوتنەوە، محەممەد کشایەوە و ژمارەیەك لەسەربازەکانی لەگەڵ ڕێنیشاندەرەکان ڕەوانە کرد. ئەوان ڕۆشتنە ناو شارەکە و و دەروازە و دیواری شارەکەیان گرت و ئەسیر کردن و کۆکردنەوەی تالانییان دەست پێکرد. محەممەد مناڵی خەفاجە لەگەڵ سوپاکەی دواتر هاتە ناو شارەکە و ئەم درەنگ کەوتنە ئەو گومانەی لای سوپای ناوشار دروست کرد کە محەممەد گرفتار بووە و لەسەر ئەم گومانە ناڕاستە کۆیلەکانیان ئازاد کرد و بەخێرایی لەشارەکە هەڵاتن و کاتێك محەممەد و سوپاکەی لەدەروازەی شارەکە نزیك بوونەوە، موسوڵمانانی لەوێ نەبینی و ڕێگەی گەڕانەوەی گرتەبەر.

لەرەبیع الاوەل/ مەی ئەم ساڵە، خەفاجە ڕێگەی مەرسیەی(مورسیا مورگی) گرتەبەر و کوڕەکەی لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ سەرقەستە ڕەوانە کرد. دوژمنەکەی بەسوپاکەیەکی گەورە ڕووبەرووی بوویەوە و شەڕێکی قورس دەستپێکرد و موسوڵمانان هێزیان نەما و ژمارەیەکیان کوژران و بۆ لای خەفاجە

گەڕانەوە و ئەو ڕێگەی سەرقەستەی گرتەبەر و گەمارۆی خستە سەر شارەکە و لەوێ مایەوە و بارودۆخی لەخەڵکەکەی دژوار کرد. دواتر ئەو شارەی وێران کرد و زەوییە کشتوکاڵییەکانی لەناو برد و ڕێگەی بەلەرمی گرتەبەر و گەیشتە وادی تین و شەوانە لەوێ ڕۆشت بەڵام لەم کاتەدا سەربازێکی سوپاکەی بەشێوەیەکی لەناکاو هێرشی کردەسەر و برینداری کرد کەبووە هۆی مردنی. ئەم پێشهاتە لەسەرەتای ڕەجەب/ سێپتامبەر ڕوویدا. بکوژەکەی بۆ سەرقەستە هەڵات. جەنازەی خەفاجەیان بۆ بەلەرم برد و لەهەمان شوێن بەخاکیان سپارد و دوای ئەو محەممەد کوڕی لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی دانیشت. فەرمانڕەوایەتی محەممەدیان بۆ فەرمانڕەوای ئەفریقییە نووسی و ئەو بەفەرمانڕەوایەتی محەممەد ڕازی و فەرمان و خەڵاتی بۆ نارد.

فەرمانڕەوایی محەممەد کوڕی خەفاجە

کاتێك خەفاجە کوژرا، خەڵك، محەممەدی کوڕیان وەك فەرمانڕەوا هەڵبژارد و محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی ئەغلەب، پاشای قیروان، بەفەرمانڕەوایەتی ئەو ڕازی بوو. محەممەد لەساڵی ٢٥٦/ ٨٧٠ زایینی هێرشی کردە سەر ماڵتە کەرۆمییەکان گەمارۆیان خستبوویە سەر. کاتێك ڕۆمییەکان لەهێرشیەکەی محەممەد ئاگادار بوونەوە، شارەکەیان بەجێهێشت.

لەرەجەبی ساڵی ٢٥٧/ مەی ٨٧٠ زایینی، خزمەتکارە خەساوەکان، محەممەدیان کوشت و هەڵاتن. خەڵکان شوێنیان کەوتن و ئەوانیان دەستگیر و خوێنیان ڕشتن.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا مونتەسیر یەك ڕۆژ دوای خەلافەتی خۆی، باوکی عەمرە، ئەحمەد کوڕی سەعید، موالی مناڵەکانی هاشمی بۆ لێکۆڵینەوە لەکاروباری ستەملێکراوان ڕاسپارد. شاعیرێك لەمبارەوە وتوویەتی:

یا ضیعة الاسلام لما ولی   مظالم الناس ابو عمره

صير مأمونا على امة   و ليس مامونا علة بعره

واتاکەی: هاوار لەئیسلام ئەو کاتەی باوکی عەمرە بۆ لێکۆڵینەوە لەکاروباری ستەملێکراوان راسپێردرا. کرایە ئەمینی ئۆمەتێك لەکاتێکدا نەدەبوا بکرایە بەئەمینی پشقلێك.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی سلێمانی زەینەبی ریٚ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا و عیسا کوڕی محەممەدی نەوشەری فەرمانڕەوایی دیمەشقی گرتەدەست.

لەم ساڵەدا سوپایەك لەموسوڵمانانی ئاندۆلۆس هێرشیان کردە سەر بارسەلۆنا لەفەرەنگ و شەڕیان لەگەڵ خەڵکەکەی کرد. فەرمانڕەوای ئەم شارە نامەیەکی بۆ فەرمانڕەوای فەرەنگ نووسی و داوای هاوکاری لێکرد. فەرمانڕەوای فەرەنگ سوپایەکی گەورەی بۆ هاوکاری ئەو نارد. موسوڵمانانیش نامەیەکیان نووسی و داوای هاوکارییان کرد و هاوکارییان بۆ گەیشت. موسوڵمانان هاتنە ناو بارسەلۆنا و لەنێوان هەردوو سوپا شەڕێکی قورس روویدا. موسوڵمانان توانیان دەست بەسەرە زەوییەکانی دەوروبەری شار و دوو بورج لەبورجەکانی شار بگرن. لەناباوەڕانی ئەم شارە ژمارەیەکی زۆر کوژران بەڵام موسوڵمانان زیانیان بەرنەکەوت و لەگەڵ تالانییەکان گەڕانەوە.

هەروەها لەم ساڵەدا باوکی عوسمان بەکر کوڕی محەممەدی مازنی، نەحوی عەرەبی، کە لەزمانی عەرەبی بەپێشەوا دادەنرێت، کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و چل و هەشتی کۆچی (٨٦٢ زایینی)

جەنگەکانی وەسیف لەگەڵ ڕۆم

لەم ساڵەدا مونتەسیر، وەسیفی تورکی بۆ جەنگ لەسەرزەمینەکانی ڕۆم ڕەوانە کرد.

هۆکاری ئەم جەنگە، ڕق و دوژمنایەتی وەسیف و ئەحمەد کوڕی خەسیب بوو. ئەحمەد کوڕی خەسیب، مونتەسیری دژی وەسیف هەڵخراند و داوای لێکرد بەبیانوی جەنگ ئەو لەسوپاکەی خۆی دەربکات. مونتەسیر، وەسیفی بانگ کرد، کاتێك هات پێی وت: ئاگادار بووینەتەوە کە یاخییەکانی ڕۆم مەبەستی هێرش کردنە سەر سەرزەمینە ئیسلامییەکانیان کردووە و ئەم بارودۆخێکە ناتوانین لێی بێ ئاگا بین. دەترسم ئەوان هەموو شتەکانی سەر ڕێگە لەناو ببەن و خوێنی موسوڵمانان بڕێژن و ئەسیریان بکەن، کەواتە ئێستا تۆ بۆ ڕووبەڕوو بوونەوە دەڕۆیت یا من؟ وەسیف وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران! خۆم دەڕۆم. مونتەسیر ڕووی کردە ئەحمەد کوڕی خەسیب و پێی وت: بزانە نیازەکانی وەسیف چییە و دابینی بکە. ئەحمەد وتی: فەرمانەکەت جێبەجێ دەکرێت سەروەری باوەڕداران. مونتەسیر وتی: بەو شێوەیە نابێت، هەرئێستا بڕۆ، دواتر بەوەسیفی وت: بەدەبیرەکەت بڵێ تا بەدیهێنانی هەموو نیازەکانت هاوڕێی ئەحمەد بێت. هەردووك هەستان. ئەحمەد کوڕی خەسیب سەرقاڵی بەدیهێنانی نیازەکانی وەسیف بوو، دواتر هاتن تا وەسیف شاسوارەکانی خۆی هەڵبژێرێت. دوانزە هەزار جەنگاوەر لەم جەنگەدا هاوڕێیەتیان دەکرد و موزاحیم کوڕی خاقان برای فەتح کوڕی خاقان، پێشەنگی ئەوان بوو. مونتەسیر نامەیەکی بۆ محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر لەبەغداد نووسی و ئەوی لەم ڕووداوە ئاگادار کردەوە و فەرمانی پێدا خەڵکان بۆ بەشداری کردن لەم جەنگە هان و پەیوەستی وەسیفیان بکات. مونتەسیر فەرمانی بەوەسیفدا بەرەو سنورەکانی مەڵتییە بڕوات. مونتەسیر، باوکی وەلید حەریری بەجەلی وەك لێپرسراوی خەرجی سوپاکە و سەرپەرەستی تالأنییەکان دەستنیشان کرد. کاتێك وەسیف بەرێکەوت، مونتەسیر، فەرمانێکی بۆ نووسی بۆ ئەوەی چوار ساڵ لەسنورەکان بمێنێتەوە و لەکاتی جەنگ بجەنگێت و چاوەڕوانی فەرمان بێت.

چۆنیەتی لەسەرکار لابردنی موعتەز و مۆئەییەد

لەم ساڵەدا موعتەز و مۆئەییەد دوو منداڵەکەی متوەکیل لەجێگری خەلافەت دوورخرانەوە. هۆکاری دوورخرانەوەی ئەوان ئەمە بوو: کاتێك بارودۆخ بۆ مونتەسیر سەقامگیر بوو، ئەحمەد کوڕی خەسیب بەوەسیف و بوغای وت: ئێمە لەپێشهاتەکانی ڕۆژگار لەئەماندا نین، ئەگەری هەیە سەروەری باوەڕداران بخەوێت و بڕواتە خەوێکی هەمیشەیی و خەلافەت بۆ موعتەز بمێنێتەوە و ڕەگ و ریشەی ئێمە لەناو ببات و هیچمان لێ نەهێڵێتەوە. دەبێت بۆ دوور خستنەوەی ئەوان هەوڵ بدەین.

تورکەکان لەسەر ئەم وتەیە پێداگرییان کرد و لای مونتەسیر بەردەوام قسەیان کرد و وتیان: ئێمە ئەم دووانە لەخەلافەت دوور دەخەینەوە و دەستی منداڵەکەی تۆ، عەبد وەهاب وەك جێگری خەلیفە دەگرین. بەرادیەك پێداگرییان کرد کەمونتەسیر ڕازی بوو و چل ڕۆژ دوای خەلافەتی خۆی، موعتەز و مۆئەییەدی بانگ کرد و هەردووکیانی لەماڵێکدا دانا. موعتەز بەمۆئەییەدی وت: براکەم، ئەو ئێمەی بانگ کردووە تا لەجێگری خەلافەت دوورمان بخاتەوە. مۆئەییەد وتی: گومان ناکەم ئەو کارە بکات.

سەرقاڵی ئەم گفتوگۆیە بوون کەپەیك هەواڵی دوورخرانەوەی ئەوانی هێنا. مۆئەییەد وتی: من گوێرایەڵم. موعتەز وتی: من گوێرایەڵ نیم. کەواتە ئەگەر دەتانەوێت بمکوژن، دوو دڵ مەبن. مونتەسیریان لەوتەکانی موعتەز ئاگادار کردەوە و دواتر گەڕانەوە و موعتەزیان لەناو ژوورێکدا زیندانی کرد و دەرگایان لەسەر داخست. کاتێك مۆئەید ئەمەی بینی، بەدڵی پڕ و بۆ سەرکۆنە کردن پێی وتن: ئەمە چ کردارێکە ئەی سەگینە! ئێوە دەستتان بەخوێنی ئێمە پیس دەکەن و بەم شێوەیە هێرش دەکەنە سەر سەروەری خۆتان! ڕێگە بدەن قسەی لەگەڵ بکەم. ئەوان بێدەنگ بوون و دوای وەرگرتنی مۆڵەت لەمونتەسیر، هەردووکیان لەیەك شوێندا زیندانی کرد.

مۆئەییەد هاتە لای موعتەز و پێی وت: ئەی نەزان! دەبینی بەو شێوەیە جوێن

بەباوکت دەکەن هێشتا خۆڕاگری دەکەیت؟ هاوار لەتۆ، خۆت لەسەر کار لابەرە و قسەیان لەگەڵ مەکە. موعتەز وتی: چۆن لەگەڵ ئەوەی لەهەموو ناوچەکان من وەك جێگری خەلیفە دەناسن، خۆم لەسەر کار لاببەم؟ مۆئەییەد وتی: ئەمە ئەو شتەیە بووە هۆی کوشتنی باوکی تۆ و تۆیش بەکوشتن دەدات، ئەگەر خواوەند دیاری کردبێت، خەلافەت بگریتە دەست، خەلافەت دەگریتە دەست. موعتەز وتی: ئەو کارە دەکەم.

مۆئەییەد هاتەدەر و وتی: ئەو رازی بووە لەخەلافەت دوور بخرێتەوە. ئەوان ڕۆشتن و مونتەسیریان ئاگادار کردەوە و گەڕانەوە و سپاسی موعتەزیان کرد. دەبیرێکیان لەگەڵدا بوو. ئەو دانیشت و بەموعتەزی وت: بەخەتی خۆت، فەرمانی دوور خرانەوەی خۆت بنووسە. موعتەز بەم کارە رازی نەبوو. مۆئەییەد بەدەبیرەکەی وت: کاغەز بێنە. ئەوەی دەتەوێت، بیڵێ تا من بینوسم. دەبیر وتی نامەیەك بۆ مونتەسیر بنوسێت و لەناتەوانی خۆی بۆ خەلافەت ئاگاداری بکاتەوە و بڵێت کەخەلافەت بۆ ئەو ڕەوا نییە و ئەوەی حەز ناکات لەبەر ئەوەی شیاو نییە، گوناح بخاتە ئەستۆی متوەکیل و خۆی بەردەوام داوای لەمتوەکیل کردووە ئەم کارە بەو نەسپێرێت و بەباوکی وتووە کە خۆی لەسەر کار لابردووە و بەیعەتی خەڵکانی لەسەر شان نییە. مۆئەییەد ئەمانەی نووسی و بەموعتەزی وت: تۆیش ئەم وتانە بنووسەرەوە. موعتەز رازی نەبوو. مۆئەییەد وتی: هاوار لەتۆ، بینوسە. موعتەز نووسی و دەبیر ئەوانی بەجێهێشت. دواتر هەردووکیانی بردە لای مونتەسیر. مونتەسیر ئەم دوانەی دانیشاند و پرسی: ئایا ئەمە نامەی ئێوەیە؟ وتیان: بەڵێ ئەی سەروەری باوەڕداران. دواتر مونتەسیر لەکاتێکدا تورکەکان وەستا بوون، وتی: ئایا ئێوە باوەڕتان وایە لەبەر تەماحکاری ئێوەم لەسەر کار لابردووە تا زیندوو بمێنم بۆ ئەوەی منالەکەم گەورە ببێت و خەلافەت بەو بسپێرم؟ سوێند بەخوا هیچ کات بیرم لەتەماحی لەو شێوە نەکردۆتەوە، سوێند بەخوا ئەوەی کوڕەکانی باوکم خەلافەت بگرنە دەست بۆ من خۆشترە لەوەی ئامۆزەکانم خەلافەت بگرنە دەست بەڵام ئەوان (موالییەکان) بەرادەیەك پێداگرییان کرد کەترسام ئەگەر رازی نەبم یەکێك لەوان گورزێك لەئێوە بوەشێنێت، ئەوسا دەبێت چی بکەم؟ تۆڵە

لەبکوژەکەی ئێوە بکەمەوە؟ سوێند بەخوا خوێنی هەموویان هاوسەنگی خوێنی یەکێك لەئێوە نییە و لەبەر ئەمە رازی بوون بەداوکاری ئەوان بۆ من ئاسانتر بوو. موعتەز و مۆئەییەد دەستیان ماچ کرد و مونتەسیر لەئامێزی گرتن. دواتر قازییەکان، منداڵەکانی هاشم، سەرکردەکانی سوپا و گەورەکانیان بۆ دوور خستنەوەی خۆیان کردە شایەت. مونتەسیر ئەم هەواڵەی بۆ محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر وکەسانی دیکە نووسی.

مەرگی مونتەسیر

لەیەکشەممە یا بەگومانێك شەممە، پێنجی رەبیع الاخر، نۆی جونی ئەم ساڵە، مونتەسیر مرد. نازناوی ئەو باوکی جەعفەر ئەحمەد کوڕی متوەکیل عەلی الله یا بەگومانێك باوکی عەباس یا عەبدوللە بوو.

هۆکاری مەرگی ئەو خوناق، ئاوساوی قورگ بوو کە لەرۆژی پێنجشەممە، بیست و پێنجی رەبیع الاوەل، سی مەی یەخەی گرت. دەستەیەك مەرگی ئەو بەهۆی ئاوسانی گەدەی دەزانن کەسەرەئەنجام لەدڵیدا. ئەم نەخۆشییە سێ رۆژ درێژەی کێشا.

دەستەیەکی دیکە وتوویانە، گەرمای جەستەی زیادی کرد و یەکێك لەپزیشکەکانی بانگ کرد. پزیشك دەرزی ژەهراوی لێدا و مونتەسیر بەهۆیەوە مرد. ئەو پزیشکەی مونتەسیری کوشت، کاتێك گەڕایەوە بۆ ماڵ، هەستی بەگەرمایەکی زۆر لەجەستەی کرد و داوای لەقوتابییەکەی کرد دەرزی لێ بدات. ئەو دەرزییەکانی خستە بەردەم قوتابییەکە و پێی وت باشترینیان هەڵبژێرێت. قوتابی هەمان دەرزی ژەهراوی هەڵگرت و لێیدا. کاتێك کۆتایی بەکارەکەی هێنا، پزیشك سەیری دەرزییەکانی کرد و دەرزییە ژەهراوییەکەی ناسییەوە و لەمەرگی خۆی دڵنیا بوو. دەستبەجێ وەسیەت نامەی خۆی نووسی.

هەروەها دەڵێن: مونتەسیر هەستی بەئازار لەسەری کرد و کوڕی تەیفور لەگێراوەیەك چەند قەترەیەکی کردە گوێچکەی و بەهۆیەوە سەری مونتەسیر ئاوسا و مرد.

دەستەیەك دەڵێن: کوڕی تەیفور بەشاخێکی ژەهراوی، کەڵەشاخی بۆ کرد.

هەروەها دەڵێن: ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکان لەکاتی خەلافەتی ئەو تا کاتی مەرگ دەیانوت: فراوانی ژیانی ئەو شەش مانگ زیاتر نابێت چوونکە فراوانی ژیانی شیرویە کوڕی کەسرا بکوژی باوکی زیاتر لەشەش مانگ نەبوو. ئەمە وتەی سەر زاری هەمووان بەتایبەت گەورەکان بوو.

هەروەها دەڵێن: ڕۆژێك کە لەجێگەکەی خەوتبوو، بەدەم گریان لەخەو راچەنی، عەبدوللە کوڕی عومەری بازیاری دەنگی گریانی ئەوی بیست، ڕۆشتە لای و لەهۆکاری گریانەکەی پرسی. مونتەسیر وتی: لەخەودا بینیم متوەکیل هاتە لام و وتی: هاوار لەتۆ ئەی محەممەد! منت کوشت و ستەمت لەمن کرد و بەفێڵ دەستت بەسەر خەلافەتدا گرت، سوێند بەخوا دوای من زیاتر لەچەند ڕۆژ لەسەر تەختی خەلافەت دانانیشیت و دواتر بەرەو ئاگر دەڕۆیت. عەبدوللە وتی: ئەمە خەوێکە ئەگەری هەیە راست یا ناڕاست بێت، هیوادارم خواوەند تەمەن درێژ و شادمانت بکات. کەمێك بخۆرەوە و خۆش رابوێرە و گرنگی بەهیچ مەدە. مونتەسیر ئەو کارەی کرد بەڵام تا کاتی مەرگ پەرێشان بوو.

دەستەیەکی دیکە دەڵێن: دەگێڕنەوە کەمونتەسیر سەبارەت بەکوشتنی باوکی لەگەڵ دەستەیەك لەزانا ئایینییەکان راوێژی کرد و لەدوژمنی باوکی لەگەڵ بنەماڵەی عەلی و کارە قێزەونەکانی ئەو ئاگاداری کردنەوە و وتی: لەگێڕانەوەیان شەرم دەکەم. ئەوان فتوایان بۆ کوشتنی ئەودا و ئەوەی لێکەوتەوە کەدەزانین.

مونتەسیر بیست و پێنج ساڵ و شەش مانگ یا بیست و چوار ساڵ ژیا و شەش مانگ و دوو ڕۆژ یا شەش مانگی تەواو فەرمانڕەوایەتی کرد. لەسامەرا کۆچی کرد و کاتێك فریشتەی مەرگ یەخەی گرت، وتی:

و ما فرحت نفسی بدنیا اخذتها   و لکن الی الرب الکریم اصیر

واتاکەی: ئەو جیهانەی دەستم بەسەردا گرت، شادمانی نەکردم و هەنووکە بۆ بارەگای خواوەند دەگەڕێمەوە (بەڵام لەوە شادمانم کەسەرئەنجامی کار گەڕانەوە بۆ لای خواوەندی میهرەبانە)

ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی موعتەسەم لەسامەرا نوێژی لەسەر جەستەی ئەو

خوێند. مونتەسیر لەم شارەدا چاوی بەدنیا هەڵهێنا. چاوەکانی گەورە و ڕەش، کورتە بالاّ و روخسارێکی سەنگینی بوو. مونتەسیر یەکەم خەلیفەی عەباسییە کەگۆڕەکەی بەدەرەوەیە چوونکە دایکی کەدایکی منالْ و رۆمی بوو، دەیویست گۆڕەکەی بەدەرەوە بێت.

کردە و کردەوەکانی مونتەسیر

مونتسیر، خۆڕاگر، چاکەکار، خوازیاری چاکە، بەخشندە، دادپەروەر و هەڵس و کەوتی جوان بوو. فەرمانی بەخەڵکان دەدا سەردانی ئارامگای عەلی کوڕی ئەبی تالیب و حسەین کوڕی عەلی بکەن. عەلەوییەکان لەرۆژگاری ئەو ئاسوودە بوون و لەرۆژگاری باوکی بەدبەخت و ترساو. ئەو زەوی و سامانی عەلەوییەکانی گەڕاندەوە و فەدەکی بەمناڵەکانی حەسەن و حسەین دوو کوڕەکەی عەلی کوڕی ئەبی تالیب سپارد.

دەگێڕنەوە یەکەم کاری مونتەسیر دوای هاتنە سەر کار، دوور خستنەوەی سالْح کوڕی عەلی لەمەدینە و دانانی عەلی کوڕی حسەین کوڕی ئیسماعیل کوڕی عەباس کوڕی محەممەد وەك فەرمانڕەوای ئەو شارە بوو.

عەلی کوڕی حسەین دەڵێت: کاتێك بۆ ڕۆشتن بۆ سنووری فەرمانڕەوایەتی ڕۆشتمە بارەگای مونتەسیر، پێی وتم: ئەی عەلی، من تۆ بۆ لای گۆشت و خوێنی خۆم دەنێرم، کەواتە بەشێوەیەکی چاك هەڵس و کەوتیان لەگەڵ بکە. مەبەستی لەم وتەیە بنەماڵەی عەلی کوڕی ئەبی تالیب بوو. عەلی وتی: هیوادارم فەرمانەکانی سەروەری باوەڕداران بەجوانترین شێوە ئەنجام بدەم. مونتەسیر وتی: بەمشێوەیە لای من کەسێکی بەختەوەر دەبیت.

ئەمە یەکێك لەوتەکانی ئەوە: سوێند بەخوا هەرگیز ئەوەی ناڕەوا دەپەرەستێت، ڕێزداری بەدەست ناهێنێت تەنانەت ئەگەر مانگ لەناوچاوییەوە هەڵبێت و هەرگیز ئەو کەسەی راستییەکان دەپەرستێت، ریسوا نابێت تەنانەت ئەگەر جیهانییەکان دژی ئەو یەك بگرن.

خەلافەتی موستەعین

لەم ساڵەدا لەگەڵ ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی موعتەسەم وەك خەلیفە بەیعەتیان بەست.

چۆنیەتی ئەم کارە بەو شێوە بوو: بەیانی ڕۆژی دوای مونتەسیر، موالییەکان لەهارونییە کۆبوونەوە. بوغای گەورە و بوغای بچوك و ئوتامش لەناویاندا دەبینران. ئەحمەد کوڕی خەسیب بەچارەگەری خۆی سەرکردەکانی تورك و مەغریب و ئەشروسنەی سوێنددا بەهەرکەس بوغای گەورە و بوغای بچوك و ئوتامش رازی بوون، رازی بن. ئەوان لەناو خۆیاندا راوێژیان کرد و سوێندیان خوارد بەڵام حەزیان نەدەکرد یەکێك لەمناڵەکاتی متوەکیل خەلافەت بگرێتەدەست تا نەکا بەشێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو ئەوان لەناو ببات (چوونکە ئەوان متوەکیلیان کوشتبوو) هەمووان بۆ خەلافەتی ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی موعتەسەم رازی بوون و وتیان: خەلافەت لەناو مناڵەکانی سەروەری ئێمە موعتەسەم نابێت بڕواتەدەر. بەم پێیە لەشەوی دووشەممە لەشەشی رەبیع الاخر/ دەی جون لەگەڵ ئەو بەیعەتیان بەست کەبیست و هەشت ساڵ تەمەنی بوو. نازناوی باوکی عەباسە.

موستەعین، ئەحمەد کوڕی خەسیبی وەك دەبیر و ئوتامشی وەك وەزیری خۆی دیاریکرد.

لەرۆژی دووشەممە، موستەعین بەجل و بەرگی خەلافەت بەرەو دار ئەلعامە بەرێکەوت و ئیبراهیم کوڕی ئیسحاق لەبەرابەر ئەو نیو ڕمی دەبردە پێش و واجنی ئەشروسنی سەربازەکانی لەدوو ریزدا رازاندەوە و لەگەڵ دەستەیەك لەهاوەڵانی لەبەرابەری وەستا. سەرکردە عەباسییەکان و تالبییەکان و دەستەیەکی دیکە لەناو کۆشکی خەلافەتدا بوون.

هەمووان لەم حاڵەدا بوون کە لەناکاو لەناو گەڕەك و کۆڵانەکانەوە دەنگە دەنگ بەرز بوویەوە. لەم کاتەدا پەنجا شاسوار بینرا کەدەیانوت لەهاوەڵانی محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیرن و دەستەیەك لەخەڵکانی بازار و ئاژاوە گێران هاورێیەتیان دەکردن. ئەوان شمشێریان دەرکێشا و هاواریان دەکرد: کۆکردنەوە،

ئەی مەنسور. هێرشیان کردە سەر سەربازەکانی ئەشروسنی و جەنگیان دەستپێکرد. دەستەیەك لەسپی پۆشەکان و شاکرییەکان کە لای باب ئەلعامە بوون، هاتن و ژمارەیان زیادی کرد. لەم کاتەدا مەغربییەکان و ئەشروسنییەکان هێرشیان کردە سەریان وتا دەروازەی زەرافە پاشەکشێیان پێکردن و لەوێ سەر لەنوێ جەنگیان دەستپێکردەوە و دەستەیەك کوژران. سێ کاژێر دواتر تورکەکان و هاشمییەکان و ئەو کەسانەی بەیعەتیان بەموستەعیندا بوو، لەکۆشك گەڕانەوە.

لەم کاتەدا دووبارە شۆڕشگێڕەکان هێرشیان کردە سەر دار ئەلعامە و کەرەستەکانی جەنگ و زرێ و شمشێر و قەڵغانەکانیان تالان کرد. ئەوانەی ئەم تالانییەیان کرد، شۆڕشگێڕەکان، گەرماوچییەکان، پاقلاوە فرۆشەکان و بیرەفرۆشەکان بوون. بوغای گەورە لەگەڵ دەستەیەك هێرشی کردە سەریان و ئەوانی لەجبەخانەکە دوور کردەوە و ژمارەیەکی لێ کوشتن. هەردوو لا ژمارەیەکی زۆریان لێ کوژرا. لەم بگرە و بێنەدا زیندانییەکانی سامەرایش شۆڕشیان کرد و چەند کەسێك هەڵاتن. لەم کاتەدا بۆ بەیعەت بەخششیان دیاری کرد و بەیعەت نامەیان بۆ محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر نارد و ئەو لەگەڵ بەغدادییەکان بەیعەتیان بەموستەعیندا.

کوڕی مەسکویە لەکتێبی تجارب الامم دەڵێت کەموستەعین لەباوکەوە برای متوەکیل بوو بەڵام ئەوە ڕاست نییە بەڵکو موستەعین کوڕی برای ئەو محەممەد کوڕی موعتەسەم بوو و خواوەند زاناترە.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەرەجەب/ ئوتی ئەم ساڵە، هەواڵی مەرگی تاهیر کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر لەخوراسان بەموستەعین گەیشت و ئەو کوڕی تاهیر محەممەد کوڕی تاهیری کردە فەرمانڕەوای خوراسان و محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیری لەسەر تەختی فەرمانڕەوایەتی عێراق دانیشاند و حەرەمین (مەککە و مەدینە) و فەرماندەیی پاسەوانەکان و سەرپەرەستی سوادی عێراقی پێسپارد تا خۆی بەتەنیا بەرێوبەری ئەو ناوچانە بێت.

لەم ساڵەدا بوغای گەورە مرد و موستەعین، هەموو ئەرك و پێگەی بوغای بەموسای کوڕی بوغا سپارد و هەروەها وەك سەرپەرەستی بەرید دەستنیشانی کرد.

لەم ساڵەدا ئەنوجوری تورك بۆ جەنگ لەگەڵ باوکی عەمودی سەعلەبی ڕەوانە کرا. ئەو باوکی عەمودی لەبیست و پێنجی ڕەبیع الاوەل، سی مەی لەکەفەرتوسی کوشت.

لەم ساڵەدا عوبەیدالله کوڕی یەحیا کوڕی خاقان مەبەستی حەجی کرد بەڵام سوپایەك ڕەوانە کرا کەگرتیان و دووریان خستەوە و نەیانهێشت حەج بکات. ئەویان لەشوێنی بەرقە گرت.

لەم ساڵەدا موستەعین هەموو سامان و زەوییەکانی موعتەز و مۆئەییەدی کڕییەوە و قازی و فەقیهەکانی کردە شایەت. فرۆش بە ناوی حەسەن کوڕی موخەلەد بۆ موستەعین بوو. موستەعین بەرادەیەك پارەی بەموعتەزدا کەداهاتی ساڵانەی بیست هەزار دینار بوو و بۆ مۆئەییەد بەڕادەیەك کەداهاتی ساڵانەی پێنج هەزار دینار بوو. دواتر ئەوانی لەژوورێك لەجوسق زیندانی کرد و پاسەوانی بۆ دانان. تورکەکان لەسەرەتای شۆڕشی خەلافەتی موستەعین مەبەستی کوشتنی ئەو دوانەیان کرد بەڵام ئەحمەد کوڕی خەسیب ڕێگەی لێگرتن و وتی: ئەم دوانە هیچ تاوانێکیان نییە، دەبێت ئەوان زیندانی بکرێن و زیندانی کران.

لەجومادی الاخرە/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە موالییەکان ڕقی ئەحمەد کوڕی خەسیبیان لەدڵ گرت و دەستیان بەسەر سامانی خۆی و منداڵەکانیدا گرت و خۆی بۆ ئەقریتش (ئەقریتس، کریت) دوور خرایەوە.

هەروەها لەم ساڵەدا عەلی کوڕی یەحیای ئەرمەنی لەسنورەکانی شام گەڕێنرایەوە و فەرمانڕەوایی ئازەربایەجان و ئەرمەنستانی لەمانگی ڕەمەزان/ ئۆکتۆبەر پێ سپێردرا.

هەروەها لەم ساڵەدا خەڵکانی حیمس دژی کارگوزارەکەی خۆیان کەیدەر شۆڕشیان گرت و ئەویان دەرکرد. موستەعین، فەزڵ کوڕی قارنی بۆ لای ئەوان نارد. ئەو شۆڕشیەکانی کرد و ژمارەیەکی زۆری لێ کوشتن و سەد کەس لەگەورەکانی ئەوانی ڕەوانەی سامەرا کرد.

لەم ساڵەدا وەسیف لەهاویندا جەنگی کرد. ئەو کە لەسنورەکانی شام مابوویەوە، ڕێگەی ڕۆمی گرتەبەر و دەستی بەسەر قەڵای فەروریەدا گرت.

لەم ساڵەدا موستەعین، میسر و مەغریبی خستە ژێر فەرمانی ئوتامش و ئەوی وەك وەزیری خۆی دەستنیشان کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا موستەعین، حولوان، ماسەبزان و مێهرجانقەزەقی خستە ژێر فەرمانی بوغای شەرابی و شاهەکی خزمەتکاری وەك فەرماندەی کۆشکەکەی و خەراجی چوارپێکان و حەرەمسەراکەی و پاسەوانەکان و کارە تایبەتییەکانی خۆی دەستنیشان کرد. پێگەی ئەو و ئوتامشی لەهەموان زیاتر بەرز کردەوە.

محەممەد کوڕی سلێمانی زەینەبی ریٚ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەمرۆ کە لەرۆژگاری مونتەسیریش بانگی (لا حکم الا الله (داوەرێك جگە لەخوا نییە، دروشمی خەواریج بەمانای دەرچوون و حاشا کردنی خەلافەت) بەرز دەکردەوە، سەر لەنویٚ دەستی بەم کارەی کردەوە و رێگەی ناسازگاری گرتەبەر. لەکەنارەکانی موسڵ پیاوێکی خەوارجی دیکە ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە. موستەعین، ئیسحاق کوڕی سابتی فەرغانی بۆ ئەو سەرزەمینە رەوانە کرد. ئەو ئەم خارجییە و شوێنکەوتەکانی ئەسیر کرد و لەداریدان و جەستەیانی چوارمێخە کێشا.

هەروەها لەم ساڵەدا یەعقوب کوڕی لەیسی سەفاری لەسەجستان (سیستان) هێرشی کردە سەر هەرات.

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان کوڕی عەدویە باوکی محەممەدی رافعی خۆپارێز کەدۆعاکانی گیرا دەبوو، مرد. ئەو یەکێك لەخەڵکانی ئەفریقییە بوو.

لەم ساڵەدا دەستەیەك لەئاندۆلۆس بەرەو زی تەرجو رۆشتن. ناباوەڕان هێرشیان کردبووە سەر ئەم ناوچەیە. ئەم دەستەیە رووبەروویان بوونەوە و ژمارەیەکی زۆریان لیٚ کوشتن.

لەم ساڵەدا سوپای موسوڵمانان لەسیسیل بیٚ ئەوەی شەڕێکی ئەوتۆ رووبدات، سەرکەوتنی بەدەست هێنا و تالاٚنی زۆری دەستکەوت و گەڕایەوە.

لەجومادی الاخر/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە باوکی کورەیب محەممەد کوڕی عەلای هەمەدانی کوفی لەمامۆستاکانی بوخاری و موسلیم مرد. هەروەها محەممەد کوڕی حەمیدی رازی حەدیس بێژ کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و چل و نۆی کۆچی (٨٦٣ زایینی)

جەنگ لەگەڵ ڕۆمییەکان و کوژرانی عەلی کوڕی یەحیای ئەرمەنی

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی دینار جەنگی هاوینەی کرد و دەستی بەسەر قەڵایەك و چەندین سەنگەردا گرت.

عومەر کوڕی عوبەیداللەی ئەقتەع داوای مۆڵەتی لێکرد تا هێرش بکاتە سەر ڕۆم. جەعفەر مۆڵەتی پێدا. بەم شێوەیە عومەر لەگەڵ سوپایەکی گەورە لەخەڵکانی مەڵتییە ڕوی کردە ڕێگەی ڕۆم. پاشای ڕۆم لەگەڵ سوپایەکی گەورە لەمەرجی ئەسقوف ڕووبەڕووی عومەر بوویەوە و شەڕێکی قورس ڕوویدا و ژمارەیەکی فراوان لەهەر دوو سوپا کوژران. دواتر ڕۆمییەکان کەژمارەیان پەنجا هەزار کەس بوو، دەوری موسوڵمانانیان گرت و عومەر لەگەڵ دوو هەزار سەربازا، لەنیوەی ڕەجەب/ پێنجی سێپتامبەر کوژران. کاتێك عومەر کوڕی عوبەیداللە کوژرا، ڕۆمییەکان هێرشیان کردە سەر کەنارەکانی جەزیرە و دەستدرێژیان بۆ سەر سامان و ناموسی موسوڵمانان کرد. عەلی کوڕی یەحیا کاتێك لەگەڵ خەڵکانی مەیافارقین و سیلسیلە لەئەرمەنستان دەگەڕایەوە، ئەم هەواڵەی پێگەیشت و بەخێرایی بۆ هێرش کردنە سەر ڕۆمیەکان ئەسپی غاردا بەڵام لەمانگی ڕەمەزان/ ئۆکتۆبەر لەگەڵ چوارسەد سەربان، کوژران.

شۆرشی بەغداد

لەم ساڵەدا سوپاییەکان و شاکرییەی بەغداد شۆڕشیان کرد. هۆکارەکەی بیستنی هەواڵی کوژرانی عەلی کوڕی یەحیا و عومەر کوڕی عوبەیداللە بوو. ئەم دوانە لەجەنگاوەرە بوێرە ناودارەکان بوون و بۆ پاسەوانی کردنی سنوورە ئیسلامییەکان هەوڵی زۆریاندا بوو. کوژرانی ئەم دوانە لەدوای یەك لای ئەوان گران و ناخۆش بوو، جیاواز لەوە تورکەکان کەمتوەکیلیان کوشتبوو، جڵەوی کاروبارەکانیان لەدەست گرتبوو و بێ هیچ نیگایەك بەدین و خواستی موسوڵمانان خەلیفەیەکیان لەسەر کار لادەبرد یا دەیانهێنایە سەر کار. لەسەر ئەم بنەمایە،

کۆمەلآنی خەڵکی بەغداد دەنگیان بەرز کردەوە و ئەبنا و شاکرییەکان کەوایان نیشان دەدا داوای مانگانەی خۆیان دەکەن، پەیوەستیان بوون. ئەم رووداوە لەیەکەم رۆژی سەفەر/ بیست و شەشی مارس روویدا. ئەوان دەرگای زیندانەکانیان کردەوە و زیندانییەکانیان ئازاد کرد و یەك دوو پردیان سووتاند و پردێکی دیکەیان رووخاند و ماڵی بیشر و ئیبراهیم دوو منالەکەی هارون کەدەبیری محەممەد کوڕی عەبدوللە بوون، تالآن کران. دەوڵەمەندەکانی بەغداد و سامەرا سامانەکانیان هێنایەدەر و بەناو خۆبەخششەکان بۆ جەنگ لەگەڵ رۆمییەکان دابەشیان کرد. هەموان بۆ جەنگ لەگەڵ رۆمییەکان لەکێوەکان، فارس و ئەهواز و سەرزەمینەکانی دیکەوە هاتن بەلآم خەلیفە لەمبارەوە نەفەرمانیدا نەسوپایەکی رەوانە کرد.

شۆڕشی سامەرا

لەرەبیع الاوەل/ ئاوریلی ئەم ساڵە دەستەیەك لەخەڵکانی سامەرا کەنەزانرا کێن، شۆڕشیان کرد و دەرگای زیندانەکانیان شکاند و زیندانییەکانیان ئازاد کرد. دەستەیەك لەموالییەکان شوێنیان کەوتن بەلآم کۆمەلآنی خەڵك هێرشیان کردنەسەر و خوێنیان ڕشتن. لەم کاتەدا بوغا و ئوتامش و وەسیف و هەموان لەتورکەکان شوێنیان کەوتن و ژمارەیەکیان لێ کوشتن. لەناکاو بەردێك بەر وەسیف کەوت و فەرمانیدا ئەو شوێنەی ئەم بەردەی لێوە هاوێژراوە، بسوتێنن. مەغرببییەکان رووبەرووی تالآن کران بوونەوە. بەهەرحاڵ کۆتایی رۆژ ئاگری ئەم ئاژاوەیە دامرکایەوە.

کوژرانی ئوتامش

لەم ساڵەدا ئوتامش و شوجاعی دەبیری کوژران.

چۆنیەتییەکەی بەو شێوە بوو: موستەعین دەستی دایکی و هەروەها ئوتامش و شاهەکی خزمەتکاری بۆ سەر گەنجینە ئاوەڵا کردو ئەنجامدانی هەرکارێکی لەلایەن ئەوانەوە بەڕەوا دەزانی. زۆربەی ئەو سامانەی لەسەرزەمینەکانی دیکەوە دەهات، لەنێوان ئەم سێ کەسەدا دابەش دەکرا. ئوتامش زۆربەی سامانی گەنجینەی

هەڵدەگرت. ئەو ڕاهێنەر و ڕاوێژکاری عەباس منالّی موستەعین بوو. پارەی ماوە لەم کەسە لەلایەن ئوتامشەوە هەڵدەگیرا و بۆ عەباسی پاشەکەوت دەکرد. موالییەکان سەیری ئەم سامانەیان دەکرد کەچۆن وەردەگیریت و لەلایەکی دیکە خۆیان لەچ بارودۆخێکدا ژیان بەسەر دەبەن. وەسیف و بوغا لەم کارە بەدوور بوون و لەبەر ئەمە موالییەکانیان دژی ئوتامش هان دەدا تا ئەوەی بڕیاریاندا و تورکەکان و فەرغانییەکان دژی ئوتامش شۆڕشیان کرد و خەڵکانی دوور و نزیك لەسەر سەری کۆبوونەوە و لەرەبیع الاخر/ مەی ئوردوویان لێدا و سوپایان بۆ لەناو بردنی ئەو ڕەوانە کرد. لەم کاتەدا ئوتامش لەگەڵ موستەعین لەکۆشك دانیشتبوو کەهەواڵەکەی پێگەیشت. ویستی هەڵبێت بەلاّم نەیتوانی. داوای پەنای لەموستەعین کرد بەلاّم ئەویش پەنای نەدا. خەڵك دوو ڕۆژ بەمشێوەیە مانەوە و دواتر هاتنە ناو کۆشك و ئوتامشیان گرت و خوێنیان ڕشت و شوجاعی دەبیریشان لەگەڵ ئەودا کوشت. ماڵەکانی ئوتامش تالاّن کرا و خەڵکان سامانێکی زۆریان دەستکەوت.

کاتێك ئوتامش کوژرا، موستەعین، باوکی ساڵح عەبدوللە کوڕی محەممەد کوڕی یەزدادی وەك وەزیر دیاریکرد و فەزڵ کوڕی مەروانی لەدیوانی خەراج دوور خستەوە و عیسا کوڕی فەرخانشای لەجێگەی ئەو دانا. وەسیفی کردە فەرمانڕەوای ئەهواز و بوغای بچوکی کردە فەرمانڕەوای فەلەستین. دواتر بوغای بچوك ڕقی باوکی ساڵحی لەدڵ گرت و ئەو بۆ بەغداد هەلاّت و موستەعین، محەممەد کوڕی فەزڵی جەرجەرائی لەجیاتی ئەو وەك وەزیری خۆی دیاریکرد و سەعید کوڕی حەمیدی وەك سەرپەرەستی دیوانی نامەکان دەستنیشان کرد. حەمدونی لەمبارەوە دەڵێت:

لبس السيف سعيد بعد ما كان ذا طمرين لا نوبة له

ان لله لابات و ذا آية لله فينا منزله

واتاکەی: سەعید دوای ئەوەی دوو دەست جلی کۆنی لەبەر دەکرد و نۆرەی نەبوو، شمشێری هەڵواسی. خواوەند نیشانەکانی هەیە و ئەمە نیشانەیەکە بۆ ئێمە نێردراوە.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی جوهم کوڕی بەدری شاعیر لەنزیك حەلەب کوژرا. ئەو لەبەغدادەوە بەرەو سنور دەڕۆشت کەسوارەکانی کەلب بینیان و خوێنیان ڕشت و سامانەکەیان ڕفاند. کاتێك بەرێگەدا دەڕۆشت، ئەم هۆنراوەی دەخوێندەوە:

ازید فی اللیل لیل ام سال فی الصبح سیل

ذکرت اهل دجیل این منی دجیل

واتاکەی: مەگەر شەو، شەوێکیان پێ زیاد کردووە کە لەبەرەبەیان لافاو بەرێکەوتووە. دانیشتوانی دوجەیلم بیر کەوتەوە، بەڵام من لەکوێ و دوجەیل لەکوێ؟

ماڵی ئەو لەگەڕەکی دوجەیل بوو.

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی عەبدواحید لەدادیاری دوورخرایەوە و جەعفەر کوڕی محەممەد کوڕی عوسمانی بەرجەمی جێگەی ئەوی گرتەوە. دەستەیەك ساڵی ڕوودانی ئەم پێشهاتە بە٢٥٠/٨٦٤ زایینی دەزانن.

هەروەها لەم ساڵەدا ئەردهەژێنێکی گەورە، شاری ڕەی لەراندەوە و ماڵەکانی وێران کرد و ژمارەیەك لەژێر داروپەردودا گیانیاندا. پاشماوەکان هەڵاتن و لەدەرەوەی شارەکە نیشتەجێ بوون. عەبدسەمەد کوڕی موسا کوڕی محەممەد کوڕی ئیبراهیمی ئیمام، کارگوزاری مەککە، ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا محەممەد، فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس، سوپایەکی بەفەرماندەیی کوڕەکەی بۆ ئەلبە و قەڵاکانی سەرزەمینی فەرەنگ ڕەوانە کرد. سوپاکەی ئەو لەم کەنارانە کەوتە جموجۆڵ و تاڵانی کۆکردەوە و دەستیان بەسەر چەندین قەڵادا گرت.

هەروەها لەم ساڵەدا باوکی ئیبراهیم، ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی ئەغلەب، پاشای ئەفریقییە، لەرۆژی سیانزەی زیقەعدە، بیست و نۆی دێسامبەر، مرد. کاتێك باوکی ئیبراهیم مرد، براکەی زیادە الله کوڕی محەممەد کوڕی ئەغلەب لەسەر تەختی ئەو دانیشت و پەیکی بەدوای خەفاجە کوڕی سوفیان، فەرمانڕەوای سیسیل نارد و ئەوی لەمەرگی براکەی ئاگادار کردەوە و دووبارە فەرمانڕەوایی ئەو سەرزەمینەی پێ بەخشی.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و پەنجای کۆچی(٨٦٤ زایینی)
بزوتنەوەی یەحیا کوڕی عومەری تالبی و کوژرانی ئەو

لەم ساڵەدا یەحیا کوڕی عومەر کوڕی یەحیا کوڕی حسەین کوڕی زەید کوڕی عەلی کوڕی حسەین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب لەکوفە ئالأی شۆڕشی بەرز کردەوە. دایکی ئەو فاتیمە کچی حسەین کوڕی عەبدوللە کوڕی ئیسماعیل کوڕی عەبدوللە کوڕی جەعفەر کوڕی ئەبی تالیب بوو.

هۆکاری شۆڕشەکەی ئەمە بوو: باوکی حسەین بەرادەیەك هەژار و قەرزار بوو کەگیانی هاتە سەر لێو. ڕۆژێك ئەو عومەر کوڕی فەرەج، سەرپەرەستی کاروباری مناڵەکانی تالیبی کە لەخوراسانەوە هاتبووە لای موتەلیب و سەرپەرەستی کاروباری مناڵەکانی تالبی دەکرد، بینی و داوای لێکرد بڕێك پارەی بەقەرز پێ بدات، بەلأم عومەر بەشێوەیەکی توند وەلأمی دایەوە و زیندانی کرد تا ئەوەی کەسەکانی بوونە دەستەبەر و ئازادیان کرد. بەم شێوەیە لەزیندان هاتەدەر.

ئەو لەم کاتەدا ڕووی کردە بەغداد و شڵەژاو و پەرێشان لەو شارە مایەوە و دواتر گەڕایەوە بۆ سامەرا. ئەو ڕۆشتە لای وەسیف تا مانگانەیەکی بۆ دیاری بکات بەلأم وەسیف بەشێوەیەکی توند وەلأمی دایەوە و وتی: بۆ دەبێت بەکەسێکی وەك تۆ مانگانە بدرێت؟ باوکی حسەین بۆ کوفە گەڕایەوە. لەم کاتەدا باوکی ئەیوب کوڕی حەسەن کوڕی موسا کوڕی جەعفەر کوڕی سلێمانی هاشمی لەلایەن محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر، فەرمانڕەوایەتی کوفەی دەکرد. باوکی حسەین ژمارەیەکی زۆر لەعەرەبەکان و خەڵکانی کوفەی کۆکردەوە و ڕووی کردە فەلوجە. سەرپەرەستی بەرید ئەم هەواڵەی بۆ محەممەد کوڕی عەبدوللە نووسی. محەممەد بەئەیوب و عەبدوللە کوڕی مەحمودی سەرەخسی جێگری ئەو لەسوادی عێراق فەرمانێکی نووسی و فەرمانی بەو دوانەدا بۆ جەنگ لەگەڵ یەحیا کوڕی عومەر کۆببنەوە. یەحیا کوڕی عومەر ڕووی کردە گەنجینەکانی کوفە تا بیت ئەلمال تالأن بکات. وەك دەوترا دوو هەزار دینار (زێڕ) و حەفتا هەزار درهەم لەم گەنجینەدا پاشەکەوت کرابوو. یەحیا کوڕی عومەر پەردەی لەسەر کارەکەی خۆی لەکوفە

هەڵگرت و دەرگای زیندانەکانی کردەوە و زیندانییەکانی هێنایەدەر و کارگوزارەکانی لەکوفە دەرپەڕاند. لەم کاتەدا عەبدوڵلە کوڕی مەحمودی سەرەخسی لەگەڵ سوپاکەی خۆی رووبەرووی بوونەوە و یەحیا کوڕی عومەر روخساری سەرەخسی بریندار کرد و بەمشێوەیە عەبدوڵلە لەشکستدانی ئەو سەرکەوتوو نەبوو و سوپاکەی یەحیا سامان و چوارپێکانی ئەوانیان تالآن کرد.

یەحیا رووی کردە دەوروبەری کوفە و دەستەیەك لەزەیدییە شوێنی کەوتن و دەستەیەك لەدانیشتوانی ئەم کەنارانە تا دەرەوەی واست، بڕیارپیاندا هاوکاری بکەن. ئەو لەبوستان مایەوە وشوێنکەوتەکانی زیادیان کرد. محەممەد کوڕی عەبدوڵلە، حسەین کوڕی ئیسماعیل کوڕی ئیبراهیم کوڕی حسەین کوڕی موسعەبی بۆ جەنگی ئەو ڕەوانە کرد. سوپاکەی ئەو کەسانی پاڵەوان و بوێری زۆری تیا دەبینرا. حسەین بۆ جەنگی یەحیا بەرێکەوت و لەبەرابەر ئەو ریزی بەست بەڵام یەحیا خۆی لەجەنگ بەدوور گرت. یەحیا رێگەی کوفەی گرتەبەر و حسەین شوێنی کەوت تا ئەوەی یەحیا ڕۆشتە ناو کوفە. لەم کاتەدا عەبدولرەحمان کوڕی خەتاب ناسراو بەوجە ئەلفولس، پێش هاتنی یەحیا بۆ ناو کوفە رووبەرووی بوویەوە و عەبدولرەحمان لەم جەنگەدا شکستی خوارد و بەناچاری بۆ کەنارەکانی شاهی هەڵات. حسەین پەیوەستی بوو و هەردووك لەشاهی ئوردوویان لێدا.

زەیدییە پەیوەستی یەحیا کوڕی عومەر بوون. ئەو لەکوفە بانگەوازی رەزامەندی بنەماڵەی محەممەدی بەرز کردەوە. خەڵکان لەدەوری کۆبوونەوە و زاری خۆشەویستییان پێ دۆڕاند و هەمووان لەبەغدادییەکان ئەویان وەك سەرپەرەستی خۆیان دیاریکرد. هیچ کات رووی نەدابوو خەڵکانی بەغداد بەکەسێك جگە لەو رازی بن. لەکوفەیش دەستەیەك لەخەڵکە بیرمەند و ناسراوەکان بەیعەتیان لەگەڵ کرد و دەستەیەك لەو کەسانی ئایینێکی دیاریکراویان نەبوو، پەیوەستیان بوون.

حسەین کوڕی ئیسماعیل لەشاهی مایەوە و وەچانی دەگرت و بەردەوام هێزە پشتیوانەکان لەدەوری کۆدەبوونەوە. یەحیا لەکوفە هێز و توێشوی کۆدەکردەوە و ژەنگی شمشێرەکانیان پاك دەکرد. دەستەیەك لەزەیدییە کەناشارەزای کاروباری جەنگ بوون داوایان لەیەحیا کرد جەنگ هەڵگیرسێنێت و لەسەر ئەم داوای خۆیان

پێداگرییان کرد. یەحیا لەشەوی دووشەممە سیانزەی رەجەب/ بیست و یەکی ئۆگۆست، لەگەڵ هەیسەمی عیجلی و کەسانی دیکە و پیادەکانی خەڵکی کوفە کە نەزانا بوون و نەبڕوادار، بەڕێکەوت. ڕێگەیان لەشەودا بڕی و بەرەبەیان لەئوردووگای حسەین نزیك کەوتنەوە. هێشتا تاریك بوو کەهێرشیان کردنەسەر. هاوەڵانی حسەین هەستان و بەرنگاریان بوونەوە. شمشێریان بەکار برد و شکستیان پێ هێنان. هەیسەمی عیجلی یەکەم کەس بوو ئەسیر کرا و پیادەکانی کوفە هەڵاتن. ئەسپەکان ئەوانیان لەژێر سمدا پێشێل کرد.

بەم شێوەیە سوپاکەی یەحیا کوڕی عومەر بڵاوەی لێکرد. ئەسپ، یەحیای خستە خوار کەزرێیەکی قورسی لەبەردا بوو و کوڕی خالید کوڕی عیمران لای سەری وەستا و بێ ئەوەی بیناسێت وتی: پیرۆزت بێت. چوونکە ئەو زرێیەی لەبەر یەحیا دابینی گومانی کرد لەسوپاکەی خوراسانە، فەرمانی بەکەسێکدا و سەری یەحیای بڕی. لەم کاتەدا یەکێك لەهاوەڵانی کوڕی خالید ئەوی ناسییەوە و وتی: ئەمە سەری یەحیایە و ئەویان بۆ لای محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر نارد. چەندین کەس کوشتنی ئەویان بەدەستی خۆیان دەزانی. محەممەد، سەری ئەوی بۆ بارەگای موستەعین نارد. سەری ئەو بۆ ماوەیەك لەسامەرا هەڵواسرا و دواتر دایان گرت و ڕەوانەی بەغدادیان کرد تا لەو شارەیش هەڵبواسرێت بەڵام محەممەد لەبەر زۆری خەڵکان کەکۆببوونەوە، نەیتوانی سەری یەحیا لەبەغداد هەڵواسێت. محەممەد ترسا سەری یەحیا ببەن و لەبەر ئەمە چاوپۆشی لەو کارە کرد و خستیە ناو قەفەسێك و لەشوێنی کەرەستەکانی جەنگ هەڵیگرت.

حسەین کوڕی ئیسماعیل سەری کوژراوەکانی لەگەڵ ئەسیرەکان بۆ بەغداد نارد و ئەسیرەکان لەو شارە زیندانی کران. محەممەد کوڕی عەبدوللە نامەیەکی بۆ خەلیفە نووسی و خوازیاری بەخشینی ئەوان بوو. فەرمان درا زیندانییەکان ئازاد بکەن و سەرەکان بەخاك بسپێرن و لەهەڵواسینی ئەوان خۆیان بەدوور بگرن.

کاتێك هەواڵی کوژرانی یەحیا گەیشت، محەممەد کوڕی عەبدوللە بەزمێکی ڕازاندەوە و جەژنی گرت و پیرۆزباییان لەیەك کرد. داود کوڕی هەیسەم باوکی هاشمی جەعفەری هاتە لای و وتی: ئەی ئەمیر، بۆ کوشتنی خەڵك پیرۆزباییت لێ

دەکەن و ئەگەر پێغەمبەر (د.خ) زیندوو بوایە، دڵنەواییان دەکرد. محەممەد وەڵامی نەدایەوە. داود لەژێر لێو ئەم هۆنراوەی خوێندەوە و لەکۆشکەکەی هاتەدەر:

یا بنی طاهر کلوه و بیئا	ان لحم النبی غیر مری
ان وترا یکون طالبه اللـ	ـه لوتر نجاحه بالحری

واتاکەی: ئەی مناڵەکانی تاهیر! ئەو بخۆن چوونکە گۆشتەکەی نەخۆشیی پێوەیە، گۆشتی پێغەمبەر (د.خ) (یانی یەحیای زادەی پێغەمبەر (د.خ)) خۆش نییە. تۆڵەیەك کەخواوەند مافەکەی بستێنێت، تۆڵەیێکە بەختەوەرییەکەی رازاوەیە.

شاعیرەکان بەهۆی بڕوا و چاکەکاری یەحیا لەپرسەی ئەودا چەندین هۆنراوەیان هۆنیوەتەوە کەیەکیان ئەمەیە:

بکت الخیل شجوها بعد یحیی	و بکاه المهند المصقول
و بکته العراق شرقا و غربا	و بکاه الکتاب و التنزیل
و المصلی و البیت و الرکن و الحجـ	ـر جمیعا له علیه عویل
کیف لم تسقط السماء علینا	یوم قالوا: ابو الحسین قتیل
و بنات النبی یبدین شجوا	موجعات دموعهن همول
قطعت زجهه سیوف الاعادی	بابی وجهه الوسیم، الجمیل
ان یحیی ابقی بقلبی غلیلا	سوف یردی بالجسم ذاك الغلیل
فتله مذکر لقتل علی	و حسین یوم اوذی الرسول
صلوات الاله وقفا علیهم	ما بکی موجع و حنت ثکول

واتاکەی: ئەسپەکان (سوارەکان) دوای یەحیا گریان بەهەمان شێوە کەشمشێری دروست کراو لەهندیش گریا. رۆژهەڵات و رۆژئاوای عێراق بۆی گریا، کتێب و تەنزیلیش بۆی گریا، نوێژگە و ماڵی خوا و روکن و حیجر بۆی گریان. چۆن ئاسمان بەسەرماندا نەکەوتەخوار ئەو رۆژەی وتیان: باوکی حسەین کوژرا. کچەکانی پێغەمبەر (د.خ) هەمووان خەمی خۆیان ئاشکرا کرد وهەمووان خەمبار و چاو بەگریانن. شمشێری دوژمنان روخساری ئەوی بڕی، باوکم بەقوربانی ئەو روخسارە جوانە بێت. یەحیا هەستێکی لەدڵمدا دروست کرد کەبەخێرایی هەست و گەرمی جەستەم لەناو دەبات. کوژرانی ئەو کوژرانی عەلی و حسەین بیر دێنێتەوە

کە پێغەمبەر (د.خ) رەنجا. سلاوی خواوەند تا ئەو کاتە لەوان بێت کەدەردەدارێك بگریت و دڵ سوتاوێك بنالێنێت.

شۆڕشی حەسەن کوڕی زەیدی عەلەوی

لەم ساڵەدا حەسەن کوڕی زەید کوڕی محەممەد کوڕی ئیسماعیل کوڕی زەید کوڕی حەسەن کوڕی حسەین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب شۆڕشی کرد.

هۆکاری ئەم شۆڕشە ئەوە بوو کەموستەعین دوای سەرکەوتنی محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر بەسەر یەحیا کوڕی عومەر، چەندین پارچەی لەزەوییەکانی خەلیفە لەتەبەرستان لەنزیك کەنارەکانی دەیلەم وەك دیاری پێبەخشی. ئەم زەوییە کەلار و شالوس بوو (کەلار دەشت و چالوسی ئێستا کە لەکۆنەوە بەم ناوە بووە و عەرەب لەبەر ئەوەی پیتی چ نییە دەیکات بەشین). لەبەردەم ئەم زەوییە، زەوییەك بوو کەخەڵکەکەی کەڵکیان لەدارەکانی وەردەگرت و چوارپێکانی خۆیان لەوێ دەلەوەڕاند و بەزەوی تایبەتی کەس دانەدەنرا. زەوییەکی مردوو بوو کەئاو و دار و گژ و گیای تیا دەبینرا. محەممەد، پێشکارەکەی خۆی جابر کوڕی هارونی نەسرانی (مەسیحی) بۆ گرتنی ئەم زەوییانە ڕەوانە کرد. فەرمانڕەوای تەبەرستان لەو کاتەدا سلێمان کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر، دانراو لەلایەن محەممەد کوڕی تاهیر کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر بوو بەلام محەممەد کوڕی ئەوسی بەلخی کاروبارەکانی بەرێوە دەبرد. محەممەد کوڕی ئەوس منالە گەنج و نەزانەکانی خۆی بۆ هەموو ناوچەکانی تەبەرستان ناردبوو و فەرمانڕەوایی سنورەکانی پێ سپاردبوون. خەڵك لەوان دڵگران و بەردەوام لەخراپەکاری ئەوان و باوکیان لای سلێمان سکالایان دەکرد.

محەممەد کوڕی ئەوس ڕۆشتە سەرزەمینی دەیلەم کەخەڵکەکەی لەگەڵ خەڵکانی تەبەرستان بەسازگاری ژیانیان بەسەر دەبرد، ژمارەیەکی لێ ئەسیر کردن و ژمارەیەکی کوشت. ئەم کردەوەی محەممەد لای خەڵکانی تەبەرستان نەشیاو بۆ رازی بوون بوو. کاتێك جابر کوڕی هارون بۆ وەرگرتنی زەوییەکانی محەممەد کوڕی عەبدوللە هات، دەستی بەسەر زەوییەکانی دراوسێی ئەو زەوییە گرت و

بڕیاریدا بەزۆر زەوتیان بکات. ئەوکەلار و چالوسی گرت.

لەو رۆژگارەدا دوو برا لەم سنورە دەژیان لەبەهادورەکان و لەکاتی هێرشی دەیلەمییەکان بەرگرییان لەتەبەرستان دەکرد. ئەم دوانە بەمیوانداری و چاکەکاری بەناوبانگ بوون. یەکیان محەممەد و ئەوی دیکەیان بەجەعفەر ناو دەبرا و هەردوك منالّی رۆستەم بوون. ئەم دوانە کردەوەی جابریان بۆ زەوت کردنی زەوییەکە پەسەند نەکرد. فەرمانەکانی ئەم دوانە لەو سنورە جێبەجێ دەکرا. بەمشێوەیە ئەوان داوایان لەفەرمانبەرانی خۆیان کرد رێگە نەدەن جابر دەست بەسەر ئەو زەوییانەدا بگرێت. جابر ترسا و هەلاّت و خۆی گەیاندە سلێمان کوڕی عەبدوللە. محەممەد و جەعفەر و هاوەلاّنیان لەفەرمانڕەوای تەبەرستان ترسان و لەبەر ئەمە نامەیەکیان بۆ دراوسێکانی خۆی لەدەیلەم نووسی و پەیمانەکەی نێوانیان بیر خستنەوە و خۆیان لەگوناحەکەی محەممەد کوڕی ئەوس و کوشتارەکەی ئەو بەبێ تاوان زانی. هەمووان بۆ جەنگ لەگەلّ سلێمان کوڕی عەبدوللە و دەست و پێوەندەکانی یەکیان گرت.

لەم کاتەدا دوو کوڕەکەی رۆستەم و هاوەلاّنی ئەوان پەیکیان بۆ لای یەکێك لەمنالّەکانی ئەبوتالیب (عەلەوییەکان) بەناوی محەممەد کوڕی ئیبراهیم لەتەبەرستان نارد تا بەیعەتی لەگەلّ ببەستن. پیاوی تالبی بەم پێشنیارە رازی نەبوو و وتی: من پیاوێك لەبنەمالّەکەی خۆم بەئێوە دەناسێنم کە بۆ ئەم کارە لەمن شیاوترە. حسەین کوڕی زەیدی لەڕەی بەوان ناساند. ئەوان کەسیان نارد و پەیغامەکەی محەممەد کوڕی ئیبراهیمیان گەیاند و داوایان لێکرد رێگەی تەبەرستان بگرێتەبەر. حەسەن کوڕی زەید رێگەی تەبەرستانی گرتەبەر و هەموو خەلّکانی دەیلەم و خەلّکی کەلار و چالوس و رویان، بەیعەتیان لەگەلّ بەست و بەکرگێراوانی کوڕی ئەوسیان دەرپەڕاند. ئەوان گەڕانەوە بۆ لای سلێمان کوڕی عەبدوللە. هەروەها دانیشتوانی کێوەکانی تەبەرستان وەك ئەسمەغان(مەسمەغان) قادوسیان، لەیس کوڕی قەتاد و دەستەیەك لەدەشتەکانی بن کێو، پەیوەستی بوون.

دواتر حەسەن و شوێنکەوتەکانی هێرشیان کردە سەر ئامول کەنزیکترین شار

لەوان بوو. کوڕی ئەوس لەشاری سارییەوە مەبەستی ئەوەی کرد دووری بخاتەوە. شەڕێکی قورس روویدا. حەسەن کوڕی زەید لەگەڵ دەستەیەک لەسوپاکەی لەگۆڕەپانەوە بەرەو ئامول ئەسپی غاردا و ڕۆشتە ناو شارەکە.

کاتێک کوڕی ئەوس ئەم هەواڵەی بیست (هێشتا سەرقاڵی جەنگ لەگەڵ سوپاکەی حەسەن بوو) چیتر جگە لەرزگار کردنی گیانی خۆی بیری لەهیچی دیکە نەدەکردەوە. کوڕی ئەوس هەڵات و لەساری پەیوەستی سلێمان بوو. کاتێک حەسەن دەستی بەسەر ئامولدا گرت، ژمارەی شوێنکەوتەکانی زیادی کرد و هەر تالانچییەکی شۆڕشگێر لەدەوری کۆبوویەوە. ئەو چەند رۆژێک لەئامول مایەوە و دواتر رێگەی ساری گرتەبەر تا شەڕ لەگەڵ سلێمان کوڕی عەبدوللە بکات. سلێمان رووبەرووی بوویەوە و لەدەرەوەی ساری، لەنێوان دوو سوپا شەڕ روویدا. دەستەیەک لەسەرکردەکانی حەسەن روویان کردە شارەکە و ڕۆشتنە ناوی. کاتێک سلێمان ئەمەی بیست، لەگەڵ هاوەڵانی بڵاوەی لێکرد و ژن و منداڵ و سامانەکەی لەساری پشتگوێ خست. حەسەن و هاوەڵانی دەستیان بەسەر ئەم سامانەدا گرت. ژن و منداڵەکانی سلێمانی سوار چوارپێ کرد و بۆ لای سلێمان لەگورگان ڕەوانەی کردن بەڵام سامانەکەی تالان کرا.

دەستەیەک وتوویانە شکستی سلێمان، دەست ئەنقەست بووە چوونکە هەموو تاهیرییەکان شوێنکەوتەی شیعییەکانن. کاتێک حەسەن کوڕی زەید هاتە تەبەرستان، سلێمان لەبەر ئەوەی شوێنکەوتەی شیعەکان بوو، جەنگ لەگەڵ ئەوی بەگوناح دەزانی و ئەم هۆنراوەی هۆنییەوە:

نبئت خيل ابن يزويد اقبلت خببا	تريدنا لتحسينا الامرينا
يا قوم ان كانت الانباء صادقه	فالويل لى و الجميع الطاهريينا
اما انا فاذا اصطفت كتائبنا	اكون من بينهم رأس الموالينا
فالعذر عند رسول الله منبسط	اذا احتسبت دماء الفاطميينا

واتاکەی: ئاگادار بوومەوە کەسوپای کوڕی زەید لەگەڵ ئەو ئەسپانەی بەوێرغە دێن، لەرێگەدان، ئەوان مەبەستی ئێمەیان کردووە تا خراپەی کارێکی گەورە بەئێمە بچێژن، ئەی خەڵکینە، ئەگەر ئەم هەواڵانە راست بێت، کەواتە هاوار لەمن و هەموو

تاهیرییەکان. من ئەو کاتەی دەستەکانی سوپا ڕێك دەخرێت، لەناو ئەوان زیاتر لەهەمووان شوێنکەوتەی ئەو (کوڕی زەید) دەبم. کەواتە هەرکات ڕێز لەخوێنی فاتمییەکان بگرم، لای پێغەمبەر(د.خ) پاساوم دەبێت.

کاتێك دوو سوپا ڕووبەڕووی یەکبوونەوە، سلێمان شکستی خوارد و خەڵکانی تەبەرستان لەدەوری حەسەن کۆبوونەوە. ئەو سوپایەکی لەگەڵ یەکێك لەهاوەڵانی بەناوی حەسەن کوڕی زەید ڕەوانە کرد. ئەو شاری ڕەی خستە ژێر فەرمانی خۆیەوە و کارگوزاری تاهیریەکانی لەو شارە دەرپەڕاند و پیاوێك لەعەلەوییەکانی وەك جێگری خۆی دانا بەناوی محەممەد کوڕی جەعفەر و دواتر ڕێگەی گەڕانەوەی گرتەبەر.

موستەعین لەم پێشهاتە ئاگادار بوویەوە. لەو کاتەدا وەسیف کاروبارەکانی بەڕێوەدەبرد. ئەحمەد کوڕی ساڵح کوڕی شێرزاد دەبیری بوو. موستەعین، ئیسماعیل کوڕی فەراشەی لەگەڵ سوپایەك بۆ هەمەدان ڕەوانە کرد و فەرمانی پێدا لەوێ بمێنێتەوە تا ڕێگە لەهاتنە ناوەی سوپای حەسەن بگرێت و بەرگری کردن لەشارەکانی دیکەی بە محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر سپارد.

کاتێك محەممەد کوڕی جەعفەری عەلەوی، لەڕەی نیشتەجێ بوو، چەندین کاری ئەنجامدا کەبووە هۆی نارازی بوونی خەڵکی شارەکە. محەممەد کوڕی تاهیر کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر، فەرماندەیەکی بۆ ئەو ناوچەیە ڕەوانە کرد بەناوی محەممەد کوڕی میکال. محەممەد کوڕی میکال سوپایەکی لەگەڵدا بوو. ئەو برای شاە کوڕی میکالە. محەممەد کوڕی میکال و محەممەد کوڕی جەعفەر لەدەرەوەی شاری ڕووبەڕووی یەکبوونەوە و محەممەد کوڕی جەعفەر ئەسیر کرا و سوپاکەی شکستی خوارد و کوڕی میکال هاتە ناو شارەکە و نیشتەجێ بوو. حەسەن کوڕی زەید سوپایەکی بەفەرماندەیی واجن ڕەوانە کرد وکاتێك لەڕەی نزیك کەوتەوە، محەممەد کوڕی میکال ڕووبەڕووی بوویەوە. شەڕێکی قورس دەستیپێکرد. کوڕی میکال شکستی خوارد و لەری سەنگەری گرت. واجن و سوپاکەی شوێنی کەوتن و گرتیان و خوێنیان ڕشت. شارەکە بۆ جارێکی دیکە کەوتە دەستی سوپاکەی حەسەن کوڕی زەید.

لەرۆژی عەرەفەی ئەم ساڵە، ئەحمەد کوڕی عیسا کوڕی حسەینی بچوك کوڕی عەلی کوڕی حسەین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب و ئیدریس کوڕی موسا کوڕی عەبدوللە کوڕی موسا کوڕی عەبدوللە کوڕی حەسەن کوڕی حەسەن کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب لەڕەی دەرکەوتن و ئەحمەد کوڕی عیسا نوێژی جەژنی قوربانی لەگەڵ خەڵکانی شارەکە خوێند. دواتر بانگەوازی ڕەزامەندی بنەماڵەی محەممەدیان بەرز کردەوە. محەممەد کوڕی عەلی کوڕی تاهیر جەنگی لەگەڵ کرد بەڵام محەممەد شکستی خوارد و بۆ قەزوین پاشەکشێی کرد.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا موستەعین، ڕقی جەعفەر کوڕی عەبدواحیدی لەدڵ گرت چوونکە وەسیف دەیوت جەعفەر نێردراوی ئەوانی بۆلای نۆکەرەکان (دەستەیەك لەهاورێیان و سوپاییەکان کەعەرەب بەشاکر ناویان دەبات) بەدبین کردووە. لەبەر ئەمە لەمانگی ڕەبیع الاوەل/ ئاوریل ئەویان بۆ بەسرە دوور خستەوە.

لەم ساڵەدا هەر پێگە و پلەیەك کەبۆ منداڵەکانی ئومەییە لەبەر چاو گیرابوو، هەڵوەشایەوە و کەسانێکی وەك باوکی شوارب و عوسمانییەکان کە لەدارئەلعامە خزمەتیان دەکرد، دوورخرانەوە و حەسەن کوڕی ئەفشین لەزیندان ڕزگاری بوو.

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی فەزڵ کوڕی عیسا کوڕی موسا ناسراو بەبەشاشات، وەك کارگوزاری مەککە دەستنیشان کرا.

لەم ساڵەدا خەڵکانی حیمس و دەستەیەك لەهۆزی کەلب دژی فەرمانڕەواکەی خۆیان، فەزڵ کوڕی قارن برای مازیار کوڕی قارن شۆڕشیان کرد و کوشتیان. موستەعین لەمانگی ڕەمەزان/ ئۆکتۆبەر موسا کوڕی بوغای بۆ حیمس نارد و ئەو لەنێوان حیمس و ڕەستەن ڕووبەڕوی خەڵکی شارەکە بوویەوە و شکستی پێهێنان و دەستی بەسەر شارەکەدا گرت و ژمارەیەکی لەدانیشتوانەکەی کوشت و شارەکەی سوتاند و دەستەیەك لەگەورەکانی ئەسیر کرد.

لەم ساڵەدا جەعفەر کوڕی ئەحمەد کوڕی عەماری قازی و ئەحمەد کوڕی عەبدکەریمی حورانی تیمی، قازی بەسرە، مردن. لەم ساڵەدا ئەحمەد کوڕی وەزیر

وەك قازی سامەرا هەڵبژێردرا.

لەم ساڵەدا نۆکەرەکان و سوپای فارس دژی عەبدوللە کوڕی ئیسحاق کوڕی موعتەسەم شۆرشیان کرد و ماڵەکەیان تالآن کرد و محەممەد کوڕی حەسەن کوڕی قارنیان کوشت و عەبدوللە کوڕی ئیسحاق هەلآت.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر (لەخوراسان) دوو بت و چەندین فیلی پێشکەشی خەلیفە کرد کە لەکابولەوە بۆی هاتبوو. جەعفەر کوڕی فەزڵی بەشاشات، کارگوزاری مەککە، ڕێ و ڕەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

هەروەها لەم ساڵەدا زیادە اللە کوڕی محەممەد کوڕی ئەغلەب، فەرمانڕەوای ئەفریقییە مرد. ئەو یەك ساڵ و شەش ڕۆژ فەرمانڕەوا بوو. دوای ئەو برازاکەی محەممەد کوڕی باوکی ئیبراهیم ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی ئەغلەب لەسەر تەخت دانیشت.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی فەزڵی جەرجەرائی، وەزیری متوەکیل، و فەزڵ کوڕی مەروان، وەزیری موعتەسەم، مردن. فەزڵ کوڕی مەروان لەسامەرا مرد.

حسەین کوڕی زوحاکی شاعیر لەم ساڵەدا مرد. ساڵی لەدایك بوونی ئەو ٧٧٨/١٦٢ زایینییە. هۆنراوەکانی ئەو بەناوبانگە.

لەرەبیع الاوەلی ئەم ساڵە/ ئاوریل حارس کوڕی مسکین، قازی میسر کە لەمناڵەکانی ئەبوبەکری سەقەفییە و نەسر کوڕی عەلی کوڕی نەسر.کوڕی عەلی جەهزەمی، حافزی قورئان، مردن.

لەم ساڵەدا باوکی حاتەم سەهل کوڕی محەممەدی سەختیانی وشەناس کە لەباوکی زەید و ئەسمەعی و باوکی عوبەیدە حەدیسی دەگێڕایەوە، مرد. دەستەیەك ساڵی مردنی ئەو پێش ٨٦٤/٢٥٠ زایینی دەزانن و خواوەند زاناترە.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و پەنجا و یەکی کۆچی (٨٦٥ زایینی)

چۆنیەتی کوژرانی باغەر تورك

لەم ساڵەدا باغەر تورك بەدەستی وەسیف و بوغا کوژرا.

هۆکاری کوشتنەکەی ئەمە بوو: باغەر یەکێك لەبکوژەکانی متوەکیل بوو. لەبەر ئەمە مانگانەکەی زیادی کرد و چەندین پارچەی زەوی پێ بەخشرا کەبەشێکی ئەم زەوییانە لەدەوروبەری کوفە بوو. ئەم زەوییانە بەیەکێك لەدانیشتوانی باروسما سپێردرا لەبری ساڵانەی دوو هەزار دینار. پیاوێك لەدانیشتوانی ئەم سنورە بەناوی کوڕی مارمە ناسازگاری لەگەڵ نوێنەری باغەر کرد. نوێنەری باغەر ئەوی گرت و قۆڵبەست کراو، ڕەوانەی زیندان کرا و دوای ئازاد بوون بەرەو سامەرا بەرێکەوت. کوڕی مارمە، ڕۆشتە لای دەلیل کوڕی یەعقوبی نەسرانی. دەلیل لەو ڕۆژەدا راوێژکاری بوغای شەرابی و بەرێوەبەری کارەکانی ئەو بوو. کوڕی مارمە هاورێی ئەو و باغەر خۆی یەکێك لەسەرکردەکانی بوغا بوو.

دەلیل، رێگەی نەدا باغەر ستەم لەکوڕی مارمە بکات و خوازیاری دادپەروەری بوو. باغەر، ڕقی دەلیلی لەدڵ گرت و ئەم دووانە خۆیان لەیەك بەدوور گرت.

باغەر بەرادەیەك بوێر بوو کەبوغا و کەسانی دیکە لێی دەترسان. لەیەکێك لەرۆژگاری زیحەججەی ساڵی ٢٥٠/ ٨٦٥ زایینی، باغەر مەست و سەرخۆش ڕۆشتە لای بوغا لەگەرما و پێی وت: ئایا هەرکەس دەلیل بکوژێت، تۆڵەی لێ دەکرێتەوە؟ دەیویست دەلیل بکوژێت. بوغا پێی وت: ئەگەر بتەوێت کوڕەکەم بکوژیت، رێگەت لێ ناگرم بەلام پەلە مەکە چوونکە کاروباری خەلافەت لەدەستی دەلیلدایە. رێگە بدە کەسێکی دیکە لەجێگەی ئەو هەڵبژێرم ئەوسا ئەوە شمشێرەکەی تۆ و جەستەی ئەو.

بوغا پەیکی بەدوای دەلیلدا نارد و فەرمانی پێدا سوار ئەسپ نەبێت (واتە بۆ هیچ شوێنێك نەڕوات) و کەسێکی دیکەی بۆ کارەکانی دیوان راسپارد. باغەر گومانی دەکرد بوغا ئەوی لەسەر کار لابردووە و لەبەر ئەمە ئارامی گرت. دواتر بوغا ئەو دوانەی ئاشت کردەوە لەکاتێکدا هێشتا دەلیل لەباغەر دەترسا و باغەر

خزمەتکاری موستەعین بوو. موستەعینیان لەم ناسازگارییە ئاگادار کردەوە.

کاتێك سەرەی پاسەوانی کردنی باغەر لەکۆشکی موستەعین گەیشت، موستەعین پرسی: چ کارێکی بەئیتاخ سپاردبوو؟ وەسیف وەڵامی دایەوە. موستەعین وتی: شیاوە ئەم کارانە بەباغەر بسپێریت. دەلیل ئەم قسەی بیست و سوار لەسەر ئەسپ رۆشتە ماڵی بوغا و وتی: پێگە و پلەی باغەر زیاد کرا، تۆ لەماڵەوە دانیشتوویت و ئەوان خوازیاری لەسەر کار لابردنی تۆن و ئەو کاتەی دوورخرایتەوە، دەتکوژن.

بوغا هەمان رۆژ خۆی گەیاندە کۆشکی خەلیفە و بەوەسیفی وت: دەخوازیت من لەسەر کار لاببەیت؟ وەسیف سوێندی خوارد لەمەبەستی خەلیفە ئاگادار نییە. ئەم دوانە پەیمانیان بەست باغەر لەکۆشك دەربکەن و رێگە چارەیەك بدۆزنەوە. لەبەر ئەمە ئەم قسەیان بڵاو کردەوە کەخەلیفە ئەو دەکاتە جێگری وەسیف و بوغا و خەڵاتی پێ دەبەخشێت. باغەر و شوێنکەوتەکانی هەستیان بەمەترسی کرد و لەمەبەستی ئەو دوانە ئاگادار بوونەوە. لەبەر ئەمە ئەو دەستەی لەکوشتنی متوەکیل پەیمانیان لەگەڵ بەستبوو لەگەڵ دەستەیەکی دیکە لەدەوری کۆبوونەوە و دووبارە پەیمانیان بەست موستەعین و بوغا و وەسیف بکوژن. باغەر پێی وتن: دوای کوشتنی موستەعین بەیعەت لەگەڵ منداڵی موعتەسەم یا واسق دەبەستین و دوای ئەوە بارودۆخمان سەقامگیر دەبێت هاوشێوەی بوغا و وەسیف. شوێنکەوتەکانی بەم وتەیە رازی بوون.

موستەعین لەم گفتوگۆیە ئاگادار بوویەوە. ئەو کەسی بەدوای بوغا و وەسیف نارد و پێی وتن: ئێوە فەرمانڕەواییتان بەمن بەخشی و هەنووکە خوازیاری کوشتنی منن؟ ئەو دوانە سوێندیان خوارد ئاگاداری ئەم پیلانە نین. موستەعین ئەوانی ئاگادار کردەوە و بڕیاریاندا باغەر و دوو تورکەکەی هاورێی بگرن و زیندانیان بکەن. باغەر لەگەڵ دەستەیەك هات، ئەویان بۆ گەرماو برد و لەهەمان گەرماو زیندانییان کرد.

تورکەکان لەگرتنی باغەر ئاگادار بوونەوە و هێرشیان کردە سەر ئاخوڕی خەلیفە و تالآنییان کرد و سوار ئەسپەکانی خەلیفە بوون و گەمارۆیان خستە سەر

کۆشك. موستەعین فەرمانی کوشتنی باغەری بەوەسیف و بوغادا و بەمشێوەیە خوێنی باغەریان ڕشت.

ڕۆشتنی موستەعین بۆ بەغداد

کاتێك باغەر کوژرا و هەواڵەکەی بەگوێی تورکە ئاژاوەچییەکان گەیشت، درێژەیان بەئاژاوەگێریدا. موستەعین و بوغا و وەسیف و شاهەکی خزمەتکار و ئەحمەد کوڕی ساڵح کوڕی شێرزاد و دەلیل هاتنە بەغداد. دستەیەك لەفەرمانەدەکانی تورك ڕۆشتنە لای ئاژاوەچییەکان و داوایان لێکردن بکشێنەوە بەلأم ئەوان رازی نەبوون و کاتێك لەهاتنی موستەعین و بوغا و وەسیف ئاگادار بوونەوە، پەشیمان بوونەوە و مەبەستی ماڵی دەلیل و بنەماڵەکە و دراوسێکانی ئەویان کرد و هەموویان بەتالأن برد تا ئەو جێگەی چاویان لەکۆڵەکەی سەقفی خانووەکان و ئالێکیش نەپۆشی. دواتر ڕێگەی بەغدادیان گرتەبەر و لەم کاتەدا کوڕی مارمە نەخۆش کەوت. دەلیل ڕۆشتە سەردانی و پێی وت: بۆ نەخۆش کەوتوویت؟ وتی: شوێنی برینی زنجیر دەمی کردۆتەوە. دەلیل وتی: ئەگەر شوێنی برینی زنجیر دەمی کردەوە، پەیمانی خەلافەتت شکاند و شۆڕشت کرد. کوڕی مارمە لەم ڕۆژانەدا مرد و یەکێك لەشاعیرەکان لەبارەی ئەو وتی:

لعمری لئن قتلوا باغرا	لقد هاج باغر حربا طحونا
وفر الخليفة و القائدا	ن بالليل يلتمسون السفينا
و صاحوا بمنشار ملاحهم	فجاءهم يسبق الناظرينا
فألزمهم بطن حراقة	و صوت مجاذيفهم سائرينا
و ما كان قدر ان مارمة	فنكسب فيه الحروب الزبونا
و لكن دليل سعى سعية	فأخزى الاله بها العالمينا
فحل ببغداد قبل الشروق	فحل بها منه ما يكرهونا
فليت السفينه لم تأتنا	و فرقها الله و الراكبينا
و اقبلت الترك و المغربون	و جاء الفراغنة الدارعونا
تسير كراديسهم فى السلاح	يرجون خيلا و رجلا بنينا

فقام بحربهم عالم	بأمر الحروب تولاه حينا
فجدد شورا على الجانبيـ	ـن حتى احاطهم اجمعينا
و احكم ابوابها المصمتات	على السور يحمى بها المستعينا
و هيا مجانيق خطارة	تفيت النفوس و تحمى العرينا

واتاکەی: سوێند بەگیانی خۆم ئەگەر باغەریان کوشت، ئەو ئاژاوە شەڕێکی ماڵوێرانکەری خۆش کرد. خەلیفە و دوو سەرکردە لەکاتی شەودا هەڵاتن و بەدوای کەشتیدا دەگەڕان. لەمیسان خزمەتکارەکەی خۆیان بانگ کرد کەهات و لەبینەران پێش دەکەوت. ئەو ئەوانی لەناو پاپۆڕێك جێگە کردەوە و سەوڵەکانیان کەوتە دەنگ. مەگەر کوڕی مارمە چ پێگەیەکی هەبوو کە بۆ ئەو گرفتاری شەڕێکی قورس ببێ. بەڵام دەلیل هەوڵی خۆیدا و خواوەند بەهۆی ئەو جیهانیانی ریسوا کرد. پێش هەڵاتنی هەتاو گەیشتە بەغداد و بەهۆی ئەو لەبەغداد چەندین پێشهاتی ناخۆش روویاندا. خۆزگە کەشتی نەدەهاتە لای ئێمە و خواوەند لەگەڵ نەفەرەکانی نغرۆی دەکرد. تورك و مەغرببیەکان هاتن و فەرغانییە زرێدارەکان ئوردوویان لێدا. دەستە جەنگییەکانیان بەکەرەستەی جەنگەوە رێگەیان دەبڕی. سوار و پیادەی کیسە لەشان دەهاتن. و کەسێکی زانا لەکاروباری جەنگ کەهەندێ کات فەرماندەیی دەگرتەدەست، رووبەروویان بوویەوە. دیوارێکی تازەی دروست کرد و لەهەردوو لا، بەشێوەیەك هەمووانی گرتەوە. دەرگا داخراوەکانی دیوارەکەی قایم کرد تا بەهۆیەوە پشتیوانی لەموستەعین بکات. کەشکەنجیرە گەورە و زیان گەیێنەرەکانی ئامادە کرد تا مەرئك بئافرێنێت و شارەکە بپارێزێت.

خەڵکان، رێگەیان لەهاتنە ناوەی تورکەکان گرت و ئەو کەشتیوانەی کەشتییەکەی خۆی بەکرێ دابوو بەوان، گرتیان و کوشتیان و لەسەر کەشتییەکەی هەڵیانواسی. (تا خاوەن کەشتییەکان وانە وەربگرن وکەشتی خۆیان بەکرێ نەدەن بەتورکەکان) کەشتیوانەکان تەنیا بەشێوەیەکی نهێنی و دوور لەچاو دەڕۆشتن.

موستەعین لەبیست و پێنجی موحەرەم/ بیست و حەوت فەوریەی ئەم ساڵە گەیشتە بەغداد و ڕۆشتە ناو کۆشکی محەممەد کوڕی عەبدوڵلە کوڕی تاهیر. دواتر سەرکردەکان گەیشتنە بەغداد جگە لەجەعفەر کوڕی خەیات و سلێمان کوڕی

بەحیا. زۆربەی لێپرسراوان و کارگوزارەکان و منداڵەکانی هاشم و دەستەیەك لەهاوەڵانی بوغا و وەسیف مەبەستی هاتن بۆ بەغدادیان کرد.

چۆنیەتی بەیعەت لەگەڵ موعتەز باللە

خەڵك لەم ساڵەدا بەیعەتیان لەگەڵ موعتەز باللە کرد.

چۆنیەتی ئەم بەیعەتە بەمشێوەیە: کاتێك موستەعین لەبەغداد جێگیر بوو، دەستەیەك لەسەرکردەکانی ئاژاوەگێری تورك هاتنە لای و ڕۆشتنە ناو ماڵەکەی و گیانی خۆیان خستە بەردەست و لەبەر ریسوایی شمشێرەکانی خۆیان بەملیانەوە هەڵواسی و داوای بەخشینیان لەموستەعین کرد. موستەعین پێی وتن: ئێوە خەڵکانێکی سەرکێش و ئاژاوەگێرن کەرێز لەنیعمەتەکان ناگرن. مەگەر سەبارەت بەمناڵەکانتان نامەتان بۆ من نەنووسی و ئەوانم پەیوەستی ئێوە نەکرد کەزیاتر لەدوو هەزار مناڵ بوون، سەبارەت بەکچەکانتان کەژمارەیان چوار هەزار کەس بوو، فەرمانم دەرکرد ئەوان بخەنە ریزی ئەوانەی هاوسەریان کردووە. وەڵامی هەموو داواکارییەکانی ئێوەم دایەوە و مانگانەی ئێوەم زیاد کرد و بەناچاری بۆ ڕەزامەندی ئێوە دەفرە سیمین و زیوینەکانم کردە سکە و خۆم لەخۆشییەکان بەدوور گرت بەڵام دووبارە سەرکێشی و نافەرمانیتان زیادی کرد. ئەوان دەستیان بەگریان کرد و داوای بەخشینی موستەعینیان کرد. موستەعین وتی: ئێوەم بەخشی و لێتان رازیم.

یەکێك لەوان بەناوی بابی بەك بەموستەعینی وت: ئێستا کە لەئێمە خۆش بوویت، هەستە و سوار ئەسپەکەت لەگەڵمان وەرە بۆ سامەرا چوونکە تورکەکان چاوەڕوانی هاتنی تۆن. محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر ئەم قسەی بیست و فەرمانی بەیەکێك لەپیاوەکانیدا لەو پیاوە بدات. ئەو لەبابی بەکیدا. محەممەد وتی: لەگەڵ سەروەری باوەڕداران بەم شێوەیە قسە دەکەیت: (هەستە و سوار ئەسپەکەی خۆت لەگەڵمان وەرە بۆ سامەرا) موستەعین پێکەنی و وتی: ئەوان عەرەب نین و سنووری قسە کردن نازانن. دواتر وتی: ئێوە بگەڕێنەوە بۆ سامەرا، مانگانەکانتان بەدەست دەکات، منیش ئەندێشە لەکارەکانی خۆم دەکەم.

تورکەکان هیوابڕاو لای موستەعین گەڕانەوە و لەکردەوەی محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر لەگەڵ بابی بەك توڕە بوون. ئەوان گەیشتنە لای هەرکام لەتورکەکان، بەسەرهاتی خۆیان گێڕایەوە و چەندین قسەی دیکەیان بەرووداوەکە زیاد کرد و قسەکانی موستەعینیان هەڵگەڕاندەوە بۆ ئەوەی بۆ لەسەر کارلابردنی موستەعین هانی بدەن. هەموویان بڕیاریاندا موعتەز لەزیندان بێننەدەر. ئەو و مۆئەییەد هەردووك لەناو کۆشکدا زیندانی کرابوون و چەندین کەس ئەرکی پاسەوانی کردنی ئەوانیان لەئەستۆدا بوو. موعتەزیان لەزیندان هینایەدەر، مووی سەریان کورت کردەوە و وەك خەلیفە بەیعەتیان لەگەڵ بەست. موعتەز فەرمانیدا بەپیرۆزی ئەم بەیعەتە مانگانەی دە مانگ بەهەموان بدەن بەڵام دارایی ئەو بەسەندەی نەکرد و بەهۆی کەمی دارای، تەنیا مانگانەی دوو مانگیان پێدان.

موستەعین لەگەنجخانەی سامەرا نزیکەی پێنسەد هەزار دیناری دانابوو، لەگەنجینەی دایکی موستەعین نزیکەی هەزار هەزار دینار و لەگەنجینەی عەباس (کوڕی موستەعین) شەشسەد هەزار دینار دەبینرا.

لەناو ئەو کەسانەی بۆ بەستنی بەیعەت هاتن، یەکیان باوکی ئەحمەد کوڕی ڕەشید بوو. ئەو نەخۆش و بەناچاری لەسەر تەخت ئەویان هێنا. فەرمانیان پێدا بەیعەت ببەستێت بەڵام ڕازی نەبوو وبەموعتەزی وت: هاوشێوەی کەسێکی فەرمانبردار هاتیتە لای ئێمە و دەستت لەخەلافەت هەڵگرت و وتت هیچ کات کاروباری خەلافەت ناگریتە دەست. موعتەز وتی: منیان بۆ ئەو کارە ناچار کرد و لەشمشێر ترسام. باوکی ئەحمەد وتی: ئێمە لەناچار کرانی تۆ ئاگادار نەبووین و بەیعەتمان لەگەڵ ئەو پیاوە (موستەعین)بەست. دەتەوێت ژنەکانمان بەرەڵا بن و سامانمان بەفیڕۆ بڕوات؟ (سوێندی تەڵاقیان خواردبوو) کەس نازانێت چی ڕوودەدات. ئەگەر هەموو خەڵك بۆ خەلافەتی تۆ هاوهەڵوێست بن، منیش یەکێك دەبم لەوان و گەرنە ئەوە من و ئەوە شمشێر. موعتەز چاوی لێ پۆشی (یانی چی دەبێت من پشتگوێ بخەیت تا ئەو کاتەی خەڵکان لەسەر خەلافەتی تۆ ڕێکدەکەون و لەو کاتەیشدا منیش بەیعەت دەبەستم و گەرنە هیچ کات چاوەڕوان مەبە لەبەر چاوی خەڵکان بەیعەت لەگەڵ تۆ ببەستم)

لەناو ئەو کەسانەی بەیعەتیان بەست، ئیبراهیمی دیرەج و عیتاب کوڕی عیتاب دەبینران. بەڵام عیتاب هەڵات و لەبەغداد پەیوەستی موستەعین بوو. بەڵام دیرەج مایەوە و وەك فەرماندەی پاسەوانەکان و سەرپەرەستی دیوان و گەنجینەکان هەڵبژێردرا.

کاتێك هەواڵی بەیعەت لەگەڵ موعتەز و دانانی کارگوزارەکان بە محەممەد کوڕی عەبدولله گەیشت، فەرمانیدا ڕێگە نەدەن خواردەمەنی بەخەڵکانی سامەرا بگات. نامەی بۆ مالك کوڕی تەوق نووسی تا خۆی و بنەماڵە و سوپاکەی بەرەو بەغداد بەرێکەون. هەروەها نامەی بۆ نەجوبە کوڕی قەیس کارگوزاری ئەنبار نووسی هێز کۆبکاتەوە و فەرمانی بەسلێمان کوڕی عیمرانی موسڵیدا ڕێگە نەدات کەشتییەکانی هەڵگری خواردەمەنی بگاتە سامەرا. ئەو دەستی بەسەر کەشتییەکدا گرت کەبرنج و خواردنی دیکەی هەڵگرتبوو. کەشتیوانەکەی هەڵات. کەشتییەکە مایەوە تا ئەوەی لەئاودا نغرۆ بوو.

موستەعین، فەرمانی بە محەممەد کوڕی عەبدوللەدا، چواردەوری بەغداد بگرێت. ئەویش فەرمانی کار کردنی دەرکرد و بەدەروی بەغداد لەدیجلەوە تا دەرگای شەماسییە و لەوێوە تا سێ شەممە بازار دیواری کێشا و پەیوەستی دیجلەی کرد و فەرمانیدا لەهەردوولا خەندەك هەڵکەنن و بۆ هەردەروازەیەك فەرماندەیەکی دانا. خەرجی ئەمکارە سێسەد و سی هەزار دینار خەمڵێنرا. ئەو لەسەر هەر دەروازەیەك کەشکەنجیر ودیوارکوتەکانی دانا و بورجەکانی لەسوپاییەکان ئاخنی.

محەممەد کوڕی عەبدولله کوڕی بۆ فێڵباز و سەرسەرییەکان ڕۆژانەی دیاریکرد و کەسێکی بەناوی یەنبوبە وەك فەرماندەیی ئەوان دانا. قەڵغانی لەبۆریای قیراوی بۆ دروست کردن و کیسەکانی بۆ پڕ کردن لەبەرد و بەرد هاوێژ (قۆچەقانی) دایە دەستیان. هەروەها داوای هاوکارییان لەدەستەیەك حاجی خوراسانی کرد و ئەوانیش ڕازی بوون.

موستەعین فەرمانی بۆ لێپرسراوانی کۆکردنەوەی باجی هەر دیارێك نووسی تا خەراج و سامان بۆ بەغداد ڕەوانە بکەن و هیچ بۆ سامەرا نەنێرن. نامەیەکی بۆ تورکەکان وسوپاییەکانی سامەرا نووسی و داوای لێکردن بەیعەتەکەی خۆیان

لەگەڵ موعتەز بشکێنن و ڕێز لەپەیمانەکەیان لەگەڵ ئەو (موستەعین) بگرن. باسی چاکییەکانی خۆی کرد و لەپەیمان شکێنی و خراپەکاری دووری خستنەوە.

لەنێوان موعتەز و محەممەد کوڕی عەبدوڵلە چەندین نامە ئاڵ و گۆڕ کرا. موعتەز داوای لە محەممەد دەکرد بەیعەتی لەگەڵ ببەستێت و بیری دەکردەوە کەمتوەکیل دوای مونتەسیر بەیعەتی بۆ ئەو وەرگرتبوو. محەممەدیش لەبەرابەردا داوای دەکرد ملکەچی فەرمانەکانی موستەعین بێت. هەرکام بەڵگە و پاساوی بۆ ئەوی دیکە دەهێنایەوە.

محەممەد کوڕی عەبدوڵلە فەرمانیدا پردەکان بشکێنن و ئاو لەناو گەڕەك و کۆڵانەکانی ئەنبار و بادوریا ڕەوان بکەن تا دەستی تورکەکان لەئەنبار کورت بکاتەوە. موستەعین و موعتەز هەرکام بەشێوەیەکی جیا نامەیان بۆ موسا بوغا نووسی و پێشنیاری پەیوەست بوونیان پێکرد. موسا لەدەوروبەری شام دەژیا و بۆ جەنگ لەگەڵ خەڵکانی حیمس ڕۆشتبوو. ئەو شوێن موعتەز کەوت و مەبەستی هاوکاری کردنی ئەوی کرد. لەولا عەبدوڵلە کوڕی بوغای بچوك لەسامەراوە هاتە لای موستەعین. موستەعین ئەوی وەك جێگری باوکی دەستنیشان کردبوو بەڵام عەبدوڵلە کوڕی بوغا ڕازی نەبوو و بەباوکی خۆی وت: هاتووم تا لای تۆ گیان بسپێرم. ئەو چەند ڕۆژ لەبەغداد مایەوە و دواتر بۆ سامەرا هەڵات و داوای بەخشینی لەموعتەز کرد و وای نیشاندا ڕۆشتۆتە بەغداد بۆ ئەوەی هەواڵ و زانیارییەکان بەدەست بێنێت و بگەڕێتەوە. موعتەز ئەوی بەخشی و کارەکانی بۆ گەڕاندەوە. حەسەن کوڕی ئەفشین هاتە بەغداد و موستەعین، ڕێزی لێگرت و دەستەیەك لەئەشروسنە و کەسانی دیکەی پەیوەستی سوپاکەی ئەو کرد.

گەمارۆدرانی موستەعین لەبەغداد

موعتەز لەبیست و سێ موحەرەم/ بیست و پێنجی فەوریە بۆ براکەی باوکی ئەحمەد کوڕی متوەکیل یا هەمان موەفەق ئاڵای جەنگ لەگەڵ موستەعین و محەممەد کوڕی عەبدوڵلەی بەست و ئەوی بۆ ئەم کارە ڕاسپارد. سوپایەکی خستە ژێر فەرمان و فەرماندەیی هەموو کارەکانی خستە ئەستۆ و بەڕێوەبردنی

کاروبارەکانی بەکەلباتکین سپارد. موەفەق لەگەڵ پەنجا هەزار سەرباز لەتورکەکان و فەرغانییەکان لەگەڵ دوو هەزار مەغربی بەرێکەوت. کاتێك گەیشتە عوکبرا، نوێژی جەماعەتی خوێند (خۆی پێشنوێژ بوو) وتاری خوێندەوە و وەك خەلیفە لەوتارەکەیدا ئاماژەی بەناوی موعتەزدا و هەموو هەواڵەکانی بۆ موعتەز نووسی. دەستەیەك لەخەڵکانی عوکبرا دەیانوت لەهاتنی محەممەد کوڕی عەبدوللە بۆ رووبەروو و جەنگی ئەوان دەترسن. بەپێی ئەوەی ئەوان دەیانوت سوپاییەکانی محەممەد کوڕی عەبدوللە گوندەکانی نێوان عوکبرا و بەغدادیان تالاّن کردووە و زەوییە کشتوکاڵییەکانیان لەناو بردووە و ئەوەی بینیویانە، ئەسیریان کردووە.

کاتێك موەفەق گەیشتە عوکبرا، ژمارەیەك لەشوێنکەوتەکانی بوغای بچوك (لەسەرکردەکانی محەممەد کوڕی عەبدوللە) پەیوەستی موەفەق بوون. موەفەق و سوپاکەی ئەو لەحەوتی سەفەر/ یانزەی مارس گەیشتنە دەروازەی شەماسییە. یەکێك لەخەڵکانی بەسرە بەناوی بازنجانە ئەم هۆنراوەی هۆنییەوە:

یا بنی طاهر اتتکم جنود الـ   لله و الموت بینها منثور

و جیوش امامهم ابو احـــ   مد نعم المولی و نعم النصیر

واتاکەی: ئەی منداڵەکانی تاهیر! سوپاییەکانی خواوەند هاتوون و باهاتنی ئەوان مەرگ بلاّو بۆتەوە، ئەو سوپاییانەی پێشەواکەیان باوکی ئەحمەدە کەسەرپەرەستێکی چاك و باشترین یاوەر و پشتیوانە.

کاتێك موەفەق لەدەروازەی سەماسییە ئوردووی لێدا، موستەعین فەرماندەیی بەرگری کردن لەم دەروازەی بەحسەین کوڕی ئیسماعیل سپارد و هەموو سەرکردەکانی خستە ژێر فەرمانی ئەو. ئەو تا کۆتایی جەنگەکە لەوێ مایەوە و دواتر رێگەی ئەنباری گرتەبەر. لەدەی سەفەر/ چواردەی مارس، پێشەنگەکانی تورك گەیشتنە دەروازەی شەماسییە و لەنزیك دەروازەکە چاوەڕێ مان. محەممەد کوڕی عەبدوللە، حسەین کوڕی ئیسماعیل و شا کوڕی میکال و بونداری تەبەری بۆ جەنگی تورکەکان ڕەوانە کرد و خۆی مەبەستی گۆڕەپانی جەنگی کرد کەشا هاتە لای و ئاگاداری کردەوە: تورکەکان کاتێك ئاڵاکانی سوپاکەی ئێمەیان بینی، بۆ ئوردوگاکەی خۆیان گەڕانەوە و بەمشێوەیە محەممەد لەمەبەستەکەی پەشیمان

بوویەوە.

بۆ بەیانی محەممەد بڕیاریدا سوپاکەی بۆ قوفس ڕەوانە بکات تا لەوێ بەناویاندا بگەڕێت و بەمشێوەیە ترس لای تورکەکان دروست بکات. ئەو کەزرێی لەبەردا بوو، سوار ئەسپەکەی بوو. وەسیف و بوغا و فەقیە و قازییەکان هاوڕێیەتیان دەکرد. پەیکی بۆ لای تورکەکان نارد تا لەم سەرکێشییە پەشیمان ببنەوە. و لەبەرابەر ئەوەی کەموعتەز جێگری موستەعین بێت ئەمانی پێ بەخشین بەڵام تورکەکان رازی نەبوون.

محەممەد بەهاوڕێیەتی وەسیف و بوغا لەکەنار دیجلە ئوردوویان لێدا بەڵام لەبەر ئەوەی ژمارەی خەڵکان زیادی کردبوو، توانای پێشڕەوی نەما و گەڕایەوە.

بۆ ڕۆژی دواتر، چەندین پەیەك لەلایەن وەجە فولس وسەرکردەکانی دیکە هاتنە لای محەممەد و ئەویان لەنزیك بوونەوەی تورکەکان ئاگادار کردەوە. ئەوان وتیان تورکەکان لەڕوقەی شەماسییە خێوەتیان هەڵداوە. محەممەد پەیامی بۆ ناردن: جەنگ دەست پێمەکەن و ئەگەر ئەوان جەنگیان دەست پێکرد، ئەمڕۆ بەهەر جۆرێك بووە ببەنە سەر. دوانزە سوار لەتورکەکان لەدەروازەی شەماسییە نزیك بوونەوە و تیریان هاویشت بەڵام کەس ڕووبەڕوویان نەبوویەوە بەڵام لەبەر ئەوەی لەسەر کارەکەیان بەردەوام بوون، سەربازێك بەردی بۆ هاویشتن کەیەکیانی کوشت و هاوڕێکانی جەنازەی ئەویان هەڵگرت و گەڕانەوە.

عوبەیدالله کوڕی سلێمان راوێژکاری وەسیفی تورك لەگەڵ سێسەد پیاو گەیشت و محەممەد کوڕی عەبدوللە، خەڵاتی کرد. تورکەکان لەم ڕۆژەدا ڕوویان کردە دەروازەی شەماسییە و حەسەن کوڕی ئیسماعیل لەگەڵ سەرکردەکانی هاوڕێی بۆ جەنگی ئەوان هاتەدەر و ڕووبەڕووی یەکبوونەوە. لەهەر دوو سوپا ژمارەیەك کوژران و دەستەیەك بریندار بوون. کوژرا و برینداری هەردوو سوپا یەك ئەندازە بوون. دانیشتوانی بەغداد هەڵاتن بەڵام بوریادارەکان خۆڕاگرییان کرد (بوریاداران: داینشتوانی بەغداد بوون کەقەڵغانەکەیان لەبوریای قیراوی بوو، بوێری ئەوان لەجەنگی تاهیر و گرتنی بەغداد بەناوبانگە) هەموان ڕۆشتن. لەم کاتەدا تورکەکان قەڵاکوتێکیان هێنا بەڵام بوریاداران بەسەریاندا سەرکەوتن و قەڵاکوتەکەیان لێ

سەندن. دواتر دەستەیەك لەتورکەکان ڕێگەی نەهرەوانیان گرتەبەر. محەممەد کوڕی عەبدوللە دوو فەرماندە لەهاوەڵانی خۆی لەگەڵ دەستەیەك ڕەوانە کرد و فەرمانی پێدان لەو ناوچەیە بمێننەوە و ڕێگە مەدەن تورکەکان دەستی بەسەردا بگرن. تورکەکان ڕووبەڕوویان بوونەوە و شەڕیان دەستپێکرد و سوپاکەی محەممەد هەڵاتوو، گەڕایەوە بۆ ناو بەغداد. تورکەکان سەر بڕاوەکانیان بۆ سامەڕا نارد و دەستیان بەسەر ڕێگەی خوراساندا گرت و ڕێگەی بەغدادیان بەست.

موعتەز سوپایەکی نارد. ئەم سوپایە لەڕۆژئاواوە ڕێگەی بەغدادیان گرتەبەر و لەقوتەربول گوزەریان کرد. ئەمە ڕوودوایە لەدوانزەی مانگی سەفەر/ چواردەی مارس ڕوویدا. بۆ بەیانی، محەممەد کوڕی عەبدوللە سوپایەکی بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەوان نارد و شا میکال ڕووبەڕوویان بوویەوە و جەنگ دەستی پێکرد. سوپاکەی موعتەز شکستی خوارد. محەممەد کوڕی عەبدوللە بۆ تورکەکان بۆسەی دانابوو و لەبەر ئەوەی ئەوان بەشێوەیەکی نهێنی لەحەشارگەکانی خۆیان هاتنەدەر، سوپاکەی سامەڕا شکستی خوارد و سوپاکەی محەممەد، هێرشیان کردنەسەر و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن و تەنیا دەستەیەکی کەم ڕزگاریان بوو. ئوردووی ئەوان تالان کرا و ئەوەی ڕزگاری بوو، لەڕووباری دیجلەیدا تا خۆی بەئوردووگای موەفەق بگەیێنێت بەڵام ئەوانیش لەلایەن کەشتییەکانەوە ئەسیر کران. ئەوان ئەسیر وسەرە بڕاوەکانیان بەکەشتی بۆ بەغداد برد. ژمارەیەك سەریان لەبەغداد هەڵواسی.

محەممەد کوڕی عەبدوللە فەرمانیدا هەرکەس لەو ڕۆژەدا بوێری و ئازایەتی لەخۆی نیشان داوە، دەستبەندی زێرین و پاداش و سامانێکی بەرچاوی پێ ببەخشن. هەروەها فەرمانیدا شوێن هەڵاتووان بکەون. دەستەیەك لەهەڵاتوان گەیشتنە ئەوانا و دەستەیەکیان گەیشتنە سامەڕا. ئوردووی موعتەز چوار هەزار کەس بوو، دوو هەزاریان کوژرا و ژمارەیەکیان لەئاودا خنکان و ژمارەیەکیان ئەسیر کران. محەممەد بەهەموو سەرکردەکانی سوپا چوار خەڵات و بازووبەند و مەچەك بەندێکی زێری بەخشی. خەڵکانی بەغداد لەڕۆژئاوا گەڕانەوە. شەڕ لەسەر دەستی فێڵباز و سەرسەرییەکان ئەنجامدرا و ئەوان زیاتر لەهەموان بوێریان لەخۆیان

نیشاندا.

محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر لەهەژدەی سەفەر/ بیست و دووی مارس مەبەستی شەماسییەی کرد و فەرمانیدا ماڵەکان، دوکانەکان و باخەکانی ئەو لای دیوار وێران بکەن. ئەو سێ دەروازەی وێران کرد تا گۆڕەپانی جەنگ پان و بەرین بێت.

لەم کاتەدا لەپارس و ئەهواز سامانێك بەهاوڕێیەتی مەنکجوری ئەشروسنی لەڕێگەدا بوو. باوکی ئەحمەد تورکەکانی بۆ تالاّن کردنی سامانەکە ڕەوانە کرد. لەملا محەممەد کوڕی عەبدوللە بۆ پارێزگاری کردن لەکاروانەکە، دەستەیەك سەربازی نارد. ئەوان سامانەکەیان لەڕێگەیەکی دیکەوە هێنایە ناو بەغداد. کاتێك تورکەکان ئەم هەواڵەیان بیست، ڕێگەی نەهرەوانیان گرتەبەر و خوێنیان ڕشت و کەشتییەکانی پردەکەیان سوتاند کەژمارەیان بیست کەشتی بوو. دواتر بۆ سامەڕا گەڕانەوە.

محەممەد کوڕی خالید کوڕی یەزید کوڕی مەزید (لەبنەماڵەی مەعن کوڕی زائیدەی شەیبانی کە بەبوێری و ئازایەتی بەناوبانگ بوو) کەموستەعین، سنوورەکانی جەزیرەی بەو سپاردبوو؛ چاوەڕوانی سوپا و سامانی دەکرد تا بەرەو سنور بڕوات. کاتێك بارودۆخی موستەعین و تورکەکان بەم شێوەی لێهات، محەممەد کوڕی خالید لەگەڵ هاوەڵانی لەڕێگەی ڕەققەوە بەرەو بەغداد بەڕێکەوت. هاوڕێیانی ئەو چوارسەد کەس بوون. محەممەد کوڕی عەبدوللە پێنج خەڵاتی پێ بەخشی. دواتر لەگەڵ سوپایەکی گەورە بۆ جەنگی ئەیوب کوڕی ئەحمەد، ڕەوانەی کرد. ئەو ڕێگەی فوراتی گرتەبەر و لەگەڵ ژمارەیەکی کەم رویەرووی بوویەوە بەڵام محەممەد تێکشکا و پەنای بۆ گوندێکی دەوروبەری عێراق برد. کاتێك محەممەد کوڕی عەبدوللە هەواڵی شکستی ئەوی بیست، وتی: هیچ کام لەعەرەبەکان سەرکەوتن بەدەست ناهێنێت مەگەر ئەوەی پێغەمبەرێك لەناویاندا بێت تا خواوەند بەهۆی ئەوەوە سەرکەوتنیان پێ ببەخشێت.

تورکەکان لەدەروازەی شەماسییە جەنگێکی بوێرانەیان کرد و خۆڕاگرییان کردە پیشە و هەموو سەربازەکانی دەروازەکەیان بەپاشەکشێ کردن ناچار کرد. ئاگر و

نەوتیان خستە ناو قەڵاکوتەکان و هەڵیاندا بەڵام ئاگر نەکەوتەوە. دواتر ژمارەی بەرگریکارانی دەروازەکە زیادی کرد و ژمارەیەکی زۆر لەتورکەکانیان کوشت و بریندار کرد. لەم کاتەدا محەممەد بەتۆپ هاوێژەکان بەردەوام هێرشی دەکردە سەریان و نزیکەی سەد کەسی لێ کوشتن. یەکێك لەمەغربییەکان خۆی گەیاندە دیوارەکە، کەمەند و قولابی هەڵدا و خۆی هەڵواسی. پاسەوانەکانی دیوار ئەویان کێشایەسەر و خوێنیان ڕشت و سەریان بڕی و سەرە بڕاوەکەیان هەڵدایە ناو سەربازە تورکەکان. تورکەکان بۆ ئوردووگای خۆیان گەڕانەوە. یەکێك لەپاسەوانەکانی دیوارەکە ویستی هاوار بکات: یا موستەعین، یا مەنسور بەڵام هاواری کرد: یا موعتەز! یا مەنسور، هاوەڵانی گومانیان کرد یەکێك لەمەغربییەکانە و کوشتیان.

ڕۆژێکی دیکە تورکەکان مەبەستی دەروازەی شەماسییەیان کرد. لەم ناوەدا دەرغەمان، پاڵەوانی مەغربییەکان کەپیاوێکی بوێر بوو، بەهۆی بەرکەوتنی بەردێك کە لەقەڵاکوتەکانەوە هەڵدرابوو، مرد. یەکێك لەمەغربییەکان هێرشی دەبرد و پشتی دەکردە دوژمن،، شەرمی خۆی نیشان ددا و هاواری دەکرد، تیرێکی دەهاویشت و دەگەڕایەوە. یەکێك لەسەربازەکانی محەممەد تیرێکی بۆ هاویشت و ئەو شوێنەی کەنەدەبوا بریندار ببێت، بریندار بوو و گیانی گرت.

دوای شکستی تورکەکان، خەڵکانی کۆڵان و بازاری سامەرا کۆبوونەوە و بازاڕی زێڕنگەران و بازارەکانی دیکەیان تالآن کرد. بازرگانەکان سکالآیان بۆ لای ئیبراهیم مۆئەییەد برد. ئەو کەنەیدەتوانی هیچ بکات، پێی وتن: شیاو بوو کالآکانتان بۆ ماڵەوە ببەن. ئەو هیچی نەکرد و کردەوەی تالآنکەرانی بەقێزەون لەقەڵەم نەدا.

لەبیست و دووی سەفەر/ بیست و شەشی مارس، دەستەیەك لەسنور نشینەکان هاتنە ناو بەغداد و سکالآیان لەفەرماندەی سنوردارەکان کرد. بەپێی وتەی ئەوان، کاتێك لەبەیعەتی موعتەز ئاگادار بوویەوە، پێشنیاری بەیعەت لەگەڵ موعتەزی بەخەڵکان کرد و خەڵکی بۆ ئەو کارە ناچار کرد. هەرکەس ڕازی نەدەبوو، قامچی لێدەدرا و زیندانی دەکرا.

ئەوان دەیانوت بەیعەتیان نەکردووە و هەڵاتوون. وەسیف وتی: گومان دەکەم

ئەو گومانی کردووە موستەعین مردووە و موعتەز لەجێگەی ئەو وەك خەلیفە دەستنیشان کراوە. ئەوان وتیان: کردەوەکانی ئەو دەست ئەنقەستە. لەبیست و شەشی سەفەر/ سی مارس نامەی بەلکاجور گەیشت. ئەو لەنامەکەدا نوسیبووی بەیعەتی لەگەلْ موعتەز کردووە بەلاّم کاتێك نامەی موستەعینی بەدەست گەیشتووە و (زانیویەتی موستەعین زیندووە) رێزی لەبەیعەتەکەی گرتووە و گوێرایەلّی فەرمانەکانی موستەعینە.

موسا کوڕی بوغا (کە لەسامەڕا بوو و لەجەنگی حیمس گەڕابوویەوە و هاوکاری موعتەزی کردبوو) ویستی هەلّێت و پەیوەستی موستەعین ببێت بەلاّم هاوەلّە تورکەکانی ئاگادار بوونەوە و رێگەیان لێگرت. شەڕ دەستی پێکرد و ژمارەیەك کوژران.

دوای ماوەیەك چەندین کەشتی تۆپ هاوێژ هاتن کە لەهەرکامدا چل و پێنج نەوت هاوێژ و کەسانی دیکە دەبینرا. ئەوان لەکەنارەکانی شەماسییە گوزەریان کرد و ئوردووگاکەی باوکی ئەحمەدیان ئاگر باران کرد. بەلاّم ئوردووگایان بۆ شوێنێك گواستەوە کەئاگر پێی نەدەگەیشت.

لەبیست و نۆی سەفەر/ پێنجی ئاوریل، تورکەکان بەرەو دەروازەکانی بەغداد پێشڕەوییان کرد و جەنگان. لەهەر دوو سوپا ژمارەیەك کوژران. ئەم جەنگە تا ئێوارێ بەردەوام بوو.

لەسەرەتای رەبیع الاوەل/ ئاوریل، محەممەد کوڕی عەبدوللە کافرکوتەکانی (گورز، چوماق) دروست کرد و لەناو فێلّباز و سەرسەرییەکانی بەغداد بلاّوی کردەوە. ئەوان داری تەڕیان هەلّگرت و روویان کردە دەروازەکان، وەشاندیان و کوشتیان و پاشەکشێیان بەتورکەکان کرد. نزیکەی پەنجا تورکیان کوشت.

لەچواردەی رەبیع الاوەل/ شانزەی ئاوریل، موزاحیم کوڕی خاقان لەکەنارەکانی ڕەقە گەیشتە بەغداد. خەلّکان پێشوازییان لەخۆی و هاوەلاّنی کرد کەنزیکەی هەزار پیاو دەبوون. کاتێك هاتە ناو بەغداد، حەوت خەلاّتیان پێ بەخشی و شمشێرێکیان بەکەمەرییەوە بەست.

موعتەز، سوپایەکی سێ هەزار کەسی ڕەوانە کرد. ئەوان لەبەرابەر ئوردووی

باوکی ئەحمەد، نزیك دەروازەی قوتەربول ئوردوویان لێدا. محەممەد کوڕی عەبدوللە خۆی سوار ئەسپ بوو و ژمارەیەکی زۆر لەپاسەوانەکان هاتنەدەر. محەممەد کوڕی عەبدوللە لەبەرابەر سوپاکەی باوکی ئەحمەد ئوردووی لێدا. لەنێوان ئەوان لەئاو و وشکانی چەندین جەنگ روویدا و زیاتر لەپەنجا کەس لەهاوەڵانی باوکی ئەحمەد کوژران. پێشەنگەکان پێشڕەوییان کرد و زیاتر لەنیو فەرسەخ لەئوردووگا پێشڕەوییان کرد. چەند کەشتی لەئوردووگای باوکی ئەحمەد رووبەروویان بوویەوە. کرێکارەکانی ناو کەشتییەکان جوێنیان پێ دەدان. محەممەد کوڕی عەبدوللە گەڕایەوە و فەرمانی بەباوکی عەوندا هێزەکانی بگەڕێنێتەوە. ئەویش فەرمانی گەڕانەوەی دەرکرد بەڵام خەڵکان رازی نەبوون و بەشێوەیەکی توند وەڵامیان دایەوە. باوکی عەون سەرکۆنەی کردن، ئەوانیش بەهەمان شێوە باوکی عەونیان سەرکۆنە کرد. کوڕی باوکی عەون لەیەکێك لەوانیدا و خوێنی ڕشت. هەمووان هێرشیان کردەسەر بەڵام ئەو هەڵات. لەم بگرە و بێنەدا سوپاکەی باوکی ئەحمەد هێرشی کرد و دەستیان بەسەر چوار کەشتیدا گرت و کەشتییەکیان سوتاند.

هەمووان هێرشیان کردە سەر ماڵەکەی باوکی عەون تا تالآنی بکەن. دەوترا ئەو لەگەڵ تورکەکان رێککەوتووە. هاوەڵانی باوکی عەون هەڵاتن. ئەوان قسەیان لەگەڵ محەممەد کوڕی عەبدوللە کرد تا فەرماندەیی لەباوکی عەون وەربگرێتەوە. محەممەد کوڕی عەبدوللە ئەوی لابرد و رێگەی لەتالآن و ئاژاوەگێری گرت.

لەیانزەی رەبیع الاوەل/ سیانزەی ئاوریل، ئەو سوپایەی موعتەز بۆ هاوکاری براکەی ڕەوانەی کردبوو، گەیشت و لەعوکبرا پەیوەستی یەکبوون. مناڵەکەی تاهیر سوپایەکی بۆ رووبەروو بوونەوەی ئەم سوپا تازەیە ڕەوانە کرد. ئەوان ملی رێگەیان گرتەبەر تا گەیشتنە قوتەربول. ئەمە ئەو شوێنەبوو تورکەکان بۆسەیان نابوویەوە. تورکەکان هێرشیان کرد و شەڕێکی قورس دەستپێکرد و ژمارەیەك کوژران. هاوەڵانی محەممەد کوڕی عەبدوللە بەرەو دەروازەی قوتەربول پاشەکشێیان کرد و تورکەکان شوێنیان کەوتن. دواتر خەڵکان بۆ هاوکاری کردنی ئەوان هاتن و پاشەکشێیان بەتورکەکان کرد. دواتر تورکەکان هێرشیان کردە سەر

بەغدادییەکان و ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن. ژمارەیەکی بەرچاویش لەتورکەکان کوژران. لەم کاتەدا تورکەکان بەرەو دەروازەی قوتەیعە بەرێکەوتن و دیوارەکەیان رووخاند. خەڵکانی بەغداد یەکەم کەسیان کوشت کە لەم کەلێنەوە هاتە ناو شارەکە. لەم رۆژەدا کوژراوی تورکەکان زیاتر و بریندارەکان بەتیر لەخەڵکانی بەغداد فراوانتر بوون.

عەبدوللە کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر، داوای هاوکاری لەخەڵك کرد و خەڵکان وەڵامیان دایەوە. ئەو فەرمانی بەدەرگاوانی قوتەربولدا مۆڵەتی هاتنە ناو بەهیچ هەڵاتوویێك نەدات. ئاگری جەنگ هەڵگیسرا و هاوەڵانی عەبدوللە شکستیان خوارد و ئەسەد کوڕی داود تا سەرەمەرگ، خۆڕاگری کرد. داخستنی دەرگاکان لەسەر هەڵاتوان ناخۆشتر لەجەنگ لەگەڵ تورکەکان بوو چوونکە رێگەی هەڵاتنیان نەبوو. تورکەکان ژمارەیەکی زۆریان لەوان گرت و ژمارەیەکی زۆریان کوشت و سەرە براوەکانیان لەگەڵ ئەسیرەکان بۆ سامەرا نارد. کاتێك لەشارەکە نزیك کەوتنەوە، سەرەکانیان داپۆشی چوونکە کاتێك خەڵکانی سامەرا ئەوانیان بینی، دەستیان بەگریان کرد، یەخەی خۆیان دڕی و ژنان شین و ڕۆڕۆیان دەستپێکرد. ئەمە بووە هۆی ئەوەی موعتەز لەتوڕەیی خەڵکەکەی ترسا. لەبەر ئەمە هەر ئەسیرێك و دینارێکی پێدا و فەرمانیدا سەرەکان بەخاك بسپێرن.

لەم کاتەدا باوکی ساج لەبیست و شەشی رەبیع الاوەل/ بیست و هەشتی ئاوریل لەرێگەی مەککەوە هات و خەلاتی پێ بەخشرا.

لەکۆتایی رەبیع الاوەل/ دوەمی مەی، دەستەیەك لەتورکەکان هاتنە دەروازەی شەماسییە. ئەوان هەڵگری نامەیەکی موعتەز بوون کە بۆ محەممەد کوڕی عەبدوللە نوسرابوو. هاوەڵانی داوای مۆڵەتیان کرد تا نامەکە وەربگرن. محەممەد مۆڵەتی پێدان. لەم نامەدا پەیمانی پێشووی محەممەد ئامارژەی پێدرابوو موعتەز بیری دەهێنایەوە کەمحەممەد دەبوا یەکەم کەس بێت بۆ سەقامگیری خەلافەتی موعتەز هەوڵ بدات. محەممەد وەڵامی ئەم نامەی نەدایەوە. جەنگ و شەڕ لەحەوتی رەبیع الاوەل/ نۆی ئاوریل دەستی پێکردەوە. لەم جەنگەدا حەوتسەد کەس لەتورکەکان و سێسەد کەس لەهاوەڵانی محەممەد کوژران.

لەنیوەی رەبیع الاخر/ حەڤدەی ئاوریل، باوکی ساج و عەلی کوڕی فەراشە و عەلی کوڕی حەفس فەرمانی بەرێکەوتن بەرەو مەدائینیان پێدرا. باوکی ساج بە محەممەد کوڕی عەبدوللەی وت: ئەگەر بڕیارت داوە بەبڕشتانە لەگەڵ تورکەکان بجەنگیت، بڵاوە بەسەرکردەکانی خۆت مەکە و لەیەك شوێندا کۆیان بکەرەوە تا ئەو سوپایەی لەبەرابەر تۆ ئوردووی لێداوە، تێکی بشکێنیت و هەرکات شکستت بەوان هێنا، چیتر کەس ناتوانێت سەرکەوتن بەسەر تۆدا بەدەست بێنێت. محەممەد کوڕی عەبدوللە وتی: بۆچوونێکم هەیە و تەنیا خواوەندم بەسە.؟ باوکی ساج وتی: هەر فەرمانێك بدەیت، فەرمانبەرم. باوکی ساج رێگەی مەدائینی گرتەبەر و لەوێ خەندەکی هەڵکەند و محەممەد کوڕی عەبدوللە لەگەڵ سێ هەزار سوار و دوو هەزار پیادە هاوکاری کرد. موعتەز نامەیەکی بۆ باوکی ئەحمەدی برای نووسی و بۆ کەمتەرخەمی لەجەنگ دژی بەغدادییەکان سەرکۆنەی کرد. باوکی ئەحمەد بەم هۆنراوەیە وەڵامی دایەوە:

لامر المنايا علينا طريق	و للدهر فينا اتساع و ضيق
و ايامنا عبرة للانام	فمنها البكور و منها الطروق
و منها هنات تشيب الوليد	و يخذل فيها الصديق الصدوق
و فتنة دين لها ذروة	تفوق العيون، و بحر عميق
فتال متين و سيف عتيد	و خوف شديد و حصن وثيق
و طول صياح لداعي الصباح الـ	سلاح السلاح فما يستفيق
فهذا طريح و هذا جريح	و هذا حريق و هذا غريق
و هذا قتيل و هذا تليل	و آخر يشدخه المنجنيق
هناك اغتصاب و ثم انتهاب	و دور خراث و كانت تروق
اذا ما شرعنا الى مسلك	و جدناه قد سد عنا الطريق
فبا لله نبلغ ما نرتجي	و بالله ندفع ما لا نطيق

واتاکەی: مەرگ رێگەی بۆ لای ئێمەیە، رۆژگاریش بەرزی و نزمی هەیە. رۆژگاری ئێمە بۆ خەڵکان هۆکارێکە بۆ وانە وەرگرتن و ئەم رۆژگارە هەندێ کات لەبەیانیدا روودەدات هەندێ کات لەئێوارێدا. لەم رۆژگارەدا بەشێك لەرووداوەکان

مووی ڕەشی منداڵ سپی دەکات و هاوڕێ، هاوکاری خۆی لەهاوڕێ دریغ دەکات. فیتنەیەك لەدیندا دەرکەوتووە کە بەڵاکەی لەلافاوەکان و هەڵکشانی ئاوی دەریاکان، مەترسیدارترە. جەنگێکی سەخت و شمشێرێکی بڕەر و ترسێکی هەژێنەر و قەڵایەکی بەهێز لەئارادایە. هاوارەکانی بەردەوامی هاوارکەرێك کەهاوار دەکات، کەرەستەی جەنگ، کەرەستەی جەنگ، بەڵام کەس نایێتە هۆش خۆی. یەکێك کەوتۆتە سەرزەوی و یەکێك بریندار بووە و یەکێك سووتاوە و یەکێك خنکاوە. یەکێك کوژراوە و یەکێك لەسەر جێگەیە و سەرئەنجام یەکێك بەقەڵاکوت سەری شکاوە. لەشوێنێك دزی و لەشوێنێك تاڵان کردن و ماڵەکان وێران بوون کەپێشتر مرۆڤەکان تامەزرۆی ژیان لەناویاندا بوون. هەرکات بمانەوێت ڕێگەیەك ببڕین دەبینین ڕێگەکان بەستراون. سوێند بەخوا بەهیواکەی خۆمان دەگەین و سوێند بەخوا ئەوەی شیاوی خۆڕاگری نییە، پشتگوێ دەخەین.

شاعیری ئەم هۆنراوەیە عەلی کوڕی ئومەییە لەکێشەی نێوان مەئمون و ئەمینە.

ڕووداوەکانی ئەنبار

محەممەد کوڕی عەبدوڵلە، نەجوبە کوڕی قەیسی بۆ ئەنبار نارد. ئەو لەوێ مایەوە و نزیکەی دوو هەزار بەکرێگیراوی کۆکردەوە. محەممەد کوڕی عەبدوڵلە، هەزار و پێنسەد کەسی بۆ هاوکاری ئەو نارد. ئاوی لەفوراتەوە بۆ خەندەکی هەرات گواستەوە و ئاو بەرادەیەك لەبیابانەکان کۆبوویەوە کەهاوشێوەی زۆنکاویان لێهات. هەروەها هەموو پردەکانی وێران کرد (تارێگە لەدوژمن بگرێت). موعتەز سوپایەکی بەفەرماندەیی عەلی ئیسحاقی بۆ ئەنبار ڕەوانە کرد. ئەم سوپایە لەگەڵ گەیشتنی هێزە پشتیوانەکانی محەممەد کوڕی عەبدوڵلە گەیشتە ئەنبار. ئەوان لەدەوروبەری شار ئوردوویان لێدابوو. لەنێوان دوو سوپا جەنگێکی قورس دەستیپێکرد. لەم جەنگەدا هێزە پشتیوانەکانی محەممەد کوڕی عەبدوڵلە شکستیان خوارد و لەهەمان ڕێگەی کەهاتبوون، بۆ بەغداد گەڕانەوە. نەجوبە لەئەنبار بوو و لەشارەکە نەدەهاتەدەر. کاتێك هەواڵی شکستی هێزە پشتیوانەکان و هێرشی تورکەکانی بۆ سەر خۆی بیست، لەبەشی ڕۆژئاوا گوزەری کرد و ڕێگەی بەغدادی گرتەبەر.

محەممەد کوڕی عەبدوللە، حسەین کوڕی ئیسماعیل کوڕی ئیبراهیمی لەگەڵ دەستەیەك لەسوپاییەکان و سەرکردەکان بۆ ئەنبار ڕەوانە کرد. توێشوو و هێزی خستە بەردەستیان و ڕۆژانەی چوار مانگی پێدان. سوپا بەڕێکەوت و حسەین بەناویاندا سووڕایەوە و لەپێنجشەممە، بیست و سێی جومادی الاوەل/ بیست و سێی ژوئەن بەرەو ئەنبار بەڕێکەوت. خەڵکان و فەرماندەکان و منداڵەکانی هاشم تا یاسریە بەڕێیان کرد.

کاتێك تورکەکان هاتنە ناو ئەنبار، ئەمانیان بەدانیشتووانی شارەکە بەخشی. ئەوانیش دووکان و بازارەکانیان کردەوە و کەشتییەکان لەرەقەوە بەرەو شارەکە هاتن کەئارد و ڕۆن و شتەکانی دیکەی هەڵگرتبوو. تورکەکان کەشتییەکانیان تاڵان کرد و دەستیان بەسەر هەموو شتەکاندا گرت و ڕەوانەی ماڵەکانی خۆیان لەسامەرا کرد. ئەوان ئەسیرەکان و سەر بڕاوەکانیشیان بۆ سامەرا نارد.

حسەین گەیشت و لەدیمەم ئوردووی لێدا. پێشەنگەکانی تورك لەسەرەوەی دیمەمەوە هاتن. حسەین سوپاکەی لەبەرابەر تورکەکان ڕازاندەوە. ڕووبارێك ئەم دوو سوپای لەیەك جیا دەکردەوە. دە هەزار شەڕکەر لەناو سوپاکەی حسەیندا بوون. تورکەکان لەسەرەوەی دیمەم جێگیر و حسەین سەرقاڵی ڕازاندنەوەی سوپاکەی بوو. تورکەکان زیاتر لەهەزار کەس نەبوون. تورکەکان تیریان هاویشت و دەستەیەك لەسەربازەکانی حسەینیان بریندار کرد و بۆ ئەنبار گەڕانەوە. حسەین پێشڕەوی کرد و گەیشتە شوێنێك بەناوی قوتەیعە. ئەم شوێنە بەربڵاو و حسەین سوپاکەی خۆی لەوێ جێگیر کرد. حسەین یەك ڕۆژی لەوێ بەسەر برد و دواتر مەبەستی نزیك بوونەوە لەئەنباری کرد. سەرکردەکانی سوپا داوایان لێکرد ئوردووگاکەی لەم شوێنەدا لێ بدات و لەگەڵ سەربازە سوارەکان بەڕێکەوێت. ئەگەر سەرکەوتنی بەدەست هێنا، دەتوانێت سوپاکەی بۆ پێشەوە ببات و ئەگەر شکستی خوارد دەتوانێت بۆ ئوردووگاکەی بگەڕێتەوە و سەر لەنوێ هێرش بکاتە سەر دوژمن. حسەین بەم پێشنیارە ڕازی نەبوو و ئەو شوێنەی بەجێهێشت.

کاتێك حسەین بەشوێنی مەبەستی خۆی گەیشت، فەرمانی دابەزینی بەسوپاکەیدا. سیخوڕەکانی تورك شوێنەکەی حسەین و شوێنی سوپاکەی حسەین

و تەنگی ئەم شوێنەیان بەتورکەکان گەیاند. سوپاکەی حسەین سەرقاڵی داگرتنی بارۆبنە بوون کەتورکەکان هێرشیان کردە سەریان. سوپا شڵەژا و سوپاکەی حسەین جەنگی دژی تورکەکان دەستی پێکرد و لەهەردوو سوپا ژمارەیەکی زۆر کوژران. شوێنکەوتەکانی حسەین هێرشیان کردە سەر تورکەکان و پاشەکشێیان پێکردن و دەستیان بەسەر زۆربەی ناوچەکانی ئەواندا گرت و ژمارەیەکی زۆریان خنکاند. تورکەکان پێشتر بۆسەیان دانابوو. ئەوان لەحەشارگەکانیان هاتنەدەر. سوپاکەی حسەین جگە لەفورات هیچ ڕێگەیەکی هەڵاتنیان نەبوو و بەم شێوەیە ژمارەیەکی زۆر لەسەربازەکانی خنکان و دەستەیەکیان ئەسیر و ژمارەیەکیان کوژران.

سوارەکان بێ ئەوەی بتوانن پەنا بۆ شوێنێك ببەن، هەڵاتن. سەرکردەکان، ئەوانیان بانگ دەکرد: بگەڕێنەوە، بگەڕێنەوە بەڵام کەس نەگەڕایەوە. دوای ماوەیەك ئەوان هاتنە خۆ و بۆ گیانی خۆیان ترسان و بەهۆی ئەم ترسەوە گەڕانەوە و پشتی هاوەڵانیان گرت. تورکەکان سامان و کەرەستەکانی سوپاکەی حسەینیان تاڵان کرد و تەنیا کەرەستەکانی جەنگی حسەین تاڵان نەکرا لەبەر ئەوەی لەناو کەشتییدا بوو و مەلەوانەکان پارێزگارییان لێدەکرد. هەڵاتووان لەشەشی جومادی الاخرە/ شەشی ژوئەن گەیشتنە یاسریە. پیاوێك لەبازرگانە ئیفلاسەکان، حسەینی بینی و پێی وت: سپاس بۆ ئەو خوایەی ڕووڕشی کردی، ئایا ڕۆشتن بەو هەموو توانا و توێشووە دوانزە ڕۆژی خایاند و گەڕانەوەت (لەترسی دوژمن) یەك ڕۆژی خایاند. حسەین وای نیشاندا ئەم قسەی نەبیستووە.

کاتێك محەممەد کوڕی عەبدوللە لەم شکستە ئاگادار بوویەوە، ڕێگەی هاتنە ناو بەغدادی لەهەڵاتووان گرت و هاواری کرد: دوای سێ ڕۆژ هەر کەس لەسوپاکەی حسەین لەناو بەغداد ببینم، سێسەد قامچی لێ دەدەم و ناوی لەدیوان دەسردرێتەوە. سوپا بەناچاری بۆ لای حسەین لەیاسریە گەڕانەوە. مناڵی عەبدوللە سوپایەکی دیکەی بۆ هاوکاری ئەوان ڕەوانە کرد ومانگانەی پێدان. ئەو فەرمانیدا لەکوژراوەکان، خنکاوەکان و تەندروستەکان، ئامارێکی بۆ بێنن. ئەو کارەیان کرد. نامەیەك لەسیخوڕەکانی ئەوان لەئەنبار گەیشت کە بەهۆیەوە ژمارەی کوژراوانی

تورك، زیاتر لەدووسەد و ژمارەی بریندارەکان چوارسەد و ژمارەی ئەسیرەکان لەدەستی تورکەکان دووسەد و بیست پیاو و ژمارەی سەرە براوەکان حەفتا سەر بوو. سیخورەکان لەم نامەدا ئاماژەیان بەوەدابوو کەتورکەکان ژمارەیەك لەکەسانی بازاریان گرتووە و دواتر ئازادیان کردوون. حسەین دووبارە لەڕۆژی هەژدەیەمی جومادی الاخرە/ هەژدەی ژوئەن بەرێکەوت و لەرووبارەی ئەربەق گوزەری کرد. لەرۆژی شەممە هەشتی رەجەب/ حەوتی ئوت، پیاوێك هاتە لای و ئاگاداری کردەوە کەتورکەکان دەیانەوێت بەگوزەر کردن لەرووبار هێرشی بکەنەسەر. حسەین لەو پیاوەیدا بەڵام حسەین کوڕی عەلی کوڕی یەحیای ئەرمەنی لەگەڵ دووسەد سەرباز، لەکەناری رووبارەکە بەجێهێشت. تورکەکان هاتنە لای گوزەرگاکە و کاتێك سەربازەکانیان لەکەنارەکەدا بینی، لەرێگەیەکی دیکەوە ڕۆیشتن. حسەین کوڕی عەلی بۆ جەنگ لەگەڵ ئەوان پێداگری کرد و پەیامی بۆ حسەین کوڕی ئیسماعیل نارد کەتورکەکان لای رووبارەکە دابەزیون، هاوکارییان بکەن. بەنێردراو وترا: ئەمیر خەوتووە. حسەین کوڕی عەلی پەیکێکی دیکەی نارد، پێیان وت: ئەمیر لەسەر ئاوە. حسەین کوڕی عەلی کەسێکی دیکەی نارد، پێیان وت: ئەمیر خەوتووە. بەم شێوەیە تورکەکان لەرووبارەکە پەڕینەوە و حسەین کوڕی عەلی سوار بەلەمێك بوو و رێگەی خوارەوەی گرتەبەر و هاوەڵانی هەڵاتن. تورکەکان ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن و نزیکەی دووسەد کەسیان ئەسیر کرد. هەموو کەشتییەکان گەڕانەوە بێ ئەوەی زیانیان بەرکەوێت. تورکەکان شمشێریان دەرکێشا و ژمارەیەکی زۆر لەسەربازەکانی حسەین خنکان و هەڵاتووان نیوە شەو گەیشتنە بەغداد و پاشماوەی ئەوان دوو رۆژی دواتر خۆیان گەیاندە بەغداد. تورکەکان دەستیان بەسەر ئەسپ و هاوەڵانی حسەین گرت و ژمارەیەك لەسەرکردەکانی حسەین کوژران. هندوانی ئەم هۆنراوەی بۆ حسەین هۆنییەوە:

يا احزم الناس رأيا فى تخلفه   عن القتال خلطت الصفو بالكدر

لما رأيت سيوف الترك مصلتة   علمت ما فى سيوف الترك من قدر

فصرت مضجرا ذلا و منقصة   و النجح يذهب بين العجز و الضجر

واتاکەی: ئەی ئەو کەسەی بۆ دواکەوتن لەجەنگ لەهەموو کەسەکان دوور ئەندێشتری، رەنگێکت تێکەڵ بەتاریکی کرد. کاتێك شمشێری تورکەکانت بینی، لەتوانای تیغی ئەوان ئاگادار بوویتەوە و لەریسوایی و زەلیلی بێزار بوویت، کەواتە بەختەوەری لەنێوان ناتەوانی وبێزاری لەناو دەچێت.

ژمارەیەك لەسکرتێرەکان و راوێژکاران و نوسەران و فەرماندەکان و منداڵەکانی هاشم لەبەغداد، پەیوەستی موعتەز بوون. لەناو منداڵەکانی هاشم، عەلی و محەممەد، کوڕەکانی واسق و کەسانی دیکە دەبینران.

لەنێوان دوژمن چەندین جەنگ روویدا و لەهەردوولا ژمارەیەك کوژرا. لەهەندێك لەم جەنگانە، تورکەکان هاتنە ناو بەغداد بەڵام خەڵکان بەپشتیوانی یەك، ئەوانیان لەشارەکە دەرکرد.

لەنێوان باوکی ساج و دەستەیەك لەتورکەکان جەنگ روویدا. باوکی ساج شکستی بەتورکەکان هێنا. ئەو جارێکی دیکە شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد بەڵام دەستەیەك لەهاوەڵانی بەتەنیا جێیان هێشت و تامی تاڵی شکستیان پێ چێشت. تورکەکان هاتنە مەدائین و ئەو تورکانەی دەستیان بەسەر ئەنباردا گرتبوو، لەلای رۆژئاواوە هێرشیان کردە سەر بەغداد و گەیشتنە سەرسەرِ و کۆشکی کوڕی هوبەیرە.

لەزیقەعدە/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە جەنگێکی قورس روویدا. لەم جەنگەدا محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر لەگەڵ هەموو سەرکردەکان و سوپاییەکانی خۆی هاتە ناو گۆڕەپان. خێوەت و بارەگایان بۆ هەڵدا و ئاگری جەنگێکیماڵوێرانکەر هەڵگیرسا. تورکەکان شکستیان خوارد و دانیشتوانی بەغداد هێرشیان کردە سەر ئوردووگاکەیان و ژمارەیەکی زۆریان کوشت. تورکەکان بێ ئەوەی سەیری هیچ بکەن، هەڵدەهاتن. خەڵك هەر سەرێکی دیکەیان دەهێنا، بوغا دەیوت: کاری موالییەکان تەواو بوو. ئەو تورکانەی هاورێی بوغا و وەسیف بوون، لەم قسەیە رەنجان.

باوکی ئەحمەد کوڕی متوەکیل، تورکەکانی دەگەڕاندەوە و ئەوانی ترساند کەئەگەر نەگەڕێنەوە چیتر کەس لەوان نامێنێتەوە. بەغدادییەکان تا سامەرا

شوێنیان کەوتن بەڵام ئەوان گەڕانەوە و دەستەیەك لەدانیشتوانی بەغداد چیتر شوێن هەڵاتوان نەکەوتن. دەستەیەك ئالأی تورکەکانیان بینی و گومانیان کرد تورکەکان گەڕاونەتەوە و بەناچاری هەڵاتن و بەکۆمەڵ هاتنە ناو بەغداد و تورکەکان گەڕانەوە بۆ ئوردووگاکەی خۆیان و لەهەڵاتنی بەغدادییەکان ئاگادار نەبوونەوە بۆ ئەوەی هێرشیان بکەنەسەر.

لەزیحەججە/ دێسامبەر، باوکی ئەحمەد پێنج کەشتی لەخۆراك و ئارد بۆ لای کوڕی تاهیر ڕەوانە کرد. هەروەها لەم مانگەدا خەڵکان زانیان کەکوڕی تاهیر موستەعینی لەسەر کار لابردووە و بەیعەتی لەگەڵ موعتەز بەستووە. کوڕی تاهیر سەرکردەکانی خۆی نارد تا بەیعەت لەگەڵ موعتەز ببەستن. لەکاتێکدا خەڵکان گومانیان دەکرد ڕێککەوتن بەو مەرجە بووە کەموستەعین لەسەر تەختی خەلافەت دانیشێت و موعتەز جێگری ئەو بێت.

لەمانگی زیحەججە/ دێسامبەر ڕەشید کوڕی کاوس برای ئەفشین کەپاسەوانی دەروازەی سەلامە بوو، ڕۆشتە لای تورکەکان. چاوی بەباوکی حامید کەوت. دواتر بۆ دەروازەکانی بەغداد گەڕایەوە و بەخەڵکی وت: سەروەری باوەڕداران موعتەز و باوکی ئەحمەد سڵاوتان لێ دەکەن و دەڵێن: هەرکەس فەرمان لەئێمە ببات، پەیوەستی دەبین و هەرکەس نافەرمانی بکات، خۆی زاناترە.

خەڵك جوێنیان پێدا چوونکە دەیانزانی محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر چی لەدڵدا حەشارداوە. هەموان لەشارەوە بەرەو جەزیرە کەرووبەرووی ماڵەکەی محەممەد بوو، بەرێکەوتن و قێزەونترین وشەکانیان هێنایە سەرزمان. دواتر ڕۆشتنە بەردەم ماڵەکەی و دووبارە جوێنبارانیان کرد و لەگەڵ پاسەوانەکانی ماڵەکەی جەنگان و بڵاوەیان پێکردن و گەیشتنە ناو دالان و ڕێڕەوی ماڵەکە و بڕیاریاندا بیسوتێنن بەڵام ئاگریان دەستنەکەوت. دەستەیەك لەوان شەو لەجەزیرە مانەوە و بەردەوام جوێنیان دەدا. کاتێك ناوی دایکی ئەویان هێنایە سەرزمان، پێکەنی و وتی: چۆن ناوی دایکم دەزانن لەکاتێکدا زۆربەی کەنیزەکانی باوکم نەیاندەزانی. بۆ بەیانی دووبارە جوێندان دەستی پێکردەوە. محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر ڕۆشتە لای موستەعین و داوای لێکرد قسەیان بۆ بکات و

هێوریان بکاتەوە. موستەعین ئەو کارەی کرد و وتی: محەممەد منی لەسەر کار لانەبردووە و ئەو گوناحە ناخەمە پاڵ ئەو. هەروەها بەڵێنی پێدان نوێژی هەینی لەگەڵ ئەوان بخوێنێت. بەم شێوەیە خەڵك بڵاوەیان لێکرد و ڕۆشتن.

دواتر نوێنەرەکانی محەممەد کوڕی عەبدوللە و باوکی ئەحمەد لەگەڵ حیماد کوڕی ئیسحاق کوڕی حیماد کوڕی یەزید هاتوچۆیان کرد و لەم ناوەدا دەستەیەك لەپیادەکانی سوپا و ژمارەیەکی دیکە شۆڕشیان کرد. سەربازەکان داوای ڕۆژانەیان دەکرد و کەسانی دیکە لەناسەقامگیری بارودۆخی خۆیان سکاڵایان بەرز کردەوە. ئەوان بە محەممەد کوڕی عەبدوللەیان وت: یا وەرەدەر و گفتوگۆمان لەگەڵ بکە یا بڕۆ وبەجێمان بێڵە. محەممەد بەڵێنی پێدان دێتەدەر و ڕێگەی سازانیان لەگەڵ دەگرێتەبەر. دواتر لەسەر دەروازە و جەزیرە و ماڵەکەی خۆی پاسەوانی دانا. پاسەوانەکان خەڵکانیان دوور خستەوە وبۆ جەنگ هانیاندان.

محەممەد کوڕی عەبدوللە پەیامی بۆ سەربازەکان نارد و بەڵێنی دانی مانگانەی دوو مانگی پێدان و داوای لێکردن ئارام بگرن. ئەوان ڕازی نەبوون و وتیان: ڕازی نابین تا بزانین بارودۆخی ئێمە و ئەوان چۆنە (لەئاشتیداین یا لەجەنگ). محەممەد کوڕی عەبدوللە خۆی هاتەدەر و پێیان وت: خەڵکان بڕوایان وایە تۆ موستەعینت لەسەر کار لابردووە و بەیعەتت لەگەڵ موعتەز بەستووە وسەرکردەکانت بەردەوام بۆ لای باوکی ئەحمەد دەنێریت. خەڵك لەهاتنی تورك و مەغربییەکان بۆ ناو بەغداد دەترسن و ئەگەر ئەو بەڵایان بەسەر نەهێنن کە لەمەدائین و ئەنبار کردیان (گرفتاری تاڵانی تورکەکان بوون) بۆ گیانی خۆیان و منداڵەکانیان دەترسن. داوایان لە محەممەد کوڕی عەبدوللە کرد خەلیفە بباتە لای ئەوان تا هەم بیبینن و هەم درۆ بوونی ئەوەی بیستبوویان، ئاشکرا ببێت. کاتێك محەممەد ئەمەی بینی، داوای لەموستەعین کرد بڕواتە لایان. ئەو بۆ دارئەلعامە هاتەدەر و دەستەیەك لەخەڵکان ڕۆشتنە لای و ئەویان بینی و هاتنەدەر و خەڵکیان ئاگادار کردەوە بەڵام خەڵکان ڕازی نەبوون. موستەعین فەرمانیدا دەرگاکان ببەستن و ڕۆشتە سەر بانی دارئەلعامە و محەممەد کوڕی عەبدوللە هاوڕێیەتی دەکرد. خەڵکان موستەعینیان بینی کەجل وبەرگی پێغەمبەری لەبەردا و داردەستەکەی بەدەستەوە بوو. لەگەڵ

خەڵك قسەی كرد. ئەوانی بەپێغەمبەر سوێندا تا بگەڕێنەوە و دڵنیایی كردن لەوەی لەلایەن محەممەد كوڕی عەبدوللە زیانی پێناگات. خەڵك داوایان لەموستەعین كرد سوار بێت و بڕواتە لای ئەوان و لەماڵی محەممەد كوڕی عەبدوللە بڕواتەدەر چوونكە لە محەممەد كوڕی عەبدوللە بۆ گیانی ئەو دەترسن. موستەعین بەڵێنی پێدان.

كاتێك محەممەد كوڕی عەبدوللە ئەمەی بینی، بڕیاریدا لەبەغدادەوە بەرەو مەدائین بڕوات. دەستەیەك لەگەورەكان ڕۆشتنە لای و داوای بەخشینیان كرد. ئەم ئاژاوانەیان خستە ئەستۆی شۆڕشیەكان و ئاژاوەگێران. محەممەد بەشێوەیەكی چاكە وەڵامی دانەوە و موستەعین لەمانگی زیحەججە/ دێسامبەر ماڵی محەممەدی بەجێهێشت و ڕووی كردە ماڵی ڕەزقی خزمەتكار لەروسافە. محەممەد كوڕی عەبدوللە لەپێش دەمی ئەو نیو ڕمی خەلافەتی هەڵگرتبوو. بۆ بەیانی خەڵكان لەروسافە كۆبوونەوە و داوایان لەسەركردەكان و منداڵەكانی هاشم كرد بڕۆنە ماڵی محەممەد كوڕی عەبدوللە و ئەو لەگەڵ خۆیان بێنن. ئەو كارەیان كرد. محەممەد لەگەڵ سەردارەكانی خۆی هاتەدەر و لەبەرابەر خەڵكان وەستا وسەركۆنەی كردن و سوێندی خوارد كە نەبۆ موستەعین و نە بۆ جێگرەكەی و نە بۆ هیچ كام لەخەڵكان خراپەی ناوێت و تەنیا خوازیاری سەقامگیر كردنی بارودۆخی ئەوانە تا ئەو جێگەی خەڵكان دەستیان بەگریان و دۆعایان كرد. محەممەد كوڕی تاهیر بۆ لای موستەعین بەرێكەوت. ئەو بۆ سەقامیگر كردنی بارودۆخی موستەعین هەوڵی زۆریدا تا ئەوەی عوبەیداللە كوڕی یەحیا كوڕی خاقان ئەندێشەی ئەوی گۆڕی و پێی وت: ئەو كەسەی تۆ هاوكاری دەكەیت و بۆ سەقامگیر كردنی بارودۆخ هەوڵی بۆ دەدەیت لەخراپترین و ناباوەڕترینی خەڵكانە. سوێند بەخوا فەرمانی بەوەسیف و بوغادا تۆ لەناو ببەن بەڵام ئەم دوانە ئەو كارەیان بەگران و دەستیان بۆ شمشێر نەبرد. ئەگەر باوەڕ بەوتەكانی من ناكەیت، لێكۆڵینەوە بكە. ئەوەی بەڵگەیە بۆ دوو ڕوویی ئەو ئەوەیە لەسامەرا لەكاتی نوێژ بەهێواشی (بسم الله) دێنێتە سەرزمان و كاتێك دێتە لای تۆ، بەدەنگی بەرز ئەو كارە دەكات بەڵام تۆ هاوكاری هاوڕێ و خزم و پەروەردەكەری خۆت پشتگوێ دەخەیت. عوبەیداللە بەردەوام ئەم وتانەی

بەگوێدا دەخوێند. محەممەد کوڕی عەبدوڵلە وتی: خواوەند ڕیسوای بکات چوونکە نەسوودی بۆ کاروباری دین هەیە نەسوودی بۆ کاروباری دنیا. دواتر عوبەیدالله کوڕی یەحیا، ئەحمەد کوڕی ئیسرائیل و حەسەن کوڕی مەخلەدی کردە هاوڕێی خۆی.

لەجەژنی قوربان، موستەعین نوێژی لەگەڵ خەڵکان خوێند. دواتر محەممەد کوڕی عەبدوڵلە لەگەڵ فەقیە و قازییەکانی هاوڕیی هاتە لای موستەعین و پێی وت: تۆ لەسەر ئەو بنەمایە لەمن جیابوویتەوە کەمەبەستەکانی من جێبەجێ بکەیت. تۆ لەمبارەوە نووسراوێکت لای من هەیە. موستەعین وتی: بیهێنە. محەممەد هێنای. تیایدا باسی ئاشتی و ئاسایش کرابوو و ئاماژە بەلەکار لابران نەدرابوو. موستەعین وتی: بەڵێ، پەرە بەئاشتی و ئاسایش بدە. محەممەد کوڕی عەبدوڵلە ڕۆشتەدەر و لەدەرەوەی دەروازەی شەماسییە خێوەتی هەڵدا. دەستەیەك لەهاوەڵانی هاوڕێیەتیان دەکرد. باوکی ئەحمەد بەبەلەمێك پەیوەستی بوو. گفتوگۆیان کرد و دواتر هاتنەدەر. محەممەد کوڕی تاهیر هاتە لای موستەعین و ئاگاداری کردەوە کەپەنجا هەزار دیناری پێ دەدرێت و سی هەزار دینار مانگانە وەردەگرێت و ئازاد دەبێت لەوەی لەناو شاری بەغداد بمێنێتەوە و سەردانی حەج بکات بەو مەرجەی خۆی لەخەلافەت بەدوور بگرێت و فەرمانڕەوایی هەموو سەرزەمینی حیجاز بەبوغا بسپێرێت و لوڕستان و ناوچەکانی دەوروبەری بەوەسیف بدات. یەك لەسەر سێی سامانەکان بۆ محەممەد کوڕی عەبدوڵلە و سوپای بەغداد و دوو لەسەر سێی بۆ موالییەکان و تورکەکان بێت. موستەعین ڕازی نەبوو دەست لەخەلافەت هەڵگرێت. گومانی دەکرد وەسیف و بوغا لەگەڵ ئەودا دەبن. موستەعین وتی: ئەوە گەردنی من و ئەوە شمشێر و ئەوە سفرەی چەرمی.[٢٥] محەممەد کوڕی تاهیر وتی: من لێرە دەمێنمەوە و تۆ چ بتەوێت وچ نەتەوێت دەبێت دەست لەخەلافەت هەڵگریت. موستەعین سەرئەنجام ڕازی بوو دەست لەخەلافەت هەڵگرێت.

چۆنیەتی ڕازی بوونی ئەو بۆ دەست کێشانەوە لەخەلافەت بەم شێوە بوو کە محەممەد کوڕی عەبدوڵلە و بوغا و وەسیف سەبارەت بەدەست کێشانەوە

---

[٢٥] ئەم سفرەیان لەژێر دەستی جەلادەکان دادەنا بۆ ئەوەی خوێنەکە بڵاو نەبێتەوە. (وەرگێڕ)

لەخەلافەت قسەیان لەگەڵ کرد و ئەو بەشێوەیەکی توند وەڵامی دانەوە. وەسیف بەموستەعینی وت: تۆ فەرمانی کوشتنی باغەرت بەئێمەدا و بارودۆخی ئێمەت بۆ ئەم شێوەیە گۆڕی. فەرمانت دا خوێنی ئوتامش بڕێژین و پێت وتین محەممەد کوڕی عەبدوللە چاکەخوازی ئێمە نییە و بەردەوام ئەویان دەترساند و هەڕەشەیان لێدەکرد. محەممەد وتی: تۆ بەمنت وت بارودۆخی ئێمە سەقامگیر نابێت مەگەر ئەوەی یەکێك لەم دوانە (بوغا و وەسیف) لەناو بچن. کاتێك موستەعین ئەمەی بینی، بەدەست لەکارکێشانەوە رازی بوو و نیازەکانی خۆی نووسی. ئەم رووداوە لەیانزەی زیحەججە/ پێنجی ژانویە روویدا. محەممەد کوڕی عەبدوللە فەقیە و قازییەکانی کۆکردەوە و هەموویانی بردەی لای موستەعین و ئەوانی کردە شایەت کەموستەعین کاروبارەکانی خۆی بە محەممەد کوڕی عەبدوللە سپاردووە. لەگەڵ ئەوەیشدا گەوهەرەکانی خەلافەتی لێ سەند.

محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر پەیکی بۆ لای سەرکردەکانی خۆی نارد تا پەیوەستی ببن. هەر سالارێك دەبێت دەکەس لەهاوەڵە گەورەکانی لەگەڵدا بێت. محەممەد هیوای پێبەخشین و وتی: لەکردەکەی خۆم جگە لەرێگرتن لەخوێنڕشتن و ساماندانی بارودۆخ و پاراستنی ئێوە، هیچ مەبەستێکی دیکەم نەبووە. فەرمانی پێدان بڕۆنە سامەرا و بەیعەت لەگەڵ موعتەز ببەستن و لەمەرجەکانی دەست لەکارکێشانەوەی موستەعین ئاگاداری بکەنەوە و نامەکەی تەسلیم بکەن بۆ ئەوەی واژۆی بکات. ئەوانی بۆ لای موعتەز نارد و ئەوان ڕۆشتنە بارەگاکەی موعتەز. موعتەز بەداواکارییەکانی ئەوان رازی بوو و بەپێنوسی خۆی واژۆی کرد و نێردراوان وەك شایەت لەقەڵەم دران. موعتەز خەڵاتی کردن و کەسی لەگەڵدا ناردن بۆ ئەوەی بەیعەت لەموستەعین وەربگرێت. دایك و بنەماڵەی موستەعین بەفەرمانی موعتەز لەسامەراوە بران بۆ بەغداد. پێش ڕۆشتن بەوردی ئەوانیان پشکنی و ئەوەی پێویست بوو، لێیان سەندن. ڕۆشتنی نێردراوانی موعتەز بۆ بەغداد لەشەشی موحەرەمی ساڵی ٢٥٢/ بیست و حەوتی فەرویەی ٨٦٦ زایینی بوو.

جەنگی فەرەنگەکان لەئاندۆلۆس

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەبدولرەحمانی ئومەوی، فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس، سوپایەکی بەفەرماندەیی کوڕەکەی، مونزەر لەمانگی جومادی الاخرە/ مەی بۆ سەرزەمینی ناباوەڕان ڕەوانە کرد. ئەوان بەرێکەوتن و روویان کردە مەلاحە. سامان و دارایی لوزریق زیاتر لەکەنارەکانی ئەلبە و قەڵاکان بوو. کاتێك موسوڵمانان بۆ وێران و تاڵان کردن بڕیاریاندا، لوزریق سوپاکەی خۆی کۆکردەوە و مەبەستی هێرش کردنە سەر موسوڵمانانی کرد. دوو سوپا لەشوێنێك بەناوی فەج مەرکوین، کە ئەم جەنگە بەو ناوە ناسرا، رووبەرووی یەکبوونەوە و شەڕیان دەستپێکرد. ناباوەڕان شکستیان خوارد بەڵام لەگۆڕەپان دوور نەکەوتنەوە و لەبەرزاییەکی نزیك گۆڕەپانەکە کۆبوونەوە. موسوڵمانان شوێنیان کەوتن و هێرشیان کردنەسەر و ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند. ناباوەڕان بێ ئەوەی سەیری دواوە بکەن، هەڵاتن. موسوڵمانان شوێنیان کەوتن و لەرێگەدا ئەسیر و دواتر کوشتیانن.

ئەم جەنگە لەدوانزەی ڕەجەب/ یانزەی ئۆگۆست روویدا. موسوڵمانان لەناباوەڕان دوو هەزار و چوارسەد و نەوەد و دوو کەسیان سەر بڕی و گەڕانەوە.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی محەممەد هاوڕێ لەگەڵ دەستەیەکی فراوان و کەرەستەی جەنگی زۆر لەتەبەرستانەوە گەڕایەوە بۆ گورگان. عەبدوللە کوڕی تاهیر بۆ ئەم کارە ناچاری کرد. حەسەن کوڕی یەزید لەتەبەرستان ڕۆشت و پەنای بردە بەر دەیلەمییەکان. سلێمان هاتە تەبەرستان و مەبەستی ساری کرد. دوو منداڵەکەی قارن کوڕی شەهریار و دەستەیەك لەدانیشتوانی ئامول و کەسانی دیکە کەپەشیمان ببوونەوە، پەیوەستی بوون و داوای بەخشینیان لێدەکرد. ئەوانی بەخشی و رێگەی کوشتن و تاڵان کردن و ئازاردانی ئەوانی لەهاوەڵانی خۆی گرت.

نامەی ئەسەد کوڕی جوندان بەدەستی محەممەد کوڕی عەبدوللە گەیشت و ئەوی لەجەنگی خۆی لەگەڵ عەلی کوڕی عەبدوللە ناسراو بەمەرعەشی و شکستی ئەو و هاوەڵانی ئەو لەگەورەکانی کوێستان و گرتنی شاری ئامول ئاگادار کردەوە.

لەم ساڵەدا دوو پیاو لەئەرمەنستان شۆڕشیان کرد و عەلا کوڕی ئەحمەد

کارگوزاری بوغای شەرابی ڕووبەڕوویان بوویەوە و هەردووکیانی تێکشکاند. ئەو دوانە پەنایان بردە یەکێك لەقەڵاکانی نزیك خۆیان. عەلا گەمارۆی خستنە سەر و قەڵاکوتەکانی جێگیر کرد. ئەو دوانە هەڵاتن و خۆیان شاردەوە. عەلای نەیزانی بۆ کوێ ڕۆشتون و چییان بەسەر هاتووە بەڵام دەستی بەسەر قەڵاکەدا گرت.

هەروەها لەم ساڵەدا عیسا کوڕی شێخ لەگەڵ موەفەقی خارجی جەنگی و شکستی پێهێنا و زیندانی کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا نامەیەك لە محەممەد کوڕی تاهیر کوڕی عەبدوللە سەبارەت بەشۆڕشی یەکێك لەمناڵەکانی تالیب، لەڕەی گەیشت. بەپێی ئەم نامەیە ئەو سوپایەکی ئامادە کردووە و هێرشی کردۆتەسەر و شکستی پێ هێناوە. ناوی ئەم پیاوە، محەممەد کوڕی جەعفەر بوو. محەممەد کوڕی تاهیر ئەسیری کرد و دوای ئەسیر کردنی محەممەد کوڕی جەعفەر کوڕی ئەحمەد کوڕی عیسا کوڕی حسەین کوڕی سەغیر کوڕی عەلی کوڕی حسەین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب ڕێگەی ڕەی گرتەبەر. ئیدریس کوڕی موسا کوڕی عەبدوللە کوڕی موسا کوڕی عەبدوللە کوڕی حەسەن کوڕی حەسەن کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب هاوڕێیەتی محەممەد کوڕی جەعفەری دەکرد.

هەروەها لەم ساڵەدا حەسەن کوڕی زەید لەجەنگ لەگەڵ محەممەد کوڕی تاهیر شکستی خوارد و هەڵات. حەسەن کوڕی زەید لەگەڵ سی هەزار کەس هێرشی کردبووە سەر محەممەد. لەم ناوەدا سێسەد و چل کەس لەگەورەکانی حەسەن کوژران.

لەم ساڵەدا ئیسماعیل کوڕی یوسفی عەلەوی، خوشکەزای موسا کوڕی عەبدوڵڵەی حەسەنی، شۆڕشی کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا لەنێوان محەممەد کوڕی خالید کوڕی یەزید و ئەحمەد ئەلمولەد و ئەیوب کوڕی ئەحمەد لەسەکیر لەسەرزەمینی مناڵەکانی تەغلەب جەنگ هاتە ئاراوە. ژمارەیەکی فراوان لەهەر دوولا کوژران و سەرئەنجام، محەممەد شکستی خوارد و سامانەکەی تالان کرا.

لەم ساڵەدا بلکاجور ڕووی کردە ڕێگەی ڕۆم و دەستی بەسەر مەزمورەدا گرت و

تالآنی فراوانی کۆکردەوە و ژمارەیەکی زۆر لەرۆمییەکانی ئەسیر کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا لەکوفە پیاوێك لەتالبییەکان بەناوی حسەین کوڕی ئەحمەد کوڕی حەمزە کوڕی عەبدوللە کوڕی حسەین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب قوت بوویەوە (دەبێت عەبدوللە کوڕی حەسەن بێت چوونکە حسەین جگە لەعەلی سەجاد منالّی دیکەی نەبوو). ئەو، محەممەد کوڕی جەعفەر کوڕی حەسەن کوڕی جەعفەر کوڕی حەسەن کوڕی حەسەن کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالبی بەنازناوی باوکی ئەحمەد وەك جێگری خۆی دیاریکرد. موستەعین، موزاحیم کوڕی خاقانی بۆ لای ئەو نارد. ئەم پیاوە کەقووت بوویەوە، لەدەوروبەری کوفە لەنێوان منالّەکانی ئەسەد و زەیدییەکان دەژیا. ئەو، ئەحمەد کوڕی نەسیر کوڕی حەمزە کوڕی مالکی خوزاعی کارگوزاری خەلیفەی بۆ کۆشکی هوبەیرە دوور خستەوە. دواتر موزاحیم کوڕی خاقان و هوشام کوڕی باوکی دولفی عیجلی یەکیان گرت. موزاحیم بەرەو کوفە بەرێکەوت. ئەو پیاوە عەلەوییە، دانیشتوانی کوفەی بۆ جەنگی ئەو دوانە هاندا و مژدەی سەرکەوتنی پێدان. موزاحیم هەنگاوی بردە پێش و مەبەستی دەستپێکردنی جەنگی کرد. ئەو پێشتر یەکێك لەفەرماندەکانی لەگەڵ دەستەیەکدا ڕەوانە کردبوو. ئەوان لەپشتەوە هێرشیان کردە سەر خەڵکانی کوفە و لەنێوان دوو سوپا گەمارۆیاندان بەشێوەیەك کەس نەیتوانی هەڵبێت. دواتر موزاحیم ڕۆشتە ناو شارەکە و خەڵکانی کوفە بەردبارانیان کرد. موزاحیم کوفەی کردە خۆراکی ئاگر. حەوت بازاری ئەم شارە لەئاگردا سووتا و ئاگر گەیشتە گەڕەکی سەبیع. دواتر هێرشی کردە سەر ئەو ماڵەی پیاوی عەلەوی لەوێ بوو. بەلاّم ئەو هەڵات و موزاحیم لەکوفە مایەوە تا ئەوەی موعتەز لەنامەیەك ئەوی بانگ کردەوە.

لەم ساڵەدا پیاوێکی عەلەوی لەکەنارەکانی نەینەوا لەسەرزەمینی عێراق ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە و هوشام کوڕی باوکی دولف لەمانگی ڕەمەزان/ سێپتامبەر ڕووبەڕووی بوویەوە. ژمارەیەك لەشوێنکەوتەکانی پیاوی عەلەوی کوژران. ئەو خۆی هەڵات و ڕۆشتە ناو کوفە.

لەم ساڵەدا حسەین کوڕی ئەحمەد کوڕی ئیسماعیل کوڕی محەممەد کوڕی ئیسماعیل، ئەرقەت کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی حسەین کوڕی عەلی ناسراو

بەکورکی، لەکەنارەکانی قەزوێن و زەنجان شۆڕشی کرد و کارگوزاری تاهیری لەو ناوچەیە دەرکرد.

هەروەها لەم ساڵەدا مناڵەکانی عوقەیل ڕێگەی جەدەییان بڕی. جەعفەر لەشاشات جەنگی لەگەڵ کردن. لەم جەنگەدا سێسەد کەس لەدانیشتوانی مەککە کوژران و نرخی شتومەکەکان بەرز بوویەوە و عەرەبە سارانشینەکان لەگوندەکاندا تالآن کردنیان کردە پیشە.

هەروەها لەم ساڵەدا ئیسماعیل کوڕی یوسف کوڕی ئیبراهیم کوڕی عەبدوللە کوڕی حەسەن کوڕی حەسەن کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب لەمەککە شۆڕشی کرد. جەعفەر بۆ شاشات هەلآت. ئیسماعیل ماڵی و هاوەڵآنی تالآن کرد و خوێنی ژمارەیەك لەسەربازەکان و دانیشتوانی مەککەی ڕشت. ئەو، هەموو ئەو سامانەی بۆ نۆژەن کردنەوەی ئارامگای پێغەمبەر(د.خ)، کۆکرابوویەوە، تالآنی کرد تەنانەت زێر و سیم و پەردەی کەعبەی لەگەڵ خۆی برد و نزیکەی دووسەد هەزار دیناری لەخەڵك سەند و دوای تالآن کردن، لەمەککە ڕۆشت و لەمانگی رەبیع الاوەل/ ئاوریل دوای پەنجا ڕۆژ مانەوە، بەشێك لەشارەکەی سوتاند و دواتر ڕووی کردە مەدینە. فەرمانڕەوای مەدینە هەلآت و خۆی شاردەوە. ئیسماعیل لەمانگی رەجەب/ جولای بۆ مەککە گەڕایەوە و گەمارۆی خستە سەر دانیشتوانی شارەکە بەشێوەیەك خەڵکان لەبرسیەتی و تینویەتی دەمردن بەهای سێ ئەوقیە[٢٦] نان بۆ یەك درهەم و یەك ڕەتڵ[٢٧] گۆشت بۆ چوار درهەم و قومێك ئاو بۆ سێ دەرهەم بەرز بوویەوە. خەڵکانی مەککە لەم ڕۆژگارەدا گرفتاری ڕەنجێکی گیانبڕ بوون.

ئیسماعیل دوای پەنجا و حەوت ڕۆژ مانەوە، ڕێگەی جەدەی گرتەبەر. ئەو نەیهێشت خواردن بەخەڵکان بگات و سامانی بازرگانەکان و چۆیارەکانی بەزۆر سەند. دواتر ڕووی کردە عەرەفە. محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی عیسا کوڕی مەنسور بەنازناوی کەعب ئەلبەقەر و عیسا کوڕی محەممەدی مەخزومی سوپاسالاری مەککە لەلایەن موعتەزەوە بۆ ئەو سەرزەمینە ڕەوانە کرا بوون.

---

[٢٦] ئەوقیە بەرابەرە لەگەڵ حەوت مسقاڵ

[٢٧] ڕەتڵ بەرابەرە لەگەڵ هەشتا و چوار مسقاڵ

ئیسماعیل ڕووبەڕووی ئەم دوانە بوویەوە و نزیکەی هەزار و پێنسەد کەس لەحاجییەکان کوژران و سامانی خەڵك تالآن کرا و بێ ئەوەی شەو و ڕۆژێك لەعەرەفە بمێننەوە، بۆ ناو شاری مەککە هەڵاتن بەڵام ئیسماعیل و شوێنکەوتەکانی مانەوە. دواتر ئیسماعیل ڕێگەی جودەی گرتەبەر و ئەو ناوچەیشی تالآن کرد.

لەم ساڵەدا سەری سوقەتی خۆپارێز مرد. هەروەها ئیسحاق کوڕی مەنسور کوڕی بەهرام باوکی یەعقوبی کوشەج، حافزی نەیشابوری لەجومادی الاوەل/ مەی، کۆچی دوایی کرد.

ڕووداوەکانی ساڵی پەنجا و دووی کۆچی(٨٦٦ زایینی)

چۆنیەتی لابردنی موستەعین

لەم ساڵەدا موستەعین ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی موعتەسەمی لەخەلافەت لابرد و خەلافەتی بەموعتەزباللە کوڕی متوەکیل سپارد و لەهەینی چواری مورحەڕەم/ بیست و شەشی ژانویە موعتەز لەبەغداد وتارێکی خوێندەوە و بەیعەت لەهەموو سوپاییەکان وەرگیرا.

کوڕی تاهیر هاورێ لەگەڵ سەعید کوڕی حومەید هاتە لای موستەعین. ئەو مەرجەکانی ئەمان نامەی نووسیبوو، وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران! سەعید مەرجەکانی نووسیوە و تۆ دەبێت بەواژۆی خۆت پشتراستی بکەیتەوە، هەنووکە دەیخوێنینەوە و گوێی لێ بگرە.

موستەعین وتی: پێویست بەپشتراست کردنەوە ناکات، ئەم دەستەیە (هاوەڵانی موعتەز) باشتر لەتۆ خوا دەناسن، خۆت پێشتر پشتراستت کردۆتەوە و ئەوە نووسراوە کەتۆ دەیزانی. محەممەد کوڕی عەبدوللە وەڵامی نەدایەوە.

کاتێك موستەعین بەیعەتی لەگەڵ موعتەز کرد و چەندین کەس شایەتی ئەم بەیعەتە بوون، لەگەڵ ژن و منداڵ و هەموو ئەندامانی خێزانەکەی لەروسافەوە بەرەو کۆشکی حەسەن کوڕی سەهل بەرێکەوتن و پاسەوانیان بۆ دانان. جل و بەرگ و داردەست و ئەنگوستیلەی خەلافەتی لێ سەندرایەوە. عەبدوللە کوڕی تاهیر ئەرکی پاسەوانی کردنی ئەوی گرتە ئەستۆ. ڕێگەی ڕۆشتن بۆ حەجیان لێگرت. بەسرەی بۆ شوێنی مانەوەی خۆی هەڵبژارد. پێیان وت: کەش و هەوای بەسرە ناسازگارە و شوێنی نەخۆشییەکان و پەتایە. لەوەڵامدا وتی: ئایا نەخۆشی ئێرە کوشەندەترە یا دەست کێشانەوە لەخەلافەت.

لەشەشەی موحەرەم/ بیست و هەشتی ژانویە، زیاتر لەدوو کەشتی کەهەڵگری کالاّ جۆراوجۆرەکان و مەڕ و خواردەمەنی بوو، گەیشتە شاری بەغداد.

لەم ساڵەدا موستەعینیان بۆ واست ڕەوانە کرد و موعتەز، ئەحمەد کوڕی باوکی ئیسرائیلی وەك وەزیر هەڵبژارد و خەلاّتی پێ بەخشی. باوکی ئەحمەد لەدوانزەی

موحەڕەم/ چواری فەوریە بۆ سامەرا گەڕایەوە.

یەکێك لەشاعیرەکان سەبارەت بەلابردنی موستەعین ئەم هۆنراوەی هۆنیوەتەوە:

خلع الخليفة احمد بن محمد و سيقتل التالی له او يخلع

و يزول ملك بنی ابيه و لا يری احد تملك منهم يستمتع

ايها بنی العباس ان سبيلكم فی قتل اعبدكم سبيل مهيع

رقعتم دنياكم فتمزقت بكم الحياة تمزقا لا يرقع

واتاکەی: ئەحمەد کوڕی محەممەد لەخەلافەت دوور خرایەوە، بەم زووانە جێگرەکەی ئەو لەسەر کار لادەبرێت یا دەکوژرێت. ئەی منداڵەکانی عەباس! ڕێگەی ئێوە بۆ کوشتنی بەندەکانی خۆتان ڕێگەیەکی هەموارە (لەکوشتنی ئەوان زێدەڕۆیی مەکەن) جیهانی خۆتان پینە و پەڕۆ کردووە (مەبەست لەوەیە بەزۆر دەسەڵاتتان لەدەستی خۆتاندا هێشتۆتەوە)، دڕاوییەکانتان دوورییەوە بەڵام ئەم جیهانە بەشێوەیەك لەیەك هەڵوەشاوە چیتر شیاوی دوورینەوە نییە.

سەبارت بە لەسەر کار لابردنی موستەعین شاعیرانی وەك بەحتەری و محەممەد کوڕی مەروان و کەسانی دیکە، هۆنراوەی زۆریان هۆنییەوەو.

لەبیست و سێی موحەڕەم/ پانزەی فەوریە دیوداد کوڕی دیودەست(لەسەردارە ئێرانییەکان) هاتە بەغداد و محەممەد کوڕی عەبدوللە جڵەوی کاروباری ئاویاری فوراتی پێسپارد. ئەویش دەستەیەکی بۆ دوور کردنەوەی تورك و مەغرببییەکان لەدەوروبەری فورات ڕەوانە کرد. دواتر باوکی ساج ڕێگەی کوفەی گرتەبەر.

بەسەرهاتی وەسیف و بوغا

لەم ساڵەدا موعتەز فەرمانی بۆ محەممەد کوڕی عەبدوللە نووسی تا ناوی وەسیف و بوغا لەدیوان بسڕنەوە.

محەممەد کوڕی باوکی عەون یەکێك لەسەردارەکانی محەممەد کوڕی عەبدوللە بوو. بەڵێنی بەباوکی ئەحمەد (برای موعتەز و فەرماندەی گشتی) دابوو بوغا و وەسیف بکوژێت. موعتەزیش وەك پاداشت محەممەد کوڕی عەبدوڵلەی وەك ئەمیری یەمامە و بەحرەین و بەسرە دەستنیشان کرد. دەستەیەك لەهاوەڵانی بوغا و

وەسیف لەم مەبەستە ئاگاداریان کردنەوە و ئەوان هەڕەشەیان لە محەممەد کوڕی عەبدوللە کرد. ئەو دوانە ڕۆشتنە لای محەممەد و ئەویان لەمەبەستی باوکی عەون بۆ کوشتنیان، ئاگادار کردەوە. بوغا وتی: ئەم دەستەیە (موعتەز و شوێنکەوتەکانی) فێڵیان لەئێمە کرد و لەپەیمانەکەیان لەگەڵ ئێمە ڕێگەی ناسازگارییان گرتۆتەبەر. سوێند بەخوا ئەگەر مەبەستی کوشتنی ئێمەیان هەبێت، هیچ کات پێی ناگەن. وەسیف قسەکەی بڕی و وتی: ئێمە دەست رادەگرین و لەماڵەکانی خۆمان دەمێنینەوە و چاوەڕوانی هاتنی کەسێك دەبین کەمەبەستی کوشتنی ئێمەی هەبێت. ئەو دوانە گەڕانەوە بۆ ماڵەکانیان و سوپایەکیان ئامادە کرد.

وەسیف خوشکەکەی، سوعادی کەدایەنی مۆئەییەد بوو بۆ تکاکاری نارده لای مۆئەییەد. مۆئەییەد لەگەڵ موعتەز قسەی کرد تا لەو دوانە خۆش بێت. موعتەز لەوەسیف خۆش بوو و لەنامەیەکدا بۆی نووسی. باوکی ئەحمەد کوڕی متوەکیل سەبارەت بەبوغا قسەی لەگەڵ موعتەز کرد. موعتەز نامەی بەخشینی بۆ بوغا نووسی. ئەو دوانە لەبەغداد بوون. تورکان لای موعتەز پێداگرییان کرد تا وەسیف و بوغا بۆ سامەرا بانگ بکات. ئەو ئەم داواکارییەی بۆ وەسیف و بوغا نووسی بەڵام لەلایەکی دیکە نامەی بۆ محەممەد کوڕی عەبدوللە نووسی ڕێگەی ئەو کارەیان لێ بگرێت (هاتن بۆ سامەرا). ئەوان نامەکەیان بۆ لای محەممەد کوڕی عەبدوللە نارد تا مۆڵەتی لێ وەربگرن. وەسیف و بوغا و نزیکەی چوارسەد کەس لەسوارەکان و منداڵەکانیان بەرێکەوتن و سامان و بنەماڵەکەیان لەناو ماڵەکاندا بەجێهێشت. کوڕی تاهیر کەسی نارد و لەدەروازەی شەماسییە ڕێگەی لێگرتن. ئەوان گەڕانەوە و لەدەروازەی خوراسانەوە ڕۆشتن و خۆیان گەیاندە سامەرا. کاتێك گەیشتنە سامەرا، ڕۆشتنە ماڵەکانی خۆیان. موعتەز هەردووکیانی خەڵات کرد و پێگەکانی پێشووی پێ بەخشینەوە. سەرپەرەستی بەریدی بەموسا کوڕی بوغای گەورە سپارد.

ئاژاوە لەنێوان سوپاکەی بەغداد و محەممەد کوڕی عەبدوللە

لەم ساڵەدا لەنێوان سوپاکەی بەغداد و هاوەڵانی محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر ئاژاوە روویدا.

هۆکاری ئەم ناسازگارییە ئەوە بوو کەنۆکەرەکان (شاکرییەکان) و سەربازە مووچە خۆرەکان لەمانگی رەمەزان/ سێپتامبەر و لەکۆشکی محەممەد کۆبوونەوە و داوای مانگانەی خۆیان کرد. محەممەد پێی وتن: نامەم بۆ سەروەری باوەڕداران نووسیوە تا مانگانەی ئێوە ڕەوانە بکات، ئەو لەوەڵامدا نووسیویەتی: ئەگەر سوپاکەت بۆ خۆت دەوێت، خۆت مانگانەی ئەوان دابین بکە، ئەگەر سوپات بۆ ئێمە دەوێت، ئێمە پێویستمان پێی نییە. ئەوان بەبیستنی ئەم وتەیە، هاتنە جۆش. محەممەد فەرمانیدا دوو هەزار دینار بێنن و لەناو ئەوان دابەشی بکەن و بەم شێوەیە هێور بوونەوە.

ئەم دەستەیە دووبارە لەمانگی رەمەزان/ سێپتامبەر کۆبوونەوە. ئاڵاکانیان هەڵکرد و تەپڵەکانیان هێنایە دەنگ و لەدەروازەی حەرب و شەماسییە و شوێنەکانی دیکە خێوەتیان هەڵدا و لەبوریا و حەسیر کوخیان دروست کرد. کاتێك شەویان بەسەر برد، بەرەبەیان ژمارەیان زیادی کرد. محەممەد هاوەڵانی بانگ کرد و شەویان لەماڵی ئەو بەسەر برد. ماڵەکەی لێوالێو بوو لەپیاوەکان و ژمارەیەکیش لەئاژاوەگێڕانی شار لەدەروازەی حەرب، لەگەڵ شۆڕشییەکان جەنگان و کەرەستەی جەنگ و تەپڵیان بۆ خۆیان بەدەست هێنا. باوکی قاسم عەبدونیان وەك فەرماندەی خۆیان هەڵبژارد. ئەو منالی موەفەق و لەراوێژکارانی عوبەیداللە کوڕی یەحیا کوڕی خاقان بوو. باوکی قاسم ئەم دەستەی ناچار کرد لەوەرگرتنی مانگانە خۆراگری و بوێری لەخۆیان نیشان بدەن.

لەرۆژی هەینی مەبەستی ئەوەیان کرد رێگە لەوتار خوێن بۆ ڕۆشتن بۆ مزگەوت و خوێندنەوەی وتار بەناوی موعتەز بگرن. وتارخوێن ئاگادار بوویەوە و بەبیانوی نەخۆشی، وتاری نەخوێندەوە.

شۆڕشییەکان مەبەستی پردەکەیان کرد. کوڕی تاهیر دەستەیەك لەسەردارەکانی خۆی لەگەڵ ژمارەیەك شاسوار و پیادە بۆ رووبەروو بوونەوەی ئەوان ڕەوانە کردو

لەنێوان ئەم دوو سوپایە ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند و ژمارەیەك کوژران و کەوتنە سەرزەوی. هاوەڵانی تاهیر لەپردەکە پاشەکشێیان کرد. شۆڕشییەکانی بەشی ڕۆژهەڵات کاتێك بینیان، هاورێکانیان، هاوەڵانی تاهیریان لەپردەکە دوور خستۆتەوە، هێرشیان هێنا تاپەیوەستی هاورێکانیان بن.

کوڕی تاهیر چەند کەشتی لەچیلکە و قامیش و خۆڵ و خاشاك پڕ کرد. کەشتییەکانی گڕ تێبەردا و بەرەو لای پردەکە ڕەوانەی کردن. کەشتییەکان پردەکەیان سووتاند و بەرەو لای پردەکانی دیکە درێژەیان بەرێگەکەیاندا بەڵام سەربازەکانی بەشی ڕۆژئاوا خۆیان پێگەیاند و نغرۆیان کردن. پاشەکشێیان بەسوپاکەی تاهیر کرد تا بەردەم ماڵەکەی. لەم ناوەدا دە کەس کوژران. خەڵکان بنکەی شورتە (ئاسایشی) شاریان تاڵان کرد و کاڵا جۆراوجۆرەکانیان فڕاند.

کاتێك کوڕی تاهیر بینی سوپای دوژمن هێرشی کردۆتە سەر هاوەڵانی، فەرمانیدا دوکانەکانی کەنار پردەکە بسوتێنن و بەمشێوەیە بڕێکی زۆر کاڵای بازرگانان سووتێنرا. ئاگر دوو سوپاکەی لەیەك جیا کردەوە و شۆڕشییەکان بۆ ئوردووگای خۆیان لەدەروازەی حەرب گەڕانەوە. کوڕی تاهیر سوپاکەی کۆکردەوە و لەترسی گەڕانەوەی شۆڕشییەکان ئەوانی ئامادە کرد بەڵام ئەوان چیتر نەگەڕانەوە.

لەیەکێك لەرۆژەکان دوو پیاو لەشۆڕشییەکان هاتنە لای تاهیر و چۆنیەتی شکست پێهێنانی شۆڕشییەکان و کپ کردنی ئەم ئاژاوەیان پێ نیشاندا. کوڕی تاهیر فەرمانیدا دووسەد دیناریان وەك پاداشت پێ بدەن. فەرمانی بەشا کوڕی میکال و سەردارەکانی دیکەدا بەرەو ئەوێ بەرێکەون. ئەوان روویان کردە ئەو کەنارە. باوکی قاسم، فەرماندەی شۆڕشییەکان و کوڕی خەلیل و سەرکردەکانی دیکەی ئەوان، لەهاتنی شا کوڕی میکال ترسان. هێزەکانی ئەم دوو شۆڕشییە بڵاوەیان لێکردبوو و بەم شێوەیە هەرکام بەرەو شوێنی خۆیان گەڕانەوە. کوڕی خەلیل رووبەرووی شا کوڕی میکال و سوپاکەی بوویەوە و دەنگی بەرز کردەوە، هاوەڵانی محەممەدیش دەنگیان بەرز کردەوە و ئەو لەناو ئەوان گرفتار بوو وکوژراو وکەوتە سەرزەوی. باوکی قاسم خۆی حەشاردا، بەڵام شوێنەکەیان دۆزییەوە و

گرتیان و بردیانە لای کوڕی تاهیر. سوپاکەی ئەو لەدەروازەی حەرب بڵاوەی لێکرد و هەرکەس بۆ ماڵەکەی خۆی گەڕایەوە. باوکی قاسمیان گرت و بەرادەیەك ئەشکەنجەیان کرد تا گیانیدا. ئەم ڕووداوە لەمانگی ڕەمەزان، سێپتامبەر ڕوویدا.

چۆنیەتی لابردنی مۆئەییەد و مەرگی ئەو

لەمانگی ڕەجەب/ ژوئییە، موعتەز مۆئەییەدی برای لەجێگری خۆی دوورخستەوە. چۆنیەتی ئەم کارە بەم شێوە بوو: عەلا کوڕی ئەحمەد، فەرمانڕەوای ئەرمەنستان، پێنج هەزار دیناری بۆ مۆئەییەد نارد تا بارودۆخی خۆی سامان بەبەخشێت. عیسا کوڕی فەرخان ئاگادار بوویەوە و پارەکەی فڕاند. مۆئەییەد، تورکەکانی دژی عیسا کوڕی فەرخان هاندا بەڵام نەیتوانی مەغرببیەکان بۆ ئەو کارە ناچار بکات. موعتەز ئەمەی بیست. کەسی بەدوای مۆئەییەد و باوکی ئەحمەدی برای نارد. هەردووکیانی گرت و زیندانی کردن. مۆئەییەدی قۆڵبەست کرد و پاداشتی بەتورك و مەغرببیەکاندا.

دەگێڕنەوە کەموعتەز، چل قامچی لەمۆئەییەددا و ئەوی لەسامەرا، لەجێگری خۆی دوور خستەوە و بۆ ئەم کارە لەمۆئەییەد دەستنوسێکی بەخەتی خۆی وەرگرت. مەرگی مۆئەییەد لەبیست و دووەمی ڕەجەب/ سی ژوئییە ڕوویدا.

چۆنیەتی مەرگی بەم شێوە بوو: ژنێك لەژنەکانی تورك، محەممەد کوڕی ڕاشدی ئاگادار کردەوە کەتورکەکان مەبەستی ئازاد کردنی مۆئەییەدیان لەزیندان هەیە. ئەو موعتەزی لەم هەواڵە ئاگادار کردەوە بەڵام موسا کوڕی بوغا وتی: تورکەکان دەخوازن باوکی ئەحمەد کوڕی متوەکیل ئازاد بکەن چوونکە لەگەڵ ئەو هاودەمن و لەجەنگدا لەگەڵ ئەو بوون. بۆ بەیانی، موعتەز، قازی و فەقیە و گەورەکانی بانگ کرد و جەستەی بێ گیانی مۆئەییەد بێ ئەوەی شوێنی هیچ برین یا ئەشکەنجە و قامچی بەسەر جەستەیەوە بێت، لەزیندان هێنایانەدەر و تەسلیم بەدایکیان کرد. کفنیان لای جەنازەکەی دانا و دایکی بەخاکی سپارد. دەڵێن: ئەویان لەپۆششێك لەپێستی سمۆرە پێچاوە و هەردوو لایان بەرادەیەك گوشی تا گیانی دەرچوو. هەروەها دەڵێن: ئەویان لەناو سەهۆڵدا دانیشاند و بەفریان کرد بەسەریا و بەهۆی

سەرماوە، ڕەقی بردەوە. کاتێك مۆئەییەد مرد، براکەی باوکی ئەحمەد زیندانی کرد. ئەو برای مۆئەییەد بوو (لەدایك و باوکەوە).

چۆنیەتی کوژرانی موستەعین

کاتێك موعتەز مەبەستی ئەوەی کرد موستەعین ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی موعتەسەم بکوژێت، فەرمانێکی بۆ محەممەد کوڕی عەبدوللە نووسی و فەرمانیٚ پێدا موستەعین بەسیمای خزمەتکار بسپێرێت. محەممەد کوڕی عەبدوللە ئەم کارەی خستە ئەستۆی ئەحمەد کوڕی تولون. ئەحمەد ئەوی گرت و لەگەڵ ئەو ڕێگەی قاتولی بڕی و تەسلیم بەسەعید کوڕی ساڵحی سپارد. سەعید ئەوی بردە ماڵەکەی خۆی و قامچی بارانی کرد تا گیانی دەرچوو.

هەروەها دەڵێن بەردێکیان بەقاچییەوە بەستەوە و فڕیاندایە ناو دیجلە. هەروەها دەڵێن ئەو دایەنەکەیان لەدوو لای کەژاوە بەستەوە. کاتێك سەعید لێی نزیك بوویەوە، بەشمشێر لێیدا. موستەعین هاواری کرد وەك دایەنەکەی. بەم شێوەیە هەردووکیان کوژران.

موعتەز کاتێك یاری شەترەنجی دەکرد، سەری موستەعینیان بردە لای. وتیان: ئەمە سەری خەلیفەی لەسەر کار لابراوە. موعتەز وتی: لەسوچێکدا داینێت تا ئەم یارییە تەواو دەبێت. کاتێك کۆتایی بەیارییەکە هێنا، سەیری کرد و فەرمانیدا بەخاکی بسپێرن و وتی پەنجا هەزار درهەم بەسەعید بدەن و وەك فەرمانڕەوای بەسرە دەستنیشانی بکەن.

ئاژاوەی نێوان تورکەکان و مەغرببییەکان

لەسەرەتای ڕەجەبی ئەم ساڵە/ هەژدەی ژوئیە، لەنێوان تورکەکان و مەغرببییەکان ئاژاوە کەوتەوە. هۆکاری ئەم شۆڕشە ئەوە بوو تورکەکان هێرشیان کردە سەر عیسا کوڕی فەرخان شا و لێیاندا و ئەسپەکەیان لیٚ سەند. مەغرببییەکان بەسەرکردایەتی محەممەد کوڕی ڕاشید و نەسر کوڕی سەعد کۆبوونەوە و هێرشیان کردە سەر تورکەکان. کۆشکیان لەدەستی تورکەکان دەرهێنا و ئەوانیان لەویٚ دوور

خستەوە و پێیان وتن: هەر رۆژ خەلیفەیەك دەكوژن یا لەخەلافەت دووری دەخەنەوە و كەسێكی دیكە وەك وەزیر هەڵدەبژێرن.

كۆشك و گەنجینەكان كەوتە دەستی مەغرببییەكان. ئەو چوارپێیانەیان هەڵگرت كەتوركەكان بەجێیان هێشتبوو. توركەكان كۆبوونەوە و كەسیان بەدوای توركانی كەرخ و شوێنەكانی دیكە نارد. هێزەكانی خۆیان كۆكردەوە و رووبەرووی مەغرببییەكان بوونەوە. ئاژاوەگێرانی شار و نۆكەرەكان، هاوكاری مەغرببییەكانیان دەكرد. توركان ناتەوان و بەناچاری ملكەچی خۆیان دەربڕی.

جەعفەر كوڕی عەبدواحید لەنێوان ئەوان ئاشتی سەقامگیر كرد بەو مەرجەی كارەسات نەخولقێنن و لە هەر شوێنێك یەكێك لەتوركەكان بۆكارێك راسپێردرێت، لەمەغرببییەكانیش كەسێك هاورێیەتی بكات و بەپێچەوانەوە و كەس بەتەنیا بۆ راپەڕاندنی كاروبارەكان رانەسپێردرێت. ئەوان بۆ ماوەیەك بەم شێوەیە مانەوە. دواتر دووبارە توركەكان كۆبوونەوە و وتیان: ئێمە سەری ئەم دوانە (محەممەد كوڕی راشید و نەسر كوڕی سەعدمان) دەوێت. ئەگەر ئەوان لەناو ببەین، چیتر كەس ناتەوانێت قسە بكات. محەممەد كوڕی راشید و نەسر كوڕی سەعد لەمەبەستی توركەكان ئاگادار بوونەوە. ئەو دوانە ویستیان بەرەو ماڵی محەممەد كوڕی غەرون بڕۆن و تا دامركاندنەوەی رقی توركەكان لای ئەو بمێننەوە و دواتر بگەڕێنەوە. محەممەد كوڕی غەروان توركەكانی لەبوونی ئەوان ئاگادار كردەوە. توركەكان ئەو دوانەیان گرت و سەریان بڕین. موعتەز لەمە ئاگادار بوویەوە و مەبەستی كوشتی كوڕی غەرونی كرد. دەستەیەك نێوەنجیگەرییان كرد و موعتەز ئەوی بۆ بەغداد دوور خستەوە.

شۆڕشی موساور لەبوازیج

لەرەجەب/ ژوئیەی ئەم ساڵە موساور كوڕی عەبدحەمید كوڕی موساوری شاری (شاری بەمانای كڕیار دێت كە لەقورئاندا ئاماژەی پێدراوە و هەركەس لەرێگەی خواوەند شۆڕش بكات، نەفسی خۆی دەكرێتەوە. خەوارجیان بەشاری ناو دەبرد)بوجَلی موسڵی لەبوازیج شۆڕشی كرد. باوەگەورێی ئەو موساور لەموسڵ خاوەنی میوانخانەی موساور بوو و میوانخانەی موساور لەموسڵ بەناوی

باوەگەورێی ئەوە.

هۆکاری شۆڕشەکەی ئەوە بوو ئاسایشی(شورتە) موسڵ کە لەژێر فەرمانی منداڵەکانی عیمران و سەرکردەکانی دیکە بوون، پیاوێك بەناوی حسەین کوڕی بوکەیریان بۆ پاسەوانی راسپارد. ئەو منداڵی موساوری بەناوی حەوسەرە گرت و لەحەدیسییە زیندانی کرد. حەوسەرە گەنجێکی جوان بوو. حسەین شەوانە ئەوی لەزیندان دەهێنایەدەر و لەگەڵی رایدەبوارد و بەرۆژ دەیگەڕاندەوە بۆ زیندان. حەوسەرە باوکی لەم کارە ئاگادار کردەوە کە لەبوازیج بوو. بۆی نووسی: رۆژ لەزیندان و شەو لەباوەشیٚ ناپیاوەکان بەسەر دەبەم. باوکی لەم وتەیە بەرادەیەك تورە بوو کەئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە و دەستەیەك پەیوەستی بوون و بەیعەتیان لەگەڵ بەست. ئەو مەبەستی حەدیسیەی کرد. حسەین کوڕی بوکەیر خۆی شاردەوە و موساور کوڕەکەی لەزیندان هێنایەدەر. ژمارەی هاوەڵە کورد و عەرەبەکانی زیادیان کرد. موساور بەرەو موسڵ بەرێکەوت و لەبەشی رۆژهەڵات دابەزی. فەرمانڕەوای موسڵ، عوقبە کوڕی محەممەد کوڕی جەعفەر کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس کوڕی ئەهبانی خوزاعی بوو. دەیانوت ئەهبان لەگەڵ گورگ قسەی کردووە و هاوەڵی پێغەمبەر(د.خ) بووە. عوقبە لەلای رۆژهەڵاتەوە دوو پیاوی نارد تا رووبەرووی موساور ببنەوە. ئەوان لەدیجلە پەڕینەوە و خۆیان بەموساور گەیاند و شەڕیان دەستپێکرد بەڵام هەردووکیان کوژران و موساور گەڕایەوە و چیتر جەنگ کردنی بەڕەوا نەزانی. حەوسرە کوڕی موساور هاورێیەتی باوکی دەکرد. ئەم هۆنراوەی لەباوکی بیست:

انا الغلام البجلی الشاری اخرجنی جورکم من داری

واتاکەی: منم ئەو مێردمنداڵە بجلییە کەکڕیاری نەفسی خۆی بۆ جیهادە و ستەمی ئێوە منی لەماڵەکەم هێنایەدەر.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەلی کوڕی خەلەف عەتار ودەستەیەك لەتالبییەکان (منداڵەکانی ئەبی تالیب) وەك باوکی ئەحمەد محەممەد کوڕی جەعفەر کوڕی حەسەن کوڕی جەعفەر کوڕی حەسەن کوڕی حەسەن کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب

و باوکی هاشم داود کوڕی قاسمی جەعفەری لەمانگی شەعبان/ ئۆگۆست بۆ سامەرا بران.

چۆنیەتی ئەم رووداوە بەم شێوە بوو: پیاوێك لەتالیبییەکان لەگەڵ دەستەیەك لەنۆکەران لەبەغداد بەرەو کوفە بەرێکەوت. لەو رۆژگارەدا کوفە لەسنوری دەسەڵاتی باوکی ساجدا بوو و خۆی لەبەغداد ژیانی بەسەر دەبرد. محەممەد کوڕی عەبدوللە فەرمانی پێدا بەرەو کوفە بڕوات و ئەو پێش خۆی جێگرەکەی، عەبدولرەحمانی بۆ کوفە نارد. کاتێك عەبدولرەحمان گەیشتە کوفە، دانیشتووانی ئەم شارە بەگومانی ئەوەی بۆ جەنگی پیاوی عەلەوی هاتووە، بەردبارانیان کرد. عەبدولرەحمان کاتێك ئەمەی بینی وتی: من کارگوزاری ئەم شارە نیم، تەنیا سەربازێکم کەبۆ جەنگ لەگەڵ سارانشینەکان هاتووم. دەستیان لێ هەڵگرت.

موعتەز باوکی ئەحمەدی تالبی وەك کارگوزاری کوفە دەستنیشان کردبوو. ئەمە دوای ئەوە بوو کەموزاحیم کوڕی خاقان ئەو پیاوە عەلەوییەی لەکوفە شکستدا و پێشتر ئاماژەمان پێدا. باوکی ئەحمەد لەکوفە خراپەکاری کردە پیشە و خەڵکانی رەنجاند و دەستی بەسەر سامان و زەوییەکانی ئەواندا گرت. کاتێك عەبدولرەحمان لەکوفە مایەوە، رێگەی سازان و خۆشەویستی لەگەڵ گرتەبەر تا ئەو جێگەی باوکی ئەحمەد تێکەڵی بوو و لەسەر سفرەکەی دانیشت. دواتر لەگەڵ ئەو بۆ گەڕان ڕۆشتە یەکێك لەباغەکانی کوفە. عەبدولرەحمان پێشتر هاوەڵانی خۆی ئامادە کردبوو. کاتێك شەو داهات ئەوی ئەسیر کرد و لەرەبیع الاخر/ ئاوریل ڕەوانەی بەغدادی کرد. لەناو کەل و پەلەکانی برازاکەی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی خەلەف کوڕی عەتار (لەگەڵ ئەو گرفتار ببوو) چەندین نامە لەحەسەن کوڕی زەید دۆزرایەوە. موعتەزیان لەمە ئاگادار کردەوە و ئەو، فەرمانی بە محەممەد کوڕی عەبدوللەدا ئەو و تالبییەکانی دیکە بباتە سامەرا. بەم شێوەیە هەموویان ڕەوانەی سامەرا کران.

لەم ساڵەدا حسیەن کوڕی باوکی شەوارب، وەك قازی قازییەکان دەستنیشان کرا.

لەم ساڵەدا باوکی ساج بەفەرمانی محەممەد کوڕی عەلی پاسەوانی کردنی رێگەی خوراسانی گرتەئەستۆ.

هەروەها لەم ساڵەدا عیسا کوڕی شێخ وەك فەرمانڕەوایی ڕەملە راسپێردرا. ئەو

جێگرەکەی خۆی، باوکی موغرای بۆ ئەو ناوچەیە نارد. کوڕی عیسا، شەیبانی و منالّەکەی شێخ کوڕی سەلیل لەمنالّەکانی جەساس کوڕی موڕە کوڕی زوهەل کوڕی شەیبان بوو کەدەسەلاّتی بەسەر هەموو فەلەستیندا گرت. کاتێك تورکەکان لەعێراق شۆڕشیان کرد، ئەو فەرمانڕەوایەتی دیمەشق ودەوروبەری گرتە دەست و یاخی بوو، خەراجی نەدا و ئەوەی لەشامەوە بۆ خەلیفە ڕەوانە دەکرا، دەستی بەسەردا گرت و تایبەتی کرد بەخۆی.

لەم سالّەدا وەسیف فەرمانی بۆ عەبدولعەزیز کوڕی باوکی دۆلف نووسی و کێوەکان (کوێستان: لوڕستان و کوڕدستانی) خستە ژێر فەرمانی ئەو، خەلاّتی بۆ نارد. عەبدولعەزیز ئەم کارەی بەفەرمانی وەسیف گرتە ئەستۆ.

لەم سالّەدا جوستانی دەیلەمی لەگەلّ عیسا کوڕی ئەحمەدی عەلەوی و حسەین کوڕی ئەحمەدی کەوکەبی هێرشیان کردە سەر ڕەی، ژمارەیەکیان کوشت و ئەسیر کرد و تالاّنییان کردە پیشە. فەرمانڕەوای ڕەی لەم رۆژگارەدا عەبدوللە کوڕی عوزەیز بوو کەهەلاّت. دانیشتوان لەبەرابەر پێدانی هەزار هەزار درهەم پەیمانی ئاشتییان لەگەلّ بەستن. ئەوان شارەکەیان بەجێهێشت بەلاّم دواتر کوڕی عوزەیز گەڕایەوە و ئەحمەد کوڕی عیسای گرت و ڕەوانەی نەیشابوری کرد.

لەم سالّەدا محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی عیسا کوڕی مەنسور ریّ و رەسمی حەجی لەگەلّ خەلّکان ئەنجامدا.

هەروەها لەم سالّەدا محەممەد کوڕی عەبدولرەحمان، فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس، سوپایەکی بۆ سەرزەمینی ناباوەڕان ڕەوانە کرد. ئەوان مەبەستی ئەلبە و شاری مانەیان کرد و ژمارەیەکی زۆر لەدانیشتوانی ئەو ناوچەیان کوشت و سوپاکە تەندروست گەڕایەوە.

لەم سالّەدا محەممەد کوڕی بەشاری بوندار و باوکی موسا محەممەد کوڕی موسەنای دەمن کەهەردووك خەلّکی بەسرە و لەمامۆستاکانی بوخاری و موسلیم لەنوسینی (صحیحی بوخاری و صحیحی موسلم لەحەدیس) بوون، مردن. سالّی لەدایك بوونی بوندار ٧٨٣/١٦٧ زایینیە.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و پەنجا و سێی کۆچی (٨٦٧ زایینی)

چۆنیەتی لێسەندنی کەرەج لەباوکی دۆلف

لەرەجەب/ ژوئیەی ئەم ساڵە، موعتەز، فەرمانڕەوای کێوەکانی بەموسا کوڕی بوغای گەورە سپارد. ئەو موفلحی بەنوێنەرایەتی خۆی بۆ ئەو سەرزەمینە ڕەوانە کرد. موفلیح لەدەرەوەی هەمەدان ڕووبەڕووی عەبدولعەزیز کوڕی باوکی دۆلف بوویەوە و شەڕیان دەستپێکرد. زیاتر لەبیست هەزار دز و ڕێگر هاوڕێیەتی عەبدولعەزیزیان دەکرد. عەبدولعەزیز شکستی خوارد وسوپاکەی کوشتار کران.

لەرەمەزان/ سێپتامبەر، موفلیح ڕووی کردە کەرەج و دوو سەنگەری لەوێ ئامادە کرد. عەبدولعەزیز سوپایەکی چوار هەزار کەسی بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەو ڕەوانە کرد. موفلیح ڕووبەڕوویان بوویەوە وئەوانەی لەناو سەنگەرەکاندا بوون، هاتنەدەر و پاشەکشێیان پێکرد. ژمارەیەکی زۆریان کوشت و ئەسیر کرد. عەبدولعەزیز بۆ هاوکاری سوپاکەی هات بەڵام ئەویش بەهەڵاتنی سوپاکەی هەڵات و لەکەرەج ڕۆشتەدەر. ڕۆشتە قەڵایەك کە بەزۆر ناویان دەبرد. لەوێ پەنای گرت. موفلیح هاتە کەرەج و بنەماڵەی عەبدولعەزیزی ئەسیر کرد. دایکی عەبدولعەزیز لەناو ئەسیرەکان دەبینرا. (باوکی دۆلفی عیجیل کە عەبدولعەزیز منالی ئەو بوو، یەکێك لەگەورەترین سەرکردەکانی شیعەیە. ئەبو موسلیمی خوراسانی موالی باوەگەورێکانی بنەماڵەی باوکی دۆلفە. کەرەج جیاوازە لەکەرەجی ئیستا. کەرەج‌‌ کۆڕ و هەنووکە ڕووباری کۆڕ لەدەوروبەری ئەراك بەناو بانگە.

چۆنیەتی کوژرانی وەسیف

لەم ساڵەدا وەسیف کوژرا. هۆکاری کوشتنەکەی ئەوە بوو تورکەکان و فەرغانییەکان و ئەشروسنییەکان شۆڕشیان کرد و داوای مانگانەی چوارمانگیان کرد. بوغا و سیما و وەسیف ڕۆشتنە لایان. وەسیف گفتوگۆی لەگەڵ کردن و وتی: ئێمە سامانمان پێ نییە، ئەگەر دەخوازن قوڕ هەڵگرن وبیکەن بەسەری خۆتانا. بوغا وتی: با لەگەڵ سەروەری باوەڕداران قسە بکەین و لەکۆشکی ئەشناس لەو

بارە راوێژ دەکەین. ڕۆشتنە کۆشکی ئەشناس.

سیما و بوغا ڕۆشتنە بارەگای موعتەز و وەسیف لەناو ئەواندا مایەوە. یەکێك لەشۆڕشییەکان خۆی پێگەیاند و بەشمشێر لێیدا. یەکیتر چەقۆی لەسکی چەقاند و دواتر بەتەورزین لەت لەتیان کرد و کوشتیان. سەری وەسیفیان لێکردەوە و کردیان بەکۆلۆژەوە[٢٨]. موعتەز کار و پێگەی وەسیفی بەبوغای شەرابی یا هەمان بوغای بچوك سپارد و تاجێك و دوو بازووبەندی پێ بەخشی.

کوژرانی بونداری تەبەری

لەم ساڵەدا بونداری تەبەرییان کوشت. چۆنیەتی کوشتنی ئەو بەمشێوەیە: موساور کوڕی عەبدحەمیدی موسڵی کاتێك لەبوازیج شۆڕشی کرد (وەك ئامارژەمان پێدا) و ڕێگەی خوراسان لەژێر دەستی بوندار و موزەفەر کوڕی سیسیل بوو. لەو کاتەدا هەردووکیان لەدەسکەرە بوون. بوندار ئاگادار بوویەوە کەموساور بەرەو کەرخی حەدان دەڕوا. موزەفەر داوای لەبوندار کرد شوێنپێی هەڵگرێت. بوندار بەموزەفەری وت: هەنووکە رۆژ بەسەرهاتووە و بەیانی جەژنە، کاتێك جەژنمان کرد، شوێنی دەکەوین. بوندار بەتەماحی ئەوەی ئەم سەرکەوتنە بەخۆی ببڕێت، شەوانە بەرێکەوت تا ئەو جێگەی بەسەر ئوردووگاکەی موساوری دەیڕوانی. دەستەیەك لەهاوەڵانی پێشنیاریان پێکرد شەو بەشێوەیەکی نهێنی بەسەر ببەن بەڵام بوندار رازی نەبوو و وتی: با بیانبینین و بمانبینن. شۆڕشییەکان لەبونی ئەو ئاگادار بوونەوە. سوار ئەسپەکانی خۆیان بوون و جەنگیان دەستپێکرد.

سێسەد سوار لەگەڵ بوندار و ژمارەی شۆڕشییەکان حەوتسەد سوار بوو. شەڕێکی قورس لەنێوان ئەم دوو سوپایە دەستی پێکرد. شۆڕشییەکان هێرشیان برد و زیاتر لەسەد کەس لەسوپاکەی بوندار جیابوونەوە. هەرچەندە خۆڕاگرییان کرد بەڵام سەرئەنجام هەموویان کوژران و بوندار و سوپاکەی شکستیان خوارد. شۆڕشییەکان ئەوانیان لەیەك جیا دەکردەوە و دواتر خوێنیان دەڕشتن. بوندار هەڵات و شۆڕشییەکان شوێنیان کەوتن و خۆیان پێگەیاند. کوشتیان و سەریان

---

[٢٨] کۆلۆژ: دارێکە ئاگری ناو تەنوری پێ ئەمبارەو بار دەکەن. (وەرگێر)

بڕی و بەڕمەوە هەڵیانواسی. نزیکەی پەنجا کەس لەهاوەڵانی رزگاریان بوو و سەد کەسیان کوژران.

موزەفەر ئاگادار بوویەوە و رێگەی بەغدادی گرتەبەر. موساوریش رێگەی حولوانی گرتە بەر و خەڵکی ئەم شارە بەجەنگ رووبەرووی بوونەوە. لەدانیشتوانی حولوان چوارسەد کەس کوژرا و ژمارەیەك لەهاوەڵانی موساوریش کوژران. ژمارەیەك لەحاجییەکانی خوراسان لەحولوانیش گیانیان لەدەستدا. ئەم حاجییانە لەسەرەتادا هاوکاری خەڵکی شارەکەیان دەکرد بەڵام چوونکە نەیانتوانی هیچ بکەن، رێگەی خۆیان گرتەبەر و رۆشتن.

منداڵەکەی موساور لەمبارەوە وتوویەتی:

فجعت العرقا ببندارها	و حزت البلاد باقطارها
و حلوان صبحتها غارة	فقتلت اغرار غرارها
و عقبة بالموصل احجرتة	و طوقته الذل فی کارها

واتاکەی: عێراقم بەکوشتنی بوندار داغدار کرد و دەستم بەهەموو ناوچەکانی ئەو سەرزەمینە گەیشت. لەبەرەبەیانان حولوانم تالآن کردو گەنجە لەخۆباییەکانیم کوشت و عوقەبەم لەموسڵ بەند کرد و تەوقی ریسواییم کردە ملی و گرفتاری ئەو کارەم کرد.

چۆنیەتی مردنی محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر

لەشەوی چواردەی زیحەججە/ شانزەی دێسامبەر مانگ بەتەواوی گیرا و بەنەمانی ئەم مانگ گیرانە، محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر مرد. دەستەیەك مەرگی ئەو بەهۆی ئەو برینانەوە دەزانن کە لەقوڕگ و سەری هات و سەرئەنجام کوشتی. بۆ دەرمانی ئەم برینانە پڵیتەیان تێدەکرد.

کاتێك نەخۆشییەکەی پەرەی سەند، نامەی بۆ کارگوزار و راوێژکارەکانی نووسی و هەموو کارەکانی خۆی بەبراکەی، عوبەیداللە کوڕی تاهیر سپارد و کاتێك مرد، لەنێوان کوڕەکەی تاهیر و عوبەیداللەی برای لەسەر نوێژ خوێندن لەسەر جەنازەکەی ئاژاوە کەوتەوە و سەرئەنجام کوڕەکەی نوێژی لەسەر جەنازەکەی

خوێند. هاوەڵانی تاهیر لەگەڵ عوبەیدالله ناسازگار بوون تا ئەوەی شمشێریان دەرکێشا و یەکتریان بەردباران کرد. هەموان خوازیاری شوێنکەوتنی تاهیر بوون. عوبەیدالله لەرووباری دیجلە پەڕییەوە و بەرەو ماڵەکەی لەبەشی ڕۆژهەڵات بەرێکەوت. سەرکردەکانی سوپا پەیوەستی بوون چوونکە محەممەد لەوەسیەت نامەکەی جڵەوی هەموو کارەکانی بەو سپاردبوو.

موعتەز خەلاّتی بۆ عوبەیدالله نارد و عوبەیدالله پەنجا هەزار درهەمی بەو کەسە بەخشی کەخەلاّتەکەی بۆ هێنا.

شۆڕش لەدەوروبەری موسڵ

لەم ساڵەدا لەنێوان سلێمان کوڕی عیمرانی ئەزدی و هۆزی عەنزە جەنگ کەوتەوە.

چۆنیەتی ئەم جەنگە بەم شێوە بوو: سلێمان بەشێك لەزەوییەکانی مەرجی کڕی. دواتر یەکێك لەپیاوانی عەنزە بەناوی بەرهونە داوای شوفعەی[٢٩] لەسلێمان کرد. سلێمان گرنگی بەوتەکەی نەدا. بەرهونە ڕۆشتە لای عەنزە. هۆزی عەنزە لەزابین نیشتەجێ بوون. ئەو داوای هاوکاری لەوان و منداڵەکانی شەیبان کرد و دەستەیەکی فراوان لەدەوری کۆبوونەوە و ئەم دوو هۆزە لەتالاّن کردنی دەوروبەری موسڵ، زێدەڕۆییان کرد.

سلێمان لەموسڵ هێزەکانی کۆکردەوە و بۆ جەنگی ئەوان ڕەوانەی کردن. لەزاب تێپەڕی و جەنگێکی ماڵوێرانکەر لەنێوانیان هەڵگیرسا. جەنگ لەکەنار دەروازەی شەمعون ڕوویدا و ژمارەیەکی زۆر لەهەر دوو هۆز کوژران. سەری کوژراوەکانیان بردە موسڵ کەزیاتر لەدووسەد سەر بوو.

حەفس کوڕی عەمرۆ باهلی هۆنراوەیەکی هۆنیوەتەوە و تیایدا ئاماژە بەم جەنگە دەدات:

شهدت مواقفنا نزار فاحمدت   كرات كل سميدع قمقام

---

[٢٩] شوفوعە: مافی لەپێشی دراوسێیەتییە لەخاوەنداریەتی زەوی لەسەر هەموو کڕیارەکان بەناچاری یا بەمەرجی تایبەت.

جاءوا و جئنا لا نفيتم صلنا   ضربا يطيح جماجم الاجسام

واتاکەی: هۆزەکانی نزار جەنگەکانی ئێمەیان بینی و هێرشی بوێرە گەورەکانی ئێمەیان وەسف کرد. ئەوان هاتن وئێمە هاتین. حەفیای ئێمە دوور مەکەنەوە. بەگورزێکەوە هاتین کەسەر لەجەستە جیا دەکاتەوە.

قەسیدەیەکی دوور و درێژە. لەم ساڵەدا لەدەوروبەری موسڵ، دووبارە جەنگ و ئاژاوە سەری هەڵدا و حوباب کوڕی بوکەیری تەلیدی لەو جەنگانەدا کوژرا. هۆکاری جەنگەکە ئەوە بوو محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی سەیید کوڕی ئەنسی تەلیدی ئەزدی دوو گوندی کڕی کە لەگرێوی محەممەد کوڕی عەلی تەلیدیدا بوو. حوباب پێی وت: نامەیەك لەبوغا بێنە تا ئەم دوو گوندەی لێ بستێنم. چوارپێ و خەرجی رێگەی پێدا. مالك رۆشتە سامەرا و نامەیەکی بوغای هێنا کەفەرمانی بەحوباب دەدا ئەو دوو گوندە لە محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی سەیید بستێنێت. ئەویش ئەو کارەی کارد و چەند کەسێکی نارد تا ئەم دوو گوندە لەمحەممەد بستێنن. لەنێوان ئەوان چەندین نامە ئاڵوگۆڕ کرا و پەیمانی ئاشتییان بەست.

دوای ئاشتی رۆژێك محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی سەیید و حوباب لەباغێکدا دانیشتبوون و عەرەقیان دەخواردەوە. کەنیزێکان لەگەڵدا بوو. حوباب داوای لەکەنیزەکە کرد ئەم هۆنراوەیە بەگۆرانی بخوێنێت:

متى تجمع القلب الزكي و صارما   و انفا حميا تجتنبك المظالم

واتاکەی: هەرکات دڵی روون و شمشێر و سرشت بەرزی پێکەوە کۆبکەیتەوە، ستەم لای تۆ کۆچ دەکات.

کەنیز خوێندی و محەممەد کوڕی عەبدوللە توڕە بوو. داوای لەکەنیزەکە کرد ئەم هۆنراوەیە بەگۆرانی بخوێنێت:

كذبتم و بيت الله لا تأخذونها   مراغمة مادام للسيف قائم

و لا صلح حتى تقرع البيض بالقنا   و يضرب بالبيض الخفاف الجماجم

واتاکەی: درۆتان کرد، سوێند بەماڵی خوا، ئێوە تا ئەو کاتەی شمشێرتان بەدەستەوە، نایگرن، هیچ سازانێك لەئارادا نابێت تا ئەو کاتەی بەرم لەشمشێرەکان بدرێت و بەشمشێرە تیژ و سووکەکان، سەر لەجەستەکان جیا بکرێتەوە.

ئەم دوانە بەو شێوەیە لەیەك جیابوونەوە و هەرکەس ڕقی ئەوی دیکەی لەدڵ گرتبوو. حوباب دووبارە نوێنەرەکانی بۆ ئەو دوو گوندە نارد. محەممەدیش دەستەکەی کۆکردەوە. پەیکەکان دووبارە پەیامی ئاشتیان برد و هێنایان و هەرکام وەڵامیان دایەوە. محەممەد بڵاوەی بەدەستەکەی خۆی کرد. دواتر بیستی کەحوباب وتوویەتی: ئەگەر محەممەد چوار کەسی لەگەڵدا بێت، بەئاشتی رازی نابێت. لەم قسەیە تورە بوو و دەستەیەکی فراوانی کۆکردەوە و هەنگاوی یەکەمی بۆ جەنگ لەگەڵ حوباب هەڵگرت. حوباب رووبەرووی بوویەوە. شەڕ لەنێوان ئەوان هەڵگیرسا و حوباب و کوڕەکەی و دەستەیەك لەهاوەڵانی کوژران. ئەم رووداوە لەزیقەعدە/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە روویدا.

بیر کردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا ئەحمەد کوڕی متوەکیل (برای موعتەزی خەلیفە و سوپاسالار) بۆ بەسرە دوورخرایەوە و دواتر گەڕاندیانەوە بۆ بەغداد و لەبەشی رۆژهەڵات لەکۆشکی دیناری فەردوش نیشتەجێیان کرد.

لەم ساڵەدا موزاحیم کوڕی خاقان لەمانگی زیحەججە/ دێسامبەر لەمیسر مرد.

لەم ساڵەدا عەبدوللە کوڕی محەممەد کوڕی سلێمانی زەینەبی ریٚ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی موعاز لەکەنارەی مەڵتییە جەنگی دەستپێکرد بەڵام هەڵات و سەرئەنجام دیل کرا.

لەم ساڵەدا موسا کوڕی بوغا و کەوکەبی عەلەوی لەقەزوێن رووبەرووی یەکبوونەوە. کەوکەبی هەڵات و پەیوەسیتی دەیلەمییەکان بوو. چۆنیەتی ئەم شکستە بەم شێوە بوو: کاتێك هەردووك بۆ جەنگ ریزیان بەست، هاوەڵانی کەوکەبی قەڵغانەکانیان خستە بەر روخساری خۆیان و بەم شێوەیە خۆیان لەتیربارانی سوپاکەی موسا پاراست. کاتێك موسا بینی تیرەکان کاریگەری لەسەر سوپاکەی دوژمن دانانێت، فەرمانیدا نەوت لەسەر زەوی بڕێژن و دواتر فەرمانی پاشەکشێی دەرکرد. ئەو کارەیان کرد و کەوکەبی و سوپاکەی گومانیان کرد ئەوان

هەڵدێن. لەبەر ئەمە شوێنیان کەوتن و کاتێك گەیشتنە ناوەڕاستی زەوی نەوتاوی، موسا فەرمانیدا تیرە ئاگراوییەکان بهاوێژن و بەم شێوەیە قاچی هەموویان گڕی گرت و سووتان و سەرئەنجام شکستیان خوارد. ئەوان هەڵاتن و پەنایان بردە بەرقەزوێن. موسا شوێنیان کەوت و هاتە ناو قەزوێن.

لەزیحەججە/ دێسامبەری ئەم ساڵە موساوری خارجی لەکەنارەکانی جەلەولا شەڕی لەگەڵ سوپای خەلیفە کرد. موساور شکستی بەو سوپایە هێنا.

هەروەها لەم ساڵەدا سوپای موسوڵمانان لەئاندۆلۆس ڕێگەی سەرزەمینی ناباوەڕانیان گرتەبەر و قەڵاکانی جەرنیقیان کرد و گەمارۆیان خستە سەر فوتب (؟) و دەستیان بەسەر بەشێکی زۆری دیوارەکەیدا گرت.

سەرەتای فەرمانڕەوایی یەعقوبی سەفاری و زاڵبوونی ئەو بەسەر هەرات و بوشەنج

یەعقوب کوڕی لەیس و براکەی عەمرۆ لەسیستان مزگەر بوون و خۆیان بەگۆشەگیر و هەژار لەقەڵەم دەدا. لەو ڕۆژگارەدا پیاوێك لەدانیشتوانی سیستان خۆی بەپێشەنگ لەجەنگ لەگەڵ خەواریج دەناساند. ئەم پیاوەیان بەساڵحی مەتوعی ناو دەبرد. یەعقوب بووە هاوڕێی و شان بەشانی ئەو جەنگی. بوو بەیەکێك لەکەسە نزیکەکانی تا ئەو جێگەی ساڵح ئەوی وەك جێگری خۆی دیاریکرد. ساڵح مرد و پیاوێك بەناوی درهەم جێگەی گرتەوە. یەعقوب هەمان پێگەی لای درهەم پێبڕا کەلای ساڵح بووی.

دواتر فەرمانڕەوای خوراسان لەکاتی بەرز بوونەوەی پێگەی درهەم و زۆربوونی هاوەڵانی ڕێگی فرت و فێڵی گرتەبەر و بەسەریدا زاڵبوو. ئەوی بردە بەغداد وزیندانی کرد. دواتر لەزیندان هاتەدەر و لەبەغداد خزمەتی خەلیفەی دەکرد.

دوای گیرانی درهەم، پێگەی یەعقوب بەرز بوویەوە و لەجیاتی درهەم بوو بەسرکردەی خۆبەخشەکان و بۆ جەنگی خەواریج بەرێکەوت و سەرکەوتنی بەدەست هێنا و ژمارەیەکی زۆری لێ کوشتن. ئەوەندەی نەمابوو بەتەواوی لەناویان ببات. یەعقوب گوندەکانی ئەوانی وێران و بەفرت و فێڵ و چاکەکاری

بەشێوەیەك دەستەمۆی كردن كەگوێرایەڵی فەرمانەكانی بوون. پێگەی بەرز بوویەوە و دەستی بەسەر سیستاندا گرت و وای نیشان دەدا جێبەجێكاری فەرمانەكانی خەلیفەیە. ئەو نامەی بۆ خەلیفە دەنووسی و وای نیشان دەدا فەرمانەكانی ئەو جێبەجێ دەكات و خەلیفە فەرمانی جەنگ لەگەڵ خەوارجی پێداوە. سیستانی خستە ژێر فەرمانی خۆیەوە و ڕێگەكانی پاراست. فەرمانی بەچاكەكاریدا و ڕێگەی لەخراپەكاری گرت. شوێنكەوتەكانی زیادیان كرد. ئەو لەشوێنكەوتنی خەواریج زیاتر ڕۆشتە پێش و فەرمانڕەوای خوراسانی هێنایە ژێر فەرمانی خۆیەوە.

ئەو لەم ساڵەدا لەڕێگەی خوراسان رووی كردە هەرات تا دەستی بەسەردا بگرێت. فەرمانڕەوای خوراسان لەو كاتەدا محەممەد كوڕی تاهیر كوڕی عەبدوللە كوڕی تاهیر كوڕی حسەین و كارگوزاری ئەو لەهەرات محەممەد كوڕی ئەوسی ئەنباری بوو. ئەو لەگەڵ سوپایەكی تەیار و شكۆیەكی فراوان و جل و بەرگی گرانبایی بۆ جەنگی یەعقوب بەرێكەوت. دوو سوپا جەنگێكی خوێناوییان دەستپێكرد بەڵام كوڕی ئەوس شكستی خوارد و یەعقوب دەستی بەسەر هەرات و بوشەنجدا گرت. لەم كاتەدا تەناق فەرمانڕەوایەتی ئەو بەهێزبوو. بەم شێوەیە فەرمانڕەوای خوراسان و فەرمانڕەواكانی دیكە ترسی ئەویان لێ نیشت.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و پە نجا و چواری کۆچی (٦٨٦ زایینی)

چۆنیەتی کوژرانی بوغای شەرابی

لەم ساڵەدا بوغای شەرابی کوژرا. چۆنیەتی کوژرانی ئەو بەم شێوە بوو: بوغا، موعتەزی بۆ ڕۆشتن بۆ بەغداد هان دەدا بەڵام موعتەز حەزی بەم جێگۆرکێیە نەدەکرد و ڕازی نەدەبوو. کاتێك بوغا سەرقاڵی پەیوەندی هاوسەرگیری کچەکەی لەگەڵ ساڵح کوڕی وەسیف بوو، موعتەز سوار ئەسپ بوو ولەگەڵ ئەحمەد کوڕی ئیسرائیل مەبەستی کەرخی سامەرای کرد و ڕۆشتنە سەردانی بابەکیالی تورك و هاوەڵای ئەو کەدژایەتی بوغایان دەکرد.

هۆکاری ناسازگاری بابەکیال لەگەڵ بوغا ئەوە بوو ڕۆژێك هەردووك بۆ شەراب خواردنەوە دانیشتبوون. لەم کاتەدا یەکێك لەوان لەگەڵ هاوڕێکەی خۆی دەنگی بەرز کردەوە و بەمشێوەیە بابەکیال خۆی لەبوغا دەشاردەوە.

کاتێك موعتەز گەیشت، دانیشتوانی کەرخ وپیاوماقوڵان لەدەوری کۆبوونەوە و لەگەڵ موعتەز ڕۆشتنە کۆشکی سامەرا. بوغا ئاگادار بوویەوە و لەگەڵ پێنسەد گەنج لەمناڵەکان و سەرکردەکان بەرێکەوت و گەیشتە سن. هاوەڵانی سکاڵایان بەرز کردەوە و لەسەختی ڕێگە و ئەوەی نەخێوەتیان هەڵگرتووە و نە جلی زستانەیان پێیە، گلەییان دەکرد. یەکێك لەوان هاتە لای بوغا و لەگفتوگۆی خەڵکان ئاگاداری کردەوە: بوغا وتی: ئەمشەو وازم لیٰ بێنن تا ئەندێشە لەکارەکانی خۆم بکەم.

کاتێك تاریکی باڵەکانی خۆی بڵاو کردەوە، بوغا لەگەڵ دوو خزمەتکار و نۆزدە کیسە دینار و سەد کیسە درهەم، بیٰ هیچ کەرەستەیەکی جەنگ یا چەقۆ یا هەر شتێکی دیکە، سوار بەلەم بوو. هیچ یەك لەسەربازەکانی ئاگادار نەبوون.

موعتەز لەنەبوونی بوغا نەدەخەوت مەگەر بەجل و بەرگی ڕەسمی و شمشێرەوە. بوغا ڕۆشت و دوای تێپەڕینی سیٰ بەشی شەو گەیشتە پردەکە. پاسەوانەکانی پرد کەسیان نارد تا بیناسنەوە. ئەو بەسەر نێردراوەکەدا قیژاندی و نێردراو گەڕایەوە. بوغا ڕۆشتە کۆشکی خاقانی. چەند کەس لەپاسەوانەکان خۆیان پێگەیاند. بوغا ڕووبەڕوویان وەستا و وتی: من بوغام، یا لەگەڵ من بۆ لای ساڵح

کوڕی یوسف وەرن یا مەیێنە ناوماڵەکەی من تا چاکەتان لەگەڵ بکەم. دەستەیەك ئەویان گرت و ڕەوانەی لای موعتەزیان کرد و ئاگاداریان کردەوە. موعتەز فەرمانی کوشتنی ئەوی دەرکرد. بوغایان کوشت و سەریان بردە لای موعتەز. سەری ئەویان لەبەغداد وسامەرا هەڵواسی و مەغربییەکان جەستەی ئەویان سوتاند. بوغا دەیویست لای ساڵح کوڕی یوسف خۆی بشارێتەوە تا ئەو کاتەی جەژن دەگات (جەژن ئەوەندەی نەمابوو) و کاتێك خەڵکان بەجەژنەوە سەرقاڵن، هاوڕێ لەگەڵ ساڵح شۆڕش بکات و موعتەز لەناو ببات.

سەرەتای کاری ئەحمەد کوڕی تولون

سەرزەمینی میسر پێشتر لەژێر فەرمانی بابەکیال یەکێك لەگەورەترین سەردارەکانی تورك بوو. ئەو لەسامەرا مابوویەوە و تولون بەنوێنەرایەتی ئەو فەرمانڕەوایەتی میسری دەکرد کەباوکی ئەحمەد کوڕی تولونە و خۆیشی تورکە. ئەحمەد دوای باوکی چاکەکاری و شێوازێکی باشی گرتەبەر. کاتێك تولون مرد، بابەکیال بەدوای کەسێك دەگەڕا تا بەنوێنەرایەتی خۆی فەرمانڕەوایی میسری پێ بسپێرێت. ئەحمەد کوڕی تولونیان پێشنیاری کرد چوونکە لەچاکەکاری ئەو ئاگادار بوون. بابەکیال ئەوی وەك فەرمانڕەوای میسر دەستنیشان و ڕەوانەی کرد. کوڕی مودەبر لەمیسر لێپرسراوی خەراج بوو و خۆسەرانە کارەکانی دەکرد. کاتێك ئەحمەد هات، دەستی کوڕی مودەبری کورت کردەوە و دەسەڵاتی بەسەر ئەو سەرزەمینەدا بڵاو کرد.

بابەکیال، تەنیا فەرمانڕەوایی میسری بەئەحمەد کوڕی تولون سپاردبوو نەك ناوچەکانی دەوروبەر وەك ئەسکەندەرییە و شوێنەکانی تر. کاتێك موهتەدی بابەکیالی کوشت و میسری بەیارکوجی تورك سپارد، فەرمانڕەوایەتی هەموو ناوچەکانی دیکەیشی پێسپارد چوونکە پەیوەندییەکی توند و تۆڵ لەنێوانیاندا بوو. بەم شێوەیە پێگەی بەرز بووەوە و ڕۆژگاری درێژەی کێشا. (ئەمە لەبەخششەکانی خواوەند کە بەهەرکەس بخوازێت، دەیبەخشێت و خواوەند گەورترین بەخشندەیە).

جەنگی نێوان موساوری خارجی و سوپای موسڵ

موساور کوڕی عەبدحەمید دەستی بەسەر بەشی زۆری موسڵ گرت و پێگەی بەرز بوویەوە. حەسەن کوڕی ئەیوب کوڕی ئەحمەد کوڕی عومەر کوڕی خەتابی عەدەوی تەغلەبی کەجێگری باوکی لەموسڵ بوو، بۆ جەنگی ئەو سوپایەکی گەورەی کۆکردەوە کەحەمەدان کوڕی حەمدون باوەگەورێی فەرمانڕەواکانی حەمدانییە وکەسانی دیکە لەناو ئەم سوپایەدا دەبینران. حەسەن بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی موساور ڕۆشت و لەڕووباری زاب گوزەری کرد. موساور لەشوێنەکەی خۆی پاشەکشێی کرد و لەشوێنێك بەناوی وادی ئەلزوریات، دابەزی. ئەم ناوچەیە دۆڵێکی قووڵ بوو. حەسەن بەدوایدا گەڕا و هەردووك لەجومادی الاوەل/ ئاوریل بەیەك گەیشتن. شمشێریان دەرکێشا و ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند. سوپاکەی موسڵ شکستی خوارد و ژمارەیەکی زۆریان کوژران و ژمارەیەکیان کەوتنە ناو دۆڵەکە. ژمارەی ئەو کەسانەی کەوتنە ناو دۆڵەکە و کوژران لەژمارەی کوژراوان لەناو گۆڕەپانی جەنگ زیاتر بوو. حەسەن رزگاری بوو و خۆی گەیاندە حەزەی لەدەوروبەری ئەربل (ئەربیل)ی ئێستا. محەممەد کوڕی عەلی کوڕی سەیید رزگاری بوو. شۆڕشییەکان گومانیان کرد حەسەنە و شوێنی کەوتن. ئەو کەشاسوارێکی بوێر بوو، ڕووبەڕوویان بوویەوە و جەنگی تا کوژرا. بەم شێوەیە پێگەی موساور زیاتر لەجاران بەرز بوویەوە و خەڵکان ترسی ئەویان لەدڵ نیشت.

بیرکردنەوەی چەند ڕووداوێك

لەم ساڵەدا باوکی ئەحمەد کوڕی ڕەشید، مامی واسق و متوەکیل و مامی باوکی مونتەسیر و موستەعین و موعتەز مرد. براکانی ئەو ئەمین، مەئمون و موعتەسەم و کوڕەکانی براکەی، واسق و متوەکیل دوو کوڕەکەی موعتەسەم و کوڕەزاکانی دوو براکەی مونتەسیر، موستەعین و موعتەز لەسەر تەختی خەلافەت دانیشتن.

لەجومادی الاخرە/ مەی ئەم ساڵە عەلی کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی موسا کوڕی جەعفەر کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی حسەین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب لەسامەرا، مرد. ئەو یەکێك لەوکەسانە بوو ئیمامییە، باوەڕیان بەئیمامەتی ئەو هەیە (ئیمام هادی). باوکی ئەحمەد کوڕی متوەکیل نوێژی لەسەر جەنازەکەی خوێند. لەساڵی ٨٢٧/٢١٢ چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

لەم ساڵەدا ساڵح کوڕی وەسیف فەرمانڕەوای میسر و قینسرین و پایتەختەکانی بەدیوداد سپارد.

لەم ساڵەدا موفلیح لەگەڵ دانیشتوانی قوم جەنگی و ژمارەیەکی زۆری لێ کوشتن.

لەم ساڵەدا دانیشتوانی ماردە لەئاندۆلۆس لەگەڵ محەممەد کوڕی عەبدولرەحمان، فەرمانڕەوای ئاندۆلۆس، ڕێگەی ناسازگارییان گرتەبەر. هۆکارەکەی ئەوە بوو ئەوان پێشتر ناسازگار و نەیاری باوکی بوون بەڵام بەسەر ئەوان سەرکەوت و ژمارەیەکی زۆر لەدانیشتوان بڵاوەیان لێکرد. لەم ڕۆژەدا ئەوانەی ڕۆشتبوون، گەڕانەوە و شۆڕشیان کرد. محەممەد بۆ جەنگی ئەوان ئەسپی غاردا و گەمارۆی خستە سەریان و بارودۆخی لێ دژوار کردن. خەڵکان دووبارە گوێرایەڵی خۆیان نیشاندا. محەممەد ئەوان و سامانەکانیانی بۆ کوردوبا ڕەوانە کرد و دیواری ماردەی خاپور کرد. تەنیا ئەو شوێنەی کەکارگوزارەکان و فەرمانبەران لێی دەژیان، وەك خۆی هێشتەوە.

لەم ساڵەدا ئوردون کوڕی رودمیر، فەرمانڕەوای جەلیقییە لەئەندۆلۆس مرد و ئەزفونش جێگەی ئەوی گرتەوە. ئەزفونش لەم کاتەدا زیاتر لەدوانزە بەهاری نەبینیبوو.

لەمساڵەدا مانگ گیرا. گیرانی مانگ تەواو و هیچی لێ نەدەبینرا.

لەم ساڵەدا وشکەساڵی هەموو سەرزەمینەکانی ئاندۆلۆسی گرتەوە و لەساڵی ٨٦٥/٢٥١ زایینی تا ٨٦٩/٢٥٥ زایینی بەردەوام بوو تا ئەو کاتەی خواوەند ئەم بەلایەی لەسەر هەڵگرتن.

لەم ساڵەدا دۆلف کوڕی عەبدولعەزیز کوڕی باوکی دۆلفی عیجلی گەیشتە ئەهواز و جوندیشاپور و شوشتەر و دووسەد هەزار دینار باجی کۆکردەوە و گەڕایەوە. باوکی فەرمانی ئەم کارەی پێدابوو.

لەرەمەزان/ ئۆگۆستی ئەم ساڵە، نوشەری هێرشی کردە سەر موساور و جەنگی کرد. موساور شکستی خوارد و هەلات و ژمارەیەکی زۆر لەهاوەڵانی کوژران.

عەلی کوڕی حسەین کوڕی ئیسماعیل کوڕی عەباس کوڕی محەممەد(عەباسی) لەم ساڵەدا ریێ ورەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

هەروەها لەم ساڵەدا باوکی وەلید کوڕی عەبدوللە کوڕی قەتن، قیروانی نەحوی، لەقیروان چاوی لەجیهان بەست. ئەو لەنەحو و وشە وزمانی عەرەب پێشەوا و زانا بوو. دەستەیەك مەرگی ئەو بۆ ساڵی ٨٦٩/٢٥٥ زایینی دەگێڕنەوە کەراستتر بەرچاو دەکەوێت.

ڕووداوەکانی ساڵی دووسەد و پەنجا و پێنجی کۆچی (٨٦٩ زایینی)

چۆنیەتی زاڵبوونی یەعقوب کوڕی لەیسی سەفاری لەکرمان

لەم ساڵەدا یەعقوب کوڕی لەیسی سەفاری دەستی بەسەر کرماندا گرت. چۆنیەتییەکەی بەم شێوە بوو: عەلی کوڕی حسەین کوڕی شیبل، فەرمانڕەوای فارس نامەیەکی بۆ موعتەز نووسی و داوای لێکرد فەرمانڕەوایی کرمانی پێ بسپێرێت. ئەو لەم نامەدا ئاماژەی بەناتەوانی بنەماڵەی تاهیردا و بۆ نەشیاو بوونی ئەوان چەندین بەڵگە و شایەتی هێنایەوە کەیەعقوب سیسیتانی لەدەست ئەوان دەرهێناوە. عەلی کوڕی حسەین کوڕی شیبل لەڕەوانە کردنی باجی فارس کەمتەرخەمی دەکرد.

موعتەز فەرمانڕەوایەتی کرمانی پێ سپارد و لەهەمان کات فەرمانڕەوایەتی کرمانی بەیەعقوب کوڕی لەیس بەخشی تا بەم کارەی بۆ کوشتنی یەکتر هانیان بدات بۆ ئەوەی لەدەست یەکیان ئاسوودە بێت و تەنیا یەکیان بمێنێتەوە. هەرکام وای نیشان دەدا فەرمانەکانی خەلیفە جێبەجێ دەکەن بەڵام هیچ کام ڕاست نەبوون. موعتەز ئەمەی بەباشی دەزانی و لەبەر ئەمە عەلی کوڕی حسەین کوڕی تەوق کوڕی موغلیسی بۆ کرمان نارد. یەعقوب بەرەو کرمان ئەسپی غاردا بەڵام عەلی کوڕی حسەین پێشی کەوتەوە و زووتر خۆی گەیاند. یەعقوب تا دووری یەك مەنزڵ لەکرمان پێشڕەوی کرد. بۆ ماوەی دوو مانگ لەوێ مایەوە و بەرەو تەوق نەڕۆشت. تەوقیش ڕووبەرووی نەبوویەوە. کاتێك مانەوەی درێژەی کێشا، یەعقوب وای نیشاندا مەبەستی سیستانی هەیە و دوو مەنزڵ گەڕایەوە. هەواڵی گەڕانەوەی ئەو بەتەوق گەیشت گومانی کرد یەعقوب دەستی لەکرمان و جەنگ هەڵگرتووە. لەبەر ئەمە کەرەستەی جەنگی فڕێدا و سەرقاڵی ڕابواردن و خۆشی بوو.

یەعقوبیان ئاگادار کردەوە کەتەوق سەرقاڵی خواردنەوەیە. یەعقوب گەڕایەوە و دوو مەنزڵ ڕێگەی لەماوەی یەك ڕۆژدا بڕی. تەوق کاتێك هاتە خۆی کەتەپ و تۆزی سمی ئەسپەکانی یەعقوب بەرز بوویەوە. وتی: ئەم دەنگەدەنگە چییە؟ وتیان: تەپوتۆزی مەڕومالاتی خەڵکانی گوند. هێشتا نەکەوتبوویە خۆ کەیەعقوب هات و

گەمارۆی خستە سەر خۆی و هاوەڵانی. ئەوان بەرگرییان لەخۆیان کرد. یەعقوب بەهاوەڵانی وت: ڕێگەیان بۆ بکەنەوە. ئەوان هەڵاتن و ئەوەی بوویان ڕزگاریان کرد و یەعقوب تەوقی ئەسیر کرد.

عەلی کوڕی حسەین چەندین سنووقی بەتەوقدا ناردبوو پڕ لەزنجیر بۆ ئەوەی هاوەڵانی یەعقوبی پێ ببەستێتەوە. هەروەها چەندین سنوق لێوانلێو لەدەستبەند و بازوبەند بۆ ئەو کەسانەی بوێری و ئازایەتی لەخۆیان نیشان دەدن. کاتێك یەعقوب دەستی بەسەر ئوردووگاکەی ئەواندا گرت، ئەم سنوقانەی بینی و پرسیاری کرد و تەوق ڕاستییەکانی پێ وت. یەعقوب دەستبەند و بازووبەندەکانی بەهاوەڵانیدا و هاوەڵانی عەلی، بەزنجیرەکان بەستەوە. کاتێك دەستی تەوقیان بردە پێش بۆ ئەوەی بەزنجیر بیبەستنەوە، یەعقوب بینی دەستی بەدەستماڵێك بەستووە و پرسیاری لێکرد. تەوق وتی: جۆرێك نەخۆشیم لەدەستمدا هەست پێکرد و ڕەگم بڕی. دەمویست خوێنی لێ بگرم (لەبەر زۆری خواردنەوەی شەراب) لەم کاتەدا یەعقوب فەرمانیدا جزمەکانی بۆ داکەنن. کاتێك پێلاوەکانیان بۆ داکەند، وردە نانی وشکی لێ هاتەدەر. وتی: ئەی تەوق، ئەمە پیلاوی منە و دوو مانگە لەپێمدایە و نانم لەوێدا هەڵدەگرت. بەردەوام لەو نانەم دەخوارد و تۆ سەرقاڵی خواردنەوە بوویت. یەعقوب هاتە کرمان و خستییە ژێر فەرمانی خۆیەوە.

چۆنیەتی زاڵبوونی یەعقوب لەفارس

لەچواری جومادی الاوەل/ بیست و یەکی ئاوریلی ئەم ساڵە یەعقوب کوڕی لەیسی سەفاری دەستی بەسەر فارسدا گرت. کاتێك هەواڵی هەڵس وکەوتی یەعقوب لەگەڵ تەوق بەگوێی عەلی کوڕی حسەین کوڕی شیبل لەفارس گەیشت، دڵنیا بوو لەوەی یەعقوب هێرشی دەکاتەسەر. عەلی لەم کاتەدا لەشیراز بوو. ئەو سوپاکەی خۆی کۆکردەوە و ڕۆشتە گەروی دەرەوەی شیراز و خۆی بۆ جەنگ ئامادە کرد. لایەکی ئەم گەروە کوێستانێکی دژوار و لایەکی دیکە ڕووبارێك بوو کەگوزەر کردن لێی ئەگەری نەبوو. عەلی کوڕی حسەین لەگەڵ سوپاکەی ڕێگەی گەرووەکەی گرت و لەو دەورووبەرە ئوردووی لێدا. ئەو ڕێڕەو ئەوەندە تەسك بوو

دەبوا یەك یەك لێی گوزەر بکەن. ئەولای گوزەرگاکە بیابان بوو. عەلی وتی: یەعقوب ناتوانێت خۆی بەئێمە بگەیێنێت کەواتە سوپاکەی لەوێ بەجێهێشت و خۆی رێگەی گەڕانەوەی گرتەبەر.

یەعقوب ئەسپی غاردا و خۆی لەگەرووەکە نزیك کردەوە و لەدووری یەك میل ئوردووی لێدا. خۆی لەگەڵ پیاوێکی دیکە بەرێکەوت. سەیرێکی گەرووەکەی کرد. سوپا و هاوەڵانی عەلی کوڕی حسەین جوێنبارانیان کرد بێ ئەوەی وەڵامیان بداتەوە. دواتر بۆ لای سوپاکەی گەڕایەوە و بۆ نیمەڕۆی رۆژی دواتر لەگەڵ هاوەڵانی رێگەی گەرووەکەیان گرتەبەر کەرووبەرووی کرمان بوو. فەرمانی دابەزینی بەسوپاکەیدا و بارەکانیان خستە سەرزەوی. سوار ئەسپە بێ زینەکان بوون. یەعقوب سەگێکی پێ بوو، خستیە ناو ئاوەکە. سەگەکە بەمەلە کردن خۆی گەیاندە ئوردووگای حسەین کوڕی عەلی. عەلی کوڕی حسەین و سوپاکەی سەیری سەگەکەیان کرد و قاقا پێکەنین.

یەعقوب، خۆی و هاوەڵانی بەئەسپ پەڕینە ناو ئاوەکە ولەکاتێکدا ڕمیان بەدەستەوە بوو و لەپشت سەری سەگەکە مەلەیان دەکرد. کاتێك عەلی کوڕی حسەین، یەعقوبی بینی کەزۆرینەی رێگەکەی بڕیوە، سەرگەردان بوو. هاوەڵانی یەعقوب لەپشت سەری هاوەڵانی حسەین لەئاوەکە هاتنەدەر. کاتێك یەکەم دەستەی سوپاکەی یەعقوب لەئاوەکە هاتنەدەر، هاوەڵانی عەلی بەرەو شیراز هەڵاتن چوونکە ئەگەر سوپاکەی یەعقوب لەئاوەکە دەهاتنەدەر، ئەم دەستەیە لەنێوان سوپاکەی یەعقوب و گەرووەکە گرفتار دەبوون وچیتر هیچ پەناگەیەکیان دەست نەدەکەوت. عەلی کوڕی حسەین لەکاتی هەڵاتن لەئەسپەکەی کەوتەخوار. ئەویان گرت و بردیانە لای یەعقوب. یەعقوب زنجیری لەدەست و پێی کرد و سامانی ئوردووگاکەیان تاڵان کرد. دواتر ئەو شوێنەی بەجێهێشت و شەوانە ڕۆشتە ناو شیراز کەس لەشوێنەکەی خۆی نەجووڵا و کاتێك بەرەبەیان هات، هاوەڵانی یەعقوب کۆشکی عەلی و ماڵی هاوەڵانی ئەویان تاڵان کرد و ئەوی لەگەنجینەدا بوو، بردیان. دواتر باجیان کۆکردەوە و گەڕانەوە بۆ سیستان؟.

دەڵێن: دوای گوزەر کردنی یەعقوب لەرووبار، لەنێوان ئەو و عەلی کوڕی

حسەین جەنگێکی قورس ڕوویدا چوونکە عەلی دەستەیەکی گەورە لەموالییەکان و کوردەکان و کەسانی دیکەی لەدەوری خۆی کۆکردبوویەوە و ژمارەی ئەوان لەسوار و پیادە دەگەیشتە پانزە هەزار کەس. ئەو سەربازەکانی خۆی لەباڵی چەپ و ڕاست و دڵی سوپاکەی ڕازاندەوە. خۆی لەدڵی سوپادا جێگیر بوو. یەعقوب لەڕووبارەکە گوزەری کرد و کاتێك سوپاکەی ئەو و سوپاکەی عەلی لەیەك شوێن ڕووبەڕووی یەکبوونەوە، یەعقوب هێرشی کردە سەر سوپاکەی عەلی بەڵام سوپاکەی عەلی خۆڕاگری کرد. یەعقوب جارێکی دیکە هێرشی برد و لەم کاتەدا بوو سوپای دژمن پاشەکشێی کرد و بێ ئەوەی کەس ڕووبەڕووی کەس ببێتەوە، هەڵاتن.

عەلی بەدوای ئەواندا ڕایدەکرد و هاواری دەکرد، سوێندی دەدان بۆ ئەوەی بگەڕێنەوە یا لەشوێنەکانی خۆیان بێستن بەڵام کەس گوێی لێ نەدەگرت. پیادەکان کوژران و هەڵاتووان دوای تاقێك لەڕۆژ خۆیان گەیاندە دەروازەکانی شیراز و لەبەر ئەوەی لەبەر دەروازەکان قەرەباڵغی دروست بوو، لەکەنارەکانی فارس بڵاو بوونەوە. بەشێك لەوان درێژەیان بەرێگەدا و خۆیان گەیاندە ئەهواز.

کاتێك یەعقوب ژمارەی زۆری کوژراوەکانی بینی، فەرمانیدا دەست لەکوشتن هەڵگرن و ئەگەر ئەو فەرمانەی نەدەدا، تا دوایین کەسیان دەکوژرا. لەم جەنگەدا سێ هەزار کەس کوژران. عەلی کوڕی حسەین لەسێ شوێنەوە برینداربوو. کاتێك ناسییانەوە، قۆڵبەستیان کرد. یەعقوب هاتە ناو شیراز. بەناو شارەکەدا سوڕا و ئەمانی بەهەموان بەخشی و خەڵکانی ئاسوودە کرد. بەهەموو شێوەیەك عەلی ئەشکەنجە کرد و هەزار هەنبانە و بەگومانێك چوارسەد هەنبانە وکەرەستەی جەنگە و ئەسپ و سامانەکانی دیکەی کۆکردەوە و فەرمانبەری خۆی بۆ خەلیفە نووسی و چەندین دیاری گرانبایی بۆ نارد کە بازی شکاری سپی و بازێکی دوو ڕەنگ و سەد مەن[٣٠]، موشك لەناویاندا دەبینرا. ئەو لەگەڵ عەلی و تەوق (کە هەردووك ئەسیر بوون) بۆ سیستان گەڕایەوە. کاتێك فارسی بەجێهێشت خەلیفە کارگوزارەکانی خۆی بۆ ئەو سەرزەمینە ڕەوانە کرد.

---

[٣٠] پێوانەیێکە بۆ کێشە (وەرگێر)

چۆنیەتی لابردن و مەرگی موعتەز

لەرۆژی چوارشەممە بیست و حەوتی رەجەب/ دوانزەی ژوئەنی ئەم ساڵە موعتەز لەخەلافەت دوور خرایەوە و لەدووی شەعبان/ حەڤدەی ژوئییە مرد.

هۆکاری دوور خستنەوەی لەخەلافەت ئەوە بوو تورکەکان لەگەڵ راوێژکاران و گەورەکانی دیوان بەو شێوەی جووڵانەوە کەئاماژەمان پێدا بەڵام پارەیان دەستنەکەوت وو بۆ لای موعتەز بەرێکەوتن و داوای مانگانەی خۆیان کرد و وتیان: مانگانەی ئێمە بدە تا ساڵح کوڕی وەسیف لەناو ببەین. موعتەز پارەی نەبوو پێیان بدات. ئەوان بەپەنجا هەزار دینار شادمان بوون. موعتەز کەسی بۆ لای دایکی و داوای پارەی کرد تا پێیان بدات. دایکی وەڵامی دایەوە کەهیچ پارەیەك بوونی نییە.

کاتێك تورکەکان دڵنیا بوون لەوەی نە لەموعتەز هیچیان دەست دەکەوێت نە لەدایکی و نە لەگەنجینە، لەگەڵ مەغربی و فەرغانییەکان یەکیان گرت و بڕیاریاندا موعتەز لەسەر کار لاببەن. بەم شێوەیە مەبەستی موعتەزیان کرد و بەدەنگی بەرز هاواریان کرد. ساڵح کوڕی وەسیف و محەممەد کوڕی بوغا ناسراو بەباوکی نەسر و بابەکیال ئامادە بۆجەنگ ڕۆشتنە لای و لەبەر دەرگا وەستان و پەیکیان بۆ لای موعتەز نارد تا بڕواتە لایان. موعتەز وتی: دوێنی دەرمانم خواردووە و ئەم دەرمانە ناسازی کردووم، ئەگەر کارێکی بەپەلەیە، کەسێکتان بێتە ژوور. موعتەز گومانی دەکرد بارودۆخ سەقامگیرە. دەستەیەك ڕۆشتنە لای و قاچیان گرت و تا لای دەروازەکە رایانکێشا و بەگورز لێیاندا. جلەکانیان دڕاند و لەگەرمای تاقەت پڕوکێن ئەویان بەپێوە وەستاند. موعتەز لەتاو گەرمی زەوی قاچێکی خۆی هەڵدەبڕی و قاچەکەی دیکەی دادەنا. دەستەیەك شەقەزللەیان لێدەدا و ئەو بەدەست بەرگری لەروخساری دەکرد. ئەویان بردە ژوورێك و کوڕی باوکی شەوارب (قازی قازییەکان) و دەستەیەکی دیکەیان بانگ کرد و بۆ دەست لەکار کێشانەوەی ئەو، وەك شایەت کۆیانکردنەوە. ئەوان ساڵح کوڕی وەسیفیان کردە شایەت کەموعتەز و دایکی و مناڵەکان و خوشکەکەی ئەو لەپەنادان.

تورکەکان کۆشکی دایکی موعتەزیان گەمارۆدا بەڵام ئەو پێش ئەم رووداوە

توتێلێکی لەناو کۆشکەکەیدا هەڵکەندبوو کەدەگەیشتە دەرەوە. دایکی لەگەڵ خوشکی موعتەز لەم ڕێگەوە هەڵاتن. ئەوان موعتەزیان بەکەسێك سپارد تا ئەشکەنجەی بکات. ئەو کەسە بۆ ماوەی سێ شەو و ڕۆژ خواردن و خواردنەوەی بەموعتەز نەدا. موعتەز کەمێك لەئاوی چاڵی داوا کرد بەڵام پێیان نەدا. دواتر خستیانە ناو ساردخانەیەك و بەگەچ سواخیاندا و بەم شێوەیە موعتەز مرد. منداڵەکانی هاشم و گەورەکانیان بۆ مەرگی ئەو کردە شایەت کە لەکاتی مەرگ هیچ شوێنەوارێکی برین یا ئەشکەنجە بەجەستەیەوە نییە. ئەویان لای مونتەسیر بەخاك سپارد.

خەلافەتی ئەو لەرۆژی بەیعەت تا دوورخرانەوە لەخەلافەت چوار ساڵ و شەش مانگ و بیست و سێ رۆژ درێژەی کێشا و تەمەنی لەبیست و چوار ساڵ تێپەری نەکرد. ئەو سپی، مووی ڕەش، چاوی جوان و کەمێك سورباو باڵا بەرز بوو. لەسامەرا چاوی بەدنیا هەڵهێنا. زمانێکی کراوەی بوو. کاتێك موستەعین بەرەو بەغداد ڕۆشت، موعتەز دەستەیەك لەبیرمەندەکانی کۆکردەوە و پێی وتن: ئایا سەیری ئەم دەستەیە ناکەن کەدوو رووی ئەوان دەرکەوتووە؟ کەسانێکی ریسوا وسەرسەڕی کەهیچ ئایینێکیان نییە، نەتوانایان هەیە و نەدەناسرێنەوە. هەنگاونان لەلاریێ، خراپەکاری لەبەر چاوی ئەوان رازاندۆتەوە. ئەوان کەمن هەرچەند بەژمارە زۆر بن. هەرکات بیریان بێننەوە، سەرکۆنەیان دەکەن.

من دەزانم بۆ فەرماندەیی سوپا و پاراستنی سنوورەکان و سەقامگیر کردنی کارەکان و بارودۆخ و بەرێوەبردنی سنوورەکان، پیاو دەبێت هەڵگری چوارتایبەتمەندی بێت:

دوورئەندێشی تا لەبەر رووناکی بتوانێت لەکاتی روودانی پێشهاتەکان، سەرچاوەکەیان بدۆزێتەوە.

زانستێك کە لەنەزانی و خۆبەسەندی لەکارەکان، ڕێگری لێ بکات.

بوێری کە لەگەڵ بوونی نیازە یەك لەدوای یەکەکان، هیچ پێشهاتێك لەناوی نەبات.

و بەخششێك کەدانی زیادە لەکاتی پێدانی سامان لەکاتی داوا کردن خۆش

بکات و پەلە کردن لەقەرەبوو کردنەوەی چاکەکاری بۆ هاوەڵە شیاوەکان و تاڵ کردنی بارودۆخ لەگومڕا وسەرکێشەکان و ئامادە بوون بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی ئەو کارەساتانەی ئەگەری هەڵاتن لێیان نییە، لابردنی دەرگا لەبەردەم مسکێنەکان و داوەری دادپەروەرانە بۆ بەتوانا و ناتەوان و بەئاگا بوون لەکاروباەکان.

هەنووکە من بۆ ئەوان پیاوێك لەموالییەکانم هەڵبژاردووە کەسەرسەختە و مەبەستەکانی خۆی بەئەنجام دەگەیینێت و خۆشی، سەرمەستی ناکات و ڕووداوە مەترسیدارەکان نایترسێنێت و ناترسێت لەوەی چی ڕوودەدات و ئەوەی بەسەری بێت، نایلەرزێنێت. ئەو لەئسلام هاوشێوەی مارێکە ئەگەر بیجوولێنن، دەپەڕێت و هەرکات پێوە بدات کەس لەمەرگ ڕزگاری نابێت. توێشوی ئەو ئامادەیە و پێگەی بەرزە، لەگەڵ سوپایەکی کەم و دڵێکی ڕەقتر لەبەرد ڕووبەڕووی دوژمن دەبێتەوە. تۆڵە دەستێنێت وسوپای دوژمن نایترسێنێت. شکۆی هەیە و نیازی بەهێزی زیاتر نییە. بەدیهێنانی نیازەکانی نیازەکەی ئەو ناتەوان ناکات و هەر کەس هەڵبێت، لەدەستی ئەو دەرباز نابێت، ئاگری هێزی ئەو بڵێسەدارە کۆڵەکەی بوونی، بڵندە. ناوبانگ نابێتە هۆی دروست بوونی تەماح لای و سەختییەکان ناتەوانی ناکەن. هەرکات بۆ کارێك ڕاسپێردرێت، شیاوە و هەرکات قسەیەك بێنێتە سەر زمان، پەیمانێکە، هەرکات بڕواتە گۆڕەپان، بوێری لەخۆی نیشان دەدات و ئەگەر بەڵێنێك بدات، دەیباتەسەر. سێبەری بۆ هاوڕێ بەرز و شکۆی لەجەنگ، نیشانەی ئەوە. لەهەرکەسێك خوازیاری پێشکەوتن لەوی هەبێت، لەپێشترە و هەرکەس ڕێگەی ناسازگاری ئەو بگرێتەبەر، ناتەوان دەبێت و هەرکەس ڕکەبەرایەتی بکات، هیلاك دەبێت و هەرکەس هاوڕێیەتی بکات، گیانێکی تازە دەگرێت.

خەلافەتی موهتەدی

لەرۆژی چوارشەممە، شەوی بیست و نۆی رەجەب/ چواردەی ژوئیە، بەیعەتیان لەگەڵ محەممەد کوڕی واسق بەست و نازناوی موهتەدی باللە یان پێ بەخشی. پێشتر ئەویان بەباوکی عەبدوللە ناو دەبرد. دایکی موهتەدی(رۆمی) کەنیز بوو و بەقورب ناو دەبرا. کەس بەبەیعەتی ئەو رازی نەبێوو. موعتەزیان بردە لای ئەو و خۆی لەخەلافەت دوور خستەوە و دانی بەوەدا نا بۆ ئەنجامدانی ئەرکەکانی خەلافەت ناتەوانە. ئەو حەزی بەخەلافەتی موهتەدی دەکرد و مەبەستەکەی خۆی دەربڕی. دواتر هەمووان و کەسە نزیك و تایبەتەکان بەیعەتیان لەگەڵ بەست.

شۆڕشی بەغداد

لەکۆتایی مانگی رەجەبی ئەم ساڵە، هەموان لەبەغداد شۆڕشیان کرد و هێرشیان کردە سەر سلێمان کوڕی عەبدوللە.

هۆکاری ئەم شۆڕشە ئەوە بوو نامەی موهتەدی خەلیفە لەکۆتایی مانگی رەجەب/ پانزەی ژوئییە بەسلێمان گەیشت. لەم نامەدا فەرمانی پێدرابوو بۆ موهتەدی بەیعەت وەربگرێت. لەم کاتەدا باوکی ئەحمەد کوڕی متوەکیل (برای موعتەز) بەفەرمانی موعتەز بۆ بەغداد دوور خرابوویەوە، وەك پێشتر ئامارەمان پێدا. سلێمان کەسی بەدوای باوکی ئەحمەد نارد و ئەوی لەماڵەکەی خۆی جێگە کردەوە. سوپاییەکان و خەڵکانی بەغداد بەسەرهاتی موعتەز و واسقیان بیست و لەبەر دەرگای کۆشکی سلێمان کۆبوونەوە. هاوەڵانی سلێمان رووبەروویان بوونەوە. دواتر پێیان وترا هێشتا لەسامەراوە هیچ هەواڵێك بۆ لەسەر کارلابرانی خەلیفە بەدەستی ئێمە نەگەیشتووە و ئەوان گەڕانەوە.

بەیانی ئەو رۆژە کەهەینی بوو، دووبارە هاتنەوە. لەرۆژی هەینی لەبەغداد وتار بەناوی موعتەز خوێندرایەوە و دووبارە ئەوان گەڕانەوە و بەرەبەیانی رۆژی شەممە هاتن و هێرشیان کردە سەر کۆشکی سلێمان و ناوی باوکی ئەحمەدیان وەك خەلیفە برد و پێشنیاری بەستنی بەیعەتیان پێکرد. داوایان لەسلێمان کرد باوکی

ئەحمەدیان نیشان بدات. سلێمان باوکی ئەحمەدی نیشاندان و بەڵێنی پێدان ئەگەر ئەوەی پەسەندی ناکەن، دواکەوێت، لایەنگیری لەخواستەکانی ئەوان دەکات. دواتر لەسامەراوە پارەیان بۆ ڕەوانە کرا تا بەیعەت لەگەڵ موهتەدی ببەستن. پارەکەیان لەناو ئەواندا دابەش کرد و ئەمە بووە هۆی شادمانی ئەوان و بەمشێوەیە لەحەوتی شەعبان/ بیست و دووی ژوئییە، بەیعەتیان لەگەڵ موهتەدی بەست وئاژاوە دامرکایەوە.

دەرگەوتنەوەی قەبیحە دایکی موعتەز

پێشتر وتمان قەبیحە لەکاتی کوژرانی کوڕەکەی خۆی شاردەوە. هۆکارەکەی ئەوە بوو ئەو لەگەڵ کەسانی ناو دەربار بڕیاریاندا ساڵح کوڕی وەسیف لەناو ببەن. کاتێك ساڵح بەمەی زانی، ئەوانی گرت وئەشکەنجەی کردن. قەبیحە زانی ئەوان راستییەکان دێننە سەرزمان و لەکوژرانی خۆی دڵنیا بوو. لەبەر ئەمە هەموو پارە و گەنجینەکانی لەکۆشك بردە دەر و بەکەسە بڕواپێکراوەکانی خۆی سپارد و بیری لەرێگە چارەیەك کردەوە. ئەو لەژوورەکەی خۆیەوە تونێلێکی هەڵکەند و گەیشتە شوێنێکی دوور. کاتێك موعتەز ئەو چارەنوسەی پێ برا، لەتونێلەکەوە ڕۆشتەدەر. کاتێك ئاژاوەگێران موعتەزیان کوشت، بەدوای قەبیحەدا گەڕان بەڵام نەیاندۆزییەوە. ئەوان لەبوونی تونێلەکە ئاگادار بوونەوە و ڕۆشتنە ناوی بەڵام دایکی موعتەزیان نەدۆزییەوە.

قەبیحە بەخۆی وت کەمناڵەکەی کوژراوە و ئەو کەسەی ئێستا لای ئەو خۆی شاردۆتەوە، چاوی تەماحی بڕیوەتە گیان و پارەکەی ئەو و دەخوازێت تەسلیمی ساڵحی بکات. لەبەر ئەمە ژنێکی بۆنفرۆشی بۆ لای ساڵح کوڕی وەسیف نارد. ئەو ژنە لەنێوان ئەوان نێوەنجیگەری کرد و قەبیحە لەحەشارگەکەی خۆی هاتەدەر. هاتنەدەری ئەو لەرەمەزان/ ئۆگۆست رویدا. سامانێکی زۆری لەبەغداد بوو، هەمووی لەگەڵ خۆی هێنا. سامانی ئەو پێنسەد هەزار دینار بوو. ئەوان گەنجەکانی ئەویان لەژێرزەمین هێنایەدەر. لەژێر زەمینەکەدا هەزار هەزار و سێسەد هەزار دینار و سەوەتەیەك زەموڕودی بێ وێنە و سەوەتەیەك مرواری گەورە و

سەوەتەیەك ساقوتی سور دۆزرایەوە. ئەم سامانەیان بردە کۆشکەکەی سالح. سالح جوێنی بەقەبیحەدا و وتی: ئەم هەمو پارەت لەداوێندا بوو و لەبەر پەنجا هەزار دینار کوڕەکەت بەکوشتندا.

قەبیحە ڕۆشتە مەککە. بەدەنگی بەرز سالح کوڕی وەسیفی نفرین دەکرد و دەیوت: ئەی خواوەندا! سالح ریسوا بکە چوونکە پەردەی ئابڕوی دڕیم و منالەکەی کوشتم و منی ئاوارە کرد ودەستی بەسەر سامانەکەمدا گرت و لەشارەکەم دووری خستمەوە و ئەو کارەی تری لەگەڵ من کرد. ئەو لەمەککە مایەوە.

متوەکیل لەبەر جوانی ناوی نابوو قەبیحە بەهەمان شێوە کە لەناو عەرەبەکان ڕەش پێستەکان بەکافور ناو دەبەن.

دەڵێن: دایکی موهتەدی پێش خەلافەتی ئەو مرد. ئەو ببووە هاوسەری موستەعین و کاتێك موستەعین کوژرا، موعتەز ئەوی لەکۆشکی روسافە جێگە کردەوە. ئەو لەوێ مرد و کاێك موهتەدی لەسەر تەختی خەلافەت دانیشت، وتی: من دایکم نییە سالآنە دەهەزاردیناری داهاتی پێ بدەم تا خەرجی کەنیز و کۆیلە و کەسانی دەوروبەری بکات. ئەوەی من دەمەوێت توێشووە بۆ خۆم و منالەکانم و زیادتر لەوەم بۆ براکانم دەوێت چوونکە بارودۆخی ژیانیان تاڵ و دژوارە.

کوژراتی ئەحمەد کوڕی ئیسرائیل و باوکی نوح

لەم ساڵەدا ئەحمەد کوڕی ئیسرائیل کوژرا. سالح دوای گرتن و زەوت کردنی سامانی ئەو و حەسەن کوڕی مەخلەد، ئەشکەنجەی کرد. دواتر فەرمانیدا لەگەڵ باوکی نوح بەرادەیەك ئەشکەنجەیان بکەن تا گیانیان لەدەست بدەن. یەکی پێنسەد قامچییان لێدان و بەهۆیەوە هەردووکیان مردن.. حەسەن کوڕی مەخلەد لەزینداندا مایەوە.

کاتێك موهتەدی لەبەسەرهاتی ئەو دوانە ئاگادار بوویەوە، وتی: ئایا جگە لەکوشتن و قامچی هیچ سزایەکی دیکە لەئارادا نییە؟ ئایا زیندان بەسەندە نییە؟ ئێمە لەخواییین و بۆلای ئەو دەگەڕێینەوە. چەند جارێك ئەم رستەی دووبارە کردەوە.

فەرمانڕەوای سلێمان کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر لەبەغداد و شۆڕشی سوپا و خەڵکان

لەرەمەزان: ئۆگۆستی ئەم ساڵە، خەڵك و سوپای بەغداد دژی محەممەد کوڕی ئەوسی بەڵخی شۆڕشیان کرد. هۆکارەکەی ئەوە بوو محەممەد کوڕی ئەوس لەگەڵ سلێمان کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر وەك فەرماندەی سوپای خوراسان و ئەو کەسە سەرسەرییانەی لەو سەرزەمینەوە هاتن، لەخوراسانەوە هاتە بەغداد. سوپا و ئەو کەسانەی لەگەڵ ئەو هاتبوون ناویان لەناو دیوانی بەغداد نەدەبینرا تا مانگانەیان پێ بدەن. نەریت بەو شێوە بوو ئەو کەسەی لەخوراسانەوە دەهاتە عێراق، بەئەندازەی ئەوانەی لەخوراسان لەسامان و زەوی میرات هەڵگرانی تاهیر کوڕی حسەیانیان وەریاندەگرت، وەربگرێت و ئەم فەرمانە بۆ خوراسان دەنوسرا تا لەوێ میراتخۆرەکان لەبەرابەر ئەو برە پارەی لەسامانی ئەوان دەدرا، لەسامانی گشتی وەربگرنەوە. کاتێك عوبەیداللە کوڕی عەبدوللە لەهاتنی سلێمان بۆ عێراق ئاگادار بوویەوە و زانی جڵەوی کاروبارەکان دەگرێتەدەست، هەموو سامانی گەنجینەی میرات هەڵگرانی هەڵگرت لەکاتێکدا بۆی ڕەوا نەبو و لەجوەیب لەرۆژهەلاتی دیجلە مایەوە و دواتر بۆ رۆژهەلاتی ئەو شوێنە ڕۆشت. کاتێك سلێمان هات و گەنجینەکەی بەبەتاڵ بینی، دنیا لەبەر چاوی تاریك بوو. ئەو لەمووچەی سوپای بەغداد، موچەی سوپاکەیدا و بەمشێوەیە سوپا و نۆکەرەکان، بۆ وەرگرتنی مانگانەی خۆیان کەوتنە جموجۆڵ.

ئەو کەسانەی لەگەڵ محەممەد کوڕی ئەوس لەخوراسانەوە هاتبوون، لەپێکەوە ژیانیان لەگەڵ خەڵکانی بەغداد ڕێگەیەکی خراپیان گرتەبەر و بەئاشکرا کارە قێزەونەکانیان ئەنجام دەدا و بەزۆر یەخەی ناموسی خەڵك و گەنجەکانیان دەگرت. دڵی خەڵکانی بەغداد لەرق و کینە، لێوانلێو بوو. خەڵك لەگەڵ سوپاییەکان یەکیانگرت و شۆرشیان دەستپێکرد. بەرەو زیندانی بەغداد لای دەروازەی شام ڕۆیشتن. دەرگای زیندانەکەیان شکاند و زیندانییەکانیان ئازاد کرد. لەنێوان سوپاکەی کوڕی ئەوس و دانیشتوانی بەغداد شەڕێکی قورس ڕوویدا. کوڕی

ئەوس و هاوەڵ و منالەکانی پەنایان بۆ جەزیرە برد. خەڵك هاواریان کرد: هەرکەس خوازیاری تالأنییە، پەیوەستی ئێمە بێت. زیاتر لەسەد هەزار کەس لەخەڵکان بەگشتی بەرەو جەزیرە بەرێکەوتن. سوپایش پەیوەستیان بوون. کوڕی ئەوس بۆ ماڵەکەی خۆی هەلأت و خەڵك شوێنیان کەوتن. تا نیوەی رۆژ شەڕ بەقورسی بەردەوام بوو. لەم ناوەدا کوڕی ئەوس بریندار بوو و لەگەڵ هاوەلأنی هەلأت. خەڵك شوێنیان کەوتن و لەدەروازەی شەماسییە دووریان خستنەوە. هەموو سامانی ناو کۆشکەکەیان تالأن کرد. دەستەیەك بەهای کالأ تالأن کراوەکانی ئەو بە دوو هەزار هەزار درهەم دەخەملێنن. دانیشتوانی بەغداد ماڵی هاوەلأنی کوڕی ئەوسیان تالأن کرد.

سلێمان کوڕی عەبدوللە پەیامی بۆ کوڕی ئەوس نارد تا رێگەی خوراسان بگرێتەبەر و ئاگاداری کردەوە کەهیچ رێگەیەك بۆ گەڕانەوە بۆ ناو شاری بەغداد نییە. ئەو رێگەی نەهرەوانی گرتەبەر و ئەوەی لەسەر رێگەی بینی، تالأنی کرد و خراپەکاری کردە پیشە.

رێگەی خوراسان لەمانگی زیقەعدە/ ئۆکۆتبەر بەبابەکیالی تورك سپێردرا.

موساور کوڕی عەبدحەمید پیاوێك بەناوی موسای لەسەر رێگەی دەسکەرە و دەوروبەری لەگەڵ سێسەد پیاو، وەك نوێنەری خۆی دانابوو تا پارێزگاری لەرێگەی حولوان و شووش بکات کەگوزەرگای خوراسان و هۆزی جوخی بوو.

لەم ساڵەدا موهتەدی فەرمانیدا رووسپی و گۆرانیبێژەکان لەسامەرا دوور بخەنەوە. هەروەها فەرمانی کوشتنی دڕندە وەحشییەکانی ناو باغچەی ئاژەلأنی خەلیفەی دەرکرد و سەگەکانیان بەرەلأ کرد. فەرمانیدا قەرەبوی ستەم لێکراوەکان بکەنەوە و خۆی بۆ لێپرسینەوە لەسکالأی خەڵکان دانیشت. ئەو کاتەی موهتەدی هاتەسەر کار، جیهان لێوانلێو بوو لەستەم و ستەمکاری.

زاڵبوونی موفلیح لەتەبەرستان و گەڕانەوەی لەوێ

لەم ساڵەدا موفلیح بەرەو تەبەرستان بەرێکەوت و لەگەڵ حەسەن کوڕی زەیدی عەلەوی جەنگی. حەسەن هەڵات و پەنای بۆ دەیلەمییەکان برد. موفلیح ڕۆشتە ناو شارەکە و ماڵەکانی حەسەنی سووتاند و بۆ گرتنی ئەو ڕێگەی سەرزەمینی دەیلەمییەکانی گرتەبەر. موفلیح دوای ڕۆشتنە ناو بۆ تەبەرستان گەڕایەوە. موسا کوڕی بوغایش لەڕەی گەڕایەوە.

هۆکاری گەڕانەوەکەی ئەوە بوو قەبیحە دایکی موعتەز کاتێك شۆڕشی تورکەکانی بینی، نامەی بۆ موسا کوڕی بوغا نووسی و داوای لێکرد بڕواتە لای. هێوادار بوو پێش ئەو بەڵای بەسەر خۆی و کوڕەکەی هات، بگاتە لایان. موسا کوڕی بوغا بڕیاریدا بگەڕێتەوە. نامەیەکی بۆ موفلیحیش نووسی و داوای لێکرد لەتەبەرستان بگەڕێتەوە و لەڕەی پەیوەستی ببێت. نامەکە کاتێك بەدەستی موفلیح گەیشت کە ئەو بۆ گرتنی حەسەن کوڕی زەید بەرەو سەرزەمینی دەیلەمییەکان بەرێکەوتبوو. کاتێك نامەکەی بەدەست گەیشت، گەڕایەوە. ئەو خەڵکانەی لەترسی حەسەن لەتەبەرستان هەڵاتبوون، بۆ ماڵەکانیان گەڕانەوە و لەهۆکاری گەڕانەوەی موفلیحیان پرسی. موفلیح وەڵامی دانەوە کە لەفەرماندەوە نامەیەکی بەدەست گەیشتووە و دەبێت پەیوەستی ئەو بێت بەڵام موسا کوڕی بوغا نەیتوانی لەڕەی بڕواتەدەر تا ئەو کاتەی هەواڵی کوژرانی موعتەز و بەیعەتی موهتەدی بەدەست گەیشت. ئەوانیش بەیعەتیان لەگەڵ موهتەدی بەست.

دواتر موالییەکان (تورکەکان و سوپاییەکانی دیکە لەنۆکەرەکان و کۆیلەکان) کە لەناو سوپاکەی موسا بوون، لەتالآن کاری سالح کوڕی وەسیف و سامانی فراوانی کەسانی نزیکی خەلیفە و موعتەز ئاگادار بوونەوە. ئەوان چاوی تەماحیان بڕییە دانیشتوانی سامەرا (چوونکە ئەو بڕە پارە زۆرەیان دەستکەوتبوو). داویان لەموسا کوڕی بوغا کرد بگەڕێتەوە. موفلیح لەڕەی پەیوەستی موسا بوو. موسا مەبەستی ڕۆشتن بۆ سامەرای کرد بەڵام موهتەدی نامەی بۆ نووسی و داوای لێکرد بۆ ڕەی بگەڕێتەوە و پارێزگاری لەو سنورە بکات. موسا ڕازی نەبوو. موهتەدی دوو کەس لەمناڵەکانی هاشمی بۆ لای موسا نارد تا ئاگاداری بکەنەوە سامەرا گرفتاری قات و

قڕی هاتووه و ئەو (خەلیفە) لەزاڵبوونی عەلەوییەکان بەسەر تەبەرستان دەترسێت بەلاّم موسا گرنگی بەوتەکانی نەدا.

سالّح کوڕی وەسیف گەڕانەوەی موسای لەبەرچاوی موهتەدی گەورە کرد و بەجۆرێك لەشۆڕش و ناسازگاری لەقەڵەمیدا و موهتەدی لەدواهاتەکانی ترساند. کاتێك نێردراوەکان گەیشتنە لای موسا و بۆ مانەوەی ئەو پێداگرییان کرد، موالییەکان دەنگیان بەرز کردەوە مەبەستی ئەوەیان کرد هێرشیان بکەنەسەر. موسا لەوەلاّمدا داوای بەخشینی کرد و وتی سوپاییەکان بەگەڕانەوە بۆ ڕەی رازی نابن و تا نەگەنە بارەگای سەروەری باوەڕداران، گوێ لەقسە و فەرمانەکانم ناگرن. ئەو نوێنەرەکانی موهتەدی کردە شایەتی بارودۆخەکە و ئەوەی ئەگەر بەخواستەکەی ئەوان رازی نەبێت، دەیکوژن. ئەو دەستەیەك لەسەردارەکانی لەگەڵ نێردراوان ڕەوانەی سامەڕا کرد و ئەوان لەساڵی ٢٥٦/٨٧٠ زایین گەیشتنە سامەرا.

چۆنیەتی زاڵبوونی موساور لەموسڵ

کاتێك سوپاکەی موسڵ بەدەستی موساور شکستی خوارد –وەك ئاماژەمان پێدا– پێگەی موساور بەرز بووەوە و شوێنکەوتەکانی فراوان بوونز ئەو شوێنەکەی خۆی بەجێهێشت و گەیشتە موسڵ و لەدەروبەری شارەکە لای دێری ئەعلا ئوردووی لێدا. فەرمانڕەوای ئەو ناوچە، عەبدولله کوڕی سلێمان، بەهۆی ناتەوانی بۆ جەنگی ئەو، خۆی لەجەنگ بەدوور گرت. دانیشتوانی موسڵ بەهۆی دژایەتیان لەگەڵ دەوڵەتی خەلافەت لەگەڵ ئەو نەجەنگان. موساور دەستەیەکی بۆ کۆشکی عەبدولله، فەرمانڕەوای شار نارد و ماڵەکەیان سووتاند. موساور بێ هیچ جەنگێك ڕۆشتە ناوشارەکە و دەستدرێژی نەکردە سەر کەس.

بۆ رۆژی هەینی ڕۆشتە ناو مزگەوت و هەموو خەڵك یا بەشێکیان ئامادە بوون. ئەو ڕۆشتە سەر مینبەر و وتارێکی خوێندەوە، وتی: ئەی خواوەندا! بارودۆخی ئێمە سەقامگیر بکە و کارگوزارەکانمان بۆ رێگەی راست رێنوێنی بکە. کاتێك نوێژی دەست پێکرد، دوو پەنجە گەورەی خۆی کردە گوێچەکەی و شەش جار تەکبیری وت (هاوشێوەی خەورایج) و دواتر نوێژی خوێند. کاتێك ویستی بڕواتە

سەر مینبەر و وتار بخوێنێتەوە، دەستەیەك لەهاوەڵانی خۆی شمشێر بەدەست لای قادرمەکانی مینبەرەکە دانا تا پارێزگاری لێ بکەن. لەکاتی نوێژیشدا ئەو کارەی کرد چوونکە لەخەڵکی موسڵ دەترسا. دواتر موسڵی بەجێهێشت وچیتر لەو شارە نەمایەوە چوونکە ژمارەی خەڵکەکەی فراوان بوو. ئەو رووی کردە حەدیسە و لەوێ نیشتەجێ بوو.

سەرەتای کاری ساحەبی زەنج

لەمانگی شەوال/ سێپتامبەر، لەفوراتی بەسرە پیاوێك دەرکەوت کەخۆی بەعەلی کوڕی محەممەد کوڕی ئەحمەد کوڕی عیسا کوڕی زەید کوڕی عەلی کوڕی حسەین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب دەزانی. ئەو زەنگییەکانی (ئەو ڕەش پێستانەی زۆربەیان کۆیلەی بەزێڕ کراو بون) کەدانیشتووی زەوییە شۆرەکاتەکان بوون، کۆکردەوە و پێشنیاری شوێنکەوتنی پێکردن. (ئەوپیاوێکی عەلەوی و بوێر و بەرێز بوو) لەئێران ڕۆشتە عێراق و منداڵەکانی عەباس حاشایان لەڕەچەڵەکی ئەو کرد لەبەر ئەوەی بناغەی خەلافەتی ئەوانی لەرزاند و لەروخان نزیکی کردەوە. زۆربەی سەردار و راوێژکارەکانی ئێرانی و بزوتنەوەکەی بزوتنەوەیەکی ئێرانی بوو بەڵام زۆبەی سوپاییەکانی لەڕەش پێستەکان پێك دەهاتن کەبەناوی بەرابەری نەژادەکان و ئازادی کۆیلەکان ئەوانی کۆکردبوویەوە. دواتر لەدیجلە پەڕییەوە و لەدیناری ئوردووی لێدا.

ئەبوجەعفەری تەبەری دەڵێت: بەو شێوەی وتوویانە ناوی ئەو عەلی کوڕی محەممەد کوڕی عەبدرەحیمە کەپشتی دەگاتەوە بەعەبد قەیس. دایکی ئەو کچی عەلی کوڕی رەحیب کوڕی محەممەد کوڕی حەکیم لەهۆزی ئەسەد کوڕی خوزەیمە لەگوندەکانی شاری ڕەی یە. ئەو دەیوت: باوەگەورێی من محەممەد کوڕی حەکیم لەخەڵکانی کوفە و یەکێك لەشۆڕشگێرەکان دژی هوشام کوڕی عەبدولمەلیك لەگەڵ عەلی کوڕی زەید کوڕی حسەین بووە. کاتێك زەید کوژرا، ئەویش هەڵات و لەڕەی و لەگوندی وەرزەنین نیشتەجێ بوو. دەیوت: باوەگەورێی عەبدرەحیم پیاوێك لەهۆزی عەبد قەیس بووە و لەتاڵەقان چاوی بەدنیا هەڵهێناوە و ڕۆشتۆتە عێراق و

کەنیزێکی سندی کڕییەوە و باوکی محەممەد منالّی ئەم کەنیزەیە.

ساحەبی زەنج، پێشتر لەگەلّ دەستەیەك لەشوێنکەوتەکانی مونتەسیر(خەلیفەی عەباسی) لەپەیوەندیدا بوو کەغانەمی شەترەنجی و سەعیدی بچوك لەناو ئەواندا دەبینران. ئەو بەهاوکاری ئەمان و کەسانی خەلیفە ژیانی خۆی دەگوزەراند. ئەو لەهۆنراوەکانی خۆی ئەوانی وەسف دەکرد و بەمشێوەیە پاداشتی لیّ وەردەگرتن.

ساحەبی زەنج لەسالّی ٨٦٨/٢٤٩ زایینی لەسامەرا ڕۆشت و رووی کردە بەحرەین و لەویّ بانگەشەی ئەوەی کرد عەلی کوڕی عەبدوللە کوڕی محەممەد کوڕی فەزلّ کوڕی حەسەن کوڕی عوبەیداللە کوڕی عەباس کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیبە. ئەو لەهەجەر[٣١]، خەلّکی بۆ شوێنکەوتنی خۆی هاندا و ژمارەیەکی زۆر لەخەلّکی ئەو ناوچە و ناوچەکانی دیکە پەیوەستی بوون و لەنێوان خەلّکانی هەجەر و بیانییەکان بەهۆی نەژادپەرەستییەوە شەڕ و ئاژاوە کەوتەوە.

خەلّکانی بەحرەین ئەویان لەجێگەی پێغەمبەر(د.خ) دادەنیشاند. ئەو باجی وەردەگرت و فەرمانڕەوایی خەلّکی دەکرد. خۆی و هاوەلاّنی لەگەلّ کارگوزارەکانی خەلافەت جەنگان و ژمارەیەکیان کوشت. دەستەیەك بۆ تۆلّەسەندنەوە هەستان و بۆ کوشتنی ئەو هێزیان کۆکردەوە. ساحەبی زەنج بەناچاری پەنای بۆ ئیحسا برد و لای دەستەیەك لەهۆزی منالّەکانی سەعد کوڕی تەمیم (منالّەکانی شەماس) مایەوە. دەستەیەك لەخەلّکانی بەحرەین لەگەلّیدا دەبینران کەیەحیا کوڕی محەممەدی ئەرزەقی بوحرانی و سلێمان کوڕی جامیع، فەرماندەی سوپاکەی ئەو، لەناویاندا دەبینران.

ئەو بەساراکاندا دەگەڕا، لەشوێنێك بۆ شوێنێکی دیکە دەڕۆشت. لێی دەگێڕنەوە کەوتوویەتی: یەکێك لەنیشانەکانی ئیمامەتی من کەبۆ خەلّکان ئاشکرایە لەو ڕۆژانەی بەساراکاندا دەگەڕام بەمن درا. یەکێك لەوان ئەوە بوو یەکێك لەسوڕەکانی قورئان بۆ من هاتەخوار و لەیەك سات لەبەرم کرد و کەوتە سەرزمانم. ئەم سورانە لەناویاندا بوون: سبحان، کهف و صاد. یەکێکی دیکە لەنیشانەکانی من ئەوەیە بیرم لەشارێك دەکردەوە تا پەنای بۆ ببەم، چوونکە دەڕۆشتمە هەر

[٣١] ناوی پایتەختی بەحرەین بووە. (وەرگێڕ)

شارێك بێ هیوا دەبووم. لەم كاتەدا پەڵە هەورێك سێبەری بۆ دروست كردم و پێم وترا: بەرەو بەسرە برۆ.

لێی دەگێڕنەوە كە بەخەڵكانی سارانشینی دەوت: لەبەر رووناكی بوونی من عومەری عەلەوی، باوكی حەسەن كە لەكوفە كوژرا، ژیانی بەدەست هێنایەوە. ئەو بەم وتانەی خەڵكانی سارانشینی فریودا و ژمارەیەكی زۆر لەو خەڵكە پەیوەستی بوون. ساحەبی زەنج ئەوانی تا رەدەمی بەحرەین برد و لەوێ شەڕێكی قورس روویدا و شكستیان خوارد. ساحەبی زەنج هەڵات و ژمارەیەكی زۆر لەهاوەڵانی كوژران و عەرەبەكان لەدەروی بڵاو بوونەوە.

كاتێك عەرەبەكان بڵاوەیان لێكرد، رێگەی بەسرەی گرتەبەر و لەنێوان مناڵەكانی زوبەیعە مایەوە و ژمارەیەكی زۆر شوێنی كەوتن كەعەلی كوڕی ئەبانی موهەلبی لەناویاندا دەبینرا. ئەو لە٢٥٤/٨٦٨ زایینی ڕۆشتە ناو بەسرە. ساحەبی زەنج كاتێك ڕۆشتە بەسرە كەمحەممەد كوڕی رەجای حەزاری فەرمانڕەوای شارەكە بوو و ئاژاوەی بەلالییە روویدابوو. لەنێوان بەلالییە و سەعدییە جەنگ كەوتەوە و ئەو چاوەڕوانی سەركەوتنی یەكێك لەدوو هۆزەكەی دەكرد تا پەیوەستیان ببێت. ئەو كەسی بەدوای ئەم دەستەیە نارد و ئەوانی بۆ پەیوەست بوون بەخۆی هاندا بەڵام كەس وەڵامی نەدایەوە. كوڕی رەجا بەدوایدا گەڕا بەڵام هەڵات و كوڕی رەجا دەستەیەك لەهاوەڵانی ئەوی ئەسیر و زیندانی كرد. ئەم كەسانە لەناویاندا دەبینران: كوڕ، هاوسەر، كچ و كەنیزەكەی كەدووگیان بوو.

ئەوسا مەبەستی بەغدادی كرد و هاوەڵانی ئەو: محەممەد كوڕی سەلەم و یەحیا كوڕی محەممەد و سلێمان كوڕی جامع و مەرقەسی قورەیعی هاورێیەتیان دەكرد. كاتێك گەیشتە بەتیخە، عومەیر كوڕی عەمار كەجێگری فەرمانڕەوای ئەو دیارە بوو، ئەوانی ناسییەوە. ئەوانی دەستگیر كرد و ڕەوانەی لای محەممەد كوڕی باوكی عەوف فەرمانڕەوای واستی كرد. بەڵام ئەو و هاوەڵانی خۆیان رزگار كرد و بەرەو بەغداد بەرێكەوتن و یەك ساڵ لەوێ مانەوە. دواتر لەوێ نەژادێكی بۆ خۆی داتاشی و خۆی بەمحەممەد كوڕی ئەحمەد كوڕی عیسا كوڕی زەید ناو برد. لەوێ بانگەشەی ئەوەی كرد كەكەراماتی هەیە و لەئەندێشە و كرداری هاوەڵانی و هەر

کارێك بیکەن، ئاگادار دەبێتەوە. لەوێ دەستەیەکی شوێن خۆی خست. ئەم کەسانە لەناویاندا دەبینران: جەعفەر کوڕی محەممەدی سوحانی لەمناڵەکانی یەزید کوڕی سوحان، محەممەد کوڕی قاسم، موشرق و ڕەقیق دوو کۆیلەکەی یەحیا کوڕی عەبدولرەحمان. ئەو نازناوی باوکی ئەحمەدی بەموشرق و نازناوی باوکی فەزلی بەرەقیق بەخشی.

لەم کاتەدا محەممەد کوڕی ڕەجا لەفەرمانڕەوایەتی بەسرە دوور خرایەوە و بەلالییە و سەعدییە کەجەنگیان لەگەڵ یەك دەکرد، هەردووك شۆڕشیان کرد و زیندانییەکانی خۆیان ئازاد کرد. لەم ناوەدا زیندانییەکانی دیکە وکەسە نزیکەکانی ساحەبی زەنج لەزیندان ڕزگاریان بوو. ساحەبی زەنج کاتێك لەهەڵاتنی بنەماڵەکەی ئاگادار بوویەوە، خۆی گەیاندە بەسرە. ئەو لەمانگی ڕەمەزانی ساڵی ٢٥٥/ ئۆگۆستی ٨٦٨ زایینی بۆ بەسرە گەڕایەوە و ئەم کەسانەی لەگەڵدا بوون: عەلی کوڕی ئەبان، یەحیا کوڕی محەممەد، سلێمان، موشرق و ڕەقی. ئەوان گەیشتنە بەسرە و لەکۆشکی قورەشی نزیك ڕووبارێك بەناوی عەمودی کوڕی مونجەم دابەزین. ئەو بانگەشەی ئەوەی کرد نوێنەری کوڕەکانی واسق (خەلیفەی پێشووی عەباسییە) و بۆ فرۆشی زەوییە سوێرەڵانەکان هاتووە و لەهەمان شوێن مایەوە.

ڕەیحان کەیەکەم کۆیلەی سورەجبین بوو، دەڵێت: من لەلایەن سەروەرم نوێنەر بووم ئارد بۆ کۆیلەکانی دیکە ببەم. لەناکاو هاوەڵانی ساحەبی زەنج منیان گرت و بردمیانە لای ئەو. فەرمانیان بەمندا هاوشێوەی فەرمانڕەوا سڵاوی لێ بکەم. ئەو کارەم کرد. ساحەبی زەنج پرسی لەکوێوە دێم، وەڵامم دایەوە. سەبارەت بەهەواڵەکانی بەسرە پرسیاری کرد. وتم: بێ ئاگام. سەبارەت بەکۆیلەکانی سورەجبین و بارودۆخی ئەوان پرسیاری کرد. ئەوەی دەمزانی، پێم وت. پێشنیاری شوێنکەوتنی خۆی پێکردم و ڕازی بووم. وتی: تا ئەو جێگەی دەتوانی کۆیلەکان فریوبدە و ئەوان بێنەرە لای من. بەڵێنی پێدام من دەکاتە فەرماندەی ئەو کەسانەی دەیانبمە لای و سوێندیدام کەس لەشوێنەکەی ئاگادار نەکەمەوە و تەنیا خۆم سەردانی بکەم. دواتر منی بەرەڵا کرد.

بەیانی ئەو ڕۆژە ڕۆشتمە لای. دەستەیەك لەکرێکارەکان (ئەوانەی گوشراوی

خورمایان هەڵدەگرت) لەماڵەکەیدا بوون. لەسەر پارچەیەکی هەوریشمین ئەم ئایەی نوسیبوو: خواوەند گیان و سامانی باوەڕداران دەکرێت و بەهەشتیان پێ دەدات.[٣٢] ئەم پارچەی لەدارێك بەست و ئاڵایەکی لێ دروست کرد و بەرزی کردەوە. لەهاندانی کۆیلەکانی بەسرە بۆ پەیوەست بوون بەخۆی بەردەوام بوو و ئەوانیش بۆ رزگاری لەداماوی و بەدبەختی پەیوەستی دەبوون. بەم شێوەیە ژمارەی شوێنکەوتەکانی زیادی کرد. قسەی بۆ دەکردن و مژدەی پێ دەبەخشین کەرێبەری بەوان دەسپێرێت و سامانیان پێ دەبەخشێت. سوێندی خوارد هیچ کات فریویان نەدات و جگە لەچاکەکاری لەگەڵ ئەوان بیر لەهیچی دیکە نەکاتەوە. سەروەری ئەم کۆیلانە هاتنە لای و رازی بوون بەوەی بۆ هەر کۆیلەیەك پێنج دینار بدەن و کۆیلەکان ببەنەوە. کۆیلەکان گەورەکانی خۆیان گرت و خستیانە سەرزەوی و ساحەبی زەنج فەرمانیدا کۆیلەکان یەکی پێنسەد قامچییان لێ بدەن. دواتر ئازادیان کردن وبۆ بەسرە گەڕانەوە. لەگەڵ هاوەڵانی سوار چەند کەشتییەك بوون و لەرووباری دوجەیل پەڕینەوە و خۆیان گەیاندە رووباری مەیمون. لەوێ مانەوە. بەردەوام رەش پێستەکان لەدەوری کۆدەبوونەوە تا ئەو کاتەی جەژنی رەمەزان هات. لەجەژنی رەمەزان کۆیلەکانی کۆکردەوە و نوێژی لەگەڵ خوێندن و ئاماژەی بەبەدبەختی و چارەڕەشی رابردووی ئەواندا و ئەوەی خواوەند، لەو بەدبەختییانە رزگاری کردوون. دەیوت، دەخوازێت پێگەی ئەوان بەرز بکاتەوە تا ببنە سەروەر و کەڵك لەکۆیلە و سامانەکان وەربگرن.

دوو رۆژ دوای ئەوە حومەیری گەیشت. زەنگییەکان رووبەرووی بوونەوە و پاشەکشێیان پێکرد تا ئەوەی لەرووباری دیجلە دوور کەوتەوە. لەم کاتەدا یەکێك لەفەرماندەکان بەنازناوی باوکی سالح، ناسراو بەقەسیر، لەگەڵ سێسەد زەنگی، داوای ئەمانی لەساحەبی زەنج کرد. ساحەبی زەنج کاتێك بینی ژمارەی شوێنکەوتەکانی زیاد بووە، فەرماندەکانی لەخودی ئەوان هەڵبژارد و پێی وتن: هەرکەس لەئێوە کەسێك بێنێت، لەژێر ئاڵا و شوێنکەوتەی خودی ئەو دەبێت.

لەو کاتەدا باوکی عەون لەواست بۆ ئۆبولە و ئاوەدانییەکانی دیجلە

[٣٢] ان الله اشترى من المؤمنين انفسهم و اموالهم بأن لهم الجنة (توبه، ١١١)

گواستبوویەوە. ساحەبی زەنج مەبەستی موحەممەدییەی کرد و کاتێك لەویٚ ئوردووی لێدا، لەناکاو سوپاکەی باوکی عەون هێرشیان کرد. لەم کاتەدا زەنگییەکان هاواریان کرد: شمشێرەکانی خۆتان هەڵگرن. هەمووان هەستان. فەتحی خوێنگیر (ئەوەی بەکەڵە شاخ خوێن دەگرێت) لەناویاندا دەبینرا.

فەتح سەرقاڵی خواردن بوو. کاتێك دوژمنی بینی (دەستی بەشمشێر نەگەیشت) خواردنەکەی بەردەمی هەڵگرت. پیاوێك لەسورەجبین بەناوی بولبول ئەوی بینی و کاتێك فەتحیش ئەوی بینی، پەلاماریدا و خواردنەکەی بۆ هاویشت. بولبول شمشێرەکەی خۆی فرێدا و هەڵات. سوپاکەی باوکی عەون کەچوار هەزار کەس بوون، هەڵاتن. دەستەیەکیان لیٚ کوژرا و دەستەیەکیان لەتینویەتیدا مردن. ژمارەیەکیان ئەسیر کرا و بەفەرمانی ساحەبی زەنج سەریان بڕین.

دواتر رووی کردە قادسییە و فەرمانی تاڵان کردنی ئەو سەرزەمینەی دەرکرد. بەردەوام هاتوچۆی بۆ رووبارەکانی بەسرە دەکرد.

لەم کاتەدا یەکێك لەڕەشەکان ئاگادار بوویەوە ماڵی یەکێك لەهاشمییەکان لەگەڕەکی سیب، لێوانلێوە لەکەرەستەی جەنگ. ئەوان ماڵەکەیان تاڵان کرد و کەرەستەی جەنگی پێویستیان دەست کەوت. لەم کاتەدا ساحەبی زەنج لەسیب بوو، دەستەیەك لەخەڵکانی بەسرە هێرشیان کردە سەر و رووبەڕووی بوونەوە. ئەو یەحیا کوڕی محەممەدی لەگەڵ پێنسەد کەس بۆ جەنگی ئەوان نارد. ئەوان رووبەڕووی خەڵکانی بەسرە بوونەوە. خەڵکانی بەسرە شکستیان خوارد و کەرەستەکانی جەنگیان کەوتە دەسی ڕەشەکان. دواتر لەگەڵ دەستەیەکی دیکە لەگوندەکانی جوولەکە (گوندی جولەکە) جەنگان و شکستیان بەوانیش هێنا. ساحەبی زەنج هاوەڵانی لەبیاباندا هێشتەوە.

ساحەبی زەنج دواتر مەبەستی جەعفەرییەی کرد. شمشێری خستە ناویان و ژمارەیەکی زۆری لیٚ کوشتن و ژمارەیەکی ئەسیر کرد و دواتر ئازادی کردن. بەدوای ئەوە رووبەڕووی سوپایەکی گەورە لەخەڵکانی بەسرە بوویەوە کەفەرماندەکەیان ناوی عەقیل بوو. توانی شکستیش بەوان بێنێت و ژمارەیەکی زۆریان لیٚ بکوژێت. ئەم سوپایە چەندین کەشتی خواردنیان پیٚ بوو بەڵام بەهۆی

هەڵکردنی با، لەرووبارەکەدا نغرۆ بوون. لەم کاتەدا ڕەشەکان هاتن و هەمو سەرنشینەکانی ناو کەشتییەکانیان کوشت و ئەوەی تیایدا بوو، تالآنیان کرد. فەرماندەی ئەوان کەشتییەکی جیاوازی بوو، سوار کەشتیەکەی بوو و هەلآت. ساحەبی زەنج خۆی پێگەیاند و هەموو سامان و خوراکەکەی لێ سەند. دواتر گوندی موهەلبییەی تالآن کرد و سوتاندی.

یەکێك لەسەرکردە تورکەکان بەناوی باوکی هیلال، لەگەڵ چوار هەزار شەڕکەر لەکەنار رووباری رەیان رووبەرووی ساحەبی زەنج بوویەوە و ئاگری جەنگ بڵێسەی سەند. زەنگییەکان هێرشیان کردنەسەر و ئالآدارەکەیان کوشت و بەم شێوەیە باوکی هیلال و سوپاکەی هەلآتن. زەنگییەکان شوێنیان کەوتن و زیاتر لەهەزار و پێنسەد کەس لەسوپاکەی باوکی هیلالیان کوشت. ژمارەیەکیشان ئەسیر کرد و ساحەبی زەنج فەرمانی سەربڕینی ئەوانی دەرکرد.

دواتر ساحەبی زەنج ئاگادار بوویەوە کەزەینەبی (لەمناڵەکانی عەباس) بۆ جەنگی ئەو سوپا ئامادە دەکات و خۆبەخشەکان و هۆزی بیلالییە و سەعدییە کەژمارەیان فراوانە، پەیوەستی بوون تا لەگەڵ ئەوان ڕەشەکان بگرن و زنجیر بکەنە دەست و پێیان. باوکی مەنسور فەرماندەی ئەوانە و موالی هاشمییەکانیش هاورێیەتی دەکەن. ساحەبی زەنج، عەلی کوڕی ئەبانی لەگەڵ سەد ڕەش ڕەوانە کرد تا هەواڵە راستەکانی بۆ بێنن. عەلی کوڕی ئەبان رووبەرووی دەستەیەکیان بوویەوە و شکستی پێهێنان و کۆیلەکانی ئەو دەستەیە، پەیوەستی عەلی کوڕی ئەبان بوون.

ساحەبی زەنج دەستەیەکی دیکە لەهاوەڵانی خۆی ڕەوانە کرد. ئەوان گەیشتنە شوێنێك کەهەزار و نۆسەد کەشتی لێ بوو و پاسەوانەکان پارێزگارییان لەکەشتییەکان دەکرد. پاسەوانەکان کاتێك ڕەشەکانیان بینی، هەلآتن. ڕەشەکان هەموو سامانی ناو کەشتییەکانیان تالآن کرد و گەڕانەوە بۆ لای سەروەرەکەیان. کاتێك گەڕانەوە بۆ لای ساحەبی زەنج، ئەو لەسەر زەوییەکی بەرز دانیشت. لەم کەشتیانەدا دەستەیەك بوون دەیانویست لەرێگەی بەسرەوە سەردانی ماڵی خواوەند بکەن. ساحەبی زەنج گفتوگۆی لەگەڵ کردن وئەوان وتەکانی ئەویان

بەراست زانی و وتیان: ئەگەر پارەیەکی زیاترمان پێ بوایە، لەگەڵ تۆ دەماینەوە. ساحەبی زەنج ئەوانی ئازاد کرد. دووبارە دەستەیەکی دیکەی نارد تا هەواڵی دوژمنی بۆ بێنن. ئەوان گەڕانەوە و ئاگاداریان کرد کەسوپایەکی گەورە بۆ جەنگی ئەو کۆبۆتەوە. فەرمانی بەمحەممەد کوڕی سالم و عەلی کوڕی ئەباندا لەناو دارخورماکان بۆسە بنێنەوە و خۆی لەسەر تەپۆڵکەیەکی بەرز جێگیر بوو. دوای کەمێك ئاڵاکان و سوپاکە دەرکەوت. فەرمانی بەڕەشەکاندا تەکبیر بڵێن و هێرشیان بکەنەسەر. سوپای دوژمن هێرشی کردە سەر ڕەشەکان. ڕەشەکان پاشەکشێیان کرد تا گەیشتنە کێوێك کەساحەبی زەنج لەوێ دانیشتبوو. جارێکی دیکە دوژمن هێرشی کردەوە بەڵام ئەمجارە ڕەشەکان خۆڕاگرییان کرد، فەتحی خوێنگر لەڕەشەکان کوژرا. ڕەشەکان بەهەموو هێزەوە هێرشیان کرد و دەوریان گرتن. محەممەد کوڕی سالم و عەلی کوڕی ئەبان هێرشیان کرد و ژمارەیەکیان لێ کوشتن. بەم شێوەیە سوپاکە هەڵات و ڕەشەکان تا رووباری بیان شوێنیان کەوتن. ئەوان لەزۆنکاوەکان گرفتار بوون و زەنگییەکان ژمارەیەکی زۆریان لێ کوشتن و ژمارەیەکی زۆریان لەزۆنکاوەندا چەقین.

زەنگییەکان ئاگادار بوونەوە ژمارەیەك لەدوژمەکانیان بۆسەیان ناوەتەوە. بۆ جەنگی ئەوان بەرێکەوتن و بینیان زیاتر لەهەزار مەغربی بۆسەیان داناوە. جەنگێکی قورس لەناو ئەوان دەستی پێکرد. دواتر ڕەشەکان هێرشیان برد و هەموویان کوشتن و کەرەستەکانی جەنگیان کۆکردەوە. ساحەبی زەنج سوپاکەی خۆی ڕەوانە کرد و دووسەد کەشتی ئاردیان بینی و لەگەڵ کەل و پەلەکانی دیکە تاڵانیان کرد. ئەوان موعەلی کوڕی ئەییوبیان تاڵان کرد. دواتر پێشڕەوی کرد تا گەیشتە پێگەی زەینەبی کەدووسەد سەربازی لێ بوو. ئەوان رووبەرووی ڕەشەکان بوونەوە. ڕەشەکان تا ئەو کاتەی هەموویانیان کوشت، درێژەیان بەجەنگدا. ساحەبی زەنج دواتر گوندی مەیزەرانی تاڵان کرد. لەوێ دەستەیەك لەکۆیلە ڕەشەکانی بینی و لەناو فەرماندەکانی دابەشی کردن. دواتر بەرێکەوت و رووبەرووی شەشسەد شاسوار بەفەرماندەیی سلێمان کوڕی زەینەبی بوویەوە بەڵام سلێمان جەنگی نەکرد. ساحەبی زەنج کەسانێکی نارد تا تاڵانی بکەن. ئەوان

هەرچی گا و مانگا و مەڕیان بینی، لەگەڵ خۆیان هێنایان. ئاژەڵەکانیان سەربڕی و خواردیان. دواتر کەسانێکی نارد تا سامانەکانی دیکە تالآن بکەن.

لەم کاتەدا ساحەبی زەنج ڕێگەی بەسرەی گرتەبەر. کاتێك گەیشتنە ڕووبەرووی ڕووباری ڕەیاحی، دەستەیەك ڕەش پێست هاتن و پێیان وت لەناو ڕووبارەکەدا درەخششێکیان بینیوە. دوای ماوەیەك ڕەشەکان ئاگادار بوونەوە و هاواریان کرد: کەرەستەی جەنگ، کەرەستەی جەنگ. عەلی کوڕی ئەبان فەرمانیدا سوپاکە بەرەو ئەو شوێنە بڕوات. ئەو لەگەڵ سێسەد سەرباز بەرێکەوت. ساحەبی زەنج پێی وت: هەرکات پێویستت بەهێزی زیاتر بوو، ئاگادارم بکەرەوە. کاتێك عەلی بەرێکەوت، زەنگییەکان هاواریان کرد: کەرەستەی جەنگ، کەرەستەی جەنگ چوونکە لەشوێنێکی دیکەوە ئەو درەوشانەوەیان بینی. محەممەد کوڕی سالم کەسانێکی بۆ ئەو شوێنە ڕەوانە کرد و لەوێ دەستەیەکی بینی و لەنیمەڕۆ تا ئێوارێ بەجەنگ لەگەڵ ئەوان سەرقاڵ بوو. دواتر ڕەشەکان بوێرانە هێرشیان برد و پاشەکشێیان پێکردن. لەخەڵکانی بەسرە و عەرەبەکان نزیکەی پێنسەد کەسیان کوشت و بۆ لای سەروەری خۆیان گەڕانەوە. دواتر عەلی کوڕی ئەبان لەگەڵ هاوەڵآنی هات. ئەو شکستی بەدوژمن هێنابوو و ژمارەیەکی لێ کوشتبوون. سەری کوڕی باوکی لەیسی بیلالی قەواریری لەگەورەکانی بیلالییەی هەڵگرتبوو. ساحەبی زەنج بەیانی ئەو ڕۆژە ڕۆشت و ڕێگەی نەدا سوپاکەی بڕواتە ناو شارەکە بەڵام دەستەیەك بۆ ڕۆشتنە ناو شارەکە پەلەیان کرد و خەڵکانی بەسرە لەگەڵ ژمارەیەکی فراوان ڕووبەڕوویان بوونەوە. ساحەبی زەنج ئاگادار بوویەوە. ئەو محەممەد کوڕی سالم و عەلی کوڕی ئەبان و موشرقی لەگەڵ سوپایەکی گەورە ڕەوانەی بەسرە کرد. خۆی لەناو سوپاکەدا بوو. ئەوان ڕووبەڕووی خەڵکانی بەسرە بوونەوە. ساحەبی زەنج فەرمانی کشانەوەی بەو دەستەیەدا کە ڕۆشتبوونە ناو بەسرە. ئەوان گەڕانەوە. خەڵکانی بەسرە هێرشیان کردنەسەر و ڕەشەکان هەڵآتن. ئەم پێشهاتە لەکاتی ئێوارێدا ڕوویدا و ژمارەیەکی زۆر لەڕەشەکان کەوتنە ناو ئاو و خنکان. دەستەیەکیان کەوتنە ناو ڕووباری شەیتان. دەستەیەکیان کوژران و پاشماوەکان بلآوەیان لێکرد. ساحەبی زەنج لێیان جیابوویەوە و بەتەنیا مایەوە و خواوەند

ڕزگاری کرد.

ساحەبی زەنج کاتێك هاوەڵانی خۆی بینییەوە کە لەنەبوونی ئەو سەرگەردان ببوون. ژمارەی ئەم دەستەیە لەپێنسەد کەس تێپەڕی نەدەکرد. ساحەبی زەنج فەرمانیدا فوو بەکەڕەناکاندا بکەن. پێشتر بەهۆی ئەم دەنگەوە هەموویان کۆدەبوونەوە بەڵام ئەم جارە کەس نەهات. خەڵکانی بەسرەیش ئەو کەشتیانەی ڕەشەکان تالآنیان کردبوو، ڕفاندیان. کالآکانی ئەوانیش لەناو ئەم کەشتییانەدا بوو. بۆ بەیانی ساحەبی زەنج سوپاکەی خۆی بژارد وبینی هەزار پیاو لەدەوری ماوەتەوە. ئەو محەممەد کوڕی سالمی بۆ لای خەڵکانی بەسرە نارد تا ئامۆژگارییان بکات و لەهۆکاری شۆڕشەکەی ئاگاداریان بکاتەوە بەڵام ئەوان محەممەدیان کوشت.

بۆ دووشەممە، چواری زیقەعدە/ پانزەی ئۆکتۆبەر، خەڵکانی بەسرە کەبەسەر ساحەبی زەنج سەرکەوتبوون، پیاوێك بەناوی حەمازی ساجی کەجەنگاوەر و دەریاگەڕ و فەرمانەدەی خۆبەخشەکان و سنووردااران و شارەزای کەشتی ئاژوتن بوو، وەك فەرماندەی خۆیان هەڵبژارد. ئەو هێزە خۆبەخشەکان و تیرهاوێژ و دەستەیەك لەعوباد و کەسانی نزیك مزگەوتی هەینی و دەستەیەك لەچاپوك سوارانی بیلالییە و سەعدییە و ئەوکەسانەی خوازیاری جەنگ و جیهاد بوون، کۆکردەوە. سێ کەشتی لەوان پڕ کرد. خەڵك لەتامەزرۆییان بۆ جەنگ لەڕێگەی خوادا بەرادەیەك ژمارەیان زیادی کردبوو کەدەستەیەك بەناچاری پیادە ملی ڕێگەیان گرتەبەر.ئەوان کەرەستەی جەنگیان لەگەڵ خۆیان هەڵگرت. دەستەیەکیان بوونە پێشەنگ و پاسەوانی ڕێگەیان دەکرد. ئەوان لەکاتی هەڵکشانی ئاو دەهاتنە ناو کەشتییەکان و پیادەکان لەکەنارەکان دەمانەوە.

کاتێك ساحەبی زەنج ئاگادار بوویەوە، دەستەیەك لەسوپاکەی بەفەرماندەیی زورەیقی ئیسبەهانی لەرۆژهەڵاتی ڕووبارەکە و دەستەیەکی بەفەرماندەیی شیبل و حسەینی حومامی لەرۆژهەڵاتی ڕووبارەکە نارد بۆ ئەوەی بۆسە بنێنەوە. فەرمانی بەعەلی کوڕی ئەباندا ڕووبەڕووی خەڵکانی بەسرە ببێتەوە و خۆی و هاوەڵانی ڕوخساریان لەپشت قەڵغانەکان شاردەوە و شەڕیان نەکرد تا بەدوژمن بگەن.

فەرمانی بەو کەسانەدابوو کەبۆسەیان نابوویەوە ئەو کاتە لەشوێنەکانی خۆیان بێنەدەر کەخەڵکانی بەسرە لایانەوە گوزەر دەکەن. ساحەبی زەنج لەگەڵ ژمارەیەکەی کەم لەسوپاکەی مایەوە. ژمارەی زۆری سوپاکەی بەسرە، ساحەبی زنجی ترساند. سوپاکەی رووبەرووی خەڵکانی بەسرە بوونەوە. ئەوانەی بۆسەیان دانابوو، لەهەردوو لای رووبار و لەپشت کەشتییەکانەوە هێرشیان کردە سەرپیادەکان. دەستەیەك نغرۆ بوون و ژمارەیەکی زۆریان کوشت. پاشماوەکان بەرەو رووبارەکە رایان دەکرد لەکاتێکدا بارانی شمشێر بەسەریاندا دەباری. هەرکەس خۆڕاگری دەکرد، دەکوژرا و هەرکەس خۆی دەخستە ناو ئاوەکە دەخنکا. زۆرینەی ئەم سوپایە کوژران و کەسێك جگە لەئاوارەکان رزگاری نەبوو. ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکانی بەسرە بێ سەرەو شوێن بوون و هاواری گریان بۆ ئاسمان بەرز بوویەوە. خەڵکان ئەم رۆژەیان بە(بیدا)[٣٣] ناو برد و بەرۆژێکی کارەساتبار دەزانی.

دەستەیەك لەمناڵەکانی هاشم وخەڵکانێکی زۆر لەم رۆژەدا کوژران. سەری ئەوانیان لای ساحەبی زەنج کۆکردەوە. کەسانی ئەم کوژراوانە هاتنە لای. هەرکەس سەری کوژراوەکەی خۆی دەناسییەوە، ساحەبی زەنج بۆی دەگەڕاندەوە. چەندین سەریش کەس خاوەنی نەبوو. ساحەبی زەنج فەرمانیدا بیانخەنە ناو ئاو. ئاو، سەری کوژراوەکانی بردە بەسرە و خەڵکان دەرۆشتن و سەرەکانیان لەئاوەکان دەگرتەوە. ساحەبی زەنج چیتر هێزی زیادی کرد و پێگەی بەرز بوویەوە. خەڵکانی بەسرە ترسی ئەویان کەوتە دڵ و دەستیان لەجەنگ لەگەڵ ئەو هەڵگرت.

خەڵك هەواڵی ئەم جەنگەیان بۆ خەلیفە نووسی. ئەو جەعلانی تورکی لەگەڵ سوپایەك بۆ هاوکاری ئەوان نارد و باوکی ئەحوەسی باهلی وەك فەرمانڕەوای ئوبولە بۆ ئەو دیارە ڕەوانە کرد و فەرماندەیەکی تورکی بەناوی جورەیح بۆ هاوکاری ئەوان نارد. بەڵام ساحەبی زەنج لەکۆتایی رۆژ رێگەی زەوییە سوێرەکانی قوڕەی گرتەبەر و سوپاکەی خۆی بۆ تاڵانی بۆ رۆژهەڵات و رۆژئاوا ڕەوانە کرد. ئەمە بەسەرهاتی ئەو لەم ساڵەدا بوو.

---

٣٣ کوڕی ئەسیر رۆژی بیدای هێناوە و بەمانای سارایە و تەبەری رۆژی شذای هێناوە و بەمانای تیرهاویشتنە و ئەمەیان راستتر بەرچاو دەکەوێت. وەرگێڕ)

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا لەنێوان خەلیفە و موساوری، شەڕ روویدا و لەکۆتاییدا سوپای خەلیفە شکستی خوارد.

لەم ساڵەدا موعەلی کوڕی ئەییوب مرد.

هەروەها لەم ساڵەدا لەمانگی رەبیع الاوەل/ فەوریە، سیلێمان کوڕی عەبدوللە کوڕی تاهیر فەرمانڕەوایی بەغداد و سوادی عێراقی گرتەدەست. ئەو لەم ساڵەدا هاتبووە خوراسان. هاتە بارەگای موعتەز و موعتەز خەلاَتی پێبەخشی و لەسامەراوە بەرەو بەغداد بەرێکەوت. کوڕی رۆحی ئەم هۆنراوەی هۆنییەوە:

من عذيرى الخلائق ضلوا	فى سليمان عن سواء السبيل
عوضوه بعد الهزيمة، بغدا	ذكان قد اتى بفتح جليل
من يخوض الردى اذا كان من فـــ	رةوانة اثابوه بالجزاء الجميل

واتاکەی: هاورێ من کێیە تا من لەم خەڵکە گومڕایە کەسەبارەت بەسلێمان رێگەی خۆی ون کردووە، رزگار بکات.

خەڵك پاداشتی هەلاَتنی ئەویان لەفەرمانڕەوایەتی بەغداد داوە، دەڵێی کارێکی گەورەی کردووە (لەرووداوی تەبەرستان لەحەسەن کوڕی زەید هەلاَت و مازەندەرانی بەو سپارد. کاتێك براکەی محەممەد لەبەغداد کۆچی دوای کرد، ئەویان کردە جێگری براکەی).

کێیە دوای ئەم نەنگە بتوانێت لەدەریای مەرگ بدات لەکاتێدا پاداشتی هەلاَتن و نەنگ، پاداشتێکی گەورەی لەم شێوەیە بێت.

(نوسەر دەڵێت) یانی هەلاَتنی سلێمان لەبەرابەر حەسەن کوڕی زەیدی عەلەوی.

لەم ساڵەدا ساڵح کوڕی وەسیف، ئەحمەد کوڕی ئیسرائیل و حەسەن کوڕی مەخلەد و باوکی نوح عیسا کوڕی ئیبراهیمی گرت و زیندانی کردن و داوای سامانی ئەوانی دەکرد.

هۆکارەکەی ئەوە بوو تورکەکان داوای مانگانەی خۆیان دەکرد. ساڵح بەموعتەزی وت: ئەوان داوای مانگانەی خۆیان دەکەن و هیچ پارەیەك لەگەنجینەدا

نییە و کاربەدەستەکان هەموو پارەکانیان فڕاندووە. ئەحمەد وەزیری موعتەز و حەسەن وەزیری دایکی موعتەز. ئەحمەد کوڕی ئیسرائیل پێی وت: ئەی یاخی زادەی یاخی، جوێنیان بەیەکدا تا ئەو جێگەی سالح بێهۆش کەوتە سەرزەوی.

ئەم هەواڵە بەگوێی هاوەڵانی سالح گەیشت کە لەبەردەرگا وەستابوون. هەموویان دەنگیان بەرز کردەوە و شمشێریان دەرکێشا و هێرشیان کردە سەر موعتەز. موعتەز گرنگی پێنەدان و ڕۆشتە ژوورەکەی خۆی. سالح، ئەحمەد کوڕی ئیسرائیل و کوڕی مەخلەد و عیسای گرت و بەزنجیر ئەوانی بەستەوە ولەگەڵ خۆی بردنی. موعتەز پێش ڕۆشتن بەسالحی وت: ئەحمەد بەمن ببەخشە چوونکە راوێژکار و راهێنەری منە بەڵام سالح رازی نەبوو و قامچی بارانی کردن و بەڵێنی لێ وەرگرتن تا بڕە پارەیەکی زۆر قیست قیست بدەن بەڵام نەیتوانی هیچیان لێ نەسەندن و جەعفەر کوڕی مەحمود وەك وەزیر دیاریکرا.

لەرەجەب/ ژووەنی ئەم ساڵە عیسا کوڕی جەعفەری حەسەنی و عەلی کوڕی زەیدی حەسەنی لەکوفە شۆڕشیان کرد و عەبدوللە کوڕی محەممەد کوڕی داود کوڕی عیسا(فەرمانڕەوای عەباسی) کوفەیان کوشت.

لەزیقەعدە/ ئۆکتۆبەری ئەم ساڵە، حەسەن کوڕی محەممەد کوڕی باوکی شواربی قازی خرایە زیندان و لەمانگی زیحەججە/ نۆڤەمبەر عەبدولرەحمان کوڕی نائیلی بەسرەی وەك قازی سامەرا دەستنیشان کرا.

لەم ساڵەدا عەلی کوڕی حسەین کوڕی عەباس کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبدوللە کوڕی عەباس، رێ و رەسمی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

هەروەها لەم ساڵەدا پیاوێکی عەلەوی لەمیسر دەرکەوت بەناوی ئەحمەد کوڕی محەممەد کوڕی عەبدوللە کوڕی ئیبراهیم کوڕی تەباتەبا. ئەو لەنێوان بەرەقە وئەسکەندەرییە دەرکەوت و رووی کردە سوعەید و شوێنکەوتەکانی فراوان بوون. بانگەشەی خەلافەتی کرد وئەحمەد کوڕی تولون سوپایەکی بۆ رووبەروو بوونەوەی ئەو ڕەوانە کرد و شکستی پێهێنا و شوێنکەوتەکانی بڵاوەیان لێکرد. خۆی خۆڕاگری کرد بەڵام سەرئەنجام کوژرا و سەری براوی ئەویان بۆ میسر نارد.

لەم ساڵەدا خەفاجە کوڕی سوفیان، فەرمانڕەوای سیسیل (سەقەلییە) لەمانگی

ڕەجەب/ ژوئەن مرد و دوای ئەو کوڕەکەی، محەممەد لەسەر تەخت دانیشت و چەند و چۆنی ئەم ڕووداوەمان لەگێڕانەوەی ڕووداوەکانی ساڵی ٨٦١/٢٤٧ زایینی باس کرد. کاتێك محەممەد هاتەسەر کار، مامی، عەبدوڵلە کوڕی سوفیانی بۆ جەنگی ساراگوزار ڕەوانە کرد. عەبدوڵلە زەوییە کشتوکاڵییەکانی ئەم دیارەی لەناو برد.

لەم ساڵەدا باوکی ئەحمەد عومەر کوڕی شیمر کوڕی حەمدویەی هیرەوی کەزانای هۆنراوە و ئەدەب و لەکوڕی ئەعرابی و ریاشی و کەسانی دیکە حەدیسی دەگێڕایەوە، مرد.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی کەرام کوڕی عەراف کوڕی خەزانە کوڕی بەرا، پێشوای دینی بەناوبانگی هاوشێوەگەری (تشبیە، باوەڕ بەوێنا کردنی خواوەند کەچاو و دەستی هەیە و دەستی خوا بەراستی دەزانێت نەك خوازراو) لەشاری شام چاوی بەدنیا هەڵهێنا. ئەو سیستانی بوو.

لەم ساڵەدا زوبەیر کوڕی بوکار کوڕی عەبدوڵلە کوڕی موسعەب کوڕی سابت کوڕی عەبدوڵلە کوڕی زوبەیر، قازی مەککە، لەبان کەوتە خوار و دوای دوو ڕۆژ لەتەمەنی هەشتا و چوار ساڵی مرد.

عەبدوڵلە کوڕی عەبدولرەحمانی دارمی، خاوەنی (مسند) ((کتێبی مسند لەحەدیس) لەزیحەججە/ نۆڤەمبەری ئەم ساڵە لەتەمەنی حەفتا و پێنج ساڵی مرد.

باوکی عیمران عەمرۆ کوڕی بەحری جاحز، لەوتاردەرەکانی موعتەزیلە، عەلی کوڕی موسەنا کوڕی یەحیا کوڕی عیسای موسڵی باوکی ئەبو لەعلی، (خاوەندی مسند) لەم ساڵەدا کۆچی دواییان کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا محەممەدی سوحنونی فەقیهی قیروانی لەقیروان کۆچی دوایی کرد.

بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنْتَدى إِقْرَأ الثَقافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدى إِقْرَأ الثَقافِي)

براي دانلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافى)

www. iqra.ahlamontada.com

